KONFERENSIYA HAMKORLARI

O‘ZBEKISTON STRATEGIYASI | 2030

“YOSHLAR VA BIZNESNI QO‘LLAB-QUVVATLASH YILIDA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI – IQTIDORLI YOSHLAR NIGOHIDA” MAVZUSIDA TALABALAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MAQOLALAR TO‘PLAMI

3-may 2024-yil,
TOSHKENT

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

O‘ZBEKISTON STRATEGIYASI | 2030

“YOSHLAR VA BIZNESNI QO‘LLAB-QUVVATLASH YILIDA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI – IQTIDORLI YOSHLAR NIGOHIDA”

MAVZUSIDA TALABALAR
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

MAQOLALAR TO‘PLAMI

3-may 2024-yil,
TOSHKENT

“O‘ZBEKISTON – 2030”
STRATEGIYASINI “YOSHLAR VA BIZNESNI QO‘LLAB-QUVVATLASH YILIDA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI IQTIDORLI YOSHLAR NIGOHIDA”

MAVZUSIDA TALABALAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MAQOLALAR TO‘PLAMI

(2024-yil 3-may)

TOSHKENT
«IQTISODIYOT»
2024

UO‘K: 334.722:332.13
KBK: 65.9 (2) 09

“O‘ZBEKISTON – 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi – iqtidorli yoshlar nigohida”. Mavzusidagi talabalar ilmiy-amaliy konferensiyasining maqolalar to‘plami (2024-yil 3-may). – Toshkent: “IQTISODIYOT”, 2024. – 572 b.

Mazkur ilmiy to‘plamga Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi – iqtidorli yoshlar nigohida” mavzusida o‘tkazilgan talabalar ilmiy amaliy konferensiyasiga magistrantlar va bakalavriat talabalarining ilmiy maqola va tezislari kiritilgan.

MAS’UL MUHARRIR:
i.f.d., prof. T.Z. Teshabayev

TAHRIR HAY’ATI:
i.f.d., prof. G.K. Abduraxmanova
i.f.d., prof. S.K. Xudoyqulov,
i.f.d., prof. S.U. Mexmonov
i.f.d., dots. Sh.E. Sindarov
i.f.n., dots. S.M. Mirzaliyev,
i.f.n., dots. X.A. Qurbonov
i.f.n., dots. O.A. Norboyev
Q.F. Nomozov

TAQRIZCHILAR:
i.f.d., prof. A.A. Eshtayev,
i.f.n., prof. I.S. Xotamov.

Mazkur to‘plamga kiritilgan materiallarning mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlar sanasining to‘g‘riligiga hamda tanqidiy fikr-mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

ISBN 978-9910-9445-4-3

© “IQTISODIYOT”, 2024.

1-SHO‘BA

Khotamov Ibodulla,
prof. of the "Green" economy and sustainable business department
Tashkent State University of Economics

Salayeva Quvonchoy Rustam qizi,
Economics faculty
EK-03 group 2nd course

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UZBEKISTAN

Abstract: *The paper analyzes the key factors driving the growth, the challenges, insights into the current state of tourism in Uzbekistan and offers recommendпанелations for further development of the tourism industry.*

Key words: *infrastructure, eco-tourism, visa-free regime, international collaboration*

With its great historical, archeological, architectural, and natural treasures, Uzbekistan has exceptional potential for tourism. The country's diverse ecology, ranging from deserts to glaciers, mountains to steppes, gives the country great eco-tourism potential. The eco-tourism opportunities in Uzbekistan are plentiful and distinct. These include its eight state reserves (201.7 thousand hectares), three national parks (598.7 thousand hectares), biosphere reserve (68.7 thousand hectares), natural wildlife breeding center (158.9 thousand hectares), and ten natural monuments (3.7 thousand hectares). [1] Located on the ancient Silk Road, Uzbekistan has more than 4,000 historical and architectural sites, [2] a carefully saved and precious spiritual heritage, and over 7,000 historical monuments [3] These include famous ancient cities on the UNESCO World Heritage list, such as Samarkand, Bukhara, Khiva, and Shakhrisabz. Moreover, Uzbekistan is a country with strong Islamic roots. There are more than 160 historically important Muslim sites located in the country, and dozens of historical sites related to Sufism. Among these are the Mausoleum of Sheikh Zaynudin Bobo, Sheihantaur, the Mausoleum of Zangiata in Tashkent, the Bakhauddin Ensemble in Bukhara, the Bayan-Quli Khan Mausoleum, the Saif ed-Din Bokharzi Mausoleum, and many others. In addition, Uzbek cuisine and wine can attract gastronomic-related tourism.[1] Uzbekistan put considerable focus on developing tourism since gaining independence in 1991. An important initial step was the establishment of the national company "Uzbektourism" by Presidential Decree in 1992. Uzbektourism was responsible for developing a national model for tourism development; including coordinating tourist organizations, training, encouraging investment in the creation of a material and technical base, and sectoral infrastructure.[4]

Uzbekistan joined the United Nations World Tourism Organization in 1993. Supplementing this, a regulatory framework for tourism was adopted on August

20, 1999, based on the Law of the Republic of Uzbekistan. Uzbekistan Airways was also founded on January 28, 1992 by the President. Today Uzbekistan Airways is the second largest air company in the Commonwealth of Independent States (CIS) after Russia's Aeroflot.[5]The current trend of the tourism industry confirms the need to study the prerequisites, system analysis of the dynamics of tourism development, identifying preferences and expectations of tourists, timely correction and modernization of the system of measures, taking into account the existing realities and prospects, which served as the basis for this study. [6]

Sobirov.B writes that being a powerful catalyst for the socio-economic development of individual countries and regions, tourism ensures the inflow of foreign currency and investment, contributes to the rapid growth of related industries, helps to solve the employment problems of the population, improves the country's reputation in the world community. [7]

K.Pardaev and M. Sergio, argues that it is important to note here that the economic power of tourism is largely based on the multiplicative effect, which is quite large in tourism. Due to the multiplication effect, one job in tourism creates seven new jobs in other industries and sectors related to tourism by a cooperative chain. Because of this, tourism can give a start to a qualitatively new stage in the development of many regions of the country, especially with great recreational opportunities. [8]. In addition, I would like to mention the research of Kanevsky I., Kuznetsova O. and Chirkina V, addressed to the role issue state in the development of tourism. Insufficient knowledge of modern tourism, additional economic studies are needed that will reveal the place of tourism in the domestic service sector, identify the signs, current problems and the most significant factors of its development, as well as determine the most comprehensive structure of national tourism [6].

The paper examines the main drivers of growth and obstacles, provides an overview of the current tourism landscape in Uzbekistan, and suggests strategies for enhancing the industry's future development. The policy review was conducted by reviewing available official documents and reports. The most comprehensive data were obtained by reviewing tourism and travel industry conditions of Uzbekistan and were supplemented by observations from additional scientific literature and reports.

Tourism is one of the sectors Uzbekistan has sought to reform and revitalize since 2016. Its reform process aims to create jobs and new business opportunities; further the diversification and accelerated development of regions; increase incomes and living standards and quality of life, boost foreign-exchange earnings; and improve Uzbekistan's overall image and investment.[3] Uzbekistan held its first International Investment Forum on November 19-21, 2018 to expand international engagement in the sector and disseminate information about the country's tourism potential.

The International Touristic Center "Great Silk Road," which consists of eight hotels, a conference center, the "Eternal City" complex, an amphitheater, and other facilities has the capacity to serve up to 2 million tourists a year, opened in Samarkand in August 2023. The tourism sector was hit hard in 2020-2021 by the coronavirus pandemic, and hospitality service providers and other sector participants received state support in different forms. The number of foreign tourists visiting Uzbekistan almost tripled from 1.88 million in 2021 to 5.2 million in 2022 but has not yet returned to 2019's pre-pandemic level of 6.75 million. Uzbekistan's exports of tourism services reached $1.6 billion in 2022 and its targets for 2024 are 7 million foreign tourists and $2.5 billion in tourism exports. In February 2021, President Mirziyoyev allocated $100 million for tourism infrastructure development. The government subsidized the construction of three- and four-star hotels with at least 50 rooms to increase the total number of hotel rooms from 20,200 (2018) to 64,000 (2025). A presidential decree signed on July 27, 2023, extended until the end of 2026 subsidies for the construction of three-, four- and five-star hotels and royalties for well-known hotel brand franchises. Also, it lists investment projects worth $630.1 million for the sector's development. [9]

Uzbekistan's complicated visa application process was an obstacle to its efforts to develop tourism. To deal with the problem, Uzbekistan introduced on July 15, 2018, electronic visas for citizens from 77 countries, including the United States. A single or multiple entry visa is valid for 30 days. The cost of obtaining a single-entry electronic visa is $35 (a multiple-entry one is $50), and travelers must apply for the e-Visa at least three days before their trip. A visa-free regime exists for citizens from 65 countries visiting Uzbekistan for 30 days or less. Additionally, a bilateral visa-free regime has been established with Azerbaijan, Armenia, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan (up to 60 days), Moldova, Russia, Tajikistan (up to 30 days), and Ukraine. Uzbekistan and Japan issue visas without consular fees on a mutual basis.[10]

Uzbekistan is far from being well connected internationally or internally, making it difficult for tourists to travel to or within the country. Recognizing that most foreign tourists prefer taking airplanes, a 2018 presidential decree was published encouraging measures for "radical improvement of the civil aviation of the Republic of Uzbekistan." The government reorganized the state-run Uzbekistan Airways into two joint-stock companies — the airline Uzbekistan Airways and the airport operator Uzbekistan Airports. The maintenance, repair, and overhaul service provider Uzbekistan Airways Technics and 11 of the country's airports, are also being individually reformed into separate limited liability companies in order to clarify responsibilities and enhance efficiency.[11]Additionally, daily flight times were increased from 8.1 hours to 10.9 hours per aircraft due to the increase of flights and routes. Uzbekistan Airway has now opened air routes to 39 countries and 92 airports.

Besides airways, tourist buses and vans are well needed to improve the transportation network. The government has introduced 133 tourist buses and vans and more are needed. According to the “Concept of Development of Tourism Industry — 2025,” published during the 2018 International Tourism Forum in Uzbekistan, the Uzbek government will expand its intercity bus service for the following routes: Tashkent-Samarkand-Bukhara-Khiva-Nukus,Tashkent-Gulistan-Tasjkent-Samarkand-Karshi-Termez, and Kokand-Fergana-Andijan-Namangan.[12]

Uzbekistan has great potential for an expanded tourism industry. As one of the focus areas for reform and economic expansion, tourism in the country has increase fivefold in over the last three years. While about 1 million tourists visited Uzbekistan in 2016, the figure rose to 2.7 million in 2017, and more than 5.3 million in 2018. The number of foreign tourists is expected to rise to 7 million by 2025, and the annual foreign currency earnings from foreign visitors will reach as much as $2 billion. [13]

Figure 1

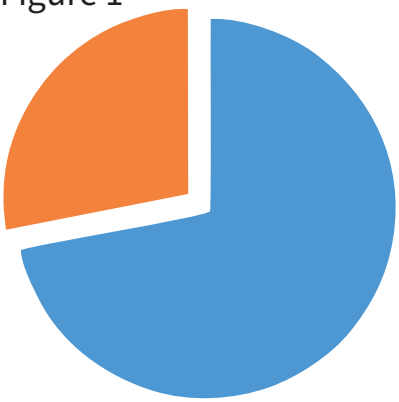

Uzbekistan Domestic vs Foreign, 2022 Travel & Tourism's contribution to GDP: Domestic vs Foreign

Leisure spending -86.9% Business spending - 13.1%

Figure 2

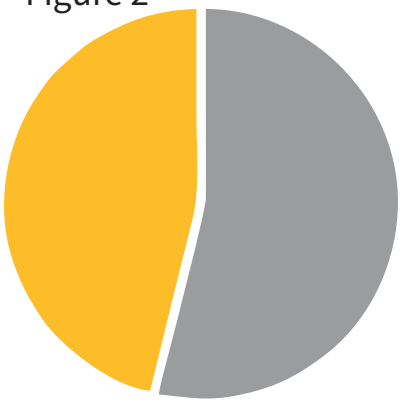

Uzbekistan Domestic vs Foreign, 2022 Travel & Tourism’s contribution to GDP: Domestic vs Foreign

Foreign visitor spending 45.9% Domestic spending 54.1%

Leisure travel spending (inbound and domestic) generated 86.9% of total internal spending in 2022 (UZS18,875.0bn) compared with 13.1% for business travel spending (UZS2,854.0bn). Business travel spending is expected to rise by 9.6% pa to UZS9,718.2bn from 2023 to 2033. Leisure travel spending is expected to rise by 6.6% pa to UZS40,361.9bn from 2023 to 2033. [14]

Domestic travel spending generated 54.1% (UZS11,763.6bn) of total internal spending in 2022 compared with 45.9% *(UZS9,965.4bn)* for visitor exports *(foreign visitor spending or international tourism receipts)*. Domestic travel spending is ex-

pected to rise by 7.2% pa to UZS26,985.0bn from 2023 to 2033. Visitor exports are expected to rise by 7.0% pa to UZS23,095.1bn from 2023 to 2033.[14]

Although Uzbekistan has made substantial efforts and launched numerous reforms to expand and improve its tourism industry as part of its program of economic growth, further actions are needed. The Uzbek government has addressed shortcomings inconveniences still connected with border procedures, transportation, and guest accommodations. Still, some support facilities and services require action by the government or private sector, especially given the role they play in attracting tourists or encouraging them to become repeat visitors. The Uzbekistan International Visitor Economy Survey 2014 by the World Tourism Organization, showed respondents frequently noted inconveniences. These included problems with the payments system *(especially lack of access to cash via ATM)*, Internet problems *(little access to Wi-Fi and slow speed)*, limited English translation of signage and tourist information at tourist attractions, and electricity outages.[15]Furthermore, as noted in an interview with a local tour guide conducted by Silk Road New Observation News Agency, concerns about the wholesomeness of food products, the availability and quality of medical services, and the lack of clean, modern public restrooms are frequently cited.[16]

Uzbekistan can enhance its tourism potential by strengthening its cooperation with other countries and international organizations. Additionally, Uzbekistan should explore its cultural and natural attractions, and invest in advertising to raise awareness about these sites. To properly utilize its tourism resources, Uzbekistan also needs to improve infrastructure construction, as well as foster entrepreneurship and other private-sector engagement to realize the country's tourism potential.

However, to boost its profits from tourism, Uzbekistan should fully support and utilize the private sector. The travel and tourism industry consists of a wide variety of commercial and noncommercial organizations that work together to supply products and services to tourists. To attract more investment to the sector, the first International Investment Forum in the Tourism Sphere took place in November 2018. It attracted more than 300 delegates, experts, and business leaders from 48 countries and regions, with discussions focusing on ways to expand international collaboration, investments, and methods of promoting tourism projects.[16] The involvement of international companies like Booking, Airbnb, and Trip Advisor have strongly improved the quality and convenience of traveling in Uzbekistan. Such involvement has also created more job opportunities. Airbnb also enrolled Uzbekistan into its 2019 trending destinations, which will attract more tourists. Efficient and effective advertising and informational campaigns are also important for attracting tourists. The government can open accounts on social-media platforms or invite world-famous tourist programs/personalities to work in Uzbekistan and introduce the country to foreign-media consumers. Recent years

have seen the exponential rise of Chinese travelers around the world, who spent $277.3 billion in 2018.[17]To attract Chinese tourists in particular, Uzbekistan should pay attention to their local social media, including Weibo and WeChat, to place promotional material or advertisements on their biggest online travel service, Ctrip.

References:

1. Obidjon Khamidov. “New Stage of Tourism Development in Uzbekistan: Actual Problems and Perspectives” World Science News. http://www.worldscientificnews.com/wp-content/uploads/2017/08/WSN-863-2017-134-149.pdf (retrieved July 17, 2019).

2. Embassy of the Republic of Uzbekistan to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. http://www. uzbekembassy.org/e/tourism_in_uzbekistan.

3. “Uzbekistan sees fivefold increase in tourism industry.” AzerNews. https://menafn.com/1098270663/Uzbekistan-sees-fivefold-increase-in-tourism-industry (retrieved July 18, 2019).

4. Musaev Husanboy Hasanovich. “Tourism in Uzbekistan:opportunities and new challenges.” https://cyberleninka.ru/article/n/tourism-in-uzbekistan-opportunities-and-new-challenges.

5. Silk Road Destinations. About Uzbekistan. https://web.archive.org/web/20150402090252/http://en.silkroaddestinations.com/about-uzbekistan/ (retrieved July 17, 2019).

6. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/25_Kucharov_Ochilova.pdf

7. (Sobirov, B. (2018). The concept of the tourist economic zone. Case of Uzbekistan. World Scientifi c News).

8. (Bobur, S. B., Obidjon, K., Pardaev, O. M., Sergio, R. R., Mukhammadkhon, S. B., & Bakhodir, N. M. (2015). The role of social media, user generated platforms and crowd sourcing in the development of tourism destinations. Journal of Hospitality Management and Tourism, 6(4), 30–38. https://doi. org/10.5897/JHMT2015.0144).

9. https://www.trade.gov/country-commercial-guides/uzbekistan-travel-and-tourism

10. Ministry of Foreign Affairs of The Reublic of Uzbekistan https://mfa.uz/en/consular/visa/ (retrieved July 18,2019).

11. “Record three million passegers opted for Uzbekistan Airways last year.” Russian Aviation Insider. http://www. rusaviainsider.com/record-three-million-passengers-opted-uzbekistan-airways-last-year/ (retrieved July 19, 2019).

12. International Investment Forum in the sphere of tourism http://investforum.uzbektourism.uz/en/ (retrieved July 19, 2019).

13. “Uzbekistan aims at a breakthrough in tourism development in 2019.” Travel Wire News. https://travelwirenews. com/uzbekistan-aims-at-a-breakthrough-in-tourism-development-in-2019-1266618/ (retrieved July 15,2019.

14. https://assets-global.website-files.com/6329bc97af73223b575983ac/647f14cb29945e231c474e49_EIR2023-Uzbekistan.pdf.

15. Uzbekistan Tourism Insight. World Tourism Organization http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/150910_uzbekistan_visitor_economy_survey_jc_final.pdf (retrieved July 19, 2019).

16. Tourism International Forum. Advantour https://www.advantour.com/uzbekistan/tashkent/exhibitions/tourism-investforum.html.

17. Oliver Smith. “The unstoppable rise of the Chinese traveller – where are they going and what does it mean for overtourism?” The Telegraph. https://www.telegraph.co.uk/travel/comment/rise-of-the-chinese-tourist/ (retrieved July 19, 2019).

Исматуллоева Мадинабону Фозил қизи,
Иқтисодиёт факультети
1-босқич МЕКР-01 гуруҳи талабаси

ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИ ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация: *Ушбу мақолада мамлакатимиздаги озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш, корхоналарини кластер тизими асосида иқтисодий самарадорлигини ошириш ҳамда такомиллаштириш масалалари муҳокама қилинган. Шунингдек, қишлоқ хўжалигини ривожлантириш бўйича иқтисодий кўрсаткичлар таҳлили ҳам ўрин олган.*

Калит сўзлар: *кластер, озиқ-овқат маҳсулотлари, иқтисодий самардорлик, қайта ишлаш, инновация, технология, такомиллаштириш.*

Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини ошириш бевосита замонавий кластер тизимини ривожлантиришга боғлиқдир. Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини янада такомиллаштириш борасида мамлакатимизда Шавкат Мирзиёев томонидан янги ислоҳотлар амалга ошириб келинмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–5853-сон фармони қабул қилинди.

Фармонга кўра, озиқ-овқат маҳсулотларини кўпайтириш ва қайта ишлашга қаратилган бир қатор устувор вазифалар белгилаб берилган:

◉ озиқ-овқат маҳсулотлари хавфсизлигини таъминлаш ва истеъмол рационини яхшилаш, талаб этиладиган миқдордаги озиқ-овқат маҳсулотлари етиштиришни назарда тутувчи озиқ-овқат хавфсизлиги давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;

◉ қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғини модернизациялаш, диверсификация қилиш ва барқарор ўсишини қўллаб-қувватлаш учун хусусий

инвестиция капитали оқимини кўпайтиришни назарда тутувчи соҳада давлат иштирокини камайтириш ва инвестициявий жозибадорликни ошириш механизмларини жорий қилиш [1] каби муҳим бўлган вазифалар келтириб ўтилган.

Қолаверса, бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг жадал тараққиётини таъминлаш учун таркибий ислоҳотларни амалга ошириш, етакчи тармоқларни модернизация ва диверсификация қилиш муҳим аҳамият касб этмоқда. Акс ҳолда нафақат иқтисодиётимиз ривожини, балки, миллий тараққиётнинг юксак суръатларини ҳам таъминлаб бўлмайди[2].

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, кластер тизими асосида озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхонларини иқтисодий самарадорлигини ошириш масаласи бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор даражада ривожлантиришдаги устувор вазифаларидан бири ҳисобланади.

Агро-озиқ-овқат маҳсулотларини кластерлаш ва такомиллаштириш, кластер субъектлари ўртасида иқтисодий ва инновацион ҳамкорлик ҳамда саноат кластерларини инновацион жиҳатлари бўйича бир қатор муаммо ва долзарб масалаларни Е. Иванова [3], Е. Карпичев [4] каби чет-эл олимлар ўрганишган.

Ўзбекистонда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш ва изчил давом эттириш механизмлари, кластер тизими асосида иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш, хусусан қайта ишлаш саноати корхоналарини модернизация ва диверсификация қилиш, ишлаб чиқариш ҳажмини барқарор ошириб боришнинг ташкилий-ҳуқуқий ва назарий-услубий асослари мамлакатимиз Президенти Ш. Мирзиёевнинг асарлари ва маърузаларида кенг баён этилган.

Кластер тизимини ривожлантириш, агросаноат кластерларининг иқтисодиётдаги аҳамияти, қишлоқ хўжалиги тараққиётида агросаноат кластерларининг тутган ўрни ҳамда кластер тизимида инновацион самарадорликка эришиш масалалари ва инновацион самарадорикни ошириш юзасидан илмий-тадқиқот ишлари мунтазам олиб борилган, бунда **И.С. Очилов ва Б.К. Абдумуминов**[5], Т.Т. Жўраев ва М.Э. Ҳамидов[6] сингари олимларнинг илмий фаолиятини алоҳида эътироф этиш мумкин.

Мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарининг ҳозирги ҳолати, замонавий кластер тизими асосида янги инновацион ўзгаришларни амалга ошириш суръатларини янада жадалаштиришни талаб этмоқда. Иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, самарали кластер тизими асосида инновацион ёндошувларни амалга ошириш мамлакатмиздаги озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини юқори даражада ошишини таъминлайди.

Иқтисодиётнинг инновацион шаклланиши корхоналарни иқтисодий самарадорлигини оширишга қаратилган замонавий ёндошувлар ҳисобига юз беради, бу еса, ўз навбатида мамлакат иқтисодиётини ўсишига, озиқ-овқат масулотларини қайта ишлашни ривожлантиришга, харажатларни тежалишига ҳамда аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан тўлиқ таъминлашга сабаб бўлади.

Бундан кўринадики, мамлакатимизда озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини ошириш ҳамда кластер тизимидан самарали фойдаланиш корхоналарга янги имкониятларни яратиб беради. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, бугунги кунда мамлакатимиздаги озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида ҳам бир қатор камчиликлар мавжуд, жумладан:

◉ озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида кластер тизимидан самарали фойдаланиш бўйича аниқ тизим шаклланмаган. Масалан, Германия давлатида озиқ-овқат саноатининг замонавий инновацион кластер тизими мавжуд бўлиб, юқори даражадаги кўрсаткичларга эга, бизда эса озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш саноатида кластер тизими инновацион жиҳатдан юқори даражада ривожланиш кўрсаткичига эга эмас;

◉ маҳсулотни саралаш, қадоқлаш, қайта ишлаш ва экспорт қилиш бўйича агрологистика марказлари ташкил этилишига қарамасдан, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида кластер тизимини ривижланмаётганлиги, фақатгина бир томонлама қайта ишлаш икмонияти билан чекланиб қолинаётганлиги иқтисодий самарадорлик кўрсаткичиларини юқори даражада эмаслигини кўрсатади;

◉ озиқ-овқат маҳсулотлари бўйича кластер тизимида маҳсулот етиштирувчилар, қайта ишловчилар ва бошқа йирик корхоналар ўртасидаги ўзаро ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатларнинг етарли даражада мукаммал эмаслиги ва уни такомиллаштириш зарурлиги ҳал қилиниши лозим бўлган энг муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Хусусан, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини 2020–2030 йилларга мўлжалланган стратегия орқали ривожлантириш қуйидаги жадвалда кўрсатиб ўтилган иқтисодий кўрсакичларга эришишини таъминлайди.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини амалга ошириш натижасида эришиладиган асосий кўрсаткичлар ва индекаторлар[1]

Т/р	Кўрсаткичлар номи	Асос (2018 й.)	2021 йилга мақсад	2025 йилга мақсад	2030 йилга мақсад
1.	Қишлоқ хўжалигида қўшилган қийматнинг йиллик ўсиши	117,3 трлн сўм (14 млрд АҚШ долл.)	3 фоиз	5 фоиз	5 фоиз
2.	Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат тармоғида иш ўринлари сонининг ўсиши: Қишлоқ хўжалиги, Озиқ-овқат саноати, Тўқимачилик саноати	3 671 300 91 420 140 200	2 фоиз 3 фоиз 3 фоиз	1 фоиз 4 фоиз 4 фоиз	1 фоиз 5 фоиз 5 фоиз
3.	Қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларининг экспорти ҳажмининг ошиши	2,3 млрд АҚШ долл.	3,5 млрд АҚШ долл.	10 млрд АҚШ долл.	20 млрд АҚШ долл.
4.	Аҳоли ўртасида тўйиб овқатланмайдиганлар улуши	6,3 фоиз	5 фоиз	3 фоиз	0
5.	Қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш (бир нафар ишчига бир йилда долларда)	3 960 АҚШ долл.	4 300 АҚШ долл.	5 200 АҚШ долл.	6 500 АҚШ долл.
6.	Қишлоқ хўжалигидаги иссиқхона газ чиқиндиларини камайтириш	15 740 гигаграмм (2016 йил)	10 фоиз	30 фоиз	50 фоиз

Жадвалдан кўриниб турибдики, Қишлоқ хўжалигида 117,3 трлн сўмлик (14 млрд АҚШ долл.) қўшилган қиймат яратилган бўлса, уни йиллик ўсиши 2021 йилда 3 фоизга, 2025, 2030 йилларда эса 5 фоиздан кам бўлмаган ҳолатда ўстириш кўзда тутилган.

2018 йилда қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларининг экспорти ҳажми 2,3 млрд. АҚШ долларини ташкил этган бўлса, 2021 йилда уни

[1] Ўбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020–2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–5853-сонли фармони. 2019 йил 23 октябрь.

3,5 млрд. АҚШ доллари, 2025 йилда 10 млрд. АҚШ доллари, 2030 йилда эса, 20 млрд. АҚШ долларига етказиш режалаштирилган.

Бундан ташқари, 2030 йилгача бўлган оралиқда аҳоли ўртасида тўйиб овқатланмайдиганлар улуши 2018 йилги 6,3 фоиздан, 2030 йилда 0 фоизга пасайтириш, қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш натижасида 2018 йилги бир нафар ишчига бир йилда тўғри келадиган 3 960 АҚШ долларни, 2030 йилда 6 500 АҚШ долларига етказиш белгилаб қўйилган.

Юқорида келтириб ўтилган жадвалда, қишлоқ хўжалиги стратегиясини 2020–2030 йилларда ривожлантириш орқали кўплаб иқтисодий тармоқларни риаожлантириш назарда тутилган. Жумладан, стратегияни ривожланиши қишлоқ хўжалиги ва қайта ишлаш соҳаларида кластер тизимини ривожланишига, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини эса юқори даражада иқтисодий самарадорлигини ошишига хизмат қилади.

Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари қуйидаги бир қатор омилларга боғлиқдир.

◉ биринчидан, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида замонавий кластер тизимини жорий этиш;

◉ иккинчидан, иқтисодий самарадорликни оширишда инновацион ёндошувлар ва ривожланган давлатларнинг замонавий тажрибалардан самарали фойдаланиш;

◉ учинчидан, харажатларни минималлаштириш ҳамда ресурс-тежамкор технологияларни татбиқ этиш;

◉ тўртинчидан, иқтисодий кўрсаткичларни таҳлил қилишда замонавий KPI баҳолаш дастурларидан оқилона фойдаланиш;

◉ бешинчидан, қайта ишлаш имкониятларини ошириш ҳамда корхоналар ўртасида ўзаро ҳамкорликни таъминлаш;

◉ олтинчидан, замонавий кадрлар сиёсатини юритиш ва маҳсулот сифатини оширишга қаратилган чора-тадбирларни татбиқ этиш муҳим омиллар саналади.

Қолаверса, 2020–2030 йилларга мўлжалланган қишлоқ хўжалигини ривожлантириш стратегияда ҳам озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини оширишга қаратилган кўплаб аниқ вазифалар кўрсатиб ўтилган бўлиб, улардан самарали фойдаланиш ва амалиётга татбиқ этиш мақсадга мувофиқдир.

Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини оширишда қуйидаги тамойиллар муҳим ҳисобланади. Жумладан:

◉ озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий самарадорлигини оширишда замонавий кластер тизимини амалиётга татбиқ этиш орқали харажатларни минималлаштириш;

◉ хорижий давлатлар тажрибасидаги инновацион янгиликларни кенг жорий қилиш орқали озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини иқтисодий барқарорлигини таъминлаш;

◉ озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари ўртасида ташкилий-иқтисодий муносабатларни мувофиқлаштиришда барча ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва сотиш босқичларда тенг адолатли ўзаро фойдалилик тамойилларига асосланган яхлит ҳамкорлик тизимини жорий этиш;

◉ озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарига имтиёзли дастурларни кенг жорий этиш бўйича асосланган таклифларни қонун ҳужжатларига киритишдан иборатдир.

Юқорида келтирилган тавсияларни амалиётга жорий этилиши натижасида, озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарида иқтисодий самарадорликни оширишга қаратилган янги имкониятларни жорий этилиши ва юқори даражада иқтисодий ўсишига эришилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ–5853-сонли фармони. 2019 йил 23 октябь.

2. Мирзиёев Ш.М. “Янги Ўзбекистон стратегияси”. – Т.: “O‘zbekiston” нашриёти, 2021. – 464 б.

3. Иванова Екатерина Викторовна “Формирование и развитие агропродовольственных кластеров в условиях политики импортозамещения” Диссертация, Мичуринск-2018.

4. Карпичев Евгений Владимирович “Механизмы управления инновационной кооперацией субъектов промышленных кластеров” Диссертация, Санкт-Петербург – 2019.

5. И.С. Очилов, Б.К. Абдумуминов. Кластер тизимида инновацион самарадорлик масалалари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 2, март-апрель, 2019.

6. Т.Т. Жўраев ва М.Э. Ҳамидов. Ўзбекистонда агросаноат кластерларининг ривожланиши ва уларнинг қишлоқ хўжалиги тараққиётида тутган ўрни. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. № 2, апрель, 2019.

Salayeva Quvonchoy Rustam qizi,
Tashkent State University of Economics
Economics faculty
2nd year Bachelor's student

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL SYSTEM: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract: *This article explores the problems faced during the digital transformation of the educational system and solutions to these challenges are also discussed. By addressing these issues, the educational system can fully leverage the benefits of digital transformation to enhance teaching and learning outcomes.*

Key words: *digitalization, technology, infrastructure, cybersecurity*

The relevance and significance of the digital transformation of the educational process is caused by the global processes of the transition to the digital economy and digital society. The digital way of life, like any new technological order, opens up new socio-economic prospects for the society and provides people with new opportunities. It has been generally accepted that the digital transformation of society is changing the global landscape, the role and opportunities of the student in this world (especially in the world of professions) [1]; new types of activity that expand the boundaries of the modern world appear; new technologies change the instrumental capabilities of the economic subject; the role of motivational and value attitudes and moral-ethical qualities of the individual also increases [2,3].

Digital transformation for educational institutions is a huge step forward in enhancing the learning process and automating plenty of operations: from printing countless essays and coursework to evaluating tests and calculating the GPA. The process of digitalization in education offers a lot of benefits for students, such as faster access to tests and grades through online systems. E-learning systems allow to submit papers, do instant plagiarism checks, and track attendance. All these factors form students' performance levels that you can easily measure via a digital platform. [4]

A number of studies are devoted to the relationship between the economy and education in the modern digital world; they examine the features of the development of practical skills and competencies of students based on case studies in the digital economy. People working in the digital environment should be able to create and process complex information; think systematically and critically; be creative, and able to solve real problems of the digital world [5,6].

In a number of studies, the issue of the development of digital education is closely related to the introduction and implementation of the artificial intelligence technology in the daily life [7]; the advent of native digital generations,

people who reside in the digital environment, dramatic changes associated with career guidance, multiple changes in employment and lifelong learning [2,8]. The issue of the ambiguity of human interaction with the digital environment and its negative impact on cognitive abilities, attention, and other aspects of human life is of particular importance [9].

Foreign and domestic researchers note that the digitalization of education has significantly changed the relationship between the teacher and the student. This is due to the fact that today the student has free access to various sources of information, as opposed to the traditional model of education, and therefore teaching methods should be more interactive and attractive based on digital technologies [10,11,12]. Digitalization does not completely eliminate the human factor in education; it defines a new place and qualifications of teachers in a digital society and the education system [5]. The teacher should not be a knowledge transmitter, but a mentor and facilitator, whose task is to help students adapt and apply the knowledge gained.

Both developed and developing countries should deal with the digitalization of education [13]. Kalolo [13] highlights the fact that the digital era around the world has proven its ability to transform most educational processes and systems, including the educational systems of developing countries (including Tanzania). Considering the infrastructure and resource problems in the region, the researcher places the focus on the attempts to bridge the knowledge gaps associated with digital technologies in education and describes problem area and promising approaches to their solution. Learning Management Systems (LMS) allow students to access any online course and resource to receive on-demand assistance beyond the physical reach of their instructors [14]. At the same time, there is a consensus of opinion that the digitalization of economy and education is the future; economic and educational processes are interconnected and objectively conditioned by the overall development of the world and civilization that bring a new vision of and attitude to the education system, new forms, and means of education. Therefore, there is a need to include new digital technologies in these processes.

Based on the analysis of the methodological approaches described in the economic and pedagogical literature, a group of assessment parameters was defined; in our opinion, they are the most consistent with the research problem related to the quality of the digitalization of higher education. The parameters were determined by refining the research concepts and methodologies based on the latest practical research in this area [1,9,15]. The study was based on surveying a statistically significant sample of representatives of a higher educational institution and comparing the assessments of the digitalization process by the teaching staff and students.

Digital transformation in K–12(*the foundation of a student's academic career*) institutions is a crucial process that can impact the education system as a whole. However, the journey toward digital transformation comes with several challenges that must be addressed. The most significant of these challenges include, lack of technical proficiency, funding and resources, cybersecurity and addressing digital inequities. Many educators may not be proficient in technology and may need training to effectively implement digital tools in their classrooms. Additionally, K–12 institutions often have limited IT resources, which can make it challenging to keep up with the latest technological advancements. Implementing digital transformation in K–12 institutions requires significant investments in technology and infrastructure. Schools may struggle to secure the necessary funding, especially in low-income communities, where budgets are tight. As schools rely more on technology, the risk of cyberattacks increases. Ensuring the security of students' data and protecting the school's network and systems from cyber threats is a significant challenge that must be addressed. The digital divide, where some students have access to technology and others do not, is a challenge that must be addressed. This disparity can negatively impact the learning experience and hinder the effectiveness of digital transformation efforts. [16]

Students with disabilities (hearing or visual impairments or mobility impairments that interfere with the operation or control of equipment) are also at great risk of experiencing digital inequality due to problems related to input factors. (books, documents, languages, equipment) and educational process (manipulation, communication with equipment, software, teachers). For digitizing documents and materials for target groups, they must use their own language system such as sign language, so there will certainly be many limitations, no priority, many disadvantages and disadvantages for the group of people. study this. [17]

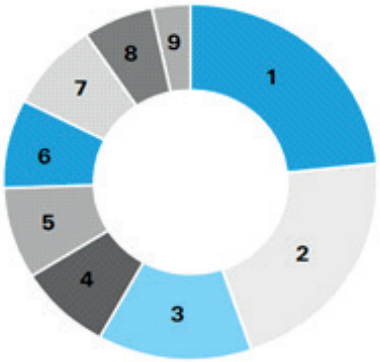

Figure 1. Factors having a negative impact on the use of digital technology during teaching at school [18]

1. Lack of digital equipment 23%
2. Lack of financial resources 21%
3. Unreliable or slow Internet connection 13%
4. Limited space in school 8%
5. Limited or no technical support 8%

6. Lack of time in case of teachers 8%
7. Low level of digital competences of teachers 8%
8. Low level of digital competences of students 6%
9. Other 3%

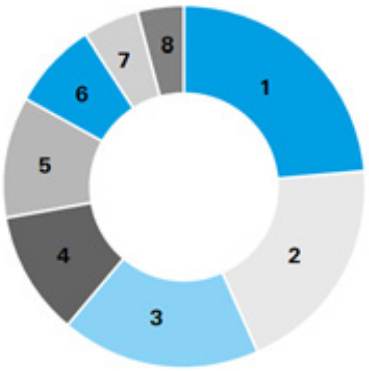

Figure 2. Factors that have a negative impact on teaching and distance learning with the help of digital technology [18]

1. Limited access of students to digital devices 24%
2. Limited access of students to safe internet connection 20%
3. Low digital competences of families 18%
4. Difficulty in supporting families and/or guardians in assisting students during distance learning 11%
5. Difficulties in involving students 11%
6. Teachers lack time to develop materials for distance learning 8%
7. Teachers lack time to provide feedback to students 5%
8. Other 4%

Figure 3. Factors that have a positive impact on teaching and distance learning with the help of digital technology[18]

1. Teachers participate in professional development programmes 18%
2. Teachers cooperate within school in the use of digital technology and creation of resources 18%
3. School has experience in the use of virtual learning environment 13%
4. School has well organized, regular communication with families and/or guardians 13%
5. School has access to well organized online digital materials 10%

6. Teachers participate in professional networks 9%
7. School cooperates with other schools and organizations 8%
8. School has a digital strategy 5%
9. School has a bring-your-own device policy 4%
10. Other 3%

According to managers and teachers, the biggest problems, mentioned by 58% of respondents, are: a lack of digital equipment, lack of financial resources and unreliable or slow internet connection. As for the biggest challenges during online classes, 61.5% state one of the following: limited access of students to digital devices, limited access of students to a reliable internet connection and low digital competence of students' families. Of particular importance are the students' answers about the difficulties they encountered during online classes.[18]

Digitalization of the educational system should encourage greater use of ICT in teaching in order to improve the quality and inclusiveness of the teaching process, but also to influence the development of digital competencies of students and employees in educational institutions. In addition, it should improve and modernize all the processes in the education system, from electronic pedagogical records to data exchange and the launch of a range of electronic services for citizens and other institutions. In this regard, three strategic goals have been identified: improvement of the Education Information System, development and improvement of the digital ecosystem, and development and improvement of digital skills and competencies.[18]

Digitalization of the educational system, in a broader sense, in addition to modernization of the teaching process, refers to the improvement of all processes in education, namely: keeping electronic pedagogical records; digitalization of processes (registering for external/ graduation/professional exams and contests, establishing the identities of out-of-school children, etc.); establishing inter-ministerial cooperation using data exchange systems (interoperability); and creating electronic services for citizens (parents, guardians and students) and institutions. In addition to the development of software solutions, with the help of which we are digitalizing these processes in education, it is necessary to work in parallel on improving the hardware infrastructure, but also on establishing the best possible models of system protection. For better utilization of the entire system, it is necessary to implement various models that affect the quality, reliability and accuracy of the data, but also to strengthen the structure of staff in the ministry and in educational institutions. Providing computer equipment for educational institutions should be an ongoing process. Due to compulsory and elective subjects/ modules in the field of informatics, it is necessary for schools to have computer classrooms. The number of computers and computer classrooms depends on the number of students in the school. Computer classrooms need to be refurbished

every five to six years. Also, it should be borne in mind that computers are used in the teaching of other courses/modules.[18]

Faced with the above opportunities and challenges, managers need long-term solutions and strategies to promote digital transformation in education. Firstly, raising awareness about the importance of digital transformation in education, leaders need to raise awareness and popularize the ideas of all teachers, lecturers and staff in the school so that they understand the importance of digital transformation in education as well as build a culture together. active in education. Besides, it is also necessary to foster and improve skills and professionalism for teachers, lecturers, officials, etc. to achieve the goal of implementing digital transformation in education. Secondly, completing database in education, the head should deploy a synchronous education data sharing system and convert paper documents into electronic documents to make management and learning more convenient. Thirdly, building network infrastructure, technology equipment, the improvement of network infrastructure and equipment for teaching and learning will create equal learning opportunities between different regions. Education managers can prioritize the form of outsourcing and mobilizing social resources to participate in the implementation towards successful digital transformation in education. Furthermore, perfecting the legal system in education, building a legal system to ensure the interests of learners and playing a very important role in educational management. Data mining and sharing, teaching methods, online course management, etc. should be clearly regulated. [19]

References:

1.Esteve-Mon, F.,Llopis, M., Adell-Segura, J. (2020). Digital Competence and Computational Thinking of Student Teachers. International Journal of Emerging Technologies in Learning, 15(2): 29-41. https://doi.org/10.3991/ijet.v15i02.11588

2. Kaplan, A.M., Haenlein, M. (2016). Higher education and the digital revolution: About MOOCs, SPOCs, social media, and the Cookie Monster. Business Horizons, 59(4): 441-450. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2016.03.008

3. Penprase, B.E. (2018). The fourth industrial revolution and higher education. In Higher education in the era of the fourth industrial revolution. Springer Nature, pp. 207-229. https ://doi.org/10.1007/978-981-13-0194-0_9

4.https://www.softermii.com/blog/the-impact-of-digital-transformation-in-education-sector

5. Wildemeersch, D., Jütte, W. (2017). Digital the new normal-multiple challenges for the education and learning of adults. European journal for Research on the Education and Learning of Adults, 8(1): 7-20. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.relae13

6. Saputra, M., Al Siddiq, I.H. (2020). Social Media and Digital Citizenship: The Urgency of Digital Literacy in The Middle of a Disrupted Society Era. Interna-

tional Journal of Emerging Technologies in Learning, 15(07): 156-161. https://doi.org/10.3991/ijet.v15i07.13239

7. Seldon, A., Abidoye, O. (2018). The fourth education revolution. Legend Press Ltd.

8. Emejulu, A., McGregor, C. (2019). Towards a radical digital citizenship in digital education. Critical Studies in Education, 60(1): 131-147. https://doi.org/10.1080/17508487.2016.1234494

9. Oberländer, M., Beinicke, A., Bipp, T. (2020). Digital competencies: A review of the literature and applications in the workplace. Computers & Education, 146: 103752. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103752

10. Nielsen, W., Miller, K.A., Hoban, G. (2015). Science teachers' response to the digital education revolution. Journal of Science Education and Technology, 24(4): 417-431. https://doi.org/10.1007/s10956-014-9527-3

11. Gohil, P. (2018). Digital Education The Future of Learning. Entrepreneur India. https:// www.entrepreneur.com/article/324081

12. Padia, K. (2018). 5 Ways in Which Digital Education is Changing the Face of Education. https://www.digitaldoughnut.com/articles/2018/september/5-ways-in-which-digital-education-is-changing-the.

13. Kalolo, J.F. (2019). Digital revolution and its impact on education systems in developing countries. Education and Information Technologies, 24(1): 345-358. https://doi.org/10.1007/s10639-018-9778-3

14. Taha, A.K. (2019). How Technology Can (and Does) Improve Education. https://www. trustradius.com/buyer-blog/how-technology-improves-education.

15. Ross, J. (2017). Speculative method in digital education research. Learning, Media and Technology, 42(2): 214-229. https://doi.org/10.1080/17439884.2016.1160927

16.https://www.linkedin.com/pulse/challenges-digital-transformation-k-12-education-sector-hesham-hammam

17.https://www.osam.io/post/top-5-challenges-facing-education-institutions-in-the-age-of-digital-transformation

18.https://www.unicef.org/montenegro/media/22611/file/Education%20System%20Digitalization%20Strategy.pdf

19. https://navigossearch.com/educational-management-in-digital-transformation-when-challenges-are-opportunities

Kholikova Rukhsora Sanjarovna,
PhD, Associate Professor of the Department
of Green Economy and Sustainable Business at TSUE

Ibrokhimjonov Shokhjaxon Shokhrukh ugli,
Tashkent State University of Economics
Economy faculty
Student of EK-40 group

PRIORITY DIRECTIONS OF ENSURING GREEN ECONOMY AND MACROECONOMIC STABILITY, INCREASING ENERGY EFFICIENCY IN INDUSTRIAL NETWORKS, AND DEVELOPING HUMAN CAPITAL

Abstract: *This article explores the pivotal priorities of ensuring a green economy, maintaining macroeconomic stability, increasing energy efficiency in industrial sectors, and developing human capital for sustainable growth. It examines the interconnectedness of these priorities and their significance in fostering resilient and equitable societies. Drawing on case studies from diverse regions, including Germany, Singapore, and Costa Rica, the article highlights successful strategies and emerging trends in sustainable development. It underscores the importance of technological innovations, circular economy principles, and social innovation in shaping the future trajectory of sustainable growth. Ultimately, the article advocates for integrated approaches that balance economic prosperity with environmental stewardship and social inclusion to realize a prosperous and sustainable world for present and future generations.*

Keywords: *green economy, macroeconomic stability, energy efficiency, industrial sectors, human capital development, sustainable growth, environmental stewardship, social inclusion, technological innovations, circular economy, social innovation, case studies, emerging trends, resilient societies, equitable development.*

In recent years, the concept of sustainable development has gained significant traction worldwide. At its core lies the idea of meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. In the realm of economics, the pursuit of sustainability has led to the emergence of green economies, where the emphasis is not only on economic growth but also on environmental protection and social equity. Central to this paradigm shift are strategies aimed at enhancing energy efficiency in industrial sectors and fostering the development of human capital. the imperative for sustainable development has taken center stage. The concept of a green economy, characterized by environmentally responsible practices and equitable economic growth, has gained prominence as nations seek to balance economic prosperity with environmental stewardship. Central to this paradigm are priorities that encompass ensuring

green economy, maintaining macroeconomic stability, increasing energy efficiency in industrial sectors, and developing human capital. This article delves into the significance of these priorities and their interconnections in fostering sustainable growth and societal well-being.

Industrial activities are among the largest consumers of energy globally, accounting for a significant portion of greenhouse gas emissions. As such, improving energy efficiency in industrial processes is essential for mitigating environmental degradation and promoting sustainable development. One approach to achieving this is through the adoption of cleaner and more efficient technologies. By investing in renewable energy sources such as solar, wind, and hydroelectric power, industries can reduce their reliance on fossil fuels and decrease their carbon footprint.

Moreover, advancements in energy-efficient manufacturing processes, such as lean production and recycling initiatives, can help minimize waste and resource consumption. Implementing energy management systems and conducting regular energy audits can further identify areas for improvement and optimize energy usage. Governments play a crucial role in this transition by providing incentives, subsidies, and regulatory frameworks that encourage industries to adopt sustainable practices.

Investing in human capital is equally vital for achieving sustainable economic growth. Human capital encompasses the knowledge, skills, and abilities of individuals and plays a fundamental role in driving innovation, productivity, and competitiveness. In the context of sustainable development, human capital development extends beyond traditional education and training to include initiatives that promote environmental awareness, social responsibility, and ethical leadership.

1. Understanding the Green Economy

The green economy represents a fundamental shift in economic thinking, emphasizing the integration of environmental sustainability into economic policymaking and business strategies. It encompasses sectors such as renewable energy, sustainable agriculture, eco-friendly transportation, and waste management. At its core lies the recognition that economic prosperity must be pursued in harmony with ecological integrity and social equity.

2. Importance of Macroeconomic Stability

Macroeconomic stability is crucial for laying the foundation of sustainable growth. It entails low inflation, stable exchange rates, manageable fiscal deficits, and sustainable levels of public debt. Achieving macroeconomic stability fosters investor confidence, encourages long-term planning, and mitigates the risks of financial crises. Moreover, stable macroeconomic conditions provide a conducive environment for businesses to thrive and for governments to implement effective policies for sustainable development.

3. Enhancing Energy Efficiency in Industrial Sectors

Industrial activities are significant contributors to environmental degradation and greenhouse gas emissions. Enhancing energy efficiency in industrial sectors is thus imperative for mitigating climate change and reducing the ecological footprint of economic activities. Strategies such as adopting clean technologies, optimizing production processes, and investing in renewable energy sources can yield substantial energy savings while simultaneously enhancing competitiveness and profitability for industries.

4. Developing Human Capital

Human capital, encompassing the knowledge, skills, and capabilities of individuals, is a key driver of economic growth and innovation. Investing in human capital development through education, training, healthcare, and social welfare programs is essential for enhancing productivity, promoting social inclusion, and fostering sustainable development. Moreover, empowering individuals with the requisite skills and competencies enables them to adapt to technological advancements and contribute meaningfully to the green economy.

5. Interconnections and Synergies

The priorities of ensuring green economy, macroeconomic stability, energy efficiency, and human capital development are intrinsically interconnected, mutually reinforcing. For instance, investments in renewable energy and energy efficiency not only contribute to environmental sustainability but also enhance economic competitiveness and create employment opportunities. Similarly, initiatives aimed at developing human capital, such as education and healthcare reforms, not only improve individual well-being but also bolster economic resilience and social cohesion [1].

Achievement of the sustainable green growth is tightly aligned with Sustainable Development Goals (SDG) implementation to the national development policy framework, however, the implementation mechanisms are not clear. Uzbekistan reinforced its commitment to align SDGs to national strategies and programs through the adoption of the 2030 Agenda for Sustainable Development in 2018. The 2030 Agenda also requires developing SDG baselines and target values that reflect national aspirations to 2030. It also assumes gradually integrating the SDG targets and indicators into central, sectoral, and regional strategies, as well as into annual legal, budgetary, and reporting processes and indicators8 . Improving information quality on SDG indicators could significantly contribute to assessment of challenges in implementation of sustainable growth strategies yet the actions and measures are yet to be identified [2].

Ensuring green economy, macroeconomic stability, energy efficiency, and human capital development are paramount priorities for fostering sustainable growth and societal well-being. By embracing these priorities and pursuing in-

tegrated approaches that recognize their interconnectedness, nations can chart a course towards a more resilient, inclusive, and environmentally sustainable future. As we confront the complex challenges of the 21st century, the imperative of prioritizing these core principles has never been more pressing. It is through concerted efforts and collective commitment that we can realize the vision of a prosperous and sustainable world for present and future generations.

Education remains a cornerstone of human capital development, equipping individuals with the competencies needed to thrive in a rapidly evolving economic landscape. However, lifelong learning opportunities must be accessible to all segments of society to ensure inclusivity and equal opportunity. Additionally, fostering a culture of entrepreneurship and innovation empowers individuals to create sustainable solutions to pressing societal and environmental challenges.

Furthermore, investments in healthcare, social welfare, and infrastructure are essential for nurturing human capital and fostering social cohesion. By ensuring access to quality healthcare and social services, governments can enhance the well-being and productivity of their citizens, ultimately contributing to long-term economic prosperity.

Renewable energy can play a cost-effective role in a strategy to eliminate energy poverty. The move towards a green economy aims to increase access to services and infrastructure as a means of alleviating poverty and improving overall quality of life, and addressing energy poverty is a very important part of this transition. This includes providing energy to the 1.6 billion people who currently lack electricity.44 In Africa, for example, the 110 million households – at the lowest income level –spend more than US$ 4 billion a year on kerosene-based lighting, which is costly, inefficient and a safety and health hazard.45 In addition to being unsustainable, the current energy system is also highly inequitable, leaving 2.7 billion dependent on traditional biomass for cooking.46 Moreover, indoor air pollution from using traditional biomass and coal is projected to cause more than 1.5 million premature deaths each year by 2030.47 Ensuring access to electricity for all requires US$ 756 billion – or US$ 36 billion per year – between 2010 and 2030, according to estimates by the IEA, UNDP and UNIDO.48 Renewable energy technologies and supportive energy policies promise to make a significant contribution to improving living standards and health in low-income areas, particularly in off-grid situations. Cost effective solutions include clean biomass and off-grid solar photovoltaics, with low operating costs and flexible, small-scale deployment options [3].

Examining case studies from around the world can provide valuable insights into successful strategies for prioritizing green economy, macroeconomic stability, energy efficiency, and human capital development.

a. Germany's Energiewende

Germany's Energiewende, or energy transition, is a prime example of a nation prioritizing renewable energy and energy efficiency to achieve sustainable growth. Through ambitious policies, including feed-in tariffs, renewable energy targets, and energy efficiency incentives, Germany has significantly expanded its renewable energy capacity while simultaneously phasing out nuclear power. This transition has not only reduced carbon emissions but has also stimulated innovation, created green jobs, and enhanced energy security.

b. Singapore's SkillsFuture Initiative

Singapore's SkillsFuture initiative exemplifies a commitment to human capital de velopment in the context of a knowledge-based economy. By investing in lifelong learning, skills upgrading, and workforce development, Singapore aims to equip its citizens with the skills and competencies needed to thrive in a rapidly evolving global economy. This initiative not only enhances individual employability and productivity but also strengthens the nation's economic resilience and competitiveness.

c. Costa Rica's Green Growth Strategy

Costa Rica's green growth strategy highlights the importance of balancing economic development with environmental conservation. Through policies promoting ecotourism, sustainable agriculture, and forest preservation, Costa Rica has emerged as a global leader in environmental sustainability. This commitment to green growth has not only preserved the country's rich biodiversity but has also fostered economic growth, social inclusion, and resilience to climate change.

Over the last quarter of a century, the world economy has quadrupled, benefiting hundreds of millions of people.9 In contrast, however, 60% of the world's major ecosystem goods and services that underpin livelihoods have been degraded or used unsustainably. Indeed, this is because the economic growth of recent decades has been accomplished mainly through drawing down natural resources, without allowing stocks to regenerate, and through allowing widespread ecosystem degradation and loss. For instance, today only 20% of commercial fish stocks, mostly of low priced species, are underexploited, 52% are fully exploited with no further room for expansion, about 20% are overexploited and 8% are depleted.11 Water is becoming scarce and water stress is projected to increase with water supply satisfying only 60% of world demand in 20 years;12 agriculture saw increasing yields primarily due to the use of chemical fertilizers,13 which have reduced soil quality14 and failed to curb the growing trend of deforestation – remaining at 13 million hectares of forest per year in 1990-2005.15 Ecological scarcities are therefore seriously affecting the entire gamut of economic sectors, which are the bedrock of human food supply (fisheries, agriculture, freshwater, forestry) and a critical source of livelihoods for the poor. And ecological scarcity and social inequity are definitional signatures of an economy which is very far from being "green" [3]

Non-fuel commodity exporters have been generally less successful in adopting inter-temporal wealth sharing strategies. While higher commodity prices have a favorable impact on these economies in principle, this advantage is tempered by the increase in price volatility and cyclical variation in demand. In fact, these economies are often capital importers. An important trend associated with the emergence of the Asian giants has been the increase in foreign-direct investment (FDI) flows from manufacturing exporters to non-fuel commodity exporters ("South-South FDI"). Among these, China is by far the largest developing country outward investor, with its FDI stock having reached USD 1 trillion. Political forces are the main driver of the growing presence of China's state-owned enterprises in developing countries. Its aim is to secure access to resource assets, offshore manufacturing processes to hedge against the risk of protectionism and to acquire branches, technologies and distribution channels. However, the phenomenon is much broader, with growing FDI activity by multinationals based in Brazil, India, South Africa, Chile and Malaysia. Their multinationals are more likely to invest in countries with a similar level of development since they often have business practices tailored to developing countries. While GDP per capita growth rates have been outpacing those of the advanced economies in the majority of developing countries, this pattern is not uniform across the three clusters and income groups. The catching up is particularly widespread among the manufacturing exporters, most of which are middle-income countries. Among the vast majority of manufacturing exporters per capita GDP grows at solid rates in the range of 1.8% to 4% or by more than 4% a year (Figure 1). There is more variation among the non-fuel commodity exporters, with fewer countries growing at rates of over 4% per year or in the range of 1.8 to 4% per annum. There is also quite large variation among the fuel exporters, with more than one-third of these countries growing at low rates (less than 1.8%). The upshot is that many manufacturing exporters may be escaping from the "middle income trap", whereas this is less obvious for the non-fuel commodity exporters and the poorer fuel exporters [6].

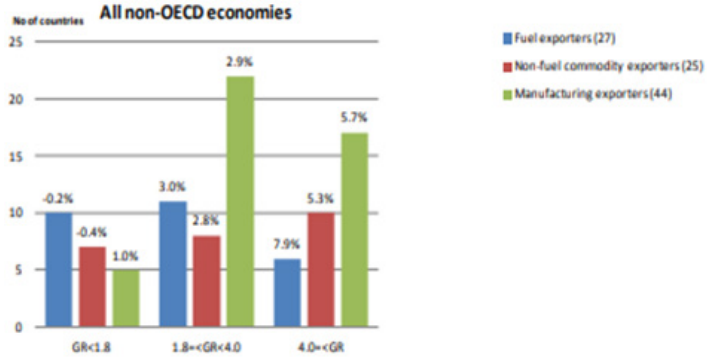

Figure. Growth patterns among non-OECD countries (unit: percentage growth rate, GR)

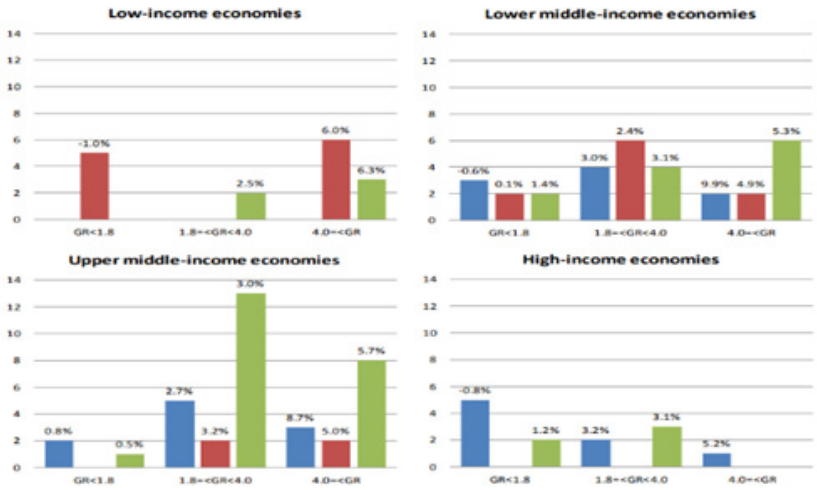

In conclusion, the pursuit of sustainable development requires a holistic approach that addresses economic, environmental, and social dimensions. Enhancing energy efficiency in industrial sectors and fostering the development of human capital are central to this endeavor. By embracing cleaner technologies, optimizing resource utilization, and investing in education and social welfare, societies can pave the way for a more equitable, resilient, and prosperous future. As we navigate the complexities of the 21st century, the principles of green economy serve as a guiding light towards a more sustainable and inclusive world. Prioritizing green economy, macroeconomic stability, energy efficiency, and human capital development is essential for achieving sustainable growth and prosperity. Through integrated approaches that recognize the interconnectedness of these priorities and leverage emerging trends and technologies, nations can navigate the complex challenges of the 21st century and build a more resilient, equitable, and environmentally sustainable future. By learning from successful case studies, embracing technological innovations, and fostering social innovation and inclusive growth, societies can chart a course towards a prosperous and sustainable world for present and future generations.

References:

1. Advancing Green Human Capital
2. GREEN GROWTH STRATEGICFRAMEWORK UZBEKISTAN
3. GREEN economy Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication
4. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf
5. https://www.oecd.org/greengrowth/green-development/50559116.pdf
6. Green Growth and Developing Countries

Kholikova Rukhsora Sanjarovna,
PhD, Associate Professor of
the Department of Green Economy
and Sustainable Business at TSUE

Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli,
Student of EK-83 group, Faculty of Economics at TSUE

BALANCING ENVIRONMENTAL AND BUSINESS NEEDS: ACHIEVING SUSTAINABILITY WHILE PROMOTING ECONOMIC GROWTH

Abstract: *This article delves into the relationship between sustainability and economic progress, emphasizing the necessity of harmonizing environmental considerations with business goals. It examines the obstacles, strategies, and results of attaining a balance between the two, underscoring the significance of cooperation among various parties and the implementation of eco-friendly practices. The piece wraps up with recommendations for nurturing sustainable economic advancement and encouraging a business environment that prioritizes environmental consciousness.*

Keywords: *Sustainability, economic development, environment, business, balance, stakeholders, green initiatives, social responsibility.*

Given the increasing environmental issues and the pressing call to tackle climate change, it has become crucial to find a harmonious equilibrium between sustainability and economic advancement. The conventional view of environmental preservation impeding economic growth is evolving, with businesses and policymakers acknowledging the intrinsic link between a prosperous economy and a sustainable environment. This piece delves into the intricate connection between sustainability and economic progress, shedding light on the obstacles, approaches, and results of striking a balance between environmental concerns and business requirements. In the face of escalating environmental concerns and the urgent need to address climate change, achieving a harmonious balance between sustainability and economic development has become paramount. The traditional perception of environmental protection as a hindrance to economic progress is shifting, as businesses and policymakers recognize the inherent interdependence between a thriving economy and a healthy planet. This article explores the complex relationship between sustainability and economic development, highlighting the challenges, methods, and outcomes of achieving a balance between the environment and business needs.

“The Sustainability Revolution” by Andres R. Edwards (2005):

This book explores the concept of sustainability and its integration into various sectors of the economy. Edwards emphasizes the need for businesses to

adopt sustainable practices while still maintaining profitability [1]. He argues that sustainable economic development is achievable through innovation, responsible resource management, and adopting a triple bottom line approach (considering social, environmental, and economic factors).

"Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution" by Paul Hawken, Amory Lovins, and L. Hunter Lovins (1999):

In this seminal work, the authors advocate for a shift towards sustainable business practices that are beneficial to both the environment and the economy. They propose the integration of resource efficiency, renewable energy, and the reduction of waste and pollution in industrial processes [2]. The book emphasizes the potential for economic growth and job creation through sustainability initiatives.

Stern's review examines the economic implications of climate change and the costs associated with inaction. He argues that investing in sustainable development and transitioning to a low-carbon economy is not only crucial for environmental reasons but also economically sound. The review emphasizes the importance of policy interventions and carbon pricing mechanisms to incentivize businesses to reduce their carbon footprint.

This comprehensive textbook provides a multidisciplinary approach to sustainable development, incorporating economic, social, and environmental perspectives [3]. The authors analyze the trade-offs and synergies between economic growth and sustainability goals. They explore policy instruments, such as taxes, subsidies, and regulations, that can promote sustainable economic development while addressing environmental challenges.

To investigate the intersection of sustainability and economic development, a comprehensive review of relevant literature and case studies was conducted. Academic journals, industry reports, and reputable sources were consulted to gather insights on sustainable business practices, green initiatives, and successful examples of environmentally conscious economic growth.

Sustainability and economic development are two interconnected concepts that focus on achieving long-term prosperity while preserving the environment and natural resources for future generations [4]. Let's explore how these two concepts can be integrated and why they are important.

Sustainability refers to the ability to meet present needs without compromising the ability of future generations to meet their own needs. It involves balancing economic, social, and environmental factors to ensure a holistic approach to development. On the other hand, economic development refers to the process of improving the economic well-being of a society through the creation and utilization of resources to produce goods and services.

Integrating sustainability and economic development is crucial for several reasons:

1. Environmental Protection: Economic development can often result in environmental degradation if not managed sustainably. By integrating sustainability principles, we can ensure that economic activities are conducted in a way that minimizes negative impacts on the environment, promotes conservation of resources, and reduces pollution [5].

2. Long-Term Prosperity: Unsustainable economic practices can lead to short-term gains but may have detrimental long-term consequences. By embracing sustainable approaches, such as investing in renewable energy, efficient resource management, and environmentally friendly technologies, we can foster long-term economic growth and stability.

3. Social Equity: Sustainability recognizes the importance of social well-being and equity. Economic development should aim to improve the quality of life for all individuals, promote social inclusion, and reduce poverty. By considering social factors alongside economic goals, we can create more equitable and inclusive societies [6].

4. Innovation and Competitiveness: Sustainability can drive innovation and enhance a country's competitiveness. Embracing sustainable practices often leads to the development of new technologies, business models, and markets. By encouraging sustainable entrepreneurship and research and development, economic growth can be driven by environmentally friendly and socially responsible initiatives.

5. Resource Efficiency: Sustainable development emphasizes the efficient use of resources. This includes reducing waste, optimizing resource allocation, and promoting circular economy principles. By improving resource efficiency, we can reduce costs, increase productivity, and minimize environmental impacts.

To integrate sustainability and economic development effectively, governments, businesses, and individuals must collaborate and take collective action [7]. This can involve implementing sustainable policies and regulations, investing in renewable energy and clean technologies, promoting sustainable consumption and production patterns, and fostering awareness and education about sustainability.

By aligning economic development with sustainable practices, we can create a future where economic prosperity goes hand in hand with environmental stewardship and social well-being.

The intersection of sustainability and economic development refers to the integration of environmental concerns and business needs in a way that promotes long-term social, economic, and environmental well-being. It recognizes that a thriving economy depends on a healthy environment and that sustainable practices can contribute to economic growth.

Balancing the environment and business needs requires a shift towards sustainable development, which involves meeting the needs of the present gene-

ration without compromising the ability of future generations to meet their own needs. Here are some key considerations in achieving this balance:

◉ Environmental stewardship: Businesses must recognize their role as environmental stewards and take responsibility for minimizing their ecological footprint. This involves adopting sustainable practices, reducing resource consumption, managing waste effectively, and investing in renewable energy sources [8].

◉ Green innovation and technology: Encouraging and supporting research and development of green technologies can drive economic growth while minimizing environmental impact. This can include renewable energy systems, energy-efficient technologies, waste reduction and recycling methods, and sustainable agriculture practices.

◉ Corporate social responsibility (CSR): Companies should incorporate social and environmental considerations into their core business strategies. By integrating CSR practices, such as ethical sourcing, community engagement, and philanthropy, businesses can align their operations with sustainable development goals.

◉ Collaboration and partnerships: Addressing sustainability challenges requires collaboration among businesses, governments, and civil society organizations. Partnerships can foster knowledge sharing, resource pooling, and joint initiatives that promote sustainable economic development.

◉ Policy and regulation: Governments play a crucial role in creating an enabling environment for sustainable economic development. They can implement policies and regulations that incentivize businesses to adopt sustainable practices, provide support for innovation, and establish frameworks for responsible resource management.

◉ Education and awareness: Promoting sustainability literacy and raising awareness among businesses and the public are essential for driving change. Education can help businesses understand the benefits of sustainability and provide individuals with the knowledge and skills to make sustainable choices.

◉ Economic incentives: Governments can provide economic incentives, such as tax breaks or subsidies, to businesses that adopt sustainable practices. This encourages companies to integrate sustainability into their operations while simultaneously promoting economic development.

◉ Life cycle thinking: Businesses should consider the entire life cycle of their products and services, from raw material extraction to disposal. This approach helps identify opportunities for reducing environmental impact and optimizing resource use at each stage.

By striking a balance between environmental and business needs, sustainable economic development can create a virtuous cycle where economic growth supports environmental protection, and environmental sustainability enhances long-term economic prosperity. This integration is crucial for building a resilient

and inclusive economy that can meet the needs of present and future generations.

Shifting Business Paradigms: Increasingly, businesses are embracing sustainability as a core principle, recognizing that long-term profitability and environmental stewardship go hand in hand. This shift is driven by changing consumer preferences, regulatory requirements, and the recognition of potential cost savings through resource efficiency and waste reduction.

Green Initiatives and Innovation: Businesses are implementing sustainable practices by adopting renewable energy sources, reducing greenhouse gas emissions, minimizing waste generation, and promoting circular economy models. These initiatives not only benefit the environment but also lead to increased operational efficiency, improved brand reputation, and access to new markets.

Multi-Stakeholder Collaboration: Sustainable economic development requires collaboration among various stakeholders, including government agencies, businesses, non-governmental organizations, and local communities. Engaging all relevant parties ensures that diverse perspectives are considered, and comprehensive solutions are developed.

The intersection of sustainability and economic development involves addressing several key challenges. One challenge is striking a balance between short-term economic growth and long-term environmental sustainability. Business leaders and policymakers must navigate the tension between immediate financial gains and the preservation of natural resources for future generations.

Another challenge lies in ensuring social equity and inclusivity in sustainable economic development. It is crucial to consider the impacts of sustainability initiatives on marginalized communities, as well as promote fair labor practices and respect for human rights [9].

Furthermore, fostering innovation and technological advancements is essential for achieving sustainable economic development. Encouraging research and development in clean technologies, promoting green entrepreneurship, and supporting sustainable business models can drive economic growth while minimizing environmental harm.

Balancing sustainability and economic development involves both opportunities and challenges. To achieve this balance, it is crucial to:

- Establish supportive policies: Governments should create regulations that encourage sustainable practices and discourage unsustainable ones. Offering economic incentives like tax benefits and subsidies can motivate businesses to adopt environmentally friendly initiatives.

- Promote education and awareness: Educating individuals about the advantages of sustainability and providing training on sustainable business practices can empower entrepreneurs and professionals to make informed decisions that benefit both the environment and the economy.

◉ Foster collaboration: Collaboration among businesses, governments, and civil society is essential for driving sustainable economic growth. Sharing knowledge, resources, and best practices can accelerate progress and create a collective impact.

◉ Embrace circular economy principles: Transitioning from a linear production model to a circular economy can reduce waste, enhance resource efficiency, and open up new economic opportunities.

By embracing sustainable practices, businesses can succeed in a changing world while contributing to environmental preservation. Striking a balance between environmental and business needs is not only a moral obligation but also a strategic necessity for long-term economic success and societal well-being. The intersection of sustainability and economic development presents both opportunities and challenges.

References:

1. Matyugina, E.G. The role of institutional toolkit in management of riskiness of functioning of modern economic system, p. 29, 2018

2. Gurman, V. I. Eco-economic systems: models, information, experiment, p 145, 2019

3. World Conservation Strategy, 2019

4. Kosolapov, N. The international relations and world development World Economy and the International Relations, p 105, 2020

5. Earles, J. M., Sperling, O., Silva, L. C. R., McElrone, A. J. Bark water uptake promotes localized hydraulic recovery in coastal redwood crown. Plant. Cell Environ, p. 320, 2020

6. Brinchuk, M. M. Maintenance of gross national product growth in a context of the ecological law Journal of the Russian Law, p. 37, 2018

7. Lugato, E., Berti, A. Potential carbon sequestration in a cultivated soil under different climate change scenarios: A modelling approach for evaluating promising management practices in northeast Italy. Agriculture Ecosystems & Environment, pp. 97–103, 2018.

8. Baranchik, V. P. Environmental Economics: a course of lectures for students of specialty. Environmental protection and rational use of natural resources, p. 265, 2018

9. Gorelik, V. A. Game-theoretic models of decision making in ecological and economic systems, p.144, 202

Холикова Рухсора Санжаровна,
Научный руководитель: доцент кафедры “ Зеленая” экономика и устойчивый бизнес PhD.

Йулдашхужаев Саидусмонхужа Ботир угли,
Студент: Магистрант группы МЕКР-21

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЛИЗИНГОВЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. *Данная статья посвящена изучению научно-практических аспектов лизинговых операций. Обоснована роль лизинга как важного финансового инструмента в рыночной экономике. Вместе с тем, авторами анализирована показатели развития рынка лизинговых услуг в Узбекистане за 2016-2022 гг.*

Ключевые слова. *Инвестиции, лизинговые операции, бизнес, фонды, зарубежный опыт в ведении бизнеса, капитал, бюджет.*

Лизинг является важным финансовым инструментом в рыночной экономике. Через лизинговые операции создаются условия для расширения и обновления основных производственных средств, необходимых для осуществления деятельности без значительных единовременных затрат. Лизинг положительно влияет на снижение потерь предприятий, связанных моральным старением средств производства. Как инструмент финансирования лизинг намного лучше влияет на экономические процессы, чем кредитование, поскольку лизинговый механизм обеспечивает инвестирование в реальный сектор экономики и имеет значительный антиинфляционный эффект.

В соответствии с Указом Президента Республики Узбекистан “ О лизинге” и в целях повышения роли лизинговой деятельности в оснащении отраслей экономики, особенно малого бизнеса, современным технологическим оборудованием, а также в реализации отечественными производителями оборудования и техники собственного производства осуществляются широкомасштабные меры в Узбекистане [1].

Инвестиции в основные фонды предприятий осуществляются преимущественно за счет их собственных, а также бюджетных средств. В связи с этим, учитывая ограниченные внутренние финансовые возможности отечественных предприятий, возникает спрос на лизинговые операции. Поэтому в последнее десятилетия отмечается рост предложения лизинговых услуг. Существенную роль в этом процессе играют коммерческие банки, создающие дочерние лизинговые компании. В сравнении с кредитной формой финансирования, лизинговой деятельности присуща большая гибкость и адаптивность к приемлемым рискам форм финансирования.

Таким образом, изучение специфики лизинговых операций является весьма актуальным.

В некоторых научных источниках выделяется также пятый уровень – международный, сфера которого представлена, в частности, международными стандартами финансовой отчетности. В частности, законодательный уровень регулирования лизинговых операций и их учета представлен законами и иными законодательными актами. К документам этого уровня относят: Гражданский кодекс, Налоговый кодекс Республики Узбекистан о (лизинге)".

Термин " лизинг" происходит от английского глагола " to lease", что в переводе означает " арендовать" или " брать в аренду". Тем не менее, лизинг не следует отождествлять с традиционной арендой. Вернее, это особый вид аренды, но во многом лизинг похож на куплю-продажу в рассрочку, так как содержит в себе множество элементов посредничества.

В отечественной и зарубежной экономической литературе представлен широкий спектр работ, посвященных изучению различных аспектов лизинга. Систематизируя результаты существующих подходов к выявлению сущности лизинга, можно выделить три его варианта:

- во-первых, лизинг как долгосрочная (среднесрочная) аренда;
- во-вторых, лизинг как разновидность кредита, в том числе товарного кредита;
- в-третьих, лизинг как самостоятельный вид деятельности, сочетающий элементы кредита, аренды, торговой и инвестиционной деятельности. Наиболее распространенный вариант этой трактовки предполагает, что лизинг совмещает в себе черты как кредита, так и аренды.

Большинство исследователей понятия " лизинг" и " аренда" используют как синонимы. Кроме того, останавливаясь на экономических характеристиках лизинга, они констатируют, что он представляет собой вариант долгового финансирования основных фондов на принципах возвратности, срочности и платности. По мнению Агракова В.В. " лизинг представляет собой вложение средств на возвратной основе в основной капитал". В то же время под лизингом понимает " совокупность экономических и правовых отношений, возникающих в связи с реализацией договора лизинга, в том числе приобретением предмета лизинга".

Лизинговая сделка включает в себя этапы [3], приведенные на Рисунке 1.

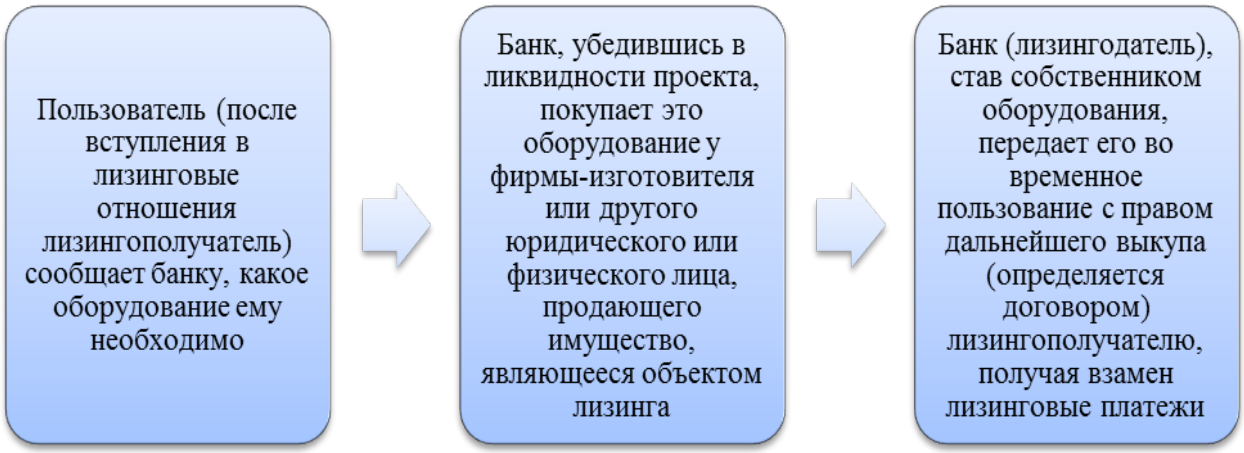

Рис. 1 Этапы лизинговой сделки

Источник: Килософова, Т. Г. Лизинг: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления.

Также значительное число авторов выделяет способность лизинга приносить доход. Половина исследователей отмечают способность анализируемого понятия оказывать социальный эффект и удобство при модернизации производственных циклов предприятия. Необходимо подчеркнуть важность лизинга в поддержании и наращивании экономического потенциала любой страны.

Таблица 1

Параметры развития рынка лизинга в Узбекистане

Показатели	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.
Объем нового бизнеса, млрд. сум.	997,5	720,0	315,0	725,0	1300,0	1320,0	1300,0
Темпы прироста, %	149,6	-27,8	-56,3	130,2	79,3	1,5	-1,5
Объем полученных лизинговых платежей, млрд. сум.	294,0	402,8	320,0	350,0	540,0	560,0	650,0
Темпы при- роста, %	116,2	37,0	-20,6	9,4	54,3	3,7	16,1
Совокупный лизинговый портфель, млрд. сум.	1202,0	1390,0	960,0	1180,0	1860,0	2530,0	2900,0
Темпы прироста, %	126,8	15,6	-30,9	22,9	57,6	36,0	14,6
Доля лизинга в ВВП, %	3,0	1,7	0,8	1,6	2,3	2,1	1,9

Источник: Составлено автором на основе изученной экономической литературы.

В таблице 1 представлена динамика рынка лизинговых услуг в РУз.

Правовая база лизинга рассредоточена в нормативных актах государственных органов власти и управления различных уровней и имеющих неодинаковую юридическую силу. Совокупность нормативных

актов, регулирующих лизинговые операции, образует систему, состоящую из четырех уровней:

- во-первых, законодательный уровень;
- в-вторых, уровень постановлений;
- в-третьих, методологический уровень;
- в-четвертых, организационный уровень.

Мировая практика выделяет две модели развития лизингового бизнеса:

- европейскую и американскую. Европейская модель предполагает создание крупных узкоспециализированных компаний, которые, как правило, были созданы крупными банками и впоследствии могут от них отмежевываться. В американской модели компании образуются частными предпринимателями без участия банков. Отечественный рынок лизинга развивается в соответствии с европейской моделью, поскольку большая его часть (около 80%) контролируется коммерческими банками. Подтверждением такого факта являются данные Рейтинга лизинговых компаний, где четко видно, что рейтинг возглавляют лизинговые компании.

На сегодня лизинг становится инструментом современной кредитной деятельности банка благодаря обширной инфраструктуре лизинговых услуг, сопровождающие данную форму кредитования. Многие элементы этой инфраструктуры формируются независимо от банковской системы, другие же элементы изначально возникают и функционируют в расчете на банковское кредитование. Поэтому в итоге взаимодействия банковской и лизинговой сфер складывается единое, целостное образование – система банковского лизинга – банковско-лизинговый комплекс. Банковско-лизинговый комплекс содержит внутреннюю и внешнюю инфраструктуру.

Существуют разнообразные варианты банковского участия в лизинге. Самая распространенная их классификация: прямое и косвенное участие. Рациональная модель организации банковского лизинга предполагает использование схемы партнерства с ограниченной ответственностью, в которой коммерческий банк сосредотачивается на функции “ стратегического партнера”.

Создание банком собственной лизинговой компании решает одну из главных проблем, с которыми сталкиваются лизинговые компании в процессе своей деятельности – поиск источников финансирования для реализации собственных проектов. Кредитуя дочернюю лизинговую компанию, банк может открывать перед ней доступ к стабильному и долгосрочному финансированию, благодаря чему последние получают значительное конкурентное преимущество, а банк, в свою очередь, получает дополнительный источник доходов и способствует диверсификации рисков и повышению ликвидности.

Список литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 8 января 2014 г. № УП-3376 — Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2014 г., № 1-2, ст. 9.

2. Мирзиёев Ш. Мы *все вместе построим свободное*, *демократическое* и *процветающее государство – Узбекистан*. –Т.: *Узбекистан*, 2017. – 56 с.

3. Килософова, Т. Г. Лизинг: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления.

4. Деружинский Г.В., *Пятикоп* К.А., *Деружинская* М.П. Методологические аспекты лизинга // Экономика устойчивого развития. – 2021. – № 1 (17). – С. 63- 71.

5. Идрисова С.К., Абдуллаев А.Ш. Сущность лизинговых операций коммерческих банков и анализ современного состояния лизингового рынка // Экономика и предпринимательство. – 2021. – № 12-1 (77-1). – С. 1227- 1229.

6. Агракова В.В. Развитие предпринимательства на конкурентном рынке. 2011. – 129 с.

Yusupov Nurzod Orol ugli,
Tashkent State University of Economics
Economics faculty 4th course

WAYS TO INCREASE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE REGIONAL ECONOMY

Abstract: *Investment attractiveness plays a vital role in the economic development of any region, and Uzbekistan is no exception. With a rich cultural heritage and a growing economy, Uzbekistan has great potential to attract domestic and foreign investment. This article explores various strategies to increase the investment attractiveness of Uzbekistan's regional economy, focusing on key areas such as infrastructure development, regulatory reforms, skilled labor force enhancement, and tax incentives. By implementing these strategies, Uzbekistan can create an environment conducive to sustainable economic growth and attract more investors to its regions.*

Key words: *Investment attractiveness, domestic and foreign investment, regional economy, infrastructure development, regulatory reforms, skilled labor force, tax incentives, economic growth.*

Uzbekistan, located in Central Asia, has been making strides in economic reforms and attracting investment in recent years. However, to further accelerate economic growth and development, it is crucial to enhance the investment attractiveness of its regional economies. This article outlines strategies aimed at achieving this objective.

In the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026, further improvement of the investment environment in the country and a series of goals to increase its attractiveness and tasks are provided. Including Development in the

26th goal of the Development strategy, to further improve the investment environment in the country and increase its attractiveness, 120 billion US dollars in the next five years, including $70 billion it is planned to take measures to attract foreign investment [1].

President of the Republic of Uzbekistan of Sh. M. Mirziyoyev's address to the "Oliy Majlis" on December 21, 2022, " 8 billion US dollars of foreign direct investments came to our economy in the year itself, and recognized our exports has reached 19 billion US dollars", and determined that the sixth priority direction in 2023 is improving the conditions in order to increase domestic and foreign private investments in the economy [2].

It shows the need to further increase the investment environment and its attractiveness.

In a scientific article, detailed analysis of the investment environment of the regional economy and issues of increasing its attractiveness, as well as induction and deduction, systematic and methods such as comparative analysis, economic and statistical are widely used.

Development of investment and investment attractiveness a number of monographs, scientific collections, magazines and many articles in periodicals devoted to the issues of various aspects of the problems in the field illuminated.

According to Law of the Republic of Uzbekistan "Investment and investment activity" "Investment is profit by the investor in order to social sphere, entrepreneurship, scientific and tangible and intangible assets and the rights to them, which are included in the objects of other types of activities on the basis of risks, including rights to intellectual property objects, as well as reinvestments" [3].

This investment attractiveness is proven to be important since higher investment attractiveness is associated with a higher level of inflow of investment. Many research studies have been conducted and most of them have resulted in a positive correlation between investments and investment attractiveness. In an econometric study by Balasubramanyam et al. (1996) using cross-section data for 58 developing countries, it is found that several location-specific characteristics related to the cost of doing business have a significant impact on the volume of FDI inflows in the developing countries [4].

Economist scholars of our country A.V. Vakhabov, Sh.Kh. Khajibakiyev, N.G. Muminov, Sh.I. Mustafakulov, B. Salimov, I. Khotamov are devoted their works to the attractiveness of the investment environment, the problems of attracting foreign investments to the national economy.

Economist scholars A. Vakhabov, Sh. Khajibayiev, N. Muminov" (2010) believe: "Investment environment is the level of volatility of foreign capital investments and their effectiveness in the country which predetermines the possibilities of use it is a combination of economic, political, legal and social factors. The investment environment is complex and multifaceted is a concept, national

legislation, economic conditions (crisis, growth, stagnation), customs regime, currency policy, economic growth rates, inflation rates, exchange rate stability, has indicators such as the level of external debt" [5].

Economist Sh. Mustafakulov's opinion (2017) on the attractiveness of the investment environment: "describing country's economic development conditions and investment activity in it which has a positive or negative effect on its formation interpreted as the general level of objective socio-economic, natural-geographical and ecological indicators [6].

Economists B. Salimov, I. Khotamov in their collective monograph called "Investment activity: analysis and opportunities", "Increasing investment attractiveness of the national economy requires the comprehensive development of the direct active investment policy" [7].

Results and discussion. Investment attractiveness is everything that can make a certain location become a more appealing place for investments. It is a set of conditions and the environment that makes investors consider the location for investments. These conditions and environment include the political and economic stability, security, the facilities and infrastructure, the availability of resources, and a good business and investment climate. These are what the investors are looking for when they are considering investments. They prefer to invest in a place with good resource availability, including human resources, and easy and cost-effective access to the resources. A good investment and business climate is also one of the important factors as it represents the simplicity of doing an investment or starting a business and it will be less likely to encounter administrative barriers and corruption.

In terms of Uzbekistan, according to the preliminary data of the Statistics Agency, in 2023, the volume of capital investments in the Republic of Uzbekistan amounted to 352.1 trillion soums. Out of this, the share of total foreign investment and loans absorbed into the fixed capital reached 53.4%. Investor countries with the highest share in the volume of foreign investments and loans: China – 25.6%, Russia – 13.4%, Saudi Arabia – 7.9%, Turkey – 6.4%, UAE – 5.8%, Germany – 4.3%. This means that quarter of the capital investments came from only one country (China).

187.9 trillion soums of foreign investment and loans were attracted into the fixed capital in the Republic of Uzbekistan in January-December 2023. 21.2 trillion of them foreign loans under the guarantee of the Republic of Uzbekistan, 84.3 trillion soums direct foreign investments and unsecured foreign loans, 82.4 trillion soums constituted other foreign investments.

During January-December 2023, 352.1 trillion soums of investments in fixed assets were disbursed in the Republic of Uzbekistan, of which, the volume of investments aimed at construction and installation works amounted to 160.4 trillion soums, their share reached 45.6 % of total investments. In other words, almost half of the investment was allocated to the construction and installation works.

As of January 1, 2024, in the republic, the number of operating enterprises with foreign investment amounted to 14,053 units, of which 4,657 units. joint and 9,396 units. foreign enterprises. Their number by economic sector is reflected in the following form: in trade – 4,817 units. in industry – 3,324 units. in construction – 1,003 units. in the information and communications industry – 901 units. in the accommodation and food services industry – 530 units. in the transportation and storage industry – 484 units. in agriculture, forestry and fisheries – 472 units. in the healthcare and social services sector – 188 units. in other types – 2,334 units. It can be inferred from this data, trade is the most popular sector in terms of foreign investment. It was followed by industry and construction.

1.1 Table. Investment in fixed assets. In billion soums

Territories	2022	2023	Difference in %
Republic of Uzbekistan	**266240.0**	**352064.1**	**32.2**
Republic of Karakalpakstan	10254.0	11945.2	16.5
Andijan	14339.8	18171.4	26.7
Bukhara	21638.3	31301.2	44.6
Jizzakh	10373.9	16612.8	60.1
Kashkadarya	16012.8	21686.8	35.4
Navoi	17958.1	25866.8	44.1
Namangan	14775.1	20734.5	40.3
Samarkand	18917.1	26584.6	40.5
Surkhandarya	11569.4	17956.0	55.2
Syrdarya	12354.6	15349.1	24.2
Tashkent	35767.7	44449.2	24.2
Fergana	15419.3	20245.0	31.2
Khorezm	8769.7	12050.7	37.4
Tashkent city	56847.9	67902.7	19.5

In 1.1 table, total amount of investment are attracted or allocated to different region. It is notable that Jizzakh region has attracted 60% more investment in 2023 compared to in 2022. In contrast, the smallest increase has seen in Republic of Karakalpakstan with 16.5%.

Strengthening the investment attractiveness of Uzbekistan's regional economy requires a multifaceted approach.

Firstly, invest in improving transportation, utilities, and telecommunications infrastructure to facilitate business operations.

Secondly, simplify bureaucratic processes and regulations to make it easier for businesses to operate and invest.

Thirdly, develop education and training programs to ensure a skilled workforce that meets the needs of investors.

Finally, offer tax breaks, subsidies, and other financial incentives in order to attract foreign and local investors.

By implementing these strategies, Uzbekistan can create an enabling environment for investment, stimulate economic growth in its regions, and unlock the full potential of its economy. As Uzbekistan continues its journey towards prosperity, enhancing investment attractiveness remains a cornerstone for sustainable development and inclusive growth.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP-60 on 28.01.2022.

2. Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the “Oliy Majlis” on December 21, 2022.

3. Law of the Republic of Uzbekistan on December 14, 2019 “On Investments and Investment Activities” No. 598

4. “Foreign Direct Investment and Growth in EP and is Countries.” V. N. Balasubramanyam, M. Salisu and David Sapsford, The Economic Journal Vol. 106, No. 434 (Jan., 1996), pp. 92-105 Oxford University Press

5. A.V Vahabov, Sh.Kh. Khajibakiyev, N.G. Muminov. Study guide “Foreign investments” – T.: Finance, 2010. -153 p

6. Sh.I. Mustafakulov “Attractiveness of the investment environment.” – T.: Baktria press, 2017 – p. 18

7. B. Salimov, I. Khotamov. “Investment activity: analysis and possibilities.” TSUE collective monograph. – T.: Science and technology, 2019, p. 93

8.Stat.uz

Yadgarov Akrom Akbarovich,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti dotsenti

Bahodirov Jahongir Bahodir o‘g‘li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Magistranti

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ELEKTROTEXNIKA SANOATI RIVOJLANISH TENDENSIYASI

Annotatsiya: *Ushbu tezis O‘zbekiston Respublikasida elektrotexnika sanoatining hozirgi rivojlanish tendentsiyalari va kelajak istiqbollarini o‘rganadi. Tadqiqot sohadagi o‘sish va innovatsiyalarning turli asosiy yo‘nalishlarini, jumladan, aloqa va telekommunikatsiyalar, elektronika, avtomatlashtirish hamda elektr qurilmalari va butlovchi qismlarni ishlab chiqarish imkoniyatlarini o‘rganadi.*

Kalit so‘zlar: *Elektrotexnika sanoati, nergetika sohasi, aloqa va telekommunikatsiyalar, elektronika, avtomatlashtirish, ishlab chiqarish, elektr qurilmalari, butlovchi qismlar, innovatsiyalar, texnologiya, iqtisodiy o‘sish.*

O‘zbekiston Respublikasida elektrotexnika sanoati texnologiya taraqqiyoti hamda elektron mahsulotlar va xizmatlarga talab ortib borayotgani tufayli jadal rivojlanish va o‘sishni boshdan kechirmoqda. Mamlakat hukumati sanoatni rivojlantirishga katta e’tibor qaratmoqda, uning o‘sishini qo‘llab-quvvatlash uchun turli tashabbus va siyosatlar olib borilmoqda.

Taqdim etilgan ma’lumotlar O‘zbekistonda, xususan, 2023-yilda elektrotexnika sanoatining sezilarli o‘sishi va rivojlanishini tasvirlaydi. Sanoatga mahalliy va xorijiy investitsiyalar hajmi 191,5 million dollarni tashkil etgan. Ushbu investitsiyalar umumiy qiymati 163 million dollarlik 39 ta yangi loyihani ishga tushirishga turtki bo‘ldi va bu nafaqat ishlab chiqarish quvvatini oshirish, balki 1,9 mingdan ortiq kishini ish bilan ta’minlash imkonini yaratdi. Investitsiyalar va loyihalarni ishga tushirishning bunday o‘sishi mamlakatning umumiy iqtisodiy o‘sishiga hissa qo‘shdi va yangi eksport imkoniyatlarini ochib berdi. Shuningdek, elektrotexnika sanoati korxonalari tomonidan 85,3 ming tonna mis xomashyosining utilizatsiyasi natijasida 9,4 trillion so‘mlik yuqori qiymatli mahsulot ishlab chiqarildi. Ushbu mahsulotlarning eksport qiymati 605 million dollarni tashkil etib, sanoatning muhim xomashyo sifatida misga tayanishi va uning eksport sektoriga qo‘shayotgan hissasini ko‘rsatadi.

Shuningdek, mahalliylashtirish dasturi doirasida 2 trillion 400 milliard so‘mlik mahsulot ishlab chiqarish muvaffaqiyatli bo‘lib, 25 ta xalqaro sertifikatga ega bo‘lish soha vakillarining xalqaro standartlarga javob beradigan sifatli mahsulot ishlab chiqarishga intilayotganini ta’kidladi.

2024 yilga kelib, sanoatning ishlab chiqarish quvvatini 20 foizga oshirish va eksport hajmini 1,5 milliard dollarga yetkazish bo‘yicha ulkan maqsadlar bor.[2] Misni qayta ishlashni yanada kuchaytirish, aniq klasterlarda yangi loyihalarni ishga tushirish, maishiy texnika ishlab chiqarishga ixtisoslashgan texnoparklar tashkil etish rejalashtirilgan. Turli shaharlarda quyosh panellarini ishlab chiqarish loyihalarini ishlab chiqish, shuningdek, sanoatda qayta tiklanadigan energiya va barqaror amaliyotga intilishdan dalolat beradi.

Shuningdek kelgusi davrlarda quyidagi qator maqsadlar O‘zbekistonda elektrotexnika sanoati sezilarli darajada rivojlantirish, bunda asosiy e’tibor texnik investitsiya loyihalarini amalga oshirish va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga qaratilgan:

---

[2] https://telegra.ph/2024-jil-yakunida-%D2%9Aarshi-va-Nukus-sha%D2%B3arlarida-%D2%9Buyosh-paneli-ishlab-chi%D2%9Barish-loji%D2%B3alari-ishga-tushiriladi-01-06 bu haqda AOKAda o‘tkazilgan brifingda “ O‘zeltexsanoat” uyushmasi axborot xizmati rahbari Namoz Tolipov ma’lum qildi.

1. Texnik investitsiya loyihalarini amalga oshirish: Elektrotexnika sohasida 140 dan ortiq texnik investitsion loyihalarning e'lon qilinishi sanoatni rivojlantirishga bo'lgan qat'iy intilishdan dalolat beradi. Bu yuqori sifatli elektrotexnika mahsulotlarini ishlab chiqarishni tashkil etish va taniqli brendlar bilan hamkorlikni o'z ichiga oladi, bu bozorda sifat va raqobatbardoshlikka e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi.

2. Kelajakdagi investitsiyalar va eksport maqsadlari: ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va mis ishlab chiqarishni qayta ishlashga 2 milliard dollar sarmoya kiritish rejasi ulkan va o'sishga intilishdan dalolat beradi. Eksport hajmini 1,5 milliard dollarga oshirish maqsadi xalqaro bozorga chiqish va raqobatbardoshlikni oshirishga intilayotganligini aks ettiradi. Bundan tashqari, sanoatning umumiy qiymatini 202 milliard dollarga oshirish maqsadi sanoatning o'sishi va iqtisodiyotga qo'shgan hissasi uchun uzoq muddatli istiqbolni ko'rsatadi.

3. Byudjetdan modernizatsiya qilish uchun ajratilgan mablag': zamonaviy texnologiyalar va xalqaro standartlarni joriy etish uchun byudjetdan 100 million dollar ajratilishi sanoatda innovatsiyalar va sifat standartlari muhimligi e'tirof etilganidan dalolat beradi. Ushbu sarmoya samaradorlikni, mahsulot sifatini va jahon bozorida raqobatbardoshlikni oshirishga olib kelishi mumkin.

4. O'tmishdagi yutuqlar va kelajak prognozlari: So'nggi olti yil ichida umumiy qiymati 640 million dollar bo'lgan 224 ta elektrotexnika loyihasining yakunlanishi sanoat rivojlanishining rekordini ko'rsatadi. 2023-yil oxirigacha 1 milliard dollarlik mahsulot eksporti bo'yicha kutilayotgan maqsad va ichki bozorning taxminiy sig'imi 3 milliard dollarni tashkil etishi mahalliy va xalqaro bozorlarda o'sib borayotgan ishtirokni ko'rsatadi[3].

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'zbekiston elektrotexnika sanoati salmoqli investitsiyalar, strategik sheriklik, modernizatsiya va sifatga qaratilayotgan e'tibor bilan mustahkam o'sish va o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Sanoatning ulkan maqsadlari va yutuqlari kengayish, innovatsiyalar va global miqyosda raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatlariga ega istiqbolli kelajakni ko'rsatadi.

O'zbekiston elektrotexnika sanoatining o'sishi va raqobatbardoshligini yanada oshirish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga olgan strategik harakatlar rejasiga amal qilish juda muhim:

1. Investitsiyalarni diversifikatsiya qilish: barqaror va mustahkam o'sish traektoriyasini ta'minlash uchun to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, mahalliy xususiy sektor investitsiyalari va hukumat tashabbuslarini o'z ichiga olgan elektrotexnika sanoatiga sarmoyalarnish diversifikatsiyalangan portfelini rag'batlantirish.

[3] Farmatsevtika va elektrotexnika sanoatidagi dolzarb masalalar muhokama qilindi https://president.uz/oz/lists/view/6891

2. Kengaytirilgan me’yoriy-huquqiy baza: Elektrotexnika sanoatida investorlar uchun soliq imtiyozlari, subsidiyalar va ko‘proq investitsiyalarni jalb qilish va o‘sishni rag‘batlantirish uchun soddalashtirilgan ma’muriy tartib-qoidalar kabi qulay siyosat, qoidalar va imtiyozlarni amalga oshirish.

3. Ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarni qo‘llab-quvvatlash: O‘zbekistonni ilg‘or texnologiyalar va tajriba markazi sifatida joylashtirish, elektrotexnika sohasida innovatsiyalar, mahsulotlar ishlab chiqish va texnologik yutuqlarni qo‘llab-quvvatlash uchun ilmiy-tadqiqot ishlariga resurslarni taqsimlash.

4. Infratuzilmani rivojlantirish: Elektrotexnika sanoatining o‘sishi uchun qulay muhit yaratish va ko‘proq investitsiyalarni jalb qilish uchun energiya ishlab chiqarish, taqsimlash tizimlari, transport tarmoqlari va sanoat zonalari kabi infratuzilmani yaxshilashga e’tibor qaratish.

5. Atrof-muhitni shbarqarorligi: barqarorlik va ekologik ongli iste’molchilarni shafzalliklariga qaratilgan global tendentsiyalarga moslashish uchun elektrotexnika sanoatida ekologik toza amaliyotlar, yashil texnologiyalar va barqaror ishlab chiqarish jarayonlariga urg‘u berish.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. AOKAda o‘tkazilgan brifingda “ O‘zeltexsanoat” uyushmasi axborot xizmati rahbari Namoz Tolipov chiqish qildi.

2. https://telegra.ph/2024-jil-yakunida-%D2%9Aarshi-va-Nukus-sha%D2%B3arlarida-%D2%9Buyosh-paneli-ishlab-chi%D2%9Barish-loji%D2%B3alari-ishga-tushiriladi-01-06.

3. Farmatsevtika va elektrotexnika sanoatidagi dolzarb masalalar muhokama qilindi https://president.uz/oz/lists/view/6891

Ro‘ziyeva Dilobar Isomjonovna,
“Yashil” iqtisodiyot va barqaror biznes kafedrasi prof.v.b.

Ulug‘murodova Feruza Mardon qizi,
“Iqtisodiyot” fakulteti MEKP-01 1-kurs magistri

O‘ZBEKISTONDA “YASHIL” IQTISODIYOT HOLATINING TAHLILI

Annotatsiya: *O‘zbekiston yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida turli xil ichki va tashqi omillar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan SWOT tahlili va O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi tashqi omillar ta’sirini PEST tahlili orqali aniqlanib, bu omillarning mamlakatimiz yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli integratsiyasiga ahamiyatli tomonlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *“Yashil” iqtisodiyot, SWOT tahlil, PEST tahlil, OECD, investitsiya, makroiqtisodiy muhit, strategiya, degradatsiya, Fossil energiya manbalari, texnologik transfer.*

Hozirgi global iqtisodiy o‘sish yo‘li ekologik jihatdan barqaror emas. Hozirgi ishlab chiqarish va iste’mol usullari dunyoning ko‘plab ekologik resurslarini yomonlashtiradi va tugatadi. Shunday qilib, inklyuziv va ekologik jihatdan barqaror iqtisodiy rivojlanishga yordam beradigan yangi yondashuvlar – yashil iqtisodiyotga ehtiyoj bor. Iqtisodiy tizim ekologik barqarorlikka va resurslar samaradorligini oshirishga, ekologik bosim va xavflarga chidamlilikni kuchaytirishga, yashil texnologiyalar va innovatsiyalardan ko‘proq va oqilona foydalanishga o‘tishga muhtoj.

Yashil iqtisodiyotni inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni yaxshilash, shu bilan birga ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot sifatida aniqlash mumkin. [1]

OECD (Organisation for Economic Cooperation and Dovelopment) yashil o‘sishni -iqtisodiy o‘sish va rivojlanishni rag‘batlantirish, tabiiy boyliklar bizning farovonligimizga tayanadigan resurslar va ekologik xizmatlarni taqdim etishda davom etishini ta’minlash deb ta’riflaydi. Bu egizak muammolar uchrashadigan nuqta – iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirish, shu bilan birga ekologik bosimlarni bartaraf etish zarurati. Bu ikkalasini birgalikda amalga oshirish imkoniyatlaridan foydalanish haqida ham ta’kidlab o‘tgan. (OECD, 2017).[2]

2011 yilda OECD o‘z a’zo mamlakatlarida Yashil o‘sish strategiyasini amalga oshirishni qo‘llab-quvvatlash uchun yashil o‘sish monitoringi tizimini ishlab chiqdi. O‘shandan beri u OECD a’zolari va undan tashqarida, jumladan, Markaziy Osiyoda (Qirg‘iziston va Qozog‘iston) keng qo‘llanila boshlandi.

Mamlakatimiz 2030 yilgacha yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini qabul qildi, bu mamlakatning iqtisodiy o‘sishni atrof-muhit degradatsiyasidan ajratish bo‘yicha strategik qarashlarini belgilab berdi.[3]

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish, iqlim o‘zgarishi, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga qaratilgan strategiyalar asosida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada muammolar ham, imkoniyatlar ham mavjud.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish, iqlim o‘zgarishi, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga qaratilgan strategiyalar

1-jadval

Muammolar:	Imkoniyatlar:
Energetika samaradorligi: O‘zbekistonning ko‘plab sanoat korxonalarida energiya samaradorligi past, bu esa, yuqori darajada tabiiy resurslarni ishlatilishiga olib keladi.	Qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tish: Quyosh va shamol energetikasi kabi qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energetika tizimini diversifikatsiya qilish va atrof-muhitga zararli chiqindilarni kamaytirish imkoniyatini beradi.

Suv resurslarining cheklanganligi: O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi ko‘p suv talab qiluvchi mamlakat hisoblanadi. Suvni samarali boshqarish va suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish muhimdir. Atrof-muhit ifloslanishi: Sanoat chiqindilari, qishloq xo‘jaligi faoliyatlari va transport vositalaridan chiqadigan gazlar atrof-muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Tabiiy resurslardan barqaror foydalanish: O‘zbekistonning tabiiy resurslari, jumladan, gaz va neft zaxiralari cheklangan. Bu resurslardan samarali va tejamkor foydalanish zarur.	Energiya samaradorligini oshirish: Energiya tejamkor texnologiyalar va usullarni joriy etish orqali energiya iste’molini kamaytirish mumkin. Yashil iqtisodiyotga investitsiyalar: Xalqaro hamkorlik va investitsiyalar yashil texnologiyalar va barqaror rivojlanish loyihalarini moliyalashtirishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Atrof-muhitni muhofaza qilish siyosati: Atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha qat’iy siyosat va chora-tadbirlar, shu jumladan, ifloslantiruvchilardan chiqim undirish tizimini kuchaytirish kerak. Ta’lim va ommaviy xabardorlik: Ekologik tarbiya va ta’lim, shuningdek, yashil texnologiyalar va amaliyotlar haqida ommaviy xabardorlikni oshirish orqali aholi o‘rtasida atrof-muhitni muhofaza qilish madaniyatini rivojlantirish mumkin.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish, iqlim o‘zgarishi, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga qaratilgan strategiyalar muallif tomonidan jamlandi[4]

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish muammolari va imkoniyatlarini integratsiyalashgan yondashuv asosida hal qilish, mamlakatning barqaror rivojlanishiga olib keladi.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish SWOT tahlili (2-jadval) orqali mamlakatning bu sohadagi kuchli va zaif tomonlari, shuningdek, tashqi muhitdan kelib chiqadigan imkoniyatlar va tahdidlarini aniqlash mumkin.

2-jadval

Kuchli Tomonlar (Strengths): Tabiiy resurslarning boyliklari: Quyoshli kunlar soni ko‘p, shamol energiyasi va boshqa qayta tiklanuvchi energiya manbalariga boy. Aholi orasida atrof-muhitga bo‘lgan ong va tushuncha: Yashil iqtisodiyotga o‘tishga ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.	Zaif Tomonlar (Weaknesses): Eski va samarasiz infratuzilma: Energiya iste’molida samaradorlikning past darajasi. Yashil texnologiyalar va bilimlarning cheklanganligi: Yashil texnologiyalarni joriy etish va yangi usullarni qo‘llash bo‘yicha yetarlicha tajriba va bilimning yo‘qligi.

[4] Muallif tomonidan

Davlatning qo‘llab-quvvatlovi: Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratilgan siyosat va dasturlar, masalan, “ Yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha milliy strategiya.	Moliyaviy resurslarning cheklanganligi: Yashil texnologiyalarni moliyalashtirish va keng miqyosda joriy etish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslarning yetishmasligi.
Imkoniyatlar (Opportunities): Xalqaro hamkorlik va moliyalashtirish: Xalqaro moliyaviy institutlar va grant dasturlari orqali yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun mablag‘ jalb qilish. Iqtisodiy o‘sish va ish o‘rinlari yaratish: Yashil texnologiyalar va yangi energetika sektorlarini rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish. Barqaror qishloq xo‘jaligi: Suvni tejaydigan texnologiyalar va ekologik toza dehqonchilik usullarini joriy etish.	Tahdidlar (Threats): Global iqlim o‘zgarishi: Suv resurslarining yanada kamayishi va ob-havo sharoitining o‘zgarishi kabi global iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlari. Eski usullarga qarshilik: Yangi texnologiyalarni qabul qilishda mahalliy aholi va tadbirkorlar orasida mavjud bo‘lishi mumkin bo‘lgan qarshiliklar. Xalqaro iqtisodiy vaziyat: Jahon iqtisodiyotidagi pasayishlar va xalqaro moliyaviy bozorlardagi notinchliklar O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tish rejalari uchun moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni cheklashi mumkin.

Mamlakatimiz sharoitida “Yashil” iqtisodiyotning SWOT tahlili[5]

Bu SWOT tahlili, O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishda muhim asoslarni taqdim etadi, bu esa mamlakatni barqaror rivojlanish yo‘liga yo‘naltirishda asqotadi.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish uchun PEST tahlili – bu siyosiy (Political), iqtisodiy (Economic), ijtimoiy (Social), va texnologik (Technological) omillarni tahlil qilish orqali makroiqtisodiy muhitni tushunishga yordam beradi. Bu tahlil, yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida duch kelinishi mumkin bo‘lgan tashqi omillarni aniqlash va strategiyalarni shakllantirishda muhimdir.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotning rivojlanishi ko‘plab tashqi omillarga bog‘liq, shu sababli PEST tahlili (3-jadval) bu jarayonda duch keladigan asosiy imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlashda yordam beradi. Ushbu tahlil strategik rejalashtirishda muhim qadam hisoblanadi va mamlakatning atrof-muhitni muhofaza qilish hamda iqtisodiy barqarorlikka erishish maqsadlariga erishishida asosiy rol o‘ynaydi.

[5] Muallif tomonidan

3-jadval

Siyosiy Omillar (Political):	**Iqtisodiy Omillar (Economic):**
Davlat siyosati va qonunchiligi: O‘zbekiston hukumati atrof-muhitni muhofaza qilish va yashil iqtisodiyotni rivojlantirishga oid qonunlar va siyosatlar qabul qilmoqda. Bu jarayon, davlatning yashil texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlashi va qonuniy me’yorlar joriy etilishi bilan belgilanadi. Xalqaro majburiyatlar: O‘zbekistonning xalqaro bitimlar va kelishuvlarga, masalan, Parij iqlim kelishuviga amal qilishi, mamlakatni atrof-muhitni muhofaza qilish borasida xalqaro standartlarga moslashtiradi.	Investitsiyalar: Yashil iqtisodiyotga o‘tish uchun zarur bo‘lgan yangi texnologiyalar va infrastruktura loyihalarini moliyalashtirishda mahalliy va xalqaro investorlarning qiziqishi. Energiya narxlari: Fossil energiya manbalarining narxlari va qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tishning iqtisodiy samaradorligi. Iqtisodiy o‘sish: Yashil iqtisodiyot orqali yangi ish o‘rinlari yaratish va eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlari
Ijtimoiy Omillar (Social):	**Texnologik Omillar (Technological):**
Jamoatchilikning ongi: Atrof-muhitga bo‘lgan tushuncha va yashil iqtisodiyotga o‘tishga ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash darajasi. Ta’lim va o‘qitish: Atrof-muhitni muhofaza qilish va yashil texnologiyalarga oid bilim va ko‘nikmalarni oshirishga qaratilgan ta’lim dasturlari. Demografik o‘zgarishlar: Aholining o‘sishi va urbanizatsiya darajasi, bu esa atrof-muhitga bosimni oshiradi va yashil iqtisodiyotga o‘tish zaruratini kuchaytiradi.	Yangi texnologiyalar: Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, energiya samaradorligini oshirish va atrof-muhitga zararli ta’sirlarni kamaytirishga qaratilgan texnologik yangiliklar. Texnologik transfer: Xalqaro hamkorlik orqali yangi yashil texnologiyalarni joriy etish va mahalliy innovatsiyalarni rag‘batlantirish.

Mamlakatimiz sharoitida “Yashil” iqtisodiyotning PEST tahlili[6]

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotning rivojlanishi ko‘plab tashqi omillarga bog‘liq, shu sababli PEST tahlili bu jarayonda duch keladigan asosiy imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlashda yordam beradi. Ushbu tahlil strategik rejalashtirishda muhim qadam hisoblanadi va mamlakatning atrof-muhitni muhofaza qilish hamda iqtisodiy barqarorlikka erishish maqsadlariga erishishida asosiy rol o‘ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston yashil iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o‘tish uchun mavjud imkoniyatlardan foydalanishi va duch kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishi zarur. Bu jarayon nafaqat mamlakat iqtisodiyotini barqarorlashtiradi, balki atrof-muhitni muhofaza

[6] Muallif tomonidan

qilish va kelajak avlodlar uchun yaxshi shart-sharoitlar yaratish maqsadlariga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. www.unep.org United Nations Environment Programme. GREEN economy Developing Countries Success Stories p 4.

2. Greening the Economy in Uzbekistan: State of Play in 2023. Monitoring progress based on the OECD green growth indicators. WIUT, Tashkent p 15-16.

3. 2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida 04.10.2019 yildagi PQ–4477-son.

D.I. Ro‘ziyeva,
“Yashil” iqtisodiyot va barqaror biznes kafedrasi peoffessor v.b.

Ahmatov Bahrom G‘ani o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistratura talabasi

ELEKTRON TENDERLARDAGI XUFYONA O‘YINLAR

Anotatsiya: *Ushbu maqolada mamlakatimizdagi elektron tenderlar qanday imkoniyatlar yaratganligi, korrupsion holatlarni oldini olganligi va xufyona o‘yinlarni keltirib chiqarganligi to‘g‘risida fikr-mulohazalar keltirilgan. Shuningdek, lobbizm aloqador tenderlarni qanday qilib bartaraf etish yo‘llari yoritib berilgan.*

Tayanch so‘zlar: *Davlat xaridlari, auksion, elektron do‘kon, milliy do‘kon, eng yaxshi takliflar, insofsiz raqobat, xufyona o‘yinlar, manfaatlar to‘qnashuvi, lobbizm, pora(otkat).*

So‘nggi yillarda mamlakatimizda davlat xaridlari tizimi tobora mustahkamlanib, tadbirkorlarga katta partiyalarda mahsulotlarini sotish imkonini soddalashtirish va online tenderlarni zaif tomonlari takommillashtirilmoqda. Bu borada malakat iqtisodiyotida ham qator ishlar amalga oshirilmoqda. Buni O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi O‘RQ–419-son Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 20 maydagi “Davlat xaridlarini amalga oshirish bilan bog‘liq tartib-taomillarni tashkil etish va o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi 276-son qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-dekabrdagi “Davlat xaridlari tizimini yana-da takomillashtirish va davlat xaridlari jarayoniga tadbirkorlik subyektlarini keng jalb qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4544-sonli qaroriga muvofiq davlat xaridlarining maxsus axborot portal ishga tushganligi manfaatlar to‘qnashuvi kamaytirdi va asosiysi “Yashirin” xaridlar yo‘qotishga qaratilganligi fikrimiz isbotidir [1].

Mamlakat iqtisodiyotida bu amaliy chora-tadbirlar o‘tkazilishidan oldin davlat tashkilotlar konvert usulida tenderlar o‘tkazishardi, ya’ni buyurtmachi asli bir kishiga aloqador ikki va undan ortiq korxonalar o‘rtasi yopiq tenderlar o‘tkazganning qabul qilganligidan ham ko‘rish mumkin.

Bizga ma’lumki, elektron tenderlarni maqsadi byudjet tashkilotlari tomonidan xarid qilinadigan tovarlar savdosidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Afsuski bugungi kunda ushbu raqamlashtirilgan tizmda ham kamchiliklar mavjud va bu lobbizm va insofsiz raqobat muhitini paydo bo‘lishiga olib kelmoqda.

Lobbizm bu – eng agressiv sxemalardan biri. Bunda davlat organi tomonidan tender o‘tkazmasdan kerakli xususiy firma bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnoma tuzish uchun maxsus hukumat qarori chiqartirib olinadi. Amaliyotda bu 2 ta ko‘rinishda uchraydi:

a) qarorda ayrim davlat organlariga tender o‘tkazmasdan o‘zi xohlagan xususiy firmalar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnoma tuzish huquqi beriladi;

b) ayrim qarorlarda tendersiz davlat buyurtmalari bo‘yicha to‘g‘ridan-to‘g‘ri shartnoma tuzish kerak bo‘lgan xususiy firma *(MCHJ)* nomi aniq ko‘rsatiladi.

Yuqoridagi holatlardan tashqari, davlat xaridlarida buyurtmachi tomonidan tender *(auksion)*da g‘olib chiqqan firma bilan shartnoma imzolashni kechiktirishi, o‘z vaqtida bajarilgan ish bo‘yicha topshirish-qabul qilish dalolatnomasini imzolashdan asossiz bo‘yin tovlashi, firmaga tender shartnomasi bo‘yicha to‘lovni vaqtida amalga oshirmasligi kabi holatlar ham mansabdorlarning “ otkat” ta’ma qilayotganlidan kelib chiqishi mumkin.

Insofsiz raqobat. Davlat xaridlari elektron axborot tizmda insofsiz raqobatni mujudga keltirish uchun kamida 3 ta ishtirokchi kerak bo‘ladi. Ulardan ikkitasi narx tushuruvchi rolini bajarib, narxni iqtisodiy jihatdan foydasiz chegaraga (30−70%) tushiradi. Bunda affillangan yoki soxta firmalar mushketyor rolida ishtirok etishi ham mumkin. Natijada insofli tadbirkorlarning tender yoki auksionga qiziqishi so‘nib, tanlovni tark etishga majbur bo‘lishadi.

Davlat xaridlarining asosiy prinsiplari, bular – ochiqlik va shaffoflik, raqobat, xolislik va korrupsiyaga yo‘l qo‘ymaslikdir. Lekin, hech kimga sir emaski, davlat xarid va buyurtmalarida korrupsion va raqobatga zid amaliyotlar keng tarqalgan.

Hisob palatasining hisobotiga ko‘ra, 2021-yilda davlat xaridlari jarayonida 763 ta holatda 971,1 mlrd so‘mlik manfaatlar to‘qnashuviga yo‘l qo‘yilgan. Qurilish sohasining o‘zida esa 3,5 trln so‘mlik tender savdolarida qonunbuzilish holatlari aniqlangan. Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining hisobotiga ko‘ra esa, 2021-yilda davlat xaridlari bo‘yicha 452 ta tender savdolarida 145,3 mlrd so‘m miqdorida qonun hujjatlarining buzilish holatlari aniqlangan. Bu faqat aniqlanganlari [6].

Amaliyotda keng uchraydigan davlat xaridlaridagi sxemalarni 2 ta turga bo‘lish mumkin

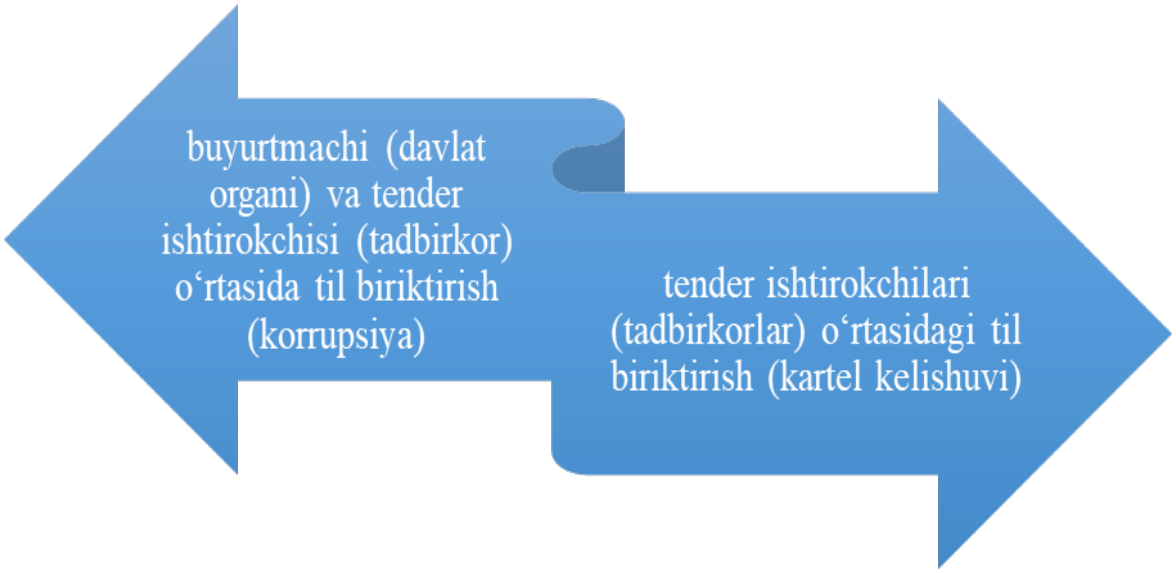

Buyurtmachi (davlat organi) va tender ishtirokchisi (tadbirkor) o‘rtasida til biriktirish korrupsion sxemasi ishtirokchilari qo‘llashi mumkin bo‘lgan usullarni ko‘rib chiqamiz.

Porasini olgan yoki “otkat” va’da qilingan davlat xizmatchisi o‘ziga kerakli tadbirkor tenderda g‘olib bo‘lishini ta’minlashi uchun amaliyotda bir nechta sxemalardan foydalanadi. Shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, ushbu qoidabuzarliklar qonunchilikdagi kamchiliklar sababli emas, asosan amaliyotda ularga qarshi kurash sustligidan kelib chiqadi.

Tovar (xizmat)ga zarurati yo‘q talablar qo‘yish. Kerakli firma tenderda yutib chiqishi uchun buyurtmachi mahsulot (xizmat)ga zarur bo‘lmagan talablarni qo‘yadi. Masalan, tender talablarida yetkazib beruvchining rasmiy diler bo‘lishi kerakligi ko‘rsatiladi yoki ruxsatnoma sertifikati aynan mahsulotni ishlab chiqargan zavod tomonidan taqdim etish zarurligi, ishni bajarish uchun zarur bo‘lmagan hujjatlar, litsenziya va ruxsatnoma, sertifikatlar talab etiladi. Aslida bunday talablarning qo‘yilishi tovar (xizmat)ning sifatiga ta’sir qilmasligi mumkin. Biroq bu kerakli firma uchun raqobatni sezilarli darajada kamaytiradi va yutib chiqish imkoniyatlarini oshiradi.

Tender hujjatlarini murakkablashtirish. Bunda tender hujjatlari bir necha o‘nlab sahifalardan iborat murakkab (noaniq) texnik topshiriqlarni o‘z ichiga olgan bo‘ladi. Natijada tender ishtirokchilarining ko‘pchiligi ularni to‘ldirishda xatoga yo‘l qo‘yishi mumkin. Buyurtmachi esa hujjatlardagi bunday xato va kamchiliklarni asos qilib ishtirokchilarni tenderdan chetlatishi yoki ballarini kamaytirishi mumkin. Natijada tenderda to‘g‘ri va mukammal “ javoblarni” taqdim etgan kerakli firma g‘alaba qozonadi.

“Imkonsiz missiya”. Bunda, misol uchun, tender loyihasini bajarishga atayin juda kam muddat qo‘yilishi mumkin. Misol uchun, xaridor murakkab montaj ishlari uchun atigi bir kun ajratgan. Tabiiyki, ushbu ishlarni ancha oldin bosh-

lagan yoki oldindan kelishib olgan firmagina tenderda g‘olib chiqishi mumkin. Ko‘pincha, bunday sxemada buyurtmani bajarish uchun noreal qisqa muddatlar belgilanadi. Natijada, insofli firmalar tender shartlarini bajara olmasligini tushunishadi va ishtirok etishdan bosh tortishadi. Keyin esa, tenderni haqiqiy deb topish uchun qo‘g‘irchoq firmalar tenderga jalb qilinib, kerakli firma g‘olib chiqishi ta’minlanadi. G‘olib firma ishni muddatida bajarmasa ham hujjatlar to‘g‘rilanib, ish yopti-yopti” qilinadi va hech kim hech qayerga da’vo qilmaydi. Bundan tashqari, buyurtmachi hali tugallanmagan ishlarni qabul qilib, to‘lovlarni oldindan amalga oshirib qo‘yishi ham mumkin. Amalda ishni muddatidan kech tugatilishi kabi holatlar ham korrupsiyadan dalolat berishi mumkin.

Javobgarlikni kuchaytirish. Jinoyat kodeksiga “Davlat xaridlari to‘g‘risidagi qonunchilikni buzish” nomli alohida modda kiritish taklif etiladi. Jinoiy javobgarlik uchun davlat xaridlarida korrupsion holat bo‘lishi shart emas, davlat xaridlaridagi protsessual qoidalarni qo‘pol yoki takroran buzilishining o‘zi jinoiy javobgarlikka tortish uchun yetarli asos bo‘lishi kerak. Ayrim holatlar uchun davlat xaridlaridagi qonunbuzilish holatlari bo‘yicha bir marta ma’muriy javobgarlikka tortilgandan keyin takroran sodir etilganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilash mumkin. Lekin davlat xaridlari to‘g‘risidagi qonunchilik buzilishi oqibatida davlat budjetiga zarar yetkazilsa, to‘g‘ridan-to‘g‘ri jinoiy javobgarlikni belgilash masalasini o‘ylab ko‘rish kerak. Bu mansabdorlarning davlat xaridlarida mas’uliyatini oshirishga yordam beradi va ma’muriy yoki intizomiy javobgarlik bilan qutilib ketishlarining oldini oladi.

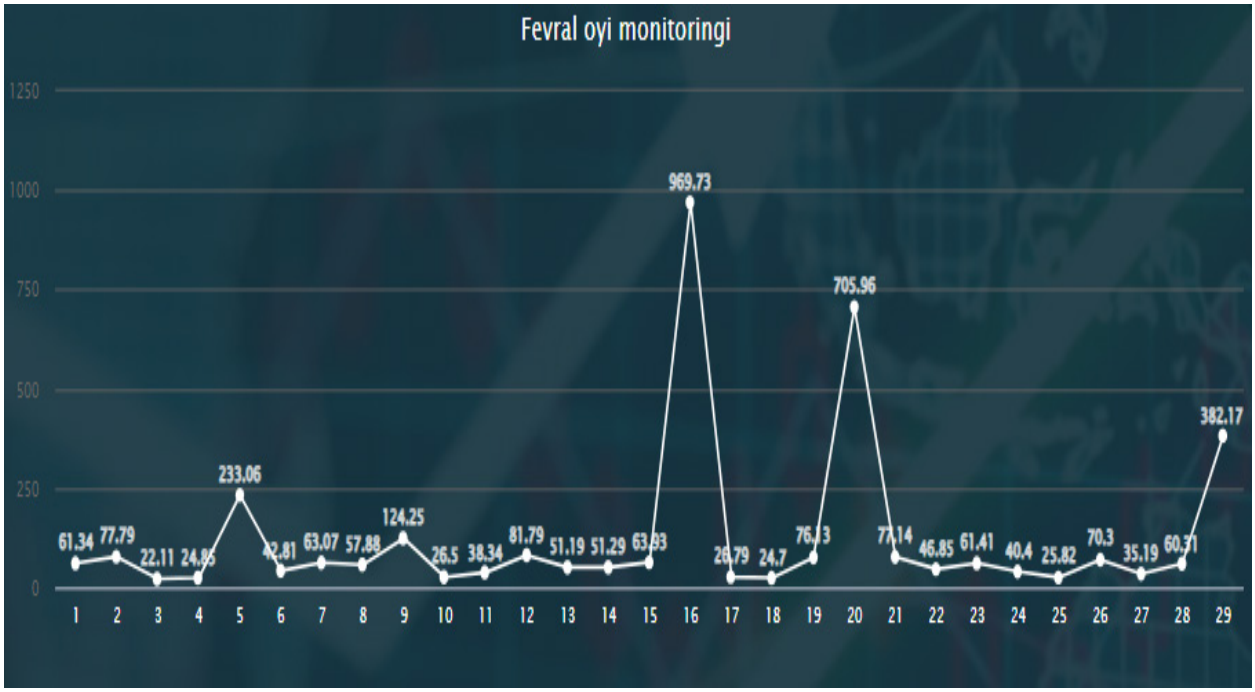

1-rasm. Davlat xaridlari elektron tizmida 2024-yil fevral oyida tuzilgan shartnomalar bo‘yicha o‘tkazilgan monitoring natijalari(mlrd so‘mda)[7]

[7] https://xarid.uzex.uz/home

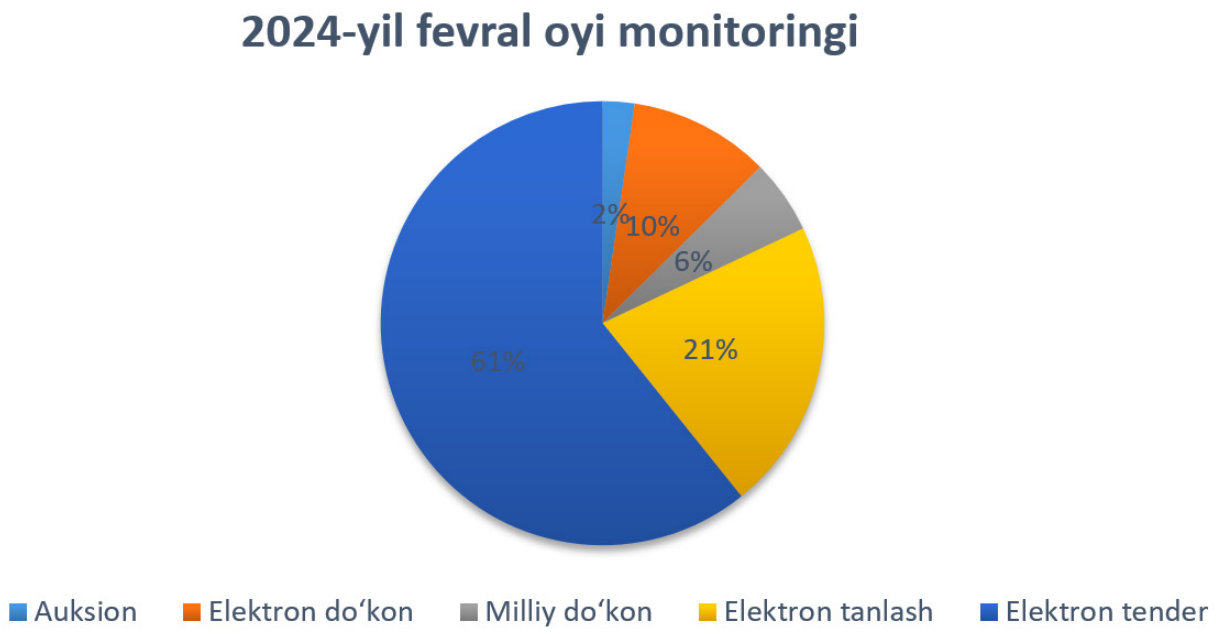

2-rasm. 2024-yil fevral oyida jami 3622,93 mlrd so‘mlik savdo amalga oshgan shu jumladan[8].

Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligining masofaviy monitoring tartibidagi o‘rganishlarida umumiy qiymati 1 mlrd so‘mdan ortiq bo‘lgan quyidagi davlat xaridlarida qonunbuzilishi holatlari aniqlandi:

1) Angren shahar Obodonlashtirish boshqarmasi buyurtmachiligida joriy yilning 15-fevral kuni amfiteatr temir konstruksiyalarini olib kelish xizmati yuzasidan o‘tkazilgan 200,0 mln so‘mlik;

2) Jarqo‘rg‘on tuman hokimligi buyurtmachiligida joriy yilning 21-fevral kuni bayram tadbiri uchun sovg‘alar sotib olish va bayram dasturxoni yozish yuzasidan o‘tkazilgan 309,0 mln so‘mlik;

3) Oqoltin tuman Tibbiyot birlashmasi buyurtmachiligida joriy yilning 28-fevral kuni laboratoriya tahlillari xizmatini ko‘rsatish yuzasidan o‘tkazilgan 300,0 mln so‘mlik;

4) Urganch ixtisoslashtirilgan maqom san’ati maktab-internati buyurtmachiligida joriy yilning 22-fevral kuni autsorsing xizmati yuzasidan o‘tkazilgan 371,1 mln so‘mlik davlat xaridlari. [4]

Ushbu davlat xaridlarida O‘zbekiston Respublikasi “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonunning 10-moddasi (raqobat va xolislik prinsipi), 14-moddasi (manfaatlar to‘qnashuvi), 20-moddasi (xarid komissiyasining huquq va majburiyatlari), 46-moddasi (davlat xaridlari jarayonidagi cheklovlar) hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat xaridlarini amalga oshirish bilan bog‘liq tartib-taomillarni tashkil etish va o‘tkazish tartibi to‘g‘risida”gi qarori bilan tasdiqlangan Nizomning bir qator talablari buzilishiga yo‘l qo‘yilgan. [3]

[8] Muallif tomonidan tayyorlandi

Mazkur holatlar bo‘yicha xarid komissiyasining g‘olibni aniqlash bayonnomalarini bekor qilish to‘g‘risida buyurtmachilarga Agentlikning taqdimnomalari kiritildi.

Agentlikning taqdimnomalariga binoan yuqoridagi davlat xaridlari bo‘yicha xarid komissiyasining bayonnomalari bekor qilinishi ta’minlandi.

Shuningdek, davlat xaridlari to‘g‘risidagi qonunchilik buzilishiga yo‘l qo‘ygan shaxslarni tegishli javobgarlikka tortish maqsadida to‘plangan hujjatlar huquqni muhofaza qiluvchi organlarga yuborildi.

Yuqoridagi holatdandan kelib chiqqan holda shuni xulosa qilish mumkinki, lobbizm, insofsiz raqobat va manfaatlar to‘qnashuvi jarayonlarini yanada kamaytirish uchun Korrupsiya agenligi va Raqobatni rivojlantirish va iste’molchilar huquqlarini himoya qilish qo‘mitasidan bir kishidandan tanlov o‘tkaziladigan tenderlarda komissiya a’zosi sifatida qatnashishi lozim. Chunki tanlov tenderlarda buyurtmachi tashkilot xodimlaridan iborat 5 kishilik komissiya tuziladi, agarda shu a’zolarni ikkitasi tashqaridan tanlansa buyurtmachi va yetkazib beruvchi tashkilotlar o‘rtasida manfaatlar to‘qnashuvi mujudga kelishiga to‘sqinlik qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-dekabrdagi PQ-4544-sonli “Davlat xaridlari tizimini yanada takomillashtirish va davlat xaridlari jarayoniga tadbirkorlik subyektlarini keng jalb qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”

2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 03.01.2017 yildagi O‘RQ-419-son “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”

3. Davlat xaridlari elektron tizmi https://xarid.uzex.uz

4. O‘zbekiton respublikasi korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi https://anticorruption.uz/

5. Gazeta news https://www.gazeta.uz/

6, https://anticorruption.uz/ru/item/2022/03/10/agentlikning-2021-jildagi-faoliyati-natijalariga-bag‘ishlangan-matbuot-anjumani-bo‘lib o‘tdi

Roziyeva Dilobar Islomjonovna,
“Yashil” iqtisodiyot va barqaror biznes kafedrasi prof.v.b.

Maxsetbaeva Ziyada Djalg‘asbay qizi,
“Iqtisodiyot” fakulteti MEKP-02 1-kurs magistri

AHOLINI-SIFATLI OZIQ-OVQAT MAXSULOTLARI BILAN TA’MINLASH YO‘LLARI

Annotatsiya: *Maqolada aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlatri bilan ta’minlash mexanizmlari, xorijiy investiciyalarni jalb qilish yo‘llari va uninda davlatning muhim ro‘li, sifatli oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish usullari tahlil etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Investiciya, oziq-ovqat xavfsizligi, FAO (Oziq-ovqat xavfsizligi xo‘jaligi) tashkiloti, oziq-ovqat mahsulotlari, BMT, sertifikatlash, JSST, narxlarni nazorat qilish, klaster.*

So‘nggi yillarda respublikada oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish, sohaga investitsiya mablag‘larini jalb qilish va eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi 6,1 milliard AQSh dollaridan va ularning yillik eksporti hajmi 510 million AQSh dollaridan oshdi. Shuningdek, oxirgi uch yilda import o‘rnini bosuvchi 75 turdagi 289,9 million AQSh dollari miqdoridagi oziq-ovqat sanoati mahsulotlari ishlab chiqarilishi ta’minlanib, import hajmi 7,4 foizga kamaydi. Respublika sanoatida oziq-ovqat sanoati ulushi 14 foizdan 16,6 foizga oshdi. BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti (FAO) hamda Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga qaraganda, hozirgi vaqtda dunyoda 840 milliondan ortiq kishi to‘yib ovqatlanish imkoniyatiga ega emas. Bu jahon aholisining deyarli har sakkiz nafaridan biri, deganidir. Bundan tashqari, sayyoramiz nufusining 30 foizidan ziyodi to‘laqonli ravishda ovqatlanmaslik, eng asosiy mikroelement va vitaminlar etishmasligi muammosini boshidan kechirmoqdaki, bularning barchasi oziq-ovqat xavf-sizligini ta’minlash naqadar dolzarb masala ekanligini yaqqol ko‘rsatib turibdi.

Bizga ma’lumki, Oziq-ovqat xavfsizligi — aholining barcha qatlamlarini sog‘lom va faol hayot kechirishlari uchun jismoniy, ijtimoiy, iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularning iste’mol ehtiyojlarini to‘liq qoplash, xavfsizlik ko‘rsatkich me’yorlariga muvofiqligini ta’minlash, yuqori ozuqaviy qiymatga ega oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish sharoitlarini kafolatlovchi davlatning iqtisodiy holatidir.

Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda aholining barcha qatlamlari sog‘lom va faol hayot kechirishi uchun tabiiy va moddiy resurslardan foydalanishning samarali iqtisodiy va ekologik boshqaruv tizimlarini joriy qilish demakdir. Mamlakatimizda yil sayin ko‘payib borayotgan aholini etarli miqdorda oziq-ovqat mahsulotlariga ega bo‘lish imkoniyati bilan ta’minlashda mahsulot ishlab chiqarish salohiyatidan samarali foydalanish maqsadida 2016 — 2022-yillarda jami 329 ming gektar paxta va g‘alla er maydonlari maqbullashtirilib, o‘rniga yuqori rentabelli oziq-ovqat va ozuqa ekinlari joylashtirildi [2].

Bu borada O‘zbekiston Respublikasining 1997-yil 30-avgusttagi “Oziq-ovqat mahsulotining sifati va havfsizligi to‘g‘risida”gi 483-I sonli Qonunning qabul qilinganligi, 2018-yil 25 oktyabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Respublika aholisini asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlari bilan uzluksiz va kafolatli ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorining qabul qilinganligi, davlatimiz raxbarining Italiyaga BMT Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti vakillari ishtirokidagi shu sohani rivojlantirishga qaratilgan ya’ni

mamlakat bilan agrar tarmoqni modernizatsiya qilish va oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash kabi yo‘nalishlarda hamkorlikni kengaytirishning amaliy jihatlarining natijalarini so‘nggi yillarda hamkorlik portfeli uch barobarga ko‘payganligidan ko‘rish mumkin.

Biz bilamizki, global miqyosda oziq-ovqat xavfsizligiga xatarlar kuchayib borayotgan sharoitda sheriklikni yanada kengaytirishdan tomonlar manfaatdor. Shundan kelib chiqib, mamlakatimizda 2030-yilgacha hamkorlik bo‘yicha yangi dasturni ishlab chiqish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab olindi. Bunda, oziq-ovqat xavfsizligi, fundamental ilmiy tadqiqotlar, qishloq xo‘jaligini raqamlashtirish, Orolbo‘yining ekologik muammolarini hal qilish va boshqa sohalarda aniq loyiha va tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutilgan. [1]

Bundan tashqari, O‘zbekiston-2030 Strategiyasida 2018-yil holatiga ko‘ra aholi o‘rtasida umumiy to‘yib ovqatlanmaydiganlarning ulushi 6,3 foizni tashkil etishi ko‘rsatib o‘tilgan. Ushbu ulushni 2021-yilgacha 5, 2025-yilga kelib 3 foizgacha kamaytirish, 2030-yilga borib nol darajaga tushirish ustuvor vazifa etib belgilangan [4].

Bugungi kunda, aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta’minlash uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Bularga:

Mahsulot sifatini nazorat qilish: ishlab chiqarish, saqlash va tashishning barcha bosqichlarida oziq-ovqat sifatini muntazam tekshirishni o‘tkazish. Bu zararli moddalar tarkibini nazorat qilish, sanitariya me’yorlariga rioya qilish va mahsulotlarning sifat standartlariga muvofiqligini tekshirishni o‘z ichiga oladi.

Iste’molchilarni o‘qitish: sog‘lom ovqatlanish, sifatli oziq-ovqat tanlash, oziq-ovqat mahsulotlarini saqlash va tayyorlash usullari bo‘yicha axborot kampaniyalarini o‘tkazish.

Mahalliy ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash: mahalliy fermerlar va oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilarining rivojlanishiga ko‘maklashish, bu esa sifatli yangi mahsulot etkazib berishni ko‘paytirishga yordam beradi.

Sertifikatlash va markalash tizimi: iste’molchilarga mahsulot sifatini qadoqdagi markalash va logotiplar orqali aniqlash imkonini beruvchi sertifikatlashtirish tizimini yaratish va unga muvofiqlik.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorlarini rivojlantirish: Ishlab chiqaruvchilar o‘z mahsulotlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri iste’molchilarga sotishlari mumkin bo‘lgan qulay va qulay bozor maydonlarini yaratish.

Narxlarni nazorat qilish: Sifatli mahsulotlar narxining haddan tashqari oshishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun oziq-ovqat narxlari monitoringini tashkil qilish kiradi.

Aholini sifatli oziq-ovqat bilan ta’minlash jamiyat salomatligi va farovonligining muhim jihati hisoblanadi, shuning uchun oziq-ovqat mahsulotlarining mavjudligi va xavfsizligini ta’minlash uchun barcha choralarni ko‘rish kerak.

Aholini sifatli qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bilan ta’minlash qishloq xo‘jaligining asosiy vazifalaridan biridir. Buning uchun qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, saqlash va tashishda yuqori sifat standartlarini saqlash zarur. Aholining barcha qatlamlari, jumladan, kam ta’minlangan qatlamlari uchun sifatli mahsulotlar mavjudligini ta’minlash ham muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqsadga erishish uchun ishlab chiqarish texnologiyalarini takomillashtirish, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun mahsulot sifati masalalari bo‘yicha treninglar o‘tkazish, oziq-ovqat xavfsizligi standartlariga rioya etilishini nazorat qilish zarur. Shuningdek, iste’molchilar o‘z sifatiga ishonch hosil qilishlari uchun mahsulotlarni sertifikatlash va markalash tizimini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, kichik va o‘rta fermer xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash, kooperatsiya va agroturizmni rivojlantirish ham qishloq xo‘jaligi mahsulotlari sifati va aholiga etib borishini yaxshilashga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda, O‘zbekistondagi eng ko‘b sotib olingan oziq-ovqat mahsulotlari.

1-jadval

	2021 й. январь-июнь	2022 й. январь-июнь	Улуши % да	2021 йилга нисбатан фарқи (±)
Жами:	**1 190 955,1**	**1 617 793,1**	**100,0**	**35,8**
Буғдой	300 416,9	375 384,8	23,2	25,0
Хом шакарқамиш	135 728,8	185 296,2	11,5	36,5
Маргарин ва маргарин маҳсулотлари	27 400,0	155 721,8	9,6	5,7 р.
Йирик шоҳли қорамол гўшти	48 000,9	98 562,0	6,1	2,1 р.
Буғдой уни	42 114,6	63 416,6	3,9	50,6
Картошка	34 128,5	55 485,0	3,4	62,6
Какао ва шоколад	45 333,9	53 332,4	3,3	17,6
Сут маҳсулотлари	25 351,9	38 435,0	2,4	51,6
Болалар учун озиқ-овқат маҳсулотлари	20 779,9	34 787,8	2,2	67,4
Банан	13 323,1	26 495,8	1,6	98,9
Чой	21 309,7	23 093,3	1,4	8,4
Парранда гўшти	20 075,2	22 007,7	1,4	9,6
Маккажўхори	15 531,2	20 698,2	1,3	33,3
Кофе	10 663,4	15 121,0	0,9	41,8
Қандолат маҳсулотлари	10 371,5	12 483,7	0,8	20,4

So‘nggi yillarda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini ko‘paytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bularga:

◉ oziq-ovqat mahsulotlari etishtiruvchilarning kooperativlarini ixtiyoriy ravishda tashkil etish va rivojlantirishni rag‘batlantirish bo‘yicha maqsadli

dasturni qabul qilish, oziq-ovqat mahsulotlari qo‘shilgan qiymatini ko‘paytirish va yo‘qotishlarni kamaytirish maqsadida qayta ishlash korxonalari “kooperatsiya-klaster” usulidagi aloqalarni rivojlantirish;

◉ intensiv usulda etishtiriladigan qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari turi, navi, ko‘lami va ularning ekin maydonlarini kengaytirish;

◉ qishloq xo‘jaligi bo‘yicha maqsadli ilmiy loyihalar orqali meva-sabzavot, qand lavlagi, kartoshka, moyli va dukkakli ekinlarning mahalliy mahsuldor navlarini ko‘paytirish va ularni fermerlar tomonidan o‘zlashtirish va etishtirishni targ‘ib qilish;

◉ bug‘doy unini tibbiy me’yor doirasida tabiiy mikroelement va vitaminlar bilan boyitilgan holda ishlab chiqarish;

◉ moyli ekinlar maydoni va hosildorligini oshirish orqali o‘simlik yog‘i ishlab chiqarish hajmini ko‘paytirish hamda muhim vitaminlar va minerallarga boy sog‘lom va muvozanatli ovqatlanishning bir qismini tashkil etadigan to‘yimli o‘simlik yog‘larini ishlab chiqarishni rag‘batlantirish;

◉ bozor mexanizmlariga mos rag‘batlantirish tizimini joriy etish hisobiga chorva va parrandalar sonini, go‘sht, sut, tuxum, baliq va asal ishlab chiqarish hajmlarini aholi sonining o‘sishiga mutanosib ravishda oshirib borish.

Aholi jon boshiga yillik oziq-ovqat iste’moli mamlakat, madaniyat, iqlim va boshqa omillarga qarab farq qilishi mumkin. Yillik oziq-ovqat iste’molini aniqlashning umumiy qabul qilingan usuli – har xil turdagi oziq-ovqat mahsulotlari uchun tavsiya etilgan kunlik iste’mol miqdorini belgilash va ularni yildagi kunlar soniga ko‘paytirish. Masalan, Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) meva va sabzavotlar, donalar, sut mahsulotlari, go‘sht va boshqalar kabi turli xil oziq-ovqat guruhlari uchun iste’mol qilish qoidalarini belgilaydi. Ular sog‘lom turmush tarzini saqlab qolish uchun har kuni har bir turdagi oziq-ovqatning ma’lum miqdorini iste’mol qilishni tavsiya qiladilar.

Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan investitsiyalarni jalb etishda quyidagilarni e’tiborga olish zarur:

◉ oziq-ovqat xavfsizligi uchun muhim bo‘lgan infratuzilmalarga investitsiyalar yo‘naltirishni kuchaytirish;

◉ aholiga kafolatlangan oziq-ovqat mahsulotlarini etkazish maqsadida chekka hududlarda transport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish;

◉ ishlab chiqaruvchilardan etishtirilgan mahsulotlarni xarid qilish, qayta ishlash, saqlash va sotish uchun agrologistika markazlari faoliyati va xizmatlarini raqamlashtirish;

◉ oziq-ovqat xavfsizligiga davlat yordamini kuchaytirish maqsadida (barqaror qishloq xo‘jaligi mahsulotlari etishtirish, suv va energiya ta’minotidan barqaror foydalanish, iqlimdan oqilona foydalanish, qayta ishlash va saqlash uchun maqbul ishlab chiqarish amaliyotlari hamda hosildan keyingi yo‘qotishlarni

kamaytirishga qaratilgan); subsidiyalar ajratish bo‘yicha yagona siyosat olib borilishini va platforma ishlab chiqilishini ta’minlash;

◉ dehqon bozorlari infratuzilmalarini zamon talablari asosida modernizatsiya qilish va xususiy sarmoyalarni jalb qilish dasturini qabul qilish. [3]

Davlatning oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash siyosati qachon samara beradi?

Qachonki:

◉ mahsulot ishlab chiqarish va import qilish darajalari oqilona uyg‘unlashtirilsa;

◉ bu borada aholi uchun kafolatlangan imkoniyatlar yaratilsa;

◉ xalqaro pragmatik hamkorlik aloqalarni rivojlantirilsa;

◉ davriy ravishda yangilanib turadigan oziq-ovqat zaxirasini yaratishga etibor qaratilgan bo‘lsa.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. https://lex.uz/docs/-20326
2. https://kun.uz/news/2023/12/15/oziq-ovqat-xavfsizligi-togrisidagi-qonun-loyihasi-elon-qilindi
3. https://lex.uz/docs/-20326
4. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi

Eshbekov Shahboz Ikromjon o‘g‘li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universtiteti
Iqtisodiyot fakulteti
MEKP-03 guruh 1-bosqich magistranti

O‘ZBEKISTONDA MILLIY TOVARLAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Annotatsiya. *Mazkur tezisda yurtimizdagi mavjud imkoniyatlarni safarbar etgan holda milliy tovarlar raqobatbardoshligini oshirish yo‘llarini topish bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tahlil jarayonida ilmiy abstraksiyalash, ekspert baholash, induksiya va deduksiya, taqqoslash, tizimli tahlil usullaridan foydalanilgan.*

O‘zbekiston o‘zining rivojlanish yo‘lini qurib borar ekan bu yo‘lda bir qancha strategiyalarni va rejalarni o‘z oldiga maqsad qilgan holda rivojlantirib borayapdi. So‘ngi yillarda O‘zbekiston sanoatining rivojlanishi va turli sanoat tarmoqlarining tashkil etilishiga ochib berilgan yo‘llar va yaratilgan imkoniyatlar tufayli sanoat sohasidagi tovarlar diversifikatsiya qilindi va bozorda import o‘rnini bosuvchi milliy tovarlarning paydo bo‘lishiga zamin yaratdi. Ushbu milliy mahsulotlar nafaqat

o‘zimizning ichki bozorda o‘z iste`molchilariga ega bo‘ldi, balki ishlab chiqarishdagi yutiqlarimiz sababli qo‘shni davlatlardagi bozorlarga kirish imkoniyatlariga ega bo‘lindi.Birgina qandolatchilik tizimidagi ishlar yuzasidan amalga oshirilgan ishlarga nazar tashlaydigan bo‘lsak bunda eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi hisobidan qandolatchilik korxonalariga eksportoldi va eksport bilan bog‘liq savdo operatsiyalarini moliyalashtirish uchun oxirgi 12 oy mobaynida amalga oshirilgan eksport hajmidan kelib chiqqan holda belgilangan miqdordagi summalar ajratilgan.. [1] Ammo mavjud imkoniyatlarimizdan to‘liqligicha foydalanmayotganimiz, import o‘rnini bosuvchi tovarlarga kerakli resurslarga ega bo‘la turib tovarlarni yaratmayotganimiz, mavjud mahalliy korxonalarning ishlab chiqarish quvvatlari bo‘la turib ulardan to‘la qonli ravishda foydalanmasdan yoki eksportga yo‘naltirmasdan ish yuritayotganligi, eksportyor korxonalar tovarlarning raqobatbardoshligining zaifligi tufayli xorijiy bozorlarga kirishdagi to‘siqlarning yuzaga kelayotganligi , tovarlar va xizmatlarning sifatli bozorini shakllantirgan holda raqobatbardosh bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonini jadallashtirish kerakligi yuzasidan ishlarni amalga oshirish vaqti kelganligini bildiradi.

Raqobat bu – ikki kishi yoki guruhning doimiy raqobatbardosh munosabatlardagi holati. Raqobat bu – raqobatlashayotgan ikki tomon o‘rtasidagi “bir-biriga qarshi” munosabati hisoblansa [2]. Milliy iqtisodiyotda milliy raqobatbardoshlik har bir davlatda hukumat va sanoatning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu mavzu bo‘yicha barcha munozaralar, munozaralar va yozishlarga qaramay, milliy raqobatbardoshlikni tushuntirish uchun ishonchli nazariya hali ham mavjud emas. Qolaversa, “raqobatbardoshlik” atamasining bir millatga nisbatan qabul qilingan ta’rifi ham yo‘q. Raqobatbardosh kompaniya tushunchasi aniq bo‘lsa-da, raqobatbardosh davlat tushunchasi aniq emas. Milliy raqobatbardoshlikning yakuniy mashhur izohi bu boshqaruv amaliyotidagi farqlar, shu jumladan boshqaruv-mehnat munosabatlari. Ammo bu erda muammo shundaki, turli sohalar boshqaruvga turlicha yondashuvlarni talab qiladi. [3]

Tovarlarning raqobatbardoshligi deganda mahsulot yoki xizmatning bozorda boshqa shunga o‘xshash mahsulot yoki xizmatlar bilan samarali raqobatlasha olish qobiliyati tushuniladi. Bu sifat, narx, innovatsiya, brending, marketing, tarqatish kanallari va mijozlarga xizmat ko‘rsatish kabi omillarni o‘z ichiga oladi. Raqobatbardosh mahsulot boshqa mahsulotlar yoki brendlar raqobatida mijozlarni jalb qilish, sotishni yaratish va bozor ulushini saqlab qolishga qodir.

Raqobatbardoshlikka turli omillar ta’sir ko‘rsatishi mumkin, jumladan, mahsulotning umumiy sifati, uning o‘xshash mahsulotlarga nisbatan narxi, mijozlar ehtiyojini qondirish darajasi, brendning kuchi, marketing va reklama harakatlarining samaradorligi, tarqatish tarmog‘ining samaradorligi. Raqobatbardoshlikni oshirish ko‘pincha mahsulot sifatini oshirish, xarajatlarni pasaytirish, samaradorlikni oshirish, mahsulotni raqobatchilardan farqlash va bozor imkoniyatlarini kengaytirish kabi strategiyalarni o‘z ichiga oladi.

Globallashgan iqtisodiyotda raqobatbardoshlik biznesning muvaffaqiyati va rivojlanishi uchun juda muhimdir. Hukumatlar, shuningdek, iqtisodiy o‘sishni oshirish, ish o‘rinlari yaratish va savdo balansini yaxshilash uchun o‘z milliy tovarlari va sanoatlarining raqobatbardoshligini oshirishga e’tibor qaratmoqda. Doimiy ravishda raqobatbardoshlikni oshirishga intilish orqali korxonalar va mamlakatlar o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashishlari, mijozlar talablarini qondirishlari va raqobatchilardan oldinda bo‘lishlari mumkin.

Milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlar sifatini, samaradorligini, brendini va bozorga kirishini oshirishga qaratilgan turli strategiyalarni o‘z ichiga oladi. Bu yerda ko‘rib chiqilishi kerak bo‘lgan ba’zi asosiy yondashuvlar:

1. Tadqiqot va ishlanmalarga (R&D) sarmoya kiritish: mahsulot dizayni, xususiyatlari va funksiyalarida innovatsiyalar va doimiy takomillashtirishni rag‘batlantirish. Ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga sarmoya kiritish milliy mahsulotlarni raqobatchilardan ajratib turadigan ilg‘or texnologiyalar va noyob mahsulot takliflarini ishlab chiqishga olib kelishi mumkin.
2. Mahsulot sifatini oshirish: Xalqaro standartlarga javob beradigan yoki undan yuqori bo‘lgan tovarlar sifatini doimiy ravishda saqlab turish va yaxshilash. Sifatni ta’minlash choralari, sertifikatlar va qoidalarga rioya qilish iste’molchilar o‘rtasida ishonchni mustahkamlash va raqobatbardoshlikni oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.
3. Xarajatlarning samaradorligiga e’tibor qaratish: ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirish, ta’minot zanjirlarini optimallashtirish va sifatni buzmasdan operatsion xarajatlarni kamaytirish. Xarajatlarning samaradorligini oshirish raqobatbardosh narxlarni belgilash imkonini beradi, milliy tovarlarni iste’molchilar uchun ham ichki, ham xalqaro miqyosda jozibador qiladi.
4. Kuchli brendingni yaratish: milliy tovarlarning noyob qiymat taklifini bildiradigan jozibali brend identifikatorini va joylashuvini ishlab chiqing. Samarali brending bozorda mahsulotlarni farqlashga yordam beradi va iste’molchilarda ijobiy tasavvur hosil qiladi.
5. Bozorga kirishni kengaytirish: milliy mahsulotlarning ta’sirini va foydalanish imkoniyatini oshirish uchun ichki va global miqyosda yangi bozorlarni o‘rganish. Eksport imkoniyatlarini rivojlantirish va xalqaro savdo ko‘rgazmalarida ishtirok etish mahalliy ishlab chiqarilgan mahsulotlar sifati va xilma-xilligini namoyish etishga yordam beradi.
6. Manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilish: Bilim almashish, tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish yo‘lida birgalikda ishlash uchun sanoat birlashmalari, davlat idoralari, tadqiqot institutlari va boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni rivojlantirish.
7. Inson kapitaliga sarmoya kiritish: Tovarlarni ishlab chiqarish, sotish va tarqatish bilan shug‘ullanadigan ishchilarning malakasi va tajribasini rivojlanti-

rish. Ta’lim dasturlari, bilimlarni uzatish va iste’dodlarni rivojlantirishga sarmoya kiritish samaradorlik va samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Innovatsiyalar, sifat, samaradorlik, brending, bozorni kengaytirish, hamkorlik, malaka oshirish va barqarorlikni o‘zida mujassam etgan yaxlit yondashuvni qo‘llash orqali mamlakatimiz o‘z milliy tovarlarining raqobatbardoshligini oshirishi va ularni jahon bozorida mustahkamroq joylashtirishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, milliy tovarlarning raqobatlardoshligini oshirish nafaqat xorijiy bozorlarda o‘z o‘rniga ega bo‘lishni, balki mamlakatning eksport qobiliyatini oshirishga va bu orqali barqaror ishlab chiqarish va sotish tarmoqlariga ega bo‘lishni bildiradi. Milliy tovarlarimiz raqobatbardosh bo‘lmas ekan, erkin xorijiy bozorlardagi potensial iste`molchilarning talablariga mos bo‘lgan mahsulot ishlab chiqarmas ekanmiz biz uzluksiz ishlab chiqarish va o‘z mamlakat brendimizga ega bo‘lishimiz qiyin kechishi aniqdir. Shuning uchun yuqoridagi sanab o‘tilgan strategiyalarni amalga oshirish, ularni qo‘llash orqali kerakli natijalarga erishishni o‘z oldimizga maqsad qilmog‘imiz darkor hisoblanadi. Bu ishlar nafaqat mahalliy ishlab chiqaruvchilarni kengroq bozorlarga chiqishlariga imkoniyat beradi balki aholining raqobatbardosh va sifatli mahsulotlaradan foydalanishlariga, ularning farovon yashashlari uchun sifatli mahsulotlarga ega bo‘lishliklarini bildiradi.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni “Ayrim sanoat tarmoqlarida sifatli va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risidagi” 21.11.2023 yildagi PF-198-son
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Raqobat
3. Michael E. Porter Harvard Business Review March–April 1990

G‘iyosova Nodiraxon Jamoliddin qizi,
Iqtisodiyot fakulteti
MEKP-03 guruh 1-bosqich magistranti

KICHIK BIZNESS VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLARNI JORIY QILISHNING ZARURATI

Annotatsiya. *Ushbu tezisda kichik bizness va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish borasidagi pul muomilasi yuzasidan takliflar va uning amal qilish qonuni yuzasidan kelib chiqayotgan muammolar o‘rganilgan. Tahlil davomida induksiya, deduksiya usullaridan foydalanilgan.*

O‘zbekiston iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning asosiy omillaridan biri kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlariga innovatsiyalarning joriy qilinishdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan so‘nggi yillarda kichik biznes sohasi bo‘yicha qabul qilinadigan davlat dasturida asosiy ustuvor yo‘na-

lishlardan biri sifatida yuqori texnologiyalarni talab etadigan iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion texnologayalarga asoslangan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga keng yo‘l ochib berishga alohida e’tibor qaratish zarurligi ko‘rsatib o‘tsak maqsadga muvofiq [1].

Hozirgi vaqtda yurtimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik asosan savdosotiq, xizmat va aloqa sohasida, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash bo‘yicha ko‘proq rivoj topmoqda [2].

Kichik biznesning ixcham va moslashvchanligi bozor iqtisodiyoti sharoitida ayni kerakli segment sifatida muhim ahamyatga ega. Kichik bizness va xususiy tadbirkorlikni takomillashtirish esa o‘z o‘rnida pul muomilasidagi innovatsion yondashuvlarning joriy qilinishiga ehtiyojni keltirib chiqaradi.

Pul bu – tovarlar va xizmatlarni sotib olish uchun muntazam foydalanadigan aktivlar to‘plami va sotuvchilar tomonidan doimiy ravishda qabul qilinadigan materiallarga tushuniladi.[3]

Puldan asosiy 4 ta vazifalarni bajarishda foydalaniladi:

1) qiymatni o‘lchash vositasi;
2) muomala vositasi;
3) boylik to‘plash vositasi;
4) to‘lov vositasi.

Yuqoridagi vositalarning amalda yuz berish hodisasi pul muomilasini keltirib chiqaradi. Amalda pul muomilasining yaqin 7 yillar ichida ancha erkinlashtirilgani albatta ahamiyatlidir. Shu jumladan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-sentabrdagi PQ-3270-son “Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan naqd pul muomilasini amalda yengillashtirish uchun amalga oshirilgan chora tadbirlarining natijasi o‘laroq hozrgi kunda naqd pul kanvaertatsyasi sezilarli darajada yengillashdi.[4]

Bu o‘z o‘zidan tadbirkorlarga bir muncha qulayliklarni yaratib berganligi ayniqsa ahamiyatlidir. Tan olib aytish kerakki, mamlakatimizda so‘nggi yillarda o‘tkazilgan qator islohotlar sababli pul muomilasi, elektron hisob raqamlardan foydalanish ancha ommalashdi. Aholining naqd pullar bilan bir qatorda, elektron plastik kartalardan foydalanishga bo‘lgan talabining yuqori bo‘lishi buning yaqqol natijasidir. Uy joy kommunal to‘lovlari, istalgan turdagi to‘lovlarni uydan chiqmasdan turib elektron tarzda amalga oshirish imkoniyati aholi tomonidan ijobiy qabul qilindi va juda shiddatli ommalashdi. Hozrgi kunda har 3ta fuqaroning bittasida plastik karta mavjud.

Yuqoridagi rivojlanishlar albatta insonni quvontiradi, lekin bu o‘z o‘rnida qulay bo‘lishi bilan birgalikda ancha jiddiy muammolarni ham keltirib chiqaryapti. Hozrgi kunda plastik kartalardan pullarni yechib olish holatlari ya`ni kiber jinoyat juda avj oldi. Shaxsning plastik karta ma’lumotlaridan foydalangan holda nomiga

katta miqdorda kredit qarzlarining yuklanib qolishligi ham juda achinarli holat. Bunday ko‘ngilsiz holatlar yuzaga kelishiga bir qancha sabablar mavjud. Birinchidan, aholining yetarli darajada kiber xavfsizlik haqidagi bilimga ega emasliklari, o‘zlarining shaxsiy malomotlarini yoxud har qanday kod yoki sms habarlarni ishonib o‘zga kimsaga ma’lum qilmaslik zarurligini tushunmaslik. Ikkinchidan, o‘z shaxsiy ma’lumotlarini o‘zga shaxslarga oshkor etaverish, bankomatlardan foydalanganda ehtiyot choralarini ko‘rmaslik. Uchinchidan va eng asosiy sabab bu o‘zbek xalqining soda va andishalik insoniy fazilatlarga ega ekanligi, kiber jinoyatchilarga qo‘l kelmoqda.

Shu va shu kabi jinoyatlarning ko‘payishi, pul muomilasini nazorat qilishning yangi innovatsion tizimlarini aholi o‘rtasida joriy qilishga bo‘lgan kuchli ehtiyojni keltirib chiqaradi. Xususan, aholi qatlami zich bo‘lgan hududlarda tegishli mutasaddi hodimlar tomonidan kiber xavfsizlikni ta’minlash haqida fuqarolarga tushuntirish ishlari olib borishligi, har bir bank o‘z mijozlariga xizmat ko‘rsatish vaqtida shaxsiy ma’lumotlarni begona shaxslarga oshkor etmaslik haqida ogohlantirish choralarini ko‘rishligi bu muammoning avj olib ketishidan oz bo‘lsada qutqarib qolgan bo‘lar edi.

Har bir sohalarda innovatsiyani joriy etishlik shiddat bilan rivojlanayotgan davrda biz faqatgina tushuntirish ishlari olib borish bilan muammoni to‘liq bataraf eta olmaymiz, buning yechimi o‘laroq yangi nazorat gadjetlari, ilovalar, dasturlarni yaratib aholiga taqdim etishimiz zarur. Dasturchilar tomonidan plastik kartalarni nazoratini ta’minlaydigan elektron ilova yaratilsa, bunga Davlat ham o‘z navbatida qo‘llab quvvatlab moliyaviy xarajatlarini qoplab bersa ayni muddo bo‘ladi. Hozirgi kunda amalda elektron tarzda plastik kartalarni to‘lov vositalari uchun ishlatishda har bir bankning o‘z elektron ilovasi mavjud. Biz u ilova orqali o‘z shaxsiy hisob raqamimizni kirg‘izamiz va to‘lovlar haqida ma’lumotga ega bo‘lamiz. Agar shu ilovalar takomillashtirilib yangi buyruqlar, nazorat tizimlari joriy etilsa, bu kiber jinoyatning amalga oshishida to‘siqlar tug‘dirgan bo‘lar edi.

Shu kabi g‘oyalarni amalga tadbiq qilishlik uchun bizga kuchli dasturchilar, malakali mutaxassislar kerak bo‘ladi. Bu o‘z o‘zidan malakali kadrlarni tayyorlaydigan Oliy ta’lim tizimiga katta mas`ulyat va majburiyatlarni yuklaydi. Davlatimiz tomonidan bu muammoga ancha jiddiy tarzda yondashilayotgani yaqin kelajakda innavatsion ilova va gadjetlar yaratilishini kutib qolamiz. Zero, aholi ijtimoiy xavfsizligini ta’minlash har bir davlat rahbarlarining birinchi navbatdagi burchi ekanligiga shak-shubha yoq.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Journal of marketing, business and management (JMBM) volume 11, ISSUE 3 (May) ISSN: 2181-3000

2. https://www.investopedia.com/terms/m/marketing.asp

3. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. М15 Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с 13-го англ. изд. — М.: ИНФРА-М, 1999. – XXXIV, 974 с.

4. https://lex.uz/docs/-3716827 O‘zbekiston Respublikasida banklar tomonidan naqd pul muomalasiga doir ishlarni tashkil etish to‘g‘risidagi yo‘riqnomani tasdiqlash haqida

Salimova Zahro Sobirjon qizi,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universtiteti
Iqtisodiyot fakulteti
MEKP-03 guruh 1-bosqich magistranti

O‘ZBEKISTONDA INNOVATSION RIVOJLANISHDA INSON KAPITALINING ROLI

Annotatsiya. *Ushbu tadqiqot O‘zbekistonda innovatsion rivojlanishda inson kapitalining rolini o‘rganadi. Aralash usullardan foydalangan holda, dasturiy hujjatlarning sifat tahlili va statistik ma’lumotlarning miqdoriy ekspertizasini birlashtirgan holda, tadqiqot ta’lim, o‘qitish va malaka oshirish orqali inson kapitalini shakllantirish innovatsiyalarni rag‘batlantirishga qanday hissa qo‘shishini aniqlaydi. Ta’limdagi nomutanosiblik va malakalarning nomuvofiqligi kabi muammolar aniqlanib, inson kapitalini oshirish va O‘zbekistonning bilimga asoslangan iqtisodiyotga o‘tishini ta’minlash uchun maqsadli siyosat aralashuvi zarurligini ta’kidlaydi.*

Innovatsion rivojlanishda inson kapitalining dolzarbligi bugungi jadal rivojlanayotgan dunyoda yanada yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Texnologik taraqqiyot va raqamli transformatsiya sanoatni butunlay o‘zgartirtirib, o‘sish va rivojlanish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Biroq, aynan inson kapitali bu texnologiyalarni butun jamiyat uchun foydali bo‘lgan aniq innovatsiyalarga aylantiradi. Inson kapitaliga sarmoya kiritish barqaror o‘sish va uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun juda muhimdir. Odamlarga kerakli ta’lim, o‘qitish va resurslarni taqdim etish orqali biz ularni tobora kuchayib borayotgan raqobat va innovatsion muhitda rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar bilan jihozlashimiz mumkin. Bundan tashqari, inson kapitalini rivojlantirish va kuchaytirish har bir inson innovatsion rivojlanishga hissa qo‘shish imkoniyatiga ega bo‘lgan yanada inklyuziv va adolatli jamiyatga olib keladi.

Har bir jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga intiladi va buning uchun uning asosiy resursi – inson kapitalini rivojlantirish va undan foydalanish zarur. O‘zbekiston Respublikasi ham bundan mustasno emas. Inson kapitalini shakllantirish zamonaviy jamiyatning asosiy vazifalaridan biridir. Inson kapitali kishilarning bilimlari, malakalari, tajribasi va ijodkorligini o‘z ichiga oladi. U iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning asosiy omili va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning asosiy mezoni hisoblanadi. O‘zbekistonda Prezident tomonidan inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan aholi salomatligi, malakasi, bilim va tajribasi kabi ustuvor tashabbuslar ishlab chiqildi. Odamlarga, jumladan, ovqatlanish, sog‘liqni

saqlash, ta’lim, ish o‘rinlari yaratish va malaka oshirishga sarmoya kiritish inson kapitalini rivojlantirish va innovatsiyalarni rag‘batlantirishga yordam beradi.

Inson kapitali mamlakatning innovatsion rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Milliy boylik, demografik omillar, bandlik shakllari va aholining yosh tarkibi to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tahlil qilib, ta’lim, malaka oshirish va tadbirkorlikka investitsiyalar innovatsiyalarni rag‘batlantirishning ajralmas qismi ekanligi ayon bo‘ladi. O‘zbekistonning inson kapitali barqaror iqtisodiy o‘sish uchun ulkan salohiyatga ega va innovatsiyalar markaziga aylanishi mumkin.

◉ *Ta’lim va malaka oshirishga investitsiyalar*

Inson kapitalini rivojlantirishning muhim tarkibiy qismlaridan biri ta’limga investitsiyalardir. Innovatsiyalar uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishda sifatli ta’lim asosiy rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda ta’limni modernizatsiya qilish va uning sifatini oshirish bo‘yicha dasturlar ishlab chiqildi. Axborot texnologiyalari, muhandislik, tibbiyot va boshqalar kabi turli sohalarda ko‘nikmalarni rivojlantirish ham innovatsiyalarni rag‘batlantirishning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi.

◉ *Tadbirkorlik va innovatsiyalar*

Innovatsiyalarni rag‘batlantirishda tadbirkorlikni rivojlantirish muhim rol o‘ynaydi. Tadbirkorlar nafaqat yangi mahsulot va xizmatlarni yaratibgina qolmay, balki innovatsiyalarning butun jamiyatga tarqalishiga yordam beradi. O‘zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, innovatsiyalar uchun qulay sharoitlar yaratish, tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash choralari ko‘rildi. Bunga biznesni ro‘yxatdan o‘tkazish tartib-taomillarini soddalashtirish, moliyaviy yordam va maslahatlar berish kiradi.

◉ *Tadqiqot va ishlanma*

Tadqiqot va ishlanmalar innovatsiyalar va yangi texnologiyalarni ishlab chiqish uchun asosdir. O‘zbekistonda turli sohalarda, jumladan, axborot texnologiyalari, tibbiyot, qishloq xo‘jaligi va boshqa sohalarda ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari joriy etilmoqda. Ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar darajasini oshirish yangi innovatsion mahsulotlar va xizmatlarni yaratishga, shuningdek, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

◉ *Bilimlarni uzatish va hamkorlik*

Bilimlarni uzatish va olimlar, tadbirkorlar va hukumat o‘rtasidagi hamkorlik innovatsiyalarni rag‘batlantirish uchun muhim omillardir. O‘zbekistonda bilimlarni faol o‘tkazish, jumladan, ta’lim dasturlari, ilmiy konferensiyalar va forumlar tashkil etish uchun sharoitlar yaratilgan. Ta’lim muassasalari, ilmiy muassasalar va korxonalar o‘rtasidagi hamkorlik innovatsion rivojlanishning asosi bo‘lgan tajriba va g‘oyalar almashinuviga yordam beradi.

O‘zbekiston inson kapitalidan foydalangan holda barqaror iqtisodiy o‘sishga erishishi mumkin. Ta’lim, ko‘nikmalar, tadbirkorlik, tadqiqot va bilimlarni uzatishni rivojlantirish innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratadi. Inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar yangi texnologiyalarni rivojlantirish, hayot sifatini oshirish va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishish uchun asos bo‘ladi.

Xususan, inson kapitali sanoatning barcha tarmoqlari kabi ishlab chiqarishda ham yetakchi o‘rinni egallaydi. Texnologik jarayonlarning muntazam yangilanib borishi, innovatsion rivojlanish va jadal iqtisodiy o‘sish omillarining ortib borishi ushbu jarayonlarga tez moslasha oladigan malakali kadrlarga bo‘lgan talabni oshirmoqda. Shu bois mamlakatimizni 2030-yilgacha rivojlantirishning huquqiy asosi bo‘lgan Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasida “...inson kapitalini rivojlantirish” eng ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida e’tirof etilgan. Bu respublikamizda inson kapitalini rivojlantirishga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratilayotganidan va bu maqsadlar uchun salmoqli investitsiyalar yo‘naltirilayotganidan dalolatdir.Samaralilikni oshirishda xalqning ishlab chiqaruvchi kuchlaridan foydalanish nafaqat dolzarb, balki ustuvor vazifalardan biridir. iqtisodiy tadqiqotlarda belgilangan vazifalar. Zero, inson kapitali har qanday iqtisodiyotning eng muhim resursidir. Inson kapitali har qanday davlat boyligining asosiy qismidir. Xususan, rivojlangan mamlakatlar boyligining 68 foizini inson kapitali tashkil etsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko‘rsatkich 41 foizga teng. Shuningdek, Jahon banki va BMT Taraqqiyot dasturi taqdim etgan ma’lumotlarga ko‘ra, tabiiy resurslar va ishlab chiqarish kapitali jahon boyligining 36 foizini, inson kapitali esa 64 foizini tashkil qiladi. Shuning uchun inson kapitali barcha darajadagi iqtisodiy subyektlarning eng katta boyligi hisoblanadi. Shunday ekan, inson kapitalini rivojlantirish va unga muntazam ravishda investitsiyalar kiritish barcha turdagi xo‘jalik yurituvchi subyektlarning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu jarayonda belgilangan maqsadlarga erishishda ajratilgan mablag‘lardan samarali foydalanish, inson kapitalini tahlil qilish zamonaviy boshqaruvda katta ahamiyatga ega. Bu masala ilmiy tadqiqotning dolzarb va yangi yo‘nalishlaridan biridir. Makro miqyosda inson kapitaliga investitsiyalar va ularning samaradorligini tahlil qilish metodologiyasi masalalari qator ilmiy ishlarda o‘z aksini topgan.

Inson kapitaliga investitsiyalarni tahlil qilishdan oldin, biznesni rivojlantirish uchun inson kapitali qanchalik zarur ekanligini isbotlash uchun olib borilgan tadqiqotlar natijalariga e’tibor qaratamiz. Edvinsson va Malonening fikriga ko‘ra, inson kapitali – bu kompaniyaning ildizlari, binolari va mahsulotlarining ko‘rinadigan jabhasi orqasida yashiringan rivojlanish shartlari. G.Tuguskinaning fikricha, odamlar har qanday biznesning asosidir. Inson kapitali o‘ziga xos xususiyatlari va barcha tashkiliy jarayonlarda innovatsiyalarni yaratish, boshqarish va amalga oshirish potentsiali tufayli kompaniyaning eng muhim kapitalidir. Inson kapitali iqtisodiy o‘sishda muhim rol o‘ynaydi. Abdel-xalik, A.Rashad inson kapitali kompaniyaning yakuniy mahsuloti uchun qiymat yaratadi va uning ren-

tabelligiga hissa qo‘shadi, deb hisoblaydi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, shunday xulosaga kelish mumkinki, inson kapitali korxonaning eng muhim resursi bo‘lib, xodimlarni boshqarish orqali yuqori samaradorlikka erishish zamonaviy menejmentning asosiy vazifasi hisoblanadi. Mutaxassislarning fikriga ko‘ra, inson kapitaliga qo‘yilgan har bir sarmoya yetarli darajada yuqori rentabellik va o‘zini oqlash muddatiga ega bo‘lsagina o‘zini oqlaydi. Shuning uchun real iqtisodiy voqelikda inson kapitaliga investitsiyalarni amalga oshirishdagi risklarni (xavflarni) tahlil qilish, ularning iqtisodiy samaradorligini baholash korxonaning investisiya siyosatini amalga oshirishda juda dolzarb hisoblanadi. Shunday ekan, bugungi kunda tadbirkorlik subyektlari oldida turgan asosiy muammo inson kapitaliga investitsiyalar va ularning samaradorligini baholashdir. Bu borada yuzaga keladigan qiyinchiliklar shundan iboratki, inson kapitaliga investitsiyalar boshqa investitsiyalar turlaridan bir qator xususiyatlari bilan farqlanadi.

1. Inson kapitaliga investitsiyalarning rentabelligi bevosita uni tashuvchilarning hayoti (ishlash muddati) davriga bog‘liq. Insonga qancha erta sarmoya kiritilsa, shunchalik tez natija bera boshlaydi.

2. Inson kapitali nafaqat moddiy va ma’naviy jihatdan eskiradi, balki to‘planadi va ko‘payadi.

3. Inson kapitali to‘planadi, mehnat faoliyatining maksimal samaradorlik chegarasiga ko‘tariladi, keyin esa keskin kamayadi.

4. Inson kapitaliga qo‘yilgan investitsiyalar, agar ular ijtimoiy manfaatli va iqtisodiy zarur bo‘lsagina investitsiyalar sifatida tan olinadi.

5. Kapitalning boshqa shakllariga investitsiyalar bilan solishtirganda, inson kapitaliga investitsiyalar jamiyat nuqtai nazaridan ham jismoniy shaxs, ham korxona uchun eng foydali hisoblanadi.

Inson kapitaliga investitsiyalarni tahlil qilishda ularning maqsadi, amalga oshirilishi va natijalarini baholashga kompleks yondashuv zarur. Bu har bir jarayonda tahlilni qo‘llash orqali qabul qilinadigan investitsiya qarorlarining yuqori darajadagi aniqligi va samaradorligini ta’minlaydi. Shuning uchun biz inson kapitali qo‘yilmalarini tahlil qilishga “maqsad-faoliyat-foyda” munosabati asosida yondashishni taklif qilamiz.

O‘zbekistonda inson kapitali innovatsion rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi. Ta’lim, malaka oshirish va sog‘liqni saqlash sohalariga sarmoya kiritish orqali O‘zbekiston o‘z ishchi kuchining imkoniyatlarini oshirishi, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashi va turli sohalarda innovatsiyalarni rag‘batlantirishi mumkin. Bundan tashqari, umrbod ta’lim va ijodkorlik madaniyatini targ‘ib qilish shaxslarga texnologik taraqqiyotga moslashish va mamlakat iqtisodiy o‘sishiga hissa qo‘shish imkonini beradi. Inson kapitalini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish orqali O‘zbekiston jadal rivojlanayotgan jahon iqtisodiyotida barqaror rivojlanish, raqobatbardoshlikni oshirish va fuqarolarning turmush darajasini oshirish uchun o‘zini namoyon qilishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. UP-4947 raqami. 02/07/2017
2. Klochkov V.V. Inson kapitali va uning rivojlanishi // Iqtisodiyot nazariyasi.
3. Iqtisodiyotni o‘zgartirish / tahrir. I. P. Nikolaeva. – M.: BIRLIK, 2004-yil.

Uralbaeva Barno Ungarbay qizi,
Iqtisodiyot fakulteti
MEKP-02 guruh 1-bosqich magistranti

KORXONALAR O‘RTASIDA STRATEGIYANI AMALGA OSHIRISH TENDENTSIYALARI

Annotatsiya. *Ushbu tezis korxonalarda strategiyani amalga oshirishning so‘nggi tendentsiyalarini o‘rganadi. Unda tezkor strategiyani amalga oshirish, texnologiya integratsiyasi, xodimlarni jalb qilish va moslashtirish va ma’lumotlarga asoslangan qarorlarni qabul qilish kabi zamonaviy yondashuvlarni muhokama qilinadi.*

Strategiyani samarali amalga oshirish tashkilot muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu strategik maqsadlarga erishish, resurslardan samarali foydalanish va tashkilotning o‘zgaruvchan bozor dinamikasiga moslashishini ta’minlaydi. Muvaffaqiyatli amalga oshirilmasa, hatto eng yaxshi tuzilgan strategik rejalar ham barbod bo‘lishi mumkin. Strategiyani amalga oshirish deganda tanlangan strategiyani amalga oshirish jarayoni tushuniladi. Bu strategik rejalar va maqsadlarni tashkilotni o‘z maqsadlari tomon olib boradigan aniq harakatlar va tashabbuslarga aylantirishni o‘z ichiga oladi.

Strategiyani samarali amalga oshirishda korxonalarning davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi ham muhim ro‘l o‘ynaydi. Mamlakatimizda kichik biznes va tadbirkorlikka keng imkoniyatlar yaratilgan. Shu o‘rinda Prezidentimizning ”Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 14- sentabrdagi PQ-306-sonli qarorlarida [1]

◉ tadbirkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yish yoki kengaytirish uchun 2 yilgacha imtiyozli davr bilan 7 yilgacha muddatga hamda aylanma mablag‘lar uchun revolver tarzda 3 yilgacha muddatga yillik Markaziy bank asosiy stavkasidan 4 foizlik punkt yuqori stavkada 1,5 milliard so‘mgacha kreditlar ajratish va (yoki) asosiy vositalarni sotib olish uchun lizing berish. Bunda, 100 million so‘mgacha kreditlarni garovsiz, 150 million so‘mgacha kreditlarni garov talabi 50 foizgacha pasaytirilgan holda ajratish imkoniyati nazarda tutiladi;

◉ qiymati 1,5 milliard so‘mgacha bo‘lgan asosiy vositalarni 7 yilgacha bo‘lib-bo‘lib to‘lash sharti bilan qarzga berish;

◉ 24 oydan ortiq faoliyat yuritayotgan va oxirgi 12 oyda aylanma mablag‘lari miqdori 1 milliard so‘mdan 10 milliard so‘mgacha bo‘lgan hamda kamida 10

nafar kishini doimiy ish bilan ta’minlagan kichik tadbirkorlik subyektlarining yangi loyihalariga va mavjud ishlab chiqarishni kengaytirishga oid loyihalariga bo‘sh turgan davlat mulki obyektlari va yer maydonlari, asbob-uskunalar, bino-inshootlar va boshqa ko‘rinishdagi moddiy aktivlar bilan 20 foizgacha, biroq 1 milliard so‘mdan ortiq bo‘lmagan qiymatda ulushdor bo‘lib kirish;

- innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish, yuqori texnologik startap loyihalarga davlat dasturlari doirasida 2 milliard so‘mgacha grant mablag‘larini ajratish;
- kabi imtiyozlar berilganini aytib o‘tish joiz.

Tez o‘zgaruvchan va murakkab biznes muhitiga dosh berish uchun firmalar strategiyalarni ishlab chiqishi etarli emas, balki ushbu strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish ham kerak. O‘tgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, firmalar strategik muvaffaqiyatsizlikka olib keladigan strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Amaliyotda qo‘llash bu – odamlar, jarayonlar, tuzilmalar, texnologiyalar, etkazib beruvchilar va biznes hamkorlarga jiddiy ta’sir ko‘rsatadigan murakkab jarayon. Shunday qilib, strategiyani amalga oshirishning murakkab tabiati nazorat tufayli muvaffaqiyatsizlik xavfini oshiradi. Strategiyani amalga oshirish tashabbusining yomonligi xarajat, vaqt va xodimlarning past ma’naviyati nuqtai nazaridan qimmatga tushishi mumkin. Top-menejerlar xodimlar o‘z firmalarining strategik yo‘nalishini tushunishlarini ta’minlashi kerak. Firmalarning o‘z resurslarini himoya qilish va optimallashtirishda muvaffaqiyatsizligi strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirishga to‘sqinlik qilishi mumkin [2].

Ushbu tendentsiyalardan xabardor bo‘lish orqali tashkilotlar o‘z strategiyalarini amalga oshirishni kuchaytirishi va biznesning barqaror o‘sishiga yordam berishi mumkin.

Yuqorida aytib o‘tilgan ma’lumotlardan kelib chiqib, quyida korxonalarda strategiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda yordam beradigan bir nechta omillarni keltirib o‘tdim.

Ko‘pgina korxonalar o‘z strategiyalarini amalga oshirish uchun tezkor metodologiyani qo‘llaydilar. Agile strategiyasini amalga oshirish o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga tez moslashishni, innovatsiyalarni rag‘batlantirishni va o‘zaro funktsional hamkorlikni rag‘batlantirishni o‘z ichiga oladi. Ushbu yondashuv tashkilotlarga o‘z strategik maqsadlariga erishishda yanada sezgir va tezkor bo‘lishga imkon beradi [3].

Texnologiya strategiyani amalga oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Korxonalar jarayonlarni soddalashtirish, qarorlar qabul qilishni yaxshilash va samaradorlikni kuzatishni yaxshilash uchun sun’iy intellekt, ma’lumotlar tahlili va avtomatlashtirish kabi raqamli vositalar va texnologiyalardan foydalanmoqda. Texnologiyani strategiyani amalga oshirishga integratsiyalash tashkilotlarga ra-qobatbardosh ustunlikka erishish va samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Strategiyani amalga oshirish jarayoniga xodimlarni jalb qilish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Korxonalar asosiy e'tiborni xodimlarning maqsad va vazifalarini tashkilotning umumiy strategik yo'nalishi bilan moslashtirishga qaratmoqda. Hamkorlik, muloqot va imkoniyatlarni oshirish madaniyatini rivojlantirish orqali korxonalar xodimlarning strategiyani amalga oshirishda faol ishtirok etishlarini ta'minlashi mumkin. [4]

Ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish strategiyani muvaffaqiyatli amalga oshirishning asosiga aylandi. Korxonalar asosli qarorlar qabul qilish, taraqqiyotni kuzatish va yaxshilash uchun yo'nalishlarni aniqlash uchun ma'lumotlar tahlili va tushunchalaridan foydalanmoqda. Ma'lumotlar kuchidan foydalangan holda, tashkilotlar o'zlarining strategik bajarilishini oshirishlari va ish faoliyatini optimallashtirishlari mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, strategiyani amalga oshirishning asosiy tendentsiyalarini qamrab olish – Agile strategiyasini amalga oshirish, texnologiya integratsiyasi, xodimlarni jalb qilish va moslashtirish va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish – bugungi dinamik biznes landshaftida gullab-yashnamoqchi bo'lgan korxonalar uchun juda muhimdir. Zamonaviy yondashuvlarni qo'llagan holda, tashkilotlar o'zlarining chaqqonligini oshirishlari, samaradorlik uchun texnologiyadan foydalanishlari, o'z xodimlarini kuchaytirishlari va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. https://lex.uz/docs/-6609110
2. Strategy 20 Management&Marketing, Journal, volume XVII, issue 1
3. https://www.atlassian.com/agile
4. B. Kattakishiyev, I.M amayusupov. Strategik menejment fanidan praktikum. – T., " Fan va texnologiya", 2008, 232 bet.

Abdiyeva Flora Botir qizi,
"Yashil" iqtisodiyot va barqaror biznes kafedra assistenti

Xatamov Firdavs Zafar o'g'li
Iqtisodiyot fakulteti
EK-89 guruh 4-kurs talabasi

MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TAMINLASHDA INSON KAPITALINING O'RNI

Annotatsiya: *Ushbu tezisda makroiqtisodiy barqarorlik va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda inson kapitalining roli haqida ta'kidlangan. Ijtimoiy birdamlik, inklyuziv o'sish va global raqobatbardoshlik kabi asosiy omillarni, inson kapitalini rivojlantirishda investitsiyalar ushbu natijalarga qanday hissa qo'shishi haqida qisqacha ma'lumot berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Makroiqtisodiy barqarorlik, YaIM, investitsiya, innovatsiya, inson kapitalini rivojlantirish, sifatli ta’lim, global raqobatbardoshlik.*

Iqtisodiy tizimlarning murakkab tarmog‘ida ko‘pincha e’tibordan chetda qoladigan muhim elementlardan biri bu inson kapitalidir. Inson kapitali-insonlar ega bo‘lgan iqtisodiy samaradorlik, iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shishi mumkin bo‘lgan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlarni o‘z ichiga oladi. Makroiqtisodiy barqarorlik haqidagi munozaralarda YaIM o‘sish sur’atlari va inflyatsiya darajasi kabi an’anaviy iqtisodiy ko‘rsatkichlar ustunlik qilsada, inson kapitalining roli o‘ziga xos ahamiyatga ega.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev raisligida 2024-yil 16-yanvarda “Makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash bo‘yicha ustuvor vazifalar”ga bag‘ishlngan yig‘ilishda ta’kidlashicha 2023-yilda mamlakatimizda iqtisodiy o‘sish 6 foizni tashkil qildi. Jumladan, sanoat 6, xizmat ko‘rsatish 6,8, qurilish 6,4, qishloq xo‘jaligi 4,1 foizga o‘sgan. 2024-yilda YaIM hajmini kamida 6 foizga ko‘paytirib, 100 milliard dollarga yetkazish maqsad qilinganligi va buning uchun avvalo, eng katta islohotchi bo‘lgan iqtisodiy kompleks xodimlari juda qattiq ishlashi kerakligini ta’kidladi. Shuningdek, iqtisodiy kompleksdagi rahbarlar faoliyatini oylik, choraklik va yillik samaradorlik ko‘rsatkichlari (KPI) bilan bog‘lash taklifi ilgari surildi[1]. Bularning barchasi makroiqtisodiy barqarorlikni taminlashda inson kapitalining o‘rni tobora oshib borayotganligidan dalolatdir.

Inson kapitali innovatsiyalar, mahsuldorlik va umumiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar ortida turgan harakatlantiruvchi kuchdir. Malakali hamda bilimli ishchi kuchi nafaqat unumdorlikni oshiradi, balki iqtisodiy qiyinchiliklarga moslashish va chidamlilikni ham oshiradi. Shunday qilib, inson kapitalini rivojlantirishga sarmoya kiritish nafaqat ijtimoiy majburiyat, balki makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning asosiy strategiyasidir.

Barcha sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlarni davom ettirish maqsadida “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi qabul qilindi. Strategiyada 5 ta ustuvor yo‘nalish bo‘yicha jami 100 ta maqsadni o‘z ichiga oladi. Ikkinchi ustuvor yo‘nalish sifatida “Barqaror iqtisodiy o‘sish orqali aholi farovonligini ta’minlash” aks ettirilgan bo‘lib, u bilan bog‘liq 17 ta maqsad (45-61-maqsadlar) doirasidagi 68 ta amaliy chora-tadbir va 55 ta vazifani qamrab olgan. Ikkinchi ustuvor yo‘nalishda YaIM, byudjet, sanoat, investisiya, bank, “yashil iqtisodiyot”, energetika, transport, qishloq xo‘jaligi, eksport, monopoliyalar, IT, turizm, xizmatlar, infratuzilma, uy-joy masalalariga oid 75 ta maqsadli ko‘rsatkichni ishlab chiqish va 29 ta normativ-huquqiy hujjat loyihalarini tayyorlash belgilangan.

2030-yilga qadar iqtisodiyot hajmini 2 barobar oshirish va “daromadi o‘rtachadan yuqori bo‘lgan davlatlar” qatoriga kirishga qaratilgan 45-maqsadda quyidagi vazifalar belgilab qo‘yilgan:

Yalpi ichki mahsulot hajmini 160 milliard dollarga va aholi jon boshiga

daromadlarni 4 ming dollarga yetkazish;

Makroiqtisodiy barqarorlik hamda iqtisodiy rivojlanishni zarur darajadagi energetika, suv va infratuzilma resurslari bilan ta'minlash;

Pul-kredit, fiskal va tashqi savdo siyosatlarini o'zaro muvofiqlashtirish hamda tovar va xizmatlar bozorida raqobat muhitini yaxshilashga qaratilgan tarkibiy islohotlarni davom ettirish orqali 2030-yilga borib yillik inflatsiyani 5-6 foiz darajasida ta'minlash;

Iqtisodiyotda transformatsiya va institutsional islohotlarni izchil davom ettirish, mamlakatda qulay investitsion va ishbilarmonlik muhitini ta'minlash hamda muvozanatlashgan pul-kredit siyosatini amalga oshirish;

Davlat qarzining yalpi ichki mahsulotga nisbatini 50 foizdan oshmasligi uchun o'rta muddatlarga mo'ljallangan davlat qarzini boshqarish strategiyasini amalga oshirish;

Asosiy kapitalga kiritiladigan investitsiyalar hajmining yillik o'rtacha 7 foiz atrofida o'sishini ta'minlash[2].

Inson kapitalining makroiqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shishining asosiy usullaridan biri uning mehnat unumdorligiga ta'siridir. Yuqori malakali ishchilar samaraliroq bo'lib, ishlagan soatiga ishlab chiqarishning oshishiga olib keladi. Ushbu yuqori mahsuldorlik nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, balki narxni ko'p oshirmasdan taklifning talabni qondirishini ta'minlash orqali inflyatsiya bosimini yumshatadi.

Bundan tashqari, inson kapitali innovatsiyalar va texnologik taraqqiyotni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Kerakli ko'nikma va bilimlarga ega bo'lgan ishchi kuchi yangi mahsulotlar, jarayonlar va sanoatlarni yaratishga olib keladigan tadqiqot hamda ishlanmalarni boshqarishda alohida ahamiyatga ega. Innovatsiyalar, o'z navbatida, iqtisodiy rivojlanish va raqobatbardoshlikni kuchaytirib, uzoq muddatli makroiqtisodiy barqarorlikka zamin yaratadi[3].

Ta'limga investitsiyalar kiritish, yangi bilimlarni olib kelish malakali kadrlarni yetishib chiqishiga va adolatli jamiyat yaratishga hissa qo'shadi. Alohida shaxslarga ko'nikma va bilimlarni egallash imkoniyatini berish orqali jamiyatlar daromadlar tengsizligini kamaytirishi, ijtimoiy harakatchanlikni oshirishi hamda ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashi mumkin. Yaxshi ma'lumotli va malakali ishchi kuchi nafaqat yalpi talabni oshiradi, balki ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi, shu orqali makroiqtisodiy barqarorlikni oshiradi.

Texnologik taraqqiyot va globallashuv sharoitida makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda inson kapitalining ahamiyatini pas baholab bo'lmaydi. Hukumatlar, korxonalar va jismoniy shaxslar inson kapitalining to'liq salohiyatidan foydalanish uchun ta'lim, kadrlar tayyorlash va malaka oshirishga sarmoya kiritishga alohida ahamiyat berishlari kerak. Shunday qilib, biz jamiyatning barcha a'zolariga foyda keltiradigan yanada mustahkam, moslashuvchan va farovon iqtisodiyotlarni qurishimiz mumkin.

Bugungi jadal rivojlanayotgan jahon iqtisodiyotida makroiqtisodiy bar-

qarorlikni ta’minlashda inson kapitali ahamiyatini e’tibordan chetda qoldirib bo‘lmaydi. Ishchi kuchining bilimi, malakasi va tajribasini o‘z ichiga olgan inson kapitali iqtisodiy rivojlanish hamda barqarorlik uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Inson kapitali makroiqtisodiy barqarorlikka qanday hissa qo‘shishini batafsil ko‘rib chiqamiz:

◉ Mehnat unumdorligini oshirish-yuqori malakali ishchilar o‘z vazifalarini bajarishda samaraliroq bo‘lishadi, bu esa barcha sohalarda unimdorlik darajasini oshirishga olib keladi. Malakali ishchilar texnologik yutuqlarga moslasha oladi, jarayonlarni soddalashtiradi, innovatsion yechimlarni taklif qiladi va shu bilan birga umumiy iqtisodiy samarani oshiradi. Malakali ishchi kuchiga ega mamlakatlarda ko‘pincha ishsizlik darajasi pastroq va yalpi ichki mahsulot o‘sishi yuqori bo‘lib, makroiqtisodiy barqarorlik ko‘proq taminlangan bo‘ladi;

◉ Innovatsiyalar va texnologik taraqqiyot-inson kapitali innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlaydi hamda uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishni ta’minlash uchun muhim bo‘lgan texnologik taraqqiyotni rag‘batlantiradi. Innovatsiyalar raqobatbardoshlikni oshiradi, investitsiyalarni jalb qiladi va iqtisodiyotning diversifikatsiyasiga yordam beradi, bularning barchasi global muammolar sharoitida makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun zarurdir;

◉ Moslashuvchanlik va chidamlilik-malakali ishchi kuchi iqtisodiy o‘zgarishlar, bozor tebranishlarini boshqarishda zarur bilib va tajribaga ega bo‘lishadi. Malakali ishchilar o‘zgaruvchan ish talablariga, sanoat tendentsiyalariga va texnologik siljishlarga tezda moslasha oladi. Bunday moslashuvchanlik iqtisodiy barqarorlikni rivojlantiradi, bu mamlakatlar uchun iqtisodiy zarbalarga bardosh berishga va noaniqlik sharoitida barqarorlikni saqlashga imkon beradi;

◉ Ijtimoiy uyg‘unlik va inklyuziv o‘sish-inson kapitalini rivojlantirishga sarmoya kiritish ijtimoiy inklyuziyani rag‘batlantiradi va barqaror iqtisodiy o‘sish uchun muhim bo‘lgan daromadlar tengsizligini kamaytiradi. Sifatli ta’lim, kasb-hunar ta’limi imkoniyatlaridan foydalanish turli millatga mansub shaxslarga ishchi kuchi kapitalida to‘liq ishtirok etish va iqtisodiy farovonlikka hissa qo‘shish imkonini beradi. Inklyuziv o‘sish ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlaydi, iste’molchilar talabini oshiradi va yanada barqaror iqtisodiyotni rivojlantiradi;

◉ Global raqobatbardoshlik-inson kapitalining rivojlanishi malakali va innovatsion ishchi kuchini ta’minlash orqali mamlakatning global raqobat-bardoshligini oshiradi. Oliy ma’lumotli va malakali ishchi kuchiga ega bo‘lgan davlatlar xorijiy sarmoyalarni jalb qilish, xalqaro savdoda qatnashish hamda bilim talab qiladigan sohalarda ishtirok etish uchun qulayroq sharoitga ega. Inson kapitalini rivojlantirish orqali mamlakatlar global miqyosda iqtisodiy raqobatbardoshligini kuchaytirishi, makroiqtisodiy barqarorlik va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shishi mumkin[4].

Xulosa qilib aytganda, inson kapitali makroiqtisodiy barqarorlikning hal qi-

luvchi omillaridan biri bo‘lib, mehnat unumdorligini oshirish, innovatsiyalarni rag‘batlantirish, moslashuvchanlikni rag‘batlantirish, ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlash va global raqobatbardoshlikni oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Siyosatchilar, biznes va ta’lim muassasalari inson kapitalining to‘liq salohiyatidan foydalanish va kelajak avlodlar uchun barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash uchun ta’lim, kadrlar tayyorlash va malaka oshirishga sarmoya kiritishga alohida ahamiyat berishlari kerak.

Adabiyotlar ro‘yxat:

1. Prezident SH. Mirziyoyevning “Makroiqtisodiy barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash bo‘yicha ustuvor vazifalar”ga bag‘ishlangan yig‘ilishi 16.01.2024 https://president.uz/oz/lists/view/6971

2. “O‘zbekiston — 2030” Strategiyasi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son farmoni

3. Lutfiya Qodirova, Inson kapitaliga e’tibor-asosiy vazifa maqola Yangi O‘zbekiston gazetasi 2021.

4. G. Nazarova, Barqaror rivojlanishda inson kapitalining o‘rni maqola Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiyasi 2023.

Ярашова Васила Камаловна,
DSc, доцент кафедры
“ Зеленая” экономика ТГЭУ

Железнова Элина Адыловна,
студентка 4 курса факультета
“ Экономика”, группа ЕК-31, ТГЭУ

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОЗРАЧНОСТИ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК

Аннотация: Данная статься посвящена исследованию государственного закупа посредством электронной системы торгов, изучению и выявлению перспектив, а также эффективности и целесообразности данного метода. На основе приведенных примеров, а также статических показателей рассматривается перспектива внедрения электронной системы государственных закупок.

Ключевые слова: Электронная система, государственные закупки, субъекты государственных закупок, виды государственных закупок, статистические показатели деятельности электронной системы государственных закупок

В соответствии с Постановлением Президента Республики Узбекистан

ПП № – 3953 “О мерах по реализации Закона Республики Узбекистан. О государственных закупках”, которое было принято 27 сентября 2018 года, государственные закупки товаров (работ, услуг) осуществляются путем отбора наилучших предложений, оцениваемых закупочными комиссиями, и только в некоторых случаях по прямым договорам [3]. Целью данного постановления является обеспечение прозрачности и открытости в государственных закупках, а также предотвращение влияния коррупционных явлений. Государственные закупки осуществляются путем обеспечения товаров или услуг организаций на электронной платформе. Главными субъектами государственных закупок являются бюджетные и корпоративные заказчики.

Государственные закупки через электронную систему имеют ряд преимуществ, а именно:

1. Понижение первоначальной стоимости путем многократной подачи ценовых предложений поставщиками. Данная процедура позволяет сократить значительную часть бюджетных средств.

2. Отслеживание сделок и их результатов в режиме реального времени, что позволит предотвратить вмешательство заинтересованных лиц.

3. Данные закупки осуществляются в электронном формате, что позволяют значительно сэкономить денежные средства на их организацию.

4. Доступность при участии в государственных закупках, которая увеличивает конкуренцию среди поставщиков.

5. Проведение закупок в электронном формате позволяет значительно сократить временные и кадровые ресурсы.

6. Возможность участия в электронных торгах из любой точки мира, что упрощает работу как поставщикам, так и заказчикам.

7. Исключение фактора поставки несоответствующего товара. Внедрение общего классификатора товаров услуг, который отражает все параметры товаров, помогло исключить поставку некачественного товара.

Электронная система xarid.uzex.uz объединяет такие виды закупок как:[2]

- Электронный магазин (https://xarid.uzex.uz/shop) – вид государственного закупа, в котором не требуется специфических требований к товару, тем самым предусматривается закуп стандартного типа товара, со стороны поставщика имеется право предложить свою цену единожды, с правом обновления цены в течение в течение сорока восьми часов, на момент проведения закупа.
- Аукционные торги (https://xarid.uzex.uz/auction) – вид государственного закупа, в котором используется метод понижения цены. Данный вид закупок не требует специфических требований к товару, отсутствует оценка на сопоставление технических, эксплуатационных и иных характеристик

товара. Сам торг длится пять рабочих дней, в течение которого поставщик должен изучить сам товар, и предложить минимально-возможную цену, по которой поставщик готов поставить товар по всем требованиям со стороны заказчика.

- Отбор наилучших предложений (https://etender.uzex.uz)-вид государственного закупа, при котором учитывается не только ценовая составляющая, но соответствие технических требований со стороны заказчика. Данный вид торгов предусматривает закуп специфичного товара, требующего детального изучения технического соответствия.
- Государственная закупка по прямому договору (https://xarid.uzex.uz/ /purchase/direct) – данный вид закупа осуществляется по прямому договору в ряде случаев:

1. закуп у единого поставщика, включенного в Реестр единых поставщиков;

2.закуп товаров (работ, услуг), цены (тарифы) на которые регулируются государством.

3.закуп товаров (работ, услуг), необходимых для обеспечения нужд Республики Узбекистан в целях ликвидации чрезвычайных ситуаций.

Все вышеперечисленные методы государственного закупа товара или услуг предоставляют право выбора как заказчику, так и поставщику, в целях обеспечения прозрачности и эффективности данного вида деятельности.

Таблица 1.

Основные показатели деятельности электронной системы государственных закупок за январь-декабрь 2022-2023 гг [1]

Показатель	ед.изм	на 1 января 2023 года	на 1 января 2024 года	%
Государственные закупки, всего	млрд,сум	36 748,40	42 254,10	115,00
Экономия денежных средств относительно старотвой стоимости	млрд,сум	5 837,40	7 878,80	135,00
Экономия денежных средств относительно старотвой стоимости	%	13,7	15,7	
Средняя стоимость сделки	тыс,сум	35 858,10	41 274,60	115,10

Сравнивая показатели государственных закупок за 2023 и 2024 годы можно отследить положительную динамику общего объема государственного закупа через электронную систему торгов, что говорит о постепенном

переходе закупа продукции посредством электронной биржи.[1]. Главным показателем эффективности работы данной системы является экономия денежных относительно стартовой, по сравнению с 2023 годом, данный показатель увеличился на 35%.

Рис.1. Показатель закупа продукции бюджетными заказчиками через электронный аукцион [1]

Сопоставляя показатели 2023–2024 гг (Рис.1.) можно заметить, что сумма закупок через электронный аукцион значительно сократилась, из этого следует, что заказчики предпочитают закупать товар через другой вид электронных закупок, например, через тендер, где учитывается не только цена, но и технические данные товара, что значительно сокращает поставку некачественного товара.

Анализируя деятельность электронной системы государственных закупок, можно сделать вывод, что с каждым годом всё больше заказчиков, как корпоративных, так и бюджетных переходят к закупу посредством данной системы, что говорит о том, электронная система государственных закупок осуществляет свою деятельность открыто и прозрачно, создавая здоровую конкуренцию среди поставщиков и предотвращает влияние коррупционных явлений среди заказчиков.

Список литературы:

1. https://old.uzex.uz/files/uploads
2. https://lex.uz/docs/5382983
3. https://www.lex.uz/ru/docs/3919892?ONDATE=10.07.2023
4. https://xarid.uzex.uz

Narimon Qalandarov
TDIU, Biznes boshqaruv fakulteti talabasi,
Azamat Kasimov
TDIU, "Yashil" iqtisodiyot
kafedrasi dotsenti, PhD

INSON KAPITALI VA UNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya. *Ushbu tezisda inson kapitali va uning rivojlantirish orqali erishiladigan yutuqlar, rivojlangan davlatning davlatlarning yillik ajratayotgan sarmoyalari va mamlakatizda inson kapitalini rivojlantirish uchun qilinayotgan sayi harakatlar haqida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *inson kapitali, inson kapitali indeksi, biologic inson kapitali, manaviy inson kapitali.*

Inson kapitali juda ham keng shuncha bo'lib insonning turmush tarzi farovon hayot kechirishi uchun kiritiladigan sarmoya. Ushbu sarmoya insoniyat va jamiyat hayotida muhim o'rin egallaydi. Inson kapitali nima uchun muhim?Inson kapitali bu aholining intelektual, aqliy faoliyatini rivojlantishni maqsad kiritiladi. Ko'plab rivojlangan davlatlarda bunga yuqori darajada e'tibor qaratishadi.

Ma'lumki, inson kapitaliga qanchalik ko'p sarmoya kiritgan davlatlarni qudratli ekanligiga guvoh bo'lishimiz mumkin. "Har qanday mamlakat va tashkilotning kelajagi garovi bu uning xalqining iste'dodi, mahorati va imkoniyatlaridir" deydi Klaus Shvab. Albatta ta'lim va tarbiyaga, aholining intellektual salohiyatiga katta etibor bergan har qanday davlat kelajakda rivojlanishda ko'plab yutuqlarga ega bo'ladi. Chunki insoniyat aqliy va jismoniy jihatdan qanchalik rivojlansa kelajakda hayot kechirish darajasi shunchalik yaxshilanib boraveradi.

Hozirgi kunda rivojlangan davlatlarning ko'p qismida inson kapitalining rivojlanish jarayonining boshlanishi 3-4 yoshga to'g'ri keladi va shu davrdan boshlab bola o'z taqdirini o'zi belgilash va kelajakda o'zini namoyon qilish qobiliyatiga ega bo'la boshlaydi, o'z qobiliyatlarini qo'llashni o'rganadi. Shu bilan birga bizning yurtimizda ham maktab va maktabgacha ta'lim tashkilotlariga muhim etibor qaratilmoqda.

Xususan, 2018-2019-yillarda nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil etish bo'yicha 1 ming 412 ta davlat-xususiy sheriklik shartnomasi imzolanib, ularning 1 ming 97 tasiga imtiyozli kreditlar ajratildi. Dunyo reytingiga nazar solar ekanmiz Inson kapitali indeksida 2018-yilda "Inson kapitali indeksi" reytingida Singapur (0,88 koeffitsient), Yaponiya (0,84), Koreya (0,84), Gonkong (0,82) va Finlyandiya (0,81) yetakchilik qildi [2].

O'zbekiston, inson kapitalini rivojlantirishga katta e'tibor bermoqda.Mamlakatimizda uchinchi renesans poydevorini qurish, aholi turmush darajasini yaxshilash, xalqimiz farovonligini ta'minlash bir so'z bilan aytganda xalqni rozi qilish, inson qadrini ulug'lashga asoslangan davlat siyosati amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etish maqsadida ko'zlangan ezgu maqsadlarga erishishda

iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy va ma’rifiy sohalarda taraqqiy etishida avvalambor inson omili hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu maqsadlarga muvofiq inson kapitalini rivojlantirishda sog‘liqni saqlash, sifatli ta’lim-tarbiya, munosib yashash va mehnat sharoitlarini yaratib berish kun tartibidagi dolzarb vazifalarga aylandi [3].

Inson kapitalini rivojlantirish- bir kunlik ish emas. U mazkur missiya kompleks yondashuv hamda uzoq muddatli, muhimi, aniq yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni talab qiladi. Prezidentimizning 2019-yilning may oyida ilm-fan va oliy ta’lim sohasini rivojlantirish bo‘yicha belgilangan vazifalar ijrosiga bag‘ishlangan yig‘ilishda, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan sa’y-harakatlarning asosiy maqsadi hisoblanadi. Bu jarayon mamlakatimizda inson kapitalini rivojlantirish, xom ashyo va uni qayta ishlash bilan uzoqqa borib bo‘lmaydi.

Qolaversa, ishlab chiqarishda qo‘shimcha qiymat olish uchun ham innovatsiyalar kerak. O‘zbekiston 2020-yilda 0.62 koisentni tashkil etib MDH davlatlari orasida Belarusiya, Rossiyadan va Qozog‘istondan keyingi 4- o‘rinni egallagan. Boshqa amalga oshirilayotgan ishlar orasida Osiyo taraqqiyot banki tomonidan O‘zbekistonga inson kapitalini rivojlantirish uchun 93 mln dollar ajratilgan. Bu mablag‘lar sanoat tarmoqlarining raqobat bardoshligini oshirish, aholini kasb-hunarga o‘qitish orqali inklyuziv o‘sishni rag‘batlantirishga qaratilga.

Inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan bu sa’y-harakatlar mamlakatimizning mustaqil, barqaror va yanada rivojlangan kelajagi uchun muhimdir. 2023-yil 23-oktabrda Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2024-yil uchun davlat byudjetining asosiy yo‘nalishlari hamda tarmoq va hududlarda amalga oshiriladigan vazifalar muhokamasi videoselektor yig‘ilishi o‘tkazildi va unda inson kapitalini rivojlantirish uchun 102,5 trillion so‘m yo‘naltirish mo‘ljallangan.

Bu 2023-yilga nisbatan 15% ga ko‘proq. Bu mablag‘lar orqali 450 dan ortiq maktablarni rekonstruksiya qilishga yo‘naltirilishini ma’lum qilgan prezident Shavkat Mirziyoyev. Shuningdek, yig‘ilishda maktabgacha ta’lim, proffesional va oliy ta’lim tizimi uchun nazarda tutilgan mablag‘larni ham ko‘paytirish bo‘yicha fikr bildirilgan[1].

Albatta, so‘ngi yillarda jalb qilinayotgan maqsadli davlat qarzlari bejiga olinmayabdi Yangi O‘zbekiston yoshlariga keng imkonyatlar yaratish va ularning istedodlarini oshirish maqasad. O‘zbekiston rivojlanishda ildamlayotgan bo‘lsa ham mamlakatda qishloq xo‘jaligi yaxshigina rivojlangan.

Qishloq xo‘jaligida yanada ko‘proq yutuqlarga albatta ilm, fan va yangicha texnologiyalar orqali erishish mumkin. Bu borada yerning sifati, yangicha navlar va agrotexnologiyaga zamonaviy ilmiy yutuqlarni keng tadbiq etishi orqali ko‘proq hosil olish va mahsulotlar sifatini yanada yaxshilash mumkin.

Inson kapitalining tarkibiy qismlarini aniqlashda eng umumlashtirilgan yondashuv Y.G. Bychenko, uning so‘zlariga ko‘ra, inson kapitali tarkibiy jihatdan quyidagicha:

Biologik inson kapitali – mehnat operatsiyalarini bajarish uchun jismoniy qobiliyatlarning qiymat darajasi, aholi salomatligi darajasi;

Madaniy inson kapitali bu – mehnatda foydalaniladigan yoki ishlatilishi mumkin bo‘lgan va maqom va hokimiyatga ega bo‘lishni qonuniylashtiradigan shaxslarning intellektual qobiliyatlari, ta’lim, malakalari, axloqiy fazilatlari, kasbiy tayyorgarligi majmuidir.

Xulosa, qilib aytganda inson kapitaliga qilingan sarmoya tez natijasini ko‘rsatmasa ham shu mamlakatning kelajakdagiz yutuqlari uchun qo‘yilgan hozirgi poydevor desak bo‘ladi. Xususan, mamlakatimizda so‘ngi yillardagi yoshlarga yaratilayotgan imkoniyatlar hozirdanoq o‘zining samarasini ko‘rsatmoqda. Bunga misol qilib sportchilarimiz jahon arenalaridagi g‘alabalari, yoshlarning xalqaro fan olimpiadalarida erishgan yutuqlari keltirishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. https://qalampir.uz/uz/news/inson-kapitalini-rivojlantirish
2. Shermuhammedova M. Humans capital development / “International E- Conference 2023. 27-30 b.
3. Abdiraimov Sh.D. Bugungi kunda inson kapitalini rivojlanishining rivojlanish xususiyatlari // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2023. 378-383 b.
4. https://databank.worldbank.org/source/human-capital-index
5. https://timeforcook.ru/chelovecheskiy/kapital/2018.html
6. https://mininnovation.uz/opendata/post-680

Каюмов Умар Баходырович
Экономика ТГЭУ
группы ЕК-01, 2 курса

СТРАТЕГИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВНЕДРЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация. *Данная статья посвящена вопросам осуществления стратегии в области образовательных технологий, целью которой является преодоление цифрового неравенства, максимизация использования технологий для улучшения образовательных результатов и развитие управления образовательными технологиями.*

Ключевые слова: *образовательные технологии, EdTech, цифровое неравенство, улучшение учебных программ, мобильные технологии, педагогические подходы, персонализация обучения.*

В современном мире, где цифровые технологии проникают во все сферы жизни, образование стоит перед необходимостью адаптации к новым вызовам и возможностям, которые они предоставляют. В Республике Узбекистан, как и во многих других странах, эта актуальная проблема обретает особую значимость в контексте не только повышения качества

образования, но и обеспечения равных возможностей доступа к знаниям и развития для всех.

В этой связи, как отметил Президент нашей страны Шавкат Мирзиёев – “ В целях устойчивого развития мы должны глубоко освоить цифровые знания и информационные технологии, что это даст нам возможность идти по самому короткому пути к достижению всестороннего прогресса. В современном мире цифровые технологии играют решающую роль во всех сферах.

Конечно, все мы хорошо понимаем, что формирование цифровой экономики потребует соответствующей инфраструктуры, огромных средств и трудовых ресурсов. Но, как бы ни было трудно, мы обязательно должны уже сегодня приступить к этой работе, иначе завтра будет поздно” [1].

Большинство стран приняло стратегии цифровизации общества и для их реализации активно использует прорывные технологии, такие как блокчейн, большие данные, Интернет вещей, искусственный интеллект и пр. [2].

Цифровое неравенство становится серьезным вызовом, которому приходится противостоять. Не все дети имеют доступ к современным технологиям и ресурсам, что может привести к усугублению неравенства в образовательных возможностях. Поэтому важно разработать стратегии, направленные на обеспечение равного доступа к образовательным технологиям и цифровому обучению для всех детей, независимо от их социального статуса или места проживания.

Помимо этого, в современном обществе требуются новые подходы к образованию, способные эффективно подготовить молодежь к быстро меняющемуся миру. Развитие цифровых навыков становится необходимостью, а интеграция образовательных технологий в учебный процесс может значительно улучшить результаты обучения и подготовить учащихся к требованиям будущего.

Стоит отметить, что пандемия “ Covid-2019” затронула систему образования, а также все отрасли, включая детские сады, школы и высшие учебные заведения. Закрытие университетов более чем в ста странах вынудило 90 процентов студентов мира остаться дома [3].

Выпускники школ, для которых электронное обучение стало составной частью освоения образовательной программы, придут в образовательные организации высшего и профессионального образования, которые должны быть готовы к работе с этой категорией обучающихся. используя Высшее образование сделало в этом направлении целый ряд очень важных шагов, в частности открытые онлайн-платформы для доступа студентов к информационным ресурсам, обучения и прохождения тестирования, которое может учитываться в результатах сессии профильного вуза [4].

Таким образом, внедрение образовательных технологий и развитие цифрового обучения становятся приоритетом национальной образовательной политики.

Цифровые технологии помогают кардинально повысить качество образования студентов, сформировать у них все необходимые навыки, сформировать способность активно (осознанно и творчески) использовать все доступные цифровые инструменты, материалы и сервисы для решения задач [5].

Образовательные технологии (EdTech) и цифровое обучение представляют собой ключевые составляющие современной образовательной среды. Они обеспечивают не только средства проведения уроков и обучения, но и способы поддержки управления образовательными процессами, а также содействуют улучшению качества обучения и преподавания.

Цифровое обучение представляет собой эволюцию образовательного процесса, которая использует разнообразные цифровые технологии для создания интерактивных, доступных и персонализированных учебных сред. Это позволяет осуществлять обучение как в онлайн, так и в оффлайн-среде, включая дистанционные, гибридные или очные методы, в зависимости от конкретных образовательных потребностей.

Образовательные технологии, в свою очередь, охватывают широкий спектр инструментов и ресурсов, начиная от программного обеспечения и оборудования для проведения уроков до цифровых ресурсов и онлайн-платформ для обмена знаниями и информацией. Они направлены на поддержку и улучшение процессов обучения и преподавания, а также на облегчение управления образовательными организациями.

Можно выделить 3 основные цели, по которым можно ориентироваться, внедряя образовательные технологии в систему образования Республики Узбекистан:

Цель 1: Решение проблемы цифрового неравенства

Стремление обеспечить равный доступ к качественному и инклюзивному обучению для всех детей является первоочередной задачей образовательной стратегии. Мы должны признать, что цифровое неравенство может стать серьезным препятствием на пути к обеспечению равных возможностей для всех учащихся. Поэтому наша стратегия должна быть направлена на создание условий, которые позволят каждому ребенку получить доступ к образовательным ресурсам и технологиям, независимо от их социального статуса или места проживания.

Цель 2: Максимизация образовательных технологий

Важно стремимся максимально использовать потенциал образовательных технологий для улучшения результатов обучения и развития

каждого ребенка. Цифровые инструменты и ресурсы должны стать ключевым средством, которое позволит детям процветать в обучении. Стратегия направлена на создание условий для широкого использования инновационных подходов к обучению, которые помогут каждому ребенку достигнуть своего потенциала.

Цель 3: Укрепление управления образовательными технологиями

Успешная интеграция образовательных технологий требует эффективного управления и поддержки со стороны образовательных систем. Данная стратегия направлена на укрепление готовности и устойчивости систем образования к изменениям и вызовам XXI века. Нам стоит стремимся создавать гибкие и устойчивые системы, способные адаптироваться к переменам и обеспечивать качественное образование для всех детей.

Благодаря данной стратегии государственные и региональные инициативы и программы смогут подойти к образовательным технологиям и цифровому обучению, как к жизнеспособное решение для улучшения результатов обучения, поддержки учителей, продвижения педагогических подходов, ориентированных на учащихся, предоставления разнообразных и гибких путей обучения, а также создания устойчивых и гибких систем образования.

Важные принципы данной стратегии:

- не только в школах, но также в неформальных, домашних и чрезвычайных ситуациях;
- не только для тех, кто онлайн, но также для тех, кто ограничен или у кого отсутствует подключение к сети;
- не только дорогие флагманские технологии, но также использование в доступных технологиях и мобильных телефонах.
- не только для учащихся, но также для преподавателей, руководства и родителей.
- не только специалистов, но предоставление возможностей приобретения грамотности и цифровых навыков.
- не только ориентированные на технологии, но глобальные, межотраслевые и ориентированные на потребности.
- не только традиционные навыки, но и перспективные навыки, ориентированные на будущие потребностей рынка труда.

Обобщая, можно сказать, что данная стратегия в области образовательных технологий ориентирована на достижение трех основных целей: преодоление цифрового неравенства, максимизация использования образовательных технологий для улучшения результатов обучения и совершенствование этих технологий для создания устойчивых систем

образования, учитывающих современные вызовы развития. В целом, этот подход выглядит очень перспективным и актуальным, особенно учитывая современные вызовы в образовании, такие как быстрое развитие технологий, необходимость обеспечения доступа к образованию всех слоев общества, а также подготовка учащихся к требованиям современного рынка труда.

Интеграция образовательных технологий в различные образовательные среды, включая очную, онлайн и гибридную, предоставляет огромные возможности для улучшения качества образования. Она может сделать учебный процесс более интерактивным, доступным и персонализированным, что в свою очередь может повысить мотивацию и успеваемость учащихся.

Однако для успешной реализации стратегии необходимо обеспечить не только доступность технологий, но и подготовку педагогов к их эффективному использованию, а также разработать механизмы оценки эффективности применения образовательных технологий.

Широкое внедрение цифровых образовательных технологий – являясь важным шагом в совершенствовании образовательного процесса в целом, позволит обеспечить доступ к качественному образованию для всех, независимо от их местоположения или социального статуса, а также поможет подготовить учащихся к сложным вызовам современного мира.

Для дальнейшего успеха стратегии рекомендуется:

1. Проведение обширной подготовки педагогов по эффективному использованию цифровых образовательных технологий.
2. Разработка индивидуализированных подходов к обучению с использованием цифровых образовательных технологий, учитывая потребности различных категорий учащихся.
3. Создание механизмов регулярной оценки эффективности применения цифровых образовательных технологий и корректировка стратегии в соответствии с полученными результатами.
4. Поддержка и стимулирование исследований в области цифровых образовательных технологий для постоянного совершенствования методов и инструментов обучения.

В целом, развитие и интеграция образовательных технологий должно быть приоритетом для образовательных систем в настоящем и будущем, чтобы обеспечить качественное образование и развитие всех учащихся.

Список литературы:

1. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису от 24 января 2020 г. // https://president.uz/ru/lists/view/3324
2. Гулямов С.С. Технологии Блокчейн в Цифровой экономике //

Экономические науки 2019, №1(79) https://research-journal.org/economical / management-of-the-digital-economy-as-a-scientific-direction-on-the-basis-of-management-4-0/

3. Хашимова Д.П., Парпиева Р.А. Замонавий таълимда рақамли технологиялардан фойдаланиш истиқболлари // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2020 y.-151-156 б.

4. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от личностно ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.

5. Абдуллаев М.Қ., Ризаева Ф.Х. Таълим тизимида рақамли трансформацияни амалга ошириш тенденциялари // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali. 3/2022, may-iyun (№ 00059) -348-354 б.

Захарова Ирина Борисовна
доцент кафедры “ Зеленая” экономика PhD.

Непейвода Максим Андреевич
бакалавр группы МЕК-01

КОМПЕТЕНЦИИ В ОБЛАСТИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ: ОПЫТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. *Данная статья посвящена изучению международных подходов к развитию высшего образованию в области изменения климата для преодоления глобальной проблемы. Представлены результаты исследования реализации компетенций в области устойчивого развития в образовательном процессе в Ташкентском государственном экономическом университете. Обоснована роль междисциплинарного и межкультурного сотрудничества в области высшего образования, а также внедрения в образовательный процесс новых и креативных методов обучения.*

Ключевые слова: *Изменения климата, высшее образование, компетенции, педагогическое сотрудничество, устойчивое развитие.*

Мир, как с точки зрения окружающей среды, так и с точки зрения общества, меняется невиданными ранее темпами. Глобальные вызовы, такие как изменение климата, требуют действий, основанных на междисциплинарных исследованиях. Образование – это важный способ изменить поведение людей, ведущий к изменениям в обществе. [1] Но может ли образование удовлетворить потребности в требуемом темпе? В высших учебных заведениях часто преподаются темы, связанные с климатом в рамках преподавания точных и естественных наук. Однако

неясно, что означают знания в области изменения климата и прививаются ли необходимые компетенции в рамках обучения другим наукам.

В качестве ориентира A. Wiek с соавторами разработали систему компетенций в области наук об устойчивом развитии [2]. Наука об устойчивом развитии – это “ ... область исследований, изучающая взаимодействие между природными и социальными системами и то, как эти взаимодействия влияют на решение проблемы устойчивого развития: удовлетворение потребностей нынешнего и будущих поколений при существенном сокращении бедности и сохранении систем жизнеобеспечения планеты” [3].

Поскольку изменение климата – это обширная область, ожидается, что опыт в области изменения климата также будет охватывать широкий спектр различных компетенций. Маловероятно, что одна научная область или образовательная программа смогут охватить их все. Из-за взаимосвязанности задач необходимы новые формы сотрудничества между различными областями науки, а также обществом [4]. Одним из способов привнесения новых компетенций в образовательную программу является преподавательское сотрудничество. Под этим понимается, что преподаватель преподаёт курс в сотрудничестве с другим преподавателем, специализирующимся в той же или иной области знаний. Сотрудничество может осуществляться в рамках одной и той же программы или подразделения, а также за пределами учебного заведения. Сотрудничество преподавателей может обеспечить междисциплинарное обучение по сложной социально-экологической проблеме изменения климата. [5]

Гармонизация результатов обучения в формальном образовании, как правило, сформулирована в национальном законодательстве. Например, в Европейском Союзе требования к результатам обучения представлены в Европейской системе квалификаций: рамки навыков, знаний и их применения [6] и были разработаны Советом по продвижению стандартов в области высшего образования.

Однако многие исследователи утверждают, что согласованных результатов обучения в формальном образовании недостаточно и что следует использовать общее высшее образование и компетенции, специфичные для конкретной области. В дополнение к общим академическим компетенциям и шкалам их оценки, акцент в высшем образовании постепенно сместился с передачи знаний на создание новых знаний или, в более широком смысле, на исследовательские компетенции. Общепринятые определения компетенции включают, с небольшими вариациями, следующие элементы: знания, навыки (или умственные способности), установки, а также контекст и цель, в которых они используются.

Обзор литературы о компетенциях в области устойчивого развития показал, что ряд исследователей определяют компетенции в области

устойчивого развития как “ Комплекс знаний, навыков и установок, которые обеспечивают успешное выполнение задач и решение проблем в отношении реальных проблем устойчивого развития, вызовов и возможностей”. [7]

Европейские исследователи, которые изучают данный вопрос, пришли к обобщенному выводу о пяти ключевых компетенциях в области устойчивого развития:

- способность к системному мышлению как способность коллективно анализировать сложные системы в различных областях (общество, окружающая среда, экономика и т.д.) и в различных масштабах (от локального до глобального);
- предвосхищающая компетентность как способность коллективно анализировать, оценивать и создавать богатые “ картины” будущего, связанные с вопросами устойчивого развития и системами решения проблем устойчивого развития;
- компетентность как способность коллективно определять, конкретизировать, применять, согласовывать и согласовывать ценности, принципы, цели и задания в области устойчивого развития;
- стратегическая компетентность как способность коллективно разрабатывать и осуществлять мероприятия, переходные процессы и трансформационные стратегии управления в направлении устойчивого развития;
- межличностная компетентность как способность мотивировать, обеспечивать и облегчать совместные исследования в области устойчивого развития и решения проблем на основе широкого участия.

В 2023 учебном году в Ташкентском государственном экономическом университете (направление подготовки – экономика) нами было проведено небольшое исследование по вопросам реализации ключевых компетенций в области устойчивого развития. Был проведен опрос, в ходе которого ряд преподавателей попросили оценить, насколько широко изучаемые компетенции используются в их преподавании и в преподавании других специалистов в их подразделении, насколько важными, по их мнению, эти компетенции являются для студентов, и насколько они знакомы с этими понятиями. Компетенции в области устойчивого развития были определены в анкетах теми же ключевыми словами, что и представленные выше. Был также вопрос об опыте преподавателей и пожеланиях, связанных с преподавательским сотрудничеством. В ходе опроса преподавателям необходимо было оценить, насколько в программу обучения обязательно включаются изучаемые компетенции, а также важность и привычность концепций, опыт и пожелания по сотрудничеству в преподавании. Респондентов попросили оценить их по шкале от 0 (совсем не так) до 10 (очень много). Было предложено преподавателям оставить комментарии в открытых полях.

Более конкретно, был вопрос о том, как, по их мнению, компетенции, которым они обучают (лично/в своём подразделении/в рамках учебной дисциплины), отвечают потребностям современного общества. Была признана важность компетенции и значимость её в преподавании. Пробел в знаниях был определён как разница между важностью и знакомством с компетенциями. Эти “ пробелы” использовались для определения того, есть ли недостаток преподавания или знаний по изучаемым компетенциям. Был применён двусторонний парный t-критерий. Данные опроса были дополнены интервью, проведёнными в феврале 2024 года.

Мы выяснили, что базовым академическим компетенциям обучалось больше, они были признаны более важными и были более знакомы респондентам, чем компетенции в области устойчивого развития. Академическое преподавание, отвечающее современным общественным потребностям, было явно ориентировано на науку: “ Навыки, которые не связаны с наукой, за исключением общения, в нашем преподавании ограничены”. В частности, были признаны важными и привычными навыки применения знаний, критического мышления, анализа и структурирования информации, и они присутствовали при обучении. Один респондент отметил, что в отношении академических компетенций “ все пункты кажутся актуальными”, другой отметил, что “ все пункты являются важными”. Один из них утверждает, что “ очень трудно оценить относительную важность каждой компетенции, все они необходимы и поддерживают друг друга”. Кроме того, один респондент отмечает, что это не совсем ясно “ …насколько хорошо мы это делаем, на самом деле неизвестно, поскольку это довольно сложно оценить”. В одном из ответов указывалось, что академические компетенции в целом важны: “ Все эти компетенции, естественно, очень важны, и следует ожидать, что они займут важное место во всех видах образования”. Все опрошенные согласились с тем, что студентов больше учат, считают более важными и более привычны для высшего образования по академическим компетенциям, чем компетенциям по устойчивому развитию. Также выяснилось, что академические компетенции более чётко определены и описаны в программах курсов и результатах обучения. Из компетенций в области устойчивого развития компетенции в области системного мышления были наиболее изучены, знакомы и признаны наиболее важными. Было отмечено, что навыки системного мышления приобретаются при обучении взаимодействию экономики и экологии. Наименее известными, изучаемыми и важными были стратегические компетенции и навыки межличностного общения. Было обнаружено, что эти компетенции отсутствовали во многих результатах обучения, хотя многие курсы включали групповую работу и сотрудничество. Межличностные компетенции в основном упоминались с точки зрения коммуникации: как представить свои результаты и

обсудить их. В ходе интервью было отмечено, что между естественными и социальными науками существуют сильные культурные различия. Многие респонденты отмечали в интервью, что им трудно получить все самое важное чтобы вписаться в ограниченную учебную программу. В открытых ответах один из участников отмечает: “ …Трудность заключается в том, чтобы включить “ нужное” количество информации в конкретный курс, например, в экономику промышленности”. Также этим респондентом была отмечена потребность в обучении различным аспектам компетенций в области устойчивого развития: “ Я считаю, что нужно провести несколько курсов по этому вопросу для преподавателей”.

По всем изученным компетенциям были обнаружены пробелы в обучении. Однако, поскольку выборка была небольшой, различия были статистически значимыми только по некоторым компетенциям. В преподавании наибольший разрыв был отмечен в базовых академических компетенциях, таких как разработка новых идей, аргументация и поиск решений, критическое мышление, навыки общения и сотрудничества, а также в межличностных и стратегических компетенциях, связанных с устойчивостью. Что касается программ, то наибольший пробел в обучении был связан с базовыми академическими компетенциями, такими как разработка новых идей и видение различных точек зрения, в то время как для преподавателей наибольший пробел в обучении был выявлен в межличностных компетенциях. Последнее связано с тем, что преподаватели видели межличностные компетенции как те, которые становятся более важными по сравнению с образовательной программой. Наименьший разрыв в обучении был отмечен по базовым академическим навыкам применения знаний, анализа и структурирования информации, а также по нормативным компетенциям из числа компетенций в области устойчивого развития. В ходе интервью компетенции по разработке новых идей и восприятию различных точек зрения рассматривались как нечто такое, чему не учат и что не прописано в результатах обучения в рамках курса. Студенты в любом случае поступают именно так, когда спорят и обосновывают различные варианты выбора и интерпретируют результаты. У преподавателей был пробел в знаниях о том, как приводить аргументы и искать решения. Что касается других компетенций, то различия не были статистически значимыми из-за небольшого размера выборки, но результаты показывают, что у преподавателей был пробел в знаниях по всем компетенциям в области устойчивого развития и большинству академических компетенций.

Что касается вопросов о преподавательском сотрудничестве, то результаты были следующими: респонденты больше всего хотели бы сотрудничать с преподавателями из той же области науки или из другой, смежной области наук. Преподаватели хотели бы сотрудничать

с преподавателями из числа учёных, занимающихся гуманитарными или социальными науками, а также, сотрудничающих с инженерами или учёными-экспертами в области естественных наук, компаниями и предприятиями, городами, сообществами и другими сотрудниками государственного сектора. Лишь немногие респонденты хотели бы сотрудничать по вопросам устойчивого развития с художниками, активистами и неправительственными организациями. Коллаборация в преподавании рассматривается как инструмент ознакомления студентов с различными точками зрения.

Таким образом, мы выяснили, что базовые академические компетенции респондентам, участвовавшим в нашем опросе, были более знакомы, чем компетенции в области устойчивого развития. Это может быть объяснено тем фактом, что базовые академические компетенции были включены в учебные планы на протяжении десятилетий, в то время как компетенции в области устойчивого развития являются гораздо более современным понятием. Поскольку многогранные и междисциплинарные вызовы современности, такие как изменение климата, требуют педагогического сотрудничества, это должно найти отражение в высшем образовании будущих поколений.

Список литературы:

1. Оттчер, Ф. и Тиль, Ф. (2018). Оценка научно-ориентированного обучения: новый инструмент оценки знаний студентов университетов исследовательские компетенции. Высшее образование. 75, 91-110. DOI: 10.1007/s10734-017-0128- y.

2. Wiek A, Withycombe L, Redman CL (2011). Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. Sustainability Science 6 (2): pp. 203–218.

3. Франц Д., Акоста М., Альтимир Н., Аррига Н., Арруэйс Д. (2018). На пути к долгосрочным стандартизированным наблюдениям за выбросами углерода и парниковых газов для мониторинга наземных экосистем Европы: обзор. Int. Agrophys. 32, 439-455.DOI: 10.1515/intag-2017-0039.

4. Компетенции в области устойчивого развития: контекст и стратегии формировании инновационной деятельности вуза. https://science-education.ru/ru/article/view?id=29145

5. Бергман М., Барт Э. Размышления о теоретических рамках анализа исследовательских панельных условий формирования позиций – ответов респондентов. // International Journal of social research methodology. – 2018. – vol. 21, n 3. – p. 333-345.

6. https://www.cas.edu/

7. Диперна, Дж. К. и Эллиотт, С. Н., 1999. Разработка и валидация шкал оценки академической компетентности. J. Psychoeduc. Assess. 17, pp. 207-225. DOI: 10.1177/073428299901700302; Кейтс, Р. У. 2011. Что это за наука – наука об устойчивом развитии? PNAS 108, pp. 19449-19450. DOI: 10.1073/

pnas.1116097108; Дейл А. и Ньюман Л., 2005. Устойчивое развитие, образование и грамотность. Под ред. Дж. Сустейна. Высшее образование, 6, pp. 351-362. DOI: 10.1108/14676370510623847

Захарова Ирина Борисовна
доцент кафедры “ Зеленая” экономика PhD.
Аяпова Севара Аллияр кизи
Магистрант 1-курса группы МЕКР-21
Исламова Наргиза Дониёр кизи
Магистрант 1-курса группы МЕКР-21
Лапасова Камола Фарход кизи
Магистрант 1-курса группы МЕКР-21

ПРОБЛЕМЫ УТИЛИЗАЦИИ СОЛНЕЧНЫХ ПАНЕЛЕЙ

Аннотация: в статье рассматривается проблема переработки и утилизации солнечных панелей. Рассмотрены основные подходы к исследованию применения солнечной энергетики. Выделены основные этапы утилизации и переработки фото панелей. Описаны нормативные требования зарубежных стран к процедуре утилизации отходов солнечной энергетики, поставлена проблема изучения этого вопроса в Узбекистане.

Ключевые слова: солнечные панели, утилизация, переработка, солнечная энергетика.

Глобальные проблемы, связанные с ограниченностью природных ресурсов, необходимостью переработки мусора и вторичного сырья, оказывают существенное влияние на экономическое развитие мировой экономики. В изменяющихся условиях климата многие страны ориентированы на переход к возобновляемым источникам энергии: таким как солнце, ветер, тепло, вода и т. д. Одной из молодых отраслей является солнечная энергетика, которая быстро развивается и занимает перспективное место в генерации электроэнергии. В последние годы наблюдается активное развитие солнечной энергетики во всем мире. Этот тренд сопровождается реальным желанием использовать природные возобновляемые источники энергии с выгодой для населения стран, но без нанесения урона для окружающей среды. Стоит учитывать, что использование солнечных панелей в электроэнергетике имеет как положительные факторы, так и отрицательные. В отличие от тяжёлой промышленности, солнечная энергетика – довольно молодая отрасль, которая ещё не успела загрязнить окружающую среду. Однако у каждого продукта и материала есть свой срок эксплуатации и переработки.

Использованные, отработавшие своё, солнечные модули отнесены к категории электронного мусора (e-waste). Годовой мировой объём e-waste

в 2021 году составил около 57 миллионов метрических тонн [1]. Через 10-15 лет проблема утилизации солнечных панелей встанет в полный рост. В связи с тем, что цены на компоненты солнечных электростанций постоянно снижаются, расходы на демонтаж объектов могут оказывать всё большее влияние на экономику проектов, просто по той причине, что их доля в расходах жизненного цикла будет повышаться. Поэтому эффективный подход к утилизации солнечных панелей важен и с экономической точки зрения.

В 2016 году была опубликована совместная работа IRENA (Международного агентства возобновляемой энергетики) и МЭА (Международного энергетического агентства) “ End-of-Life Management: Solar Photovoltaic Panels”, в которой подробно описываются технологии и стратегии утилизации фотоэлектрических модулей. В исследовании подсчитано, что к 2030 году в мире накопится до 1,7-8 млн тонн отходов солнечных фотопанелей. При этом рассмотрено два сценария: regular loss – использование модулей в течение 30-летнего срока службы и early loss – раннее окончание срока службы по разным причинам, например, замена морально устаревшего оборудования на более современное. Такое количество “ солнечного мусора” соответствует 3-16% сегодняшнего годового объема электронных отходов. К 2050 объемы (накопленным итогом) солнечных панелей, отслуживших свой срок, вырастут значительно – до 60-78 млн тонн (рисунок 1) [2].

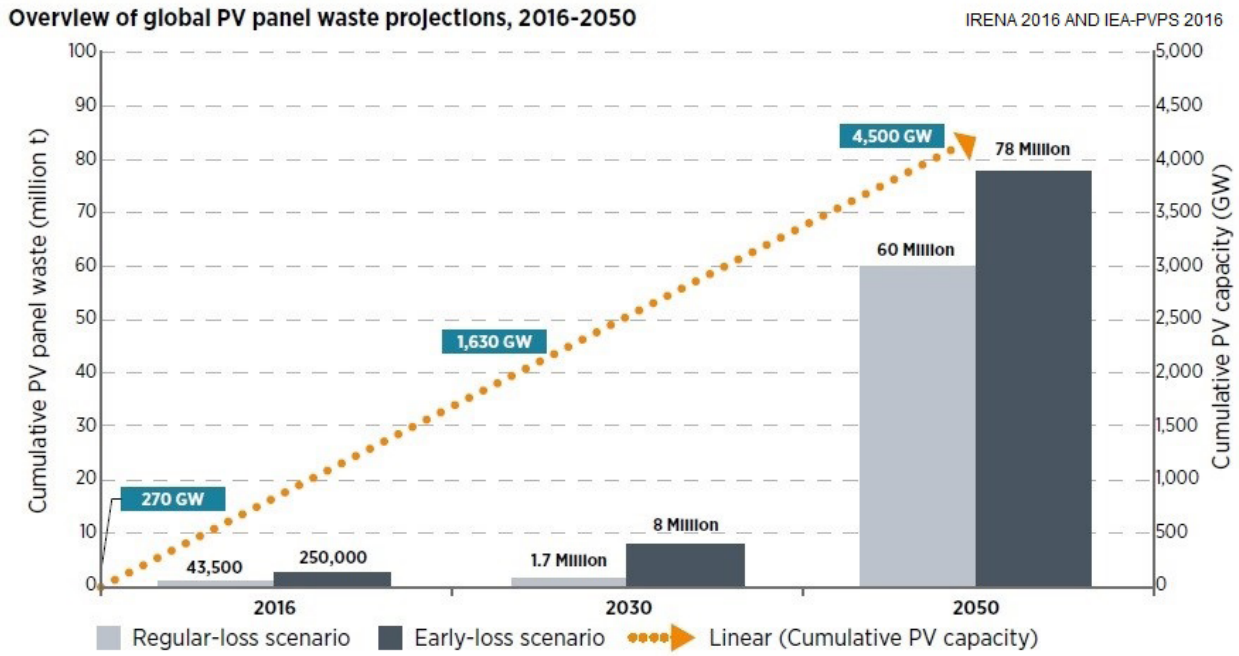

Рис.1 Глобальный обзор прогнозов отходов фотоэлектрических панелей, 2016-2050 гг.

Учёные прогнозируют, что глобальная установленная мощность солнечной энергетики достигнет к 2050 году 4500 ГВт.

Когда сегодня солнечные батареи подходят к концу срока службы, их ждёт несколько возможных сценариев. Согласно законодательству ЕС, производители должны обеспечить надлежащую переработку своих солнечных батарей. В большинстве стран солнечные панели классифицируются как общие или промышленные отходы, управление ими осуществляется в соответствии с обычными требованиями, касающимися обработки и утилизации отходов. Помимо такого универсального регулирования в разных странах разрабатываются добровольные и нормативные подходы для специального управления “ солнечным мусором”.

К примеру, Европейский союз первым ввёл правила утилизации отходов солнечных электростанций — модули должны утилизироваться в соответствии с Директивой об отходах электрического и электронного оборудования (WEEE 2012/19/EU) [3]. С 2012 года положения Директивы WEEE были включены в национальное законодательство странами-членами ЕС, создав первый рынок, на котором переработка солнечных модулей обязательна.

В Соединённых Штатах утилизация панелей регулируется Законом о сохранении и восстановлении ресурсов (Resource Conservation and Recovery Act), который является правовой основой для управления опасными и неопасными отходами.

В Китае пока нет специальных правил по утилизации солнечных модулей. Китай создаст систему утилизации устаревших ветряных турбин и солнечных панелей: растущие отходы от таких источников энергии уже ставятся серьёзной проблемой для страны.

В Индии отходы фотоэлектрической энергетики управляются Министерством окружающей среды, лесов и изменения климата в соответствии с Правилами обращения с твёрдыми отходами 2016 года и Правилами опасными и другими отходам (управление и трансграничное перемещение).

В Японии отработанные солнечные панели попадают под общие регламенты по управлению отходами (Waste Management and Public Cleansing Act). В 2017 году японская Ассоциация солнечной энергетики (Japan Photovoltaic Energy Association — JPEA) опубликовала руководство по надлежащему обращению с солнечными модулями по окончании срока их службы, но документ имеет рекомендательный характер. Дополнительно, Национальный институт передовых промышленных наук и технологий (NEDO) разрабатывает технологию переработки [4].

Что касается Узбекистана, то ситуация заключается в следующем: ввоз и использование солнечных батарей от любых производителей законодательно разрешено и поощряется государством в виде предоставления субсидий и компенсаций. Однако вопрос о последующей утилизации отработанных батарей остаётся вне государственного регулиро-

вания, что в будущем может создать серьёзные экологические проблемы для общества и государства. [5] Можно с уверенностью отметить, что процесс утилизации солнечных батарей становится неотъемлемой частью инфраструктуры возобновляемых источников энергии, вызывая важные вопросы экологической устойчивости и эффективного управления отходами. В мировой практике сложился единый процесс утилизации солнечных панелей, который выглядит следующим образом:

1. Сбор и хранение

Первый этап правильной утилизации солнечных батарей – это организация сбора и временного хранения старых солнечных панелей. Этот процесс может быть осуществлён на нескольких уровнях:

Уровень потребителей: частные лица и владельцы солнечных систем могут сами участвовать в сборе устаревших панелей. Для этого важно обратиться к местным организациям или компаниям, занимающимся утилизацией, чтобы узнать, как и где можно сдать старые батареи.

Компании и установщики солнечных систем: профессиональные компании и установщики солнечных систем должны иметь систему сбора и временного хранения старых панелей, снятых в результате обслуживания или замены солнечных систем у клиентов.

Местные власти: городские и региональные органы могут организовывать программы сбора устаревших солнечных батарей, чтобы обеспечить безопасную утилизацию и предотвратить незаконное выбрасывание панелей в окружающей среде.

При сборе солнечных панелей необходимо строго соблюдать стандарты безопасности и организовать их безопасную транспортировку и хранение, чтобы избежать утечек опасных веществ, содержащихся в панелях.

2. Разборка и разделение материалов

После сбора солнечных батарей начинается их разборка и разделение на составляющие материалы. Этот этап требует специализированного оборудования и навыков, поскольку солнечные панели состоят из разнообразных материалов.

Основные этапы разборки и разделения материалов:

1. Механическая разборка. Этот процесс включает в себя разделение корпуса солнечной панели и извлечение компонентов, включая стекло, металлический каркас и полимерные материалы.

2. Разделение материалов. Полученные компоненты дополнительно разделяются на отдельные материалы. Металлы, стекло и полимеры должны быть отделены друг от друга для последующей переработки.

3. Утилизация опасных веществ. Солнечные батареи содержат опасные химические элементы, такие как кадмий и свинец, которые могут привести к экологическим проблемам, если не утилизировать правильно. Утилизация опасных веществ должна производиться в строгом соответствии с экологическими стандартами и нормативами.

4. Переработка. После успешной разборки и утилизации опасных веществ, материалы, полученные из старых солнечных батарей, направляются на переработку.

Важными шагами этого процесса являются:

- Восстановление металлов. Металлические компоненты, такие как алюминий и серебро, могут быть переплавлены и использованы в производстве новых солнечных панелей или других продуктов.
- Переработка стекла. Стекло из старых солнечных батарей может быть переработано и использовано в производстве новых стеклянных изделий, что снижает потребление природных ресурсов.
- Переработка полимеров. Полимерные материалы могут быть переработаны и использованы в производстве пластиковых изделий, способствуя снижению потребления нефти и энергии.

Этап переработки обеспечивает восстановление ценных ресурсов и минимизацию экологической нагрузки, что делает утилизацию солнечных батарей эффективным и экологически устойчивым процессом.

В условиях стремительного развития солнечной энергетики по всему миру, необходимость в эффективной утилизации солнечных батарей становится более актуальной, чем когда-либо. Сегодняшний мир сталкивается с глобальными проблемами, связанными с ограниченностью природных ресурсов и необходимостью переработки, что оказывает существенное влияние на экономическое развитие. В условиях изменяющегося климата многие страны ориентируются на переход к возобновляемым источникам энергии, в том числе солнечной.

Эффективное управление отходами и переработка солнечных батарей становятся неотъемлемой частью инфраструктуры солнечной энергетики. Поэтому необходимо продолжать исследования и разработки в этой области, чтобы обеспечить устойчивый и экологически чистый переход к использованию солнечной энергии, максимально минимизируя негативное воздействие на окружающую среду.

Список литературы:

1. https://www.solarhome.ru/basics/solar/pv/pv-recycling.htm/amp

2. https://www.irena.org/publications/2016/Jun/End-of-life-management-Solar-Photovoltaic-Panels

3. https://procertificate.ru/standard/directive-2012-19-eu.html
4. https://renen.ru
5. https://e-solarpower.ru/stati/utilizaciya-solnechnyh-batarey-ekologicheskiy-vyzov-i-puti-resheniya/
6. https://www.lex.uz/uz/

Захарова Ирина Борисовна
доцент кафедры “ Зеленая” экономика PhD.
Усманова Азиза Бахтиер кизи
магистр 1-курса группы МЕКП-21
Худайназарова Азиза Пирназар кизибакалавр
магистр 1-курса группы МЕКП-21

РОЛЬ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. *Целью статьи является рассмотрение особенностей инвестиционной политики Узбекистана в сфере туризма, выявление проблем и перспектив развития отрасли. В статье обсуждаются основные тенденции в туристической деятельности, проанализированы официальные статистические данные о туристическом потоке и экономических показателях эффективности деятельности туристической сферы, а также описываются текущие и планируемые инвестиционные проекты в сфере туризма.*

Ключевые слова: туризм, туристическая индустрия, туристический поток, инвестиции, Узбекистан, инвестиционный проект.

За последнее десятилетие сфера туризма для многих стала занимать все более значимое место в экономике. Узбекистан не стал исключением и все активнее наращивает свой потенциал в туристической отрасли. Именно поэтому в последние годы внимание к развитию туристической индустрии в стране усиливается, а многочисленные исследования и статистические данные объективно отражают динамику этого процесса.

С учетом необходимости развития туризма для Узбекистана с целью создания положительного международного туристического имиджа, важного источника доходов и источника создания новых рабочих мест, анализ текущего состояния и перспектив развития туристической отрасли представляет актуальный интерес для научного и практического сообщества. Представленный обзор, на основе доступных данных и уже проведенных специалистами исследований, пытается определить зоны дальнейшего развития для повышения экономической эффективности и социального рейтинга туристической сферы Узбекистана.

Согласно статистическим данным план инвестиционных проектов, предназначенных к реализации отечественными и зарубежными предпринимателями в сфере туризма в Узбекистане в 2021–2024 годах, составил 9.442 трлн. сум. [1]

Сфера туризма всегда была привлекательна как для узбекских, так и зарубежных инвесторов Согласно данным министерства туризма и культурного наследия РУз в стране запланировано воплотить в жизнь около 90 разнообразных проектов. При этом прямые и иностранные инвестиции в эти проекты составили 739.5 млн. долларов США. Реализация проектов предполагает строительство 66 отелей с общим количеством номеров – до 3600 и более 7000 койко-мест, должно быть открыто более 10 торгово-развлекательных центров, построено 9 зеленых парков с аттракционами и открыто три центра ремесел. На сегодняшний день сформирован адресный список проектов и введен мониторинг. Большая часть запланированных проектов успешно реализована. За последние три года было построено множество частных гостиниц, от бюджетных хостелов до люксовых отелей, что позволяет каждому туристу найти подходящий под свой бюджет. В 2021 был открыт развлекательный парк “ Magic City”, не имеющий аналогов во всей Центральной Азии. Летом 2023 года было открыто крупнейшее гастрономическое пространство “Food Mall”, где собраны лучшие кухни мира. В феврале 2024 года был открыт один из крупнейших торгово-развлекательных центров в Центральной Азии – “ Tashkent City Mall” с проходимостью до 100 тыс. человек в день. За прошедшие три года были запущены в действие такие парки, как, “ Yangi O‘zbekiston”, “ Central Park” и другие. Успешно завершено строительство масштабного проекта “ Amir-soy Resort”, который построен по самым последним технологиям и является самым современным в Центральной Азии и крупнейшим в Узбекистане. Для удобства посетителей в горном комплексе открыты гостиницы и рестораны национальной и европейской кухни.

Кроме выполнения задачи повышения международной туристической привлекательности Узбекистана и роста туристического потока, реализация этих проектов имела положительный социально-экономический эффект в виде создания новых рабочих мест. Так, только в Ташкенте дополнительно в сфере туризма было создано до 6500 новых рабочих мест. [2]

По данным Агентства Статистики при Президенте Республики Узбекистан в 2022 году Узбекистан получил от экспорта туристских услуг более 1.1 млрд. долларов США. По сравнению с 2021 годом прибыль от туризма выросла в более чем 3.7 раз. Всего услуги составляют 20% в общем объеме торгового экспорта Узбекистана. Их них на сферу туризма пришлось почти 40% объема экспорта услуг. Таким образом, туризм принес стране почти 10% экспортной прибыли за 2022 год. [3] И эти объемы наращиваются каждый год хорошими темпами.

Что касается туристического потока, то, согласно данным Агентства Статистики при Президенте РУз, в 2022 году в Узбекистане в качестве туристов побывало более 3.6 млн. иностранных граждан. Из них 100 тыс. российских граждан приехало для отдыха, что в 3.5 раза больше туристов, традиционно приезжающих из Казахстана, имеющего непосредственную границу с Узбекистаном. За этот же год Узбекистан посетили более 11 тыс. россиян со служебными поездками, что значительно опередило турецких и казахских туристов с 7.1 и 7.3 тыс. соответственно. Таким образом, по сравнению с 2021 годом количество гостей выросло более чем втрое, но осталось ниже уровня допандемийного 2019 года, когда в страну приезжало 4.9 млн. человек.

Подавляющее большинство приезжающих, по-прежнему, составляют граждане стран СНГ. Лидером является Казахстан с 1.07 млн человек. На втором месте – Кыргызстан, третье место занимает Таджикистан с почти 1 млн. человек. Россия занимает четвертое место с 395 тысячами посетителей. Основной целью поездок является – посещение древних городов, и посещение родственников. Опросы, проведенные отраслевым министерством, показали, что Узбекистан попал в топ-10 направлений для поездок россиян на Новый год, что может стать новым успешным трендом для Узбекистана. [4]

Эксперты Института Макроэкономических и Региональных Исследований проанализировали основные результаты изменения туристического потока Узбекистана за 2023 год. В 2023 году поток зарубежных туристов увеличился почти в 3 раза по сравнению с 2021 годом на почти 5 млн. человек. В прошлом году Узбекистан вошел в список 50 лучших туристических направлений мира по версии американского онлайн-путеводителя “ Travel Lemming” и занял 9-е место. [5] Экспорт туристических услуг в 2023 году составил более 1830 млн. долларов США. В 2018 году этот показатель был 1041.1 млн. долларов США. В 2024 году ожидается значительное увеличение общего количества туристов, за счет чего экспорт туристических услуг достигнет 2000 млн. долларов США. [6]

В Узбекистане действует безвизовый режим для 91 страны мира, что создает благоприятные условия для роста потока туристов в страну. Реформы, реализованные в туристической отрасли, уже показывают высокий потенциал для ее развития, чему способствует увеличение количества инфраструктурных объектов и инвестиционные вложения.

Исследования Института макроэкономических и региональных исследований, посвященные внутреннему туризму, в котором участвовало 1282 респондента из всех регионов страны, показали, что почти 50% всех туристических поездок совершаются в Ташкент (11.4%), в Ташкентскую область (10.6%), Бухару (9.4%), Самарканд (5.8%) и в Хиву (3.7%). Опрос показал, что 81,2% респондентов отметили, что путешествуют самостоя-

тельно, 15,5% – организованно с места работы, 2,4% – посредством туроператоров, 56,8% – на личном автомобиле и 17.3% – поездом. [7]

В целях продвижения туристического потенциала республики и дальнейшего увеличения потока туристов выделены средства дипломатическим представительствам Республики Узбекистан в 28 зарубежных странах, а также обеспечено участие национальных туристических стендов и субъектов предпринимательства в 16 международных туристических ярмарок в течении 10 месяцев текущего года. В Узбекистане введена “ Инвестиционная виза” для инвесторов, внесших не менее 200 тыс. долларов США, дающая право оформления вида на жительство в Узбекистане сроком на десять лет. [8]

Таким образом, Республика Узбекистан проводит открытую, взаимовыгодную и конструктивную внешнюю политику, основанную на национальных интересах страны. Нынешняя внешняя политика Узбекистана формируется с учетом динамичных изменений в мире и регионе, а также масштабных реформ внутри страны.

В заключении следует подчеркнуть, что туризм играет важную роль в экономическом и социальном развитии Узбекистана. Растущий интерес к стране как туристическому направлению подтверждается статистическими данными о росте числа зарубежных посетителей и экспорте туристических услуг. Проведенный анализ показывает, что Узбекистан активно инвестирует в туристическую инфраструктуру, что способствует увеличению числа новых, нестандартных туристических объектов и повышению качества сервиса для гостей. Планируемые проекты и реализованные реформы в этой области обещают дальнейший рост туристической индустрии и увеличение ее вклада в экономику страны. Важным направлением должно стать развитие внутреннего туризма и создание условий для межрегиональных поездок и комфортного отдыха узбекистанцев. Введение безвизового режима для множества стран и упрощение визовых процедур будет способствовать увеличению числа иностранных туристов. В целом, развитие туризма в Узбекистане представляет собой перспективное направление, которое требует дальнейших усилий по улучшению инфраструктуры, качества услуг и продвижению страны как привлекательного туристического направления. Успешное развитие туризма будет способствовать укреплению экономики, созданию новых рабочих мест и расширению международного сотрудничества Узбекистана в сфере туризма.

Список литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi (uzbektourism.uz)

2. Uzbektourism.uz

3. stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=391&id=2615&Itemid=1000000000000
4. Названы самые популярные у россиян страны для новогодних каникул – РИА Новости, 27.10.2022 (ria.ru)
5. 50 Best Places to Travel in 2023 (travellemming.com)
6. Внутренний туризм: текущая ситуация и возможности развития | Институт макроэкономических и региональных исследований (imrs.uz)
7. Внутренний туризм: текущая ситуация и возможности развития | Институт макроэкономических и региональных исследований (imrs.uz)
8. 864.pdf (norma.uz)

Umarova Go‘zal Gayratovna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori v.b.
Bedilova Nilufar Ravshan qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

O‘ZBEKISTONNING TURIZM IMKONIYATLARI HAMDA SOHANI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY DAVLAT TAJRIBASIDAN FOYDALANISH (TURKIYA MISOLIDA)

Abstrakt. *Mazkur maqolada O‘zbekistonning turizm, ayniqsa ichki turizm sohasidagi imkoniyatlari tahlil qilingan. Bundan tashqari dunyoning turizm sanoati, bu sohada ilg‘or mamlakat hisoblangan Turkiya jumhuriyatining tajribasi keng tahlil qilingan. Turli xalqaro agentliklar, Jahon banki va moliyaviy tashkilotlarning ma’lumotlari asosida statistik tahlillar keltirilgan. Maqola so‘ngida xulosa va muallifning turizm sohasini rivojlantirish uchun tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Yalpi ichki mahsulot, turizm, ichki turizm, ekoturizm, ziyorat turizmi.*

Hozirgi kundagi globalizatsiya jarayonida, dunyoning barcha mamlakatlari o‘zining bor iqtisodiy imkoniyati va salohiyatidan kelib chiqgan holda jahon xo‘jaligiga integratsiyalashib bormoqda. Mamlakatni chet el valyutasi bilan to‘ldirish, oltin-valyuta zahirasini ko‘paytirishning eng ilg‘or usullaridan biri – bu eksportni rivojlantirishdir. Eksport orqali mamlakatga xorijning barqaror pul birligi oqib keladi, buning natijasida mazkur davlatning iqtisodiyoti rivojlanadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi, aholiing turmush tarzi yaxshilanadi. Eksportning eng qulay turi bu turizmdir. Turizm orqali, mahsulot ishlab chiqarmasdan turib, uni chet davlatiga tashish – logistikaga harajatl qilmasdan turib, chet ellik sayyohlarga xizmat ko‘rsatib daromad topiladi. Sayyohlarga tibbiy, ta’lim va boshqa xizmatlarni ko‘rsatganlik uchun olingan haq mamlakatning eksporti tarkibidan joy oladi.

Ichki turizmni rivojlantirish mamlakatimiz oldida turgan muhim islohotlardan biri bo‘lib bu haqida, 2018-yil 7-fevralda “Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3514-son qarori qabul qilingan. Mazkur qarordan hududlarni barqaror ijtimoiy-

iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri sifatida ichki turizmni jadal rivojlantirish, fuqarolarni mamlakatimizning madaniy-tarixiy merosi hamda tabiiy boyliklari bilan tanishtirish maqsad qilingan.

Turizm iqtisodiyoti turizm sanoati bilan bog‘liq bo‘lgan turli xil iqtisodiy jihatlarni o‘z ichiga oladi. Bu jahon yalpi ichki mahsulotiga sezilarli hissa qo‘shib, bandlik imkoniyatlarini ta’minlab, o‘sish va rivojlanishni rag‘batlantiradi[9]. Turizm iqtisodiyoti amaliy iqtisod doirasida alohida fan sifatida paydo bo‘lib, turistik mahsulot va destinatsiyaning o‘ziga xos xususiyatlariga e’tibor qaratib, turizm landshaftiga bog‘langan turli tadqiqot mavzulariga olib keldi[10]. Bu soha sayyohlik xulq-atvorini tushunish, sayyohlik firmasi samaradorligini oshirish, turizmni rivojlantirishni rag‘batlantirish va sektorning global ta’sirini baholashni o‘rganadi[11]. Bundan tashqari, turizm iqtisodiyotini hamkorlikda boshqaruv nuqtai nazaridan o‘rganish barqaror amaliyotlarni takomillashtirish va sanoatdagi atrof-muhitga ta’sirlarni bartaraf etish bo‘yicha tushunchalarni taklif qilishi mumkin[12]. Turizm iqtisodiyotining rivojlanayotgan tabiati paydo bo‘layotgan tadqiqot savollarini samarali hal qilish uchun fanlararo hamkorlikni talab qiladi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы). Tadqiqotda ilmiy abstraksiyalash, guruhlash, qiyoslash, retrospektiv va istiqbolli, empirik tahlil va boshqa uslublardan foydalanildi.

Olingan natijalar (Results/Результаты). Olib borilgan tahlillar natijasida turizm sohasini rivojlantirish tizmini dinamik tendensiyasi ko‘rsatib berilgan. Shu bilan birga, ushbu sohaga to‘siq bo‘layotgan holatlar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari asoslab berilgan.

O‘zbekistonning turizm salohiyatini keng tadqiq etish uchun avvalo uning xozirgi iqtisodiy holatini o‘rganishdan boshlash, makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarini baholash kerak bo‘ladi.

Mamlakatimiz Yalpi ichki mahsulotini Turkiya jumhuriyatining Yalpi ichki mahsuloti bilan solsihtirilganida (2-rasm), o‘rganilgan mazkur davr mobaynida, Turkiya xizmatlar sohasida ancha ustun ekanligini ko‘rish mumkin. Ya’ni Turkiyada xizmat ko‘rsatish sohasi ancha rivojlangan bo‘lib, turizm sohasi shu jumladandir.

Turkiya o‘zining madaniy va tarixiy joylari, shuningdek, O‘rta yer dengizi iqlimi bilan dunyoning turli burchaklaridan sayohatchilarni jalb qiladi. Mamlakat Janubi-Sharqiy Yevropa va G‘arbiy Osiyo o‘rtasida joylashganligi sababli, uning ko‘plab sayyohlik joylari G‘arb va Sharqning ta’sirini o‘ziga tortadi. Turkiyaning tabiati va

---

[9](2022). Introduction to A Modern Guide to Tourism Economics. doi: 10.4337/9781800378766.00007

[10] Manohar, Sajnani., Guljit, K., Arora. (2023). Tourism Industry and Circular Economy: Deep Interlinkages. Prabandhan: Indian Journal of Management, doi: 10.17010/pijom/2023/v16i5/172822

[11] (2022). Tourism and the economic paradigm. doi: 10.4337/9781800378766.00008

[12] Abdullah, Mohamad, Said., Endah, Setyowati. (2023). Tourism Economy in Collaborative Governance Perspective. International Journal of Professional Business Review, doi: 10.26668/businessreview/2023.v8i6.1978

landshaftlari Kachkar tog‘laridan Turk Rivierasining sokin qirg‘oqlarigacha bo‘lgan transkontinental mamlakatda turizmning boshqa asosiy omillari hisoblanadi.

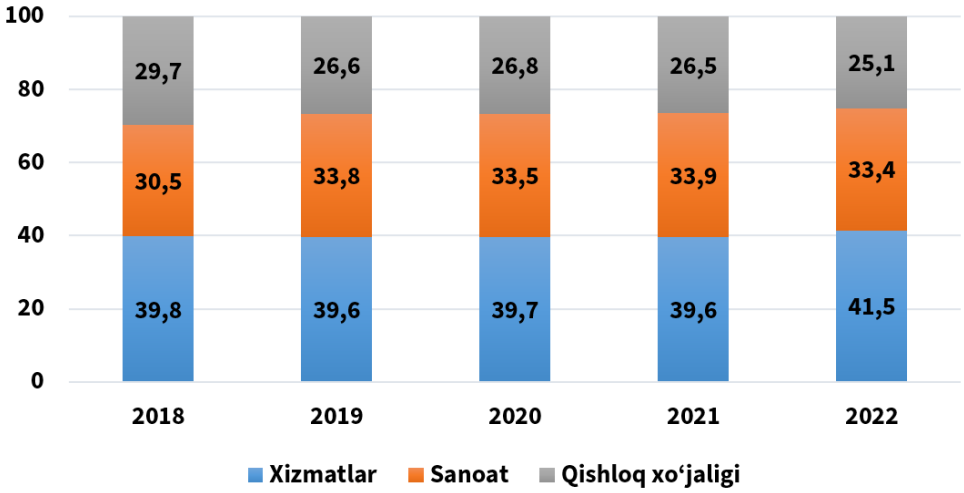

1-rasm. O‘zbekistonning 2018-2022 yillarda YaIM tarkibi, sohalar kesimida foizda[13].

Yuqoridagi rasmdan 2018-2022 yillarda mamlakatimizning Yalpi ichki mahsulotining sohalar kesimidagi ko‘rinishi tasvirlangan. Biz urg‘u bermoqchi bo‘lgan turizm sektori xizmatlar sohasi hissasiga to‘g‘ri keladi. Shuningdek, mazkur tasvirlovchi ma’lumotdan ko‘rinib turganidek, xizmatlar sohasi barcha tarmoqlar ichida eng yuqori ulushni tashkil qilgan va yildan-yilga bu ko‘rsatkich ortib ormoqda.

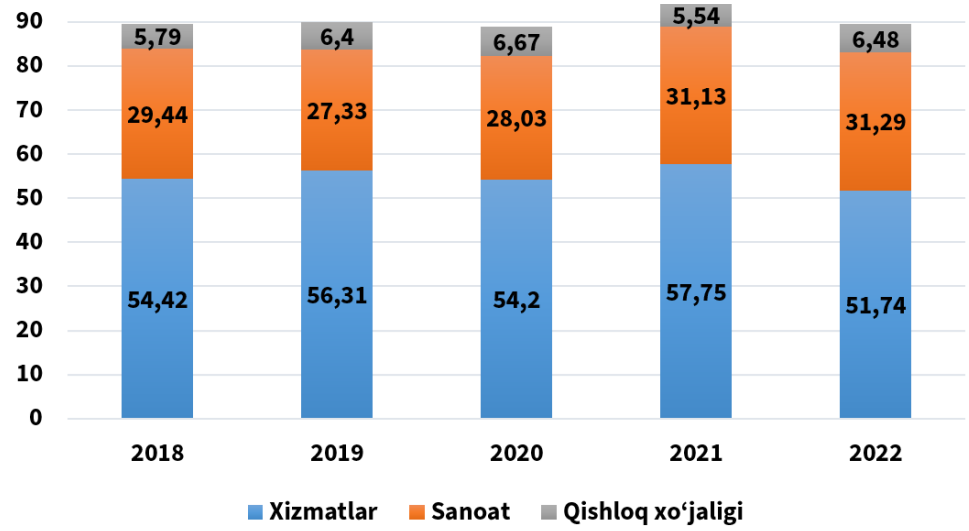

2-rasm. Turkiyaning 2018-2022 yillarda YaIM tarkibi, sohalar kesimida foizda[14].

Turkiya yalpi ichki mahsuloti taxminan 906 milliard AQSh dollarini tashkil etgan holda dunyoda 19-o‘rinda turadi. 2021-yilda Turkiya yalpi ichki mahsulotiga sayohat va turizmning umumiy hissasi 525 milliard turk lirasidan oshdi. Bu

[13] https://www.statista.com/statistics/1253988/gdp-distribution-by-sector-uzbekistan/
[14] https://www.statista.com/statistics/255494/share-of-economic-sectors-in-the-gross-domestic-product-in-turkey/

ko‘rsatkich koronavirus (COVID-19) pandemiyasining birinchi yiliga nisbatan sezilarli darajada oshgan bo‘lsa-da, pandemiyadan oldingi darajaga yeta olmadi. Xuddi shunday, sayohat va turizmning Turkiyada bandlikka qo‘shgan hissasi 2021-yilda qisman tiklandi, sektor to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita 2,4 millionga yaqin ish o‘rni yaratdi.

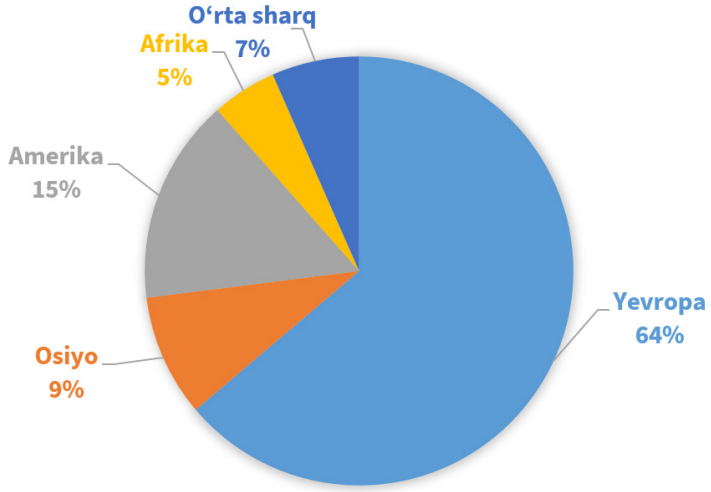

3-rasm. 2022-yildda dunyo bo‘ylab turistlarning jahon mintaqalariga tashrifi[15].

2022-yilda turizmda Yevropa, Amerika, Osiyo, Afrika va Yaqin Sharq mamlakatlari orasida sayyohlarni jalb qilish bo‘yicha boshqa mintaqalarga nisbatan yaqqol ustunlik ko‘rsatdi. Yevropa sayyohlarning 64 foizini jalb qilgan bo‘lsa, Amerika 15 foiz, Osiyo 9 foiz, Afrika 5 foiz va Yaqin Sharq 7 foizni jalb qilgan (3-rasm). Bu ma’lumotlar Yevropaning turizm nuqtai nazaridan boshqa mintaqalarga qaraganda jozibador ekanligini ko‘rsatadi.

1-jadval.
Xalqaro turizm mintaqlar kesimida[16].

Mintaqalar	Turistlar oqimi *(million kishi)*	2021-yilga nisbatan 2022- yildagi o‘zgarish (foizda)
Yevropa	584,9	92
Osiyo	84,4	241
Amerika	142,4	74,9
Afrika	45	132,4
O‘rta sharq	60,3	144,4
Jahon	917	101,6

Yuqoridagi jadvaldan 2022-yilda Yevropaga 584,9 million turist (63,8 foiz) tashrif buyurdi. Osiyo va Tinch okeani mintaqasiga esa 84,4 million sayyoh (9,2%),

[15] Fitch Solutions, Fitch Tourism Key Themes For 2023 Arrivals Recovery from Covid-19 Impact Continues In 2023- 02 Dec 2022, Fitch Solutions Türkiye tourism report Q1 2023.
[16] UNWTO World Tourism Barometer January 2023.

Amerika qit'asiga 142,4 million (15,5%), Yaqin Sharq mintaqasi davlatlariga 60,3 million (6,6%) va Afrikaga 45 million sayyoh kelgan.

2022 va 2019 yilgi sayyohlar kelishini solishtirganda Yevropaning ulushi 50,9 foizdan 63,8 foizga oshdi. Yevropa 2019-yilda 746,3 million sayyoh (50,9%) bilan dunyodagi jami sayyohlarning yarmidan ko'pini jalb qildi. Osiyo va Tinch okeani mintaqasiga 360,4 million sayyoh kelgan (24,6%), Amerika qit'asiga 219,3 million (14,9%), Afrika va Yaqin Sharqga 70 million (4,8%) sayyoh kelgan.

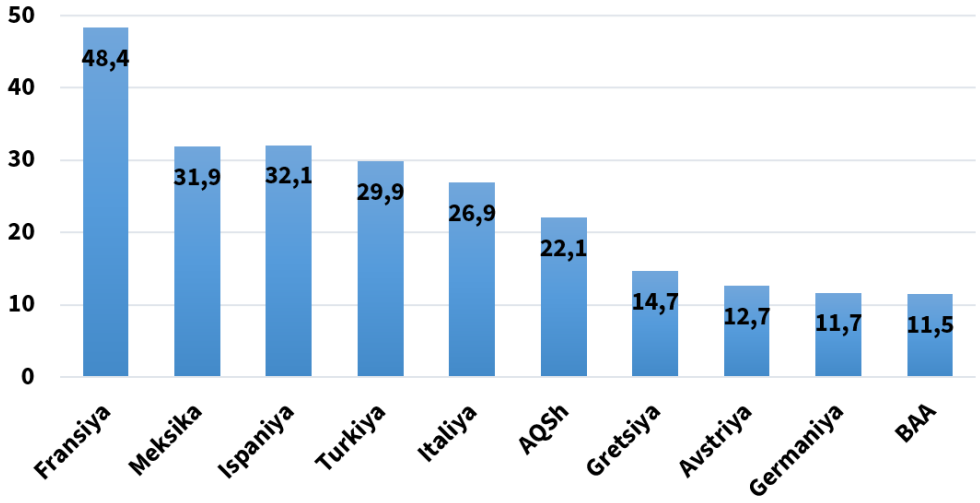

4-rasm. Davlatlarga tashrif buyurgan turistlar soni (million kishi)[17].

2021-yilda 48,4 million sayyoh bilan Frantsiya eng ko'p tashrif buyuradigan mamlakat bo'ldi. Meksikaga 2-o'rinni egallab 31,9 million sayyoh mazkur mamlakatga tashrif buyurgan. Ispaniyaga 2021-yilda 31,2 million sayyoh kelgan va bu davlat 2021-yil dunyoda eng ko'p tashrif buyurilgan 3-davlat sifatida qayd etildi.

Mazkur ro'yhatda Turkiya 4-o'rinni egalladi dunyodagi jami sayyohlarning 6,6 foizi tashrif buyurib ularning umuiy soni 29,9 million kishini tashkil qilgan.

Maqola bo'yicha xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

Xulosa qilib aytganda, Turkiyaning turizm sohasidagi tajribasini o'rganish O'zbekistonning turizm sohasini rivojlantirish uchun istiqbolli imkoniyatdir. Ushbu izlanishlar davomida O'zbekistonning boy madaniy merosi, tarixiy yodgorliklari va dunyoning turli burchaklaridan sayyohlarni o'ziga tortadigan go'zal tabiati borligi ayon bo'ladi. Turkiyaning turizm sohasida amalga oshirayotgan strategiyalari va tashabbuslarini o'rganish orqali O'zbekiston samarali marketing usullari, infratuzilmani rivojlantirish va mehmondo'stlik xizmatlari haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lishi mumkin.

Qolaversa, O'zbekistonning qadimiy Ipak yo'li chorrahasida joylashgan geografik joylashuvi va turli madaniy ta'sirlari uni turizmni rivojlantirish uchun ulkan salohiyatga ega noyob manzilga aylantiradi. Ushbu kuchli tomonlardan foydalanish va Turkiyaning ilg'or tajribalarini o'zlashtirish orqali O'zbekiston

[17] UNWTO World Tourism Barometer January 2023

o‘zining turizm takliflarini oshirishi, tashrif buyuruvchilar tajribasini yaxshilashi va pirovardida mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin.

Bundan tashqari, O‘zbekiston va Turkiya o‘rtasida turizm sohasida hamkorlik va sheriklikni rivojlantirish barqaror turizm amaliyotini ilgari surish va madaniy meros obyektlarini saqlashga qaratilgan bilim almashish, salohiyatni oshirish va qo‘shma tashabbuslarni amalga oshirishga yordam beradi.

Umuman olganda, Turkiyaning turizm sohasidagi tajribasidan olingan saboqlardan foydalanish va O‘zbekistonning o‘ziga xos diqqatga sazovor joylari va madaniy merosini ta’kidlaydigan moslashtirilgan strategiyalarni amalga oshirish orqali O‘zbekiston o‘zini mintaqadagi yetakchi sayyohlik yo‘nalishi sifatida ko‘rsatishi va mahalliy va xorijiy sayyohlar soni ortib borayotganini jalb qilishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Introduction to A Modern Guide to Tourism Economics. (2022). doi: 10.4337/9781800378766.00007

2. Manohar, Sajnani., Guljit, K., Arora. (2023). Tourism Industry and Circular Economy: Deep Interlinkages. Prabandhan: Indian Journal of Management, doi: 10.17010/pijom/2023/v16i5/172822

3. Tourism and the economic paradigm. (2022). doi: 10.4337/9781800378766.00008

4. Abdullah, Mohamad, Said., Endah, Setyowati. (2023). Tourism Economy in Collaborative Governance Perspective. International Journal of Professional Business Review, doi: 10.26668/businessreview/2023.v8i6.1978

5. https://www.statista.com/statistics/1253988/gdp-distribution-by-sector-uzbekistan/

6. https://www.statista.com/statistics/255494/share-of-economic-sectors-in-the-gross-domestic-product-in-turkey/

7. Fitch Solutions, Fitch Tourism Key Themes For 2023 Arrivals Recovery from Covid-19 Impact Continues In 2023- 02 Dec 2022, Fitch Solutions Türkiye tourism report Q1 2023.

8. UNWTO World Tourism Barometer January 2023.

Umarova Go‘zal Gayratovna
Tashkent State University of Economy, professor of the department “Green economy and sustainable business”

Mokhigul Gairatova Nuriddin kizi
TSUE master’s degree

COOPERATION BETWEEN CHINESE AND UZBEK TEXTILE INDUSTRY

Abstract: Uzbekistan remains one of the key countries in Central Asia. Since the implementation of the new economic policy, the country’s economic cooperation with external powers, including Russia, China, and the countries of the

European Union has deepened considerably. In this sense, China's presence in Uzbekistan increased significantly. A special attention was paid to cooperation between Chinese and Uzbek textile associations, big textile companies, expansion of investment activities of Chinese companies in Uzbekistan.

Keywords: *export-import, foreign trade, bilateral relations, investments, growth, economic relations, textile associations.*

The textile industry in Uzbekistan has been facing a number of challenges in recent years. The country's economic growth has been slowing down, and the textile sector has been hit hard by the global economic downturn. In addition, the industry is facing increased competition from other textile-producing countries, particularly in Asia. To address these challenges, the Uzbek government has been taking a number of measures to support the textile industry. These include providing subsidies and tax incentives for textile manufacturers, as well as investing in infrastructure and training programs to improve the skills of textile workers. The government has also been working to increase exports of Uzbek textiles and clothing. The country has been actively participating in international textile fairs and exhibitions to showcase its products and attract new buyers. The government has also been working to establish partnerships with other countries to promote the country's textiles and to increase exports.

For ourselves, we have outlined several priority areas of development, in accordance with which we will carry on to act.

First of all, it is a matter of achieving economic and financial stability by providing enterprises with raw materials, increasing the level of utilization of production capacities, increasing production volumes, including within the framework of the program of localization, expansion and diversification of the range of products. Secondly, increasing the export potential and strengthening the competitiveness of textile products by further deepening structural reforms, as well as meeting the needs of the domestic consumer market. Another important area is the implementation of an active investment policy for the implementation of strategically important projects, including an increase in direct and foreign investment, as well as the introduction of mechanisms for the development of a free market, ensuring healthy competition, and creating favorable conditions for organizing entrepreneurial activity. The implementation of the above measures will lead to an increase in employment and the creation of new jobs. Here, through the implementation of this set of measures, social issues, training and retraining of workers, managers and managerial personnel will be resolved, that is, a radical improvement in the system of training, retraining and advanced training of personnel for the textile industry.

Uzbekistan, the 6th largest cotton producer, was the 3rd largest exporter of cotton, but in recent years has been reducing the export of raw cotton, focusing on the export of high value-added products. Textile-garment and knitwear indus-

try is a strategic sector for the economy of Uzbekistan, providing a high level employment of the population, contribution to the economic and industrial potential and the international prestige of the state. The unique geopolitical position of Uzbekistan makes it possible to be in direct economic dialogue with many countries and to pursue mutually beneficial business cooperation with both the countries of Europe and Asia. Light industry is developing year by year. Introduction of new production technologies, the use of high-performance, modern equipment, combined with efficient management, ensures high productivity of labor at enterprises in the industry, and an increase in industrial production. The Republic, which has long exported only cotton fiber, today has unlimited opportunities for gaining leading position in the global textile market, not only as a supplier of cotton fiber, but also as an exporter of textile products, especially finished products. Light industry of Uzbekistan is one of the leading and dynamically developing industries. According to the State Statistics Committee, in 2017 the industry accounted for about 30% in the total industrial volume of the country, its share in GDP was about 4%, and in the production of non-food consumer goods – more than 44%. The annual growth in the industry's output in recent years has amounted to about 18%, and exports – 10%. Uzbekistan is one of the world's largest producers of natural textile fibers, cotton yarn and knitwear. In the republic there are more than 7,000 textile enterprises, the annual capacity of which is: Cotton yarn: 705 thousand tons, Tissue: 1,2 bln.sq.m, Knitted fabric: 141 thousand tons, Finished product: 680 mln.units, Hosiery: 132 mln.pairs. Today, one of Uzbekistan's key strategic partners is China, and our multifaceted cooperation with it makes an important contribution to promoting the reforms underway in our country, modernizing the economy and improving the well-being of the population. Political dialogue and interaction with China in the international arena have become one of the priorities of Uzbekistan's foreign policy and foreign economic activity.

Uzbekistan and China are continuously strengthening political mutual trust and developing bilateral relations on the basis of equality, mutual respect and consideration of interests. The developed legal framework of relations plays an important role in this. For more than 30 years after the establishment of diplomatic relations, the two countries have concluded 113 interstate and intergovernmental agreements, including the Treaty of Friendship and Cooperation between the Republic of Uzbekistan and the People's Republic of China signed in September 2013. The format of relations between Central Asian countries and China, which in recent years has been elevated to the level of heads of state, is becoming a promising area of international interaction. The successful holding of the summit of leaders of the region and China in Xian in May 2023 gave a new impetus to both regional cooperation and the promotion of important joint projects between Uzbekistan and China. Currently, Uzbekistan and China have established diversified economic interaction. The volume of mutual trade has amounted to $13.7 billion. China has been one

of Uzbekistan's largest trade partners for many years, accounting for 17.8% of the country's foreign trade. Joint investment projects cover oil and gas, textile, telecommunications, agriculture, pharmaceuticals, chemicals and construction materials. At the same time, with the advancement of economic reforms in our country, the list of potential areas of cooperation has expanded.

China is the largest textile producing and exporting country in the world. With its rapid growth over the last two decades, the Chinese textile industry has become one of the main pillars of the country's economy. Clothes, clothing accessories, textile yarns and textile articles are amongst Chinas's top export goods. Low cost and vast labor, reduced commercial barriers, and material supply availability are a few of the competitive advantages the country offers for the clothing manufacturing industry[18].

In December 2023 China's Textiles exports accounted up to $23.9B and imports accounted up to $2.81B, resulting in a positive trade balance of $21.1B. Between December 2022 and December 2023 the exports of China's Textiles have decreased by $-1.1B (-4.4%) from $25B to $23.9B, while imports increased by $507M (22%) from $2.31B to $2.81B[19].

As one of the world's leading cotton exporters, Uzbekistan places great emphasis on the textile industry in attracting foreign investment to the country[20].

In 2017-2022, the total volume of absorbed Chinese investments to Uzbekistan amounted to $10.9 billion. In 2008-2022, $246.3 million of grant funds from the PRC Government were attracted for the implementation of 51 projects[21].

In 2021, Uzbekistan exported $3.18B in Textiles. The main destinations of Uzbekistan exports on Textiles were Russia ($953M), China ($650M), Turkey ($516M), Kyrgyzstan ($409M), and Iran ($139M)[22].

In 2021, Uzbekistan imported $909M in Textiles, mainly from China ($605M), Turkey ($124M), Russia ($32.8M), Tajikistan ($22.8M), and Bangladesh ($15.9M)[23].

As part of the state visit to the Republic of Uzbekistan on January 21 of this year in the city of Urumqi, during an introductory presentation of the "Cotton and Textile Trade Center of China" specially organized for the textile delegation of Uzbekistan, an agreement was reached to open a representative office of the Uztekstilprom Association. Both countries, being among the major cotton producing countries, have close cooperation in the textile sector. China is one of the largest importers and exporters of textiles to Uzbekistan. The main export item

[18] https://www.statista.com/statistics/236397/value-of-the-leading-global-textile-exporters-by-country/#:~:text=China%20is%20the%20largest%20textile,amongst%20Chinas's%20top%20export%20goods.

[19] https://oec.world/en/profile/bilateral-product/textiles/reporter/chn?redirect=true

[20] https://www2.deloitte.com/kz/en/pages/uzbekistan/articles/textile_industry.html

[21] http://www.lookwe.com/m/view.php?aid=816

[22] https://oec.world/en/profile/bilateral-product/textiles/reporter/uzb

[23] https://oec.world/en/profile/bilateral-product/textiles/reporter/uzb

to China is cotton yarn, while China ships mainly artificial and synthetic fibers. There are 26 enterprises in Uzbekistan with the participation of Chinese investments, including such large ones as: LT Textile International, Nanyang M&F, Bobur M&F, Shanghai Marjan, Chang Liang To‘kimachi and others. There are 3 trading houses of Uzbek textile enterprises operating on the territory of the PRC. One of the important events was the agreement to open a permanent representative office (with the provision of office space free of charge) of Uztekstilprom in the China Cotton and Textile Trade Center in Urumqi in March of this year. The Cotton and Textile Trade Center in Urumqi was created to conduct research from cotton planting to textile production, digitalize the industry, create a certification system for cotton and textile products, and ensure the unity of the entire industrial chain of the textile industry.

Once again, we can be convinced that the textile industry of Uzbekistan, as a driver of the country’s economy, is also a mechanism for establishing close cooperation with other countries[24].

Undoubtedly, the textile industry is one of the most important sectors of our economy. Its capabilities guarantee a leading number of job-places. And this industry demonstrates the most active development. The President of the country has set a goal to bring the export of textile products to 5 billion US dollars, and the level of utilization of the capacities of garment and knitwear industries is planned to increase from the current 65 to 81 percent these years.

References:

1. An article, August 17, 2022 “Textile Industry in Uzbekistan”
2. Statistics: Top textile exporting countries worldwide 2022
3. An Article, “Textiles in China”
4. An Article “Textile industry”
5. An Article “Current state and prospects of Uzbek-Chinese relations”
6. Gary Armstrong, Philip Kotler, Michael Harker, Ross Bernnan. Marketing introduction. England, 2016, Paperback: 720 pages, Pearson.
7. https://www.statista.com/statistics/236397/value-of-the-leading-global-textile-exporters-by-country/#:~:text=China%20is%20the%20largest%20textile,amongst%20Chinas’s%20top%20export%20goods.
8. https://oec.world/en/profile/bilateral product/textiles/reporter/chn?redirect=true
9. https://www2.deloitte.com/kz/en/pages/uzbekistan/articles/textile_industry.html
10. http://www.lookwe.com/m/view.php?aid=816
11. https://oec.world/en/profile/bilateral-product/textiles/reporter/uzb
12. https://oec.world/en/profile/bilateral-product/textiles/reporter/uzb
13. https://yuz.uz/ru/news/predstavitelstvo-tekstilnoy-otrasli-uzbekistana-otkroetsya-v-kitae

[24] https://yuz.uz/ru/news/predstavitelstvo-tekstilnoy-otrasli-uzbekistana-otkroetsya-v-kitae

Hamidova Munira Abduvali qizi,
Bank-moliya akademiyasi magistranti

YOSHLAR VA BIZNESNI DAVLAT TOMONIDAN MOLIYAVIY QO‘LLAB-QUVVATLASH VOSITALARI

Annotatsiya. *ushbu tezisda, yoshlar va biznesni davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Yoshlar, biznes, tadbirkorlik,* aholi*, bandlik, qo‘llab-quvvatlash.*

2024-yilni “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”deb e’lon qilinishi bu yoshlarga hamda tadbirkor va biznesmenlarga e’tibor va keng imkoniyatlar berilishini anglatadi. Ushbu yilda amalga oshirishga oid davlat dasturi loyihasi ishlab chiqildi.

Xususan, Davlat dasturining “Barqaror iqtisodiy o‘sish orqali aholi farovonligini ta’minlash” yo‘nalishi doirasida yalpi ichki mahsulot o‘sish sur’atini 6 foizdan kam bo‘lmagan darajada, investitsiyalarni esa yalpi ichki mahsulot hajmiga nisbatan kamida 30 foiz bo‘lishini ta’minlash, iqtisodiyot tarmoqlarida 18 milliard dollarlik 309 ta yirik loyihani ishga tushirish belgilangan.

Shuningdek, dasturda iqtisodiyotga 275 trillion so‘m kredit resurslarini yo‘naltirish, shu jumladan, 41 trillion so‘mlik mikromoliya xizmatlari ko‘rsatilishini ta’minlash, banklar tomonidan taqdim etiladigan kredit stavkalarini bozor mexanizmlari asosida 2–3 foiz bandga pasaytirish uchun zarur sharoitlar yaratish maqsad qilingan.

Yoshlar o‘rtasida tadbirkorlikni keng ommalashtirish va biznes bilan shug‘ullanishga qo‘shimcha imkoniyatlarni yaratish maqsadida oilaviy tadbirkorlik dasturi doirasida ajratilayotgan kreditlarning kamida 40 foizi yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishga yo‘naltirilishi ko‘zda tutilgan.

Yoshlar va tadbirkorlikni parallel rivojlantirish maqsadida, “Yosh tadbirkor” tanlovi asosida “mahalla – tuman – viloyat – respublika” bosqichlarida yoshlarning istiqbolli biznes loyiha va g‘oyalari saralanishi, respublika bosqichida saralashdan o‘tgan har bir loyihaga bazaviy hisoblash miqdorining 1 000 baravarigacha miqdordagi imtiyozli kreditlar ajratilishi va kredit stavkasining 50 foizi qoplab berilishi, g‘olib bo‘lgan biznes loyiha va g‘oyalar egalari Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi hisobidan xorijiy davlatlarga malaka oshirishga yuborilishi ham ko‘zda tutilyapti.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omili sifatida biznes uchun yanada qulay sharoitlarni yaratish maqsadida “Biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturi” doirasida kompleks qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish orqali kamida 200 mingta yangi tadbirkorlik subyektlari, shu jumladan, 90 mingta korxona va 110 mingta yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyati yo‘lga qo‘yilishi, shuningdek, yangi ish o‘rinlarini ta’minlash orqali 5 million aholining bandligi uchun zarur sharoitlar yaratilishi belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 10-yanvar kuni iqtisodiy rivojlanish, samarali boshqaruv va xalqaro hamkorlik masalalari bo‘yicha maslahatchi Suma Chakrabarti bilan amaliy uchrashuv o‘tkazildi. Unda “ O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasidagi ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning borishi va ularning samaradorligini oshirish borasidagi navbatdagi qadamlar ko‘rib chiqildi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishni faollashtirish, tadbirkorlik va xususiy mulk uchun keng imkoniyatlarni shakllantirish, fan, innovatsiyalar va IT sohasini rivojlantirish, “ yashil” va raqamli texnologiyalarni joriy qilish kabi yo‘nalishlarda ichki zaxiralarni yanada samarali ishga solish va xorijiy hamkorlar bilan sheriklikni mustahkamlash masalalari muhokama qilindi.

“O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan keng ko‘lamli islohotlarni 2024 yilda samarali amalga oshirish, xalqimizning kundalik hayotida ijobiy o‘zgarishlarga erishish bo‘yicha tizimli harakatlarni izchil davom ettirish, “yashil iqtisodiyot” tamoyillariga asoslangan yuqori iqtisodiy o‘sish sur’atlarini ta’minlash, ekologik holatni yaxshilash, suv va boshqa tabiiy resurslardan unumli foydalanish standartlarini keng joriy qilish hamda xalq manfaatlariga yo‘naltirilgan boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish maqsadida:

◉ 2024-yil 1-martdan boshlab alohida ishlash talab etiladigan, shuningdek, iste’dodli va iqtidorli yoshlar Mahallalarda yoshlar bilan ishlash masalalarini muvofiqlashtirish bo‘yicha respublika komissiyasi qarori bilan “Yoshlar balansi” asosida vazirlik va idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari, davlat ishtirokidagi korxona va tashkilotlar hamda oliy ta’lim tashkilotlari rahbarlariga biriktirish.

◉ Yoshlarning salohiyati, iste’dodi va tashabbuslarini to‘laqonli ro‘yobga chiqarish maqsadida “Besh tashabbus olimpiadasi” doirasida:

2024-yil 1-martdan boshlab mahalla, ta’lim muassasalari, korxona va tashkilotlar tizimida mukofot jamg‘armasi 600 million so‘m miqdorida xorijiy tillar (“Ibrat farzandlari”) bo‘yicha tanlovlar, kibersport musobaqalari va “Zakovat” intellektual o‘yinlari yuqori saviyada tashkil etish.

◉ Yoshlar ishlari agentligi, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligining ekologiya, sog‘lom turmushni targ‘ib qilish kabi ijtimoiy ahamiyatga molik 100 ta volontyorlik loyihalari bo‘yicha birinchi bosqichda bazaviy hisoblash miqdorining 200 baravarigacha mablag‘ni tanlov asosida ajratish tartibini joriy etish to‘g‘risidagi taklifiga rozilik berish.

◉ Yoshlar o‘rtasida tadbirkorlikni keng ommalashtirish va biznes bilan shug‘ullanishga qo‘shimcha imkoniyatlarni yaratish maqsadida:

a) oilaviy tadbirkorlik dasturi doirasida ajratilayotgan kreditlarning kamida 40 foizi yoshlar tadbirkorligini rivojlantirishga yo‘naltirish;

b) 2024-yil 1-iyundan boshlab quyidagilarni nazarda tutuvchi “Yosh tadbirkor” tanlovlarini o‘tkazish amaliyoti yo‘lga qo‘yish.

◉ 2024-yil 1-martdan boshlab “Har bir mahalladan ikki nafar dasturchi” dasturi joriy etish.

◉ 2024-yil 1-martdan boshlab:

“Yoshlar daftari” jamg‘armasi mablag‘larini yoshlarni chet tillari va kasb-hunarga o‘qitish maqsadlariga yo‘naltirish amaliyoti yo‘lga qo‘yish.

◉ Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omili sifatida biznes uchun yanada qulay sharoitlarni yaratish maqsadida “Biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturi” doirasida 2024-yil yakuniga qadar kompleks qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlarini amalga oshirish orqali 2 million aholini biznesga jalb qilish; yangi ish o‘rinlarini yaratish orqali 5 million aholining bandligini ta’minlash uchun zarur sharoitlar yaratish.

◉ 2024-yil 1 iyuldan boshlab nufuzli xalqaro brendlar bilan ishlab chiqarishni boshlayotgan korxonalarga xalqaro standartlarni joriy etish va ekologik sertifikatlash xarajatlarini qoplab berish tartibi joriy qilinsin; uch yil davomida nufuzli xalqaro brendlar ostida ishlab chiqariladigan mahsulotlar uchun zarur bo‘lgan barcha xomashyolar mahalliylashtirish darajasini kamida 60 foizga yetkazish sharti bilan bojxona bojidan ozod etish; nufuzli xalqaro brendlardan jalb qilingan texnolog, dizayner, marketolog kabi mutaxassislardan O‘zbekiston Respublikasi hududida mehnat faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi tasdiqnoma berilganligi uchun to‘lovlar undirilishi bekor qilish.

◉ 2024 yilda Parij shahrida o‘tkaziladigan Olimpiya va Paralimpiya o‘yinlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun kamida 140 ta litsenziyani qo‘lga kiritish maqsadida 15 ta olimpiya va paraolimpiya markazida hamda Toshkent shahri, Andijon va Toshkent viloyatlaridagi 14 ta sport bazasida barcha zarur sharoitlar yaratilsin.

a) 2024/2025 o‘quv yilidan boshlab:

Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrining 1 tadan tumanida (shahrida) sinov tariqasida “Mening maktabim” loyihasi amalga oshirilsin hamda buning doirasida Davlat budjeti mablag‘lari hisobidan maktablarga bazaviy hisoblash miqdorining 150 barobarida mablag‘ ajratilib, ushbu mablag‘ 5–11-sinf o‘quvchilari tanloviga ko‘ra, elektron doska, kompyuter, sport jihozlari, kitoblar kabi maktablar uchun zarur tovarlarga sarflanishi; umumiy o‘rta ta’lim muassasalari direktorlarini menejerlik bo‘yicha sertifikatsiyalash tizimi joriy etilsin. Bunda, direktorlarga malakaviy talablar aniq belgilanib, ular har besh yilda bir marotaba attestatsiyadan o‘tkazish.

b) 2025 yil 1 yanvardan boshlab Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tizimidagi umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ona tili va adabiyot hamda tarix fanlari bo‘yicha Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Bilim va malakalarni baholash agentligining milliy baholash tizimida olingan tegishli darajadagi sertifikatga ega bo‘lgan va ushbu fanlardan dars beruvchi pedagog kadrlarga ularning tarif stavkasiga nisbatan 50 foiz miqdorida har oylik qo‘shimcha ustama to‘lanishi.

◉ 2024-yil 1 sentabrdan boshlab Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida tajriba-sinov tariqasida umumiy o‘rta ta’lim maktablariga olis hududlardan qatnaydigan o‘quvchilar uchun autsorsing asosida bepul avtobuslar qatnovi yo‘lga qo‘yish.

◉ Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi (X. Umarova) bilan birgalikda 2026 yildan boshlab o‘tkaziladigan maktab o‘quvchilari orasida tamaki mahsulotlarini iste’mol qilishning tarqalganlik hamda ularning psixologik holatini o‘rganish bo‘yicha rejani belgilasin;

b) 2024-yil 1-dekabrga qadar Raqamli texnologiyalar vazirligi (Sh.Shermatov) bilan birgalikda Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali sog‘liqni saqlash sohasida ko‘rsatiladigan davlat xizmatlari sonini 17 tadan 24 taga yetkazish va buning doirasida fuqarolarning onkologik, kardiologik va endokrinologik skriningdan o‘tishi natijasi, ularni davolash uchun ajratiladigan pullar to‘g‘risida ma’lumot olish imkoniyatini yaratish.

◉ Davlat ishtirokidagi korxonalar faoliyatida ochiqlik darajasini keskin oshirish va korporativ boshqaruvni yanada takomillashtirish maqsadida 2024-yil 1 iyuldan boshlab davlat ulushi 50 foiz va undan yuqori bo‘lgan yirik soliq to‘lovchilar korporativ ijtimoiy mas’uliyat (CSR) hamda ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG) holati to‘g‘risida har yili 1 iyulga qadar hisobotni jamoatchilikka oshkor etish amaliyoti yo‘lga qo‘yish.

◉ Mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash, eksport hajmini ko‘paytirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 20 oktabrdagi “Raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–5262-son qarorida nazarda tutilgan mahsulotlarga import bojxona bojining nol stavkasini qo‘llash muddati 2027-yil 1-yanvarga qadar uzaytish kabi keng imkoniyatlar kiritildi.[25]

Bundan tashqari, Kichikbiznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadida Kichik va o‘rta biznesni kreditlash tizimi yolga qo‘yildi.

Bunday islohotlarni amalga oshirishdan maqsad Yoshlarga, tadbirkorlik subyektlariga hamda biznesni yo‘lga qo‘ymoqchi bo‘lgan barcha fuqarolarga keng imkoniyatlar yaratish, buning natijasida aholini ish bilan ta’minlab, turmush darajasini yaxshilashdir.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konistitutsiyasi.

2. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTINING 2024-yil 21-fevraldagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” pf-37-son farmoni

3. http://www.lex.uz

4. http://www.my.gov.uz

[25] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasini “yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” PF-37-son Farmoni

Eldorbekov G‘ofurbek Iskandarbek o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Iqtisodiyot fakulteti, Iqtisodiyot *(tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)*
yo‘nalishi 1-bosqich magistri, MEKP-01 guruhi talabasi

IQTISODIY AGENTLAR XULQ-ATVORINING INFLYATSION KUTILMALARGA TA’SIRI

Annotatsiya. *Mamlakat makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlashda inflyatsion kutilmalar alohida o‘ringa ega. Aynan inflyatsion kutilmalar sababli, Markaziy bank targetlash siyosatini doimiy kechiktirishi yoki asosiy stavkani oshirib, iqtisodiy o‘sishni sekinlashtirishi mumkin. Maqolada inflyatsion kutilmalarga ta’sir etuvchi psixologik omillar, O‘zbekistondagi inflyatsion kutilmalar holati va xorij tajribasi aks ettirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Inflyatsion kutilma, Markaziy bank, monetar siyosat, xulq-atvor, iqtisodiy agent, prayming samarasi, ratsional va adaptiv kutilmalar.*

Kirish

Inflyatsion kutilmalar — aholining kelgusi oylar va yillarda narxlarning oshishi haqidagi taxmin va kutilmalari. Ushbu kutilmaga asoslangan holda ishlab chiqaruvchilar, iste’molchilar, sotuvchi va xaridorlar o‘zlarining kelgusidagi daromad, xarajat va foyda ko‘rish rejalarini tushadi. Zamonaviy makroiqtisodiyot asoschisi J.M. Keyns fikriga ko‘ra, iqtisodiyotni tahlil etishda inson psixologiyasini o‘rganish muhim omil kasb etadi. Keyns “Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi” kitobida shunday deydi: “Ochiq gapiradigan bo‘lsam, tan olish kerakki biz egalik qiladigan axborotlar temir yo‘llar, mis koni, tekstil fabrikasi, patentlangan dori, dengizdagi layner yoki shahardagi uyning 10 yildan keyingi (hatto 5 yil) daromadini tahlil etishda juda kam ahamiyat kasb etadi yoki umuman qiymatga ega emas.” Uning fikricha, iqtisodiyot “Animal spirits” (insonning xulq-atvori) sababli, doimiy o‘zgarishga yuz tutadi [1]. Shu sababli, iqtisodiy agentlarning inflyatsion kutilmalarini keskin oshishiga yo‘l qo‘ymaslik hamda ularning adaptiv kutilmalarini prognozlay olish Markaziy bankning birlamchi vazifasi hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Dastlab G‘.E.Zaxidov va boshqa iqtisodchi olimlar qalamiga mansub “Makroiqtisodiyot” darsligidagi inflyatsiya xususiyatlari o‘rganildi. Inflyatsiya va ishsizlik orasidagi bog‘liqlikni o‘rganuvchi “Fillips egri chizig‘i”da kutilmalarning o‘rni tahlil etildi [2].

Xorijiy olimlardan UCL universiteti olimlarining inflyatsion kutilmalarning o‘zgarishi, unga ta’sir etuvchi omillar haqidagi fikrlari o‘rganildi [3]. Inflyatsion kutilmalarga psixologik omillarning ta’sirini aniqlash uchun psixolog Daniel Kaneman tajribalaridan foydalanildi [4]. Tarixiy o‘zgarishlarni tahlil etish uchun iqtisodiyotda boy tarixga ega AQShda yuzaga kelgan “Buyuk depressiya” va un-

dan chiqishda OAV o‘rni tahlil etildi [5]. 1970–1980-yillarda vujudga kelgan stagnatsiya, uni bartaraf etishda Fillips egri chizig‘i va inflyatsion kutilmalarning roli aniqlandi.

Shuningdek, O‘zbekistonda iqtisodiy kutilmalarni tahlil etishda Markaziy bank e’lon qilgan ma’lumotlardan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Inflyatsion kutilmalar, ularga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash uchun analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi. Iqtisodiy kutilmalarning AQSh iqtisodiyotiga ta’sirini o‘rganishda iqtisodiy o‘lchov metodi ishlatildi. Psixologik samaralarni iqtisodiy agentlarga ta’sirini aniqlash taqqoslash usuli yordamida amalga oshirildi. Ma’lumotlarni aniqroq ko‘rsatish uchun grafik va matematik formulalardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Tadqiqotlarga ko‘ra, inflyatsion kutilmalar 3 xil turda shakllanadi [6]:

- OAV va ikkilamchi manbalarga ko‘ra;
- Oldingi davrdagi INI va iste’mol savatidagi boshqa zarur tovarlardan kelib chiqqan holda;
- Yaqin o‘tmishda duch kelgan eng katta narx o‘zgarishiga ko‘ra.

W. Bruine de Bruin fikriga ko‘ra, inflyatsion kutilmalarga turli psixologik samaralar, jumladan prayming samarasi ta’sir ko‘rsatadi. Prayming samarasiga ko‘ra, inson bilan amalga oshirilgan stimul uning keyingi qarorlariga ta’sir ko‘rsatadi. Yuqoridagi qonuniyatdan kelib chiqqan holda tajriba o‘tkazildi. Respondentlar 3 guruhga bo‘lindi va ularga 3 xil topshiriq berildi: “O‘tgan 12 oyda siz sezgan istalgan narx o‘sishi haqida o‘ylang”, “O‘tgan 12 oyda siz sezgan eng katta narx o‘zgarishi haqida o‘ylang” va “O‘tgan 12 oyda kuzatilgan narxlarning o‘rtacha o‘sishi haqida o‘ylang”. Shundan so‘ng respondentlardan kelgusi 12 oydagi inflyatsion kutilmalari haqida so‘raldi. 1-guruhdagilar 3,5 foiz (istalgan narx praymi), 2-guruh 5,5 foiz (eng yuqori narx praymi) va 3-guruh 2,0 (istalgan narx praymi) deb javob berishdi. Birinchi 2-holatda jiddiy farq kuzatilmadi, ammo ular 3-guruh o‘rtacha narxlardan ancha yuqori edi (3-natija birinchi 2 ko‘rsatkich o‘rtachasidan 2 barobar past) [7].

Inflyatsion kutilmalar iqtisodiy agentlar turidan kelib chiqqan holda 2 xil bo‘ladi:

1. Adaptiv kutilmalar — kishilarning kelajakdagi kutilmalarining o‘tgan davrda sodir bo‘lgan hodisalar asosida shakllanishi.

2. Ratsional kutilmalar — iqtisodiy agentlarning mavjud eng yaxshi axborotdan foydalanishlari va sodir etilgan xatolardan tegishli xulosalar chiqarishlarini ta’kidlovchi iqtisodiy nazariya.

Ratsional kutilmalar asosan bozor holati va davlat siyosati haqida to‘liq axborotga ega subyektlarda (Markaziy bank, iqtisodchi ekspertlar) kuzatiladi. Adaptiv kutilmalar esa asosan yetarlicha axborot va bilimga ega bo‘lmagan keng omma va uy xo‘jaliklarida kuzatiladi. Aynan adaptiv kutilmalar 1970-yillarda AQShda stagflyatsiya yuzaga kelishiga sababchi deb qaraladi. Ya’ni, prezident Richard Nixon 1970-yillar oxirida inflyatsiya miqdorini oshirgan holda ishsizlikni kamaytirmoqchi bo‘ladi. Ammo, iqtisodiy agentlar kutilmalariga narxlar oshishi haqidagi signal qo‘shilganidan so‘ng, ishsizlik darajasi o‘zgarmagan holatda faqat narxlar oshadi. 1980-yillar boshida FED raisi Paul Volcker yuqori foizli stavkalar siyosatini olib boradi. Fillips egri chizig‘i qoidasiga muvofiq, endi ishsizlik oshib, inflyatsion ko‘rsatkichlar pasaydi. Vaqt o‘tgani sayin iqtisodiy agentlar kutilmalari past inflyatsion darajaga tenglashdi va ishsizlik darajasi ham 1980-yillar oxiriga kelib, 2 barobarga pasaydi. Iqtisodchilar fikricha, stagflyatsiya avvalroq ham barham topishi mumkin edi, ammo adaptiv kutilmalarga ega iqtisodiy agentlar narx pasayishiga ishonishmagandi. Oqibatda, ishsizlik 11 foizga va inflyatsiya 4 foizga yetganidan so‘nggina iqtisodiy agentlar kutilmalari yaxshilana boshladi.

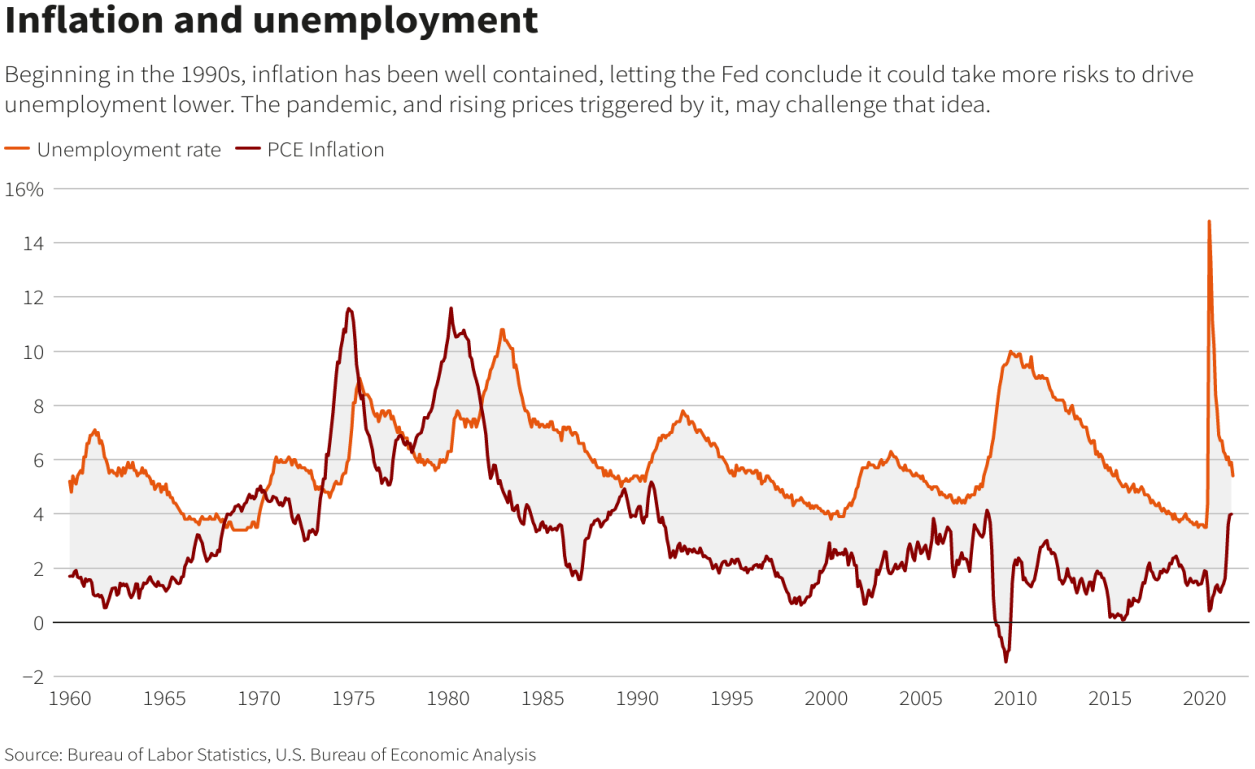

1-rasm. 1960—1990-yillarda AQShda inflyatsiya va ishsizlik darajasi [8].

Inflyatsion kutilmalarga Markaziy bank vakillari beruvchi press-reliz va hisobotlaridagi nutqning ta’siri ham mavjuddir. Yevropa davlatlarida Markaziy bank siyosati hawkish (ijobiy) va dowkish (salbiy) deb baholanadi. “Hawkish” monetar siyosatda inflyatsion target amalga oshirilib foiz stavkalari yuqori belgilansa, “dowkish” siyosatda iqtisodiy o‘sishni oshirish va ishsizlikni kamaytirish uchun foiz

stavkalari pasaytiriladi. Yevropalik iqtisodchilarning Buyuk Britaniya misolida o‘rganilgan tadqiqotiga ko‘ra, nutq omilining kutilmalardagi o‘rni sezilarlidir [9]:

$$Nutq = \frac{Ijobiy\ so‘zlar - Salbiy\ so‘zlar}{Ijobiy\ so‘zlar + Salbiy\ so‘zlar}$$

Bu yerda, ijobiy so‘zlar kuchli iqtisodiy holatni, salbiy so‘zlar esa nobarqaror iqtisodiy holatni anglatgan.

Inflyatsion kutilmalar holatida “Hawkish” siyosatning ustunligi Paul Volcker davridagi iqtisodiy siyosat bilan izohlanadi.

Inflyatsiyaning depozit stavkalariga ta’sirini o‘rganishda Fisher tenglamasidan foydalaniladi. Fisher tenglamasida inflyatsiya o‘rniga inflyatsion kutilmadan ham foydalanish mumkin bo‘lib, ushbu holatda omonatchilarning kelajakda kutiladigan real stavkalar miqdorini aniqlashga yordam beradi:

$$r = \frac{i - \pi^e}{1 + \pi^e}$$

Bu yerda, r – real foiz stavkasi, i – nominal stavka, π^e – inflyatsion kutilmalar.

Masalan, O‘zbekistonda 2023-yil yanvar holatiga ko‘ra, keyingi 12 oy uchun o‘rtacha tortilgan inflyatsion kutilmalar darajasi 19,5 foizga yetgan [10]. Banklar tomonidan taklif etiluvchi o‘rtacha depozit stavkasi esa 20,94 foizni tashkil etgan [11]. Agar yuqoridagi ma’lumotlarni formulaga qo‘ysak, real stavka 2023-yil boshida 1,2 foizni tashkil etgan. 2024-yil yanvar oyi holatiga ko‘ra, inflyatsion kutilma 13,1 foizni, o‘rtacha bank omonatlari stavkasi esa 22,47 foizni tashkil etgan [12]. Demak, Fisher tenglamasidan kelib chiqqan holda, real foiz stavkasi 8,28 foizni tashkil etadi. O‘zbekistonda so‘nggi 12 oy ichida inflyatsion kutilmalar 2022-yilgi kutilmalarga qaraganda ancha barqarorlashgan. Lekin, 5 foizlik inflyatsion targetlash uchun inflyatsion kutilmalar ko‘rsatkichi kamida 10 foizdan past ko‘rsatkichda bo‘lishi kerak.

Xulosa.

Yuqorida o‘rganilgan xorij tajribasi va O‘zbekistondagi inflyatsion kutilmalarning tahlilidan kelib chiqqan holda quyidagi takliflar beriladi:

1. Inflyatsion targetlash siyosati muddatlarining doimiy surilishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun, har yili bosqichma-bosqich pasaytirilgan inflyatsion target siyosatini olib borish kerak.

2. Regulyator iqtisodiy tahlillarni vaqtida e’lon qilib borishi lozim. Ma’lumotlarning muddatidan kech e’lon qilinishi yoki butunlay e’lon qilinmasligi iqtisodiy agentlarning ratsional kutilma bilan emas, balki adaptiv kutilma bilan ish ko‘rishga undaydi.

3. Markaziy bank siyosatining shaffof, oddiy aholiga tushunarli va prognoz qilinadigan bo‘lishi ta’minlanishi kerak. Ushbu harakatlar orqali regulyator iqtisodiy agentlar orasida kuchli va ishonchli moliyaviy institut maqomiga ega bo‘lishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. George A. Akerlof, Robert J. Shiller. Animal spirits: How human psychology drives the economy, and why it matters for global capitalism. USA:Princeton University Press, 2010. — pp. 3–6.

2. Makroiqtisodiyot. Darslik. G‘.E.Zaxidov, M.T.Asqarova, Z.A. Djumayev, L.F.Amirov, H.A. Hakimov. — T.: 2019. — b. 58–62.

3. Xiaoxiao Niu, Nigel Harvey, Are lay expectations of inflation based on recall of specific prices? If so, how and under what conditions?, Journal of Economic Psychology, Volume 98, 2023. — pp. 3–5.

4. Tversky, A., & Kahneman, D. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. Science, 185, 1974. pp. — 1124–1131.

5. Andrew J. Jalil, Gisela Rua. Inflation expectations and recovery in spring 1933. Explorations in Economic History, vol. 62, 2016. — pp. 27–29

6. Dräger, L. Inflation perceptions and expectations in Sweden — Are media reports the missing link? Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 77(5), 2015. — pp. 682–686.

7. Bruine de Bruin, W., van der Klaauw, W., & Topa, G. Expectations of inflation: The biasing effect of thoughts about specific prices. Journal of Economic Psychology, 32(5), 2011. — pp. 834–845.

8. Reuters.com. Inflation vs jobs hole: A tradeoff the Fed still hopes to skirt.

URL:https://www.reuters.com/business/inflation-vs-jobs-hole-tradeoff-fed-still-hopes-skirt-2021-08-25/

9. Magdalena Szyszko, Aleksandra Rutkowska, Agata Kliber, Do words affect expectations? The effect of central banks communication on consumer inflation expectations, The Quarterly Review of Economics and Finance, vol 86, 2022. — pp. — 222–224.

10. UzReport.news. Yanvarda aholiga sezilgan inflyatsiya 19,5%ga yetgan – Markaziy bank. URL: https://uzreport.news/economy/yanvarda-aholiga-sezilgan-inflyatsiya-19-5-ga-yetgan-markaziy-bank

11. Spot.uz. O‘zbekiston banklarida so‘mdagi eng daromadli omonatlar. 2023-yil yanvar oyi bo‘yicha. URL: https://www.spot.uz/oz/2023/01/11/deposits-in-som/

12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Aholining inflyatsion kutilmalari.

URL:https://cbu.uz/upload/iblock/4b1/jffyti31yg51lsku207sjdpfmaxkqcmv/inflyatsion-kutilmalar-va-sezilgan-inflyatsiya_yanvar_2024.pdf

Abdullayeva Nilufar Abdukarimovna,
TDIU, 2-bosqich MT-61 guruh talabasi
Mamatova Feruza Xolbekovna,
TDIU, Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish kafedrasi assistenti

YASHIL IQTISODIYOT – YANGI IQTISODIY RIVOJLANISH MODELI

Annotatsiya. *Ushbu tezisda ekologiya va iqtisodiyotning o‘zaro bog‘liqligi, iqtisodiy faoliyatning atrof-muhitga ta’siri hamda natijalari ko‘rib chiqiladi. Yashil iqtisodiyotni rivojlanishi har bir inson uchun farovon turmush tarzini yaratishga xizmat qiluvchi iqtisodiy, ekologik ko‘rsatkichlarni va makroiqtisodiy barqaror o‘sishni ta’minlash, investitsiyalar faolligini oshirishni o‘z ichiga oladi.*

Tayanch so‘zlar: *Yashil iqtisodiyot, Yashil o‘sish, Energiya samaradorligi, Suv resurslari taqchilligining oldini olish, Yashil qoplamalar, Chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni tashkil, Yashil makon.*

Kirish. Bugungi kunda dunyo mamlakatlari orasida iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va biologik xilma-xillikning yo‘qolishi kabi yuzaga kelayotgan ekologik muammolarga duch kelmoqda. Ushbu muammolarga muqobil yechim sifatida barqarorlikka ustuvor ahamiyat kasb etadigan, atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytiradigan va adolatli rivojlanishga zamin yaratuvchi “yashil” iqtisodiyotga o‘tish zarurati tobora kuchayib bormoqda. Yashil iqtisodiyot “ inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni keltirib chiqaradigan, ekologik xatarlarni va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot deb ta’riflanadi. Eng sodda qilib aytganda, yashil iqtisodiyotni kam uglerodli, tejamkor resurslar deb hisoblash mumkin.

Globallashuv jarayoni sanoati rivojlangan mamlakatlarning texnologik bazasining sifat jihatidan yangilanishini, ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlik darajasini oshirish bilan birga hayot sifatini va yashash muhitini yaxshilashni taminlaydigan yangi texnologik tuzilmaga modernizatsiya qilingan iqtisodiyotga otishni talab qilmoqda. Xorijda bu o‘tishni amalga oshiruvchi “ yashil o‘sish” iqtisodiy siyosati Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) tomonidan barcha a’zolarining uzoq muddatli (2030-yilgacha) rivojlanishi uchun strategik yo‘nalish sifatida qabul qilingan[2].

Bugun jahon hamjamiyati iqlim o‘zgarishlarini insoniyat oldida turgan eng jiddiy muammolardan biri sifatida tan olmoqda. Mutaxassislar fikricha, iqlim o‘zgarishlarining oldini olish hamda unga moslashish yo‘lidagi muhim qadamlardan biri iqtisodiyotni “yashillashtirish”dir. Bu borada mamlakatimizda ham amaliy ishlar boshlab yuborilgan. Xususan, sohaga oid qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. “Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish to‘g‘risida”gi, “Gidrometeorologiya faoliyati to‘g‘risida”gi qonunlar, 2030-yilgacha

bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konseptsiyasi, 2019-2030 yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi shular jumlasidandir[3].

Prezidentimizning 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori mazkur jarayonlarning mantiqiy davomi sifatida Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarning o‘z vaqtida ijrosini ta’minlash, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi doirasida “yashil” iqtisodiy o‘sishni ta’minlash borasidagi chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejash yo‘lidagi muhim tarixiy hujjat, desak mubolag‘a bo‘lmaydi[1].

Qaror bilan tasdiqlangan 2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va “yashil” o‘sishni ta’minlash dasturida bir qator muhim strategik maqsadlarga erishish ko‘zda tutilgan. Masalan, Parij kelishuvi majburiyatlariga sodiq qolgan holda issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010-yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish ma’suliyati yuklatilmoqda. Shu maqsadlar uchun qayta tiklanuvchi energiya manbalari ishlab chiqarish quvvatini 15 GVt.ga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko‘prog‘iga yetkazish vazifalari belgilanmoqda[1].

Sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish, yalpi ichki mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan energiya sarfi hajmini, shu jumladan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hisobiga 30 foiz kamaytirish maqsadlari belgilanmoqda.

Shuningdek, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida suvdan foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sug‘orish texnologiyasini joriy etish yiliga 200 million ko‘chat ekish va ko‘chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish, o‘rmon fondi zaxiralari ko‘rsatkichini 90 million kub metrdan ortiqroqqa yetkazish mamlakatda ekologik barqarorlikni ta’minlaydi.

Hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish esa aholi punktlarining sanitariya va ekologik holatini yaxshilashda zarur tadbir hisoblanadi.

Muhim maqsadlar yo‘lida qator ijobiy ishlar amalga oshirilayotganini qayd etib o‘tish lozim. Masalan, birgina 2022-yilning 9 oyi davomida xavflilik darajasi yuqori va o‘rta bo‘lgan metallurgiya, yog‘-moy, energetika va qurilish materiallarini ishlab chiqaruvchi 28 yirik korxonada samaradorligi 95 foizdan kam bo‘lmagan 150 ta chang-gaz tozalash uskunasi modernizatsiya qilinishi hisobiga atmosferaga 2,2 ming tonna chiqindi gazlari tashlanishining oldi olindi.

Shunday chora-tadbirlar natijasida so‘nggi besh yilda atmosferaga tashlanayotgan tashlanmalar miqdori 11 foiz kamaydi. Atmosfera havosi ifloslanishining oldini olishda ekologik toza transport vositalari sonini oshirish, yoqilg‘i sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Masalan, elektromobillar soni ortishi yoki Toshkent shahrida elektrobuslarning harakati yo‘lga qo‘yilgani bunga yaqqol misol bo‘ladi. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari ishlab chiqarish quvvatini oshirish borasida ham sezilarli natijalarga erishilmoqda. Jumladan, 2021-yilda Karmana tumanida ishga tushirilgan (loyiha qiymati 110 million AQSh dollari, quvvati 100 megavatt) quyosh fotoelektr stantsiyasi energetika tizimidagi birinchi ulkan qadam bo‘ldi.

Aholi va iqtisodiyot tarmoqlarining elektr energiyasiga bo‘lgan ehtiyojini ta’minlashning yanada yaxshilanishiga imkon yaratishi bilan birga, mintaqada energetik barqarorlikni hamda O‘zbekistonning Iqlim o‘zgarishlari bo‘yicha Parij bitimi doirasida olgan majburiyatlari ijrosini ta’minlashga xizmat qiladi.

Taraqqiyot strategiyasida iqtisodiyotni elektr energiyasi bilan uzluksiz ta’minlash hamda “Yashil iqtisodiyot” texnologiyalarini barcha sohalarga faol joriy etish, iqtisodiyotning energiya samaradorligini 20 foiz oshirish borasida 6 ta aniq vazifa belgilab qo‘yilgan.

Ayni paytgacha esa sanoat sohasida energiya samaradorligini oshirish uchun umumiy qiymati 700 million dollardan ortiq bo‘lgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiya jalb qilish hisobiga Toshkent, Buxoro va Xorazm viloyatlarida quvvati 1154 MVt.ga teng 5 ta elektr stantsiyasi ishga tushirilgan.

Shu o‘rinda Prezidentimizning 2022-yil 9 sentyabrdagi aholi va tadbirkorlik subyektlarining qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanishini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish, energiya resurslaridan samarali foydalanishni rag‘batlantirishga qaratilgan “energiya tejovchi texnologiyalarni joriy qilish va kichik quvvatli qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni bilan imtiyozlar ham belgilab berilgan.

Davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash hisobiga 2022–2023-yillarda hududlardagi 34 mingdan ortiq obyektda, jumladan, 619 “Yangi O‘zbekiston” massivi va 28 mingdan ziyod xonadonda muqobil energiya manbalarini joriy qilish, vazirlik va idoralar kesimida 6 mingdan ortiq obyektda energiya sarfi hajmida muqobil energiya manbalari ulushini 30 foizga etkazish ishlari amalga oshirilmoqda[6].

Suv resurslari taqchilligining oldini olish borasida ham tizimli chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Jumladan, birgina joriy yilda 478 ming gektarda suv tejovchi texnologiyalar joriy etish hisobiga 534 million kub metr suvni iqtisod qilish belgilangan. Bu o‘z navbatida, mavjud suv resurslaridan oqilona foydalanish bilan bir qatorda yetishtirilayotgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari tannarxi pasayishiga xizmat qiladi. O‘tgan yil noyabr oyidan boshlab keng ko‘lamda amalga oshirilayotgan “Yashil makon” umummilliy loyihasi doirasida 2021-yil kuz mavsumida 85

million, joriy yilning bahor mavsumida 126,4 million, kuz mavsumida 75 million tupdan ortiq daraxt va buta ko‘chati ekildi. Keyingi besh yilda 1 milliard daraxt va buta ko‘chati ekilishi ham shaharlar, mahallalarimizga fayz bag‘ishlovchi yangi yashil hududlar barpo etilishi, yurtimiz iqlimini mo‘’tadil saqlash, pirovardida tabiatimizni asrash, aholimiz salomatligini yaxshilash, xalqimizning farovonligini ta’minlashga xizmat qilishi, shubhasiz. 2022 yilning 9 oyi mobaynida 208 ming gektar maydonda saksovul va boshqa cho‘l o‘simliklaridan “yashil qoplamalar” barpo etilgan, cho‘l o‘simliklarining 956,2 tonna urug‘i jamg‘arilgan. 171 gektar maydonda saksovul va boshqa cho‘l o‘simliklari niholxonalari tashkil etilgan. 640 gektar maydonda iqlim sharoitiga mos daraxt va buta turlaridan niholxona va ko‘chatxonalar, 2,2 ming gektar maydonda yong‘oq mevali, shundan 1,5 ming gektar pista, 610 gektar bodom va 130 gektar yong‘oq plantatsiyalari tashkil etilgan. 57 gektar maydonda esa 22,8 ming tup bodom ko‘chati ekilib, Chorvoq suv omborining tog‘ va tog‘ oldi hududlarida ihota (himoya) o‘rmonlar, 110 obyektning 1,3 ming gektar erida 3,1 million tup tut ko‘chati ekilib, ihota daraxtzorlar barpo etilgan[6].

Shu o‘rinda mintaqamizda iqlim o‘zgarishlariga sabab bo‘luvchi Orol dengizi fojiasi oqibatlarini yumshatish, Orolning qurigan tubini o‘rmonlashtirish, Orolbo‘yi hududi aholisi farovonligini oshirish bo‘yicha ulkan ishlar amalga oshirilayotganiga ham to‘xtalish zarur. So‘nggi 4 yil davomida Orolning qurigan tubida qariyb 1,7 million gektardan ortiq maydonga saksovul, cherkes, sho‘rga va qurg‘oqchilikka chidamli boshqa o‘simliklar urug‘lari sepildi va ko‘chatlari ekildi. Ushbu hududlarda cho‘l o‘simliklaridan “yashil qoplamalar” — himoya o‘rmonzorlari barpo etilishi, o‘z navbatida, Orol dengizining suvi qurigan tubidan ko‘tarilayotgan qum, tuz va chang zarrachalarining salbiy ta’sirini kamaytirish, global iqlim o‘zgarishlari va Orol dengizi qurishining qishloq xo‘jaligi rivojlanishi hamda aholining hayoti va faoliyatiga salbiy ta’sirini yanada yumshatish imkonini beradi.

Chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni tashkil etish va muvofiqlashtirishda yurtimiz hududining 93 foizi sanitar tozalash xizmatlari bilan ta’minlanib, qamrov 2016 yildagiga nisbatan 18 barobar ortgan. 2022 yil 1 oktyabriga qadar chiqindilar bilan ishlash yo‘nalishida 79 tuman va shahar xususiy sheriklarga biriktirilib, uning ulushi 52 foizga etkazilgan. 22 ta chiqindi poligoni rekul`tivatsiya qilingan, 8 ta poligon yopilgan, chiqindilarni qayta ishlash 29,6 foizga etkazilgan. Birgina misol. “Chust dpk kompozit” MChJ tomonidan birlamchi va ikkilamchi poliolefin mahalliy xomashyosi va yog‘och chiqindilari asosida import o‘rnini bosuvchi dekorativ yog‘och-polimer kompozitlari ishlab chiqarish texnologiyasini tijoratlashtirish loyihasi amalga oshirilishi natijasida yiliga 120 ming tonnagacha ikkilamchi poliefir va 150 ming tonnagacha yog‘och chiqindisi qayta ishlanyapti. 200 ming kub metr arzonlashtirilgan yog‘och-polimer kompozit qurilish materiallari ishlab chiqarilmoqda.

Xulosa. O‘rnida davlatimiz rahbarining 2021 yilda Janubiy Koreyada bo‘lib o‘tgan “Yashil o‘sish va global maqsadlar uchun hamkorlik — 2030” ikkinchi xalqaro sammitida so‘zlagan nutqidagi quyidagi iqtibosni keltirish mumkin: “Bugungi kunda ona tabiatning o‘zi bizga yo‘llayotgan ogohlik qo‘ng‘irog‘iga beparvo bo‘lmasligimiz kerak. Afsuski, iqlim o‘zgarishlari tobora kuchayib bormoqda. Bugun “yashil taraqqiyot” borasidagi maqsadlarga erishish uchun mamlakatlarning harakatlari yanada faol va samarali bo‘lishi kerakligiga hech kim shubha qilmayapti. Boshqa choramiz ham yo‘q...”. Shu o‘rinda men ayta olamanki, Mamlakatimizda hozirgi kunda bo‘layotgan hodisalarni ya’ni ifloslangan havoga ko‘p sabab bo‘layotgan chiqindilar, mashinalardan chiqayotgan zaharli moddalarni kamaytirsakgina bunga yechim topa olamiz. Bilamizki bu jarayonga batamon nuqta qo‘yib bo‘lmasligini, lekin biz aholi bilan kelishgan holda ish ko‘rsakgina hammasiga yechim topa olamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.12.2022 yildagi PQ–436-son.

2. Barqaror taraqqiyot va tabiatshunoslik asoslari. Darslik. A.E. Ergashev va boshqalar 2016.

3. Vahobov Abdurahim, Xajibakiyev Shuhrat. “Yashil iqtisodiyot” darslik Toshkent-2020. 262 b

4.Xaydarov B., Saitov S. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi va afzalliklari// Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 634-635.

6. Xaydarov B.X., Saitov S.A. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi, afzalliklari amaliy ahamiyati va xorijiy tajriba //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – C. 151-156.

7.parliament.gov.uz

Madrahimova Gulasal
Tashkent State University of Economy,
professor of the department
“Green economy and sustainable business”

Abduraimova Saboxon Abduvositjan
daughert’s TSUE master’s degree

NEW UZBEKISTAN AND SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION

Abstract: *In the article, on September 16, 2022, the summit of the Shanghai Cooperation Organization was held in the city of Samarkand. The next meeting was chaired by Uzbekistan. The main goal of the Shanghai Cooperation Organization is*

to strengthen mutual trust, friendship and good neighborliness, to develop cooperation in political, trade-economic, scientific-technical, culturalhumanitarian, energy, transport and other fields, to ensure peace, security and stability in the region. tasks.

Key words: *cooperation organization, development, region, security, Uzbekistan, equal rights, partnership, economy, trade , investment.*

Another important international event serving friendly cooperation and peace was hosted by Uzbekistan, the same city of Kohna and eternal Samarkand, on the initiative of President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev. On September 16, 2022, the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization convened a meeting of the Congress Center of the Great Silk Road International Tourist Complex in Samarkand.

Indeed, the Shanghai Cooperation Organization, which today has become a prestigious international organization in the world "It was founded in Shanghai on June 15, 2001, on the basis of a declaration signed by Uzbekistan, Kazakhstan, China, Kyrgyzstan, Russia, and Tajikistan. Strengthening mutual trust, friendship and good cooperation, developing cooperation in political, socio-economic, scientific and technological, cultural, humanitarian, energy, transportation and other fields, peace, security and stability in the region provision is the main objectives and objectives of the Organization." [1] Uzbekistan plays an important and active role in its activities as one of the countries that founded the Shanghai Cooperation Organization. Uzbekistan's initiatives have always served to improve the international reputation and potential of the SCO and to strengthen multilateral cooperation. Our country has so far chaired the SCO from 2003 to 2004, 2009-2010 and 2015-2016.

At a meeting chaired by President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, Indian Prime Minister Narendra Modi, Kazakhstan's Prime Minister Qasim-Saxe-Trump, Chairman of the People's Republic of China Si Szinpin, President of the Kyrgyz Republic Sadir Japarov, Prime Minister of the Islamic Republic of Pakistan Shahboz Sharif, President of the Russian Federation Vladimir Putin, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, as well as The Shanghai Cooperation Organization's Secretary-General, Chjan Min, and Ruslan Mirzayev, director of the Executive Committee of the SCO Regional Counterterrorist Development, attended.

In accordance with the agenda of the Samarkand summit, heads of state discussed the current state and prospects of cooperation within the SCO, discussing issues of regional and international importance, taking into account the political and economic situation that is taking place in the region.

President Shavkat Mirziyoyev speaks at the event. In his remarks, the country's governor reported on the results of Uzbekistan's membership in the SCO in 2021-2022. As forbidden, more than 80 large-scale events were held during this

period. Despite the complex consequences of the pandemic and the new dangers, the plan for uzbekistan's presidency of the SCO has been fully implemented. The summit presented a set of documents – more than 40 agreements and resolutions – for signing. They reflect the general approaches of SCO countries to strengthen interrelationship, cooperate in industrial cooperation, "green" economies, digitalization, and trade in the most important and promising areas.

In view of this and drawing on the effective experience of multilateral partnerships within the SCO, our country's leader has in recent years undertaken specific proposals and practical initiatives to address the most important tasks in the main areas of cooperation." [2]

To assist individuals desiring to benefit the worldwide work of Jehovah's Witnesses through some form of charitable giving, a brochure entitled Charitable Planning to Benefit Kingdom Service Worldwide has been prepared. It also focused on ecological issues and cultural and humanitarian relations. Particular attention has been paid to security problems and the regulation of the situation in Afghanistan.

Our President emphasized that the future of the SCO and the development of our countries depend in many ways on sharing and working effectively. "Together, we are able to bring the organization to new marks for the development and well-being of our countries and peoples in order to ensure regional and global security," said Shavkat Mirziyoyev.

In their resignation, the leaders of several countries discussed issues related to improving cooperation within the SCO and regional and international security problems. The Samarkand summit was noted to have special, historical significance.

The meeting of the Council of Heads of State of the SCO continued with the participation of observer countries, honored guests, heads of international and regional organizations. The summit was held for the first time in a wide format – with the participation of the leaders of 14 countries. At the extended meeting of the Council of Heads of State chaired by the President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev, together with the leaders of the member countries and its structures, the leaders of the SCO observer states and the honorary guests of the summit – the President of the Republic of Belarus Alexander Lukashenko, President of the Islamic Republic of Iran Ibrahim Raisi, Mongolia President Ukhnaagiin Hurelsukh, President of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdogan, President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev and President of Turkmenistan Serdar Berdimuhamedov, as well as heads of international and regional organizations, including UN Deputy Secretary General Rosemary DiCarlo, participated.

At present, the SCO space is a self-sufficient region in terms of having huge reserves of raw materials, manufactured products, skilled labor and human capital, and technological potential. The total volume of the economies of the

SCO member-states is about $20 trillion, which is 13 times more than since its establishment. The Organization space represents the largest consumer market in the world. Today, the aggregate GDP of the SCO members has reached about ¼ of the global figure. By 2030, this figure could increase by 35-40% of global GDP. The SCO has an enormous transport and transit potential that awaits its practical implementation. In the context of the diversification of global supply chains, the creation of new international rail and road corridors in Eurasia along the East-West and North-South directions is acquiring a strategic dimension.It should be borne in mind that the SCO is a promising platform for strengthening an inter-civilizational dialogue, cultural and humanitarian cooperation. The relevance of this direction is especially growing against the backdrop of aggravated distrust and antagonistic moods in the world.The participation of countries, each with a rich history and unique cultural heritage, in one Organization contributes to strengthening a mutual understanding and the spirit of cooperation in Eurasia.

"Strengthening solidarity, mutual support and partnership based on the principles of the Shanghai spirit is another key task. "Only in this way we can ensure peace, stability and prosperity in the SCO region" [3] said Shavkat Mirziyoyev.

Based on these principled approaches and taking into account the current international situation, the head of our state proposed to prepare a strategy for the development of the SCO until 2040. This program document is aimed at covering all aspects of multilateral cooperation, defining priorities for the long-term development of the SCO. The importance of increasing the overall effectiveness of cooperation in the fields of economy, trade and investment was noted." [4] For this purpose, proposals were put forward to establish a new economic dialogue of the SCO, hold a business partnership week of the SCO regions in Uzbekistan, create an alliance of special economic zones of the member countries, hold a large SCO trade fair every year and create a single electronic platform based on it.

The global food security crisis requires active cooperation in this regard in the SCO. Based on this, the President of Uzbekistan proposed to develop general principles and approaches to ensure food safety and hold an international conference on food safety in Uzbekistan next year.

Focusing on the need to strengthen interdependence in terms of transport in the SCO space, an initiative to establish an Interregional Interdependence Center in Tashkent was put forward under the support of the United Nations. Shavkat Mirziyoyev "Within the framework of the Summit Evaluating the signing of the tripartite agreement on the construction of the "China-Kyrgyzstan-Uzbekistan" railway as a historical event, he participated in another strategically important project – "Termiz – Mazari-Sharif – Kabul he also called for support for the construction of the "Peshawar" railway.[5]

Conclusion. the Samarkand Declaration of the SCO Council of Heads of State was the main final document of the event. A total of 44 documents – agree-

ments, concepts, programs and other decisions were adopted. Joint approaches to ensuring regional stability, security and sustainable economic development, strengthening transport links, and deepening cultural dialogue were determined.

References:

1. Usmonov Q. va boshqalar. O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Moliya, 2016.
2. “Xalq so‘zi”. 18.09.2022. Sh.M.Mirziyoyev Samarqand 16-17 sentabr 2022yil Shanxay hamkorlik tashkiloti sammiti so‘zlagan nutqi.
3. N. Oblomurodov, F.Tolipov. O‘zbekistonning eng yangi tarixi. T.. 2021
4. “Xalq so‘zi”. 18.09.2022. Sh.M.Mirziyoyev Samarqand 16-17 sentabr 2022yil Shanxay hamkorlik tashkiloti sammiti so‘zlagan nutqi.
5. https://theasiatoday.org/interviews/the-shanghai-cooperation-organization-in-the-system-of-foreign-policy-priorities-of-new-uzbekistan/
6. https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2022/09/16/why-the-shanghai-cooperation-organization-summit-in-uzbekistan-this-week-should-matter-for-the.
7. http://news.163.com/09/0616/14/5BUHGVND000120GU.htm
8. ‘SCO Heads of State Council meets in Yekaterinburg‘, China Daily, July 20,2009.http://www.chinadaily.com.cn/china/peacemission2009/200907/20/content_8449520.htm
9. The 7th international student symposium: Celebrating research& creative endeavor. Tursunalieva Sabokhon Samarkand,2022.p.p111
10. Ruslan Maksutov, ‘The Shanghai Cooperation Organization: A Central Asian Perspective’.Sipri Project paper, August 2008.

Gulamova Iroda Ziyovuddin qizi,
3rd year student of “Banking and audit”
Tashkent state university of economics

ADVANCING GREEN ECONOMY AND INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN: PATH TO A SUSTAINABLE FUTURE

Abstract. *The article examines Uzbekistan’s transition to a green economy and industrial development, as well as its strategic initiatives to reduce greenhouse gas emissions, increase the share of renewable energy sources, and improve energy efficiency. Special attention is given to key aspects of industrial development, such as the textile, chemical, automotive, and food industries.*

Keywords: *Green economy, industrial development, sustainability, greenhouse gas emissions, renewable energy sources, energy efficiency, textile industry, chemical industry, automotive industry, innovation, economic development.*

The advancement of forward-looking industrial enterprises and their alignment with the principles of the green economy are pivotal in contemporary society.

The green economy is an economic development model that advocates for

responsible stewardship of Earth's resources and aims to strike a sensible balance between prosperity and environmental conservation. Annually, human activities release 20 billion tons of carbon dioxide into the atmosphere and produce over 300 million tons of plastic waste worldwide.

One of the principles of the green economy is government support for stable production and consumption, as well as the adoption of low-carbon, resource-efficient technologies. Experts emphasize that transitioning to this new economic model requires a phased approach. The key stages of this transition can be observed through environmental initiatives implemented by the European Union.

Grounded in sustainable development theory and prudent environmental stewardship, the green economy safeguards our surroundings and mitigates the adverse effects of industrial activities on the climate and natural resources. Fostering the growth of innovative industrial ventures that integrate eco-friendly technologies and practices not only generates employment opportunities but also fosters the adoption of environmentally sustainable solutions. This not only fosters economic expansion and enhances living standards but also tackles numerous ecological challenges confronting us today. Advocating for green methodologies within forward-looking industrial enterprises represents a significant stride towards continual transformation and the creation of a more promising future for all.

Achieving sustainable development within industrial enterprises hinges on implementing strategies that optimize resource usage efficiently. This involves a concerted effort by the enterprise to maximize the utilization of resources like energy, water, and raw materials, aiming to minimize both consumption levels and adverse environmental impacts.

To accomplish this goal, industrial entities can adopt various effective methods and production processes designed to significantly reduce resource usage. For instance, integrating energy-saving lighting systems, employing state-of-the-art energy monitoring systems, and implementing water conservation techniques are viable approaches.

Moreover, effective waste management practices play a pivotal role. Rather than disposing of waste in landfills or releasing it into the environment, enterprises should prioritize waste utilization and recycling. This can be facilitated through rigorous quality control measures, waste reduction initiatives, and the seamless integration of a "waste-to-resource" cycle into production processes.

Furthermore, emphasizing the importance of ongoing training and education for employees is crucial. Staff members should receive comprehensive training on sustainable development principles and best practices for responsible resource utilization. Additionally, fostering a culture that encourages employees to contribute ideas and suggestions for process improvements enhances overall efficiency and sustainability within the enterprise.

The adoption of green technologies and innovative practices within industri-

al enterprises presents a myriad of benefits:

1. Green technologies facilitate proactive environmental management, allowing for a reduction in the consumption of resources such as energy, water, and raw materials. This not only results in decreased operational expenses but also bolsters the company's competitive edge in the market.

2. By integrating green technologies, industries can effectively mitigate their adverse environmental footprint. These technologies aid in curbing emissions of harmful pollutants and minimizing waste generation, thereby lowering the risk of environmental degradation and enhancing public health. Furthermore, adherence to stringent environmental regulations and standards becomes more achievable.

3. Embracing green technologies fosters the development of an environmentally conscious society. Companies that embrace eco-friendly practices not only demonstrate their commitment to sustainability but also cultivate a positive reputation that resonates with consumers, investors, and partners alike. Moreover, the implementation of green technologies can spur the growth of emerging markets and lead to the creation of new job opportunities, particularly in sectors focused on developing and deploying environmentally sustainable solutions. This holistic approach not only fuels economic growth but also contributes to the overall advancement and prosperity of regions.

Uzbekistan's move towards a green economy reflects a significant shift in its development trajectory. With a heightened awareness of environmental challenges, the country is adopting sustainable practices to tackle climate change and improve resource efficiency. In order to implement the objectives outlined in the Strategy for the Development of the New Uzbekistan and to enhance the efficiency of measures aimed at ensuring " green" and inclusive economic growth within the framework of the Strategy for the Transition of the Republic of Uzbekistan to a " Green" Economy, as well as further expanding the use of renewable energy sources and resource conservation in all sectors of the economy, the President issued a decree The Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan, dated October 4, 2019, No. RP-4477, approving the Strategy for Transitioning the Republic of Uzbekistan to a "Green" Economy for the Period 2019-2030.

In recent years, Uzbekistan has been prioritizing the transition to a "green" economy, paying more attention to sustainable development issues. According to the "Uzbekistan-2030" strategy, the share of renewable energy sources in total consumption is planned to increase to 40% or 25 GW, and greenhouse gas emissions are targeted to be reduced by 30% compared to the 2010 level.

The World Bank noted that in business planning, only 10% of Uzbekistani companies take environmental issues into account, and only 8% clearly define their role in addressing them. One proposed solution is to reduce the role of the state in the economy to stimulate business.

In October 2023, Uzbekistan issued its first international sovereign bonds for "green" financing purposes. The Chairman of the Stock Exchange, Georgiy Paresishvili, described the attraction of 4.25 trillion sums for a three-year term at an interest rate of 16.25% per annum as a "very successful placement".

Within the framework of the Paris Agreement, Uzbekistan reaffirms its commitment to reduce greenhouse gas emissions per unit of GDP by 35% by 2030. To achieve these goals, Uzbekistan has adopted the Green Economy Transition Strategy for 2019-2030. As a result of implementation, a twofold increase in energy efficiency indicators is expected, further development of renewable energy sources with their share reaching over 25% of the total electricity generation volume, modernization of industrial infrastructure to ensure sustainability through at least a 20% increase in energy efficiency, and broader application of clean and environmentally friendly technologies and industrial processes.

Uzbekistan possesses a high technical potential for energy production from renewable sources, with solar energy accounting for about 97% of it. The potential for solar generation ranges from 525 to 760 billion kWh. This is due to the fact that the number of sunny days per year amounts to 320 days, with an average of 3,000 hours of active sunlight.

By 2026, the goal is to increase the share of "green" energy to 8,000 MW, which will reduce carbon dioxide emissions by 5 million tons. By 2030, the economy's energy efficiency is planned to be doubled, and the share of renewable energy is planned to be raised to at least 25%. Already today, there is a trend of reducing emissions into the atmosphere. According to the State Committee of Statistics, while in 2014 the volume of harmful substance emissions into the atmosphere in Uzbekistan exceeded 1,162 thousand tons, by 2021, this indicator had decreased to 909 tons.

Several facets of Uzbekistan's green economy encompass:

Advancement of renewable energy sources: Uzbekistan is vigorously progressing towards harnessing renewable energy, notably solar and wind power. Over recent years, the nation has undertaken significant endeavors, including the construction of large-scale solar power plants, to diminish reliance on conventional fossil fuels.

Emphasis on energy efficiency and conservation: Uzbekistan is actively promoting policies to enhance energy efficiency across diverse economic sectors. Implementation of innovative technologies, adoption of energy-saving practices, and public education campaigns on energy conservation contribute to curbing energy consumption and mitigating environmental impact.

Sustainable management of natural resources: Uzbekistan prioritizes the sustainable utilization of natural resources, including water and land. Strategies encompass rational water usage in agriculture, modern irrigation techniques, and integration of contemporary conservation methods to preserve resources and enhance ecological well-being.

Promotion of eco-friendly transportation: Uzbekistan is directing efforts towards fostering eco-friendly transportation options, such as electric vehicles and public transit systems powered by clean energy sources. These initiatives aim to reduce harmful emissions and improve environmental quality.

These initiatives are integral to Uzbekistan's pursuit of sustainable development, aimed at reducing environmental degradation and reducing dependency on fossil fuels.

Furthermore, Uzbekistan is currently witnessing dynamic growth across various industrial sectors, encompassing oil and gas, textiles, chemicals, electronics, automotive, and food production.

The oil and gas sector stands as a cornerstone of Uzbekistan's economy, leveraging its substantial reserves to drive economic growth. With ongoing development efforts, including the expansion of oil and gas refineries and gas processing facilities, the nation aims to maximize production efficiency and meet both domestic and international demand.

Furthermore, Uzbekistan's textile industry wields significant influence, particularly as one of the world's foremost cotton producers. This sector encompasses a wide array of textile products, ranging from garments to household textiles, sustaining employment and contributing to the country's export revenue.

In tandem with its industrial strides, Uzbekistan's chemical sector is witnessing notable advancements, marked by increased production capacities in fertilizers, plastics, synthetic fibers, and various chemical compounds. This growth trajectory positions the nation as a key player in the global chemical market, fostering economic diversification and bolstering export opportunities.

Meanwhile, the electronics industry is experiencing robust expansion, fueled by foreign investments and technological advancements. Uzbekistan's focus on this sector underscores its commitment to innovation and technological progress, paving the way for enhanced competitiveness in the global arena.

Additionally, the automotive industry emerges as a driving force in Uzbekistan's economic landscape, churning out a diverse range of vehicles, including passenger cars, commercial trucks, and buses. This sector's evolution underscores the nation's efforts to meet domestic transportation needs while capitalizing on export opportunities in regional markets.

Lastly, the food industry plays a vital role in Uzbekistan's economy, leveraging its rich agricultural heritage to produce a wide array of food products for both domestic consumption and export. Through ongoing investment in production and processing facilities, Uzbekistan aims to capitalize on its agricultural potential and enhance its position as a key player in the global food market.

For instance, Uz AUTO stands out as Uzbekistan's premier automotive manufacturer, specializing in both passenger and commercial vehicles. Renowned for its commitment to innovation, the plant has implemented cutting-edge method-

ologies and fostered international partnerships aimed at elevating product quality and enhancing overall productivity levels.

Another notable establishment is the Uzbekistan GTL plant, the largest and most prominent gas-to-liquids complex in the country. Through strategic collaborations and technology transfers with global entities, this facility efficiently processes natural gas, playing a pivotal role in Uzbekistan's energy landscape.

The cotton-textile combine KVANT emerges as a cornerstone of Uzbekistan's textile industry, renowned for its expertise in cotton processing and textile manufacturing. This facility places a strong emphasis on quality assurance protocols and continuous innovation to drive productivity gains and optimize resource utilization. Notably, KVANT's contributions are integral to Uzbekistan's status as a major player in the global cotton market.

Similarly, the Urea chemical fertilizer plant represents a vital component of Uzbekistan's agricultural sector, supplying essential fertilizers to support crop cultivation. Through extensive modernization efforts and the adoption of advanced production techniques, this facility has not only bolstered productivity but also catalyzed economic growth across the nation.

These enterprises serve as exemplars of Uzbekistan's proactive approach to industrial advancement, leveraging innovation, international collaborations, and a commitment to excellence to drive productivity gains and foster sustainable economic development.

References:

1. Pakina A.A., Gorbanyov V.A. Prospects of the green economy as a new development paradigm. https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-zelyonoy-ekonomiki-kak-novoy-paradigmy-razvitiya

2. The Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan, dated October 4, 2019, No. RP-4477, approving the Strategy for Transitioning the Republic of Uzbekistan to a "Green" Economy for the Period 2019-2030. https://lex.uz/ru/docs/4539506#4542737

3. Emissions of pollutants into the atmosphere. https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/ecology

4. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan, dated September 11, 2023, No. PP-300 On measures for the qualitative and timely implementation of the strategy "uzbekistan – 2030" https://lex.uz/ru/docs/6600415

5. "Green" business support. https://anhor.uz/economy/green-economy/

Saydullayeva Sevinch Zarifovna,
Tashkent State University of Economics
Sobirova Sevinchbonu Erkin qizi,
Tashkent State University of Economics

PRIORITY AREAS FOR ENSURING A GREEN ECONOMY IN UZBECISTAN

Annotation. *in the structure of the country's economy and exports, further raising the economy, which is deeply processed, aimed at rapidly increasing the share of finished products with high added value, is an important factor in ensuring long-term sustainable economic growth in Uzbekistan.*

Key words: *the composition of the country's economy and exports, macroeconomic stability, the emergence of crises, unemployment and inflation, socio-economic of the population.*

President Of The Republic Of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev stated in a lecture at the enlarged Cabinet session of January 14, 2017 that "further strengthening macroeconomic stability and maintaining high rates of economic growth, including ensuring that the state budget is at all levels proportional, the price level of the national currency and the domestic market is stable – our most important priority".

The lack of ensuring interdependence between its various departments, sectors and sectors for the sustainable development of the economy leads to the inefficient use of economic resources in the country, which in turn causes economic crises, an increase in the level of unemployment and inflation and a negative impact on the socio-economic standard of living of the population. Critical analysis strict discipline and personal responsibility should be the Daily rule of the activities of each leader. Neoceinsism in the development of theories of economic growth, dedicated to the main results of the social development of our country in 2016 and the most important priorities of the economic program for 2017. one can distinguish the directions of Neoclassicism and institutionalism.

And within the framework of these directions, various theoretical models of economic growth began to be created. In the mid-20th century, a new direction, neo-Keynesianism, emerged from the macroeconomic equilibrium theory of Keynesianism. Representatives of neoceanism who developed dynamic models of economic growth included the English economist Roy Harrod (1900-1978).) researched the relationship between labor, per capita income, and cash capital growth in its Model. He created the concept of "capital coefficient", which represents the capital capacitance level of national income. R.Harrod used the capital capacitance criterion to analyze the impact of technical progress on the economy. The development of theories of economic growth was influenced by the work of the American scientist Walt Rostow (1916-2003.) the" theory of periods of economic growth " had a major impact. He proposed five periods of economic

growth: a “traditional” society, a period of conditioning or transition to “flight” (ascent), a period of “flight” (ascent), a period of maturation (scientific-technical revolution), a period of high mass consumption. The importance of such measures as further improvement of macroeconomic policy in ensuring sustainable economic growth, stabilization of the economy in the conditions of modernization of the economy, structural changes in the national economy and expansion of diversification directions is great.

The state programs adopted in the implementation of economic reforms in our country, the resolution of the imbalances that have arisen in the structural structure of the economy, the improvement of the network structure of the economy and the development of its priorities are some of the important tasks facing our country. It should be noted that achieving economic growth, ensuring that its rates are at a stable and optimal level, is considered one of the priorities not only for Uzbekistan, but also for all countries of the world. Because the indicator of economic growth is considered one of the main indicators that determine the strength of the country and the well-being of the population.

During the years of independence in our country, tremendous progress was made in the development of the economy and the improvement of the living well-being of the population. In particular, the fact that the pace of economic growth has gained stability, the results recorded in the coming years in relation to the development of our country show how justified the above data is. In conclusion, when the” green economy “is studied as new sectors of the economy that promote the improvement of the nature of the country, in some studies, the” green economy “is studied as new technologies, ecosystems that help and benefit nature, and in the third group of studies, the” green economy “ is the transition to a new stage of development aimed at creating environmentally friendly products, Renewable energy is a source of energy derived from the environmental energy flow. These include solar, wind, water resources, geothermal sources, industrial and municipal, biogas derived from agricultural waste.

Alternative energy sources play a large role in saving primary hydrocarbon resources in cities, ensuring the country’s energy security. Cooperation relations between large industrial enterprises and cashiers strengthening solves such an important problem as increasing the income of the family budget, allows you to sharply reduce the number of non-employed residents and attract an active part of it to production. At the moment, butchers are provided with the right to calculate the length of Service, assign them pensions and social insurance benefits. Together with the supply of the necessary raw materials and materials to the cashiers of industrial enterprises, it creates the opportunity to master the domestic production of certain types of products with low profitability and high labor costs, which, in turn, helps to increase the efficiency of work of large enterprises.

At the moment, the establishment of market relations in a period of intense globalization, the integration of the country into the world economy, as well as the growth of the information role in the economic system, the strengthening of ties between new technologies and capital markets dictate the transition of the economy to the path of innovation development. It is important to study the experience of developed and developing countries of the world, as well as to choose the path of innovation development, taking into account the rich natural and social resources, production and scientific and technical potential of our republic.

In particular, in order to maximize the organization of the development of our country, first of all, serious attention should be paid to the effective use of innovation and scientific and technical potential. In this regard, it is necessary to establish the legislative framework for the formation of the comprehensive innovation policy of our country.

In order to effectively organize and develop innovative activities, it is necessary to develop a system of Strategic and tactical measures of this activity.

In place of the conclusion, it is known that the development of this system is carried out only on scientific grounds. Therefore, experts, employees of the relevant industry need to know the practice of organizing and managing innovative activities, strategic rules and the features of the formation and implementation of innovative policies innovation, which is a new tool that needs to be thought out, produced and invented, means a new method, new products, new technologies.

References:

1. Mouminov A. “What is economic growth and its factors” / / Voice of Uzbekistan. May 20, 2020.

2. Analysis of the stages of sustainable economic growth and its maintenance, scientific electronic journal “Economics and innovative technologies”, №6, November-December, 2020 Theoretical and practical aspects of ensuring sustainable economic growth on the basis of the” green economy“, scientific electron Journal” XXI century: science and education”. №2, 2017.

3. Strengthening macroeconomic stability is an important condition for ensuring sustainable economic growth, scientific journal “Economics and education”, №2,2017.

4. Scientific electronic journal “Economics and innovative technologies”, №1, January-February, 2017.92 T.V. Zakharova “Zelenaya” economics Kak Novy Kurs razvitia: globalny I regionalny aspect. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, No. 4 (16), 2011.

Avliyoqulova Nazira Otaniyozovna,
“Inson resurslarini boshqarish” yo‘nalishi talabasi

INSON TARAQQIYOTI INDEKSI – AHOLI FAROVONLIGINI IFODALOVCHI ASOSIY KO‘RSATKICH SIFATIDA

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bir nechta bir nechta rivojlangan va Inson taraqqiyoti darajasi yuqori bo‘lgan davlatlarning Inson kapitaliga kiritilayotgan farq O‘zbekistondagi holat bilan taqqoslanadi. Inson kapitali bu mamlakatning eng muhim resursi ya’ni Inson resurslari bilan o‘lchanadi. Inson kapitalining yuqoriligi nafaqat mamlakat iqtisodiy-ijtimoiy holati uchun, balki, kelajak uchun barqarorlikni yaxshilashga olib keladi.*

Kalit so‘zlar: *Inson taraqqiyoti, Inson kapitali, Inson resurslari, YaIM, Investitsiyalar*

Kirish.

Inson kapitali bu Inson resurslarining bilim, ko‘nikma va malakalari, ijtimoiy-iqtisodiy holati, turmush tarzi mehnat resurslarining faollik darajasi va uning samaradorlik darajalarini o‘lchash va rivojlantirish bilan o‘lchanib keladi. Ushbu ko‘rsatkichlar har qanday jamiyat farovonligi va davlat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omiliga aylangan bugungi kunda O‘zbekistonda ham inson kapitali, shubhasiz, ijtimoiy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Chunki inson kapitalini rivojlantirish – innovatsion iqtisodiyot, bilimlar iqtisodiyoti, investitsiyalar, global axborot tizimlari, eng yangi texnologiyalar va biznesning yangi shakllarini rivojlantirishning zarur sharti sanaladi. Rivojlangan mamlakatlar tushib yetishmoqdaki, inson qadri bu mamlakat rivoji uchun eng muhim omil bo‘lib qoladi. Inson qadri deganda biz, avvalo har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini, uning fundamental huquq va erkinliklarining himoyalangan va kafolatlanganligini va aholining munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilmani tashkil etish, malakali tibbiy xizmat ko‘rsatish, sog‘lom ekologik muhit yaratish va bepul sifatli ta’lim olishi kabi omillarning davlat tomonidan ta’minlanishini nazarda tutamiz. Jamiyat va undagi muhit qanday bo‘lsa inson kapitali ham shunga mos ravishda o‘zgaradi. Inson kapitali yani uning onggi, bilimi, dunyoqarashi va manaviyati mamlakatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy jarayonlar bilan uzviy bog‘liq, hamda hukumat qanchalik shaxsga nisbatan yetarli sharoitlar yaratib, investitsiyalar kiritsa bu albatta o‘z samarasini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Dastlab, o‘zining “Xalqlar boyligi” kitobida Adam Smit inson kapitali paydo bo‘lishida o‘z hissasini ko‘rsatgan[26]. Garchi u inson kapitali atamasiga asos solmagan bo‘lsada, u shaxsning orttirilgan va jamiyat uchun foydali qobiliyat va ko‘nikmalarini mamlakat boyligi va iqtisodiy taraqqiyotning manbai sifatida belgilaydi.

[26] Adam Smit – “Xalqlar boyligi”

Bundan keyin esa, Alfred Marshall o‘zining “Iqtisodiyot tamoyillari” asarida inson kapitaliga kiritiulgan uzoq muddatli investitsiyalar xarakterini va ularni amalga oshirishda oilaning rolini qayd etadi.[27]

Mazkur konsepsiya inson taraqqiyotiga ikki tomonlama yondasnuvni ko‘zda tutadi. Bu, bir tomondan, sog‘liqni mustahkam- lashbilim egallash, kasb ko‘nikmalarini takomillashtirish orqali inson imkoniyatlarini kengaytirish bo‘lsa, ikkinchi tarafdan, odamlar tomonidan egallagan qobiliyatlarini ishlab chiqarish, madaniy, siyosiy faoliyati va dam olish maqsadlari uchun ishlatishdir. Boshqacha qilib aytganda, mazkur konsepsiya inson taraqqiyotiga faqat ishlab chiqarish faoliyati uchun resurslami shakllantirish va moddiy boylikiami ko‘paytirishga intilishning o‘zinigina qamrab olmaydi.

BMT Rivojlanish dasturining ta’rificha: “Inson taraqqiyoti – odamlami kengroq tanlash imkoniyati bilan ta’minlash jarayonidir. Bunday tanlov cheksiz bo‘lishi va vaqt o‘tishi bilan ,o‘zgarishi prinsipial ahamiyatga egadir. Biroq rivojlanishning barcha darajalarida uzoq va sog‘lom hayot kechirish, bilim egallash va munosib turmush kechirish uchun zarur bo‘lgan resurslardan foydalanish imkoniyatlari inson taraqqiyotining asosiy mohiyatidir. Agar insonda bunday asosiy tanlov bo‘lmasa, u boshqa imkoniyatlardan ham foydalana olmaydi”.

Yuqorida ta’kidlanganidek, mamlakat degan nom vujudga kelishiga asosiy sabab bo‘ladigan va uning yashashi, rivojlanishi hamda dunyoda o‘z o‘rniga ega bo‘lishidagi asosiy omil bu insondir. Va bu fikrni taniqli fransuz iqtisodchisi, Nobel mukofotining laureati M.Alle “Demokratik va insonparvar jamiyatda oliy maqsad davlat emas, balki insondir” deb ta’kidlagan edi.

Biroq XX asming o‘rtalarida ro‘y bergan obyektiv jarayonlar vaziyatni tubdan o‘zgartirdi. Fan-texnikaning jadal rivojlanishi bilimlar, ko‘nikmalar, mahorat, inson qobiliyatini birinchi o‘ringa ko‘tardi. Bevosita inson iqtisodiyotni rivojlantirishning harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. Xodimlar o‘z mehnatlari natijalarini taqsimlashda, mulkda, foydada ishtirok etish tizimi orqali korxonalarni boshqarishda ishtirok eta boshladi, kooperativ korxonalarning soni va ularning samaradorligi ham ortdi.

Natijada jamiyatda **“inson kapitali”** iqtisodiy kategoriya sifatida shakllana boshladi. Uning paydo bo‘lishi iqtisodiyot va u bilan turdosh fanlarning iqtisodiyot va hayot talablariga javoblari bo‘ldi. Jamiyat va iqtisodiyot rivojlanishining sur’atlari vasifasida inson va u tomonidan to‘plangan intellektual salohiyatni chuqur tadqiq etish hayotiy zaruratga aylandi.[28]

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqot ishida statistik guruhlash, taqqoslash, induksiya, deduksiya, matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Statistik ma’lumotlarni tahlil qilishda Jahon banki rasmiy saytining ma’lumotlaridan foydalanildi.

[27] Alfred Marshall “Iqtisodiyot tamoyillari”

[28] “Inson kapitali iqtisodiyoti” G.Q.Abduraxmanova,S.A.Bozorova

Tahlil va natijalar

Inson taraqqiyoti indeksi integral indeks bo‘lib, uni hisoblash uchun subind-ekslarning o‘rtacha geometric o‘lchamini hisoblash kerak.

HDI_t = (1)

1) Kutilayotgan o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi (Life expectancy index, LEI)
2) Ta’lim indeksi (Education index, EI)
3) Turmush darajasi indeksi (Gross national income index, GNII)

1-jadval

Mamlakatlar inson taraqqiyoti indeksi[29]

Davlatlar	Inson	YaIM ko‘rsat-kichlari, ming AQSh dollari	Aho-li jon boshiga YaIM, AQSh dollari	Umr ko‘rish davomiyligi, yil	O‘rtacha ta’lim, yil
Singapur	0,912	466790	82807,6	83	13,6
Gongkong	0,859	359840	48983,6	85	12,2
Yaponiya	0,88	4260000	34017,3	84	13,4
Janubiy Koreya	0,858	1670000	32422,6	84	12,5
O‘zbekiston	0,686	80400	2255,2	73	14,6

Ushbu ma’lumotlar 2022-yildagi statistikadan tuzilgan.

O‘zbekiston uchun inson taraqqiyoti indeksini hisoblaymiz:

O‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi- 73 yosh

YaIM – 80,4 mlrd dollar

1) Tug‘ilgandan o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi: (73-20)/(85-20)=0,815
2) Ta’lim olishning kutilayotgan davomiyligi: (14,6-0)/(18-0)=0,811
3) Aholi jon boshiga to‘g‘ri keluvchi YaIM: (ln(2522)-ln(100))/(ln(75000)-(ln100)=0,488
4) ITI (HDI) = =0,686

Endi Aholi jon boshiga to‘g‘ri keluvchi eng yuqori YaIM ko‘rsatkichlariga ega bo‘lgan davlatlardagi inson taraqqiyotini hisoblaymiz:

29 Jahon banki rasmiy sayti ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

Singapur:

1) Tug‘ilgandan o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi: (83-20)/(85-20)=0,969

2) Ta’lim olishning kutilayotgan davomiyligi: (13,9-0)/(18-0)=0,772

3) Aholi jon boshiga to‘g‘ri keluvchi YaIM: (ln(82807,6)-ln(100))/(ln(75000)-(ln(100))=1,015

4) ITI (HDI) ==0,912

1-jadvalda Gong Kong,Yaponiya va Janubiy Koreyadagi Inson kapitali ko‘rsatkichlari berilgan formulalarga ko‘ra hisoblandi.

Ushbu jadvalda Singapur davlatining o‘zining aholi jon boshiga to‘g‘ri keluchi YaIM hisobiga Inson taraqqiyoti indeksida birinchi o‘rinda ekanligini ko‘rish mumkin. Yaponiya va Janubiy Koreya esa garchi, YaIMi eng yuqori davlat bo‘lsada aholi sonining ko‘pligi va aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan YaIM ko‘rsatkichining nisbatan kamligi hisobiga Singapur va Gong Kongdan inson taraqqiyoti indeksi ko‘rsatkichi bo‘yicha ortda qolgan. O‘zbekistondagi ko‘rsatkichlarga e’tibor berilsa, bizda YaIM, uni aholi jon boshiga to‘g‘ri kelishi, hamda umr ko‘rish davomiyligi ko‘rsatkichlari nisbatan past ekanligini guvohi bo‘lish mumkin. Albatta, yuqoridagi davlatlar rivojlangan davlatlar, bizni davlatimiz esa hali rivojlanayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yuqorida hisoblangan natijalarga ko‘ra yurtimizdagi inson taraqqiyoti indeksi o‘rtacha deb baholanadi. Ammo, bu ko‘rsatkichlar shaxsning turmush tarzi, yoki baxtiyorlik darajasini ko‘rsatish uchun yetarli emas. Inson taraqqiyoti indeksi mamlakatdagi YaIM, o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi va ta’lim darajasi bilan uzviy bog‘liq, ammo bu miqdorlar o‘rta hisobda olingan va mamlakatlarning barcha aholisi uchun bir xilda emas. Masalan, yurtimizda ta’lim darajasi shahar joydalarida qishloq joylariga nisbatan ancha yuqori va ba’zi ta’lim sharoitlari yetarli bo‘lmagan joylar ham mavjud.

Mamlakatimiz nafaqat inson kapitaliga investitsiya kiritishi, balki shaxsning erkinlik va haq-huquqlarining himoyalanganligi, ijtimoiy-iqtisodiy holatining yaxshilanishi, sifatli ta’lim va tibbiy xizmatlar bilan ta’minlanishiga e’tibor qaratishi hamda uning o‘z potensialiga munosib bo‘lgan ish joyida faoliyat yuritishi, davlatdagi yuz berayotgan jarayonlarga nisbatan o‘z fikrini erkin bildira olishi va bilim-ko‘nikmalarini jamiyat rivoji uchun sarflashiga sharoit yaratib berishi maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Adam Smit “Xalqlar boyligi”
2. Alfred Marshall “Iqtisodiyot tamoyillari”
3. “Inson kapitali iqtisodiyoti” G.Q.Abduraxmanova,S.A.Bozorova
4. Mamlakatlar statistikasi ma’lumotlari https://data.worldbank.org/country

Nuriddinova Barchinoy Xusniddin qizi
Iqtisodiyot fakultetining
IRB-82 guruh 4-bosqich talabasi

INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya. *Mazkur maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini qay darajada rivojlanayotganligini, uni yanada qanday rivojlantirish haqidagi fikrlar va takliflarni ko‘rib chiqamiz. Inson kapitalini rivojlanishi faqat inson bilan bog‘liq jarayon emas, bunda davlat va siyosatning o‘rni ham katta. Shunday ekan mavzu doirasida yurtimizda inson kapitali qanday darajada, inson kapitalining iqtisodiyotga bo‘lgan ta’siri va tutgan o‘rni, innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirish uchun hozirgi kunda yurtimizda qanday ishlar va strategiyalar amalga oshirilayotganligini ko‘ramiz.*

Kalit so‘zlar: *Inson kapitali, inovatsion iqtisodiyot, inson kapitali indeksi, inson kapitalini iqtisodiyotga ta’siri.*

Inson va uning qobiliyatlari, bilim, malakasi har qanday jamiyat farovonligi va davlat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omiliga aylangan bugungi kunda O‘zbekistonda ham inson kapitali, shubhasiz, ijtimoiy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Chunki inson kapitalini rivojlantirish – innovatsion iqtisodiyot, bilimlar iqtisodiyoti, investitsiyalar, global axborot tizimlari, eng yangi texnologiyalar va biznesning yangi shakllarini rivojlantirishning zarur sharti sanaladi.

Hozirgi kunda shiddat bilan rivojlanib borayotgan innovatsion iqtisodiyotning asosi bu – inson kapitalidir. Insonlar hayotini yaxshilashi, yaxshi sharoitlarda yashash va sifatli ta’lim olib zamonaviy bilimlarga ega bo‘lish uchun o‘z inson kapitaliga investitsiya kiritadilar.

Innovatsion iqtisodiyotning asosiy inson kapitali ekan, inson kapitalini rivojlantirish orqali miliy inson kapitali ko‘rsatkichlarini oshiramiz. Bunga, insonlarning sog‘lom va munosib turmush kechirishlari, o‘qimishli bo‘lishlari uchun kerakli imkoniyatlarni kengaytirish orqali erishishimiz mumkin. Bu haqda fransuz iqtisodchisi, Nobel mukofoti laureati M.Alle “Demokratik va insonparvar jamiyatda oliy maqsad davlat emas, insondir” deb ta’kidlagan. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirish tashkilotlar va iqtisodlarning raqobatbardoshligini saqlab qolish va tez texnologik taraqqiyotga moslashish uchun hal qiluvchi omilga aylangan.

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha ba’zi asosiy fikrlar mavjud. Bular uzluksiz ta’limni qamrab olish, ijodkorlik va innovatsiyalarni rag‘batlantirish, raqamli savodxonlik va texnologik malaka, moslashuvchan liderlikni rivojlantirish, iste’dodlarni qo‘lga kiritish va ushlab turish, tashkiliy tuzilmalar, ko‘rsatkichlar va ma’lumotlarga asoslangan tushunchalar.

Adabiyotlar tahlili.

Inson kapitali bu – xodimlarning bilimlari, ko‘nikmalari, sog‘ligi va ta’limini o‘z ichiga oladi. Inson kapitali shaxsiy daromadlarga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inson kapitaliga investitsiyalar bolalik va yoshlik davridan kiritish yuqori iqtisodiy foyda keltiradi.

Kompaniyalar inson kapitaliga sarmoya kiritishlari mumkin; masalan, ta’lim va kadrlar tayyorlash, sifat va ishlab chiqarish darajasini oshirish orqali. Keng ma’noda inson kapitali – bu aholining alohida va jamoaviy ega bo‘lgan barcha bilim va ko‘nikmalari, tajribasi, aql-zakovati, tayyorgarlik va malakalari. Bu resurslar xalq yoki davlat yoki uning bir qismi maqsadlarini amalga oshirish uchun yo‘naltirilishi mumkin bo‘lgan boylik shaklini ifodalovchi odamlarning umumiy qobiliyatidir. Inson kapitali yana uch turga bo‘linadi;

1. Bilim kapitali
2. Ijtimoiy kapital
3. Hissiy kapital

Ko‘pgina nazariyalar inson kapitalini rivojlantirishga investitsiyalarni ta’lim bilan aniq bog‘laydi va inson kapitalining iqtisodiy rivojlanish, samaradorlik o‘sishi va innovatsiyalardagi o‘rni ko‘pincha ta’lim va mehnat ko‘nikmalarini o‘qitish uchun davlat subsidiyalari uchun asos sifatida tilga olinadi.

Vazifaga xos inson kapitalining yangi kontseptsiyasi 2004-yilda Massachuts Texnologiya Instituti iqtisodchisi Robert Gibbons va Nyu-York shaxridagi Komel universiteti amerikalik iqtisodchi Maykl Valdman tomonidan ishlab chiqilgan. Kontseptsiyada ta’kidlanishicha, ko‘p hollarda inson kapitali topshiriqning tabiatiga xos (yoki vazifa uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar) to‘planadi va topshiriqni bajarish uchun to‘plangan inson kapitali o‘tkazilishi mumkin bo‘lgan ko‘nikmalarni talab qiladigan ko‘plab firmalar uchun qimmatlidir.

Keyingi yillarda O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirish orqali barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash va xalqqa munosib turmush tarzini yaratib berishga kun tartibidagi asosiy masala sifatida qaralmoqda. Inson kapitali indeksi birinchi marta bolgariyalik iqtisodchi Simeon Djankov va Federika Saliola tomonidan Jahon bankining 2019 yilgi Jahon taraqqiyoti hisobotining bir qismi sifatida nashr etilgan. Nobel mukofoti sovrindori Pol Romer o‘lchovni boshlagan.

Metodologiya.

Ushbu tadqiqot maqsadi inson kapitalini yanada chuqurroq va chet el tajribalarida o‘rganib chiqib, O‘zbekiston inson kapitalini yaxshilash va inson kapitali indeksini dunyo bo‘yicha yanada baland ko‘rsatkichga olib chiqish uchun

yangicha g‘oya va investitsiyalar jalb qilish maqsadida o‘rganib chiqildi. Bunga insonlarning sog‘ligi, bilim va ko‘nikmalari, qobiliyatlari, iste`dodlarini shakllantirish orqali erishishimiz mumkinligini professor va olimlar fikrlari bilan tasdiqlashimiz mumkin.

Tahlil.

Dunyo tajribasi va amaliyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, aynan inson kapitaliga investitsiya yo‘naltirishni ustuvor vazifa sifatida tanlagan mamlakatlar yuksak taraqqiyotga erishmoqda. Shu sababli rivojlangan mamlakatlarda ta’limning to‘liq sikliga investitsiya kiritishga, ya’ni, bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo‘lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e’tibor beriladi.

Mamlakat	**Ta’limning to‘liq sikliga sarflangan sarmoya** *(dollar)*	**Bir xodim yaratadigan qo‘shimcha qiymatning miqdori** *(dollar)*
AQSH	231 000	3,1 mln.
Janubiy Koreya	130 000	2,1 mln.
O‘zbekiston	19 000	77 ming

Agar yuqoridagi ma’lumotlarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, AQSH va Janubiy Koreyada bir ishchi kuchini shakllantirishga ketgan xarajat o‘zini 13-17 karra oqlagani holda, O‘zbekistonda sarflangan sarmoyaning jamiyatga keltiradigan foydasi atigi 4 barobarni tashkil etadi.

Mamlakatimizda maktab o‘quvchilarini bilimini aniqlash uchun o‘tkazilgan monitoring ishlari xalqaro standartlarga mos ravishda emasligi sababli ta’lim sifati (o‘quvchilarning bilimini baholash) bo‘yicha taqdim etilgan ma’lumotlar qabul qilinmagan va shu tufayli 2020-yilga qadar Inson kapitali indeksi” reytingida O‘zbekiston Respublikasining ma’lumotlari e’lon qilinmagan. Inson kapitali indeksi (HCI) Jahon banki tomonidan tayyorlangan yillik o‘lchovdir. HCI qaysi davlatlar inson kapitalini , fuqarolarining iqtisodiy va kasbiy salohiyatini safarbar qilishda yaxshiroq ekanini o‘lchaydi . Indeks har bir mamlakat ta’lim va sog‘liqni saqlash etishmasligi tufayli qancha kapital yo‘qotishini o‘lchaydi. Indeks 0 va 1 oralig‘ida bo‘lib, 1 maksimal potentsialga erishilganligini anglatadi.

HCI quyidagi uchta ustunga asoslangan holda hisoblanadi:

Omon qolish – 5 yoshdan oshgan bolalar ulushi

Maktab – Ta’lim miqdori (18 yoshgacha kutilayotgan maktab yillari)**;** Ta’lim sifati (Moslashtirilgan test ballari)

Salomatlik – Voyaga etganlarning omon qolish darajasi (60 yoshgacha omon qolgan 15 yoshli bolalar ulushi)**;** Bolalarda sog‘lom o‘sish (5 yoshgacha bo‘lgan bolalarning rivojlanish sur’atlar)**.**

2018-yilda Jahon Banki tomonidan e’lon qilingan “Inson kapitali indeksi-2018” reytingida Singapur (0,88 koeffitsent), Yaponiya (0,84), Koreya (0,84),

Gongkong (0,82) va Finlyandiya (0,81) peshqadamlik qilgan. Ushbu davlatlarning intellektual salohiyati ham juda yuqori. 2020-yil uchun inson kapitali indeksiga O‘zbekistondagi sog‘liqni saqlash va ta’lim sohasiga oid ma’lumotlar ham kiritildi. Ushbu tadqiqotlarda ilk marotaba ishtirok etgan O‘zbekiston 0,62 koeffitsent bilan MDH mamlakatlari ichida Belarus Respublikasi (0,7), Rossiya (0,68) va Qozog‘iston (0,63)dan keyingi o‘ringa joylashgan.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqotimizdan shuni xulosa qilib aytishimiz mumkinki, inson kapitali har bir davlat, har bir oila va birinchi navbatda har bir inson rivojlanishi uchun asosiy hayotiy omil hisoblanadi. Inson kapitalini rivojlantirishni biz birinchi navbatda albatta oiladan boshlashimiz kerak. Chunki har bir yosh avlod birinchi navbatda oilada tarbiya oladi.Prezidentimiz aytib o‘tganlaridek mehnat bozoriga chiqishi kutilayotgan har bir inson resursini tarbiyalashda oila, ta`lim dargohlari (bunga: maktab, o‘rta ta`lim va oliy ta`lim), atrof-muhitning o‘rni katta. Shu sababli yurtimizdagi barcha inson omilini ilm-fan bilan qoplab olishimiz kerak. Shundagina biz ko‘zlagan maqsadimizga erishimiz, dunyo standartlariga tenglashishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. G.Q. Abduraxmanova, S.A.Bozorova. Inson kapitali iqtisodiyoti.-T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-manba uyu”, 2022.
2. 2020 “Yangi O‘zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati”
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “ O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyalar to‘g‘risida “ PF-4947-sonli farmoni
4. Abduraxmanov Q.X Mehnat iqtisodiyoti. Nazariya va amaliyot. O‘zbekiston Respublikasi fanlar akademiyasi “FAN” nashriyoti davlat korxonasi 2019-yil. 212-bet.
5. https://yuz.uz/uz/news/inson-kapitaliga-etibor--asosiy-vazifa
6. https://uz.wikipedia.org/wiki/Inson_kapitali_indeksi
7. Measuring Human Kapital
8. Kraay, Aart (2018-09-25). *Methodology for a World Bank Human Capital Index*. Policy Research Working Papers. The World Bank.
9. Jahon Banki – 2019-yil hisoboti.pdf
10. “Human Capital” (en). *World Bank*.
11. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Сост., науч. ред., послесл. Р.И. Капелюшников; предисл. М.И. Левин. — М.: ГУ ВШЭ, 2003, —90, 96 с
12. Lutfiya Qodirova, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi Guliston hududiy filiali dotsenti, “Inson kapitalini o‘rganish” nomli tezis.

Ikromov Abror
Iqtisodiyot fakultetining
Inson resurlarini boshqarish yo‘nalishi
IRB-82 guruh,4-bosqich talabasi

INSON KAPITALINING IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI

Annotatsiya. *Ushbu maqola inson kapitali va mahsuldorlikka oid empirik adabiyotlarni o‘rganib va bu boradagi natijalarini umumlashtiradi. Mavjud dalillar shuni ko‘rsatadiki, ta’limga investitsiyalar ishlab chiqarishning o‘sishiga ijobiy, sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Natijalarga ko‘ra, inson kapitaliga investitsiyalarning ijtimoiy daromadlari ham yuqori ekanligi tasdiqlangan.*

Kalit so‘zlar: *Inson kapitali, mahsuldorlik, iqtisodiy o‘sish, iqtisodiyot.*

Kirish.

Iqtisodiy o‘sishning yangi nazariyalarining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri bu inson kapitali tushunchasining kengayishi bo‘ldi. Neoklassik modellarda faqat jismoniy kapital (uskunalar va tuzilmalar) to‘planishi iqtisodiy o‘sishga olib kelgan bo‘lsa, so‘nggi paytlarda inson kapitali va ishlab chiqarish bilimlarini to‘plash va bu ikki omil o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir ortib borayotgani ahamiyatli. Empirik dalillar har doim ham yangi nazariy modellarga mos kelavermaydi. Ayniqsa, inson kapitali misolida. Masalan Pritech tadqiqotini olsak, bunda ta’lim ko‘rsatkichi ahamiyatli emas hatto o‘sish regressida “noto‘g‘ri” belgisi bilan kiritilgan, ayniqsa ular turli spetsifikatsiyalar yoki panel texnikasi yordamida baholanganda.

90-yillarning ikkinchi yarmida adabiyotlardada salbiy natijalarning to‘planishi iqtisodiy o‘sish jarayonida maktab ta’limining roliga nisbatan shubhalarni keltirib chiqardi. Biroq, bu tadqiqotlarda topilgan salbiy natijalar inson kapitalini aniq o‘lchov ya’ni aniq miqdor va kriteriyalar bilan o‘lchash qiyinligi bilan bog‘liq bo‘lgan texnik muammolar bilan izohlanishi mumkin. Ushbu maqola ushbu gipotezani tasdiqlovchi dalillarni taqdim etadi. Birinchi bo‘limda ta’limning iqtisodiy o‘sishga qo‘shgan hissasi bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlarga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatgan nazariy asoslar, adabiyotlarda qo‘llanilgan asosiy empirik spetsifikatsiyalar ko‘rib chiqiladi va uning ba’zi asosiy natijalari qisqacha ko‘rib chiqiladi. Ikkinchi bo‘limda ilk empirik adabiyotlarda eng ko‘p qo‘llanilgan davlatlararo maktab ma’lumotlari to‘plamining ba’zi kamchiliklari yoritilgan. Uchinchi bo‘lim men asosan Rafael Domenek yozgan bir qator maqolalarining asosiy natijalarini umumlashtirganman.

Adabiyotlar tahlili. Inson kapitali va o‘sishning nazariy modellari insonda mujassamlangan bilim va ko‘nikmalar bevosita samaradorlikni oshiradi va iqtisodiyotning yangi texnologiyalarni rivojlantirish va o‘zlashtirish qobiliyatini oshiradi, degan gipoteza asosida qurilgan.

Gari Bekkerning inson kapitali nazariyasi iqtisodiy o‘sish va rivojlanishda ta’lim, o‘qitish va ko‘nikmalarni egallashning rolini tushunish uchun asos bo‘lib,

iqtisod sohasiga katta hissa qo‘shdi. Ushbu adabiyot sharhi Bekker nazariyasining asosiy tushunchalari, empirik dalillari va siyosiy oqibatlarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, uning inson kapitali to‘planishi va iqtisodiy farovonlik o‘rtasidagi munosabatlar haqidagi tushunchamizni shakllantirishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi. Bekkerning inson kapitali nazariyasi, o‘zining “Inson kapitali: Ta’limga maxsus havola bilan nazariy va empirik tahlil” (1964) nomli kitobida ta’kidlanganidek, odamlar o‘zlarining mahsuldorligi va daromad olish potentsialini oshirish uchun ta’lim va o‘qitishga sarmoya kiritadilar.

Bekkerning fikricha, inson kapitali shaxslarning rasmiy ta’lim, ish joyida o‘qitish va boshqa ta’lim tajribalari orqali egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini ifodalaydi. Inson kapitaliga investitsiyalar nafaqat jismoniy shaxslarning daromad olish qobiliyatini oshirish orqali foyda keltiradi, balki mehnat unumdorligini oshirish va texnologik taraqqiyotni rag‘batlantirish orqali umumiy iqtisodiy o‘sishga ham hissa qo‘shadi. Ko‘plab empirik tadqiqotlar ta’limga investitsiyalar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi ijobiy bog‘lanishni ko‘rsatgan, jumladan Bekkerning inson kapitali nazariyasi, Mankiw, Romer va Weil (1992) tomonidan olib borilgan muhim tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, inson kapitalining to‘planishidagi farqlar mamlakatlar bo‘ylab iqtisodiy o‘sish sur’atlarining o‘zgarishining muhim qismini tushuntirishi mumkin.

Xuddi shunday, Barro (1991) tahlili shuni ko‘rsatdiki, ta’lim darajasidagi o‘sish YaIMning yuqori o‘sish sur’atlari bilan ijobiy bog‘liqdir. Bundan tashqari, Hanushek va Kimkoning (2000) meta-tahlili iqtisodiy rivojlanishda ta’lim sifatining muhimligini ta’kidlab, mehnat unumdorligi va innovatsiyalarni oshirishda kognitiv ko‘nikmalarning rolini ta’kidladi. Bekkerning inson kapitali nazariyasi iqtisodiy o‘sish va rivojlanishni rag‘batlantirish uchun muhim siyosiy ta’sirga ega.

Siyosatchilar inson kapitalini shakllantirish va iqtisodiy taraqqiyotni rag‘batlantirish uchun ta’lim, ta’lim va umrbod ta’lim imkoniyatlariga sarmoya kiritish qiymatini tobora ko‘proq tan olishmoqda. Ta’lim olish imkoniyatini yaxshilash, o‘qitish va o‘qitish sifatini oshirish, malaka oshirish tashabbuslarini rag‘batlantirishga qaratilgan siyosat ko‘pincha uzoq muddatli o‘sishni ta’minlash uchun inson kapitali salohiyatidan foydalanishning samarali strategiyasi sifatida targ‘ib qilinadi. Bundan tashqari, Bekkerning inson kapitaliga investitsiyalar bo‘yicha qarorlarni shakllantirishda individual rag‘batlantirish muhimligiga urg‘u berishi soliqqa tortish, mehnat bozorini tartibga solish va ijtimoiy ta’minot dasturlarining inson kapitalini shakllantirishni rag‘batlantirishdagi roli haqida munozaralarga olib keldi.

Xulosa qilib aytganda, Gari Bekkerning inson kapitali nazariyasi ta’lim, mehnat unumdorligi va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishimizga katta ta’sir ko‘rsatdi. Bekker o‘zining kashshof ishi orqali barqaror rivojlanishni rag‘batlantirish uchun inson kapitaliga sarmoya kiritishning ahamiyati to‘g‘risida empirik tadqiqotlar va siyosiy munozaralar haqida ma’lumot beruvchi nazariy asosni taqdim etdi. Globallashuv, texnologik o‘zgarishlar va demografik siljishlar muammolari bilan kurashishda davom etar ekanmiz, Bekkerning fikrlari kelajakdagi iqtisodiy farovonlikni oshirishga qodir malakali va moslashuvchan ishchi kuchini shakllanti-

rishga qaratilgan siyosatni shakllantirish uchun dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Metodologiya. Inson kapitalining iqtisodiy o‘sishga ta’siri bo‘yicha meta-tahlil metodologiyasi PubMed, Web of Science va Google Scholar kabi ma’lumotlar bazalaridan tegishli tadqiqotlarni tizimli ravishda aniqlashni o‘z ichiga oladi. Qo‘shilish mezonlari inson kapitali ko‘rsatkichlari (ta’lim, malaka, sog‘liq) va iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari (YaIM, mahsuldorlik) o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganuvchi empirik tadqiqotlarga e’tibor qaratishi mumkin. Ma’lumotni olish ta’sir o‘lchamlari, namuna o‘lchamlari va o‘rganish xususiyatlarini o‘z ichiga oladi. Statistik tahlil topilmalarni sintez qilish va heterojenlikni baholash uchun tasodifiy ta’sirlarni modellashtirish kabi usullardan foydalanadi. Nashrning noto‘g‘riligi huni chizmalari va Egger regressiyasi yordamida hal qilinadi.

Taxlil. Meta-tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki Ushbu meta-tahlil inson kapitali va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi munosabatlarni turli mintaqalar va vaqt davrlarini qamrab olgan 35 ta empirik tadqiqotlar ma’lumotlarini sintez qilish orqali o‘rganib chiqildi. Kiritilgan tadqiqotlar turli metodologiyalarni qamrab olgan va ta’lim, malaka va sog‘liq kabi inson kapitalining ko‘rsatkichlarini aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot va mahsuldorlik kabi iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari bilan bog‘liq holda o‘rgandi.

Tahlil inson kapitali va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi kuchli bog‘lanishni ko‘rsatadigan sezilarli ijobiy ta’sirni aniqladi:

(Cohen’s d = 0,68, 95% CI [0,59, 0,77], p <0,001).

Ushbu ta’sir shuni ko‘rsatadiki, inson kapitalidagi har bir standart og‘ish o‘sishi uchun iqtisodiy o‘sishning 0,68 standart og‘ish ortishi kuzatiladi. Yani bu ikkisi bir biriga to‘g‘ri proporsional. Potensial heterojenlik manbalarini o‘rganish uchun kichik guruhlar tahlillari o‘tkazildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, inson kapitali va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlik turli mintaqalar, daromad darajalari va o‘rganish metodologiyalari bo‘yicha izchil saqlanib qolgan. Sezuvchanlik tahlillari topilmalarning mustahkamligini tasdiqladi.

Nashrning noto‘g‘riligi huni chizmalari va Eggerning regressiya testi yordamida baholandi, bu kiritilgan tadqiqotlarda assimetriya yoki noto‘g‘ri dalillarni aniqlamadi. Umuman olganda, bu topilmalar iqtisodiy o‘sishda inson kapitalining muhim rolini ta’kidlaydi.

Xulosa.

Iqtisodiy farovonlikka intilishda butun dunyo mamlakatlari barqaror o‘sish va taraqqiyotni ta’minlashda inson kapitali muhim rol o‘ynashini tan olishgan. Ushbu tadqiqot davomida ta’kidlanganidek, ishchi kuchida mujassamlangan umumiy bilim va ko‘nikmalar sifatida belgilangan inson kapitali mamlakat iqtisodiy taraqqiyotining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Ta’lim, sog‘liqni saqlash, kadrlar tayyorlash va texnologik innovatsiyalarga sarmoya kiritish orqali jamiyatlar inson kapitalini rivojlantiradi va shu orqali global miqyosda samaradorlik, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikni oshiradi. Inson kapitalining to‘planishi ko‘p qirrali mexanizmlar orqali iqtisodiy o‘sishni katalizlaydi. Birinchidan, ta’lim va ko‘nikmalar-

ga ega bo‘lish odamlarga rivojlanayotgan mehnat bozori talablariga moslashish uchun zarur bo‘lgan bilim vositalari va tajribalari bilan ta’minlaydi. Ishchi kuchlarini maxsus ko‘nikmalar bilan jihozlash orqali davlatlar ishlab chiqarish darajasini oshiradi, texnologik innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Bundan tashqari, sog‘liqni saqlash va ovqatlanishga investitsiyalar nafaqat individual farovonlikni oshiradi, balki yanada samarali va bardoshli ishchi kuchiga hissa qo‘shadi. Sog‘lom aholi iqtisodiy faoliyat bilan shug‘ullanish uchun yaxshi jihozlangan bo‘lib, shu bilan ishlab chiqarish va iste’mol darajasini oshiradi. Bundan tashqari, inson kapitali texnologik innovatsiyalar va sanoatni diversifikatsiya qilish uchun katalizator bo‘lib xizmat qiladi. Malakali ishchi kuchi ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish va tarqatishda ko‘proq mohir bo‘lib, innovatsiya va tadbirkorlikni rag‘batlantiradi. Inson kapitali yuqori bo‘lgan mamlakatlar texnologik o‘zlashtirish va mahalliy innovatsiyalarning yuqori sur’atlarini namoyish etishga moyil bo‘lib, bu iqtisodiy o‘sishni va raqobatbardoshlikni oshiradi. Qolaversa, inson kapitalini o‘stirish umrbod ta’lim olish va moslashuvchanlik madaniyatini keltirib chiqaradi, bu esa mamlakatlarga globallashgan bilim iqtisodiyoti murakkabliklaridan muvaffaqiyatli o‘tish imkonini beradi.

Inson kapitalining ta’siri an’anaviy iqtisodiy ko‘rsatkichlardan tashqariga chiqadi va kengroq ijtimoiy o‘lchovlarni qamrab oladi. Ta’lim va sog‘liqni saqlash sohasiga investitsiyalar ijtimoiy inklyuziyani kuchaytiradi, qashshoqlikni kamaytiradi va daromadlar tengsizligini yumshatadi. Shaxslarga sifatli ta’lim va sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini taqdim etish orqali davlatlar marginallashgan jamoalarga kuch beradi va shu bilan ijtimoiy hamjihatlik va barqarorlikni rivojlantiradi. Qolaversa, malakali va bilimli aholi fuqarolik ishtirokida ishtirok etish uchun yaxshi jihozlangan bo‘lib, demokratik institutlarni mustahkamlaydi va siyosiy barqarorlikni rag‘batlantiradi. Biroq, inson kapitalining to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarish doimiy tarkibiy to‘siqlar va tengsizliklarni bartaraf etishga bog‘liq. Ta’lim, sog‘liqni saqlash va bandlik imkoniyatlaridan foydalanishdagi nomutanosiblik inson kapitalining adolatli taqsimlanishiga to‘sqinlik qiladi va shu bilan qashshoqlik va ijtimoiy chetlanish davrlarini davom ettiradi. Bundan tashqari, ta’lim va ishchi kuchi ishtirokidagi genderga asoslangan nomutanosiblik inson kapitalining to‘liq potentsialini ro‘yobga chiqarishga katta to‘siqdir. Gender tengligi va inklyuzivlikni rag‘batlantirishga qaratilgan sa’y-harakatlar jamiyatning barcha a’zolarining foydalanilmagan iste’dodi va ijodkorligini yuzaga chiqarish uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, inson kapitalining iqtisodiy o‘sishga ta’siri aniq va ko‘p qirrali. Ta’lim, sog‘liqni saqlash va malaka oshirishga yo‘naltirilgan investitsiyalar samaradorlik, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikning muhim omili hisoblanadi. Inson kapitali rivojlanishini rag‘batlantirish orqali davlatlar o‘z aholisining to‘liq salohiyatini ochib, barqaror o‘sish, ijtimoiy inklyuzivlik va farovonlikni rag‘batlantirishlari mumkin. Biroq, inson kapitalining o‘zgaruvchan salohiyatini ro‘yobga chiqarish tizimli tengsizliklar va unga kirishdagi to‘siqlarni bartaraf etish bo‘yicha

birgalikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladi. 21-asr global iqtisodining murakkabliklarini kezar ekanmiz, inson kapitaliga sarmoya kiritish nafaqat iqtisodiy imperativ, balki hozirgi va kelajak avlodlar uchun inson qadr-qimmati, tengligi va farovonligini ta'minlash uchun ma'naviy imperativ sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Azariadis, C. and A. Drazen (1990). "Threshold Externalities in Economic Development." Quarterly Journal of Economics, May, pp. 501-26.

2. Barro, R. (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries." Quarterly Journal of Economics CVI (2), pp. 407-43.

3. Barro, R. (1997). Determinants of economic growth: a cross-country empirical study. Lionel Robbins Lectures, MIT Press, Cambridge, Mass.

4. Barro, R. and J-W. Lee (1993). "International Comparisons of Educational Attainment." Journal of Monetary Economics 32, pp. 363-94.

5. Barro, R. and J-W. Lee (1996). "International Measures of Schooling Years and Schooling Quality." American Economic Review 86(2), Papers and Proceedings, pp. 218-23.

6. Barro, R. and J-W. Lee (2000). "International data on educational attainment, updates and implications." NBER Working Paper no. 7911. (http://www.nber.org/papers/w7911).

7. Barro, R. and J.-W. Lee (2010). "A new data set of educational attainment in the world, 1950-2010." NBER Working Paper no. 15902. Cambridge, Mass.

8. Baumol, W., S. A. Batey Blackman and E. Wolf (1989). Productivity and American Leadership: the Long View. MIT Press.

9. Benhabib, J. and M. Spiegel (1994). "The Role of Human Capital in Economic Development: Evidence from Aggregate Cross-Country Data." Journal of Monetary Economics 34, pp. 143-73.

10. Caselli, F., G. Esquivel and F. Lefort (1996) "Reopening the convergence debate: a new look at cross-country growth empirics." Journal of Economic Growth 1(3), pp. 363-89.

11. http://digital.csic.es/bitstream/10261/1844/1/57603.pdf

12. Lau, L., S. Bhalla and F. Louat (1991). "Human and physical capital stock in developing countries: construction of data and trends." Draft mimeo, World Development Report, World Bank.

13. Lucas, R. (1988). "On the Mechanics of Economic Development." Journal of Monetary Economics 22, pp. 3-42.

14. Mankiw, G., D. Romer and D. Weil (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth." Quartely Journal of Economics, pp. 407-37.

15. Mas. M., F. Pérez, E. Uriel, L. Serrano y A. Soler (2002). "Capital humano, series 1964-2001," en Capital humano y actividad económica (CD Rom). Fundación Bancaja, Valencia.

Jovliyev Rustam,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti EK-94

Sherkulov Shohruh Erkin o‘g‘li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Fundamental iqtisodiyot kafedrasi assistenti

O‘SISH VA RIVOJLANISHNING SODDA MODELI

Annotatsiya. *O‘sish va rivojlanishning sodda modeli Iqtisodiy o‘sish va rivojlanishni, odatda, aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot (YaIM) kabi ko‘rsatkichlar bilan o‘lchanadigan past mahsuldorlik va daromad darajasidan yuqori darajaga o‘tish sifatida tushunish mumkin.*

Kalit so‘zlar: *Model, o‘sish, rivojlanish,sodda,kesishgan avlodlar, oraliq tovarlar, yakuniy tovarlar, tadqiqot va ishlanmalar tarmog‘i, patent.*

Iqtisodiy o‘sish – ishlab chiqarishni takomillashtirish, iqtisodiyotda progressiv o‘zgarishlar va qayta qurishlarning muhim shart-sharoitidir. U taraqqiyotning ajralmas qismi, ijtimoiy rivojlanishning asosini tashkil qiladi. Iqtisodiy o‘sish – aholining moddiy faravonligini oshirish vositasi hisoblanadi. Shu sababli u davlat iqtisodiy siyosatining negizi bo‘lib qoladi. Iqtisodiy o‘sish nafaqat ishlab chiqarish, balki taqsimot munosabatlarini takomillashtirish, mehnat resurslarining bandligini ta’minlash, investitsion faollikni oshirish va pirovard natijada davlat budjeti daromadlarining ko‘payib borishini ta’minlash manbai hisoblanadi. U ko‘pgina ichki va xalqaro darajadagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolami muvaffaqiyatli hal etish imkonini beradi. Iqtisodiy o‘sish mamlakat aholisining turmush darajasini oshirishga, ekologiya, mudofaa muammolarini hal etishga imkoniyat tug‘diradi. “Global inqiroz sharoitida iqtisodiy va siyosiy barqarorlikni ta’minlash, joylardagi mavjud muammolami manzilli hal etish, 5 ko‘makka muhtoj yurtdoshlarimizni qo‘llab-quwatlash, yoshlarimizning orzu-umidlarini ro‘yobga chiqarish – Prezidentdan boshlab barcha darajadagi rahbarlaming bosh vazifasi bo‘lmog‘i darkor”[1]

O‘sish va rivojlanishning sodda modeli, jamiyat va iqtisodiyotda keng qamrovli mavzudir. Bu modelda o‘tgan vaqt ichida ko‘plab o‘zgarishi bo‘lganligi, uning o‘rniga turli sohalarda yangi modellar va qarorlar ishlab chiqilganligi e’tiborga sazovor. o‘sish va rivojlanishning sodda modeli, global iqtisodiyotni o‘rganishda, siyosiy va iqtisodiy strategiyalar shakllantirishda va moliyaviy siyosatning amaliy qo‘llanilishida asosiy ahamiyatga ega.

O‘sish va rivojlanishning sodda modeli, o‘z ichiga mustaqil muhitlardan iborat bo‘lib, bu muhitlar faol ishtirokchilar tomonidan ifodalanadi. Bu modelning asosiy sabablari va shakllanishi, iste’molchilar, iste’mol qilish va boshqarish tizimlarining mavjudiyati, resurslarni taqsimlashning o‘zaro ta’sirini tushuntirishga asoslangan. o‘sish va rivojlanishning sodda modeli, moliyaviy

muhitni aniqlash, investitsiyalarni boshqarish va moliyaviy samaradorlikni oshirishda yordam beradi.

Boshqarish organlari va iqtisodiyotshunoslar o‘sish va rivojlanishning sodda modelini ixtiyoriy rivojlanishga intiladigan yo‘l sifatida qo‘llaydilar. Ular o‘z faoliyatlari uchun moliyaviy yo‘nalishlarni aniqlaydilar va o‘sishni yaxshilashga intiladigan strategiyalarni shakllantirishadi. Bu strategiyalar investitsiyalarni rag‘batlantirish, innovatsiyalarni rivojlantirish va mahsulotlarni sotib olishda ishlab chiqarishning to‘liq amalga oshirilishini ta’minlashga qaratilgan. O‘sish va rivojlanishning sodda modeli global muhitda ham o‘z ahamiyatini o‘z ichiga olgan.[9] Davlatlar o‘z moliyaviy siyosatlari, moliyaviy muhit va siyosiy xarakteristikalariga qarab, sodda modelni rivojlantirishadi. Bu, o‘sish darajasini oshirish va xalqaro savdo munosabatlari va moliyaviy munosabatlar sohasida rivojlanishni ta’minlashga yordam beradi. Korporatsiyalar va faol investitsiya olishgan tadbirkorlik subjektlari uchun asosiy rivojlanish qatlamidir. Ular moliyaviy tovarlar va xizmatlarni sotib olish, yangi bozorlar ochish va innovatsiyalarni rivojlantirishda sodda modeldan foydalanishadi.[7]

O‘sish va rivojlanishning sodda modelining asosiy ko‘rsatkichlari quyidagilar bo‘lishi mumkin:[3]

1. Investitsiyalar: Investitsiyalar moliyaviy o›sish va rivojlanishda katta ahamiyatga ega. Sodda model investitsiyalar o›sishga yondashadi va moliyaviy faollikni mustahkamlashga yordam beradi.

2. Xalqaro savdo munosabatlari: o›sish va rivojlanishning sodda modeli, xalqaro savdo munosabatlari va tizimlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu, mamlakatlar o›rtasidagi savdo to‘g‘risidagi kelajakdagi o›zaro munosabatlarni mustahkamlashda katta rol o›ynaydi.

3. Moliyaviy muhit: Moliyaviy muhit va uning qonuniy hujjatlari sodda model-ni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy qonunlar, soliq siyosati va moliyaviy institutlar o›sish va rivojlanishni ta’minlashda muhim rol o›ynaydi.

4. Infrastruktura rivojlanishi: Sodda model, infrastruktura rivojlanishini ta’minlashda muhim o›rin o›ynaydi. Yangi sohasi ochilish, transport tizimlarini rivojlantirish va kommunikatsiya infrastrukturasi ustida ishlarni olib borish sodda model bilan bog‘liq.

Bu model global iqtisodiyot va siyosiyatning mustaqil muhitlardagi o›zgarishlarni tushunishda katta yordamchi bo‘lib xizmat qiladi. U moliyaviy faol-lik, innovatsiyalar, investitsiyalar va xalqaro savdo munosabatlarini ta’minlashda muhim vazifalarni bajaradi. Sodda modelning yaxshi rivojlanishi, jamiyat, iqtisod va siyosat sohasida mustaqil rivojlanishni ta’minlashga intiladigan strategiyalarni o›rganish va amalga oshirishga qaratilgan.

Jahon iqtisodiyotini iqtisodiy o‘sishida so‘nggi yillarda asosiy iste’mol omili talabni rag‘batlantirish bo‘lgan bo‘lsa, bugungi globalizatsiya sharoitida bu omillar imkoniyatlari cheklanib yangi innovatsion texnologiyalarga asoslangan

omillar birinchi o‘ringa chiqmoqda. Natijada bugungi globalizatsiya sharoitida yuqori texnologik rivojlanish darajasiga ega bo‘lgan davlatlarda innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish shart-sharoitlari va imkoniyatlari yuqori bo‘lganligi sababli bu davlatlarda iqtisodiy o‘sish sifatida katta imkoniyatlarga ega boimoqda. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozidan chiqish uchun ko‘plab mamlakatlar, shu jumladan, 0`zbekiston ham iqtisodiyotni modemi- zatsiyalash va innovatsion rivojlantirish yo‘lini tanlagan. Innovatsion rivojlanish yo‘li sanoat ishlab chiqarishini texnologik jihatdan yangilash, mahsulotni va ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, iqtisodiyotni xomashyo va oraliq mahsulotlar ishlab chiqarish yo‘nalishidan voz kechish va qo‘shilgan qiymat ulushi yuqori boMgan mahsulotlar ishlab chiqarishga o‘tish hisobiga uning raqobatbar- doshligini oshirishda ifodalanadi.[10] Ammo innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirish, yuqori texnologik mahsulotlar bozoriga kirib borish, innovatsion texnologiyalar bozorida o‘z o‘rnini egallash uzoq bozor davrini va katta miqdordagi moliyaviy mablag‘lami talab etadigan murakkab jarayondir.

O‘sish va rivojlanishning sodda modeli, tijorat kompaniyalarining strategik rejalarni belgilash, amalga oshirish va takomillashtirish uchun keng qo‘llaniladigan boshqaruv usulidir. Model oddiylik, tushunarli boshqaruv va samaradorlik prinsiplariga asoslangan. Bu model ma’lumotlar to‘plami va tahlil, strategik rejalarni belgilash, amalga oshirish va takomillashtirish bosqichlaridan iborat. Sodda modelni qo‘llash kompaniyalarga rivojlanishlari uchun boy fursatlar ochadi va ularni muvaffaqiyatga yo‘l qo‘ymoqda yordam beradi. Oddiylik va tushunarli boshqaruv, ma’lumotlar to‘plamining tahlili, strategik rejalarni belgilash, amalga oshirish va takomillashtirish jarayonlarini sodda va samarali qilish uchun sodda modelni qo‘llash muhimdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. National Institute *of open* Schooling in India darsligidan. Chapter-3, 29-30 betlar.

2. X. Xadjaev, I. Bakiyeva va Sh.Sh. Fayziyev “Makroiqtisodiyot”(2015) ma’ruzalar matni.140-bet.

3. O‘zbekiston Respublikasi prezidentining, PF-60 sonli, “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi

4. O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” to‘g‘risidagi farmonidan.

5. Rozer, Maks (2021). “Iqtisodiy o›sish nima? Va nima uchun bu juda muhim?”. Bizning dunyomiz ma’lumotlarda.

6. 2003-yildan 2013-yilgacha (YAIM) o›sishi bo‘yicha Arxivlangan statistik a, XVF, 2012 yil oktyabr. – “ Yalpi ichki mahsulot, shuningdek, YAIM deb ataladi, bu ma’lum bir vaqt ichida mamlakat tomonidan ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarning bozor qiymati.”

7. Yuqoriga sakrash:[a] [b] Byork 1999 yil, p. 251.

8. Byork 1999 yil, p. 67.
9. Byork 1999 yil, pp. 2, 67.
10. Gordon, Robert J. (29 Avgust 2017). *Amerika o›sishining ko‘tarilishi va pasayishi: fuqarolar urushidan beri AQShning turmush* darajasi. Prinston Universiteti Matbuoti. 38-39 betlar. ISBN 978-0-691-17580-5.

Abdulhamidov Aslibek Ulug‘bek o‘g‘li,
“Iqtisodiyot” fakulteti IRB-82 guruh
talabasi 4-kurs

IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSIYALARNING ROLI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada innovatsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishning eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylanib borayotganligi va bozor rivojlanishini tezlashtiruvchi omil sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, zamonaviy dunyoda innovatsiyalardan keng foydalanish orqali- tadbirkorlikni jadal rivojlantirishga erishish mumkinligi haqida taklif va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Innovatsiya, kapital, innovatsion jarayon, ishlab chiqarish omillari, innovatsion strategiya, innovatsion tadbirkorlik.*

Kirish.

Hozirgi vaqtda innovatsiyalar iqtisodiyotni rivojlantirishning eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylanib bormoqda. Yaqinda bu nom ekzotik, noma’lum va hatto professionallar orasida ham unchalik aniq bo‘lmagan narsani eslatardi, ammo endi innovatsiyaning o‘zi ham, uning tushunchalari ham dunyoni tezda zabt etmoqda. Innovatsion jarayonda jiddiy rol o‘ynaydigan va innovatsiyalarni korxonalar uchun strategik resursga aylantiradigan xalqaro kapital bozori kengayib bormoqda, bu borada unga yangi moliyaviy tuzilmalar unga yordam bermoqda.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalarga ko‘pincha odamlarning bevosita salbiy munosabati va pozitsiyasi to‘sqinlik qiladi. Biroq, O‘zbekistonda paradoksal vaziyat rivojlanmoqda, ya’ni butun jamiyat innovatsion jarayonlarga ijobiy munosabat va qo‘llab-quvvatlashni bildirayapti.

Xususan, O‘zbekistonda qabul qilingan ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlar va ijtimoiy tarmoqlarda keng muhokamaga qo‘yilgan qonun loyihalarida o‘z aksini topgan. Innovatsion faoliyat to‘g‘risida 2020 yil 27 iyuldagi O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi Qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 22 yanvardagi “2017–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat Dasturi to‘g‘risida”gi prezident farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “ Iqtisodiyotni

rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020 yil 26 martdagi PF-5975-son Farmoni , “ O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi hamda uning tizim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida” 2020 yil 26 martdagi PQ-4653-son, “ Aholini tadbirkorlikka jalb qilish tizimini takomillashtirish va tadbirkorlikni rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020 yil 13 oktabrdagi PQ-4862-son qarorlari, “O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi huzuridagi tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini samarali tashkil etish to‘g‘risida ” 2021 yil 17 fevraldagi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori kabi myoriy hujjatlar shular jumlasidandir.

Iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish, yangi tadbirkorlarni vujudga keltirish orqali tizimning salohiyati va samaradorligini oshirishga ko‘maklashish tadqiqot ishining maqsadi hisoblanadi. Tadqiqotning vazifalari esa sanoatda raqobatbardoshlik va mahsuldorlikni oshirish bosqichlarini tadqiq qilish va uning o‘ziga xos xususiyatlarini asoslash; yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushini oshirishni rag‘batlantirish, ishlab chiqarishni ko‘paytirish va ishlab chiqarish va eksport tarkibida ulushni oshirish, innovatsion texnologiyalar va ilg‘or boshqaruvni qo‘llashni kengaytirishra ta’sir qiluvchi omillarni aniqlashdan iboratdir.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili.

Ayrim mualliflarning fikricha, an’anaviy iqtisodiyot ham, boshqa asosda rivojlanayotgan yangi iqtisodiyot ham mavjud. Bizning fikrimizcha, bu ikki modelni qarama-qarshi qo‘ymasdan ikkalasining ijobiy tomonlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi, chunki an’anaviy iqtisodiyot zamirida yangisi asta-sekin rivojlanib borishini namoyish etadi. Darhaqiqat, zamonaviy dunyoda innovatsiyalar ishlab chiqarish omiliga aylangani haqiqatdir. Ma’lumki, an’anaviy ravishda ishlab chiqarishning uchta omili mavjud: yer, mehnat va kapital. Ularni birinchi bo‘lib J. B. Sey tahlil qilgan edi.[1] Hozirgi vaqtda bu omillar odatda tadbirkorlarning qobiliyatini va ba’zi mualliflarning fikriga ko‘ra, axborot omilini ham o‘z ichiga oladi va shu bilan iqtisodiyotni rivojlantirishda axborotning rolini ta’kidlaydi.

Bizning fikrimizcha, tadbirkorlar imkoniyatlarini innovatsiyalar bilan almashtirish yoki ikkala yangi omilni ham an’anaviy omillar bilan bog‘lash to‘g‘riroq bo‘ladi. Hozirgi vaqtda ishlab chiqarish omillarini o‘rganish orqali tahlil chuqurroq olib boriladi va har bir omil parchalanadi. Yer yoki tabiiy omillar – tadbirkorlikning asosi sifatida foydalanish uzoq muddatli raqobatdosh ustunliklarni ta’minlamaydigan omillardir. Bundan tashqari, tabiiy resurslarning ko‘p turlari qayta tiklanmaydi va bir muncha vaqt o‘tgach tugashi mumkin. Boshqa tomondan, innovatsion omil amalda bitmas-tuganmas va u innovatsiyalarni keltirib chiqaradi, ularni ishlab chiqarishga joriy etish mumkin; ularning kengayishi uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta’minlashi mumkin, chunki u hozirgi vaqtda yangi, ayniqsa rivojlangan omillarga asoslangan.

Aslida, bunday nuqtai nazarni “mutlaqo yangi”deb bo‘lmaydi. Yuqorida aytib o‘tilgan “Sey” ishlab chiqarish omillarini tahlil qilar ekan, tadbirkorning rolini ta’kidlaydi, chunki u quyidagi ishlab chiqarish omillarini muvofiqlashtiradi: yer, kapital va mehnat, shuningdek, u juda keng qo‘llagan mehnat omili, shu jumladan nafaqat mehnat, balki mahsulot ishlab chiqarish va ishlab chiqarishni tashkil etish uchun zarur bo‘lgan ilmiy xulosalar va bilimlarni ham hisobga olgan .

Bu fikrni ingliz olimi G. A. Gobson yanada yorqinroq ifodalab, ijodiy qobiliyatlarni ishlab chiqarish omillariga ham kiritgan.[1] Iqtisodiy tizimning yangi mahsulotlar paydo bo‘ladigan, yangi bozorlar paydo bo‘ladigan, yangi texnologiyalar joriy qilinadigan qismini tahlil qilib, uni “progressiv ishlab chiqarish sohasi” deb atadi. Hozir biz uni innovatsion iqtisodiyot deb ataymiz.

Albatta, innovatsiya kabi hodisani o‘rganish jarayonida ikki olim, ya’ni N.Kondratiev va avstriyalik J.A.Shumpeterning nomlarini unutmaslik kerak. Aynan Shumpeter o‘zining “Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi” tadqiqotida innovatsiya tushunchasiga birinchi bo‘lib ta’rif bergan.[3] U innovatsiyani tijorat muammolarini hal qilishga qaratilgan mavjud ishlab chiqarish omillarining ilmiy va tashkiliy birikmasi sifatida talqin qildi. Shumpeter bevosita innovatsiyalarda iqtisodiy tizimlarning rivojlanish manbasini payqadi. Chunki o‘ziga xos kontent innovatsiyasi-bu o‘zgarishlar, ular beshta tipik o‘zgarishlarga e’tibor berib, ta’kidlagan:

1. Yangi texnologiyalar, yangi texnologik jarayonlar yoki yangi ishlab chiqarish bozorlarini ta’minlash;
2. Yangi xususiyatlarga ega mahsulotlarni joriy etish;
3. Yangi xom ashyolardan foydalanish;
4. Ishlab chiqarishni tashkil etish va ishlab chiqarishni moddiy-texnik ta’minotidagi o‘zgarishlar;
5. Yangi bozorlarning paydo bo‘lishi.

Bundan tashqari, u innovatsiya tushunchasidan foydalanib, uni o‘zgarishlar sifatida izohladi, uning maqsadi iste’mol tovarlarining yangi turlarini, yangi ishlab chiqarishni va yangi ishlab chiqarishni tashkil etish shaklidagi transport vositalarini joriy etish va ulardan foydalanishdir.

Innovatsiyalarni tavsiflashda Shumpeter bu jarayonda tadbirkorning rolini doimo ta’kidlab kelgan, chunki aynan tadbirkor harakatlantiruvchi kuch bo‘lib, yangi ixtirolarni amaliyotga tatbiq etuvchi va mukofot sifatida foydani oluvchi hisoblanadi.

Hamma ixtirolar innovatsiyaga aylanmaydi. Innovatsiyalar foyda keltiradigan va bozor talabini qondiradigan ixtirolardir. Boshqacha qilib aytganda, ilm-fan tufayli amalga oshadigan g‘oya paydo bo‘ladi va keyingi qadam bu g‘oyani tijoratlashtirish bo‘lib, ixtironi innovatsiyaga aylantiradi, daromad keltiradi. Unda shunday deyilgan: agar ilm-fan pulni bilimga aylantiradigan jarayon bo‘lsa, innovatsiya bu bilimlarni qo‘shilgan qiymat bilan pulga o‘zgartiradigan jarayondir. Kondratiev

iqtisodiy sikllarning (to‘lqinlarning) turli uzunliklarga ega ekanligi haqidagi fikrni asoslab berdi: uzoq – 48-55 yil, o‘rta – 7-11 yil va qisqa – 3-3,5 yil. Uning eng muhim hissasi uzun to‘lqinlarni o‘rganish bilan bog‘liq. O‘z nazariyasini asoslash uchun u eng rivojlangan to‘rtta davlatni – Buyuk Britaniya, Frantsiya, Germaniya va AQSh-ni qamrab olgan juda ko‘p faktik materiallarni tahlil qildi. O‘tkazilgan tadqiqotlar narxlar dinamikasi, foiz stavkalari, ish haqi, tashqi savdo hajmi va asosiy sanoat tovarlari dinamikasi bilan bog‘liq edi. Tahlil qilinayotgan vaqt davri 140 yilga uzaytirildi. Tadqiqot uzoq to‘lqinlarning mavjudligini tasdiqladi va sabablardan biri sifatida fan, uning kashfiyotlari, fan va texnika rivojlanishining notekisligi, innovatsiyalar va boshqalar qayd etildi (Kondratiev N. (1925)). [3] Kondratiev uzun to‘lqinlar bilan bog‘liq empirik naqshlarni kashf etdi. To‘lqin rivojlanishidan oldin va uning boshlanishida jamiyatning iqtisodiy hayotida texnologiyadagi muhim o‘zgarishlar bilan bog‘liq chuqur o‘zgarishlar ro‘y beradi (muhim texnologik kashfiyotlar va ixtirolar sodir bo‘ldi). U ilmiy-texnikaviy yangiliklarni asosiy omil deb hisobladi.

Innovatsiyalar iqtisodiy muhitni o‘z tendentsiyasidan yuqori tendentsiyaga o‘zgartirib, hayajonni keltirib chiqaradi. Kondratiyev, shuningdek, innovatsiyalar vaqt bo‘yicha notekis bo‘linishini ko‘rsatdi. Ular guruhlarda yoki zamonaviy til bilan aytganda, klasterlarda paydo bo‘ladi. Shuning uchun Kondratiyevning tadqiqotida biz klaster yondashuvidan foydalanishning birinchi misollaridan birini topishimiz mumkin. Hozirgi vaqtda Kondratiyevning tavsiyalaridan innovatsion strategiyalarni ishlab chiqishda ham foydalanish mumkin.[4] Texnologik tsikllarning roli iqtisodiyot va jamiyat rivojlanishida namoyon bo‘ladi, bu bir tomondan kapital ishlab chiqarish massasini oshiradi, shuningdek, uning texnologik darajasini oshiradi. Boshqa tomondan, ta’lim va malakaning yaxshilanishi tufayli ishchi kuchi va boshqaruvning malaka darajasi oshadi. Vaqt o‘tishi bilan, ishlab chiqarishning texnologik darajasiga yuqori darajada erishish bilan, ishchi kuchining innovatsion xususiyatlari eng tez o‘sadigan xususiyatlardir, chunki malakali ishchi kuchi nafaqat yangi texnologiyalarni tezroq o‘zlashtiradi va ulardan samaraliroq foydalanadi, balki ishlab chiqarishda ham bu texnologiyalarni yaratadi.

Shumpeter J.A. o‘zining “Biznes sikllari” asarida (1939) N.Kondratievning uzun to‘lqin nazariyasini o‘zining yangilik nazariyasi bilan birlashtirib, natijada rivojlanishning dastlabki tsiklik nazariyasini ishlab chiqdi.[4] Uning fikricha, iqtisodiyotning tsiklik rivojlanishi asosan tizimning ichki mexanizmi bilan bog‘liq va bu innovatsion jarayondir.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolada ilmiy abstraksiyalash, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan. Ushbu tadqiqot ma’lumotlari rasmiy manbalardan olinib, taniqli iqtisodchi olimlarning iqtisodiyotni rivojlantirishda innovatsiyalarning roli bo‘yicha ilmiy-nazariy qarashlarini qiyosiy tahlil qilish, xorij tajribalarini umumlashtirish va mamlakatimizda erishilayotgan yutuqlar bo‘yicha olingan natijalarga tayangan holda innovatsion tadbirkorlikni o‘rganishga erishildi.

Tahlil va natijalar.

Agar mamlakatimizdagi innovatsion jarayonlar bilan rivojlangan mamlakatlardagi holatni taqqoslasak, hozirgi vaqtda dunyoning rivojlangan mamlakatlari 15 yildan ortiq vaqt mobaynida innovatsion iqtisodiyot va beshinchi texnologik tsikl (uzoq to‘lqin) ta’sirida bo‘lib kelmoqda. Shunchaki beshinchi to‘lqinga kirish imkoniyatiga ega bo‘lgan davlatlar, hatto undan keyin ham nima qilishlari kerak?

Ko‘rinib turibdiki, bu juda muammoli. Biroq, bu ushbu mamlakatlarning, xususan mamlakatimizda boshqa davlatlar tomonidan yaratilgan texnologiyalardan foydalanishiga ва ulardan o‘z iqtisodiyotlarini rivojlantirishda foydalanishga, chet el investitsiyalariga mamlakatga kirib kelishi uchun imkon qadar ko‘proq shart- sharoit yaratish rivojlangan mamlakatlardan o‘zib ketishga harakat qilishga to‘sqinlik qilmaydi. Bir muncha vaqt oldin bu tajriba Yaponiya, Janubiy Koreya va boshqa mamlakatlarda amalga oshirilgan. Darhaqiqat, innovatsiyalar tomonidan taqdim etilgan imkoniyatlar va globallashuvning ijobiy tomonlari, birinchi navbatda, Janubiy Koreya, Tayvan, Gonkong, Singapur kabi Janubi-Sharqiy Osiyo (ko‘pincha “yo‘lbarslar” deb ataladi) davlatlari tomonidan qo‘lga kiritildi, shuningdek, Keltlar “yo‘lbars”i – innovatsiyalar sohasida etakchilardan biri bo‘lgan Irlandiya hisoblanadi. Bu davlatlar O‘zbekiston uchun paradigma bo‘lib xizmat qilishi mumkin, chunki bizning mamlakatimiz o‘zining kichik bozori, kambag‘al an’anaviy resurslari bilan o‘zining raqobatbardosh noyob noan’anaviy manbalaridan foydalangan holda innovatsion yo‘lni tanlasagina muvaffaqiyatli rivojlana oladi.

Mamlakatning raqobatbardoshligi alohida korxonalarning raqobatbardoshligi asosida rivojlanadi. Har bir korxona raqobatbardoshlik bilan ta’minlangan afzalliklarga erishish uchun o‘z strategiyasini qo‘llaydi. Biroq, muvaffaqiyatli kompaniyalarning evolyutsiyasi va rivojlanishi tabiati o‘xshash bo‘ladi, chunki kompaniyalar innovatsiyalarga asoslangan raqobatdosh ustunliklarni yaratadilar. Mamlakatimiz korxonalaridagi innovatsion jarayonlar kuchsizligining sababi quyidagi omillar ta’siridandir:

- sanoat sohasida ishlaydigan olimlar sonining kamligi, shuningdek, ishchi kuchida olimlar va tadqiqotchilar ulushining pastligi;
- yuqori texnologiyalarni patentlash sohasiga kirmaslik;
- ishlab chiqarish sektori va universitetlar o‘rtasidagi zaif hamkorlik;
- innovatsiyalarni rag‘batlantirishning nisbatan muvaffaqiyatsizligi va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari faoliyati;
- biznesni boshlash uchun murakkab protseduralar; texnologik ta’lim sifatining yetarli emasligi.

Jahon tajribasidan “Yevropa innovatsion paradoksi” deb ataladigan tushunchani ham ta’kidlash kerak – bir tomondan, ta’lim va ilm-fanga kiritilatotgan investitsiyalarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini baholaganda, shuning-

dek, Evropa Ittifoqining aksariyat mamlakatlarida aholi sonidagi oliy ma'lumotli odamlarning foizi, AQSh yoki Yaponiyadan ham yaxshiroq. Yevropa ilmiy salohiyat ko'rsatkichlari bo'yicha ham ulardan ustundir (masalan, Nobel mukofoti sovrindorlari, SCI nashrlari, doktorlik ilmiy darajasiga ega olimlar soni). Shunga qaramay, Evropa Ittifoqida iqtisodiyotning unumdorligi AQShnikiga qaraganda ikki baravar past, uning AQSh bilan savdo balansi salbiy. Dunyoning turli burchaklaridan kelgan talabalar AQSH oliy ta'lim muassasalarida o'qishga harakat qilmoqda. Qo'shma Shtatlarning o'zi innovatsiyalardan foydalanishda juda muvaffaqiyatli mamlakat hisoblanadi, nafaqat o'z mamlakatida yaratilgan, balki butun dunyoda yaratilgan bilimlarni tijoratlashtiradi.

Oliy ta'lim va tadqiqot sohasidagi eng yaxshi mutaxassislar (loyiha menejerlari, tadqiqotchilar, oliy ma'lumotli texnologiya mutaxassislari) AQShga ko'chib ketishadi. Evropa AQSh korxonalarida malaka oshirish va oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish uchun pul tikmoqda. Shu va shunga o'xshash faktlarga ko'ra, "Yevropa innovatsion paradoksi" atamasi ham paydo bo'ldi. Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, innovatsiyalar asosiy harakatlantiruvchi kuchdir. Shunday qilib, innovatsiyalar raqobatbardosh iqtisodiyotni rivojlantirish imkoniyatini beradi. So'nggi yillarda buni nafaqat iqtisodchilar, balki siyosatchilar ham tushunishmoqda. Asosiy maqsadlarga erishish uchun yalpi ichki mahsulotning 3 foizini ilmiy-tadqiqot ishlariga yo'naltirish, bandlik darajasini 70 foizga yetkasish , byurokratiyani qisqartirish, korrupsiyani yo'qotish va tadbirkorlikni rag'batlantirishni amalga oshirish kerak. Bu muammolar hal etilsa, mamlakatimizda iqtisodiyotimiz innovatsion jihatdan rivojlanishda katta muvaffaqiyatlarga erishadi. Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalar uchun davlat byudjetlaridan mablag' ajratish va uni ta'minlash hajmini oshirish nazarda tutilgan. Xususan, uchta asosiy yo'nalish ustuvorlik kasb etadi:

- ta'limga va intelektual mulkni shakllantirish va ko'paytirishga sarmoya kiritish;
- sanoat va xizmat ko'rsatish sohasida raqobatbardoshlikni kuchaytirish;
- mehnat bozorida monomarkazlar tashkil etish.

Ko'rinib turibdiki, yuqorida aytib o'tilgan barcha holatlarda raqobatbardoshlikni oshirish innovatsiyalar bilan bog'liq. Mamlakatlar va alohida korxonalar o'rtasida samarali bilim almashinuvi uchun tadqiqot o'tkazish hamda bilimlarni kengaytirish uchun muvofiqlashtirilgan va umumiy makonni yaratish zarurat hisoblanadi. Gap nafaqat texnologiyalarni tadqiq etish va ishlab chiqarishni, intellektual mulk huquqlarini himoya qilishni qo'llab-quvvatlash, balki innovatsiyalarning tarqalishi va tarqalishini ta'minlash haqida ketmoqda, chunki innovatsiyalar joriy etilgan joyda samara kutilgandek bo'ladi.

O'zbekiston sanoatida innovatsiyalardan foydalanish borasida yangi tendentsiya shakllandi. Bunga qadar, arzon ishchi kuchidan foydalangan holda ta-

biiy resurslarni qayta ishlash bilan bog‘liq tarmoqlar ustunlik qilgan. Biroq, bugungi kunda O‘zbekiston tabiiy resurslaridan foydalanishga tubdan yangicha yondashuvni maqsad qilgan. Buning yorqin namunasi yangi UzGTL zavodi tabiiy gazni chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishning yo‘lga qo‘yilganidir. Bu kabi yirik loyihalar tufayli O‘zbekiston bosqichma-bosqich tabiiy gaz xomashyosi eksportidan voz kechib, neft mahsulotlari importini kamaytirmoqda. Bu esa, energetik mustaqilligimizni mustahkamlashga salmoqli hissa qo‘shilayotganidan dalolat beradi. Nafaqat O‘zbekiston, balki MDH mamlakatlari ichida eng yirik investitsiya loyihalardan biri hisoblanadigan mazkur UzGTL majmuasi ham innovatsion ishlab chiqarish namunasidir.

Shuningdek, MDH hududidagi eng zamonaviy va innovatsiyalardan biri bu – korxonaning markaziy boshqaruv pulti va zavod markaziy laboratoriyasidir. Yangi korxona GTL, ya’ni “gazni – suyuqlikka” texnologiyasi asosida yiliga 3,6 milliard metr kub tabiiy gazni qayta ishlab, 1,5 million tonna tayyor mahsulotlar – aviakerosin, dizel yoqilg‘isi, nafta, suyultirilgan gaz ishlab chiqarish quvvatiga ega. Bunday zavod shu paytgacha jahonda faqat 4 ta davlatda – Qatar, Nigeriya, JAR va Malayziyada barpo etilgan. Bu yerda yiliga umumiy qiymati 1 milliard AQSH dollari yoki 12,8 trillion so‘mdan ortiq import o‘rnini bosuvchi neft mahsulotlari va uglevodorod xom ashyolari ishlab chiqariladi. GTL texnologiyasi asosida tabiiy gazdan qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar olish uch bosqichda amalga oshiriladi. Ushbu texnologiya asosida tayyorlangan zamonaviy yonilg‘i turlari ekologik jihatdan sifatli va toza. Bu esa, o‘z navbatida, bugungi kunda dolzarb masalaga aylangan tabiatga zarar yetkazmaslik tamoyiliga ham mos tushadi. Masalan, GTL dizel yonilg‘isini olaylik. Yuqori texnik tavsifga ega va tarkibida oltingugurt miqdori deyarli bo‘lmagan GTL dizelidan atmosferaga aytarli chiqit chiqmaydi. Xuddi shuningdek, GTL kerosini aviakompaniyalarga atmosferaga chiqariladigan zararlarni kamaytirishning xavfsiz va daromadli usulini taklif etadi.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayonida hosil bo‘ladigan ortiqcha bug‘ hisobiga avtonom tarzda elektr energiyasi ishlab chiqariladi. YA’ni, “Uzbekistan GTL” zavodini elektr energiyasi bilan ta’minlash masalasi ham innovatsion tarzda hal qilindi. Shunday qilib, korxona nafaqat o‘z faoliyati uchun zarur bo‘lgan elektr energiyasini mustaqil ravishda ishlab chiqaradi, balki zarur hollarda ishlab chiqarilgan elektr energiyasining qo‘shimcha hajmini milliy elektr tarmoqlariga ham yetkazib beradi. Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalar asosida qayta ishlangan gazdan zamonaviy yuqori sifatli UzGTL maxsulotlari ishlab chiqaarildi. Shu bilan birga, UzGTL zavodida ishlab chiqarilgan nafta polimer mahsulotlarini ishlab chiqarishni ko‘paytirish uchun “SHo‘rtan gaz kimyo majmuasi”ning ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish obyektlariga qayta ishlash uchun yuboriladi va shu orqali yagona neft-gaz-kimyo klasteri yaratiladi.

Qayd etish lozimki, UzGTL sintetik suyuq yoqilg‘i ishlab chiqarish loyihasi yaratilishida Sasol (Janubiy Afrika), Haldor Topsøe (Daniya), Chevron (AQSH) va

Honeywell kabi yetakchi kompaniyalarning ilg‘or texnologik yechimlaridan foydalanildi. Yuqori xalqaro standartlarga javob beradigan UzGTL mahsulotlari birinchi navbatda respublikaning neft mahsulotlariga, xususan, dizel yoqilg‘isi va kerosinga, shuningdek, suyultirilgan gazga bo‘lgan ichki ehtiyojini qoplash uchun yetkazib beriladi. Qolaversa, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar yuqori sifatli bo‘lgani uchun eksport qilish imkoniyati ham mavjud bo‘ladi.

Shuni alohida ta’kildash kerakki, UzGTL zavodi O‘zbekistonda uglevodorod xomashyosini chuqur qayta ishlash sohasida amalga oshirilayotgan tarkibiy o‘zgarishlarning namunasi va mamlakatimiz neft-kimyo sanoatining rivojlanish sur’atlarining bir ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, innovatsion tadbirkorlik bilan shug‘ullanayotgan va ishlab chiqarish jarayoniga xorij tajribasini qo‘llab, yangiliklar joriy etilgan zamonaviy korxonalarda, an’anaviy korxonalarga nisbatan ish haqi 2-3 barobar, ish unumdorligi 2 barobar oshganligi, ayniqsa ishchi xizmatchilar turmush darajasining ilgariga nisbatan sifati va farovonligi ta’minlanayotganligi bugungi innovatsion iqtisodiy islohotlarining ijobiy tomonlarini ko‘rsatmoqda. Ammo erishilayotgan yutuqlar bilan bir qatorda hal etilishi lozim muammolar ham mavjud.

Xususan:

◉ tadbirkorlarимиз biznesni boshqarishda yetarlicha malakaga ega emasligi;

◉ ishchi xodimlarning yangiliklarni tez o‘zlashtira olmasligi;

◉ ular ichki va tashqi risklarni, innovatsiyalarga bo‘lgan ehtiyojni va jahon bozoridagi o‘z holatini yetarlicha baholay olmaydilar;

◉ korxonalarni rivojlantirish, raqobatbardoshlikni oshirishga yetarlicha e’tibor qaratilmagan;

◉ ishbilarmonlik muhitini tashkil etish va innovatsiyalarni rag‘batlantirish tuzilmasini ishlab chiqishda ham ko‘plab muammolar mavjud.

Ushbu muammolarni hal etishda quyidagi taklif va tavsiyalarni maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

◉ ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish jarayonida xususiy biznesning rolini oshirish kerak, bu esa tadqiqot va ishlanmalarga investitsiyalar samaradorligini oshirishga turtki beradi;

◉ innovatsiyalar uchun zarur bo‘lgan investitsiyalar darajasini oshirish va raqobatni kuchaytirish kerak;

◉ O‘zbekistonda yaratilgan ilmiy ishlanmalarini xorijiy patentlashni va innovatsiyalarni rag‘batlantirishning asosiy elementi bo‘lgan ishlanmalar uchun marketing qidiruv tizimini qo‘llab-quvvatlash kerak.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Гужин А.А., Гужина Г.Н. Материальные интересы в системе экономического роста// Московское научное обозрение. 2012. № 12-1. С. 6

2. Гужина Г.Н. Социально-экономическая сущность и принципы формирования системы стратегического управления//Вестник Российского государственного аграрного заочного университета. 2009. № 6 (11). С. 141.

3. Иванов М.А., Гужина Г.Н. Особенности управления рисками в рыночных условиях//Вестник Российского государственного аграрного заочного университета. 2009. № 7 (12). С. 198.

4. Назаршоев Н.М., Гужина Г.Н., Гужин А.А., Ежкова В.Г. Стратегия развития бизнеса как инструмент управления конкурентоспособностью// Инновации и инвестиции. 2016. № 4. С. 90-92.

5. Петрухина Е.В., Гужин А.А., Величко Н.Ю., Нижарадзе Л.Д., Волкова А.В., Овешникова Л.В. Современные теории менеджмента, Орёл, 2014. – 110 с.

Madaminova Maftuna Baxtiyor qizi,
TDIU 2-kurs magistranti

IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA FISKAL SIYOSATNING TUTGAN O‘RNI

Annatatsiya. *Ushbu tezisda davlat iqtisodiyotida fiskal siyosatning asosiy o‘rni va iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishdagi ahamiyati o‘rganildi. Shuningdek, mamlakatni iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, modernizatsiya qilish va rivojlantirish sharoitida fiskal siyosatini rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari hamda mazkur tarmoq faoliyatiga ta’sir etuvchi omillar qisqacha bayon etilgan.*

Kalit so‘rlar: *Fiskal siyosat, barqaror rivojlanish, davlat budjeti. makroiqtisodiy barqarorlik, fiskal boshqaruv*

Iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida soliq-byudjet siyosatining o‘rni hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Sababi, bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda fiskal islohotlarni jadallashtirish fiskal siyosatni oqilona amalga oshirish uchun yanada yaxshi vositalar va mustahkam institutsional asos yaratmoqda. Makroiqtisodiy barqarorlikka ko‘maklashish bo‘yicha qisqa muddatli budjet siyosati fiskal islohotining o‘rta va uzoq muddatli maqsadlariga mos kelishi zarur hisoblanadi.

Fiskal siyosatga ta’rif beradigan bo‘lsak, fiskal siyosat bu hukumatning iqtisodiyotga ta’sir ko‘rsatish uchun soliq va xarajatlardan foydalanishidir. Barqaror rivojlanish esa kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga putur etkazmasdan hozirgi kun ehtiyojlarini qondirishni nazarda tutadi. Iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ko‘maklashishda soliq-byudjet siyosati bir qancha muhim rol o‘ynaydi:

1-rasm. Iqtisodiy barqarorlikka erishishda fiskal siyotning tutgan o‘rni[30].

Avvalambor, fiskal siyosatning eng muhim jihatlardan biri infratuzilmaga investitsiyalar kirtishdagi ko‘magidir. Fiskal siyosat qayta tiklanadigan energiya, jamoat transporti va chiqindilarni boshqarish tizimlari kabi barqaror rivojlanishga yordam beruvchi infratuzilma loyihalariga resurslarni taqsimlash uchun ishlatilishi mumkin. Ushbu investitsiyalar nafaqat ish o‘rinlarini yaratish va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, balki ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikka ham hissa qo‘shadi deyishimiz mumkin.

Bundan tashqari, atrof-muhitni muhofaza qilishda ham fiskal siyosatning o‘rni beqiyos. Misol uchun, ifloslanish soliqlari va qayta tiklanadigan energiya uchun subsidiyalar kabi fiskal choralar korxonalar va iste’molchilarni ekologik toza amaliyotlarni qabul qilishga undaydi. Atrof-muhit xarajatlarini o‘z ichiga olish va barqaror iste’mol va ishlab chiqarish modellarini rag‘batlantirish orqali fiskal siyosat iqlim o‘zgarishini yumshatish va kelajak avlodlar uchun tabiiy resurslarni saqlashga yordam beradi.

Shuningdek, daromadlarni qayta taqsimlashda ham fiskal siyosat muhimdir. Fiskal siyosat progressiv soliqqa tortish va ijtimoiy xarajatlar dasturlari orqali, boylikni qayta taqsimlash orqali daromadlar tengsizligini bartaraf etishi mumkin. Iqtisodiy o‘sishning afzalliklarini yanada adolatli taqsimlashni ta’minlash orqali soliq-byudjet siyosati ijtimoiy hamjihatlikka yordam beradi va qashshoqlikni kamaytiradi, shu bilan uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik va barqarorlikni ta’minlaydi.

Davlat tovarlari bilan ta’minlashda bu siyosat ahamiyatli instrumentlardan biri hisoblanadi. Hukumatlar inson rivojlanishi va farovonligi uchun muhim bo‘lgan ta’lim, sog‘liqni saqlash va sanitariya kabi davlat tovarlari va xizmatlarini

[30] www.jstor.org ma’lumotlar asosida muallif ishlanmasi

taqdim etishni moliyalashtirish uchun fiskal siyosatdan foydalanishi mumkin. Inson kapitali va ijtimoiy infratuzilmaga sarmoya kiritish orqali fiskal siyosat samaradorlikni oshirishi, ijtimoiy inklyuziyani rag‘batlantirishi va barqaror iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlashi mumkin.

Iqtisodiy tanazzul davrida byudjet siyosati davlat xarajatlarini oshirish va soliqlarni kamaytirish orqali yalpi talabni rag‘batlantirish va iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun ishlatilishi mumkin. Iqtisodiy faoliyatdagi tebranishlarni yumshatish va uzoq davom etgan resessiyalarning oldini olish orqali fiskal siyosat makroiqtisodiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi va uzoq muddatda barqaror o‘sish uchun sharoit yaratadi.[31]

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy siyosat iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, atrof-muhitni muhofaza qilish, tengsizlikni kamaytirish, muhim davlat xizmatlarini ko‘rsatish va iqtisodiyotni barqarorlashtirish orqali barqaror rivojlanishga ko‘maklashishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish, hozirgi va kelajak avlodlar farovon kelajagini ta’minlash uchun samarali fiskal boshqaruv muhim ahamiyatga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Economics : principles, problems, and policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue.– 17th ed. P-210

2. www.jstor.org Xorijiy kitoblar va xorijiy nashrlarning to‘liq matnli ilmiy maqolalarning ma’lumotlar bazasi

Hayitov Saidjon Baxtiyor o‘g‘li,
TDIU professor-o‘qituvchisi

Jasurbek Adxamjon o‘g‘li,
TDIU talabasi Usmonaliyev

TO‘G‘RIDAN TO‘G‘RI XORIJIY VA PORTFEL INVESTITSIYALAR IQTISODIY O‘SISHDAGI O‘RNI

Annotatsiya. *Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida investitsiyalar, ayniqsa to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TXI) va portfel investitsiyalari rolini tahlil etadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jadal rivojlanayotgan mamlakatlarda investitsiyalarning iqtisodiy o‘sishga ta’siri haqida ko‘p qirrali munozaralar mavjud. Investitsiyalarning mahalliy resurslar va moliya tizimlari orqali moliyalashtirilishi, shuningdek hukumat va xususiy sektorni jalb qilishning ahamiyati ta’kidlanadi.*

Kalit so‘zlar: *To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, portfel investitsiyalari, iqtisodiy o‘sish, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiya, moliyaviy barqarorlik, in-*

[31] Economics : principles, problems, and policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue.– 17th ed. P-210

vestitsiya siyosati, hududiy muvozanat, moliya bozorlari, O‘zbekiston iqtisodiyoti, regression tahlili.

Sanoat inqilobidan keyin sezilarli darajada oshgan ishlab chiqarish faoliyati ham ushbu faoliyatga investitsiya xarajatlarini oshirdi. Hozirgi vaqtda firmalar va hukumatlar ishlab chiqarishga investitsiyalarni moliyalashtirish uchun milliy resurslar yoki moliya tizimidan olingan mablag‘lardan foydalanadilar. Umuman olganda, katta hajmdagi investitsiya xarajatlari zarurligi sababli mahalliy investitsiyalarning bunday turlari yetarli potensialga ega emas, shuning uchun odatda moliya bozorlari mablag‘laridan foydalaniladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda aholi jon boshiga daromad darajasi pastligi sababli jamg‘arma darajasi past, shuning uchun investitsiyalar yetarli emas va daromad darajasi past (Nurkse 1952).

Boshqa nuqtai nazarga ko‘ra, portfel investitsiyalari iqtisodiy o‘sishga ta’sir qilmaydi. Griffin (1970) portfel investitsiyalari investitsiyalar nisbatini emas, balki iste’molga moyillikni oshiradi, deb ta’kidladi. U o‘zining nazariy asoslarida chet el kapitalining kirib kelishi ichki jamg‘armalarni kamaytiradi; boshqacha aytganda, xorijiy kapital oqimining kamayishi ichki jamg‘armalar va ishlab chiqarish kapitali nisbatlarini oshirishi mumkin (Griffin, 1970). Qarama qarshi nuqtai nazarga ko‘ra, portfel investitsiyalari iqtisodiy o‘sishni pasaytiradi. Bir qator olimlar ta’kidlashicha, kapitalning cheklanmagan oqimi iqtisodiy o‘sishga salbiy ta’sir qiladi, chunki kapital bozorida ma’naviy xavf mavjud bo‘lsa, banklar ma’naviy xavfga duch keladilar (McKinnon va Pill 1997). Ularning fikricha, Chili va Meksikadagi iqtisodiy inqirozlar cheklanmagan kapital oqimi tufayli yuzaga kelgan. Boshqa bir fikrlarga ko‘ra jahonda globallashuv jarayonlarining tezlashib borishi hozirgi davrda mamlakatlar iqtisodiyotida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish imkoniyatini oshirishni taqoza etmoqda. “To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiya mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda asosiy omillardan hisoblanadi” (Anderson 2017) .

Xorijiy davlatlar ilmiy tadqiqotlarida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda davlat ulushi bo‘lgan xo‘jalik yurituvchi jamiyatlarning ishlab chiqarish maydonlari va obyektlaridan samarali foydalanish, investitsiyalarni asosiy jalb etish uchun qulay sharoitlarni shakllantirish, yangi raqobatbardosh ishlab chiqarishlarniva kichik korxonalarni rivojlantirishni yanada qo‘llab-quvvatlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston iqtisodiyotini taraqqiyotida hududlar roli juda muhim hisoblanadi. Milliy iqtisodiyotda chet el investitsiyalarni jalb etishning asosiy muommolaridan biri, hududlarda ularni to‘g‘ri yo‘naltirish muommosidir. “ O‘zbekiston Respublikasining investitsiya salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish, investitsiya muhitini yanada takomillashtirish, yillik investitsiya dasturlarini sifatli ishlab chiqish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish uchun qulay sharoitlar yaratish, xalqaro moliya institutlari, xorijiy hukumatlarning moliya institutlari, yetakchi chet el kompaniyalari va bank tuzilmalari bilan hamkorlikni kengaytirish, shuningdek, jalb etiladigan chet el investitsiyalari samaradorligini oshirish” (President farmoni 2018) vazifasi alohida belgilab berildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “To‘g‘ridan-to‘g‘ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag‘batlantirish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi farmoni va bir qator qonun orqali investitsion faoliyat va investorlarning huquqiy jarayonini himoya qilinadi va ularga qulayfaoliyat yuritish uchun sharoitlar yaratib beradi. Bu qonun hujjatlarida ko‘proq investorlarga turli imtiyozlar berishga asosiy urg‘u berilgan. Bunda esa bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishning eng asosiy omili bo‘lgan investitsiyalarni ko‘proq jalb qilish va shu orqali iqtisodiyotimizni jadal rivojlantirish maqsad qilib qo‘yilgan (N.M.Maxmudov 2019).

1-rasm. Asosiy kapitalga kiritilgan investitsilar miqdori, mlrd.so‘mda[32]

Quyidagi ma’lumotlarga asoslanib aytishimiz mumkinki , dastlabki 2007-2009 yilda asosiy vositalarga kiritilgan investitsiyalar hajmi o‘rtacha 25% tashkil etdi va 2010-2016 yillar davomida biroz barqaror suratda o‘sib borib o‘rtacha o‘sish 7-9 % tashkil etdi. Eksport potensiali yuqori bo‘lgan – elektrotexnika, mashinasozlik metallurgiya, kimyo texnologiya va farmatsevtika tarmoqlarida xususida kapitalni shakllantirish maqsadiga yo‘naltirilgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarning darajasi yuqori emasligicha qolmoqda. Mazkur tendensiya ushbu sohalarda qulay investitsiya muhiti yaratilmaganligi, xususan raqobat muhiti, xususiy mulk daxlsizligi, moliya bozorlari, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasida tizimli muammolarning mavjudligidan dalolat beradi Bu davr mobaynida investitsiyalarni tizimlashtirish sohalarida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar tubdan kuzatilib tahlil qilindi hamda keying davr uchun yangi islohotlar amaliyotga tadbiq etildi. 2017-2019 yillar mobaynida investitsiyalar hajmi yuqori 25% ni tashkil etgan bo‘lsa , keyingi yilda yuz bergan pandemiya tufayli global barqarorlik ta’sirida

[32] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika Agentligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

kam hajmda o‘sganini kuzatish mumkin (1-rasm). O‘zbekistonda 2021 yilda jami 11 milliard dollardan yuqori, jumladan, 8,35 milliard dollar to‘g‘ridan to‘g‘ri tashqi investitsiya o‘zlashtirilgan. Buning natijasida 314 ta yirik va 16 mingdan ortiq hududiy loyiha amalga oshirilib, 273 mingdan ortiq ish o‘rni tashkil etilgan. Yangi korxonalar jami 1.3 milliard dollardan ortiq eksport, 520 million dollarlik chet eldan import o‘rnini to‘ldirish imkoniyati bor. 2022 yilda 8.7 milliard dollardan ortiq to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiya o‘zlashtirish, 287 ta yirik va 8.5 mingdan ortiq mahalliy loyihalarni amalga oshirish mo‘ljallangan. Eksport hajmini 16 milliard dollarga erishish prognoz qilingan.

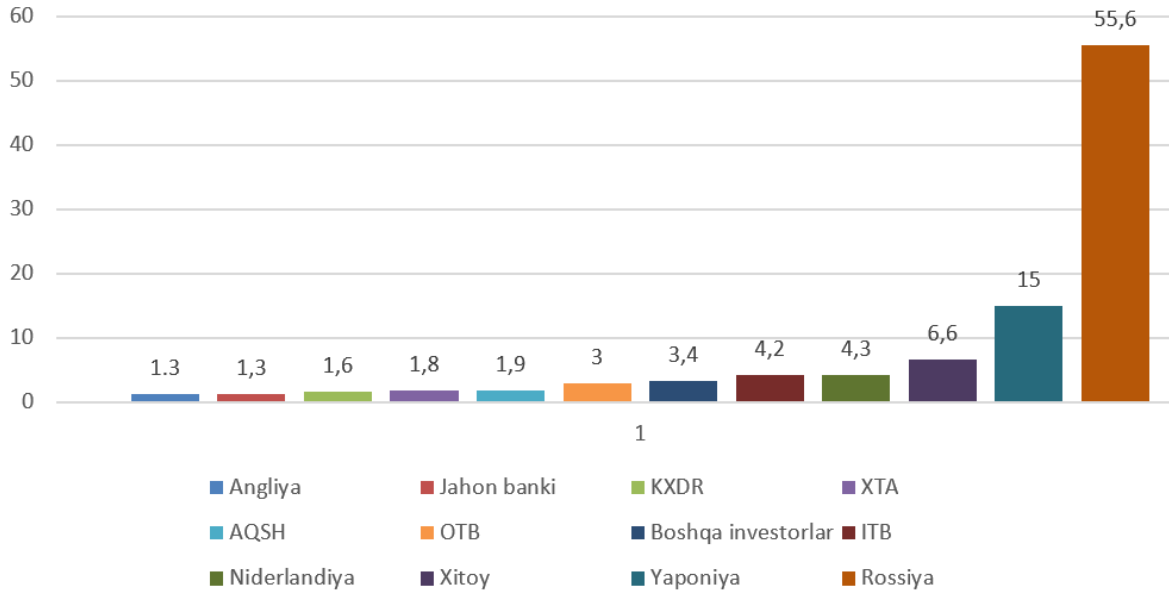

2-rasm. 2017-yilda investorlar bo‘yicha asosiy kapitalga xorijiy investitsiyalar va kreditlar (jamiga nisbatan % da)[33]

2017-yilda asosiy kapitalga xorijiy investitsiya va kreditlarni xorijiy investorlar bo‘yicha tarkibida Rossiya Federatsiyasi yetakchilik qilmoqa. Bu mamlakat investitsiyalari ishtirokida tabiiy gaz qazib chiqarishda – 9 020,3 mlrd. so‘m, axborot hamda aloqa – 467,4 mlrd. so‘m, yana boshqa nometall mineral mahsulotlar va tovar ishlab chiqarishda – 11 mlrd. so‘m, metallurgiyada – 10,4 mlrd. so‘m va boshqa ko‘plab faoliyat turlari bo‘yicha investitsiyalar o‘zlashtirildi. O‘zbekiston iqtisodiyot tarmoqlariga Xitoy ishtirokida investitsiyalari ishtirokida rezina va plastmassa mahsulotlari ishlab chiqarishda – 460 mlrd. so‘m, kimyo formasevtika mahsulotlari ishlab chiqarishda – 470 mlrd. so‘m, gaz qazib chiqarish – 461,5 mlrd. so‘m, aloqa – 555,0 mlrd. so‘m, boshqa nometall va mineral mahsulotlar ishlab chiqish – 130,7 mlrd. so‘m va boshqa o‘nlab faoliyat turlari sohasida o‘zlashtirildi (2-rasm).

33 Jahon banki ma’lumotlar bazasi asosida muallif tomonidan tayyorlangan

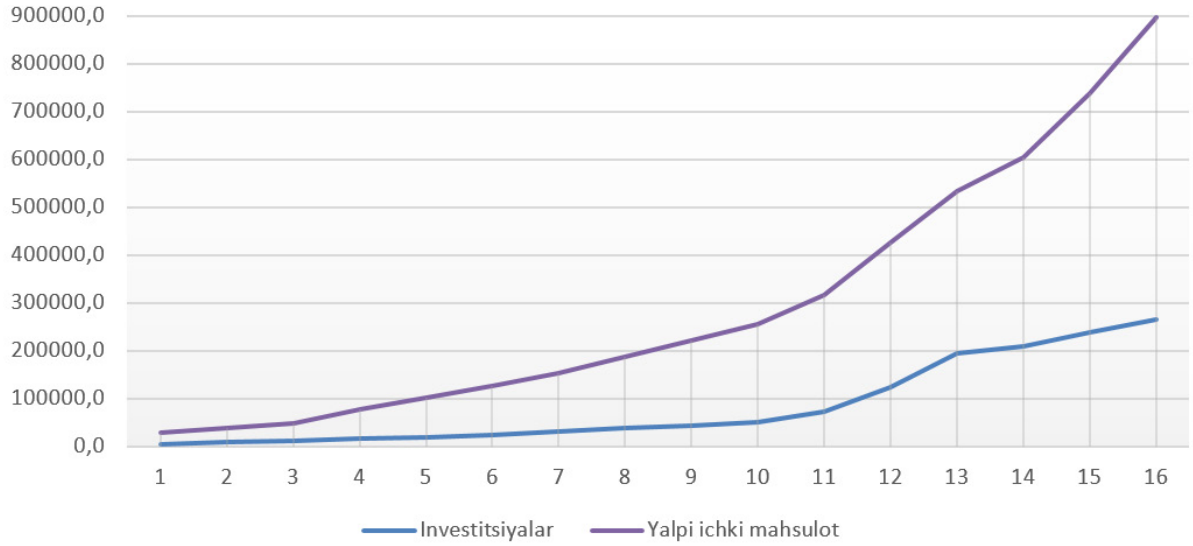

3-rasm. Yalpi ichki mahsulot va investitsiyalar dinamik o‘zgarishi[34]

Ma’lumotlardan foydalangan xolda regression tahlilni amalga oshiramiz. Ushbu natijalar “Investitsiya” va “YaIM” bog‘liq o‘zgaruvchi o‘rtasidagi munosabatni ifodalaydi. (4-rasm).

Source	SS	df	MS	Number of obs	=	23
				F(1, 21)	=	784.86
Model	1.4390e+12	1	1.4390e+12	Prob > F	=	0.0000
Residual	3.8502e+10	21	1.8334e+09	R-squared	=	0.9739
				Adj R-squared	=	0.9727
Total	1.4775e+12	22	6.7158e+10	Root MSE	=	42819

YaIM	Coef.	Std. Err.	t	P>|t|	[95% Conf.	Interval]
Investitsiya	3.020953	.1078323	28.02	0.000	2.796704	3.245203
_cons	29463.29	11015.9	2.67	0.014	6554.47	52372.1

4-rasm[35]. Yalpi ichki mahsulot va investitsiyalarning bog‘liqligini regression tahlili

Model Ko‘rsatkichlari:

◉ R-kvadrat qiymati 0.9739, bu YaIMning variansining taxminan 97.39% model orqali izohlanishini ko‘rsatadi. Bu kuchli munosabatni bildiradi.

◉ Adj R-squared biroz pastroq 0.9727 da va bu modeldagi o‘zgaruvchilar soni uchun sozlanadi.

◉ Root MSE regressiyaning standart xatosi bo‘lib, kuzatilgan qiymatlar regressiya chizig‘idan o‘rtacha qancha masofada joylashganligini o‘lchaydi. Bu yerda u 42819, bu YaIM qiymatlarining miqdoriga nisbatan ko‘rib chiqilishi kerak.

[34] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika Agentligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

[35] Stata@15 dasturi yordamida muallif tomonidan hisoblangan.

ANOVA Jadvallari:

◉ F-statistika 784.86 va juda muhim (Prob > F qiymati 0.0000), bu model YaIMdagi variatsiyani hech qanday predictorlarsiz modelga qaraganda aniqroq izohlaydi degan ma'noni anglatadi.

Koeffitsientlar Jadvallari:

◉ Investitsiya uchun koeffitsient 3.020953, P>|t| qiymati juda past bo'lib, u statistik jihatdan muhim ekanligini ko'rsatadi. Koeffitsient ma'nosi shundan iboratki, Investitsiya birlikka oshganda, YaIM o'rtacha 3.020953 birlikka oshadi.

◉ Investitsiya uchun Std. Err. 0.107823, bu model bir necha marta baholansa, taxmin qilingan koeffitsient qanchalik farq qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

◉ Investitsiya uchun t-statistika 28.02, bu juda yirik va ushbu predictorning muhimligini yanada tasdiqlaydi.

◉ Investitsiya koeffitsientining 95% Ishonch Intervali shuni ko'rsatadiki, biz 95% ishonch bilan haqiqiy koeffitsient qiymati 2.796704 va 3.245203 orasida yotishiga ishonch hosil qilamiz.

Doimiy (_cons):

◉ Doimiy yoki kesishma qiymati 29463.29, P>|t| qiymati 0.014, bu ham statistik jihatdan muhim ekanligini ko'rsatadi. Bu qiymat barcha predictorlar nolga teng bo'lganda YaIMning kutilgan o'rtacha qiymatini ifodalaydi.

Modelning Umumiy Ahamiyati:

◉ F-statistika yuqori (784.86) va Prob > F qiymati juda past (0.0000) bo'lib, modelning statistik ahamiyati juda yuqori ekanligini ko'rsatadi. Bu demak, modelning prognoz qilish qobiliyati tasodifiy emas, balki aniq bir munosabat mavjudligini ko'rsatadi.

Kuzatuvlar Soni:

◉ Jami 23 ta kuzatuv olingan, bu statistik qarorlar qabul qilish uchun etarlicha ko'p miqdordagi ma'lumotlar to'planganligini ko'rsatadi.

Modelni Diagnostika Qilish:

◉ Root MSE qiymati, YaIM ning o'zgaruvchanligiga nisbatan katta yoki kichikligini baholash uchun o'zgaruvchining o'lchamiga nisbatan ko'rib chiqilishi kerak. Agar YaIM qiymatlari juda katta bo'lsa, bu Root MSE ham nisbatan katta bo'lishi mumkin.

Davlatimizda yildan-yilga iqtisodiy o'sishni har tomonlama o'stirishga doir juda ko'plab islohatlar va ishlar olib borilmoqda. Bu islohatlar va amaliy ishlar natijasi sifatida mamlakatimizda makroiqtisodiy o'sish sur'atlari oshib, makroiqtisodiy barqarorlik ta'minlanib kelmoqda. Hozirgi kunda iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim sharti bo'lagan faol investitsiya siyosati amalga oshirilmoqda. Natijada esa mamlakatimizga kiritilayotgan investitsiyalar hajmining doimiy o'sib borayotgani

natijasida ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish tizimini takomillashtirish quyidagi vazifalarni amalga oshirishni ta’minlash o‘rinli: to‘g‘ridan-to‘g‘ri tashqi investitsiyalarga oid qonunchilikni xalqaro va hududiy standartlarga uyg‘unlashtirish, xalqaro tajribada investitsiya faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha turli modelli ijtimoiy huquqiy tartibga solish usullaridan foydalanish; innovatsion loyihalarni ishlab chiqayotgan va uni joriy etayotgan yuqori texnologik tarmoqlarga va korxonalarga qo‘shimcha rag‘bat va imtiyozlar berish; to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar bilan kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish, xususan ularning ishlab chiqarish zanjiriga kirish orqali mahalliy iqtisodiyotni jahon bozoriga integratsiyalashuvini ta’minlash zarur deb hisoblanadi. Regression tahlilga asoslanib YaIMning variansining taxminan 97.39% model orqali izohlanishini ko‘rsishimiz mumkin. Bu kuchli munosabatni bildiradi hamda Investitsiya uchun koeffitsient 3.020953 hisoblanadi. Koeffitsient ma’nosi shundan iboratki, Investitsiya birlikka oshganda, YaIM o‘rtacha 3.020953 birlikka oshadi. Jami 23 ta kuzatuv iborat bo‘lib, bu statistik qarorlar qabul qilish uchun etarlicha ko‘p miqdordagi ma’lumotlar to‘planganligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ibrahim Halil Sugozu, Sema Yasar, Can Verberi, The relationship between long-term portfolio investments and growth in the context of asset characteristics and development level, Borsa Istanbul Review, Volume 23, Issue 1,

2. 2023, Pages 34-43, ISSN 2214-8450, https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.004.

3. (https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214845022000692)

4. Nurkse, Ragnar. “Some international aspects of the problem of economic development.” *The American economic review* 42.2 (1952): 571-583.

5. Griffin K. Foreign capital, domestic savings and economic development. InInternational inequality and national poverty 1978 (pp. 57-80). London: Palgrave Macmillan UK.

6. McKinnon, R.I. and Pill, H., 1997. Credible economic liberalizations and overborrowing. *The American Economic Review*, *87*(2), pp.189-193.

7. James E. Anderson, Mario Larch, Yoto V. Yotov. Trade and Investment in the Global Economy. Journal of NBER Working Paper No. 23757 (2017) 1879-1913. https://www.nber.org/papers/w23757.

8. Maxmudov N.M., Avazov N.R. “O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanish yo‘llari”: Ilmiy-ommabop risola. – T.: TDIU, 2019y. – 104 b. : https://www.researchgate.net/publication/354149755

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017 – 2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini “ Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llabquvvatlash yili”da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to‘g‘risida” gi Farmoni. 2018 yil 22 yanvardagi PF-5308-son.

10. Solow RM. A contribution to the theory of economic growth. The quarterly journal of economics. 1956 Feb 1;70(1):65-94.

11. Schumpeter JA, Swedberg R. The theory of economic development. Routledge; 2021 May 16.

12. www.stat.uz

Xudoyberdiyeva Mohinur Shikirjon qizi,
Iqtisodiyot fakultetining
IRB-82 guruh 4-bosqich talabasi

KORXONADA MUNOSIB MEHNAT SHAROITINI YARATISH

Annotatsiya. *Hozirgi kuchli raqobat sharoitida yuqori iste'dodlarni jalb qilish va qo'llab-quvvatlash har qanday korxona muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Xodimlarning qoniqishi va unumdorligiga hissa qo'shadigan asosiy omillardan biri bu mehnat sharoitlarining sifatidir. Ushbu maqolada yaratish muhimligi o'rganiladi. korxonadagi qulay mehnat sharoitlari, jumladan, ish joyi madaniyati, jismoniy muhit, xodimlarning nafaqalari va ish-hayot muvozanati kabi omillar. Shuningdek, u xodimlarning faolligini, qoniqishini va ishini qo'llab-quvvatlovchi ijobiy ish muhitini yaratmoqchi bo'lgan korxonalar uchun amaliy strategiyalar va misollarni taqdim etadi.*

Kalit so'zlar: *Ish joyi madaniyati, xodimlarni jalb qilish, ish va hayot muvozanati, xodimlarning qoniqishi, xodimlarning vakolatlarini oshirish.*

Bugungi shiddatli ishbilarmonlik dunyosida tashkilotlar doimiy ravishda yuqori iste'dodlarni jalb qilish va saqlab qolishga intilmoqda. Raqobatbardosh ish haqi va nafaqa paketlari muhim bo'lsa-da, qulay ish muhitini yaratish bir xil darajada muhimdir. Ijobiy ish madaniyati nafaqat xodimlarning qoniqish va ishchanligini oshiradi, balki umumiy samaradorlik va biznes muvaffaqiyatiga ham hissa qo'shadi. Ushbu maqolada tashkilotlar o'z xodimlari uchun maqbul ish muhitini yaratish uchun qabul qilishi mumkin bo'lgan turli strategiyalar va amaliyotlarni o'rganadi va natijada baxtli, sog'lom va samarali ishchi kuchiga olib keladi.

Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT), Birlashgan Millatlar tashkilotining mehnat sohasidagi xalqaro standartlarni belgilovchi uch tomonlama ixtisoslashtirilgan tashkiloti hisoblanadi. Hozirgi vaqtda XMT 187 ta a'zo davlatlarni o'z ichiga oladi. Versal shartnomasi natijasida 1919-yilda tashkil etilgan XMT 1946-yilda BMTga kiritilgan birinchi muassasa bo'lib, BMTning uchinchi eng qadimgi agentligi va to'rtinchi eng qadimgi ko'p tomonlama tashkilot Millatlar Ligasi bilan bevosita aloqada bo'lgan yagona tashkilotdir. Uning bosh qarorgohi Jeneva ya'ni Sheytsariyada joylashgan bo'lib, dunyo bo'ylab 40 ga yaqin vakolatxonalari mavjud va 150 dan ortiq mamlakatlardan kelgan 2700 ga yaqin xodimlarni ish bilan ta'minlaydi, shulardan 900 tasi texnik hamkorlik dasturlari va loyihalarida ishlaydi. XMTning xalqaro mehnat standartlari keng miqyosda erkinlik, tenglik, xavfsiz-

lik va qadr-qimmat sharoitida butun dunyo bo‘ylab qulay, samarali va barqaror ishlashni ta’minlashga qaratilgan.

Ishlab chiqarishdagi baxtsiz xodisalarni tekshirish.Avvalo shuni aytish lozimki, korxonalarning xodimlari O‘zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda va shartlar bilan baxtsiz xodisalar va kasb kasalliklaridan majburiy sug‘urta qilinishlari shart (Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risidagi qonunining 15-moddasi). O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksining 222-moddasiga muvofiq, ish beruvchi ishlab chiqarishdagi baxtsiz xodisalarni o‘z vaqtida tekshirish va hisobga olib borishi shart. Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997 yil 6 iyundagi 286-sonli qarori bilan “Ishlab chiqarishdagi baxtsiz xodisalarni va xodimlar sog‘lig‘ining boshqacha tarzda shikastlanishlarni tekshirish va xisobga olib borish to‘g‘risida Nizom tasdiqlangan.

O‘zbekiston Respublikasi hududida mulkchilikning barcha shaklidagi korxona, muassasa, tashkilotlarda, shuningdek mehnat shartnomasi bo‘yicha ishlayotgan ayrim fuqarolarda mehnat faoliyati bilan bog‘liq holda xodimlar bilan ro‘y bergan baxtsiz xodisalarni tekshirish va xisobga olib borish tartibi belgilab berilgan. Mazkur Nizom yana:

- sud hukmiga binoan jazoni o‘tayotgan fuqarolarga ishlab chiqarishdagi ish davomida;
- ish beruvchilarga;
- pudrat va topshiriq shartnomalari bo‘yicha fuqarolik-huquqiy (kontraktlar) bitimlar asosida ish bajarayotgan shaxslarga;
- tabiat xodisalari va texnogen xarakteridagi favqulodda xodisalarning oqibatlarini tugatishda ishtirok etayotgan shaxslarga;
- yollanib ishlayotgan chet el fuqarolariga, basharti maxsus xalqaro shartnomalarda o‘zgacha holat ko‘rsatilmagan bo‘lsa;
- harbiy xizmatni o‘tash bilan bog‘liq bo‘lmagan qurilish, qishloq xo‘jaligi va boshqa ishlarni bajarish uchun korxonalarga ishlashga yuborilgan harbiy xizmatchilarga, shuningdek, muqobil xizmatni o‘tayotgan shaxslarga;
- korxonada ishlab chiqarish amaliyotini o‘tayotgan talabalar va o‘quvchilarga nisbatan tadbiq etiladi, tekshirib ko‘riladi.

Nizomga muvofiq, korxona hududida hamda uning chegarasidan tashqarida mehnat vazifalarini bajarish vaqtida, shuningdek, ishlab chiqarish manfaatlarini ko‘zlab qilingan harakatlar natijasida yuz bergan xodisalar, korxona transportida ishga kelish va qaytish vaqtida yo‘lda, korxona territoriyasida (tanaffus vaqti ham shunga kiradi), shanbaliklarni o‘tkazish vaqtida, ishlab chiqarish obyektlarida yuz bergan avariyalar, vaxta usulida ish tashkil qilingan posyolka territoryasida yoki smena tugagan, dam olish vaqtida, ish vaqtida o‘zining shaxsiy transportida, basharti bunga ish beruvchi tomonidan ruxsat berilgan bo‘lsa, yuz bergan xodisalar ish beruvchining topshirig‘i bo‘yicha transportda yoki yayov kelayotgan xod-

im bilan, shuningdek faoliyati xizmat ko‘rsatish obyektlari o‘rtasida qatnash bilan bog‘liq xodimlar bilan ish vaqtida yuz bergan, shanbaliklar vaqtida uning joyidan qat`iy nazar, otalikka olingan korxonalarga yordam ko‘rsatish vaqtida, o‘z xizmat vazifalarini bajarayotganda xodimga boshqa shaxs tomonidan ish vaqtida etkazilgan tan jarohati va boshqalar baxtsiz xodisalar sanaladi.

Nizomga ko‘ra, barcha baxtsiz xodisalar hamma vaqt hisobga olinib, maxsus jurnalda ro‘yhatdan o‘tkaziladi.

Mazkur nizomda:

1. Guruh tarzidagi baxtsiz xodisalar haqida xabar berish;
2. Ishlab chiqarishda ro‘y bergan baxtsiz xodisani ro‘yhatga olish tartibi;
3. Ishlab chiqarishdagi baxtsiz xodisalarning oqibatlari haqida ma’lumot berish;
4. Baxtsiz xodisa haqidagi N-1 shaklidagi aktni to‘ldirish tartibi tasdiqlangan.

O‘zbekiston Respublikasida oxirgi yillarda mehnat jarayonida insonning xavfsizligi, hayoti va sog‘lig‘i, ish qobiliyati saqlanishini ta’minlash borasida keng ko‘lamli islohatlar amalga oshirilmoqda. Xususan, mehnatni muhofaza qilish sohasidagi asosiy to‘rtta vakolatlarni amalga oshirish, mehnatni muhofaza qilish sohasidagi xizmatlar bozorining professional ishtirokchilariga o‘tkazib berilishi, mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha davlat va jamoat nazorati kuchaytilishi borasidagi barcha amalga oshirilayotgan tadbirlar eng avvalo korxona va tashkilotlarda, ish o‘rinlarida mehnat sharoitlarini yaxshilashga, ishlab chiqarishdagi jarohatlanishni oldini olishga qaratilgan.Shunday bo‘lsada ko‘plab xolatlarda baxsiz xodisalar guvohi bo‘lmoqdamiz bunga sabab gohida ish beruvchining layoqatsizligi yoki ish jaroyonida ishlayotkan ishchilar bilimsizligi va bir nechta omillar asosida yuzaga kelmoqda bu kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan taklif shundan iboratki.

Mehnatni muhofaza qilish yuzasidan kamisya tuzish, sabab korxonalarda faolyat keng qamrovli mehnatni muxofaza qilish texnik xafsizligi sanoat xafsizligi juda bir keng qamrovda,buni jamlab olish zarur bo‘ladi bunga bita odamning yani mehnatni muxofaza qilish muxandisini kuchi yetmaydi,har kuni har ish joylarida harxil kamchiliklar bo‘lishi mumkin bu xato kamchiliklar avalam bor kimga tasir qiladi insonga shu ish joylarida ishlovchilar hayotiga sog‘lig‘iga tasir qiladi,Biz har birimiz bu kamchiliklarni ko‘rib joyida va o‘z vaqtida bartaraf etishimiz lozim bo‘ladi,bu degani bir odamga harbir narsani yuklab qo‘ymasdan har bir kishi o‘zining hayoti sog‘ligi uchun kurashishi kerak yani tan jaroxat olmasdan ishlashi, Kamisya tuzish kerak bu kamisyada mehnatni muxofazasi va sanoat muxofazasi bilim ko‘nikmasiga ega bo‘lishi,kamisyaga azo bo‘lgan har bir shaxs ko‘rinib turibdiki bir lavozim egasi xisoblanadi uning qo‘l ostida ishlovchilari bor bu ish jaroyonida ularning hayoti va sog‘lig‘iga javobgar shaxs hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 22-sentabrdagi O‘RQ-410-sonli “Mehnatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi qonun.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 15.09.2014 yildagi 263-son.
3. avtoreferat 04.04.2018 da qo‘shilgan.
4. https://fotochlenov.ru/14/11/2017
5. Mehnat muxofazasi va texnik xafsizlik O‘.R.YO‘LDOSHEV TOSHKENT – 2012.
6. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T. “ Adolat” 2014y.
7. O‘zbekiston Respublikasining “ Mehnat kodeksi”. T. “ Adolat” 2014 y.
8. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat huquqi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. A.A.Inoyatov. –T. “ Iqtisodiyot va huquq dunyosi” 2002 y.
9. O‘zbekiston Respublikasi mehnat qonunchiligi bo‘yicha me`yoriy huquqiy hujjatlar to‘plami. Toshkent, “ Iqtisodiyot va huquq dunyosi”, 2006 y.
10. “Fuqaro muhofazasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining 2000 yil 26 may qonuni.
11. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori 2000 yil 12 iyul 267-son “ Mehnatni muhofaza qilishga doir me`yoriy hujjatlarni qayta ko‘rib chiqish va ishlab chiqish to‘g‘risida”
12. “Aholini ijtimoiy muhofaza qilish va kommunal xizmat ko‘rsatish korxonalarini qo‘llab quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 23 sentyabrdagi PF-3662-son farmoni.
13. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksiga sharhlar. T. TDYUI. 2008.

Soatov Rashidbek,
Iqtisodiyot fakulteti IRB-82 guruh
4-kurs talabasi

MAMLAKATIMIZDA ISHSIZLIKNI BARTARAF ETISH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ishsizlik, uning shakllari, ishsizlikning kelib chiqish sabablari, mamlakatimizda ishsizlikning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari va uni barataraf etish yo‘llari hamda uning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashning nazariy asoslari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *ishsizlik, ishchi kuchi, mehnat, iqtisodiyot, muammo, bandlikka ko‘maklashish.*

Kirish.

O‘zbekiston jamiyati rivojlanishida hozirgi bosqichining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy muammolaridan biri bu ishsizlik muammosidir.

Ishsizlik uning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi – ishchi kuchining katta isrof qilinishiga, mamlakatning potensial yalpi mahsuloti va milliy daromadining sezilarli

darajada qisqarishiga, ishsizlikni to‘lash uchun davlatning sezilarli ishlab chiqarish xarajatlariga (aniqrog‘i, soliq to‘lovchilarning mablag‘lariga) olib keladi. Ko‘rinib turibdiki, mavjud mehnat resurslaridan to‘liq foydalanilmasa, iqtisodiy tizim o‘zining ishlab chiqarish imkoniyatlari chegarasiga chiqmasdan faoliyat yuritadi.

Ishsizlik, shuningdek, odamlarning hayotiy manfaatlariga katta zarar yetkazadi, ularning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga, shaxs o‘zini eng yaxshi ifoda eta oladigan faoliyat turida o‘z mahoratini qo‘llashiga to‘sqinlik qiladi va eng muhimi, oilalarning moddiy ahvolini keskin yomonlashtiradi. Ishsizlar sonining ko‘payishi, kasallanish va jinoyatchilikning o‘sishiga yordam beradi, jamiyatda ijtimoiy keskinlikni kuchaytiradi.

Ishsizlik sababi turlicha: texnika rivojlanish bilan mehnat unumdorligi ortadi, ishchi kuchi kam mehnat talab bo‘lib qoladi. Iqtisodiyotda jami talab va taklif muvozanati buziladi, tovarlarga bozor talabining qisqarishi ish kuchiga talabni ham qisqartirib yuboradi, natijada ish kuchining bir qismi ortiqcha bo‘lib qoladi; iqtisodiyot rivojlanishi bilann malakali ish kuchiga talab oshib, malakasizlar kerak bo‘lmay qoladi; aholi ishchilarga nisbatan tez o‘sgan kezlarda, uning bir qismi ortiqcha bulib, ishsiz qoladi. Ishsizlik sababi har xil bo‘lganidek uning shakllari ham turlicha. Ishsizlikning asosiy shakllari:

◉ friksion ishsizlik —turli sabablarga ko‘ra (yangi yashash joyiga o‘tish, kasbni o‘zgartirish, bola boqish, yangi ish tanlash) vaqt-vaqti bilan ishsiz qolish. Bu ixtiyoriy ishsizlik hisoblanadi.

◉ tarkibiy ishsizlik — ishlab chiqarish tuzilmasi o‘zgartirilgan sharoitda eski tarmoqlarda ishlab kelgan kishilarning yangi tarmoqlarga kerak kasbni hali o‘zlashtirmagan kezlarida yuz beradi.

◉ siklli ishsizlik — iqtisodiy tangliklar bilan bog‘liq bo‘lib, ishlab chiqarishning pasayib ketishi natijasida yuzaga keladigan ishsizlik. Bu majburan ishsiz qolishdir.

◉ mavsumiy ishsizlik — mavsumiy ishda band bo‘lganlarning mavsum tugagach, ishsiz qolishi. Unga qisqartirilgan ish kuni yoki ish haftasiga o‘tganlar, ish yo‘qligidan haq berilmaydigan ta’tilga chiqqanlar kiradi.[36]

O‘zbekistonda Ishsizlik tushunchasi rasman 1992-yil “Aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida”gi qonunining qabul qilinishi bilan me’yoriy kuchga ega bo‘ldi (1998-yil 1-mayda ushbu qonunning yangi tahriri qabul qilindi). O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgan dastlabki yillarda yuzaga kelgan ishsizlik davriy ko‘rinishga ega bo‘lib, bu holat mamlakatda iqtisodiy tizimning o‘zgarishi bilan chambarchas bog‘liq tarzda ro‘y bergan. O‘sha yillarda iqtisodiy davrning pasayish fazasi kuzatilib, ko‘plab sanoat va ishlab chiqarish korxonalari to‘xtab qoldi yoki to‘liqsiz quvvatda faoliyat yuritdi. Mazkur holatning bosh sababi, sobiq

[36] A. Rahmonov, N. Meliyeva, S.Jurayev O‘zbekistonda ishsizlik muammosi va uni bartaraf etish 2022 noyabr 196-199 http://www.newjournal.org/

Ittifoq davrida mamlakat korxonalarining boshqa respublika korxonalari bilan chambarchas bogliqlikda faoliyat yuritgani hisoblanadi. O‘sha davrlarda O‘zbekiston sobiq Ittifoqning xom ashyo etkazib beruvchi asosiy bazasi hisoblanib, ittifoqdosh respublikalardagi zavod-fabrikalarni xomashyo resurslari bilan taminlab turgan. Shu bilan birga respublikaning tayyor mahsulot ishlab chiqarish bilan shugullanadigan zavod-fabrikalari ehtiyot qism, butlovchi materiallar, xom ashyo hamda yarim tayyor mahsulotlarni ozga ittifoqdosh respublikalardan olib kelgan yoki O‘zbekistonda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning buyurtmachi va istemolchilari ittifoqning boshqa davlatlari hisoblangan.

Qisqacha aytganda, mamlakatimizdagi deyarli barcha ishlab chiqarish korxonalari iqtisodiy jihatdan qaram hisoblangan, ya’ni ta’minot, resurs, rejalashtirish, olib kelish, yetkazib berish, sotish, buyurtma berish va iste’mol kabi masalalarni mustaqil hal qila olmagan. Mamlakatimizda 2020-yilning yanvar-iyun oylarida ishsizlik darajasi 13,2%ni tashkil etdi. 2021-yilning iyun oyida Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining Respublika bandlik va mehnatni muhofaza qilish ilmiy markazi tomonidan Xalqaro mehnat tashkiloti tavsiyalari asosida ishlab chiqilgan metodika bo‘yicha respublikaning 101ta shahar va tumanlarida navbatdagi ijtimoiy so‘rov o‘tkazildi. Unda 490ta fuqarolarni o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, 4,9mingta uy xo‘jaliklari hamda 25,9ming nafar fuqaro qamrab olindi.

COVID-19 pandemiyasi davrida koronavirus infeksiyasi tarqalishini oldini olishga qaratilgan karantin chora-tadbirlari mehnat bozoriga sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatdi.O‘tkazilgan tadqiqot natijalari respublikada ishsizlik darajasi iqtisodiy faol aholining 13,2% tashkil etganligini ko‘rsatdi. Bu ko‘rsatkich 2019-yilning shu davrida 9,1%ga teng bo‘lgan. Ishga muhtoj bo‘lganlarning umumiy soni 1 944,0 ming kishini tashkil etadi (16-30 yoshgacha bo‘lganlar o‘rtasida ishsizlik darajasi- 20,1%, ayollar o‘rtasida ishsizlik darajasi esa – 17,4%). Mehnat resurslari soni 19 084,6 ming kishini tashkil etib, 2019-yilning shu davriga nisbatan 0,6%ga ko‘paygan bo‘lsa COVID-19 pandemiyasiyaning iqtisodiyot subyektlari faoliyatiga salbiy ta’siri natijasida iqtisodiyot tarmoqlarida band bo‘lganlar soni o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 5%ga yoki 671ming kishiga kamayib, 12 736,7ming kishini tashkil qildi.

Shuningdek, iqtisodiyot tarmoqlarining rasmiy sektorda band bo‘lgan aholi soni 5 581,2 kishini tashkil qilib, o‘tgan yil shu davrga nisbatan 0,2%ga yoki 12,4 ming kishiga kamaydi. Xususan, 501,1 ming nafari doimiy ish o‘rinlariga ishga joylashtirish va haq jamoat ishlariga jalb qilish orqali bandligi ta’minlandi, 15,0 ming nafar ishsizlar kasb-hunarga o‘qitildi, 27,0 ming nafar ishsiz shaxslarga Bandlikka ko‘maklashish jamg‘armasidan 10,1 mlrd so‘m ishsizlik nafaqasi to‘lab berildi. Shuningdek, Bandlikka ko‘maklashish jamg‘armasidan ajratiladigan subsidiyalar hisobiga 24,8 ming nafar fuqaro shaxsiy tomorqalarida, 15 ming nafar fuqaro qishloq xo‘jaligi, tikuvchilik va hunarmandchilik kooperativlarida a’zo sifatida biriktirib, band qilindi, 3 ming nafar fuqaro tadbirkorlikka jalb etildi, 256 ta ish beruvchiga mehnat organlari yo‘llanmasi bilan ishga olingan 2,3 ming nafar ishsiz-

larning kasbiy malakasini oshirganligi va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini ishga olganligi uchun moddiy ko‘mak ajratildi.

Dunyoda ishsizlikning u yoki bu turi bo‘lmagan mamlakatni topish deyarli mumkin emas va O‘zbekiston ham bundan mustasno emas. Ishsizlik tahdidi har doim har qanday yo‘llanma ishchining yelkasi orqasida bo‘ladi va u qayerdan kelib chiqishi, qancha davom etishi va u bilan qanday kurashish mumkinligini tasavvur qilish kerak. Ishsizlik muammolarini tahlil qilish uchun, birinchi navbatda, kimni ishsiz deb hisoblash kerakligini aniq belgilash kerak. Shaxsni ishsiz deb tan olish mezonlari odatda qonun yoki davlat hujjatlari bilan belgilanadi va har bir mamlakatda biroz farq qilishi mumkin. [37]

Ammo, qoida tariqasida, barcha ta’riflarda bir nechta xususiyatlar mavjud. Bu mehnatga layoqatli yosh, ya’ni shaxs qonun hujjatlarida yollanib ishlashga ruxsat berilgan eng kam yoshdan katta, lekin keksalik pensiyasi tayinlanadigan yoshdan kichik bo‘lishi kerak. Binobarin, mehnatga layoqatli yoshga to‘lmagan o‘smirlar yoki 60 yoshdan oshgan erkaklar va 55 yoshdan oshgan ayollar (O‘zbekistonda) ishlamoqchi bo‘lsalar ham, lekin joy topa olmasalar ham ishsiz deb hisoblanishi mumkin emas.

O‘zbekistonda ishsizlik bozor iqtisodiy tizimiga o‘tish jarayoni bilan bog‘liq holda paydo bo‘lgan va uning yashirin shakli afzalroqdir. Odamlar ishsizlik darajasini 140 million kishidan ortiq bo‘lgan mamlakat aholisining umumiy soniga qarab noto‘g‘ri baholaydilar. Bu to‘g‘ri emas, chunki ishsizlikni hisoblashda faqat iqtisodiy faol aholi hisobga olinadi, bu mamlakat umumiy aholisining taxminan yarmini tashkil qiladi. 2014-yildan beri O‘zbekistondagi inqirozli vaziyat mamlakat aholisining bandlik sektori bilan chambarchas bog‘liq. 2015-yil boshida ishsizlik ko‘tarila boshladi. Rasmiy statistika haqiqiy ishsizlik ko‘rsatkichlaridan farq qiladi.

Shuning uchun, keling, izohlarda va hisob-kitoblarning tushuntirishlarida qayd etgan ba’zi fikrlarga e’tibor beraylik. Statistik ma’lumotlar mamlakatning barcha fuqarolarini emas, balki aholini tanlab olish tahliliga asoslanadi. Rasmiy manba “Aholining bandlik muammolari bo‘yicha namunaviy so‘rovi” natijalarini sarhisob qilmoqda.

Muammoni o‘rganganlik darajasi

Ishsizlikni bartaraf etish masalalari bo‘yicha xorijlik olimlardan G.Avogyan ishliksizni bartaraf etish mexanizmlarini (2019), Y.Odegov daromadlar tengsizligini (2017), Artur Pigu ish bilan bandlik sohasiga oid “Ishsizlik nazariyasi” ni(1933), A. Fillips inflyasiya va ishsizlikning bir-biriga bog‘liqligini (1958) ilmiy tadqiqot olib borishgan.

Mamlakatimiz iqtisodchi olimlaridan Sh.Shodmonov ishsizlikni bartaraf etish yo‘llarini (2020), Q.Abduraxmonov Mehnat bozorini (2023), M.Mirzakarimova bandlikni ta’minlash mexanizmlarini (2002) ilmiy jihatdan tadqiq etishgan.

[37] Xalqaro tashkilotlarning hujjatlari, O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik va me’yoriy hujjatlari.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolaning metodologiyasi ilmiy va tobora ommalashib borayotgan manbalarni tahlil qilishdan boshlab, tarixiylik, tanqidiy, qiyosiy, mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari, respublika yangi iqtisodiy siyosatda izchillik bilan olib borilayotgan islohotlar, O‘zbekistondagi ishlikning oldini olish va aholi bandligini ta’minlash tizimini raqamlashtirish, ilmiy abstraktsiyalash, induksiya va deduksiya, monografik kuzatuv, iqtisodiy-statistik tahlil, guruhlash bo‘yicha iqtisodiy tajribalarni amaliyotga joriy etish bo‘yicha olib borgan ilmiy tadqiqotlar asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar.

O‘zbekistonda mehnat bozori so‘nggi yillarda iqtisodiy o‘sish bilan birga barqaror o‘sib bormoqda. 2022-yilning 22-iyun kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Mehnat va ijtimoiy masalalar qo‘mitasi tomonidan o‘tkazilgan videokonferensiya yig‘ilishida O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirining “2030-yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalarning ijrosi haqida”gi axboroti eshitildi. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Mahalla va oilani qo‘llab-quvvatlash vazirligi, O‘zbekiston Savdo-sanoat palatasi, O‘zbekiston Kasaba uyushmalari federasiyasining mas’ul rahbar xodimlari, deputatlar hamda OAV vakillari ishtirokida o‘tkazilgan mazkur tadbirda samarali bandlikni oshirish hamda erkaklar va xotin-qizlarni munosib ish bilan ta’minlash asosida barqaror va umumqamrovli iqtisodiy o‘sishga ko‘maklashish – Barqaror rivojlanish maqsadlarining 8-maqsadiga erishish yo‘lida qilingan ishlar, jumladan mehnat bozorida faol va sust chora-tadbirlarni amalga oshirish, xususiy mulkni muhofaza qilish, kichik va yirik biznesni hamda xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va tezkor rivojlantirishdagi to‘siqlarni bartaraf etish orqali aholini, ayniqsa, yoshlar, nogironlarni munosib ish bilan ta’minlash va samarali bandlikni kengaytirish yo‘nalishida amalga oshirilgan ishlarga alohida ahamiyat berildi.

Axborotda 2019-yilda O‘zbekistonning ish bilan band bo‘lgan aholisining o‘rtacha yillik soni 13,5 million kishini tashkil etib, ish bilan ta’minlanganlar soni har yili o‘rtacha 300 ming kishiga ko‘paygan, mehnat resurslaridan foydalanish darajasi 71,2 foizni tashkil qilishi, shuningdek, ish o‘rinlarining to‘rtdan uch qismi yuridik shaxsni tashkil etmasdan faoliyatni amalga oshiruvchi, ro‘yxatdan o‘tgan kichik biznes, xususiy va yakka tartibdagi tadbirkorlik hisobiga yaratilganligi aytib o‘tildi.

Respublika iqtisodiyotining jadal rivojlanishi va maqsadli ko‘rsatkichlarga erishish bo‘yicha Dastur vazifalarini bajarish uchun 2030-yilga kelib ish bilan band bo‘lganlar sonini 16,7 million kishiga yetkazish, bunda ish bilan band aholining o‘rtacha yillik o‘sishi 1,6 foizni yoki 245 ming kishini tashkil etishi kutilayotganligi, 2030-yilgacha barcha xotin-qizlar va erkaklarni, shu jumladan, yoshlar va nogironligi bo‘lgan shaxslarni barqaror va samarali bandlik hamda munosib ish bilan, shuningdek, teng qiymatli mehnat uchun teng ish haqi to‘lanishini ta’min-

lash yo‘nalishidagi (8-maqsaddagi 5-vazifa bo‘yicha) asosiy muammolaridan biri bu norasmiy bandlik hisoblanib, bugungi kunda noqishloq xo‘jaligi sektorlarida norasmiy bandlik ulushi 54,3 foizni tashkil etmoqda.

Norasmiy bandlik ulushi erkaklar va ayollarga nisbatan bo‘lib, erkaklarning 22,1 foizi norasmiy ish bilan band bo‘lsa, ayollarda bu ko‘rsatkich atigi 12,5 foizni tashkil qilishi ta’kidlandi. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzuridagi Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi (keyingi o‘rinlarda Bandlikka ko‘maklashish jamg‘armasi deb yuritiladi) uchun 2020-yilda Respublika byudjetiga qo‘shimcha tushumlar hisobiga 150 milliard so‘m ajratiladi, 2021-yildan boshlab esa byudjet parametrlarida 300 milliard so‘mdan kam bo‘lmagan miqdorda qo‘shimcha mablag‘lar ajratish nazarda tutiladi; Ishsizlik darajasi mamlakat iqtisodiyotining qay darajada taraqqiy etganligining hamda iqtisodiyotda sodir bolayotgan ozgarishlarning muhim korsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ishsizlik darajasi deganda ishsizlar sonining iqtisodiy faol aholi tarkibidagi salmogi tushuniladi.

Respublikada ishsizlik darajasini bandlik xizmatlarida royxatdan otgan ishsizlar sonining iqtisodiy faol aholi umumiy soniga nisbatan olib hisoblash mumkin. Ishsizlik darajasiga bir qancha omillar tasir korsatadi: mehnat haqining pastligi, mehnat sharoitlari yaxshi emasligi, ish haqining vaqtida berilmasligi, ish joylarini qisqartirishlar va boshqalar.

Bozor iqtisodiyoti munosabatlari barqarorlashayotgan davrda ishsizlikning bolishi tabiiy holatdir. Chunki ishchi kuchiga bolgan talabning taklifiga mos kelishi oqilona bandlikni shakllantirib, jamiyat uchun tabiiy bolgan ishsizlik darajasini tarkib toptiradi. Ish bilan band bolmagan shaxslarni yangi kasblarga orgatish, malakasini oshirish, moddiy yordam berish va ish joylarini tavsiya etish mehnat birjasi tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy tadbirlarning eng muhimi hisoblanadi.

Xulosa va takliflar.

Ishsizlik bozor tizimining ajralmas qismidir. Xalqaro mehnat tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, ishsizlar – bu ma’lum bir vaqtda ish bilan ta’minlanmagan, ish qidirayotgan va ishlashga tayyor bo‘lgan odamlar. O‘zbekiston qonunchiligiga ko‘ra, ishsiz deganda ish yoki daromadga ega bo‘lmagan, tegishli bo‘sh ish o‘rinini topish uchun bandlik xizmatida ro‘yxatdan o‘tgan har bir mehnatga layoqatli fuqaro tushuniladi. O‘zbekistondagi ishsizlik kabi hodisa haqida gapirganda, uning mavsumiy shaklini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi.

Bu ba’zi faoliyatlarning ajralmas elementi bo‘lib, vaqtinchalik xususiyatga ega. Ishsizlik ma’lum bir vaqtda iqtisodiyotning holatini baholash mumkin bo‘lgan eng muhim ko‘rsatkichlardan biridir. Ishsizlik aholi daromadlari darajasiga bevosita ta’sir qiladi, ya’ni xarid qobiliyati pasayadi. Mamlakat ichki bozori bilan ishlovchi kompaniyalar daromadlarining keskin kamayishidan aziyat chekmoqda. O‘zbekistondagi ishsizlikning yana bir salbiy oqibati – raqobatbardosh ish joylarida ish haqining pasayishi. Buning sababi, takliflar soni bo‘sh ish o‘rinlari sonidan

sezilarli darajada oshib ketishi va ishga kirish uchun ariza beruvchilar kamroq maosh uchun ishlashga tayyor. Natijada, albatta, korxona xarajatlari kamayadi, ammo bu bandlik holatini yaxshilamaydi. Ishsizlik darajasi oshib borayotgani sababli banklar jismoniy shaxslarga kredit berishni cheklamoqda. Bandlikni davlat tomonidan tartibga solish sohasida, eng avvalo, uning tuzilmasi va shakllarini o‘zgartirish orqali uning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini oshirish zarur.

Mehnat resurslarini rivojlantirish, iqtisodiy mehnat munosabatlarini takomillashtirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratilishi kerak. Bu ayrim korxonalarda kuzatilayotgan ortiqcha bandlik darajasini kamaytirishni talab qiladi. Bo‘shatilgan ishchi kuchini boshqa sohalar va bandlik turlari o‘rtasida oqilona taqsimlash kerak. Hududiy bandlik markazlari va tashkilot va korxonalarning kadrlar bo‘limi xodimlarining to‘liq o‘zaro hamkorligi O‘zbekistonda bunday tadbirlarni samarali o‘tkazishga yordam beradi. Ushbu o‘zaro ta’sir bugungi kunda faqat bir martalik voqealar shaklida namoyon bo‘ladi. Ortiqcha bandlik darajasini pasaytirish ko‘p jihatdan tashkilotlarning o‘zlari uchun muammo bo‘lishiga qaramay, bandlik xizmatlari bunday choralarning tashabbuskori sifatida ishtirok etadilar.

Ta’lim darajasini oshirish ishsizlikning o‘sishini kamaytirishga ijobiy ta’sir etmasdan qolmaydi. Kasb-hunar ta’limi tizimi rivojlanar ekan ishchilarning malakasini oshirishga yordam beradi, ularni mehnat bozoridagi o‘zgarishlarga ko‘proq moslashtiradi. Mehnat bozorida davlat organlari ham katta rol o‘ynaydi. Ularga ish o‘rinlarini yaratish, shuningdek, aholi bandligi holatini barqarorlashtirish va yaxshilashga qaratilgan iqtisodiy o‘zgarishlar va islohotlarni amalga oshirish mexanizmlarini tartibga solishning muhim vazifasi yuklangan. Davlat tomonidan ish bilan ta’minlash xizmati yetakchi rol o‘ynaydi. Uning vazifasi korxona va tashkilotlarning kadrlar salohiyatini saqlab qolish, shuningdek, iqtisodiyotning mehnat resurslariga bo‘lgan ehtiyojini ta’minlashdan iborat.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasida aholini ish bilan ta’minlash to‘g‘risida” gi qonuni – M., 2019.- 121 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat qonunlari kodeksi. M., 1994. – 214 b.

3. O‘zbekiston Respublikasida aholini ish bilan ta‘minlash va fuqarolarni ijtimoiy-huquqiy himoya qilish (Normativ hujjatlar to‘plami va namunaviy hujjatlar). -SPb., 2021. 164 b.

4. Xalqaro tashkilotlarning hujjatlari, O‘zbekiston Respublikasining qonunchilik va me’yoriy hujjatlari.

5. Xalqaro mehnat konferensiyasi (2016) tomonidan qabul qilingan konventsiya va tavsiyalar. TI; (1957-1990), T.II, -Jeneva, 1991. 423 e.;

6. Abdurahmonov Q.X. “Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. Darslik.-T.: “Fan va texnologiya”, 2012. -389 b.

7. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N,T. Mehnat iqtisodiyoti: ijtimoiy mehnat munosabatlari. Darslik. – T.: “TDIU” 2011, 420 b.;

8. Abdurahmonov Q.X., Shoyusupova N,T. Aholini ish bilan bandligi.O‘quv qo‘llanma. – T.: “TDIU” 2011, 230 b.;

9. Mirzakarimova M.M. Bandlikda ijtimoiy sheriklik. Monografiya.T.: “O‘zbekiston milliy entseklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2013 y., 202b

10. A. Rahmonov, N.Meliyeva, S.Jurayev O‘zbekistonda ishsizlik muammosi va uni bartaraf etish 2022 Noyabr 196-199 http://www.newjournal.org/

Pardayeva Maftuna Ulug‘bek qizi,
TDIU Iqtisodiyot fakulteti
MEKP-10-guruh magistranti

MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA YASHIL IQTISODIYOTNING AHAMIYATI

Annotatsiya. *Hozirgi rivojlanayotgan iqtisodiyotda makroiqtisodiy barqarorlik va yashil iqtisodiyotga o‘tish tamoyillari tashkil etishda rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasini tutgan o‘rni hamda ahamiyati haqida fikrlar yoritilgan. Shuningdek, “yashil iqtisodiyot”ga o‘tishda Xitoy tajribasi va ishlab chiqarish muhitining mexazimlari bayon etiladi.*

Kalit so‘zlar: *makroiqtisodiy barqarorlik, “yashil iqtisodiyot”, jahon tajribasi, Xitoy amaliyoti.*

Makroiqtisodiyot nuqtai nazaridan yashil iqtisodiyotga o‘tish iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, milliy boylikni ko‘paytirib qayta tiklanadigan resurslarning o‘sishi va ekologik risklarning pasayishiga olib keladi. Ushbu holat rivojlanayotgan mamlakatlar uchun jiddiy muammoga aylanishi mumkin. Rivojlanayotgan mamlakatlar odatda o‘z resurslarini ochlik va kambag‘allikni yo‘qotish, zarur infratuzilmani barpo etish, ta’lim va sog‘liqni saqlashga investitsiya sarflash, ish o‘rinlari bilan ishchi kuchi o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga yo‘naltirishlari lozim. Tahlillar ko‘rsatishicha, rivojlanayotgan mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanish va yashil o‘sish strategiyasi kambag‘allikni kamaytirish bilan bevosita bog‘liq bo‘lishi zarur.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda yashil iqtisodiyotga o‘tishda ekologik tashviqot, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurish, sohaga oid me’yoriy-huquqiy bazani yaratish, yangi texnologiyalardan foydalanishni jadallashtirish, ekologik xizmatlar ko‘rsatish, ekologik toza energiya manbalarini o‘zlashtirish va soha uchun zarur kadrlarni tayyorlash kabi o‘zaro bog‘liq vazifalarni hal etish zarur bo‘ladi. Jumladan, yashil iqtisodiyot uchun zarur kadrlarni tayyorlash masalasiga alohida e’tibor qaratish lozim. Amaliyot nuqtai nazaridan yashil iqtisodiyotga o‘tish jahon iqtisodiyotida inqirozli holatlarning tez-tez yuz berayotganligi sharoitida qabul qilinadigan muhim qaror hisoblanadi. Shuning uchun milliy iqtisodiyotga jalb etilayotgan moliyaviy resurslar va iqtisodiyot tarkibini qayta qurish o‘rtasidagi mutanosiblikni ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki

moliyaviy resurslar asosiy va uzoq muddatli strategiya hisoblansa, tashqi resurslar yangi texnologiyalar nuqtai nazaridan muhim hisoblanadi. Milliy iqtisodiyot tarkibini qayta qurishda kapital, mehnat ulushini qisqartirish va inson resurslari sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratilishi zarur. Milliy iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasida resurslarni taqsimlash bozor qoidalariga mos ravishda amalga oshirilishi lozim. Yashil iqtisodiy siyosat rivojlanayotgan mamlakatlarda quyidagi ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik muammolarni hal etish imkonini beradI

1-rasm Yashil iqtisodiyot hal etishi zarur bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik muammolar

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotning texnologik darajasi bo'yicha rivojlangan mamlakatlarga nisbatan ortda qolmoqda. Shuning uchun ushbu mamlakatlarda arzon, eskirgan texnologiyalar qo'llanilib, tabiiy resurslardan xo'jasizlarcha foydanilmoqda. Bu esa atrof-muhitning ifloslanishiga va ekotizimlarning yo'qolib borishiga olib kelmoqda. "Yashil o'sish" esa texnologik innovatsiyalar, ekotizimlarni qayta tiklash, tabiiy resurslardan samarali foydalanishga asoslanadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar ichki resurslarga tayangan holda "yashil o'sish", barqaror rivojlanishni ta'minlashga harakat qilmoqda va qishloq, o'rmon xo'jaligi, tiklanadigan energiya, cheklangan tabiiy resurslarni o'zlashtirish kabi sohalarda muvafaqqiyatli islohotlarni amalga oshirmoqda. O'zbekiston uchun "yashil iqtisodiyot"ga o'tishning rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, Xitoy, MDH mamlakatlari tajribasi muhim ahamiyatga ega.

Ushbu sohada Xitoy tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Xitoy aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi sanoat ishlab chiqarish hajmi rivojlangan mamlakatlar ko'rsatkichining 1/3 qismiga tenglashganda barqaror rivojlanish yo'lini tanladi. Xitoyning "yashil iqtisodiyot"ga o'tish borasidagi yondashuvi g'arb mamlakatlaridan jiddiy farq qiladi. Xitoy o'sib borayotgan ishlab chiqarish sektorlarini yanada rivojlantirish bilan atrof-muhitni muhofaza qilish

tamoyillarini muvofiqlashtirishga harakat qilmoqda. Bu borada quyidagi uch jihatini ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchidan, Xitoyda sanoatlashishga qarshi kurashish barqaror rivojlanish kontseptsiyasiga kirmaydi, aksincha ushbu jarayonni davom ettirish ekologik muammolar yechimi sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan yoqilg‘i resurslarini qazib chiqarish va og‘ir sanoatning boshqa tarmoqlarida asosiy fondlar miqdorini ko‘paytirish, yangilash va ishlab chiqarishni modernizatsiyalash muntazam rag‘batlantirib boriladi. Bu esa o‘z navbatida resurslarni tejovchi va energiya sig‘imkorligini pasaytiruvchi yangi usullarni izlab topishga undaydi. Ikkinchidan, xitoy hukumati mamlakatning ichki hududlarini rivojlantirish maqsadida janubdan shimolga suv olib borish, transport tarmoqlarini kengaytirish kabi infratuzilma loyihalarini amalga oshirmoqda. Davlat eski hududlarda yer narxini oshirish va ekologik talablarni yanada kuchaytirish orqali ishlab chiqarish korxonalarini yangi sanoat hududlariga olib o‘tishni rag‘batlantirmoqda. Uchinchidan, Xitoyda barqaror rivojlanishni ta’minlashda ijtimoiy (kambag‘allikka qarshi kurash, urbanizatsiya darajasining o‘sishi) komponent yaqqol ko‘zga tashlanadi. Ushbu yo‘nalishda tug‘ilish va shaharlarga migratsiyani cheklash, sanoatni qishloqlarga olib kirish, tabiatni qo‘riqlash bo‘yicha jamoat ishlarini joriy etish (ommaviy tarzda o‘rmonzorlar barpo etish) kabi islohotlar amalga oshirildi.

Xitoy amaliyotida “yashil iqtisodiyot”ni rag‘batlantirish va tartibga solishning quyidagi usullaridan foydalaniladi

Issiqxona gazlari savdosining milliy tizimi. Xitoy hukumati 2017-yilda issiqxona gazlari savdosining milliy tizimini joriy etdi. 2020 yildan boshlab ko‘mir va gazda ishlaydigan elektrostantsiyalarni qamrab oluvchi ushbu tizim keyinchalik iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham joriy etiladi. Mamlakatda kvotalar bo‘yicha 200 mln t. SO_2 ekvivalentiga teng 4,6 mlrd. yuan miqdoridagi bitimlar imzolandi. Bitimlar asosan yirik davlat kompaniyalari tomonidan tuzilgan.

“Yashil moliyalashtirish” mexanizmi. Xitoyda “yashil moliya tizimini yaratish bo‘yicha yo‘riqnoma”da “yashil moliyalashtirish” atrof-muhit muhofazasi, energiya ta’minoti, tiklanadigan energetika, transport va energiya samaradorligi yuqori binolar qurish kabi loyihalarni moliyalashtirish va risklarni boshqarishni qamrab oladi. Ushbu mexanizm “yashil kreditlash”, ekologik majburiyatlar bajarilmagan hollarda kamsituvchi mexanizmlar (imtiyozli shartlarda kreditlar bermaslik, ta’minlanmagan kreditlar ulushini kamaytirish va “yashil obligatsiyalar”ni o‘z ichiga oladi.

Xalqaro va milliy standartlar tizimi. Xalqaro standartlashtirish tashkilot (ISO) “yashil iqtisodiyot”ga o‘tishda muhim o‘rin tutadi. ISO 140000, jumladan 14001 standartlari ekologik menejment tizimini takomillashtirishga bag‘ishlangan. Xitoyda milliy standartlar yetarli darajada rivojlanmagan va ommalashmagan vaqtda ISO standartlari muhim ahamiyat kasb etadi. Xitoyda Ekologik markirovkalash milliy dasturi davlat tomonidan ichki ehtiyojlar, shu jumladan “Yashil” davlat

xaridlari mexanizmining shaffofligini ta’minlash uchun qabul qilingan. Xitoy ekologik markirovkalarni o‘zaro tan olish va hamkorlik to‘g‘risida Germaniya, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Avstraliya, Tailand, Shimoliy Yevropa va Yangi Zelandiya bilan kelishuvlarga ega. Hozirgi vaqtda Xitoyda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning 2021-2025 yillarga mo‘ljallangan 14-besh yillik rejalari muhokama qilinmoqda. Ushbu rejalarda iqtisodiyot tarmoqlarini “yashillashtirish” masalalari muhim o‘rin egallaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bogacheva O. V., Smorodinov O. V. Проблемы “зеленого” финансирования в странах G20 // Мировая экономика и международные отношения, 2017, t. 61, № 10, ss. 16-24.

2. Vaxabov A.V. “Yashil iqtisodiyot” kontseptsiyasini amalga oshirishning xorij tajribasi va undan O‘zbekiston amaliyotida foydalanish imkoniyatlari. / “Yashil iqtisodiyot” rivojlanishining jahon tajribasi va undan O‘zbekiston amaliyotida foydalanish imkoniyatlari. Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami. – Toshkent.: “Universitet” 2019. – 142 bet. 4 13 betlar.

3. Yashil iqtisodiyot: Darslik/ A.B.Vaxabov, Sh.H.Hajibaqiyev va boshqalar.-Toshkent. “Universitet”, 2020. -262b.

4. Schmalensee, Richard, and Robert Willig, eds. (HB) Handbookof Industrial Organization. Vols. 1-2. North-Holland, 1989.

5. www.search.ebscohost.com – Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi.

Amirova Iroda Bakhrom kizi,
3rd year Student faculty of economics
department of human resources management
Tashkent state university of economics

HOW UZBEKISTAN’S YOUTH ARE SHAPING THE NATION’S ECONOMIC HORIZONS

Abstract. *This article investigates the critical significance of student research and innovation in promoting economic growth in Uzbekistan’s core areas, such as technology, agriculture, and energy. It highlights the link between academic endeavors and national economic goals, taking into account student contributions through technology advancements, research initiatives, and companies.*

Keywords: *Economic growth, technology advancements, research initiatives*

Introduction. Uzbekistan is actively pursuing economic growth, concentrating on vital sectors such as technology, agriculture, and energy, with the goal of boosting its regional and global standing. The recognition of students’ scientific and inventive contributions is critical to this effort. These young brains are be-

coming more active in research and innovation, providing new ideas and solutions that correspond with the country's key growth sectors. This article investigates the essential role that students play in advancing Uzbekistan's economic development goals through scientific research and innovation. It fosters student-led efforts to advance the nation's economic interests and emphasizes the need of fostering an atmosphere that supports them [1, pages 234-250]. Uzbekistan has deliberately identified key industries as vital to national growth, demonstrating its commitment to diversifying the economy and increasing global competitiveness.

Literature review. In the discussion of education and innovation policy in transition countries, the vital role of students in driving economic growth has been underlined. Nations like as Uzbekistan may capitalize on this understanding by emphasizing students' agency and potential in changing economic policy and promoting innovation. The analysis emphasizes the significance of investing in education and cultivating an innovative culture in order to use students' transformational capacity to change the economy's future [2, pages 102-118].

The other study emphasizes the vital role that students play in promoting economic growth via education and creativity. It stresses how students may help shape Uzbekistan's economy by encouraging innovation and harnessing their entrepreneurial spirit. By investing in education and giving chances for students to find creative solutions, Uzbekistan can use its youthful population's potential to drive economic growth and build a more affluent future for the country [3, pages 55-70].

Methodology. The approach for this study includes a literature analysis and qualitative interviews to evaluate students' contributions to Uzbekistan's economic sectors, which include technology, agriculture, and energy. An examination of academic, government, and industry resources revealed major economic areas and student participation. Interviews with students, teachers, and industry professionals gave valuable insights into their experiences and issues. Thematic analysis of these interviews gave light on the problems, support systems, and outcomes of student initiatives.

Results.

1. Role of higher education in supporting economic sectors. Uzbekistan's higher education institutions play an important role in supporting the country's economic sectors by employing a diverse strategy that encourages student innovation and practical skills. Specialized university programs geared to the demands of key industries such as technology, agriculture, and energy are essential for developing a qualified workforce. For example, colleges around Uzbekistan have developed degree programs and courses in renewable energy, agricultural technology, and computer technology, with the goal of connecting educational possibilities with market demands in these vital industries.

To further close the gap between education and industry, Uzbekistan's higher education sector aggressively seeks collaboration with enterprises and government organizations. The cooperation makes internships, research projects, and innovation challenges more accessible, allowing students to get experience in their field of study while also contributing to real-world issues. For example, Uzbekistan's Ministry of Innovative Development offers highly targeted subsidies for scientific initiatives in crucial sectors, with the goal of translating academic research into actual economic advantages.

2. Scientific contributions of students. In Uzbekistan, students have made significant contributions to the country's key economic sectors, demonstrating the power of youth-led scientific research and innovation. Through a variety of platforms, including research projects, technical inventions, companies, and international contests, these young brains have proved their ability to create substantial advances in technology, agricultural, and energy industries.

One prominent example is a group of Tashkent University of Information Technologies students that created a low-cost smart irrigation system to improve agricultural water efficiency. This invention, which employs IoT technology to monitor and regulate water delivery based on real-time soil moisture data, solves one of Uzbekistan's most pressing challenges: water shortage. The initiative received not only national prizes, but also recognition in international tech contests, demonstrating the worldwide significance of local innovation [4, pages 75-85].

In the energy industry, a group of engineering students from the National University of Uzbekistan is working on a project to improve the efficiency of solar panels by applying a unique dust-repellent coating. Given Uzbekistan's bright environment, increasing solar energy output is critical. Their discovery has the potential to dramatically cut maintenance costs and increase the operation of solar energy systems nationwide.

Young entrepreneurs have also contributed to the IT sector by launching firms that focus on digital solutions for Uzbekistan's expanding markets. A fintech software created by Westminster International University students in Tashkent aims to enhance financial inclusion by giving rural communities access to digital banking services. This project not only solves a critical economic concern, but it also advances the government's aim of digital transformation [4, pages 86-90].

3. Challenges and opportunities. While Uzbek students are making important contributions to critical economic areas, they face a number of hurdles that might hamper their capacity to innovate and conduct successful research. One of the most significant challenges is a shortage of finance, which limits the breadth of their studies and the quality of research results. Many breakthrough ideas fail to realize their full potential owing to budgetary restrictions, which limit access to new technology and resources required for high-quality scientific work.

Furthermore, expanding access to financing through grants, scholarships, and competitions might encourage students to pursue ambitious research initiatives. The Ministry of Innovative Development's "Innovative Ideas" program provides financial assistance and public exposure for student initiatives, promoting continued engagement in scientific research. To address these difficulties and capitalize on possibilities, governments, educational institutions, and the commercial sector must work together.

Discussion. Future directions for student involvement. As Uzbekistan continues on its road toward economic modernization and diversification, students will play an increasingly important part in this process. Looking ahead, it is clear that students' young vitality and inventive aptitude will be essential drivers in determining the nation's economic destiny. The changing terrain allows us to rethink students' roles in economic growth, from learners to vital stakeholders. Advancement is unattainable without the youth's enthusiastic involvement in the creative processes. Our assessment is that the following problems we are now dealing with need to be resolved: The aforementioned factors include: a) the development of innovative thinking in youth; b) the realization of intellectual potential to the level required by modern society; c) the integration of youth into society, which includes enhancing collaboration among diverse social groups and strata to accomplish shared objectives; d) the provision of targeted and focused financial support for innovative ideas; and, above all, the execution of innovative ideas in practice.

Education Policy Improvements: To increase student participation in key industries, education policies must adapt to encourage an environment of innovation and practical learning. Integrating real-world problem-solving into curriculum, increasing research and development possibilities inside academic programs, and improving STEM education will provide students with the skills and mentality required to make meaningful contributions. Policies that promote multidisciplinary learning can help extend students' perspectives, allowing them to tackle complicated economic difficulties with comprehensive answers.

Table 1

The number of graduates of higher educational organizations, by region [5]

at the beginning of the academic year, people

Regions	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023
Republic of Uzbekistan	66290	64133	67448	70325	70793	83905	103898	102381
Republic of Karakalpakstan	3957	3939	4358	4484	4312	5475	6475	6545

Andijan	3664	4039	4209	4791	4293	4622	6403	4963
Bukhara	3357	3376	3409	3523	3770	4784	6214	6017
Jizzakh	2469	2261	2732	2872	2850	3862	3561	3822
Kashkadarya	2990	3111	3559	3842	3908	5193	5909	5896
Navoi	2166	2097	2197	2300	2374	3107	3895	3253
Namangan	2753	2734	2948	3004	3218	4113	5524	5508
Samarkand	5917	5986	6417	6869	6842	7165	8528	8962
Surkhandarya	1671	1705	1891	1962	2086	3329	3583	3962
Syrdarya	1023	983	986	1014	1045	1632	2190	1938
Tashkent	1837	1797	1745	2710	2787	4041	3694	4049
Fergana	4782	4657	4769	4557	4778	5833	9266	8289
Khorezm	2037	1984	2163	2229	2426	3229	4216	4046
Tashkent city	27667	25464	26065	26168	26104	27520	34440	35131

According to statistics above, Uzbekistan has experienced a consistent growth in the number of graduates from higher education institutions throughout the years, with a notable increase between the academic years 2020/2021 and 2021/2022. Although the number of graduates in 2022/2023 is somewhat lower than the previous year, the overall trend remains good, demonstrating the country's concentration on education and human capital development. Monitoring and analyzing graduation rates are critical for assessing the efficiency of Uzbekistan's educational policy, eventually contributing to the creation of a qualified workforce through higher education.

Table 2

Those who have higher education than the number of employees engaged in scientific research and experience-constructive developments [5]

at the end of the year, thousand people

Indicators	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Total	31,8	33,0	33,4	33,4	33,5	27,8	27,1	30,9	33,2
researchers	30,4	31,4	31,7	31,6	31,7	25,8	25,2	29,3	31,6
techniques	0,4	0,5	0,6	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6
support staff	0,6	0,6	0,6	0,8	0,8	0,7	0,8	0,6	0,7
others	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,9	0,6	0,4	0,3

The number of graduates from Uzbekistan's higher education institutions continues to rise, reaching 103,898 in the academic year 2021/2022. However, only 33.2 thousand persons are involved in scientific research and development

activities, including 31.6 thousand researchers (table 2). This highlights the disparity between the amount of highly educated people and those who contribute to research and innovation. Analyzing the data reveals that just approximately 32% of graduates are actively involved in scientific research and development. This under utilization of human capital highlights the need for educational policy reforms as well as government support to bridge the gap between education and research. To solve this issue, the government can explore encouraging graduates to pursue research professions, increasing financing for R&D initiatives, and promoting academic-industry collaboration. By improving education regulations and providing proper government assistance, Uzbekistan may harness its educated workforce to generate creativity, economic growth, and technical advancement, eventually boosting national innovation.

Government Support: Government programs play an important role in supporting student participation in the economy. The government may provide a strong support structure by expanding financing for student-led research initiatives, granting tax breaks to student-founded firms, and fostering more public-private partnerships. Furthermore, providing opportunities for students to present their inventions to potential investors and industry leaders might help to close the gap between academic research and commercial need.

International partnerships: Participating in international partnerships provides students with several possibilities to learn from global best practices, get access to cutting-edge technology, and contribute to international research initiatives. Collaborations with international universities, research institutes, and enterprises can improve the quality and scope of student research, establishing a culture of global competitiveness and innovation.

Conclusion. Finally, our students' inventive spirit and academic accomplishments have surely contributed to Uzbekistan's economic resilience and development. In this post, we looked into the critical role that students play in the growth of the country's main economic sectors, such as technology, agriculture and energy. Their involvement in research initiatives, inventions, and start-ups demonstrated not just amazing potential, but also the significance of developing this young dynamic. Students' challenges, such as limited funds, resources, and business contacts, are important but manageable obstacles. Recognizing and fostering the potential for student engagement requires a profound commitment to our country's future, rather than simply investing in particular projects and ideas. The moment has come to help the next generation of inventors, researchers, and entrepreneurs who will steer Uzbekistan toward a brighter, more affluent future.

References:

[1]. Azimov, A., & Karimova, L. (2022). "Technology as a Catalyst for Economic Transformation in Uzbekistan." *Journal of Central Asian Studies*, 48(3), pages 234-250

[2]. Joseph S. (2002). “Globalization and Its Discontents”, Chapter 5: “Who Lost Russia?”, pages 102-118

[3]. Akmal Khodjaev. (2015). “Economic Development in Central Asia: The Role of Innovation and Education”, Chapter 3: “Innovation and Education as Pillars of Development,” pages 55-70

[4]. Saidova, R., & Akhmedov, I. (2023). “Youth at the Forefront: Student Contributions to Uzbekistan’s Tech Industry.” *Innovation and Entrepreneurship Journal*, 11(1), pages 75-90

[5]. https://stat.uz/en/official-statistics/social-protection

Tog‘ayev Behro‘z,
Iqtisodiyot fakultetining
IRB-82 guruh 4-bosqich talabasi

MEHNAT SAMARADORLIGINI BAHOLASH (KPI)

Annotatsiya. *Maqolada Korxonalarda samaradorlikning muhim ko‘rsatkichlari (KPI) tizimi asosida mehnat samaradorligi ko‘rsatkichlari konsepsiyasining evolyutsion rivojlanish bosqichlari va zamonaviy baholash turlari nazariy va amaliy tahlili amalga oshirilib, xodimlar mehnat faoliyati samaradorligini baholash tizimiga ta’sir etuvchi moddiy va nomoddiy rag‘batlantirish, xodimlarni o‘qitish va malakasini oshirish, tashkil etilgan mehnat va boshqaruv tizimi hamda ular uchun pirovard hisoblangan xodimlar qo‘nimsizligi ijtimoiy so‘rovnoma natijalari asosida tahlil etilgan, tegishli xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *Samaradorlik, baholash, rag‘batlantirish, KPI, motivatsiya.*

Kirish. Asosiy samaradorlik ko‘rsatkichlari (KPI) tashkilotlar tomonidan aniq maqsad va vazifalarga erishish yo‘lidagi taraqqiyotni o‘lchash uchun ishlatiladigan asosiy vositalardir. Ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish hukmronlik qiladigan bugungi raqobatbardosh biznes landshaftida KPIlar amaliy tushunchalarni taqdim etishda va axborotga asoslangan strategiyalarni ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu maqola KPI ning ahamiyati, ularning turli sohalardagi ahamiyati va tashkilot muvaffaqiyatiga ta’sirini o‘rganadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.1990-yillarda samaradorlik ko‘rsatkichlari turli sohalarda, eng muhimi, hukumatda mashhurlikka erishdi. Samaradorlikni boshqarish tizimlarining barcha tatbiqlari silliq emas edi va ba’zida ular yaxshilikdan ko‘ra ko‘proq zarar keltirdi. Biroq, yaxshi va yomon tajribalar amaliyotdan o‘rganish orqali chora-tadbirlardan foydalanish bo‘yicha ko‘proq asosli qarorlar qabul qilishga yordam berdi.

Muhim samaradorlik ko‘rsatkichlari tizimining tarkibiy qismlarini ko‘rib chiqish jarayonida R. Kaplan va D. Norton idrok etish qiyin bo‘lgan ko‘plab analitik ko‘rsatkichlar orasida asosiylarini ajratib ko‘rsatishni taklif qildilar. Klassik ko‘rsatkichlar kartasida to‘rtta blok mavjud:

- birinchi blok – kompaniyaning missiyasi va strategiyasi;
- ikkinchi blok – ichki biznes jarayonlari;
- uchinchi blok – kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish;
- to‘rtinchi blok – mahsulot yoki xizmatlar iste’molchilari.

O‘z navbatida, bloklarning har biri maqsadlar, ko‘rsatkichlar, vazifalar, tadbirlarni o‘z ichiga oladi.

Mamlakatimizda mehnat iqtisodiyoti maktabi asoschilari va fanning yetuk olimlari tomonidan ishlab chiqarish iqtisodiyotida mehnat samaradorligi muammolariga bag‘ishlangan bir qator ishlarida yoritilgan. Xususan, Q.X. Abdurahmonov va boshqalar ushbu muammo tahliliga katta e’tibor berishgan. Q.X. Abdurahmonov mehnat samaradorligining unumli mohiyatini qo‘yidagicha ta’riflaydi: “mehnat faoliyatining samaradorligi – mehnat faoliyatining pirovard iqtisodiy natijasi ko‘rsatkichidir. U ishlab chiqarilgan mahsulot yoki ko‘rsatilgan xizmatlar miqdorining mehnat mehnat sarfiga nisbatan, ya’ni mehnat sarfi birligi hisobiga ishlab chiqarishgan mahsulot bilan o‘lchanadi. Jamiyatning rivojlanishi va uning barcha a’zolari farovonligi darajasi mehnat faoliyatining samaradorlik darajasi hamda o‘sishiga bog‘liq”.

Tatdiqot metodologiyasi

Samarali KPIlarni amalga oshirish tizimli yondashuvni talab qiladi. Tashkilotlar odatda o‘zlarining asosiy maqsadlarini aniqlash va ularni o‘lchanadigan tarkibiy qismlarga bo‘lishdan boshlaydilar. Ushbu jarayon tashkilotning missiyasi va qarashlari bilan muvofiqligini ta’minlash uchun manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi hamkorlikni o‘z ichiga oladi. O‘rnatilgandan so‘ng, KPIlar belgilangan maqsadlar sari taraqqiyotni to‘g‘ri aks ettirish qobiliyatiga qarab tanlanadi. Umumiy KPI toifalariga moliyaviy ko‘rsatkichlar, mijozlar ehtiyojini qondirish, xodimlarning mahsuldorligi va operatsion samaradorlik kiradi. Ushbu bosqichda aniqlik va javobgarlikni ta’minlash uchun ma’lumotlarni to‘plash usullari, o‘lchash chastotasi va mas’ul tomonlar ham belgilanadi.

Odatda, faoliyat samaradorligining muhim ko‘rsatkichi (KPI) tizimida xo‘jalik yurituvchi subyekt boshqaruv holati va xodimlari mehnat faoliyati raqamlar orqali o‘lchanadi. Ko‘rsatkichlar bo‘yicha barcha faoliyat jarayonlarini o‘zida aks ettirgan hisobot tayyorlangach, rejaga qo‘yilgan asosiy maqsadga qanchalik darajada erishilgani bo‘yicha, binobarin, qo‘yilgan reja va maqsadlar qanday darajadagi aniq va to‘g‘ri qo‘yilganligini bilish mumkin. Eng asosiysi, faoliyat samaradorligining muhim ko‘rsatkichi (KPI) tizimi qo‘yilgan strategik va taktik maqsadlarga tuzatishlar kiritishga yordam beradi.

Taxlil va natijalar

KPI larni amalga oshirish tashkilotlarga vaqt o‘tishi bilan o‘z faoliyatini kuzatish imkonini beradigan aniq natijalar beradi. Asosiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilish orqali manfaatdor tomonlar kuchli tomonlari va yaxshilashga muhtoj bo‘lgan sohalar haqida qimmatli tushunchalarga ega bo‘ladilar. Masalan, chakana savdo

kompaniyasi bozordagi raqobatbardoshligi va operatsion samaradorligini baholash uchun sotishdan tushgan daromad, mijozlarni ushlab turish darajasi va inventar aylanmasi kabi KPI ko‘rsatkichlarini kuzatishi mumkin. Xuddi shunday, tibbiy xizmat ko‘rsatuvchi provayder xizmat sifati va bemor natijalarini yaxshilash uchun bemorning qoniqish ko‘rsatkichlarini, o‘rtacha kutish vaqtlarini va tibbiy xatolik darajasini kuzatishi mumkin.

Ushbu maqolada biz 2022-yilda “NKMK” AJning faoliyati samaradorligining asosiy ko‘rsatkichlari(KPI)ning bajarilishini ko‘rib chiqamiz.

“Navoiy kon-metallurgiya kombinati” aksiyadorlik jamiyati (“NKMK” AJ) jahonda oltin ishlab chiqaruvchi yirik kompaniyalar to‘rttaligiga kiradi. Kombinat yer osti boyliklari zaxiralarini geologik qidirish, qazib olish va qayta ishlashdan to tayyor mahsulot olishgacha bo‘lgan ishlab chiqarish jarayonlari to‘liq amalga oshiriladigan sanoat klasteridir. Kombinat zamonaviy kon-transport va texnologik uskunalar, ilg‘or texnologiyalar bilan jihozlantirilgan konlar, zavodlarga ega zamonaviy korxonadir. “NKMK” AJning “999,9” soflikdagi oltin quymalari jahonning qimmatbaho metallar bo‘yicha birjalarida O‘zbekistonning brendiga aylandi.

Xulosa va mulohazalar

Xulosa qilib aytganda, asosiy samaradorlik ko‘rsatkichlari (KPI) tashkilot faoliyatini monitoring qilish, o‘lchash va boshqarish uchun bebaho vosita bo‘lib xizmat qiladi. KPIlarni strategik maqsadlarga moslashtirish va ma’lumotlarga asoslangan tushunchalardan foydalanish orqali tashkilotlar doimiy takomillashtirish, operatsion samaradorlikni oshirish va barqaror o‘sishga erishishlari mumkin. Biroq, KPIlar statik emasligini va dolzarb va samarali bo‘lib qolishi uchun muntazam ko‘rib chiqish va takomillashtirishni talab qilishini tan olish kerak. Tashkilotlar oldinga siljishda mustahkam KPI asoslarini yaratishga ustuvor ahamiyat berishlari va tashkilot muvaffaqiyatiga erishishda o‘zlarining to‘liq imkoniyatlarini ochish uchun ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish madaniyatini rivojlantirishlari kerak.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Алемасов В., Мамадалиев Ш. Илмий тадқиқот:методология, методика, ижодиёт / Ўқув қўлланма. – Т.: ИИВ Академияси, 2015. – 102 б.

2. Алимжонова Ж.И. Илмий тадқиқот методологияси /Маъруза матнлари. – Т., 2010. – 91 б.

3. Алимова Х.А. ва бошқ. Магистрлар илмий иш ишларини ташкил қилиш, бажариш ва ҳимояга тайёрлаш бўйича услубий

қўлланма. – Т.: ТТЕСИ, 2001. – 16 б.

4. Ануфриев А. Ф. Научное исследование. Курсовые, дипломные и диссертационные работы. – М., 2002.

5. Баскаков М. И. От реферата до дипломной работы. – Ростов на Дону, 2001.

Fayzullayev Islombek Ilhom o‘g‘li,
Iqtisodiyot fakultetining
Inson resurlarini boshqarish yo‘nalishi
IRB-82 guruh 4-bosqich talabasi

MEHNAT BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY INVISTITSIYALARNING ROLI

Annotatsiya. *O‘zbekiston Respublikasining barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga va jahon raqobatbardoshligini oshirishga davlatning mamlakat, hududlar, iqtisodiyot tarmoqlari va alohida korxonalarning investitsiya muhitining jozibadorligini oshirishga qaratilgan samarali investitsiya siyosatisiz erishib bo‘lmaydi. Jahon amaliyotidan ma’lumki, hech bir davlat o‘z iqtisodiyotiga xorijiy sarmoyalarni jalb qilmasdan turib rivojlana olmaydi.*

Kalit so‘zlar: *Investitsiya, uzluksiz foydalanish huquqi, bozor, talab, kredit, soliq, infratuzilma, xorijiy kapital, ishchi kuchi, bozor sig‘imi, moliyaviy ta’minot.*

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar natijasida ma’muriy buyruqbozlikka asoslangan iqtisodiyotdan ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o‘tish sohasida qator ijobiy natijalarga erishildi. Jahon amaliyotida xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va ularni iqtisodiyotning istiqbolli va yuqori texnologiyali tarmoqlariga joylashtirish mexanizmlarini joriy etish, investitsiya loyihalarini milliy va mintaqaviy darajada moliyalashtirish amaliyotini rivojlantirish, investisiya muhitining jozibadorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. , va investitsiyalarni jalb qilish faoliyatining o‘zaro muvofiqligini ta’minlash.Investitsiya loyihalarini samarali jalb etish to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Agar iqtisodiyotimizga sarmoya kiritmoqchi bo‘lgan xorijiy investorlar uchun investitsiya loyihalarini puxta ishlab chiqa olsak, bu borada ijobiy natijaga erishishimiz mumkin”, dedi.

Darhaqiqat, Prezidentimiz to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi loyihalarni so‘zsiz amalga oshirish, xorijiy investorlarga har tomonlama ko‘maklashish hukumatning eng muhim vazifasi bo‘lishi kerakligini ta’kidladi.

2016–2022-yillarda iqtisodiyotni yanada isloh qilish, tarkibiy o‘zgartirishlar va diversifikatsiya qilish dasturlarini amalga oshirish 2016-yilda yalpi ichki mahsulotning yuqori o‘sish sur’atlarini 7,8 foizga ta’minlash imkonini berdi. So‘nggi 10 yilda yalpi ichki mahsulot ikki baravardan ziyod oshdi. 2016-yilda “Focus Economics” xalqaro konsalting kompaniyasi tomonidan yalpi ichki mahsulotning o‘sish sur’ati bo‘yicha O‘zbekiston dunyo mamlakatlari reytingida 127 davlat orasida yettinchi o‘rinni egalladi. 2016-yil yakuni bo‘yicha qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 6,6 foizga, qurilish-pudrat ishlari hajmi 12,5 foizga, chakana savdo aylanmasi 14,4 foizga, xizmatlar ko‘rsatish hajmi 12,5 foizga o‘sdi. Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot 5,9 foizga oshdi. Davlat byudjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,1 foiz profitsit bilan ijro etildi. Tashqi savdo aylanmasining ijobiy saldosi ta’minlandi. Inflyatsiya

darajasi prognoz ko‘rsatkichlaridan oshmadi va 5,7 foizni tashkil etdi. 2016 yilda iqtisodiyotga 16,6 milliard AQSH dollari yoki 2015 yilga nisbatan 9,6 foizga ko‘p investitsiyalar yo‘naltirildi.

Xorijiy investitsiyalar va kreditlar hajmi 11,3 foizga oshib, 3,7 milliard dollardan oshdi. Umumiy qiymati 5,2 milliard dollarlik 164 ta yirik investitsiya loyihasini amalga oshirish yakunlandi. Jahon iqtisodiyoti jadal rivojlanmoqda. Mamlakatimizning ushbu taraqqiyot jarayoniga qo‘shilish, u bilan birga rivojlanib, o‘zgarishlarni boshdan kechirish mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi yutuq va kamchiliklarni, imkoniyat va sharoitlarni e’tibordan chetda qoldirmasdan, mamlakatimizning ulkan qudrati va yuksak taraqqiyotiga erishish uchun. Ko‘zlangan daraja va natijalarga erishish yo‘llarini izlash, ulardan maksimal darajada foydalanish, buning uchun barcha zarur chora-tadbirlarni amalga oshirish eng muhim vazifadir. Ular orasida milliy iqtisodiyotga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish muhim ahamiyatga ega. Zero, iqtisodiyotga xorijiy sarmoyalarni faol jalb etish qator ijobiy natijalarga erishishdir.

O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish, import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish, zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etish, eksportga mo‘ljallangan mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish, ishlab chiqarishni jadallashtirish bo‘yicha investisiya loyihalarini samarali amalga oshirish. ish bilan ta’minlovchi aholi soni ortib bormoqda.

2022-yilda asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmining 56,8 foizi yoki 69,1 trln. so‘m moliyalashtirildi. Jami investitsiyalar hajmida markazlashtirilgan moliyalashtirish manbalari hisobidan moliyalashtirilgan kapital qo‘yilmalarning ulushi 2021-yilning mos davridagi ulushga nisbatan 6,1 foiz bandiga kamayib, 12,0 foizga yoki 14,6 trln. so‘mni tashkil etdi.

Shunga ko‘ra, moliyalashtirishning markazlashmagan manbalaridan 107,2 trln. so‘mi yoki jami investitsiyalar hajmining 88,0 foizi o‘zlashtirilib, 2021 yilning mos davridagi ko‘rsatkichga nisbatan 6,1 foizga o‘sdi. 2022 yilning yanvar-iyun oylarida korxona va tashkilotlarning o‘z mablag‘lari hisobidan moliyalashtirilgan asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar 41,5 trln. so‘m yoki umumiy kapital qo‘yilmalarning 34,1 foizini tashkil etdi.

O‘zbekiston Respublikasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hisobidan moliyalashtirilgan investitsiyalar hisobidan 16,0 trln. so‘mni yoki jami investitsiyalar hajmining 13,2 foizini tashkil etib, 2021 yilning mos davridagi ko‘rsatkichga nisbatan 1,1 foiz darajaga kamaygan. Moliyalashtirish manbalari bo‘yicha asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmining eng yuqori o‘sish sur’ati moliyalashtirilgan investitsiyalarda kuzatilgani qayd etildi. korxona va tashkilotlarning o‘z mablag‘lari hisobidan, 2021-yilning mos davriga nisbatan 135,0 foizga o‘sdi, kafolatlanmagan va boshqa xorijiy investitsiyalar hamda kreditlar hisobidan 26,8 trln. so‘mlik investitsiyalar o‘zlashtirildi va uning asosiy

kapital qo‘yilmalari umumiy hajmidagi ulushi 2021 yilning mos davriga nisbatan 0,2 foiz bandiga kamayib, 22,0 foizni tashkil etdi.

Investorlar uchun soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish, sog‘lom raqobat muhitini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan soliq siyosati va bojxona-tarif tartibga solish islohotlari jadal amalga oshirilmoqda.

Ma’lumotlarga ko‘ra, 2020-yilda 6,6 mlrd. dollardagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar. O‘zbekiston iqtisodiyotiga Rossiya, Xitoy, Germaniya va Janubiy Koreya ishbilarmonlari eng ko‘p sarmoya kiritgan bo‘lsa, 2020-yil yakuniga ko‘ra sarmoya kiritgan mamlakatlarning umumiy soni 37,15 milliardni tashkil etdi. dollarlik mahsulotlar eksporti amalga oshirildi. Investitsiyalarning asosiy manbalari davlat tashqi qarzi, Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari, ta’minlanmagan xorijiy kreditlar va to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar bo‘lib, tijorat banklari kreditlarining yalpi ichki mahsulotga nisbati 2019-yilda 23,1 foizni tashkil etdi. 2021-yil yakuniga ko‘ra bu ko‘rsatkich YaIMning 20,1 foizini tashkil etdi.

Xususan, 2022-yilda tijorat banklari tomonidan 120 trln. so‘mlik yirik investisiya loyihalarini moliyalashtirish ko‘zda tutilgan. Qurilish va to‘qimachilik sohasidagi ishlarni izchil davom ettirish maqsadida 2022-2023-yillarda 109 trln. 1 ming 277 dan ortiq investitsiya loyihasi shakllantirildi. Qariyb 4,9 mlrd. AQSh dollari xorijiy investitsiyalar va kreditlarga to‘g‘ri kelishi kutilmoqda. Bu sa’y-harakatlar natijasida 86 mingga yaqin ish o‘rni yaratiladi. 2022 yilda 226 ta yirik loyihani amalga oshirish natijasida 7,5 mlrd. AQSh dollaridan ortiq to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni o‘zlashtirishga qaratilgan. 69 ta istiqbolli yangi sanoat loyihasini amalga oshirish va iqtisodiy o‘sish uchun qo‘shimcha zaxira yaratish rejalashtirilgan. Bunda asosiy harakatlantiruvchi tarmoqlar bo‘lgan kimyo, energetika, mashinasozlik, geologiya, elektrotexnika, farmatsevtika va yengil sanoat tarmoqlariga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning mazmun-mohiyati ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotining muvaffaqiyatli joriy etilishidir. Mamlakatimizda qabul qilingan qonunlar ko‘p bosqichli iqtisodiyotni shakllantirishning aniq ijtimoiy-huquqiy asoslarini yaratib, ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor munosabatlaridan keng foydalanish imkonini beradi.

Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan investitsiya siyosatining asosiy maqsadi xorijiy sarmoyalar ishtirokida tashkil etilgan korxonalar mahsuloti yoki xizmatlarini eksport qilishdan iborat. Buning uchun mahalliy korxonalarimiz negizida korxonalar faoliyatini qayta tashkil etish, ularda ishtirok etish, ya’ni tomonlarning ulush ulushiga qarab qaror qabul qilishda ishtirok etish, eng muhimi, bu boradagi ishlarga erishish muhim ahamiyatga ega. xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarning mahsulot yoki xizmatlarining tashqi bozorda raqobatbardoshligini oshirish. Bizning fikrimizcha, yuqoridagi

tavsiyalarning amalga oshirilishi investitsiya loyihalarini milliy iqtisodiyotga faol jalb etish va investisiya muhitining barqarorligini ta’minlash imkonini beradi.

Xorijiy investorlarni jalb etishning turli usullaridan foydalanish hozirdanoq o‘z samarasini bermoqda. Faol va to‘g‘ri yo‘naltirilgan investitsiya siyosati iqtisodiyotni jadal va mutanosib ravishda o‘stirish, chuqur tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning eng muhim omilidir. O‘zbekiston o‘ziga xos sarmoyaviy muhitni yarata oldi, mamlakatning resurslarga boyligi va qazib olish va qayta ishlash sohasida korxonalar tashkil etish, mavjudlarini modernizatsiya qilish uchun berilgan keng imkoniyatlar xorijiy sarmoyadorlar kirib kelishi uchun zamin yaratdi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. http://www.uza.uz/oz/documents/o‘zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyevning-oliy-22-12-2017.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 28 apreldagi PQ-5094-son “2022 yilda yangi ish o‘rinlarini tashkil etish va aholi bandligiga ko‘maklashish bo‘yicha davlat dasturi to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/5394867.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 21 apreldagi PQ-5088-son “Yoshlar sanoat va tadbirkorlik zonalari faoliyatini tashkil etish hamda yoshlarning tadbirkorlikka oid tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/5383002.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2021 yil 21 apreldagi PQ-5084-son “Namangan viloyatida tadbirkorlikni yanada qo‘llab-quvvatlash va muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/5381230.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 3 martdagi PQ-5017-son “CHorvachilik tarmoqlarini davlat tomonidan yanada qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/5317849.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 dekabrdagi PQ-4936-son “2021-2023 yillarda O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/5188512.

7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 8-apreldagi 192-son “Namangan viloyatining To‘raqo‘rg‘on tumanida 2021–2022-yillarda agrosanoat sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/docs/5360468.

Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich,
TDIU professor-o‘qituvchisi

Normatov Ismoiljon Ikromjon o‘g‘li,
TDIU talabasi

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING IQTISODIY O‘SISH KO‘RSATKICHLARINING QIYOSIY TAHLILI

Annotatsiya. *Iqtisodiy o‘sishning nazariy va amaliy ahamiyatini tushunish, iqtisodiy o‘sishni ta’minlash yo‘lida amalga oshirilayotgan ishlarning qay darajada samarali ahamiyatga ega ekanligini bilib olish, iqtisodiy o‘sishni tminlash bo‘yicha jahon tajribalarini joriy etishning ahamiyati va iqtisodiy o‘sishning statistik ko‘rsatkichlarining iqtisodiy ahamiyatini tushunishdan iborat. Ushbu mavzuni chuqurroq va aniqroq tushunish maqsadida quyidagi 2 ta maqsadni aniq qilib qo‘ydik: mamlakatimizda iqtisodiy o‘sishning holatini o‘rganish va tahlil qilish, kelgusida iqtisodiy o‘sishni prognozlash va bu borada amalga oshirilayotgan ishlar to‘g‘risida ma’lumotga ega bo‘lish.*

Kalit so‘zlar: *iqtisodiy o‘sish, yaim, inflatsiya, aholi daromadlari, investitsiya, kapital, mehnat resurslari*

Kirish.

Iqtisodiy o‘sishni ta’minlash har bir mamlakatning muhim masalasi hisoblanadi. Iqtisodiy o‘sish bu birgina tarmoq yoki yo‘nalishni rivojlantirish bilan cheklanib qolmaydi. Har bir sohaning rivojlanishi barqaror makroiqtisodiy o‘sishda o‘z o‘rniga ega. Chunki har bir tarmoq, har bir soha aholining yashash tarzi, hayot kechirishi bilan bog‘liq.

“Iqtisodiyotni erkinlashtirish va bozor mexanizmlarini keng joriy qilish tamoyillariga asoslangan islohotlarning yangi bosqichida davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirish va xususiy sektorning ishtirokini kengaytirish bo‘yicha navbatdagi ishlarning natijadorligini oshirish bugungi kunda iqtisodiyotni boshqarishning aniq, shaffof va natijaga yo‘naltirilgan mexanizmini ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Shu bilan birga, hududlarda aholining turmush darajasi va sifatini yaxshilash, xususan kambag‘allikni qisqartirish vazifalari ko‘p jihatdan iqtisodiyotning barcha tarmoq va sohalarining raqobatbardoshligini oshirish hamda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun fundamental sharoitlarni yaratib berish hisobiga yangi va barqaror ish o‘rinlarini tashkil etish bilan bevosita bog‘liqdir. Bu, o‘z navbatida, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan isloh qilish va rivojlanishiga aloqador vazirlik va idoralar faoliyati uyg‘unligini ta’minlashni, mavjud muammo va to‘siqlarni tezkorlik bilan aniqlash va bartaraf etishga asoslangan zamonaviy va inklyuziv institutsional tizimni joriy etishni talab etadi” [38]

[38] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev “Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora – tadbirlari to‘g‘risida”gi PF–5975-sonli farmoni 26.03.2020-yil.

Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan barcha ishlar, chora – tadbirlar aholining turmush darajasini, yashash sharoitini yaxshilash, davlatimiz iqtisodiy o‘sish darajasini yanada oshirishga qaratilgan desak mubolag‘a bo‘lmaydi.

Iqtisodiy o‘sish mavzusining dolzarbligini Prezidentimizning “2022 – 2026 – yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi farmonida alohida ta’kidlanganidan ham sezish mumkin. Mamalakatimizni yanada rivojlantirishning taraqqiyot strategiyasining 3 – bandi hisoblangan “Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur’atlarini ta’minlash” o‘z ichiga 15 ta maqsadni qamrab olgan.

Metodologiya. Real ishlab chiqarish hajmlarining uzoq muddatli o‘sishi sur’atlarini, ko‘lamlarini, samaradorligi va sifati oshishini belgilovchi hodisa va jarayonlar iqtisodiy o‘sish omillari deyiladi. Iqtisodiy o‘sishga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni 2 guruhga ajratish mumkin: taklif omillari va talab yoki taqsimot omillari hisoblanadi. Birinchi guruh omillar iqtisodiyotning o‘sish layoqatini belgilab beradi:

- Tabiiy resurslarning miqdori va sifati;
- Ishchi kuchi resurslari miqdori va sifati;
- Asosiy kapital (asosiy fondlar) ning hajmi;
- Texnologiya va fan – texnika taraqqiyoti.

Bu omillar har birining yalpi mahsulot hajmiga ta’sirini baholash orqali iqtisodiy o‘sishni tavsiflash mumkin. Agar iqtisodiyotning qisqa muddatli holati ko‘proq yalpi talab bilan belgilansa, uzoq davrga iqtisodiyotning rivojlanishi ko‘proq ishlab chiqarish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli iqtisodiy o‘sishni modellashtirishda diqqat markazida real sektor turadi. Ma’lumki, yalpi ichki mahsulot ishchi kuchi, kapital va tabiiy resurslar sarflarining funksiyasi hisoblanadi, ya’ni:

$$Y = f(L, K, N)$$

bu yerda Y – yalpi ichki mahsulot;
L – ishchi kuchi sarflari;
K – kapital sarflari;
N – tabiiy resurslar sarflari.

Bu funksional bog‘lanishdan kelib chiqqan holda iqtisodiy o‘sishni belgilab beruvchi har bir omilning samaradorligini ifodalovchi xususiy ko‘rsatkichlarni keltirib chiqarish mumkin:

1) mehnat unumdorligi (Y/L) – mahsulot ishlab chiqarish hajmining ishlab turgan ishchilar soniga yoki ular tomonidan sarflangan jonli mehnat miqdoriga ish kuni, ish soati va h.k. nisbati;

2) mehnat sig‘imi (L/Y) – jonli mehnat sarflarining mahsulot ishlab chiqarish hajmiga nisbati;

3) kapital samaradorligi (Y/K) – ishlab chiqarilgan mahsulot hajmining unga sarflangan kapital xarajatlariga nisbati;

4) kapital sig‘imi (K/Y) – kapital xarajatlarining mahsulot ishlab chiqarish hajmiga nisbati;

5) tabiiy resurslar samaradorligi (Y/N) – mahsulot ishlab chiqarish hajmining qo‘llanilgan tabiiy resurslar miqdoriga nisbati;

6) mahsulotning resurslar sig‘imi (N/Y) – tabiiy resurslar sarfining mahsulot ishlab chiqarish hajmiga nisbati;

7) ishchi kuchining kapital bilan qurollanganlik darajasi (K/L) – ishlab chiqarish jarayonida qo‘llanilayotgan kapital hajmining ishchi kuchi miqdoriga nisbati.

Iqtisodiy o‘sishni tahlil qilishda yuqorida ко‘rib chiqilgan ko‘rsatkichlardan tashqari yana keyingi qo‘shilgan ishlab chiqarish omillari unumdorligi ko‘rsatkichlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ko‘rsatkichlar, boshqa omillar sarfi o‘zgarmagani holda, har bir alohida omil sarfining qo‘shimcha o‘sishi ta’sirida mahsulot ishlab chiqarish hajmining qo‘shimcha o‘sishi hajmini belgilab beradi:

1) keyingi qo‘shilgan mehnat unumdorligi (ΔY/ΔL);

2) keyingi qo‘shilgan kapital unumdorligi (ΔY/ΔK);

3) keyingi qo‘shilgan tabiiy resurslar unumdorligi (ΔY/ΔN).

Bu ko‘rsatkichlar yalpi mahsulot ishlab chiqarish umumiy hajmining o‘sishida har bir omilning hissasini namoyon etib, u quyidagicha aniqlanadi:

$$Y = (\Delta Y/\Delta L)\times L + (\Delta Y/\Delta K)\times K + (\Delta Y/\Delta N)\times N$$

Ta’lim va malaka tayyorgarligi mehnat unumdorligini oshiradi va natijada ancha yuqorilanish haqiga ega bo‘lish imkoniyatini beradi. Inson kapitaliga investitsiya kiritish mehnat unumdorligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. O‘z – o‘zidan ma’lumki, ishchi kuchi sifatining eng oddiy ko‘rsatkichi ta’lim darajasi hisoblanadi.

Mamalakat miqyosidagi yalpi ishlab chiqarishda tarmoqlarning o‘rtacha fizik o‘sish hajmi mazkur tarmoqlardagi ishlab chiqarish faoliyatiga real baho bera olmaydi. Chunki, bunda ayrim yillarda tarmoqlarda o‘rtachadan yuqori ishlab chiqarish kuzatilsa, ayrim yillarda esa, past ishlab chiqarish hajmlari kuzatilishi mumkin. Shuning uchun, mamlakat miqyosida yalpi ishlab chiqarish tarkibida tarmoqlarning o‘sish sur’atlarini inobatga olish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tahlil natijalari. Quyida mamlakatimiz YaIM hajmining tarmoqlar kesimida o‘sishi keltirilgan bo‘lib (2 – jadval), YaIM hajmining katta qismini xizmatlar sohasi (38,6%), sanoat tarmog‘i (34,5%) undan keying o‘rinda esa qishloq xo‘jaligi (26,9%) tashkil qiladi.

Amaliy hayotda iqtisodiy o‘sishni suratini pasaytiruvchi omillar ham mavjud bo‘ladi. Ularga atrof muhitning ifloslanishdan saqlash, inflyatsiya, ishsizlik, mehnat muhofazasi va shu boshqa omillarni keltirish mumkin. Ma’lumki, makroiqtisodiyotda barqaror iqtisodiy o‘sishga erishishning eng asosiy shartlaridan biri bu – yalpi talab barqarorligini ta’minlanishidir. Boshqa mamlakatlar singari O‘zbekistonda ham yalpi talab barqarorligini ta’minlash, uning komponentlari

ulushini keskin tebranishiga yo‘l qo‘ymaslik, hamda makroiqtisodiy siyosat usullari orqali yalpi talabni samarali tartibga solib turish har qanday makroiqtisodiy tadqiqotlarning bosh vazifasidir. Yuqoridagi vazifalarni amalga oshirish esa, ko‘p jihatdan iqtisodiyotda amal qiluvchi makroiqtisodiy mexanizmlarning takomillashuv darajasiga uzviy bog‘liqdir. Yalpi talabni barqarorlashtirish makroiqtisodiyotda vujudga keladigan ayrim nomutanosibliklarni o‘z vaqtida oldini olishni va makroiqtisodiy siyosat vositalarining ta’sirchanligini oshirishda to‘siq bo‘la oladigan mavjud muammolarning aniqlanishini hamda ushbu muamolarni samarali hal qilinishini talab etadi.

1 – jadval

YaIM hajmidagi tarmoqlarning qo‘shgan ulushi

Ko‘rsatkichlar	2016	2017	2018	2019	2020	2021
I. YAIM, jami	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Tarmoqlarning yalpi qo‘shilgan qiymati	91,2	89,0	89,3	91,5	92,6	92,8
Mahsulotlarga sof soliqlar	8,8	11,0	10,7	8,5	7,4	7,2
II. Tarmoqlarning yalpi qo‘shilgan qiymati	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi	32,1	32,2	30,0	26,9	27,1	26,9
Sanoat (qurilishni qo‘shgan holda)	25,1	26,5	31,1	34,4	34,2	34,5
sanoat	19,5	21,1	25,3	28,1	27,5	27,8
qurilish	5,6	5,4	5,8	6,3	6,7	6,7
Xizmatlar	42,8	41,4	38,9	38,7	38,7	38,6
savdo, yashash va ovqatlanish bo‘yicha xizmatlar	8,0	7,6	7,1	6,7	6,7	7,0
tashish va saqlash, axborot va aloqa	9,1	9,0	8,1	7,6	7,0	7,2
boshqa xizmat tarmoqlari	25,7	24,8	23,8	24,4	25,0	24,4

Yuqorida ta’kidlanganidek, iqtisodiyotning o‘sish suratiga inflyatsiya ham ta’sir ko‘rsatadi. Inflyatsiya bu iqtisodiyotdagi narxlar darajasining o‘sishini anglatganligi bois, u talabga salbiy ta’sir etuvchi omil hisoblanadi. Iqtisodiyotdagi tovar va xizmatlarning narxlarining ko‘tarilishi iste’molchilarga salbiy signal hisoblanib, ularni tovar va xizmatlarga bo‘lgan talabini kamayishiga olib keladi. Bu

esa o‘z navbatida ishlab chiqaruvchilarning ham kamroq ishlab chiqarishiga olib keladi. Ishlab chiqaruvchilar o‘zlarining potensiali darajasida ishlab chiqarmaganidan so‘ng ularni tarmoqni tark etish holatlarini ham kuzatish mumkin. Bu esa mamlakatning iqtisodiyotiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatmay qolmaydi. Mamlakatda ishlab chiqarish hajmi kamayishi uning iqtisodiy o‘sishini ham sekinlashtiradi. Iqtisodiyotda shunday qonun amal qiladiki, unga ko‘ra narxlar tez ko‘tariladi, biroq narxlarning tushishi esa sekin bo‘ladi. Yuqoridagi inflyatsiyaning korxonaga ta’siri uzoq muddatga cho‘ziladigan bo‘lsa, buning natijasida boshqa bir qancha salbiy holatlarga olib kelishi mumkin.

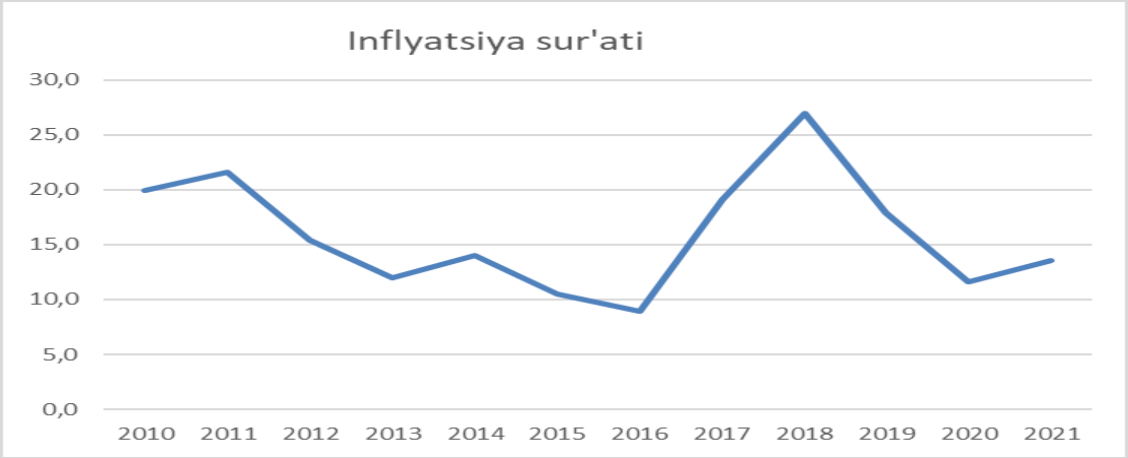

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasining inlyatsiya darajasi[39].

Bevosita mamlakatimizning inflyatsiya ko‘rsatkichiga to‘xtaladigan bo‘lsak (1 – rasm), rasmdan ko‘rinib turibdiki, mamlakatimizda so‘nggi 5 yilda inflyatsiya darajasi bir tekis bo‘lmagan. Xususan, 2016 yilda inflyatsiya darajasi 8,9 % ni tashkil etib, bu ko‘rsatkich 2018 yilga kelib 27,0 % ni yetdi. Bundan tashqari, keyingi yillarda olib borilgan pul – kredit siyosati orqali uning darajasi 2020 yilda 11,6 % gacha pasaytirildi. Covid – 19 pandemiyasi iqtisodiyotimizga ta’sir etmay qolmadi, pandemiya tufayli inflyatsiya hajmi 2021 yilning oxiriga borib 13,6 % ni tashkil etdi.

Bundan tashqari 2021 yilning yanvar oyidan pasayuvchi dinamikani qayd etayotgan bazaviy inlyatsiya[40] darajasi mart oyida **1,2 % oshib**, yillik o‘sish darajasi **9,1 %** ga teng bo‘ldi. O‘z navbatida, bazaviy inflyatsiyaning umumiy inflyatsiyaga oshiruvchi hissasi **6,9 %** ni tashkil qildi (2 – rasm).

[39] O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

[40] **Bazaviy inflyatsiya** – mavsumiy va ma’muriy xususiyatga ega bo‘lgan alohida tovarlar va xizmatlar narxlarning (meva-sabzavot, yoqilg‘i, yo‘lovchi transportining alohida xizmatlari, aloqa xizmati, uy-joy kommunal xizmatlari va boshqalar) o‘zgarishini inobatga olmagan holda hisoblangan inflyatsiya.

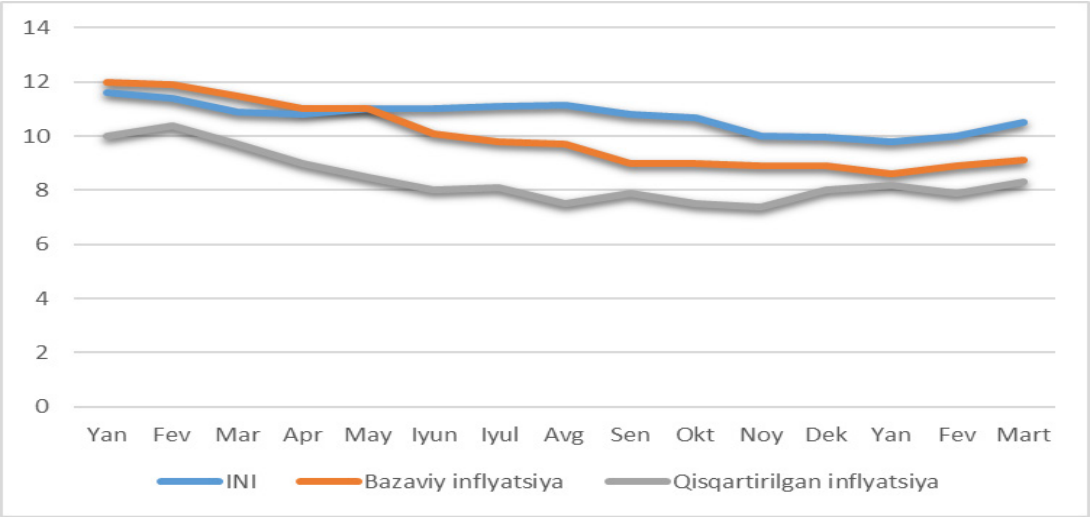

2-rasm. Bazaviy va qisqartirilgan inflyatsiya dinamikasi[41].

Qisqartirilgan inflyatsiyaning[42] yillik o‘sishi **8,3 %** ni tashkil etib, umumiy va qisqartirilgan inflyatsiya o‘rtasidagi tavofut fevral oyidagi ko‘rsatkichiga nisbatan ortib, **2,2 %** bandga teng bo‘ldi. Inflyatsiyaning yuqori o‘sishiga tashqi iqtisodiy xatarlarning kuchayishi va yuqori noaniqliklar sharoitida mart oyida kuzatilgan milliy valyuta kursining qadrsizlanishi, shuningdek, joriy oyda mamlakat miqyosida keng nishonlangan bayramlar avvalgi oylarga nisbatan iqtisodiy faollik va yalpi talabning sezilarli oshishi ta’sir ko‘rsatdi. Tashqi vaziyatning keskinlashuvi nafaqat bizning mintaqaga, balki dunyo bozorida ta’minot zanjirlarining uzilishi va logistik tizimlarning vaqtincha to‘xtashiga olib kelmoqda.

Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, iqtisodiy o‘sish nafaqat YaIM hajmining o‘sishi bilan balki aholining farovonlik darajasi bilan ham bog‘liq hisoblanadi. Aholining farovonligi ko‘rsatkichlaridan biri daromad hisoblanadi. Markaziy bank tomonidan uy xo‘jaliklarining daromadlari darajasi bo‘yicha inflyatsiyaning ta’siri o‘rganildi. Bunda, Statistika Qo‘mitasi ma’lumotlari asosida aholining daromadlari kesimida eng ko‘p iste’mol qilingan tovarlar narxlari o‘zgarishi yig‘indisi asosida guruhlar inflyatsiya darajasi hisoblab chiqildi.

[41] Markaziy Bankning 2022 yil mart oyidagi inflyatsiya dinamikasi sharhi.

[42] **Qisqartirilgan inflyatsiya** – eng yuqori va eng past narx o‘sishiga ega bo‘lgan 10 ta tovar (xizmatlar) guruhlarini mos ravishda istisno qilgan holda hisoblangan inflyatsiya.

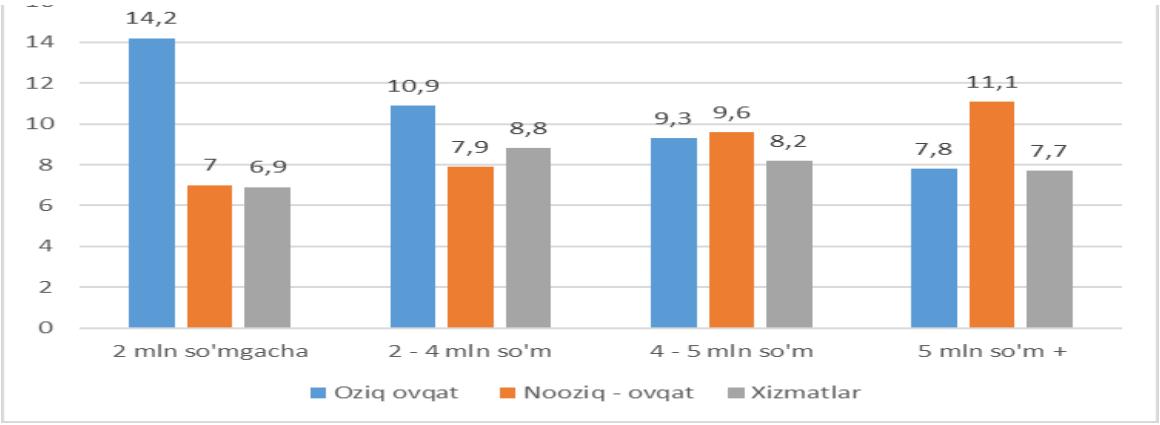

3-rasm. Daromadlar kesimida 2023-yillik inflyatsiya dinamikasi.

2022 yilning mart oyi yakunlari bo‘yicha yillik inflyatsiya darajasi 10,5 % ni, oziq – ovqat mahsulotlari inflyatsiyasi esa 14,5 % ni tashkil etgan bo‘lib, bunda, iste’mol tovarlari narxlarining o‘zgarishi aholining turli daromadli guruhlariga turlicha qiymatga ega bo‘ldi (3– rasm).

Iqtisodiy jami tarmoqlarni o‘z ichiga olgan yaxlit butun tizim hisoblanadi. U shunday tuzilganki, bir soha yoki tarmoqning o‘zgarishi boshqa bir soha va tarmoqlarga albatta ta’sir ko‘rsatadi. Shu munosabat bilan iqtisodiyotdagi yuqori inflyatsiya darajasi ishsizlikning ortishiga olib keladi.

Iqtisodiy o‘sishga ta’sir qiluvchi yana bir ko‘rsatkich bu ishsizlik darajasi. Ishlab chiqarilgan mahsulotga talab bildiruvchi asosiy omil bu aholi bo‘lganligi bois, aholining ishsizlar qatlami ortishi mamkalatda ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlarga talabni kamayishini anglatadi. Sababi, band bo‘lmagan aholi tovar va xizmatlarni sotib olishga daromadi bo‘lmaydi. Talab past bo‘lganligi uchun ishlab chiqaruvchilar ham mahsulotni kamroq ishlab chiqaradilar. Bu esa o‘z navbatida, YaIM hajmining kamayishiga olib keladi.

4-rasm. O‘zbekiston Respublikasi ishsizlik darajasi[43].

[43] O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasining ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatimizda 2021 yil mehnat resurslari 19 mln 345 ming kishini bulardan iqtisodiy faol aholi soni qariyb 15 mln ni tashkil qilishi ish bilan band aholi 13,5 mln kishini tashkil qilib, ishsizlik darajasi 9,6 % ga yetdi (3 – chizma).

Bundan tashqari mamlakatga kirib kelayotgan investitsiyalar hajmi ham iqtisodiy o‘sishga ta’sir etuvchi omil hisoblanadi. Investitsiyalar hajmi qanchalik yuqori bo‘lsa, mamlakatda ishlab chiqarishga rag‘bat shunchalik ortadi. Investitsiyalarning iqtisodiyotdagi o‘rni salmoqli hisoblanadi. Sababi, investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiyotning harakatlanmayotgan tarmoq va sohalarini harakatga keltirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, katta kuch, mehnat va mablag‘ talab qiladigan yangiliklarni joriy qilishga turtki bo‘ladi. Investitsiyalarning iqtisodiyotdagi o‘rnini anglash uchun AQSH ning iqtisodiyotini tahlil qilish kifoya (3 – jadval).

Fitch reyting agaentligini ma’lumotiga ko‘ra, 2022 yilda mamlakatda inflyatsiya darajasi o‘rtacha 12,7% ni tashkil qilishi kutilmoqda (2023 yilda o‘rtacha 11,6%). Bu milliy valyuta kursining pasayishi, yuqoriroq inflyatsiya kutilmalari va oziq – ovqat narxlari ko‘tarilishi bilan izohlangan.

Shuningdek, inflyatsiya dinamikasiga valyuta kursining tebranishi, gaz va elektr – energiya tariflarining erkinlashtirilishi, nooziq – ovqat va xizmatlar narxining barqarorligi ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi qayd etilgan.

Hisobotga ko‘ra, O‘zbekiston suveren kredit reytingi BB – (barqaror kutilma) darajada baholangan. Agentlik mamlakatning mustahkam tashqi va fiskal zaxiralari, mo‘tadil davlat qarzi darajasi va BB reytingiga ega mamlakatlarga nisbatan yuqori o‘sish sur’atlari respublika suveren kredit reytingini qo‘llab – quvvatlovchi omillardan ekanligini qayd etgan.

Shuningdek, mamlakatning xomashyo tovarlariga bog‘liqligi, institutsional va boshqaruv sifati darajalarining sustligi, yuqori inflyatsiya darajasi va aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulotning (YaIM) pastligi respublika kredit reytingini cheklovchi omillar sifatida sanab o‘tilgan.

Agentlikning ta’kidlashicha, O‘zbekistonning suveren kredit reytingi va kutilmasi quyidagi hollarda oshirilishi mumkin:

◉ yuqori iqtisodiy o‘sishga erishilganda va aholi jon boshiga YaIM miqdorining BB reytingiga ega davlatlar bilan farqi kamayganda;

◉ “qonun ustuvorligi”, “aholi fikrini inobatga olish va hisobdorlik”, “tartibga solish sifati” va “korrupsiyani nazorat qilish” kabi boshqaruv standartlari sezilarli yaxshilanganda;

◉ fiskal va tashqi zaxiralar sezilarli oshganda.

O‘z navbatida, mamlakatning suveren kredit reytingi quyidagi hollarda pasaytirilishi mumkin:

◉ joriy operatsiyalar hisobi manfiy saldosining ortishi, xalqaro zaxiralarning sezilarli darajada kamayishi yoki tashqi majburiyatlarning tez oshishi;

◉ iqtisodiy o‘sish sur’atining davomiy sekinlashishi, davlat qarzining YaIM ga nisbati keskin oshishi yoki suveren fiskal buferlarning kamayishi.

Bunga asosiy sabab Rossiyaning Ukrainani bosib olishga bo‘lgan harakatlari hisoblanadi.

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlari tahlili va prognozi.[44]

Ko‘rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Real YaIM	5,7	1,9	7,4	3,6	5,3	5,5
◉ uy – xo‘jaliklari xarajatlari	5,3	0,1	7,1	0,6	2,9	3,2
◉ davlat xarajatlari	5,7	1,4	1,1	15,8	2,5	4,5
◉ jami invetitsiya hajmi	38,1	-4,4	5,2	-0,4	7,1	7,2
◉ export	16,2	-20,0	4,8	13,1	13,8	15,1
◉ import	13,3	-15,0	5,8	1,0	8,9	11,1
Inflyatsiya (iste’mol narxlar indeksi)	14,5	12,9	10,8	11,9	10,6	9,0

Ushbu siyosiy beqarorlik chetdan migrantlar tomonidan yuboriladigan transfertlar hajmini 2 barobarga qishqarishiga, oziq – ovqat mahsulotarining hamda neftning jahon bozorida narxining oshishiga, savdo, investitsiya qilishdagi noqulayliklarning vujudga kelishiga va migrant ishchilarning qaytishiga to‘siqlar paydo bo‘lishiga olib keladi. Shu sababdan, kambag‘allik darajasi oshib ketmasligini oldini olish maqsadida ko‘plab ijtimoiy dasturlar hamda mehnat bozorini samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlar olib borilishi kerak.

Xulosa.

Yuqorida ko‘rib o‘tilgan omillar, tahlillar mamlakat iqtisodiy o‘sishini belgilab beradigan asosiy ko‘rsatkichlardan hisoblanadi. Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, kutilayotgan prognoz natijalar mamlakatimizning kelajakdagi haqiqiy o‘sishini belgilab bera olmaydi. Ushbu tahlillarni hisoblashda omillarning – koronovirusning yangi variantlari paydo bo‘lish xatarlari, tashqi dunyoda yuz berayotgan siyosiy beqarorliklar – taxminiy ta’sirlari hisobga olinadi. Iqtisodiy o‘sishning ham intevsiv va ekstinsiv yo‘llaridan keng foydalanish hamda mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish orqali unumdorlik va samaradorlikni oshirish asosiy omillar sifatida qarash lozimdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “2022 – 2026 – yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev “Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-

[44] Jahon Banki ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

tadbirlari to‘g‘risida” farmoni.
3. Markaziy Bankning “Aholining daromadlar kesimida inflyatsiya darajasi va sezilgan inflyatsiya” mavzusidagi tahlili.
4. Markaziy Bankning 2022 yil mart oyidagi inflyatsiya dinamikasi sharhi.
5. N.M.Maxmudov, S.O.Xomidov, A.D.Jalilov “Iqtisodiy o‘sish modellari”, Toshkent-2015,
6. N.M.Maxmudov M.T.Asqarova I.Y.Umarov “Iqtisodiy tahlil va prognozlash”, TOSHKENT – 2014.
7. G‘.E.Zaxidov, M.T.Asqarova, Z.A.Djumayev, L.F.Amirov, H.A.Hakimov “MAKROIQTISODIYOT”. Darslik. TOSHKENT – 2019.
8. G.X.Nazarova “MAKROIQTISODIYOT” fanidan ma’ruzalar matni. TOSHKENT – 2017.
9. B.Y.Xodiyev, Sh.Sh.Shodmonov “IQTISODIYOT NAZARIYASI” Darslik. TOSHKENT – 2017.
10. McConnell Brue “ECONOMICS: Principles, Problems and Policies”, 17th edition, McGraw – Hill Irwin, 2008.

Saidahmedov Temur Mansur o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

INSON RESURSLARINI RIVOJLANTIRISHDA TA’LIMNING O‘RNI

Annotatsiya. *Maqolada mamlakatimizda inson resurslarini rivojlantirishda ta’limning o‘rni uning davomiyligi, sifati va ta’limning inson hayoti, faoliyati davomida tutgan o‘rni, ahamiyati, bu borada olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilindi. Inson resurslarini rivojlantirishda ta’limni kengroq qamrovini ta’minlash bo‘yicha xulosa va takliflar keltirib o‘tildi.*

Kalit so‘zlar: *ta’lim, inson resurslari, inson kapitali, rivojlantirish, innovatsiya, iqtisod, hayot davomiyligi, turmush tarzi.*

Inson resurslarini boshqarish butun dunyodagi oliy ta’lim muassasalarida eng murakkab muammolardan biriga aylandi, chunki oliy ta’lim qamrovi raqamli innovatsiyalar, globallashuv, xalqaro bozorlar va baynalminallashuv kabi ta’sirlar tomonidan o‘zgartirildi. Bu o‘zgarishlarga dosh bera olish va raqobatbardosh bozorda izlanuvchanlik qobiliyati va salohiyati bilan ajralib turadigan malakali o‘qituvchilar zarurdir.

Oliy ta’limni modernizatsiyalash uchun malakali o‘qituvchi va kadrlarni yollash va saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi, bu esa, o‘z navbatida, kelajakda OTM salohiyatini oshirish uchun milliy va xalqaro darajadagi inson resurslarini to‘g‘ri boshqarishni talab qiladi.

Dunkin, malakali ishchi kadrlarni saqlab qolish uchun inson resurslarini boshqarish strategiyasining oltita asosiy elementlarini aniqlaydi [1]:

1) kerakli xodimlarning sonini, ular nimaga muhtojligini bilish va ularni qanday boshqarishni aniqlab olish;

2) zaruriy ko‘nikmalarni aniqlash;

3) yuqori malakali xodimlarni jalb qilish va OTMda saqlab qolish;

4) ish hajmini aniqlash va faoliyatni boshqarish;

5) salohiyatli xodimlarni e’tirof etish va rag‘batlantirish;

6) xodimlarning uzluksiz rivojlanishini ta’minlash;

Hozirgi kunda dunyo mamlakatlari innovasion va raqamli iqtisodiyotga o‘tish bilan bog‘liq tizimli keng qamrovli islohotli bosqichni amalga oshirmoqda. Tashqi dunyodagi tub o‘zgarishlar munosabati bilan mavjud paradigmalar zamonaviy talablarga javob bermay qo‘ydi. Bunda, tabiatni bilish va zabt etish bilan bog‘liq tabiiy va texnik fanlarning yetakchiligidan, inson, jamiyat, ularning oqilona evolyusiyasiga asoslangan tabiat va jamiyat muvozanati haqidagi fanlar yetakchiligiga almashdi.

Ta’lim insonni rivojlantirishning eng muhim omili sifatida iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va gumanitar muammolar butun majmuasini hal etishga katta ta’sir ko‘rsatishi isbotlangan. Ular qatorida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin [2]:

- har bir mamlakatda hozirgi davr uchun munosib bo‘lgan aholi turmush darajasi va turmush sifatini ta’minlash;
- ish bilan samarali bandlikni ta’minlash;
- barqaror rivojlanishni ta’minlash;
- ijtimoiy tengsizlik darajasini pasaytirish;
- fuqarolik jamiyati tarkibini mustahkamlash;
- inson huquqlariga rioya etish va ularni samarali amalga oshirish;
- shaxsning imkoniyatlarini to‘la va har taraflama amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratish.

Xalqaro hamjamiyat bugungi dunyoda ta’limning ahamiyatiga munosib baho bergan holda insonni rivojlantirishda ta’limning munosib rolini ta’minlashga qaratilgan qator strategik dasturlar ishlab chiqdi va ularni amalga oshirish choralarini ko‘rmoqda.

Ulardan biri – “Ta’lim – hamma uchun” konsepsiyasidir. Konsepsiyaning asosiy prinsiplari 1990-yilda Jomtyen (Tailand) tashkil etilgan konferensiyada bayon etildi [3]. Ushbu anjumanda “Ta’lim – hamma uchun”umumjahon deklarasiyasi qabul qilindi. Ushbu hujjatda Inson xuquqlari umumjaxon deklarasiyasi va Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyadan kelib chiqqan holda quyidagilar e’lon qilindi: “Har bir bola, yosh va katta yoshdagi shaxs o‘zining tub ta’lim ehtiyojlarini, ushbu tushunchaning eng yuksak va mukammal ma’nosida, qondiradigan ta’lim olish huquqiga egadir”. “Ta’lim – hamma uchun” deklarasiyasida ta’lim tizimi har bir inson iste’dodi, salohiyatini namoyon qilishga ko‘maklashishi, shaxs o‘z hayotini yaxshilashi va jamiyatni o‘zgartirish uchun salohiyatni rivojlantirishga rag‘batlantirishi zarur deb bayon qilindi.

O‘zbekistonda ta’limga jamiyatni isloh etish va yangilash siyosatini amalga oshirishning hal qiluvchi bo‘g‘ini sifatida alohida e’tibor qaratiladi. Ta’lim mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish, mamlakatni jahon hamjamiyatiga integratsiyalashning majburiy sharti deb hisoblanadi.

Insonningdunyoqarashishakllanishida,hayotsir-asrorlariniо‘rganibolishida, hayotda o‘z o‘rnini topishida, xullas, individni o‘zi yashaydigan jamiyatning bir bo‘lagi – inson sifatida shakllanishida uning bilim olishi juda muhim o‘rin tutadi. Binobarin, insonning ta’lim tizimida kerakli bilim va ko‘nikmalarni olishi uning kasbiy faoliyatiga va o‘z imkoniyatlarini, mehnat qilish salohiyatini hayotda amalga oshirishda poydevor yaratadi. Aynan shu sababli inson resurslarini rivojlantirish nazariyasida aholining ta’lim darajasi uning asosiy qiymatini tashkil etuvchi muhim komponent hisoblanadi, ta’lim olish va o‘z bilim-ko‘nikmalarini oshirish esa inson mehnat faoliyatining tarkibiy qismi deb tan olinadi [4].

Ta’limsiz hech qanday inson resurslarini shakllantirish, undan foydalanish yoki foyda olish mumkin emas. Bundan kelib chiqadiki, ta’lim inson resurslarining asosiy komponentlaridan biridir va u ta’lim tizimi, ta’lim xizmati, ta’limning sifati va ijtimoiy hamkorlik kabi tushunchalar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Shuningdek, bugungi kunda dunyoda ta’lim barcha qit’alar, mamlakatlar, ijtimoiy qatlamlar orasida shu qadar ommalashdiki, endi u har qanday davlat va jamiyatning moddiy va nomoddiy kapitallari qatoridan joy oldi. Yuqorida ta’kidlanganidek, yalpi milliy kapital moddiy va moddiy bo‘lmagan ikki turdagi boylikdan iboratdir.

Moddiy kapital bevosita moddiy shaklga egadir, u ko‘chmas mulk yoki moliyaviy mablag‘lar shaklida mavjuddir. Nomoddiy kapital esa nomidan bilinganidek, biror-bir moddiy shaklga ega emas. Ammo u har doim moddiy kapital bilan yonma-yon holda hamda uning sifatini, qiymatini va mahsuldorligini oshiruvchi faktor sifatida mavjuddir. Bu nomoddiy kapitalni inson kapitalining asosini, o‘zagini tashkil etuvchi ta’lim kapitali deyish mumkin [5].

Ta’lim kapitalini insonlarning ta’limi (boshlang‘ich, o‘rta, o‘rta maxsus va oliy ta’lim, oliy ta’limdan keyingi ta’lim) va kasbiy ta’lim (qayta tayyorlash, malaka oshirish) jarayonlari uchun umr bo‘yi davlat, oila, jamiyat, homiylar tarafidan sarf etilgan mablag‘lar tashkil etadi. Bu mablag‘lar inson resurslarini shakllanishi uchun uzoq vaqt davomida sistemali ravishda sarflanadi, chunki ta’lim jarayoni ta’lim turiga qarab bir necha yil (oy, hafta) davom etadi.

Ta’lim konkret bir shaxs uchun ma’lum bir hajmdagi xarajatlarni ham talab qiladi (shartnoma to‘lovlari, ta’lim olish davrida yashash uchun va o‘qish uchun kerakli ashyolar- turarjoy, elektronik jihozlar, kitobdaftar, idora ashyolari va hakozolar uchun sarflamalar). Ikkinchi mutaxassislik, sirtqi va kechki ta’lim, malaka oshirish va qayta tayyorlash kabi ta’lim turlarida o‘z bilimini oshirayotgan shaxsning ba’zan o‘z imkoniyatlari darajasida bilan mehnat qila olmasligi mumkin, shuningdek, uning mehnati samaradorligi pasayishi, binobarin, oladigan daro-

madini kamayishi mumkin. Bu bilvosita iqtisodiy zararlar ham ta’lim uchun ketgan xarajatlar jumlasiga kiradi.

AQShdagi Kaliforniya universiteti olimlarining tadqiqotlari natijalariga ko‘ra insonning ta’lim (intellektual) saviyasi bilan uning umr ko‘rish uzunligi o‘rtasida bog‘liqlik mavjud ekan. Insonning 35 yoshiga qadar ta’lim olgan har yili oxir-oqibatda uning umriga bir yarim yil umr qo‘shadi. O‘rta ma’lumotli kishilar o‘rtasidagi o‘lim holatlari oliy ma’lumotli kishilar orasida bo‘lganidan 54 foyiz yuqoridir. 25 yoshigacha tugallangan oliy ma’lumot olgan kishilarning o‘rtacha umri o‘rta ma’lumot olganlarnikidan yetti yarim yil uzoqroq davom etadi. Demak, ta’lim olish natijasida orttirilgan bilimlar insonning uzoq umr ko‘rishiga yordam beradi va natija o‘laroq ta’lim maxsus sosiobiologik jarayondir [6].

Ta’lim olish inson uchun o‘z turmush farovonligi uchun mablag‘ sarflash kabidir, chunki ta’lim uning mehnat bozoridagi imkoniyatlarini va qiymatini oshiradi, uning ish o‘rnining doimiy saqlanib qolishiga ko‘maklashadi. Shuningdek, ta’lim olgan inson mansab pillapoyalaridan tez yuqorilaydi, katta jismoniy sarf talab qilmaydigan, zavq-huzur beradigan ishlarda va yuqori maoshli vazifalarda ishlaydi. Natija o‘laroq bunday shaxs shaharlarning eng obod va xavfsiz qismlarida yashaydi, sog‘lom turmush tarziga ega bo‘ladi, stress va boshqa noxush hollarga kamdan-kam tushadi.

Ta’lim muassasasini bir korxona, ta’lim jarayonini ma’lum bir muddat davom etib ajoyib ijtimoiy-iqtisodiy mahsulot – hayotning turli sohalari uchun mutaxassislar tayyorlab beradigan ishlab chiqarish jarayoni deb atash mumkin. OTM-da olingan ta’limni kelgusida uning sohibiga munosib hayotiy shart-sharoitlarni yaratib berishga ko‘maklashadigan ishlab chiqarish vositasi deb tasavvur qilish mumkin.

Ta’limli insonlarning atrofidagi kishilar, yor-birodarlari ham ayni guruhdagi kishilar bo‘lgani uchun ular bilan do‘stona va sog‘lom munosabatlar mavjud bo‘ladi. Ushbu faktorlarning barchasi ta’lim olgan insonning boshqalarga ko‘ra yanada baxtliroq yashashini ko‘rsatadi [7].

Ta’limning mohiyatini belgilab beruvchi tamoyillardan biri ham uning insonga oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishish uchun o‘z qobiliyatlaridan foydalanishni o‘rgatishidir. Shu bilan birga ta’lim aslida mutlaqo bir innovatsion soha bo‘lib, u doimo yangi bilim va texnologiyalarni qo‘llashni talab etadi. Shu sababli ta’lim sohasida ishlayotgan kadrlar ham har doim o‘zining bilim va ko‘nikmalarini boyitib boruvchi, shu bilan birga fandagi eng yangi g‘oyalar, tamoyillar va konsepsiyalarni o‘quvchilar va talabalar armiyasiga “transfer” qiladigan toifadir.

O‘zbekistonning yaqin va olis kelajakdagi istiqboli va yangi taraqqiyot modeliga o‘tish va aynan ana shu ta’lim tizimi islohotlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgani tufayli respublika ta’lim tizimidagi har bir xodim bu ishga sidqidildan kirishdi. Hozirgi davrda inson kapitali va innovatsion iqtisodiyot bir-biri bilan bog‘liq tushunchalar ekani va ularning biri ikkinchisini taqozo qilishi xususida

yuqorida kerakli o‘rinlarda yetarlicha gapirib o‘tildi. Davlat va xususiy biznesning maorif, ta’lim va sog‘liqni saqlashni moliyaviy ta’minlash shaklida investitsiyalar yotqizishi oxir-oqibatda iqtisodning samaradorligini oshirish uchun sarflangan mablag‘lar sifatida inson kapitalining rivojiga xizmat qiladi, jamiyatda inson kapitali salmog‘ining oshishi esa innovatsion iqtisodning shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Inson va jamiyatning taraqqiyoti yagona jarayondir. Ishlab chiqarishni intensiv rivojlantirish, fan va texnikaning, madaniyat va san’atning taraqqiyoti insonning yanada yaxshi yashashi, ma’naviy dunyosining kamolga erishishi uchundir. Bu jarayonlarning kaliti ta’lim tizimi va insonga beriladigan ta’limning sifati va hajmidir. Shu sababli davlatlar va jamiyatlar har bir inson uchun ta’lim olish imkoniyatini yarataib berishga intilishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Оқмуллаев Равшанжон Рахимжон ўғли Олий таълим муассасаларида инсон ресурсларини бошқаришни такомиллаштириш йўллари Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali ilmiy elektron jurnali. 2023 yil, № 1 80-93 бб.

2. Г.Худойбердиева Таълим тизимида инсон ресурсларини бошқаришнинг ўзига хос жиҳатлари // SAI. 2023. №Special Issue 13. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/talim-tizimida-inson-resurslarini-bosh-arishning-ziga-hos-zhi-atlari.

3. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs (World Conference, 5-9 March 1990, Jomtien, Thailand).

4. Бочарова И.О. Роль современного образования в развитии человеческого потенциала > economyar.narod.ru/bocharova.pdf (December, 2014)

5. Холина Л.И. Человеческий капитал и образование как его главная составляющая // ЭТАП: Экономическая Теория, Анализ, Практика, №1, 2009 > www.litera.inst-et.ru/.../20110221152642file.pdf

6. Leras-Muney, Adriana. The Relationship Between Education and Adult Mortality in the U.S. // Review of Economic Studies, Vol. 72, No.1: 189- 221, January 2005; Understanding Differences in Health behaviors by Education // Journal of Health Economics, Vol. 29, No.1: 1-28, January 2010. (joint with David Cutler); Understanding Differences in Health behaviors by Education > www.econ.ucla.edu/alleras/research/

7. Майте Риус (Mayte Rius). Образование = здоровье + долголетие (Educación = salud + longevidad)//La Vanguardia > http://inosmi.ru/world/20120923/199667762.html#ixzz3M3AzVmwk

K.Z. Xomitov,
TDIU professori
S.R. Masharipova,
TDIU Investitsiyalarni boshqarish yo‘nalishi
magistratura yo‘nalishi 1-bosqich IB-1/23 guruhi talabasi

YASHIL IQTISODIYOT VA UNI MOLIYALASHTIRISH INSTRUMENTLARI

Annotatsiya. *ushbu maqolada bugungi kundagi ekologiya va iqtisodiyotning o‘zaro bog‘liqligi, iqtisodiy faoliyatning* atrof-muhitga *ta’siri haqida so‘z boradi. Global ekologik muammolarni moliyaviy instrumentlardan faol foydalanish orqali bartaraf qilish imkoniyatlari bo‘yicha olib borilgan ishlar tahlil qilinadi va o‘rganiladi.*

Kalit so‘zlar: *“yashil iqtisodiyot”, ekologik muammolar, moliyaviy instrumentlar, “yashil” obligatsiyalar, “yashil” moliyalashtirish.*

Global miqyosida iqtisodiyotni rivojlantirish, barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash jarayonida yuzaga keladigan muammolarni ba’zi mamlakatlarda o‘xshash yoki ayni shaklda bo‘lishini uchratishimiz mumkin. Xususan, butun dunyoga xavf soladigan muammolarning aksariyat qismi ekologiya bilan bevosita bog‘liqdir. O‘tkan asrda dunyo aholisi soni va ularning ishlab chiqarishga bo‘lgan talablarining keskin ortishi natijasida tabiat resurslaridan nooqilona foydalanish holati kuzatildi. Bu vaziyat hozirgi kunga kelib iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslar taqchilligi, bioxilma-xillikning yo‘qolib borishi, ijtimoiy tengsizlikning oshib ketishi kabi ekologik muammolarning kelib chiqishiga sabab bo‘ldi. Bu ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezirarli darajada pasaytirish maqsadida dunyo mamlakatlarining tabiatga yordam beradigan va foyda keltiradigan yangi texnologiyalar shuningdek, ekotizimlarni o‘z ichiga olagan, “yashil” texnologiyalarga asoslangan ekologik toza mahsulotlarni yaratishga qaratilgan rivojlanishning yangi bosqichi hisoblangan “yashil iqtisodiyotga” o‘tishi dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Yashil iqtisodiyotni iqtisodiy soha sifatida kiritish orqali energiya tejamkorligini ta’minlash, qayta tiklanadigan energiya manbalari uchun zaruriy texnologiyalarni aniqlash va qo‘llash, suvdan oqilona foydalanish va qurg‘oqchilik muammolarini hal qilish, mamlakat barcha hududlarini suv bilan to‘liq ta’minlash, qishloq xo‘jaligi sohasini yaxshilash natijasida tabiiy yo‘l bilan yetishtirilgan ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish orqali aholi yashash sharoitlarini yaxshilab borish kabilar maqsad qilingan.

Yurtimizda ham o‘sib borayotkan aholining suv, energiya va gazga bo‘lgan ehtiyojlarini tabiatga zarar yetkazmasdan va resurslardan oqilona foydalangan holda qondirish kabi muammolar yechimi uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019–2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi.

Shuningdek, 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi doirasida “yashil” va inklyuziv iqtisodiy o‘sishni ta’minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejashni yanada kengaytirish masalalari belgilab olingan [1]. Yuqoridagi muammolarni hal qilish, qo‘yilgan maqsadlarga erishish moliyaviy ta’minot masalasiga bevosita bog‘liq. Shu boisdan qo‘llanilishi tobora kengayib borayotgan moliyalashtirishning yashil instrumentlarini faol qo‘llash dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Jahon iqtisodiyotining modernizatsiyalashuvi hamda yangilangan innovatsion texnologiyalarga o‘tishi rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, iqtisodiyotning samaradorligi hisoblanadi. Shuni ta’kidlash joizki, ularning aholi turmush sifatiga va yashash muhitiga salbiy ta’sir qilishni oldini olish maqsadida bugungi kunga kelib mamlakatlar tomonidan amalga oshirilayotgan “yashil” strategiyalar qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Mamlakatlar miqyosida “yashil iqtisodiyot”ni tahlil qiladigan bo‘lsak, Yevropaning rivojlangan yetakchi davlati Germaniya qayta tiklanadigan energiya sanoati, chiqindilarni qayta ishlash va qayta tiklash, shuningdek, boshqa yashil faoliyat turlari qatorida so‘nggi yillarda binolar bilan bog‘liq energiya samaradorligi sanoatini rivojlantirishda sezilarli yutuqlarga erishgan mamlakatning yaxshi namunasidir. Germaniyada patentli texnologiyalarning 23 foizi atrof muhit sohasiga to‘g‘ri kelib, shamol, quyosh energetikasi sohasidagi kompaniyalarning 30 foizdan ortig‘i nemis kompaniyalariga tegishli. Ekologik innovatsiyalar sohasiga qaraydigan bo‘lsak, Skandinaviya davlatlari yashil yuk tashishda uzoq vaqtdan beri ustunlikka ega bo‘lgan mamlakatlarning namunasini taqdim etadilar, ular qayta tiklanadigan energiya bilan ishlaydigan gibrid kemalar va dengiz kemalari uchun bioyoqilg‘i kabi turli xil toza texnologiyalardan foydalanishda ancha oldindalar.

Albatta, har qanday innovatsiya va loyihalar moliyalashtirishni talab qiladi. So‘nggi yillarda “yashil iqtisodiyot” atamasi bilan bir qatorda “yashil moliyalashtirish” tushunchasi ham ko‘p qo‘llanila boshlandi. “Yashil moliyalashtirish” keng ma’noda barqaror rivojlanish loyihalari va tashabbuslari, ekologik mahsulotlar, yanada barqaror iqtisodiyotni rivojlantirish va boshqa bir qator ekologik maqsadlarni rag‘batlantirishga yo‘naltilgan moliyaviy instrumentlarni nazarda tutadi. Yashil moliyalashtirish o‘zida ikkita asosiy maqsadini – atrof-muhitning tashqi ta’sirini o‘z hisobga olish va uning xavfni kamaytirish aks ettiradi.

Yashil moliyalashtirish instrumentlari keng ko‘lamni qamrab oladi, ularni investitsiya , bank va sug‘urta mahsulotlariga bo‘linishi mumkin. Global issish va atrof muhit bilan bog‘liq ekologik muammolar tufayli yashil iqtisodiyot va uni moliyalashtirish maqsadida yashil banklar va yashil fondlar kabi yangi moliyaviy institutlar bilan bir qatorda yashil obligatsiyalar va uglerod bozori vositalari kabi yangi moliyaviy vositalar yaratildi(1-rasm).

Hozirgi kunda jahonda yashil loyihalarni moliyalashtirishda, asosan, yashil obligatsiyalarning o‘rni beqiyos hisoblanadi. Yashil obligasiya – bu atrof-muhit va iqlimga ijobiy hissa qo‘shadigan loyihalarni moliyalashtirish yoki qayta moliyalashtirish maqsadida tashkilot tomonidan chiqarilgan qarz qimmatli qog‘ozi hisoblanadi [2].

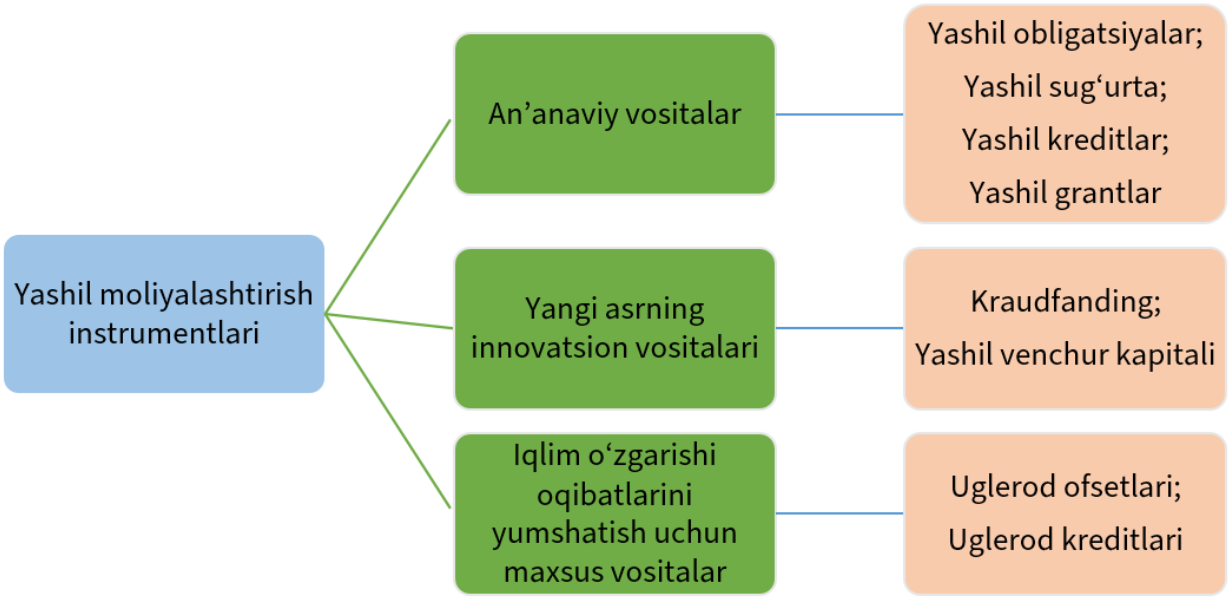

1-rasm. “Yashil” loyihalarni moliyalashtirish instrumentlari [3]

Yashil obligasiyalar ham an ‘anaviy obligasiyalarga o‘xshash bo‘lib, investor tomonidan loyihani moliyalashtirish uchun tashkilotga berilgan qarz mablag‘lari beriladi va investor obligatsiya muddati tugagandan so‘ng asosiy qarz miqdorini qaytarib oladi hamda muddat davomida foiz ko‘rinishidagi daromadlarga ega bo‘ladi. Iqlim va atrof-muhitni muhofaza qiluvchi loyihalarni moliyalashtirishga yo‘naltirilgan obligatsiyalar maqsadga erishishning samarali va eng ommabop yo‘li bo‘lib kelmoqda. Climate Bond Initiatives (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, yashil obligatsiyalarning umumiy emissiyasi 2023-yilda 2,6 trillion AQSh dollariga yetdi. 2022-yilda yashil obligatsiyalarning umumiy emissiyasi 487,1 milliard AQSH dollarini tashkil etdi, unda taxminan 42,5% ulush AQSh, Xitoy va Fransiyaga to‘g‘ri kelgan. Hisobotga ko‘ra, ko‘rsatkich 2025-yilga kelib har yili 5 trillion dollarga yetishi mumkinligini taxmin qilinmoqda.

Iqlim o‘zgarishi oqibatlarini oldini olish maqsadida 2021-yilda Glazgodagi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha konferensiyasi (COP26) da ishtirokchi davlatlar orasida uglerod kreditlari uchun global savdo bozorini tashkil etishga kelishib olindi. Bitta uglerod krediti kompaniyalarga atmosferaga bir tonnagacha karbonat angidridni chiqarish imkonini beradi. Atrof muhitni ifloslantiruvchi kompaniyalarga ma’lum bir darajaga qadar(limit) ifloslanishiga imkon beruvchi kreditlar beriladi va taklif qilinadigan kreditlar har yili kamayadi, bu esa, korxonalarni iqlimga moslashishga undaydi. Hozirgi vaqtda uglerod bozorla-

rining ikki turi mavjud – muvofiqlik bozorlari (uglerod kvotalari) va ixtiyoriy bozorlar (uglerod ofsetlari). Birinchisi davlat tomonidan yaratilgan va tartibga solinuvchi talab, ikkinchisi esa ixtiyoriy ravishda uglerod kreditlarini chiqarish va sotib olishni anglatadi. “Uglerod ofsetlari” va “uglerod kreditlari” atamalari ko‘pincha bir-birining o‘rnida ishlatiladi, garchi bu ikki vosita turli maqsadlarga xizmat qilsa ham. Yutilgan, oldini olingan yoki boshqa yo‘l bilan kamaytirilgan har bir tonna CO^2 uchun uglerod krediti berilishi mumkin. Uglerod krediti-bu ifloslantiruvchi kompaniyaga bir tonna CO^2 chiqarishga imkon beradigan va kompaniyaning CO^2 emissiyasiga qarab sotilishi yoki sotib olinishi mumkin bo‘lgan sotish ruxsatnomasi. Uglerod krediti hukumat tomonidan yaratilishi yoki bir tonna karbonat angidrid (CO^2) ekvivalenti atmosferadan chiqarilganda va yerda saqlanganda yoki atmosferaga chiqarilishining oldini olganda berilishi mumkin. Uglerod kvotalari ham, uglerod kreditlari ham uglerod bozorida sotiladigan vositalardir. Uglerod kvotalari rivojlanayotgan mamlakatlarga kam uglerodli iqtisodiyotga o‘tishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni tezlashtirish imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, “yashil iqtisodiyot” mintaqaviy rivojlanishni, ijtimoiy barqarorlikka erishishni, yangi tarmoqlari yaratilishi va unda yangi ish o‘rinlari ochilishi orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishni rag‘batlantiradi [4]. “Yashil iqtisodiyot” mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotiga yordam beradi hamda yalpi ichki mahsulotining o‘sishini, aholini ish bilan ta’minlash, mamlakatda ishsizlik darajasini pasaytirishni ta’minlaydi. Shu bilan birga, “yashil iqtisodiyotga” o‘tish global miqyosdagim muammolar ya’ni iqlim o‘zgarishi, foydali qazilma minerallarning yo‘qolishi va suv resurslarining tanqisligi kabilarni kamaytiradi. Bu kabi yashil loyihalarni amalga oshirishda, albatta, barcha turdagi instrumentlarni joriy qilish va yuqori darajada foydalanish talab qilinadi. Xususan, yashil obligasiyalar va yashil kreditlar emissiya hajmini ko‘paytish foydadan holi bo‘lmaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. 2030-yilgacha O‘zRning “yashil” iqtisodiyotga o‘tishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti. https://president.uz/oz/lists/view/5805

2. Aliqulova N.B. Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirish instrumentlari va ularning qo‘llanish xususiyatlari. Moliya va Bank ishi Jurnali. 2023.

3. https://neufin.co/blog/green-financing-instruments/

4. Xakimova N. A. “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish yo‘nalishlari va ustuvorlik xususiyatlari. Iqtisodiyotda innovatsiya jurnali. 2018

5. Mabruk Billah, Sindfa Hadhri, M. Enamul Hoque, Faruk Balli / A multi-dimensional connectedness and spillover between green bond and Islamic banking equity: Evidence from country level analysis / Pacific-Basin Finance Journal. February 2024

6. Imran Yousaf, M. Tahir Suleman, Riza Demirer / Green investments: A luxu-

ry good or a financial necessity?/ Energy Economics. January 2022
7. Mathias Lund Larsen / A growing toolbox of sustainable finance instruments/ November 22, 2019
8. Xakimova N. A. “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish yo‘nalishlari va ustuvorlik xususiyatlari. Iqtisodiyotda innovatsiya jurnali. 2018
9. The Global Green Economy(2023) report
10. https://www.climatebonds.net/resources/press-releases/2023/12/green-bonds-hit-lifetime-total-25trn

Amanova Sevinch Ilhomovna
Iqtisodiyot fakultetining
IRB-82 guruh 4-bosqich talabasi

YANGI ISHGA QABUL QILINGANLARNING ADAPTATSIYASI VA KASBGA YO‘NALTIRISH

Annotatsiya. *Maqolada yangi ishga qabul qilish, o‘qitish va rivojlantirish, mentorlik, jamoani shakllantirish, fikr-mulohazalar va o‘zgarishlarga moslashish kabi muvaffaqiyatli adaptatsiyaning asosiy jihatlari ko‘rib chiqiladi. Muvaffaqiyatli adaptatsiyaga yordam beradigan omillar, shu jumladan qulay ish muhitini yaratish, ish me’yorlari va qoidalariga rioya qilish, yetakchilikni qo‘llab-quvvatlash, rivojlanish rejalarini tuzish, ish va hayot muvozanatini qo‘llab-quvvatlash va moslashish natijalarini tahlil qilish kabilar yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *personal adaptatsiyasi, kasbga yo‘naltirish, rivojlantirish, korporativ madaniyat, adaptatsiya jarayoni.*

Kirish.

Zamonaviy biznes tez o‘zgarib bormoqda va kompaniyalardan nafaqat samaradorlikni, balki yangi sharoitlarga adaptatsiya qilishda moslashuvchanlikni ham talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, asosiy jihatlardan biri xodimlarning adaptatsiyasidir – bu jarayon ularga jamoaga muvaffaqiyatli kirishga va yangi muhitda samarali ishlashni boshlashga yordam beradi.

Xodimlarning adaptatsiyasi shunchaki yangi ish joyini kashf qilish jarayoni emas. Bu yangi mas’uliyat, jamoa va korporativ madaniyatga tez va qulay moslashish uchun sharoit yaratishga qaratilgan chora-tadbirlar majmui. Bu jarayonda asosiy rolni qo‘llab-quvvatlovchi kompaniya va zarur resurslar, shuningdek, o‘zgarish va o‘qishga tayyor bo‘lgan xodimlar o‘ynaydi.

Yangi xodimlar doimiy o‘zgaruvchan sharoitlar, texnologiyalar va bozor talablariga tez va samarali moslasha olishlari kerak. Bu jarayon nafaqat yangi ish muhitiga moslashishni, balki yangi jamoaga kirishni, yangi bilim va ko‘nikmalarni egallashni, hamkasblar va rahbariyat bilan o‘zaro munosabatlarni ham o‘z ichiga oladi.

Maqolada, shuningdek, xodimlarni ishga qabul qilish nafaqat samaradorlikni oshirish va kadrlar almashinuvini kamaytirishga, balki kuchli korporativ madaniyatni shakllantirishga va jamoa ichidagi o‘zaro munosabatlarni yaxshilashga qanday hissa qo‘shishi ko‘rib chiqiladi. Kompaniyalarga har bir xodimning individual ehtiyojlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali moslashish dasturlarini yaratishda yordam beradigan amaliy vositalar va texnikaga alohida e’tibor qaratiladi.

Xodimlarni kompaniyaning ish muhiti va korporativ madaniyatiga samarali moslashtirish ularning ishdan qoniqishi, motivatsiyasi va samaradorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, bu esa tashkilot maqsadlariga erishishga yordam beradi. Muvaffaqiyatli moslashuvning asosiy jihatlarini o‘rganish va kompaniyalarga amaliy tavsiyalar berish orqali biz kuchli va barqaror jamoalarni rag‘batlantiradigan samarali moslashish dasturlarini yaratish uchun maqbul strategiya va usullarni aniqlashimiz mumkin. (gipotezalar)

Adabiyotlar tahlili.

Xodimlarni ishga moslashtirish jarayonini ko‘pincha sinov muddati bilan adashtirish hollari uchrab turadi. Sinov muddati, qonunga muvofiq, oddiy xodim uchun 3 oydan oshmasligi kerak, moslashish jarayoni esa bir oydan bir yarim yilgacha davom etishi mumkin. Moslashuv va sinov muddati o‘rtasidagi asosiy farq shundaki, sinov muddati faqat xodimni professionallashtirishga qaratilgan, moslashish esa, shu jumladan, ijtimoiylashishga qaratilgan. Tashkilotlarda xodimlarnining adaptatsiyasi haqida Bazarov T. Y., Vesnin V. R., Dyatlov V. A., Kibanov A. ya., Maslov E. V., Meskon M. X., Odegov Y. g., Travin V. V., Xedouri F. kabi tadqiqotchilar o‘rganishgan.

Adaptatsiya (lot. Adaptatio – qurilma) – bu xodimni atrof-muhit, ishlab chiqarish, mehnat, hayotning o‘zgaruvchan sharoitlariga moslashtirish jarayonidir. Xodimlarni moslashtirish keng ma’noda yangi xodimni tashkilot siyosati, xodimning tashkilotdagi roli va korporativ madaniyat bilan tanishtirish jarayoni sifatida tavsiflanadi. Shuningdek, u xodimga hamkasblari bilan erkin muloqot qilish va ish joyida ijtimoiy munosabatlarni o‘rnatish uchun yetarlicha qulay sharoitlar yaratadigan muhitni yaratishni o‘z ichiga oladi.

Xususan, bu xodim tomonidan mehnat qonunchiligida nazarda tutilgan barcha hujjatlarni to‘ldirish va o‘z ishini sifatli bajarish uchun zarur bo‘lgan barcha vositalar bilan ta’minlashni o‘z ichiga oladi. Ishga qabul qilish jarayonida xodimlar tashkilot ulardan nimani kutayotganini ko‘nikmalar, aloqa uslubi va ish bilan bog‘liqlik nuqtai nazaridan bilib olishadi.

Xodimning muvaffaqiyatli ishlashining kaliti uning yangi jamoada moslashishi va rivojlanishi hisoblanadi, shuning uchun bu muammoni o‘rganish va tahlil qilish kerak. Adaptatsiya – bu ikki tomonlama jarayon bo‘lib, u yetarlicha uzoq davom etadi. Bu xodim va tashkilot o‘rtasida aloqa o‘rnatish jarayoni: xodim kas-

biy sohada qo‘shimcha bilimlarni olish, uni funksional vazifalarni bajarish xususiyatlariga moslashtirish, mavjud korporativ madaniyat bilan tanishish, hamkasblar bilan o‘zaro munosabatlar, tashkilot jamoasini yangi xodimga moslashtirishdir.

A. Ya. Kibanov adaptatsiyani “korxonaning kasbiy, tashkiliy va ijtimoiy sharoitlariga integratsiya” deb ta’riflaydi [2, 301-bet].

Adaptatsiya va uning samaradorligi bo‘yicha bir qator ilmiy ishlar va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ishlarning xulosalarini ikkita asosiy nuqtada umumlashtirish mumkin:

◉ yangi xodimlarni yollash nafaqat ko‘p vaqt talab etadi, balki qimmat ishdir. Xodimlarni ushlab turish, bunday qiyinchilik bilan topilgan ushbu xodimlarning ishga moslashish jarayonidan qanday o‘tishiga bog‘liq. Agar ularga optimal adaptatsiya ta’minlanmasa, ularni yo‘qotish mumkin, bu esa yana bir qimmat yollash jarayaoniga olib keladi;

◉ xodimlarni ishga moslashtirishning muvaffaqiyati adaptatsiya dasturining samaradorligiga bog‘liq. Xodimlar o‘z ishlarini qanchalik tez bajarish imkoniyatiga ega bo‘lsalar, ular tezroq korxonaning qimmatli xodimlariga aylanadilar.

Adaptatsiya jarayoni nafaqat HR mutaxassisning muammosi, balki xodimlarni kompaniyadagi roli, ularning samaradorligi va ular ishtirok etadigan jamoa madaniyati haqidagi umidlari bilan tanishtiradigan bevosita rahbarning mas’uliyati ham hisoblanadi.

Hozirgi kunda korxonalarda adaptatsiya dasturlari mavjud bo‘lib, u quyidagilarga yordam beradi:

1. Yangi xodimning lavozimga kirish jarayoni tezligini oshirish:
2. Kadrlar almashinuvini kamaytirish:

◉ sinovdan o‘tmagan nomzodlar sonini minimallashtirish;

◉ ishga qabul qilinganidan keyin bir yil ichida tashkilotni tark etgan xodimlar sonining kamayishi.

3. Rahbar va oddiy xodimning ish vaqtidan foydalanish samaradorligini oshirish, chunki ushbu dastur har bir xodimning vaqtidan oqilona foydalanishga ham yordam beradi;

4. Xodimlar orasida, shuningdek, ular bajaradigan ishlarning o‘zida kompaniyaning ijobiy imidjini shakllantirish [3, 25-bet].

Shu bilan birga, yangixodimlar uchun ishga moslashtirish dasturi uzoq vaqtdan beri ishlaydigan xodimlarning ochilmagan salohiyatini kuchaytirishi va ularni kompaniyaning korporativ madaniyatiga kiritishi mumkin. Shunday qilib, nafaqat yangi xodim, balki kompaniyaning o‘zi ham adaptatsiya jarayonidan foyda ko‘radi.

Metodologiya.

Ushbu tadqiqot maqsadi muvaffaqiyatli adaptatsiyaning asosiy tamoyillarini aniqlash uchun tashkilotlarda xodimlarni moslashtirishning zamonaviy usul-

lari va yondashuvlarini o‘rganishdir. Tadqiqot asosida xodimlarni ishga qabul qilishning eng samarali usullari to‘g‘risida asosiy xulosalar shakllantirildi va kompaniyalar uchun ishga qabul qilish dasturlarini takomillashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar taklif qilindi. Ushbu sohadagi asosiy tendensiyalar va yondashuvlarni aniqlash uchun xodimlarni ishga moslashtirishning dolzarb tadqiqotlari, nazariyalari va amaliyotlari ko‘rib chiqildi.

Tahlil.

Ko‘pgina rahbarlar adaptatsiya bir kunlik ish emas, balki ko‘p bosqichli jarayon ekanligini unutishadi. Moslashuv jarayonining bosqichlarini ko‘rib chiqadigan bo‘lsak, quyidagicha o‘rganishimiz mumkin:

1-bosqich. Samarali moslashuv dasturini ishlab chiqishga yordam beradigan yangi xodimning tayyorgarlik darajasini baholash kerak. Yangi tashkilotga kirgandan so‘ng, xodim hatto maxsus tayyorgarlikka ega bo‘lsa ham, unga noma’lum bo‘lgan tashkilot infratuzilmasi, yangi odamlar va ish texnologiyalari bilan duch keladi.

2-bosqich. Yo‘nalishni ko‘rsatish. Ushbu bosqichda bevosita rahbar va hr mutaxassis jalb qilinadi. Shunday qilib, yangi xodim o‘z vazifalari va unga qo‘yiladigan talablar bilan tanishadi.

3-bosqich. To‘g‘ridan-to‘g‘ri moslashish. Yangi ishchi allaqachon o‘z maqomiga moslasha boshlaydi va hamkasblari bilan shaxslararo munosabatlarga qo‘shiladi. Bu moslashuvning eng muhim bosqichlaridan biridir, chunki u qanchalik muvaffaqiyatli o‘tishi va xodimning tashkilotda qolishiga bog‘liq bo‘ladi. Ushbu bosqichda xodimga psixologik yordam ko‘rsatish kerak, bu muntazam suhbatlar o‘tkazish va uning faoliyatini yangi ish joyida baholashda namoyon bo‘ladi.

4-bosqich. Ishga to‘liq moslashish. Ushbu bosqich moslashish jarayonini yakunlaydi va xodim o‘z ish joyida barqaror ishlashga o‘tadi. Agar tashkilotda moslashish jarayoni yaxshi tartibga solingan bo‘lsa, unda moslashish davri va uning narxi bir necha bor kamayadi va tashkilotga ham, xodimga ham katta foyda keltiradi.

Adaptatsiya turli xil ko‘rinishda bo‘lishi mumkin. Ba’zi xodimlar yangi ishga kelganlarida, kompaniyada o‘rnatilgan qadriyatlarni qabul qilmaydilar va tezda ishdan bo‘shatiladilar. Boshqalar, kompaniyada mavjud bo‘lgan barcha qoidalar va qadriyatlarni to‘g‘ri va to‘liq qabul qilib, tashkilotning asosiga aylanadi. Boshqalar esa xavf guruhini tashkil qiladi (ular birinchi navbatda ishdan bo‘shatiladi), chunki ular o‘zlari uchun ikkinchi darajali qoidalar va normalarni norma sifatida qabul qilib, asosiy qoidalarni qabul qilmaydilar. To‘rtinchisi, aksincha, asosiy normalarni qabul qilib, ikkinchi darajali normalarni rad etadi va tan olmaydi, natijada ular individuallikni yo‘qotmasdan kompaniyada juda muvaffaqiyatli va uzoq vaqt ishlaydi [4, 117-bet].

Zamonaviy sharoitda moslashish davrini quyidagi bosqichlarni bajarish orqali yaxshilash mumkin:

◉ yangi xodimning bo‘lajak hamkasblari bilan hamkorlik va yordam to‘g‘risida kelishuv;

◉ yangi xodimning ish joyini tayyorlash va uni barcha zarur narsalar bilan jihozlash;

◉ yangi xodim e’tiborga olishi va unga amal qilishi kerak bo‘lgan barcha axborot materiallari va normativ hujjatlarni tayyorlash;

◉ bo‘lim boshlig‘i bilan pedagogik qobiliyatga ega bo‘lgan tajribali hamkasblar orasidan murabbiy yoki kurator tayinlash to‘g‘risida kelishuv.

Xodimlarni moslashtirish obyektiv hodisa bo‘lganligi sababli, ish joyining o‘ziga xos xususiyatlarini va unga mos keladigan funksiyalarni hisobga olgan holda individual tayyorgarlik va moslashish dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, agar quyidagi shartlar bajarilsa, xodimlarni moslashtirishning yuqori samaradorligini ta’minlash mumkin:

◉ kompaniyadagi har bir ish joyi, har bir mutaxassislik obro‘ – e’tibor va jozibadorlikni ta’minlashi kerak;

◉ mehnatni tashkil qilishda xodimlarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda barcha mumkin bo‘lgan motivatsion munosabatlar amalga oshirilishi kerak;

◉ xodimlarni o‘qitish tizimi yetarlicha moslashuvchanlikka ega bo‘lishi kerak va rivojlanish dasturlari xodimlarning individual vakolatlarini hisobga olgan holda tuzilishi zarur;

◉ kompaniyadagi xodimlarni baholash barcha tushunarli va obyektiv mezonlarga muvofiq amalga oshirilishi kerak;

◉ jamoada korporativ madaniyatni va yaxshi ijtimoiy-psixologik muhitni rivojlantirishga yetarlicha e’tibor berish maqsadga muvofiqdir [5, 72-bet].

Bugungi kunda adaptatsiya protseduralarini tayyorlash va o‘tkazishning asosiy shakllari Welcome-trening hamda kouching kabi adaptiv treninglarni ishlab chiqish va ulardan foydalanishdir.

Welcome-trening — kompaniyada yangi xodimlarni moslashtirishga qaratilgan ichki o‘qitish tartibi. Bu turdagi trening birinchi navbatda seminar bo‘lib, uning asosiy vazifasi xodimga yangi kompaniyaga moslashishga, boshqa yangi xodimlar bilan tanishishga, yangi kompaniyada ishlashdan oldin xodimlarning dastlabki qo‘rquvini kamaytirishga, yangi kelganlarni kompaniya madaniyati, qoidalari va qadriyatlari bilan tanishtirishga imkon qadar tezroq yordam berishdir. Axborot bloklari ishtirokchilarning kelajakdagi ishlarining o‘ziga xos xususiyatlariga muvofiq ishtirokchilarni tanishtirish mashqlari, ba’zan rolli o‘yinlar bilan o‘tkaziladi.

Welcome-treningini ishlab chiqishda mutaxassislar taqdim etilgan ma’lumotlarning amaliyligi, uning foydaliligi va qo‘llanilishi kabi tamoyillarga amal qilishni maslahat berishadi. Treningni o‘tkazishi kerak bo‘lgan odamni tanlashda, u tashkilotni qanchalik yaxshi bilishini va unga sodiqligini hisobga olish zarur. Bu paydo

bo‘lgan savollarga javob berishga va tashkilotning korporativ ruhini yaxshiroq yetkazishga imkon beradi. Odatda yirik kompaniyalarda Welcome-treninglar oyiga bir marta, kichik kompaniyalarda esa zarurat bo‘yicha, ba’zan esa har bir xodim uchun shaxsan o‘tkaziladi [8].

Welcome-treningning eng keng tarqalgan variantlari quyidagilardan iborat:

◉ auditoriya mashg‘ulotlari. Hamma narsa xonada (auditoriyada) amalga oshiriladi. Bu tashkilotning eski xodimlari bilan uchrashuvlar, o‘yinlar, biznes simulyatsiyalari bo‘lishi mumkin;

◉ elektron kurs (e-learning). Agar treningni shaxsan o‘tkazishning iloji bo‘lmasa, mos keladi. Ushbu usulning salbiy Tomoni shundaki, qaytar aloqa bo‘lmaydi, ishtirokchilar passiv tinglovchilardir;

◉ veb-seminar. Ushbu shakl taqsimlangan filial tarmog‘iga ega kompaniyalar uchun yaxshi. Vebinar texnologiyasi jonli aloqa elementlarini saqlashga imkon beradi;

◉ aralash shakl. Yuqorida sanab o‘tilgan barcha turdagi treninglarni birlashtiradi. Dastur muvozanatli bo‘lib chiqadi, yangi boshlanuvchilar kursning bir qismini mustaqil ravishda, bir qismini hamkasblari va rahbarlari bilan muloqotda o‘rganadilar.

Moslashuv davrida psixologik yordam ko‘rsatishning yangi istiqbolli yo‘nalishi kouching (murabbiylik)dir. Kouchingning maqsadi-professional qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish, maqsadga erishish uchun birgalikda ishlash hisoblanadi. Kouching shaxsiy va kasbiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlaydi va shaxsning muvaffaqiyati bilan bog‘liq bo‘lgan natijalarga erishishga imkon beradi. Kouch bu ishni qanday qilib yaxshiroq qilishni biladigan odam bo‘lishi shart emas. Kouch – bu xodimga yanada samarali bo‘lishiga qanday yordam berishni biladigan kishi. Ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri rahbar, hamkasb va murabbiylik ko‘nikmalariga maxsus o‘qitilgan xodim bo‘lishi mumkin. Asosiy mutaxassislar va top-menejerlarni rivojlantirish uchun tashqaridan kouch ham taklif qilinishi mumkin.

Kouchingning asosiy vazifalari:

1. Xodimning salohiyatini oshirish: kouch undagi eng yaxshi narsalarni kashf etishga va uni qanday qilib samarali qo‘llashni o‘rganishga yordam beradi.

2. To‘siqlarni bartaraf etishga yordam berish: qo‘rquv, taxminlar, stereotiplar.

3. Xodimga, qoida tariqasida, u bilmagan va shuning uchun foydalanmaydigan kuchli tomonlaridan maksimal darajada foydalanishga yordam berish.

4. Xodimga uning eng muhim maqsadlarini aniqlashga yordam berish va keyin ularga eng kam harakat bilan erishish.

Xulosa.

So‘nggi yillarda adaptatsiya jarayonining ahamiyati mehnat bozorida kadrlar yetishmasligi, ishchilarning sadoqati pasayishi tufayli o‘sdi. Bularning barchasi tashkilot rahbarlarini doimiy ravishda xodimlarni ushlab turishning yangi usulla-

rini izlashga majbur qiladi. Shu bilan birga, moslashish ko‘pincha e’tiborsiz qoladi, garchi u xodimlarni ushlab turishga qodir bo‘lsada.

Rahbariyat moslashish dasturlarini amalga oshirish xarajatlarini ishchilarning mehnat salohiyatiga uzoq muddatli investitsiyalar va tashkilot mablag‘laridan oqilona foydalanish sifatida qabul qilishi kerak. Axir, xodimning keyingi yutuqlari, uning kasbiy va martaba o‘sishi moslashish jarayoni qanchalik samarali bo‘lganiga bog‘liq. Boshqaruv va ishlab chiqarish sohasidagi moslashuvni takomillashtirish mehnat unumdorligi ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi va tashkilotning moliyaviy natijalarida ijobiy o‘zgarishlarni kutishga majbur qilmaydi.

Shunday qilib, samarali moslashish dasturi korporativ madaniyatni rivojlantirish, moddiy va nomoddiy rag‘batlantirish, kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida ishchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish bilan bir qatorda, zamonaviy korxonalarning muhim raqobatdosh ustunligi bo‘lgan tashkilotning mehnat salohiyatiga sarmoya sifatida xizmat qilishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Patraxina T.N. xodimlarni moslashtirish masalasiga: nazariy jihat / / yosh olim, 2015. № 7. 464-466-betlar.

2. Tashkilot xodimlarini boshqarish darslik / Ed. 3-nashr., qo‘shimcha va qayta ko‘rib chiqilgan. M.: infra-m, 2015. 638 s.

3. Inqiroz oqibatlarini bartaraf etish sharoitida xodimlarning moslashuvini boshqarish usullari / / zamonaviy fan va ta’lim muammolari, 2015. № 5. 25-28 betlar.

4. Nekoranec J., Nagyova L. Adaptation of employees in the organization and its importance in terms of human resource management // Retrieved from Management and Economics, 2014. P. 114-120.

5. Wilton N. An introduction to human resource management. London, Great Britain: Ashford Colour

6. Yangi xodimlanrin ishga moslashishi [elektron resurs] URL: http://www.adaptation360.ru/adaptatsiya-na-novoj-rabote

7. Kompaniyada yangi xodimlarni ishga qabul qilish [elektron resurs]. URL:

8. http://delovoymir.biz/2013/03/11/adaptaciya-novyh-sotrudnikov-v-kompani.html

9. Naumenko N. aql bilan uchrashish yoki xush kelibsiz-trening [elektron resurs] URL: http://www.hr-portal.ru/article/vstretit-po-umu-ili-welcome-trening?page=0

10. Xodimlarni moslashtirish: keng tarqalgan xatolar reytingi. [Elektron resurs]. URL: http://www.t-gruppa.ru/ru/statyi/.view/id/14/

Jamolova Xonzoda O‘rolboy qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot unversiteti
“Moliya va buxgalteriya hisobi” fakulteti
2-bosqich SD-61 guruh talabasi

MAMLAKATIMIZDA “YASHIL” IQTISODIYOTGA O‘TISH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. *Maqolada iqtisodiyot va ekologiyaning o‘zaro bog‘liqligi, mamlakat iqtisodiy rivojlanishining oqibatida atrof-muhitga ko‘rilayotgan turli ta’sirlari tahlil qilinadi. Iqtisodiyotni barqarorlashtirishda ekologiyaga mo‘tadil munosabatda bo‘lish orqali ekologik muammolarni qisqartishish maqsadida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish istiqbollari xususida fikr va mulohazalar yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Yashil iqtisodiyot, mamlakat rivoji, yangi ish o‘rinlari, elektromobil, tabiiy resurslar, global issiqlik, butunjahon muammosi.*

Milliy iqtisodiyotimizning uzoq muddatli barqaror o‘sishini ta’minlashning muhim omillaridan biri ishlab chiqarish va tarkibida qayta ishlangan, qo‘shilgan qiymatga ega yuqori darajali tayyor mahsulotlar ulushini oshirish ekanligi barchamizga ma’lum. Shunday ekan, barqaror taraqqiyotning samaradorligini ta’minlash uchun innovatsion iqtisodiyotga izchil o‘tish, resurslardan unumli foydalanish, qayta ishlab chiqarishni maksimallashtirishga alohida e’tibor qaratish lozim. Bu boradagi masalalar xalqaro miqyosda kun tartibiga aylangan bo‘lib, turli konferensiyalar, anjumanlar orqali yana ham ogohlikni kuchaytirishga undash orqali masalaning qanchalik dolzarb ekanligini yoritib bermoqda. Sir emaski, so‘nggi yillarda tabiat inson omili tufayli keskin zararlarga duchor bo‘lishi natjasida yer sharida tabbiy ofatlarning ko‘payishiga, hayvonot olamining yo‘qlishiga hamda o‘simlik dunyosida ham katta miqyosda kamayib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Ob-havo o‘zgarishlari anomal issiq va sovuqlarni keltirib chiqarmoqda. Bu esa insoniyatning o‘z sog‘lig‘idagi cheklovlarni paydo qilmoqda. NCEI (atrof-muhit ma’lumotlari milliy markazi)ning bergan xulosalariga ko‘ra so‘ngi 9 yil mobaynida anomal issiqlik eng yuqori darajasiga yetgan. Natijada, dengiz sathi ko‘tarilib, muzliklar yiliga o‘rtacha 3mm hajmda erimoqda. Jahon resurslari instituti WRI, daryolarning toshishi natijasida so‘dir bo‘lgan sel falokati va natijasi haqidagi ma’lumotlarni qarab chiqdi. Ushbu institut natijalari BBC tomonidan ma’lum qilinar ekan, oldimizdagi 15 yil ichida, dunyo miqyosida yuz beradigan sel falokatidan zarar ko‘rgan kishilarning soni 3 barobar ortib, qariyb 50 millionga chiqishi mumkin[1].

Mamlakatimizda bu masala president qarori bilan ham mustahkamlangan bo‘lib, issiqxona gazlarini kamaytirish, yashil energiya manbalarini ko‘paytirish, energiya samaradorligini oshirish, 1 mln gektargacha maydonda suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, yiliga 200 mln ko‘chat ekish, o‘rmonlarni kengaytirish, maishiy chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha rejalar tasdiqlandi. Prezident Shavkat Mirziyoyev “2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodi-

yotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarorini imzoladi[2]. Unga kora:

• issiqxona gazlarining YaIM birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010 yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish;

• qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko‘prog‘iga yetkazish;

• sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish;

• YaIM birligiga to‘g‘ri keladigan energiya sarfi hajmini 30 foizga kamaytirish;

• suvdan foydalanish samaradorligini oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sug‘orish texnologiyasini joriy etish;

• yiliga 200 million ko‘chat ekish va ko‘chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;

• hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish.

Hozirgi kunda ekologik xavflarni bartaraf etishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri elektromobil sanoati ekanligi etirof etilmoqda. Chunki bu orqali yoqilg‘i iste’molini kamaytirish, atmosferaga tarqaladigan issiqlik manbayini oldini olish, qolaversa, ushbu sanoat turi bo‘yicha yana yangi ish o‘rinlarini yaratish imkoniyati tug‘iladi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra jahonda Elektromobillar sotuvi 2020-2022-yillarda mos ravishda 3 va 6,5 millionni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilda 10millionga ortdi.

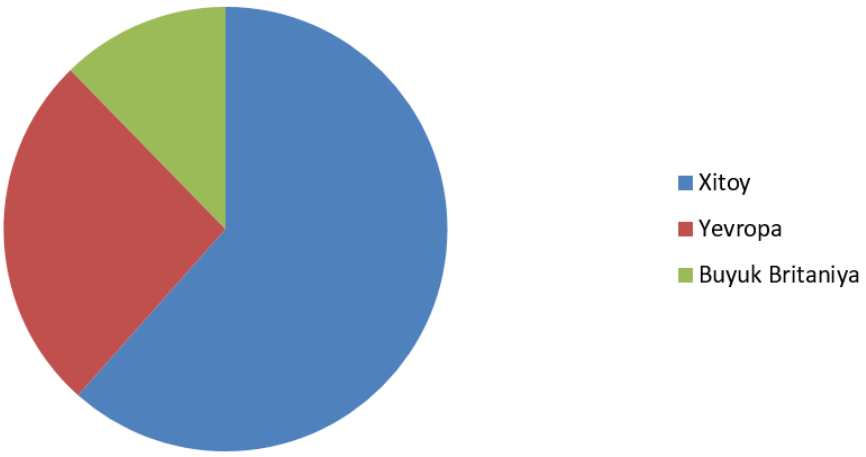

1-rasm. O‘zbekistonda elekrtomobillar sotuv ulushi(2023)[45]

Yuqoridagi diagrammadan ko‘rinadiki, 2023-yilda sotilgan barcha yangi avtomobillarning 13,9 millionga yetib uning asosiy ulushi Xitoy(57,5%), Yevropa(24,4%), Buyuk Britaniya(11,5%)ni tashkil etgan. Kompaniyaning taxminicha, 2030-yilda umumiy sotuv hajmining qariyb 50 foizini elektromobillar tashkil etadi[3].

[45] https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/36916-o-zbekiston-26-8-mln-aqsh-dollariga-teng-elektromobillar-import-qilgan

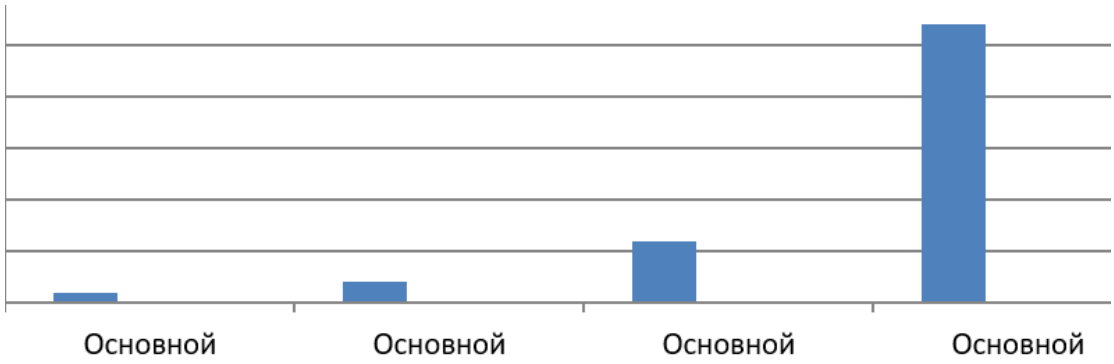

2-rasm. Import qilingan elektr transport vositalari, dona[46]

Diagrammaga nazar tashlasak, O‘zbekistonda 2023-yilning yetti oyi davomida 7391 ta elektromobil import qilindi, bu 2022-yilning shu davriga nisbatan 6 marta ko‘pdir. 2023-yil fevral oyidagi ma’lumotlarga ko‘ra, elektromobillar sotuvi 746 donani tashkil etib, rekord o‘sishni qayd etdi. Elektromobillar sonining o‘sishi tegishli infratuzilma: elektr zaryadlash stansiyalari va texnik xizmat ko‘rsatishni talab qiladi. Biroq hozircha O‘zbekistonda bunday infratuzilma rivojlanish bosqichidadir[4].

Hozirda kun mavzusi “yashil iqtisodiyotni kengaytirish” ekanligiga ahamiyat beradigan bo‘lsak, mamlakatimiz iqtisodiyotini barqarorlashuvida yangi atrof-muhitga nisbatan mo‘tadil yo‘nalishlar ommalashib borishi va bu sohadagi ish o‘rinlarini ko‘paytirish, qolaversa tabiiy resurslardan unumli va tejab foydalanish yo‘llarini topish masalaning anchayin yengillashuviga imkon beradi.

Buni nafaqat iqtisodiy jihatdan tahlil qilish mumkin balki, biz o‘z sayyoramizni asrash uchun, insonlar sog‘lig‘iga ahamiyatli bo‘lish nuqtai nazaridan ham yuqorida sanab o‘tilgan “yashil”o‘sish modeli bo‘yicha shiddat bilan qadamlar tashlamoq zarur.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. https://www.trt.net.tr/uzbek/dunyo/2015/03/05/dunyoda-qaysi-tabiiy-ofat-eng-ko-p-yuz-bermoqda-249642

2. Prezident qarori “2030 yilgacha O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” https://lex.uz/uz/docs/-6303230

3. https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar/36916-o-zbekiston-26-8-mln-aqsh-dollariga-teng-elektromobillar-import-qilgan

4. https://factchecknet.uz/2023/11/24/elektromobillar-ekologik-toza-afsonami-yoki-haqiqat/

[46] https://factchecknet.uz/2023/11/24/elektromobillar-ekologik-toza-afsonami-yoki-haqiqat/

Ачилова Наргиза Бахтиёровна,
Старший преподаватель кафедры
“ Макроэкономическая политика и прогнозирование”, ТГЭУ
Садуллаева Зилола Абдуллаевна,
Студентка 3-го курса ТГЭУ

“ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА” И УСТОЙЧИВЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ В СИСТЕМЕ ГОРОДСКОГО ХОЗЯЙСТВА

За последние несколько лет идея “Зеленой экономики” стала ключевым инструментом достижения устойчивого развития во всех отраслях народного хозяйства. Растущая осведомленность о климатической чрезвычайной ситуации привела к тому, что сосредоточилось внимание на том, как финансировать переход к “ зеленой” экономике, не оказывая при этом отрицательного воздействия на экономическое развитие и рост рабочих мест. Поэтапный отказ от ископаемого топлива и других источников выбросов углекислого газа требует значительных технологических корректировок в инфраструктуре, энергетике и сельскохозяйственном производстве в то время, когда во многих частях мира отставание в развитии продолжает оставаться значительным.

При этом большое значение имеет постановление Президента Республики Узбекистан “О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход Республики Узбекистан на “зелёную” экономику до 2030 года” от 2 декабря 2022 года. [2].

Согласно постановлению, предусматриваются такие меры, как:

1. снижение удельных выбросов парниковых газов на единицу валового внутреннего продукта на 35 процентов от уровня 2010 года;

2. увеличение производственной мощности возобновляемых источников энергии до 15 ГВт;

3. внедрение водосберегающих технологий орошения на площади до одного миллиона гектаров;

4. расширение зеленых зон в городах до более 30 процентов путем посадки по 200 миллионов саженцев в год и доведение общего количества саженцев до более миллиарда;

5. доведение показателя запасов лесного фонда республики до более 90 миллионов кубометров;

6. увеличение уровня переработки образуемых бытовых отходов до более 65 процентов. [3]

Больше нет сомнений в том, что охрана окружающей среды и устойчивое развитие экономики оказывают существенное и положительное влияние друг на друга. По мере того, как мир пытается двигаться к устойчивому

экономическому росту, он сталкивается со многими экологическими проблемами, который начал активно решать в целях достижения устойчивости экономического роста с экологической точки зрения. “ Зеленый” рост означает развитие и содействие экономическому росту, обеспечивая при этом, чтобы природные активы продолжали предоставлять ресурсы и экологические услуги, от которых зависит наше благополучие.

Зелёная экономика направлена на сокращение негативного воздействия хозяйственной деятельности человека на экологию. Поэтому появилась необходимость в мерах, которые помогут сохранить баланс между удовлетворением потребностей людей и наращиванием производства без ущерба для окружающей среды. Этими мерами стала концепция устойчивого развития. Оно строится на трёх ключевых идеях: эффективная экономика, развитие человеческого капитала, экологическое благополучие.

Эффективная экономика — минимизация диспропорции между увеличением количества населения и запасов продовольствия. Развитие человеческого капитала — квалифицированные кадры, которые создают эту экономику, должны быть соответственно подготовлены. Экономическое благополучие — та система, в которой происходит взаимодействие экономики и людей. Все эти элементы зеленой экономики и устойчивого развития тесно связаны между собой.

В 2019 году Узбекистан принял стратегию по переходу Республики на “зелёную” экономику. В ближайшие десять лет предусмотрено существенное сокращение расхода углерода в стране, внедрение во всех отраслях экономики экологически чистых и ресурсосберегающих технологий, широкое использование возобновляемых, эффективных источников энергии.

В Послании Президента Олий Мажлису и народу Узбекистана говорилось о задачах, намеченных на 2024 год. В частности, было отмечено, что бережное отношение к природе, сохранение чистоты воды, воздуха и окружающей среды должны стать реальной заботой жителей каждой махали, и для изменения ситуации в положительную сторону необходимо активизировать свои усилия в сфере экологии и охраны окружающей среды, в частности, работу в рамках общенационального проекта “ Зеленое пространство”. Узбекистан в этих сферах имеет довольно высокий потенциал. [4]

Узбекистан добился значительных успехов в включении устойчивой практики в свое общее экономическое планирование. Страна начала переход от плановой экономики к рыночной экономике в 2016 году. С помощью зеленого подхода Узбекистан признал необходимость в усилении экономической трансформации. Правительство взяло на себя обязательство построить более устойчивую экономическую модель.

А именно, президентский указ, подписанный в декабре 2022 года, описывает некоторые реформы, которые власти должны будут провести в

этой области. Он принял План действий по переходу к зеленой экономике и обеспечению зеленого роста до 2030 года, который включает в себя меры по решению текущих экологических и экономических проблем для достижения зеленого, устойчивого и инклюзивного развития.

В недавнем докладе Всемирного банка, который был подготовлен в сотрудничестве с Министерством экономического развития и сокращения бедности и другими государственными учреждениями Узбекистана, анализируются проблемы и возможности для перехода страны к зеленой экономике. Он определяет наиболее неотложные экологические и другие риски, а также рекомендует изменения и действия в политике, некоторые из которых, такие как меры по повышению энергоэффективности и программы восстановления ландшафта, приносят пользу экономике и окружающей среде одновременно. Всемирный банк привержен поддержке усилий Узбекистана по реализации зеленого и инклюзивного роста. Приняв правильное сочетание экологической политики и реформ, страна может увидеть более зеленого, устойчивого и инклюзивного будущего. Поскольку глобальный зеленый переход предлагает многочисленные возможности для экономического роста и развития, Узбекистан должен проводить устойчивую политику для обеспечения своего будущего.

Конечно, “ зеленая” экономика включает не только реформирование сферы энергетики. В это понятие входят многогранные и широкомасштабные меры, как решение проблемы питьевой воды, продовольственная безопасность, инновации в сельском хозяйстве, стабильное развитие городов, рациональное управление отходами, расширение лесных территорий, сокращение опустынивания. Пользу от “ зеленой” экономики увидит не только государство или бизнес, прежде всего — обычные люди. В этом и состоит ее значение.

Как видно из мирового опыта, внедрение “ зеленых” технологий в разных отраслях экономики окажет положительное воздействие на качество жизни населения. В результате жизнь в городах станет здоровее, а значит – сократится детская смертность, увеличится средняя продолжительность жизни.

Города имеют широкий спектр возможностей воздействия на рамки экологически устойчивого экономического развития и повышения уровня приспособленности городских территорий к будущему. Важными факторами являются цели городского правительства в области изменения климата, устойчивые транспортные системы, активизация использования солнечной и ветровой энергии, а также энергии, получаемой из биомассы, а также запуск программ энергоэффективности в строительной отрасли. Комплексные концепции развития “ зеленой” экономики способствуют экономическому росту и одновременно формируют городскую жизнь,

которая становится все более привлекательной по мере снижения шума, загрязнения воздуха и воды. Концепция “зеленой” экономики в городском хозяйстве подразумевает решение основных проблем:

1. Внедрение возобновляемых источников энергии. Экологи утверждают, что более 50% полезных ископаемых не должны извлекаться, чтобы не допустить значительного изменения климата.

2. Модернизация системы управления отходами. В среднем каждый человек производит от 1 до 3 кг бытовых отходов в день. Они оказывают негативное воздействие на окружающую среду. Поэтому необходимы более эффективные способы утилизации твёрдых бытовых отходов.

3. Усовершенствование систем управления водными ресурсами. Повышение эффективности водопользования за счет ценообразования на воду и инвестиций в орошение воды должно быть главным приоритетом, при этом определенные ограничения на водопользование являются частью этих новых приоритетов. Однако низко углеродная политика обеспечит необходимые стимулы для перехода к низко углеродной энергетике и энергоэффективности в Узбекистане.

4. Создание программ, которые позволяют в перспективе уменьшить присутствие на дорогах транспорта. Это реализовывается путем увеличения количества экологических транспортных средств, например, электрокаров, самокатов, велосипедов и пр. Благодаря этому в воздух будет поступать меньше выхлопных газов.

5. Переход к органическому земледелию. Экология подвергается пагубному влиянию всевозможных химикатов, которые используются для обработки земли: ядохимикатов, гербицидов, пестицидов, удобрений искусственного происхождения и пр. Органические продукты исключительно положительно влияют на организм, ведь в них не содержится вредных веществ.

6. Увеличение энергоэффективности в жилищно-коммунальном хозяйстве. В современном мире есть множество решений, которые позволяют увеличить эффективность и рациональность потребления тепловой и электроэнергии.

Таким образом, зеленая городская экономика становится все более важной для развития городского хозяйства. Способствуя инновациям, экономическому росту и созданию новых рабочих мест, а также снижая уровень загрязнения, города становятся более привлекательными местами для жизни и более приспособленными к будущему.

Список литературы:

1. Financing the green transition. The role of macro-economic policies in ensuring a just transition.

2. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fclim.2023.1192706/full

3. Постановление Президента Республики Узбекистан, от 02.12.2022 г. № ПП-436 “ О мерах по повышению эффективности реформ, направленных на переход республики Узбекистан на “ зеленую” экономику до 2030 года”

4. https://lex.uz/ru/docs/6303233

5. Гулнора Абдурахманова 2023.01.20 “ Зеленая” экономика: переход от традиционной к передовой https://silkway.uz/news/zelenaya-ekonomika-perehod-ot-traditsionnoj-k-peredovoj/

6. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису и народу Узбекистана. 20.12.2022. https://president.uz/ru/lists/view/5805

7. https://znanierussia.ru/library/video/zelenaya-ekonomika-vozmozhnosti-i-ogranicheniya-1298

2-SHO‘BA

Saidov Sardorbek Oybek o‘g‘li,
TDIU, magistranti
Kurbanova Aziza Begmamat qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

INVESTITSIYA MUHITINI YAXSHILASHDA XORIJIY INVESTITSIYALARNI O‘RNI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada investitsiya faoliyatini tashkil etish va investitsiya muhiti o‘rganilgan. Shuningdek, mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlantirishda hududlar investitsiya salohiyatini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *investitsiya, investitsiyaviy jozibadorlik, iqtisodiy rivojlanish, investitsiya kompaniyalari, hudud investitsiya jarayoni, kapital sig‘imi, investitsion faollik.*

O‘zbekiston iqtisodiyotiga chet el investitsiyalarini jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, ularni huquqiy himoya qilishning amaliy mexanizmlarini tatbiq etish va investitsion muhitni yanada yaxshilash iqtisodiy rivojlanish sohasidagi eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Qulay investitsion muhitni yaratish va faol investitsiya siyosatini amalga oshirish mamlakatimizni iqtisodiy rivojlantirishning muhim omiliga aylandi. Iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish, korxonalarning investitsiya faoliyatini jadallashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta qurollantirish dasturlanini amalga oshirishda xorijiy investitsiyalarning o‘rni beqiyos hisoblanadi. Bunda ilg‘or texnologiyalarni qo‘llash, yangi ish o‘rinlari yaratish va shu asosda davlat iqtisodiyotining barqaror va bir maromda rivojlanishini ta’minlash imkoniyati yaratiladi. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiy ko‘rsatkichlaridan shuni ko‘rishimiz mumkinki, chet el investitsiyasi jalb qilinishi mazkur mamlakatlarning yuksak darajada taraqqiy etishida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi.

Investitsiya – takror ishlab chiqarish va umuman iqtisodiy o‘sishning moliyaviy manbayi, ishlab chiqaruvchi kuchlar va iqtisodiy munosabatlar tizimini rivojlanishini belgilovchi omil. Davlat investitsiya siyosatini amalga oshirishda ko‘proq ustuvorlik kichik biznes subyektlari, xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar tuzishga hamda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, muammolarni tezkorlik bilan hal etish va shu asnoda investitsiya ishtirokchilarining erkin harakat qila olishlari uchun qulay iqtisodiy, investitsion muhit yaratishga qaratilgan.

Mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev shunday fikrlarni aytib o‘tganlar: “Jahon tajribasi shu ko‘rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo‘lsa, o‘z iqtisodiyotining barqaror o‘sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya bu iqtisodiyot drayveri, o‘zbekcha qilib aytganda, iqtisodiyotning yuragi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soh ava tarmoqlarga,

hududlarga yangi texnologiyalar, ilg‘or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jadal rivojlanadi”.[47]

Davlat investitsiya siyosati hududlar, tarmoq va korxona investitsiya siyosatidan tarkib topib, ular o‘zaro bog‘liqdir. Hududlar investitsiya siyosati investitsiyani sarflashda aholi, hudud va investor manfaatlarini hisobga olgan holda samarali ishlatishga imkon beruvchi hududda olib boriladigan chora-tadbirlar majmuyi. Tarmoq investitsiya siyosati esa bu mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini ta’minlovchi tarmoqlar, sanoat mahsulotlarini eskport qilish, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish, ilmiy-texnika taraqqiyotini investitsiya yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlashdir.

Prezidentimiz tashabbusi bilan “Harakatlar strategiyasidan-Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyiliga asosan yettita ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi qabul qilindi.[48] Ushbu hujjatda asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur’atlarini ta‘minlash vazifasi qo‘yilgan. Taraqqiyot strategiyasiga ko‘ra, keyingi besh yilda YaIM hajmini 100 milliard AQSh dollariga, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadni 2500 AQSh dollariga va 2030-yilgacha bo‘lgan muddat ichida 4200 AQSh dollariga yetkazishni hamda xususiy sektorning YaIMdagi ulushini 80 foizga yetkazish mo‘ljallangan. Mazkur strategiya bilan hamohang ravishda mamlakatimizda uzoq muddatli barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta’minlash maqsadida “O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy kompleks rivojlantirish kontseptsiyasi” ishlab chiqilgan. Kontseptsiyaga asosan makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash, iqtisodiyot tarmoqlar raqobatbardoshligini, investitsion va eksport salohiyatini oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va himoya qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mehnat bozorida keskinlik darajasini pasaytirish, aholi daromadlarini o‘stirish va kam ta’minlanganlikni qisqartirish kabi ustuvor vazifalarni hal etish belgilangan.

O‘zbekiston iqtisodiyotiga investitsiyalar kiritish, avvalo, ichki manbalarni safarbar etish hisobidan iqtisodiyotimizning muhim tarmoqlarini jadal modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash, transport va aloqa sohasini yanada rivojlantirish hamda ijtimoiy infratuzilma obyektlarini barpo etish hal qiluvchi ustuvor yo‘nalishlarga aylandi. Respublika iqtisodiyotining ustuvor tarmoqlarida investitsiya loyihalarini amalga oshirishning zaruriyati quyidagilardan kelib chiqadi:

✓ ishlab chiqarish quvvatlarining jismoniy va ma’naviy eskirganligi, ularning qayta tiklashga yoki texnik jihatdan qayta jihozlashga yoki umuman yangilashga oid bo‘lib qolganligi;

[47] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy majlisga Murojaatnomasi.//Xalq so‘zi, 2018-yil 29-dekabr.

[48] Sh.M. Mirziyoev. “Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyiliga asosan yettita ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” 2022-yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni.

✓ sanoat tarmog‘ida moddiy texnika bazasining o‘ta pastligi va ko‘pgina zarar ko‘rib ishlaydigan korxonalarning mavjudligi; respublika milliy daromadida jamg‘arish bilan iste’mol o‘rtasidagi nisbatning iste’mol tomonga ko‘plab sarflanayotgani va jamg‘arishning investitsiya manbayi sifatida kamayib borayotganligi;

✓ O‘zbekistonning tabiiy boyliklarga boyligi va bu erda ko‘plab qayta ishlovchi korxonalarni qurish imkoniyating mavjudligi;

✓ aholi sonining o‘sib borayotganligi (mehnat resurslari) va kichik zamonaviy ixcham korxonalarni barpo etish, ularni mehnat resurslarining manbayi bo‘lmish qishloqqa yaqinlashtirish zarurligi; respublika eksportida xom- ashyo salmog‘ini kamaytirish va ko‘plab tayyor mahsulotlar chiqarish imkoniyatiga ega bo‘lish zarurligi va boshqalar.

2023-yilda investitsion faollikni o‘sganligi kuzatilib, asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar hajmini 2022-yilga mos davriga nisbatan o‘sish surati 23,8 % ni tashkil etadi. 2023-yilda 774,3 trln. so‘m asosiy kapitalga investitsiyalar o‘zlashtirilib, korxona, tashkilot va aholining o‘z mablag‘lari hisobidan 40,9 % yoki 316,6 trln. so‘m moliyalashtirildi.

Asosiy kapitalga o‘zlashtirilgan investitsiyalar (trln.so‘m)[49]

1-jadval

№	Hududlar	Qiymat
1	O‘zbekiston Respublikasi	774.3
2	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	26.6
3	Andijon	39.9
4	Buxoro	66.5
5	Jizzax	35.1
6	Qashqadaryo	44.6
7	Navoiy	54.8
8	Namangan	45.5
9	Samarqand	62.9
10	Surxandaryo	36.7
11	Sirdaryo	35.3
12	Toshkent	97.8
13	Farg‘ona	46.5
14	Xorazm	24.4
15	Toshkent sh	155

[49] Stat.1uz ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2023-yilda jami asosiy kapitalga investitsiyalarning katta qismi Respublikamizning beshta hududida, jumladan, Toshkent shahrida – 155 trln. so‘m, Toshkent viloyatida – 97,8 trln. so‘m, Buxoro viloyatida – 66,5 trln. so‘m, Samarqand viloyatida – 62,9 trln. so‘m va Navoiy viloyatida – 54,8 trln. so‘m tashkil qiladi. Lekin boshqa hududlarimizda investitsiyalarning ko‘rsatkichining pastligini ko‘rishimiz mumkin. Bu hududlarning ham investitsiya o‘sish sur’atlarini oshirish va bu sohada tizimli ishlar olib borish kerakligi ko‘rsatadi. Mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun har bir hudud muhim hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, investitsiya ko‘rsatkichlari past bo‘lgan hududlarga ko‘proq investitisiya jalb qilish va jalb qilingan investitsiyalardan samarali foydalanish orqali har bir hududda iqtisodiy o‘sishni ta’minlash bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyoti rivojlantirish va barqaror o‘sish sur’atlariga erishish eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Investitsiyallarni hududlar salohiyati kelib chiqib joylashtirish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Investitsiya ko‘rsatkichi past bo‘lgan hududlarda yangi investitsion o‘zaro manfaatli loyihalarni amalga oshirish orqali hududlar investitsion salohiyati va jozibadorligini oshira olamiz.

Xulosa qilib aytganda, faol investitsiya siyosatini davom ettirish, amaldagi ishlab chiqarishlarni texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash va yangi yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni tashkil etish bo‘yicha strategik va muhim ahamiyatga ega bo‘lgan investitsiya loyihalarini amalga oshirish uchun investitsiyalarni, shu jumladan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish hamda samarali o‘zlashtirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarni inobatga olgan holda sa’y-harakatlarni jamlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish, shuningdek, buning asosida aholi bandligini, ularning turmush darajasi va sifati oshirilishini ta’minlash mamlakatimiz iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishning eng muhim omili bo‘lib xizmat qiladi. Investitssiyalarni jalb qilsh orqali hududlarimiz yangicha ko‘rishga kiradi, iqtisodiyot jadal rivojlanadi, yangi texnika va texnolagiyalar, yuksak malakali mutaxassislar, ilg‘or tajribalar kirib keladi. Natijada tadbirkorlik jadal rivojlanadi, aholi daromadlari keskin o‘sadi, ishsizlik darajasi pasayadi, hududlar urbanizatsiya darajasi oshadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy majlisga Murojaatnomasi.//Xalq so‘zi, 2018 yil 29 dekabr.

2. Sh.M. Mirziyoev. “Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyiliga asosan yettita ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” 2022-yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi *Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi – stat.uz*

Abdurahmonov Orifjon Rahmatjon og‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot Universiteti Biznes boshqaruv fakulteti
Korporativ boshqaruv yo‘nalishi KB-61 talabasi

DERIVATIVLAR: OPTSIONLAR VA FYUCHERSLAR SAVDOSI

Annotatsiya. Ushbu maqola optsion va fyuchers savdosiga e’tibor qaratib, derivativlar dunyosiga kirib boradi. Derivativlar zamonaviy moliya bozorlarining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib, investorlarga xatarlarni boshqarish va narxlar harakati to‘g‘risida spekulyatsiya qilish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etdi. Qog‘oz optsionlar va fyucherslar atrofidagi adabiyotlarni chuqur o‘rganishni ta’minlaydi, turli xil savdo strategiyalarini tahlil qiladi va investorlar uchun oqibatlarini muhokama qiladi. Tizimli yondashuv orqali tadqiqot derivativlar savdosining murakkab sohasida tushunishni kuchaytirish va qaror qabul qilishni boshqarishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Derivativlar, optsionlar, fyucherslar, risklarni boshqarish, savdo strategiyalari, moliyaviy bozorlar.

Kirish bo‘limi moliya bozorlarida derivativlarning ahamiyatini kiritish orqali bosqichni belgilaydi. U optsionlar va fyucherslar haqida qisqacha ma’lumot beradi, ularning risklarni boshqarish va spekulyativ savdodagi rolini ta’kidlaydi. Bo‘limda, shuningdek, keyingi bo‘limlarni xabardor qilish uchun mavjud adabiyotlarni har tomonlama tahlil qilish zarurligini ta’kidlab, tadqiqot maqsadlari ko‘rsatilgan.

Ushbu bo‘limda optsionlar va fyucherslar savdosi bo‘yicha mavjud adabiyotlar ko‘rib chiqiladi, asosiy tushunchalar, tarixiy o‘zgarishlar va lotin bozorlari evolyutsiyasi o‘rganiladi. U derivativlar savdosidagi tendentsiyalar, muammolar va imkoniyatlarni aniqlash uchun akademik tadqiqotlar, sanoat hisobotlari va bozor tahlillarini o‘rganadi. Adabiyotlar tahlili keyingi bo‘limlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi va ushbu sohadagi bilimlarning hozirgi holati to‘g‘risida tushuncha beradi.

Usullar bo‘limida optsionlar va fyucherslar savdosini tahlil qilish bo‘yicha yondashuv ko‘rsatilgan. Unda tegishli ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilish uchun foydalaniladigan ma’lumotlar manbalari, tadqiqot vositalari va metodologiyalari tasvirlangan. Bu tarixiy bozor ma’lumotlarini miqdoriy tahlil qilishni, savdo strategiyalarini sifatli baholashni va risklarni boshqarish amaliyotini ko‘rib chiqishni o‘z ichiga olishi mumkin. Usullarning shaffofligi tadqiqotning ishonchliligi va takrorlanuvchanligini ta’minlaydi.

Optsionlar va fyucherslar-bu o‘z qiymatini asosiy aktivdan oladigan moliyaviy derivativlar turlari. Ushbu vositalar moliya bozorlarida turli maqsadlarda, shu jumladan xedjlash, chayqovchilik va portfelni boshqarish uchun keng qo‘llaniladi.

Options Savdo:

Ta’rifi:

◉ Optsionlar-bu egasiga asosiy aktivni oldindan belgilangan narxda (ish tashlash narxida) yoki amal qilish muddatidan oldin sotib olish yoki sotish huquqini beradigan (lekin majburiyat emas) moliyaviy shartnomalar.

Variantlar turlari:

◉ Chaqiruv varianti: egasiga asosiy aktivni sotib olish huquqini beradi.

◉ Put varianti: egasiga asosiy aktivni sotish huquqini beradi.

Asosiy Komponentlar:

◉ Ish tashlash narxi: asosiy aktivni sotib olish yoki sotish mumkin bo‘lgan oldindan belgilangan narx.

◉ Amal qilish muddati: opsion shartnomasi muddati tugaydigan sana.

◉Premium: variant uchun to‘langan narx.

Savdo Strategiyalari:

◉ Sotib olish qo‘ng‘iroq / qo‘yish imkoniyatlari: narx harakatlari haqida o‘ylamoq.

◉ Qoplangan qo‘ng‘iroqlarni sotish: mavjud aktsiyadorlik pozitsiyasi bilan daromad olish.

◉ Put yozish: asosiy aktivni sotib olish bo‘yicha potentsial majburiyat bilan daromad olish.

Xatarlar:

◉ Variant uchun to‘langan mukofot bilan cheklangan.

◉ Vaqt parchalanishi variantning qiymatini pasaytirishi mumkin.

Fyuchers Savdosi:

Ta’rifi:

◉ Fyuchers shartnomalari-bu ikki tomon o‘rtasida aktivni kelajakda belgilangan sanada bugun kelishilgan narxga sotib olish yoki sotish bo‘yicha kelishuvlar.

Standartlashtirish:

◉ Fyuchers shartnomalari shartnoma hajmi, amal qilish muddati va boshqa spetsifikatsiyalar bo‘yicha standartlashtirilgan bo‘lib, ularni uyushgan birjalarda osongina sotish mumkin.

Asosiy Komponentlar:

◉ Shartnoma hajmi: bitta fyuchers shartnomasi bilan qoplanadigan asosiy aktiv miqdori.

◉ Marja: fyuchers shartnomasini tuzish uchun zarur bo‘lgan dastlabki pul miqdori.

◉ Hisob-kitob: Fyuchers shartnomalari aktivni jismoniy etkazib berish yoki naqd hisob-kitob qilish yo‘li bilan hal qilinishi mumkin.

Savdo Strategiyalari:

- Xedjlash: asosiy aktivdagi narx o‘zgarishidan himoya qilish.
- Spekulyatsiya: kutilayotgan narx harakatlaridan foyda olish.
- Arbitraj: turdosh aktivlar o‘rtasidagi narx farqlaridan foydalanish.

Xatarlar:

- Muayyan stsenariylarda yo‘qotish uchun cheksiz potentsial.
- Margin qo‘ng‘iroqlari qo‘shimcha mablag ‘ talab qilishi mumkin.

Asosiy Farqlar:

Majburiyat:

- Variantlar sotib olish yoki sotish majburiyatini emas, balki huquqni ta’minlaydi.
- Fyuchers shartnomalari kelishilgan narxda sotib olish yoki sotish majburiyatini oladi.

Xavf va mukofot:

- Options cheklangan xavfi taklif (premium pullik) va cheksiz foyda salohiyati.
- Fyucherslar cheksiz foyda va zarar potentsialiga ega.

Moslashuvchanlik:

- Variantlar ko‘proq moslashuvchanlikni taklif qiladi, chunki egasi to‘g‘ri mashq qilishni tanlashi mumkin.
- Fyuchers shartnomalari yanada qattiqroq va odatda jismoniy yoki naqd hisob-kitoblarga olib keladi.

Variantlar ham, fyucherslar ham xatarlarni boshqarish va moliya bozorlaridagi chayqovchilik uchun muhim vositadir va investorlar derivativlar savdosi bilan shug‘ullanishdan oldin ularning tavakkalchilikka chidamliligi va maqsadlarini diqqat bilan ko‘rib chiqishlari kerak.

Munozara bo‘limi natijalarni mavjud adabiyotlar kontekstida sharhlaydi. Bu topilmalarning investorlar va bozor ishtirokchilari uchun ta’sirini o‘rganadi. Ushbu bo‘limda tadqiqotning cheklovlari va kelajakdagi tadqiqotlar uchun potentsial sohalar ham ko‘rib chiqiladi. Natijalarni tanqidiy tahlil qilish bilan shug‘ullanish optsionlar va fyucherslar savdosi bilan bog‘liq murakkabliklarni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Xulosalar.

Xulosa bo‘limi asosiy topilmalar va ularning derivativlar savdosining keng kontekstidagi ahamiyatini umumlashtiradi. Bu tadqiqotning asosiy hissalarini kuchaytiradi va amaliyotchilar uchun har qanday amaliy tushunchalarni ta’kidlaydi. Ushbu bo‘lim moliya bozorlarining dinamik landshaftida uzluksiz o‘rganish va moslashish muhimligini ta’kidlash bilan yakunlanadi.

Yakuniy bo‘limda kelajakdagi tadqiqot yo‘nalishlari bo‘yicha takliflar mavjud. U qo‘shimcha tergov zarur bo‘lgan joylarni taklif qilishi, metodologiyalarni

takomillashtirishni tavsiya qilishi yoki derivativ savdosida paydo bo‘lgan tendentsiyalarni o‘rganishni taklif qilishi mumkin. Ushbu takliflar kelajakdagi olimlar va amaliyotchilarga optsionlar va fyuchers bozorlarini tushunishni rivojlantirishda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqola opsionlar va fyucherslar savdosini har tomonlama o‘rganishni ta’minlaydi, nazariy tushunchalarni empirik topilmalar bilan birlashtirib, moliya bozorlaridagi derivativlar bo‘yicha rivojlanayotgan nutqqa hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Qimmatli qog‘ozlar bozori turlarining rivojlanish tarixi” Usmonova X, Toshkent2006
2. John C. Hull “Options, futures, & other derivatives”, Fifth Edition, Prentice-hall, Uppersaddle River, New Jersey, 2005
3. Татьянников В. Фондовый рынок: новый этап развития? // Рынок ценных бумаг. – 2003. – № 6.
4. Sh. Sh Shoxa’zamiy “Фондовый рынок и Рынок ценных бумаг” Kniga II, 2005
5. World Federation of Exchanges – Statistics/Monthly
6. www.sec.gov
7. www.wikipedia.org

Abdulatifova Mohinur Alisher qizi,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Iqtisodiyot fakulteti, Makroiqtisodiyot yo‘nalishi
II-bosqich magistranti

O‘ZBEKISTONDA EKSPORT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLARNI BARTARAF ETISH YO‘LLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston eksport faoliyatini rivojlantirish bosqichida yuzaga kelayotgan muammolar, tadbirkorlar, eksportchilar duch kelayotgan qiyinchiliklar haqida yoritilgan, eksport faoliyatidagi mavjud qator muammolarni kamaytirish va eksport tizimini yanada yahshilash borasida ko‘rilayotgan chora tadbirlar haqida batafsil to‘htalib, ilmiy nazariyalar asosida qo‘shimcha takliflar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Eksport, eksport salohiyati,investitsiya,tashqi savdo aylanmasi, bojxona bojlari, eksport hajmi, qo‘shilgan qiymat solig‘i.*

Eksport – tovarlarni chet ellik mijozlarga sotish bo‘lib, bunda mazkur mamlakatda ishlab chiqarilgan tovarlar mamlakatdan tashqariga chiqariladi. Bugungi kunda iqtisodiyotni eksportsiz tasavvur qilish qiyin albatta, jahon tajribasi mamlakatlar iqtisodiy barqarorligini ta’minlashning asosiy omillaridan biri eksport salohiyatini oshirish ekanini yaqqol ko‘rsatmoqda. Mamlakatning

o‘zida ishlab chiqarilgan moddiy boyliklar eksport tarkibi milliy iqtisodiyotning o‘ziga xos xususiyatlari, uning xalqaro mehnat taqsimotidagi o‘rni bilan bog‘liq. Har qanday davlat uchun Eksport bu import va chet ellarda boshqa xarajatlarni to‘lash uchun zarur bo‘lgan chet el valyutasining asosiy manbai. Davlatning tashqi iqtisodiy siyosatida Eksportni kengaytirish muhim masala hisoblanadi va davlat eksport uchun mo‘ljallangan ishlab chiqarishni qo‘llab quvvatlashning turli shakllarini keng qo‘llaydi (soliq imtiyozlari va boshqalar moliyaviy ko‘maklar; Eksportni davlat tomonidan kreditlash) kabi. Mamlakatimizda eksport faoliyatini rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish borasida mavjud muammolar ham yo‘q emas. Eksport faoliyatida tadbirkorlar, eksportchilar duch keladigan turli muammolar,qiyinchiliklar bo‘lishi eksport faoliyatini rivojlanishining sustlashuviga olib keladi. Bu xususida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qabul qilgan (Farmon-2020) PF-6042-son “Respublikada eksport va investitsiya salohiyatini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmonining (A) bandida eksport salohiyatini rivojlantirish masalalari keltirib o‘tilgan.Aynan shu farmonda eksport faoliyati uchun zarur bo‘lgan jarayonlardagi muammolar ta’kidlab o‘tilib ularni bartaraf etish yuzasidan tizimlik choralar amalga oshirilishi kerakligi belgilab berilgan.

Birinchi navbatda eksport prognoz parametrlarining bajarilishini doimiy ravishda monitoring qilish, shuningdek kelgusi yillar uchun eksport prognozini shakllantirish ishlarini tashkil etish o‘rinlidir sababi eksport prognozining kelgusi yillar uchun shakllanishi eksportchilar va eksport faoliyati uchun ijobiy o‘sishga ta’sir etadi.Hududlar va tarmoq eksport salohiyatining o‘sishi va safarbar etilishiga to‘sqinlik qiladigan joriy va tizimli muammolarni aniqlash hamda nobarqaror tashqi konyunktura, shuningdek yangi turdagi xalqaro tahdid va xatarlar (koronavirus pandemiyasi kabi) sharoitida mamlakatning eksport qilish salohiyatini rivojlantirish, eksport faoliyatini amalga oshirishda aniqlangan muammolarni o‘rganib, zarur hollarda o‘sha paytining o‘zida joyida bartaraf etish choralarini ko‘rish, eksport salohiyatini yanada kengaytirish bo‘yicha amaliy, shu jumladan qonunchilikka tegishli o‘zgartirishlar kiritish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish eksport va investitsiya salohiyatini yanada rivojlantirishga qaratilgan eng muhim ustun va rivojlanish uchun tizimlik yo‘l hisoblanadi.

Undan tashqari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llab quvvatlashni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoniga muvofiq, O‘zbekistonda eksport salohiyatini oshirish va eksport qiluvchi korxonalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda COVID-19 pandemiyasi oqibatlari keltirib chiqargan global iqtisodiy inqiroz sharoitida tadbirkorlik subyektlarining eksport faoliyatini yanada rag‘batlantirish muhim ustuvorliklardan biri hisoblanadi.Prezidentimiz “Tashqi bozorlarda mahalliy mahsulotlar raqobatdoshligini ta’minlash va eksportni rag‘batlantirishga doir qo‘shimcha chora tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonga imzo chekdi. Ushbu hujjat qonun

tomonidan o‘ziga xos deb hisoblangan mahsulotlardan tashqari barcha eksport qilinayotgan mahsulotlarni bojdan ozod qildi va eksportni litsenziyalashtirishni bekor qildi.Avvallari O‘zbekistonda eksport oldi moliyalashtirish faoliyati hech qachon olib borilmagan edi.2017-yildan boshlab, to hozirga qadar O‘zbekiston banklari tomonidan eksport oldi moliyalashtirish mexanizmlarini tatbiq etish ishlari boshlandi.Bu esa eksportga mo‘ljallangan rivojlanish tizimini faollashtirishda muhim qadam bo‘ldi.Shunday qilib, davlat iqtisodiyotda import o‘rnini bosish modelidan eksportni rivojlantirish modeliga o‘tish ishlari olib borilmoqda.Ushbu farmonning qabul qilinishi bilanoq mahalliy eksport qiluvchilarni qo‘llab-quvvatlash davlat instituti sifatida Eksportni rivojlantirish agentligining funksiyalari hamda vakolatlari kengaytirildi. Endilikda Agentlikka tijorat banklarini eksportgacha moliyalashtirish va eksport bilan bog‘liq savdo operatsiyalarini amalga oshirishga kreditlar ajratish uchun moliyaviy resurslarni taqdim etish, shuningdek xalqaro moliya institutlari, xorijiy hukumat moliya tashkilotlari, xorijiy banklar va moliya kompaniyalari mablag‘larini eksportgacha moliyalashtirishga jalb qilish bo‘yicha vazifalarni hal qilish vakolati beriladi. Ushbu maqsadda Eksportni rag‘batlantirish agentligi huzurida Eksportni qo‘llabquvvatlash jamg‘armasi tashkil etilmoqda va uning hisobidan tijorat banklariga eksport bilan bog‘liq savdo operatsiyalarini moliyalashtirish bo‘yicha xizmatlar ko‘rsatish maqsadida moliyaviy resurslarni ajratish mexanizmi joriy etiladi. Eksportni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasining resurs bazasini shakllantirish hamda faoliyatini boshlash uchun O‘zbekiston Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi hisobidan 100 mln AQSh dollari miqdorida mablag‘ ajratiladi. Jamg‘armani tashkil etish eksportni qo‘llab-quvvatlash bir butun Milliy tizimini shakllantirishning muhim bosqichiga aylanadi, uning funksional elementlari Eksportni rag‘batlantirish agentligi hamda “O‘zbekinvest” eksport-import milliy sug‘urta kompaniyasi hisoblanadi. Kompensatsiya, subsidiyalar va moliyalashtirishni ta’minlashdan tashqari, boshqa yana tizimning funksiyalariga eksport shartnomasini tuzish bosqichigacha xorijiy xaridorni topish hamda muzokaralar jarayonida mahalliy eksport qiluvchilarni qo‘llab-quvvatlash, jumladan, respublika vazirliklari va idoralari, mahalliy hokimiyat organlari bilan eksport qiluvchilarning milliy eksport mahsulotlarini chet elga sotish, eksportni qo‘llab-quvvatlash choralari, vakolatli davlat hukumat organlarining vazifalari, mavjud imtiyozlar va preferensiyalar, hamda funksiyalari to‘g‘risidagi ma’lumotlarga ega bo‘lishini ta’minlash bo‘yicha tizimli hamkorlikni o‘rnatish kiradi.

Eksportni rivojlantirishning asosiy omili bu eksport qilinadigan bozorlarni hamda ishlab chiqariladigan mahsulotlarni diversifikatsiyalashtirishdir. Bozorlarni diversifikatsiyalashtirish – bu O‘zbekistonda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sotiladigan davlatlar sonini ko‘paytirishdir va geografiyasini kengaytirish. Eksport qilinayotgan mahsulotlarni diversifikatsiyalashtirish – bu eksport qilinayotgan mahsulotlarning turlarini oshirishdir

2023-yilning yanvar-dekabr oylarida O‘zbekistonda tashqi savdo aylanmasi (TSA) 62,6 milliard dollarni tashkil etdi va 2022-yilning shu davriga nisbatan 12,1

milliard dollarga yoki 23,9 foizga o‘sdi. Bu mamlakat Statistika agentligining dastlabki ma’lumotlaridan ma’lum bo‘ldi. Savdo taqchilligi rekord daraja — 13,7 mlrd dollarga yetdi. Eksportning uchdan bir qismini rekord darajada sotilgan oltin tashkil etdi.

Umumiy savdo aylanmasidan eksport 24,4 mlrd dollarni (2023 yilning yanvar-dekabr holatiga ko‘ra 23,8 foizga o‘sish qayd etilgan), import esa 38,1 milliard dollarni (24% ga o‘sish) tashkil etdi. Natijada TSA saldosi manfiy bo‘lib chiqdi va 13,7 milliard dollarni tashkil qildi.

O‘zbekiston bugungi kunda dunyoning 198 davlati bilan savdo aloqalarini o‘rnatgan. Savdo aylanmasining eng katta hajmi Xitoy bilan (21,9%) qayd etildi. Keyingi o‘rinda 15,8% bilan Rossiya.

O‘zbekistonning MDH davlatlari bilan tashqi savdo aylanmasi 20,6 milliard dollarga yetdi. Shundan eksport hajmi 8,1 mlrd dollarni, import hajmi esa 12,4 mlrd dollarni tashkil etdi.

Eksportorlar soni 7255 taga yetdi, mahsulot va xizmatlar eksporti hajmi esa 16,2 milliard dollarini (nomonetar oltindan tashqari) tashkil etdi va 2022-yilning shu davriga nisbatan 4,5 foizga o‘sdi.

Eksport tarkibi:

- tovarlar — 78,8% (shundan sanoat — 16,6%)
- oziq-ovqat mahsulotlari va tirik hayvonlar — 7,3%,
- mashina va transport uskunalari — 5,3%.

MDH davlatlari va boshqa xorijiy davlatlar orasida 2023-yilda O‘zbekistonning tovar va xizmatlar eksporti bo‘yicha asosiy hamkorlari Rossiya (13,5%), Xitoy (10,1%), Qozog‘iston (5,6%), Turkiya (5,1%) Afg‘oniston (3,5%), Qirg‘iziston (2,6%) va Tojikiston (2,5%) va boshqa mamlakatlar bo‘ldi.

Yigirmata yirik hamkor davlatlar orasida tovarlar va xizmatlar eksporti hajmi va o‘sish sur’atlari bo‘yicha Rossiya birinchi o‘rinda turadi. Bu sur’atlar 5 foizga o‘sdi, bir qator davlatlar ulushi esa kamaydi. Masalan, Xitoy — 6,5%, Qozog‘iston — 2,5%, Turkiya — 24% ga kamayish kuzatildi.

Shuningdek, Rossiya 37% ulush bilan meva va sabzavotlarning asosiy eksport bozori hisoblanadi — 611,4 ming tonna (437,4 million dollar). Bu reytingda ikkinchi o‘rinda turadigan Pokistonga eksport hajmidan 2,2 baravar ko‘p.

2023 yilda to‘qimachilik mahsulotlari eksporti tarkibida 65 ta davlatga 639 turdagi to‘qimachilik mahsulotlari eksport qilindi.

Xizmatlar eksporti hajmi 2023-yil yakuniga ko‘ra o‘sib, 5,2 milliard dollarni yoki savdo eksporti umumiy hajmining 21,2 foizini tashkil qildi. Eksport xizmatlarining yo‘nalishlar bo‘yicha ulushi:

- transport — 43,2%
- sayohatlar (turizm) — 41,4%
- telekommunikatsiya, kompyuter va axborot — 8,5%
- boshqa xizmatlar — 3,1%

Shu bilan birga, boshqa xizmatlar (3,8%) bo‘yicha eng katta ulush mos ravishda sug‘urta va pensiya xizmatlari (1,6%), moliyaviy xizmatlar (1,2%), davlat mahsulotlari va xizmatlari (0,5%) va boshqalarga to‘g‘ri keladi.

Xulosa: Mamlakatimizda eksport salohiyatini yanada oshirish, jahon bozori talablariga javob beruvchi eksportbop mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalarni yurtimizda ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini kengaytirish uchun qulay sharoit yaratish bu-iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Buning uchun so‘nggi yillarda davlat va hukumat rahbari tomonidan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksportini qo‘llab-quvvatlovchi milliy institutlar tashkil etish to‘g‘risida qator huquqiy hujjatlar qabul qilindi.Mamlakat eksport salohiyatini yanada oshirish, jahon bozori talablariga javob beruvchi eksportbob mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarni rivojlantirish yo‘li bilan mamlakat eksport tarkibini sifat va son jihatdan o‘zgartirish, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish va xorijga sotishni rag‘batlantirishga qaratilgan milliy eksport siyosatini amalga oshirish hozirgi kunning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-dekabrda “Tadbirkorlik subyektlarining eksport faoliyatini qo‘llab-quvvatlashning qo‘shimcha choratadbirlari to‘g‘risida”gi PF-268-son farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Eksport faoliyatini moliyaviy qo‘llabquvvatlashni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Tashqi bozorlarda mahalliy mahsulotlar raqobatdoshligini ta’minlash va eksportini rag‘batlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

4. https://lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunlar bazasi.

5. https://dunyo.info/uz-O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligining “ Dunyo” axborot agentligi rasmiy veb-sahifasi.

6. https://kun.uz.

D. Ismailov,
TSUE docent.
Narzullayev Sarvar Zokirovich
TSUE Business Administration Faculty
2-grade, student

ROLE OF GREEN ECONOMY IN DEVELOPED COUNTRIES

Abstract. The transition to a green economy has become a pivotal strategy for developed countries in tackling pressing environmental challenges while fostering sustainable economic growth. This article examines the multifaceted

role of green economy initiatives in developed nations, encompassing renewable energy adoption, resource efficiency, circular economy practices, sustainable infrastructure development, and green innovation. Additionally, it addresses challenges and opportunities inherent in this transition, emphasizing the importance of robust governance structures, stakeholder engagement, and international cooperation. Ultimately, the article underscores the imperative for developed nations to prioritize green economy strategies as a means to achieve long-term prosperity, resilience, and environmental stewardship.

Key words: sustainable development, green economy, renewable energy, sustainable infrastructure, economic growth.

For the last 2 decades green economy is being a hot topic in the world. Most of the developing and developed countries are investing to green economy. Countries like United States, Germany, China, Switzerland and Denmark are making more green investments for reducing carbon emissions and minimize the ecological footprint, creating healthier planet for future generations.

China. China's Renewable Energy Law serves as the principal framework for development of the sector. The law offers a variety of financial incentives, such as a national fund to foster renewable energy development, discounted lending and tax preferences for renewable energy projects, and a requirement that power grid operators purchase resources from registered renewable energy producers. The combination of investments and policy incentives has encouraged major advances in the development of both wind power and solar power. The additional generating capacity from wind power has exhibited an annual growth rate of more than 100 per cent from 2005 to 2009. With new installations of 13.8 GW coming on line in 2009, China led the world in added capacity, and is second in terms of installed capacity, after the U.S. To reflect increasing ambition in the industry, the government has indicated its intention to increase its previous target of 30 GW of installed capacity by 2020 to 100 GW. Being the largest Solar PV manufacturer in the world, China produced 45 per cent of global solar PV in 2009. The domestic solar market has started developing more recently, with about 160 MW solar PV installed and connected to grid in 2009. But with more than 12GW of large projects in the pipeline, it could rapidly become a major market in Asia and the world. For solar PV, the government has also indicated that the target for installed capacity in 2020 could be increased from 1.8 GW to 20 GW. China is now the world's largest market for solar hot water, with nearly two-thirds of global capacity. More than 10 per cent of Chinese households rely on the sun to heat their water with more than 160 million square metres as total collector area. The rapid development of the solar water heater sector is due to its basic profitability for both business manufacturing the units and households that install them. (1)

Switzerland. One of the factors that makes Switzerland such an eco-friendly country is its examplary waste recycling system. It boasts one of the highest waste

recycling rates in the world – achieving over 50%. Part of this improvement came by improving seperated waste collection, pushing retailers to reduce unnecessary packing, selling produce straight from the shelf and implementing re-usable shopping bags. The country also introduced a levy on bags for household waste, encouraging homeowners to be think twice before throwing out items that could be re-used or recycled. When it comes to transport, the Swiss are enthusiasts for travel by train and using **m**obility for the daily commute. Mobility operates a car rental system similar to city bike rentals. You just pick up a car, drive to your destination and hand it back for someone else to use. On the power front, Switzerland uses the full gamut of solar and geothermal energy along with heat pumps and wind turbines. However, 56% of its renewable energy comes from hydroelectric power, so all those mountains, lakes and rivers are put to good use. (2)

United States. Through the LCEGSS data, the US green economy is estimated to represent $1.3 trillion in annual sales revenue and to employ nearly 9.5 million Full-Time Equivalents (FTE); both of which have grown by over 20% in the last three years. Comparison with China, OECD members and the G20 countries shows the US has a greater proportion of the working age population employed (4%) and higher sales revenue per capita in the green economy. (3)

Germany. Like many countries around the world, Germany has embarked on a strategy to transform its energy system to a 'Green Energy Economy' (GEE).1 The overall objectives of this transformation are to lower greenhouse gas emissions and reduce the country's high dependency on importing energy. In Germany, however, the decision to phase out nuclear power by 2022 as a reaction to the Fukushima accident puts additional strain and time pressure on the already challenging transformation process. This means shifting power and heat supply away from their traditional lock-in on hydrocarbon fuels and nuclear power. To help break the energy system's path dependency the development of renewable energies has been fostered by various financial support schemes. Germany's present Energy Concept aims to transform the entire energy system (the so-called 'Energiewende') to a non-nuclear and almost carbon-free sector by 2050 . In line with this system transformation, the German government has introduced a set of ambitious energy efficiency targets. Primary energy consumption is to be reduced by 20% by 2020 and by 50% by 2050 compared to 2008 levels. On the European level, the German government has committed itself to reaching the indicative EU targets of 20% reduction in energy consumption by 2020 and by 27% by 2030 compared to EU energy projections. (4)

Denmark. Denmark has been proactive in its efforts to invest into sustainable energy and becoming more green as a result. An example of this is GreenLab which is part of a broader decarbonisation effort throughout Denmark. GreenLab generates green and sustainable energy which contributes positively to the environment. In particular, the energy systems which GreenLab have put in place is

based around the circular economy, with the aim of prolonging a product's life cycle. Denmark is making a concentrated effort to transition into a green economy and are climate policy leaders within the space. (5)

1-table

Share of Green Economy in GDP in the above 5 countries as of 2023[50]

Countries	Amount and Percentage(%)
United States	$1.3trillion(7%)
Denmark	$10.974 billion(3.1 %)
China	$1.6 trillion (9%)
Germany	$616 billion (14%)
Switzerland	$8.96 billion (1.4%)

Conclusion: The role of green economy initiatives is crucial for both developing and developed countries, as evidenced by the experiences of China, Germany, Switzerland, the United States, and Denmark. The varying shares of green economy in GDP in 2023 highlight progress and areas for improvement. While benefits include job creation and environmental protection, challenges remain, requiring greater international collaboration and policy integration. Ultimately, prioritizing investments in renewable energy and sustainable infrastructure is essential for a prosperous and resilient future amidst global challenges.

Reference:

1. https://www.mase.gov.it/sites/default/files/archivio/allegati/rio_20/unep_developing_countries_success_stories_eng.pdf

2. https://pebblemag.com/most-eco-friendly-countries/#:~:text=Waste%20And%20Recycling%20In%20Switzerland,world%20%E2%80%93%20achieving%20over%2050%25.

*3. Georgeson, L., Maslin, M. Estimating the scale of the US green economy within the global context. Palgrave Commun **5**, 121 (2019). https://doi.org/10.1057/s41599-019-0329-3*

4. Towards a green economy in Germany? The role of energy efficiency policies https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.03.063

5. Factors contributing towards the move to the green economy https://www.currencytransfer.com/blog/expert-analysis/countries-investing-into-green-economy

[50] Data for the table above was searched and collected by the author from various reliable sources.

Astanaqulova Farizod Baxtiyorovna,
Tashkent State University of Economics
1st stage bachelor's student

METHODS OF EVALUATING THE ECONOMIC EFFICIENCY OFINDUSTRIAL PRODUCTS

Annotation *The article presents the concepts of industrial efficiency and the factors affecting it, as well as the views of several scientists, the organizers of increasing the efficiency of the studied industrial sectors, and the concepts of "industrial potential".*

Key words: *Industrial efficiency, fund potential, personnel potential, product potential, organizational potential, investment.*

"Industrial efficiency" as an economic category is a complex concept, and its constituents consist of many elements. Therefore, we consider it appropriate to first consider the issues of assessing the production potential, and then the level of its use.

The economic reforms that are consistently implemented in our country are showing their positive effect in the agrarian sector as well as in all branches and institutional sectors and fields of the national economy. In recent years, as a result of the conditions created and consistent reforms in the national agrarian sector, the material interest of the industrial sector has increased, and the production indicators of this sector have been increasing. For example, according to the results of 2022, the gross added value of Industry in the gross domestic product amounted to 183,518.5 billion soums, which increased by 4.0% compared to 2021[1].

In the conditions of today's competition, social problems related to food security, which are rapidly changing in the world, occupy the main place, the price of agricultural products increases due to "agitation demand", natural disasters, floods, droughts. as a result of various vagaries of nature such as hunger. Some countries are causing great damage to the industry, food prices are forecast to increase by 40-50% in the coming years, and in general, a number of imbalances are occurring in the food balance in the context of globalization, as a result of economic reforms carried out in our country, the industry stable growth is ensured.

In particular, with the order of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. PF-60 "On the Development Strategy of New Uzbekistan" for 2022-2026. Continuing the industrial policy aimed at ensuring the stability of the national economy and increasing the share of industry in the gross domestic product, increasing the production volume of industrial products by 1.4 times.

Special attention was paid to the wide application of advanced innovative technologies, highly effective developments of scientific research, in particular, systems of small sonoat zones to the practical activities of these tasks. It was noted that one of the most important issues in the industry is to pay attention to the creation of exportable products and their export.

"Economic potential" means the level of provision of society with material and human resources, the availability of opportunities for their use, and is evaluated by the scale of these opportunities. In the studies of A.O. Larionov, the economic potential and its structural structure are determined as follows. One of the concepts that is very close to the concept of "economic potential" is "territorial potential".

"Territorial potential" indicates the level of ability and potential of the territory to produce raw materials and all usable resources.

The production potential of the region is formed in the course of the interaction of natural and labor resources, basic capital and scientific and technical development, and in this regard, the main funds are of particular importance. One of the summarizing indicators representing production potential is the value of fixed assets.

Fixed assets are an indicator of the value of accumulated buildings, structures, machines, equipment, vehicles and other production objects that are used for many years. In order to get the real value of the main funds at a certain time, an inventory revaluation is carried out on them[10].

Basic funds are the most variable component of national wealth, the material and technical basis of production potential. Fixed assets also include intangible assets (costs of prospecting, software, technologies, etc.).

Active and inactive part of the main funds should be distinguished from each other. Buildings, structures, transmission equipment, goods and services are not directly involved in production, therefore they are included in the inactive part of fixed assets. Currently, they make up about 60% of the value of all fixed assets. The rest of it is the active part consisting of machines, tools and equipment, vehicles, farm inventory.

Effective use of production potential is always an urgent task for every country. In order to properly use the production potential, it is necessary not only that the resources are fully involved in the economic process, but also that they are used very efficiently. It will be necessary to realistically use the growing amount of resources and distribute them in such a way as to obtain the absolute amount of the required product.

Conditions for effective use of production potential in industry and industrial sectors:

◉ to ensure the full capacity of the technologies introduced in the machinery industry;

◉ attracting highly qualified personnel to the network and regularly improving their qualifications;

◉ in order to increase the product return corresponding to the investment of 1 soum in the fixed capital, to give relative advantage and privileges in making investments to high-tech manufacturing industries with a high investment return in the industry;

◉ shortening the construction period of new facilities being established at the expense of foreign investments in the network and not delaying the development of investment projects in this area; – constantly renewing the basic funds of industrial production and increasing the level of modernization of techniques and technologies, etc.

An important factor in increasing production potential in industry and its branches is the question of effective investment in the branch.

Effective use of investments is directly related to the proper organization of the direction of investment, its distribution among economic sectors, in addition to the effective use of labor productivity, material and technical resources, and local raw materials. Nowadays, investments are made taking into account the income that can be obtained from it. In some cases, this leads to the limitation of the ability to operate the production process at full capacity due to the fact that excess funds remain useless or the risk and risk levels of investments are not determined[11].

To eliminate such a problem, of course, in-depth study of the processes of investment and their use, a comprehensive analysis of the factors affecting it, the inter-sectoral distribution of investments and the correct direction (investment directed to a certain sector It requires determining the possibility of obtaining more income compared to other sectors) and improving the investment policy.

“Infrastructure is a system of general conditions that ensure reproduction, sectors that form the structure of the economy and life support of the populationis a complex of technical-technological, organizational-economic, informational, social and other interrelated systems that provide service for its effectiveness.

A defining and characteristic feature of the infrastructure is a set of production areas that provide general conditions of production in the circulation system. From its given definition, it is understood that the infrastructure includes a set of spheres operating in the process related to the circulation of goods.

Another aspect of infrastructure: it has shown that it is possible to provide social conditions for production, i.e., to ensure the continuation of production through the restoration of the labor force and the provision of other social services.

If we think about the infrastructure of an industrial enterprise, then its divisions that are not related to the production of products are meant.

Their basis is technical service for production processes, as well as creating the necessary conditions for production, delivering labor materials, providing production with raw materials, fuel, all types of energy, tools and other labor tools. service and support businesses (warehousing and transport)) constitutes.

In short, the state support for the development of the industrial network, the use of incentive mechanisms, taking into account objective and subjective factors and their rational evaluation, realize not only the principles of legality, but also the principles of social justice, and are practical for the sustainable development of the network. helps.

References:

1. “Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026”, approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-60 of January 28, 2022- www.lex.uz.

2. Umirzakov J.A., Yakubjonov S.S., Obidov A.N. Importance of free economic zones in production infrastructure and its development. International Scientific and Practical Conference “WORLD SCIENCE”. No. 5(9), Vol.2, May 2016. [13] Govorin A.A. Infrastructure of modern entrepreneurship: problems of theory and practice. M.: ZAO “Finstatprom”, 1999, p.53.

3. Larionov A.O. Assessment of the industrial potential of the region. Problems of territory development. Vol. 2(76). 2015. – 46 p.

4. Nazarov Sh.Kh. Methodological aspects of increasing the competitiveness of regions / Monograph. Sh.H. Nazarov. Tashkent: IFMR, 2014. P. 184, 186-189, 201.

Astanaqulova Farizod Baxtiyorovna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

MAKRO VA MIKROIQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYALARNING ROLI

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqola investitsiyalarning makro va mikroiqtisodiy rivojlanish kontekstidagi ularning balandlik, mahsuldorlik innovatsiyalar va umimiy iqtisodiy farovonlik ahamiyatini o‘rganib chiqadi.*

Kalit so‘zlar: *makro va mikro iqtisodiyot, YaIM, investitsiya, infratuzilma, ekonomik, faollik, individual bizness.*

Investitsiyalar makro va mikroiqtisodiyotni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular iqtisodiy o‘sish samaradorlikni oshirish, innovatsiyalar va ish bilan ta’minlash imkoniyatlari uchun katalizator vazifasini bajaradi. Makroiqtisodiy darajada investitsiyalar umimiy iqtisodiy faollikni rag‘batlantirish, YAIM o‘sishini oshirish va alohida turmush darajasini oshirish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, investitsiyalar infratuzilmani yaxshilash, davlat loyihalarini moliyalashtirish

va ishbilarmonlik muhitini mustahkamlashga hissa qo‘shishi mumkin. Mikroiqtisodiy jabhada investitsiyalar korxonalarni operatsiyalarni kengaytirish, yangi texnologiyalarga sarmoya kiritish va qo‘shimcha qiymatli mahsulotlar va xizmatlarni yaratish uchun zarur kapital bilan ta’minlaydi. Binobarin, investitsiyalar har ikki darajadagi iqtisodiy rivojlanishga katta ta’sir ko‘rsatadi va ularning rolini tushinish barqaror va inklyuziv o‘sishni ta’minlashga intilayotgan siyosatchilar va shaxslar uchun juda muhimdir.

Iqtisodiy rivojlanishdagi investitsyalarning ahamiyatini oshirib bo‘lmaydi, chunki ular makro va mikro iqtisodiyotda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Makro darajada investitsiyalar ishlab chiqarish va ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini rag‘batlantirish orqali umimiy iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shadi. Sanoat, biznes va inrfatuzilma loyihalariga kapital ajratish orqali investitsiyalar innovatsiyalarni rivojlantiradi; bu juda muhimdir uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish va raqobatdoshlik. Mikro darajada investitsiyalar korxonalarni operatsiyalarni kengaytirish, yangi mahsulotlar yoki xizmatlarni joriy etish va samaradorlikni oshirish uchun zarur resurslar bilan ta’minlaydi. Bu, o‘z navbatida, ish o‘rinlarini yaratishga, ish haqining oshishiga va jismoniy shaxslar va uy xo‘jaliklari uchun turmush darajasining yaxshilanishiga olib keladi. Umuman olganda, investitsiyalar iqtisodiy rivojlanishning asosi bo‘lib, mamlakatlar va korxonalarga barqaror o‘sishga erishish, qashshoqlikni kamaytirish va hayotning umimiy sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Investitsiyalar makro iqtisodiyotning rivojlanishi va o‘sishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ular iqtisodiy faoliyatning asosiy omili bo‘lib xizmat qiladi, samaradorlikni oshiradi, ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini yaratadiva iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi. Makro iqtisodiyotda investitsiyalar korxonalar, hukumatlar va jismoniy shaxslar tomonidan mashinalar, uskunalar kabi jismoniy kapital aktivlarini sotib olish uchun qilingan xarajatlarni anglatadi. Ushbu investitsiyalar nafaqat ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirishga, balki iqtisodiyotning umumiy samaradorligini va raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Zaxirasini oshirish orqali jismoniy kapital, investitsiyalar firmalarga ko‘proq tovar va xizmatlarni samarali ishlab chiqarish, iste’molchilikning ortib borayotgan talablarini qondirish va resurslarni yanada samarali taqsimlash imkonini beradi. Bundan tashqari, investitsiyalar multiplikator ta’siriga ham ega bo‘lishi mumkin, chunki ishlab chiqarish investitsiyalaridan olinadigan mahsulot va daromodlarning ko‘payishi iste’molning yuqori darajasiga va iqtisodiy kengayishga olib keladi. Shu sababli, mustahkam investitsiyalar iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, turmush darajasini yaxshilash va makro iqtisodiyotda uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka erishish uchun juda muhimdir.

Mikro iqtisodiyotda investitsiyalar iqtisodiy rivojlanish va o‘sishni ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Birinchidan, investitsiyalar tadbirkorlik faoliyati uchun muhim mablag‘ manbai bo‘lib xizmat qiladi, bu esa korxonalarga o‘z faoliyatini kengaytrish, yangi texnologiyalarga sarmoya kiritish va ishlab chiqarish

jarayonini takomillashtirish imkoni beradi. Bu nafaqat mahsuldorlik va raqobatdoshlikni oshiradi, balki ish o‘rinlarini yaratishni rag‘batlantiradi, bandlik darajasi va umimiy iqtisodiy farovonlikka hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, mikro iqtisodiyotga investitsiyalar iste’mol xarajatlarining ko‘payishiga olib kelishi mumkin, chunki korxonalar o‘zlarining yuqori rentabelligini o‘tkazdilar va mahsuldorlik o‘z xodimlariga yuqori ish haqi va yaxshilangan imtiyozlar ko‘rinishida daromad keltiradi. Bu multiplakator samarasiga olib keladi, va bu yerda uy xo‘jaliklari daromadlarining ko‘payishi keyingi xarajatlarga olib keladi va iqtisodiy o‘sishni yanada rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, investitsiyalar innovatsiyalarga imkon beradi va sanoatning o‘zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashish qobiliyatini rivojlantiradi, bu ularga global miqyosda raqobatbardosh bo‘lib qolishga imkon beradi. Mikro iqtisodiyotga investitsiyalar iqtisodiy rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, bularning barchasi umumiy o‘sish va barqarorlikka hissa qo‘shadi.

Makro darajada investitsiyalar sanoatni kengaytirish, infratuziolmani yaxshilash va ish bilan ta’minlash imkoniyatlarini yaratish orqali umumiy iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Korxonalar yangi texnologiyalar, tadqiqotlar va ishlanmalar va kapitalni kengaytirishga sarmoya kiritganda, ular nafaqat o‘zlarining mahsuldorligi va raqobatdoshligini oshiribgina qolmay, balki iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham ta’sir ko‘rsatadi. Bular investitsiyalar oldinga va orqaga aloqalarni yaratadi, bu esa ta’minot zanjirlari va xaridlar tarmoqlarini yaratish orqali yordamchi tarmoqlar va qo‘llab-quvvatlovchi tarmoqlarning o‘sishiga olib keladi. Binobarin, investitsiyalar iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantiradi, innovatsiyalarni rag‘batlantiradi va samaradorlik darajasini oshiradi, shu bilan milliy miqyosda iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi. Mikro darajada investitsiyalar individual biznesga katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Kompaniyaga kapital kiritish orqali investitsiyalar firmalarga o‘z faoliyatini kengaytirish, yangi bozorlarga chiqish va yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bu ularga yordam beradi, ularning bozor ulushini oshirish, daromadni oshirish va makro darajada iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shish. Bundan tashqari, invest – ments korxonalarga ilg‘or texnologiyalar va mashinalarni sotib olishga imkon beradi, bu esa samaradorlik va samaradorlikni oshirishi mumkin, bu esa yuqori foyda marjalariga va umumiy iqtisodiy qiymat yaratishga olib keladi. Darhaqiqat, investitsiyalar iqtisodiy o‘sishning katalizatori bo‘lib xizmat qiladi va ijobiy ta’sirlarni makro va mikro darajada kuzatish mumkin va shu bilan butun iqtisodiyotning rivojlanishiga turtki bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantish va ish o‘rinlarini yaratish orqali investitsiyalar umumiy iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantiradi va yuqori turmush darajasiga hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, investitsiyalar uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishga olib keladigan texnologik yutuqlar va samaradorlikni oshirish kabi ijobiy ta’sirga ega bo‘lishi mumkin. Ko‘rinib turibdiki, shaffof qoidalar va investorlarni himoya qilish bilan ajralib turadigan yaxshi ishlaydigan investitsiya muhiti ichki va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun juda muhimdir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jerald E. Pinto. Investitsiya, iqtisodiyot. Mikro, makro va xalqaro Iqtisodiyot,3/5/2013
2. S. Motamen-Samad. Rivojlanayotgan bozorlarda kapital oqimlari va to‘g‘ridan o‘g‘ri xorijiy investitsiyalar. 9/20/2005
3. Faruk Ahmeti. Mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanish uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsityalarning ahamiyati. SSRN,1/1/2016

D.A. Ismailov,
TDIU Dots.
Kurbanova Aziza Begmamat qizi,
“Biznes boshqaruv” fakulteti
MO-67 2-kurs talabasi

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TASHQI IQTISODIY FAOLIYATINI TARTIBGA SOLISH

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tashqi iqtisodiy faoliyat bugungi kunda mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatayotgani va export va importning iqtisodiyotning o‘sishidagi roli aniq yoritilgan. Shuningdek tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda bir qancha takliflar berib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Globallashuv, tashqi savdo aylanma, eksport va import, tashqi iqtisodiy faoliyat, samaradorlik.*

Globallashuv bu – iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishdagi jamiyat taraqqiyotining murakkab bosqichi hisoblanadi. Globallashuv o‘zining boshlang‘ich bosqichidanoq barqaror rivojlanishga yangi tahdidlarni vujudga keltirdi. Ular bir qarashda G‘arbiy davlatlardan boshqa barcha mamlakatlarga taalluqli bo‘lib ko‘rinadi, aslida bu chaqiriq yer yuzidagi aksariyat insoniyatga tegishli. Bu esa jahonda sodir bo‘layotgan barcha voqea-hodisalar hamda jahon tizimini barqarorlashtirish bo‘yicha olib borilayotgan harakatlarda hamma davlatlarning mas’uliyatini oshirishga da’vat etadi.

Globallashuv zamonaviy jahon iqtisodiyoti rivojlanishidagi eng asosiy jarayonlarning biri bo‘lib, xo‘jalik hayoti baynalminallashuvining yuqori bosqichi hisoblanadi.

Xalqaro mehnat taqsimoti, xalqaro ishlab chiqarish kooneratsiyasi, tashqi savdo va xalqaro iqtisodiy munosabatiaming boshqa shakllari rivojlanishi natijasida milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro aloqasi va bir-biriga bog‘liqligi tobora kuchaymoqda. Hozirgi davrda tashqi omillarni hisobga olmasdan davlatlarning iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash mumkin emas. Ma’lumki, mamlakatlar iqtisodiyotlarin-

ing bir-biriga bog‘liqligi kuchayishi, tashqi iqtisodiy aloqalaming milliy iqtisodiyotlarga ta’sirining ortishi, katta-kichik davlatlarning xalqaro munosabatlardagi ishtiroki faoliashuvi xo‘jalik faoliyatining baynalminallashuvidir. Iqtisodiyot baynalminallashuvi bir qator bosqichlarni bosib o‘tgan bo‘lib, dastlabkisi xalqaro iqtisodiy hamkorlik hisoblanadi va bunda tashqi savdoning roli g‘oyat muhimdir. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti SH.Mirziyoyevning “Taraqiyotlar stategiyasi-2030”dagi Tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatning normativ-huquqiy bazasini hamda xalqaro hamkorlikning shartnomaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish[51] bandida MDH hududidagi va Amerika mintaqasidagi kuchli iqtisodga erishgan davlatlar bilan iqtisodiy, madaniy-gumanitar hamkorlikning huquqiy asoslarini takomillashtirish maqsadi qo‘yilganligi xalqaro iqtisodiy hamkorlikning o‘rni beqiyos ekanligini tasdiqlaydi. Davlatlar o‘rtasidagi xalqaro xo‘jalik aloqalarining me’yoriy-huquqiy ta’minlanishi, qayta ishlab chiqarish jarayonlarining milliy chegaralardan tashqariga chiqishi xalqaro iqtisodiy hamkorlikdir.

Ma’lumot o‘rnida shuni aytib o‘tish mumkinki, 2023 yilning yanvar-mart oylarida O‘zbekiston Respublikasi tashqi savdo aylanmasi ishtirokchilari soni qariyb 17,6 mingtaga yetdi (2022 yil yanvar-mart oylariga nisbatan 864 taga ko‘paydi). Shundan eksportyorlar soni 4,0 mingta (2022 yil yanvar-mart oylariga nisbatan 391 taga ko‘paydi)ni tashkil etgan bo‘lsa, 13,5 ming (2022 yilga nisbatan 473 taga ko‘paydi) importyorlar tomonidan tovar va xizmatlar import qilindi.

Davlatlar, shuningdek, uning alohida tadbirkorlik tuzilmalari jahon xo‘jaligiga integratsiyalashar ekan, globallashuv jarayoniga kirib borgan sari tashqi iqtisodiy faoliyatning turli shakllari orqali uning ta’sirini sezadi. Bozorlarning globallashuvi xo‘jalik yurituvchi subyektlarning yangi bozorlarga chiqishi uchun qo‘shimcha imkoniyatlarni yaratadi, bu esa ularning kapital oqimi, texnologiyalar, yanada arzon import va katta hajmli eksport bozorlariga kirib borishini oshiradi. Globallashuv va keskinlashayotgan raqobat muhitida barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlashning mumkin bo‘lgan yo‘nalishlaridan biri muvaffaqqiyatli tashqi iqtisodiy faoliyat hisoblanadi. U boshqa davlatlarga qaraganda tovarlar va xizmatlar qanchalik samarali ishlab chiqarilishi, taqsimlanishi va sotilishini ko‘rsatuvchi natijaviy ko‘rsatkich sifatida milliy daromadni ko‘paytirib, mamlakatning nisbiy va raqobat ustunlilarini ta’minlashda eksport imkoniyatlari oshirishga asos yaratadi.

[51] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyev. Toshkent. 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son: O‘zbekiston Respublikasining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risi”dagi Farmoni. https://lex.uz/acts/-5841063.

1-jadval.

O‘zbekiston Respublikasining asosiy hamkor davlatlarga amalga oshirgan eksporti hajmi va o‘sish sur’atlari[52]

Davlatlar	Mln. AQSH dollori		O‘sish sur’ati, %da		O‘rni	
	2022-y	2023-y	2022-y	2023-y	2022-y	2023-y
Rossiya	485,8	585,4	134,5	120,5	2	1
Turkiya	381,0	361,8	101,4	95,0	3	2
XXR	527,9	358,5	111,3	67,9	1	3
Qozog‘iston	227,8	298,5	92,1	131,1	4	4
Qirg‘iziston	192,1	188,4	131,8	98,0	5	5
Afg‘oniston	182,5	178,7	102,2	97,9	6	6
Tojikiston	102,5	125,4	116,1	122,1	7	7
Fransiya	38,6	97,1	12,6 m.	2,5 m.	9	8
BAA	24,2	50,1	2,3 m.	2,1 m.	14	9
Eron	35,0	46,8	72,9	133,7	10	10
Turkmaniston	31,9	45,1	133,3	141,5	12	11
Pokiston	19,2	44,4	81,3	2,3 m	18	12
AQSH	14,9	34,7	184,0	2,3 m	22	13
Belarus	20,6	31,3	2,2 m	152,4	16	14
Ozarbayjon	21,9	29,9	133,0	136,3	15	15
Polsha	27,4	28,6	149,3	104,2	13	16
Birlashgan Qirolliklar	15,4	26,4	2,1 m	171,3	21	17
Litva	10,9	24,9	110,0	2,3 m	25	18
Hindiston	12,2	24,3	172,0	199,3	23	19
Latviya	18,4	20,7	108,7	112,1	19	20

Respublika eksporti tarkibida eng yuqori ulushni Toshkent shahri 18,7 % bilan 1 064,8 mln. AQSH dollarini, eng quyi ulushni esa Surxondaryo viloyati 0,8 % bilan 43,8 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. Eksport hajmining eng yuqori o‘sish sur’atlari 2022 yilga nisbatan Sirdaryo (137,9 %), Andijon (130,6 %), Xorazm viloyatlarida (129,0 %) va Toshkent shahrida (115,3 %) qayd etildi. Eng past o‘sish sur’ati Farg‘ona viloyatiga (75,2 %) to‘g‘ri keldi.

52 http://stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasining hududlar kesimida eksporti (2023-yil)

	Hajm mln.AQSH dollari	O‘sish sur’ati % da	Ulushi % da
O‘zbekiston Respublikasi	5688,9	97,4	100,0
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	68,6	84,0	1,2
Jumladan:			
Andijon	278,9	130,6	4,9
Buxoro	63,1	99,5	1,1
Jizzax	48,7	91,7	0,9
Qashqadaryo	85,8	124,4	1,5
Navoiy	147,9	118,9	2,6
Namangan	129,5	102,4	2,3
Samarqand	134,8	99,6	2,4
Surxandaryo	43,8	75,6	0,8
Sirdaryo	91,9	137,9	1,6
Toshkent	447,7	99,3	7,9
Farg‘ona	128,8	75,2	2,3
Xorazm	71,3	129,0	1,3
Toshkent sh	1064,8	115,3	18,7

Mamlakatimizda tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda O‘zbekiston Respublikasining “Tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solish to‘g‘risida”[53] gi qonuni asos bo‘lib xizmat qiladi. Tashqi iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish quyidagi yo‘llar bilan amalga oshiriladi:

- tashqi iqtisodiy faoliyatning qonunchilik negizini shakllantirish va takomillashtirish;
- valuta siyosati orqali tartibga solish;
- soliqlar orqali tartibga solish;
- ta’rif va nota’rif usul bilan tartibga solish;
- O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy manfaatlariga rioya etilishi uchun himoya, kompensatsiya va dempingga qarshi choralarni qo‘llash;
- tashqi savdo faoliyatini amalga oshirish tartibini belgilash, shu jumladan, miqdoriy cheklovlar o‘rnatish hamda tovarlarning ayrim turlari eksport va import qilinishi ustidan davlat monopoliyasini o‘rnatish.

[53] https://lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkin, globallashuv so‘nggi paytlarning eng ajoyib mavzularidan biridir va globallashuvning e’tiborga molik jihatlaridan biri shuki, jahon iqtisodiyotlarining o‘zaro bog‘liqligining kuchayishi, shuningdek, milliy bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish va xalqaro mehnat taqsimotidagi hamkorlikni chuqurlashtirish orqali jahon iqtisodiyotining yanada integratsiyalashuvi va birligidir. Shuningdek, iqtisodiy rivojlanish darajasidan qat’iy nazar, dunyodagi hech bir mamlakat jahon iqtisodiyotidan tashqaridagi boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy aloqalarisiz rivojlanishi mumkin emas.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. https://lex.uz/acts/-5841063 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. Mirziyoyev. Toshkent. 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son: O‘zbekiston Respublikasining “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risi”dagi farmoni..

2. https://stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi –ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

3. https://lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi

Askarova Mavluda Turabovna,
TDIU dotsenti

Sadriddinova Sevinchxon Sadriddin qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
magistratura 1-kurs talabasi

O‘ZBEKISTONDA MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA‘MINLASHDA TASHQI SAVDO MUNOSABATLARINING O‘RNI

Annotatsiya. Maqolqamizda O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy holati, iaqtisodiy tashkilotlar va chet el davlatlari bilan aloqalari tahlili ko‘rsatilgan. Shuningdek, hozirgi kunda mamlakatimiz bilan hamkorlik aloqalarini o‘rnatgan horij mamlakatlari bilan munosababtlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: savdo, tashkilotlar, eksport, import, kelishuvlar, hamkorlik, savdo aylanmasi, investitsiyaviy jozibadorlik, aloqalar.

Mamlakatimizda mustaqillikka erishganimizdan so‘ng jahon miqyosida o‘z o‘rni va so‘ziga ega bo‘ldi va bir qancha mamlakatlar va 40 ga yaqin tashkilotlar bilan iqtisodiy, ijtimoiy jihatdan kelishuvlar imzoladi. Jumladan, 1991-yilda MDH davlatlararo tashkilotini tuzishning ta`siri katta o‘rin tutdi. Bu tashkilotda 9 mustaqil davlat a`zo bo‘lib, ushbu tashkilotning asosiy maqsadi davlatlarning inson huquqlari va erkinliklarini ta`minlash, tashqi siyosatni yo‘lga qo‘yish, umumiy iqtisodiy munosabatlarni yuzaga keltirish, transport va aloqa tizimini davlatlaaro rivojlantirish, aholi farovonligini turmush darajasini oshirish va atrof muhitni muhofaza qilish, shuningdek, ijti-

moiy masalalar va immigratsiya siyosati, uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish, mudofaa siyosatida hamkorlik qilish va tashqi chegaralarni qo‘riqlashda birgalikda faoliyat yuritishni nazarda tutadi[1]. Hozirgi kunda, MDH davlatlari bilan iqtisodiy hamkorlik keng rivojlangan, ya’ni O‘zbekiston savdo aylanmasining beshdan to‘rt qismidan ko‘p qismi ushbu mamlakatlar bilan amalga oshiriladi. Asosiy eksport mahsulotimiz bo‘lgan paxta, gaz, neft, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, gazlama, paxta tolasi va rangli metallar hisoblanadi[2]. 2020-yilda bo‘lgan koronavirus pandemiyasi davriga qaramasdan O‘zbekistonning Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan o‘zaro savdo aylanmasining hajmi 5 mlrd. dollarni tashkil etdi. Shu jumladan, mamlakatimizning umumiy tashqi savdo aylanmasida Markaziy Osiyo davlatlarining ulushi 2019 yildan 12,4% dan, 2020-yil 13,6% ga oshdi. Qo‘shni davlatlarimiz bilan o‘rnatilayotgan mana shunday savdo-iqtisodiy munosabatlarning yaxshilanishi investitsiyaviy jozibadorlik muhitini yaxshilashga va tashqi savdo aylanmasining rivojlanishiga olib keladi[3].

O‘zbekiston Respublikasi 2020 yilning dekabr oyida Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqida kuzatuvchi maqomini oldi. Ushbu uyushma bilan mamlakatimiz eng yaqin savdo-iqtisodiy aloqalarni yo‘lga qo‘yib, qo‘shni mamlakatlar bilan aloqalarni yanada mustahkamlaydi. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi davlatlarning 2020 yilda O‘zbekiston bilan savdo aylanmasi qariyb 10 mlrd. dollarni tashkil etdi. Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi mamlakatlarining ulushi O‘zbekiston umumiy tovar eksportining 30-31% ini, import esa 32,9% ni tashkil etdi. 2019 yilda mamlakatimiz umumiy qiymati 9,42 mlrd. dollarlik mahsulot eksport qildi, shundan 2,83 mlrd. dollarlik mahsulot YeOII hududiga yetkazib berilgan. O‘zbekiston to‘qimachilik, metallurgiya va kimyo sanoati mahsulotlari, oziq-ovqat, birinchi o‘rinda, meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qiladi. Respublikamizda, qurilish materiallari, yog‘ochni qayta ishlash mahsulotlari, qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlari sut va go‘sh mahsulotlari YeOIIdan import qilinadi. YeOIIga yanada integratsiyalashgan holda O‘zbekiston tashqi bozorlarga chiqishda, yanada aniq qilib aytganda, Vetnam, Eron, Serbiya va Singapur davlatlari bilan savdo qilishda yanada qulay sharoitga ega bo‘ladi[4].

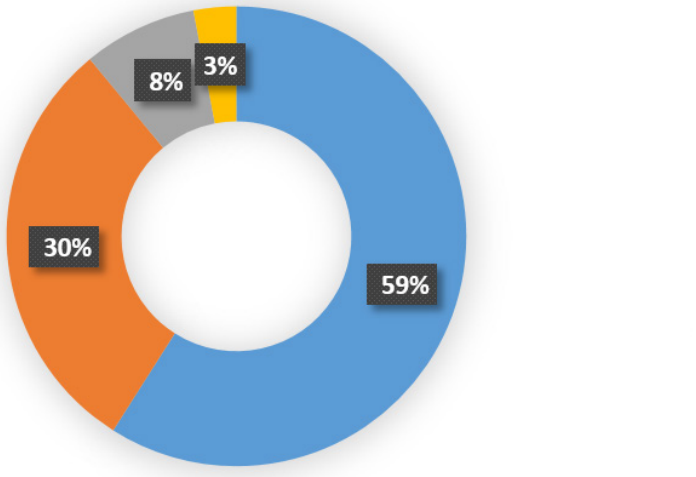

1-rasm. 2022-yilning yanvar-oktabr oylari yakunida O‘zbekiston YeOII davlatlari bilan tashqi savdo ulushi

Manba: Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi

Rossiya bilan tashqi savdo aylanmasi 7,5 mlrd. dollarni yoki 27,1% ni tashkil etdi. Shundan, eksport 2,5 mlrd. dollarni, import 5 mlrd. dollarni tashkil etdi. Qozog‘iston bilan 3,7 mlrd. dollarni yoki 17,7% ni, shundan eksport 1,1 mlrd. dollarni, impoer 2,6 mlrd. dollarni tashkil etdi. Shuningdek, Qirg‘iziston bilan tashqi savdo aylanmasi 990 mln. dollarni shundan eksport 773 mln. dollarni, import esa 217 mln. dollarni tashkil etgan. Belarussiya bilan savdo munosabatlari 420 mln. Dollarni shundan eksport 94 mln. dollar, import esa 326 mln. dollarni tashkil etgan.

Shu bilan birgalikda, iqtisodiyotni rivojlantirish va jahon davlatlari bilan hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘yish uchun BMT, YeXHT, SHHT, OPEK, JST, BMT va IHT tashkilotlariga a’zo hisoblanadi. Jahon mamlakatlari bilan munosabat o‘rnatish O‘zbekiston uchun muhim hisoblanadi. Shuningdek, mamlakatimiz dunyoda muhim o‘rin egallash uchun Jahon savdo tashkiloti va Yevropa Ittifoqida ham o‘z o‘rnini kuzatuvchi sifatida egallab kelmoqda. Ya`ni shuni aytib o‘tishimiz joyizki, davlatimizning eksport salohiyatini kuchaytirish va chet el mamlakatlari bilan munosabatlarni sog‘lom tarzda o‘rnatishimiz uchun ushbu keltirib o‘tilgan tashkilotlarga a`zoligimiz katta ahamiyat kasb etadi[5]. 2020-yildan boshlab Yevropa Ittifoqi “O‘zbekiston tashqi savdosiga ko‘maklashish” loyihasini amalga oshirib kelmoqda. Ushbu loyiha O‘zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lishi uchun zarur bo‘lgan tartiblarni bajarish uchun texnik yordam ko‘rsatishni ham o‘z ichiga oladi. Yevropalik investorlarning O‘zbekistonga investitsiya kiritish qiziqishlari ham ortib bormoqda. Shunday qilib, Yevropa davlatlari kapitali ishtirokidagi qo‘shma korxonalar soni 2017-yildan buyon 2,4 barobarga oshib, 440 tadan 1052 taga yetdi, ulardan 300 dan ortig‘i 100% Yevropa kapitali ishtirokida[6].

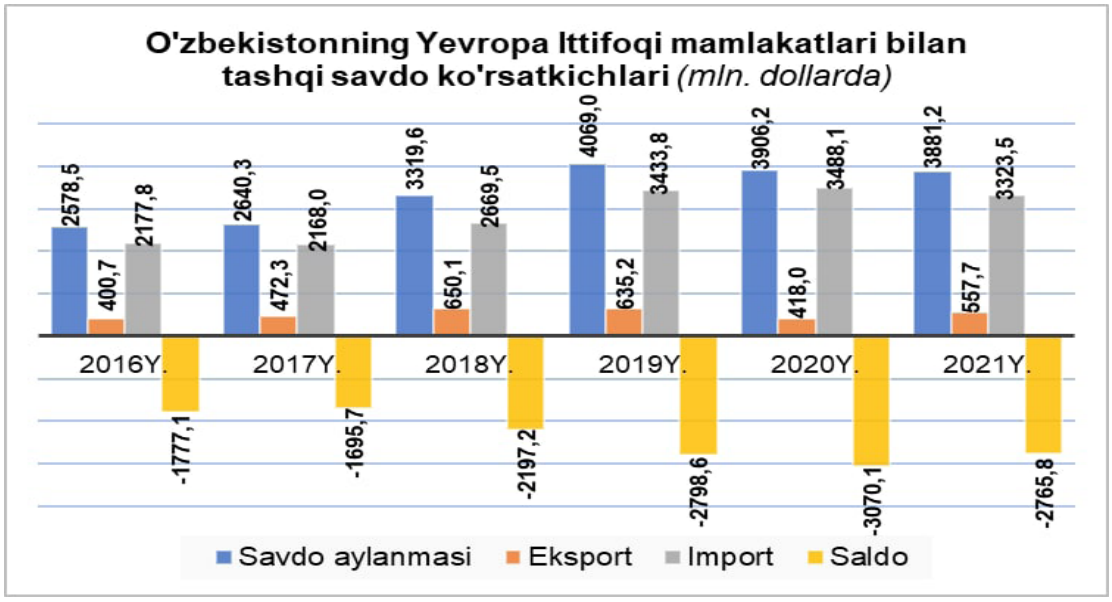

2-rasm. O‘zbekistonning YeI mamlakatlari bilan tashqi savdo ko‘rsatkichlari (mlrd. dollar)

Manba: Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi

Jumladan, ushbu ko‘rsatilgan besh yilda O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan tovar ayirboshlash hajmi 50,5 foizga o‘sib, 2,6 milliard dollardan 3,9 milliard dollarga, eksport 39,2 foizga o‘sib, 400,7 million dollardan 557,7 million dollarga, import 52,6 foizga o‘sib, 2,2 milliard dollardan 3,3 milliard dollarga yetdi. Shu bilan birga, o‘zaro savdodagi salbiy saldo 55,6 foizga oshib, 1,8 milliard dollardan 2,8 milliard dollarga yetdi. 2021-yilda Yevropa Ittifoqi mamlakatlari ulushiga O‘zbekiston umumiy savdo aylanmasining 9,2 foizi, umumiy eksportining 3,3 foizi va jami importining 13 foizi to‘g‘ri kelgan.

Amaldagi Sheriklik va hamkorlik to‘g‘risidagi Bitimga (ShTK) muvofiq, Yevropa Ittifoqi va O‘zbekiston bir-birlariga quyidagilarga nisbatan eng qulay davlat rejimini taqdim etadilar:

- import va eksportga qo‘llaniladigan bojxona to‘lovlari va soliqlar.
- import qilinadigan tovarlarga qo‘llaniladigan to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita soliqlar.
- ichki bozorda tovarlarni sotish, sotib olish, tashish, tarqatish va ulardan foydalanish bilan bog‘liq qoidalar.

Yevropa Ittifoqi O‘zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lish arizasiga ham texnik yordam ko‘rsatmoqda[7].

O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari orasida asosiy savdo hamkorlari quyidagilardir:

- Germaniya — 765,7 million dollar (umumiy savdoning 19,7 foizi);
- Litva — 505 million dollar (13 foiz);
- Italiya — 430,3 million dollar (11,1 foiz);
- Niderlandiya — 287,6 mln dollar (7,4 foiz);
- Fransiya — 280,8 mln dollar (7,2 foiz);
- Polsha — 249 mln dollar (6,4 foiz);
- Latviya — 232,7 mln dollar (6 foiz);
- Chexiya — 199,3 mln dollar (5,1 foiz);
- Ispaniya — 157,8 mln dollar (4,1 foiz);
- Vengriya — 115 mln dollar (3 foiz);
- Avstriya — 105,9 mln dollar (2,7 foiz) va boshqalar.

O‘zbekistonning Yevropa Ittifoqi mamlakatlari bilan aloqalari yaxshilanishi va eksport ulushi oshganligi katta ko‘rsatkich bo‘lib hisoblansada, importning eksportdan kattaligi muammo bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib shuni ta`kidlashimiz lozimki, mamlakatimizda tashqi savdoni rivojlantirish uchun eksport salohiyatini oshirishimiz zarur, ya`ni eksport tovarlarimiz asosan bir xil turdagi tovarlar va xom ashyolarga bog‘liq bo‘lsa ularga bo‘lgan talab jahon bozori kon`yukturasining salgina o‘zgarishi ham davlatimiz eksport tushumlarining keskin qisqarishiga olib keladi bunday holatni oldini

olish uchun bir tomondan eksport mahsulot turlarining kengaytirish va diversifikatsiya qilish, ularning sifatini oshirish, shuningdek, xalqaro xom ashyo eksportidagi O‘zbekiston xissasini salmoqli tarzda boshqarishni o‘rganishimiz va unga erishishimiz kerak. Hozirgi kunda bu eng dolzarb masala bo‘lib uni hal etmasdan iqtisodiyotimizning barqaror rivojlanishini va samaradorligini ta`minlash foydali bo‘lmaydi.

Mamlakatimiz prezidenti Sh.Mirziyoyev tomnidan qabul qilingan 2030-yilarga mo‘ljallangan strategiyada ham biz ko‘rishimiz mumkinki, eksport hajmini 2 barobarga oshirib, 45 milliard dollarga yetkazish, eksportchi korxonalar sonini 6,5 mingtadan 15 mingtagacha oshirish. Shu bilan birgalikda, eksport tarkibida tayyor va yarim tayyor bo‘lgan mahsulotlar hajmini 3,3 barobar ko‘paytirish, Yevropa davlatlariga GSP+ va boshqa tizimlar doirasida tayyor va texnologik mahsulotlar eksportini kengaytirish. “Yangi O‘zbekiston – raqobatbardosh mahsulotlar yurti” go‘yasi asosida milliy brendlarimizni xorijiy bozorlarga olib chiqish va ushbu mahsulotlarni eksport qilayotgan eksportchi korxonalarga qulayliklar yaratib berish va ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash.[8]

O‘zbekiston Respublikasi jahon mamlakatlari va tashkilotlari bilan qilayotgan munosabatlari mamlakatimizning iqtisodiy rivojlanishida, aholi farovonligi ko‘rsatkichlarini yaxshilashda va davlatlar bilan tinchlik, xavfsizlik va adolatli munosabatlarni yo‘lga qo‘yishda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan ko‘plab rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar bilan muhim strategik aloqalar o‘rnatmoqda. Jumladan, Xitoy, AQSH, Rossiya, YeI mamlaktlari, Yaponiya va boshqa davlatlar bilan investitsion va iqtisodiy aloqalarni o‘rnatib kelmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. М.Рахимов, Ш. Рахматуллаев, Р.Турсунова, Р. Назаров “ Очерки новейшей истории Узбекистана”, Т. “Адабиёт учкунлари” 2016. С. 311.

2. Q.A.Isayev. Xalqaro iqtisodiyot. Darslik -T.: “INNOVATSION RIVOJLANISH NASHRIYOT-MATBAA UYI”-2021, 376-b

3. B.E.Mamaraximov. Global iqtisodiy rivojlanish. Darslik. – T.: “ INNOVATSION RIVOJLANISH NASHRIYOT-MATBAA UYI” – 2021, 364 bet. 4.https://www.cer.uz/uzc/post/civil/torgovla-uzbekistana-s-eaes-2

5. Киргизбоев А. Узбекистон Республикасининг Осиё мамлакатлари билан халкаро хамкорлиги. – Т.: Фан, 2004. – Б.68.

6.https://daryo.uz/2022/11/02/ozbekistonning-yevropa-ittifoqi-davlatlari-bilan-savdo-aloqalari-qanday-kechmoqda

7.https://www.eeas.europa.eu/uzbekistan/y%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD-%D0%B8-ec_ru?s=233#9134

8. https://lex.uz/ru/docs/6600413

9. Макроэкономика: Продвинутый уровень: Курс лекций / Бродский Б. Е. – М.: Магистр, НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 336 с.
10. Общая экономическая теория: Учебник / А.Ю. Воронин; Под общ. ред. А.Ю. Воронина. – М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014. – 518 с.:
11. https://strategy.uz/index.php?news=1278
12. Мэнкью Н.Г. Макроэкономика. Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, 1994.- 736с.

Safarova Nasiba Gulmurod qizi,
Iqtisodiyot fakulteti, Mekp-10 guruh,
2-kurs magistranti

TIJORAT BANKLARIDA ISLOM DARCHALARINI JORIY QILISH VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Annotatsiya. Maqolada islom darchalari faoliyati keng yoritib berilgan. Mamlakatimizdagi tijorat banklarida islom darchalarini rivojlantirishning istiqbollari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Islom bankchiligi, islom darchalari, an’anaviy bank tizimi, Islom taraqqiyot banki, Islom moliyaviy vositachiligi.

Kirish.

O‘zbekiston bank tizimini rivojlantirishning 2020-2025 yillarga mo‘ljallangan strategiyasida belgilangan vazifalarning bajarish zaruriyati hamda respublikamiz tijorat banklarining faoliyatini rivojlantirish bilan bog‘liq bo‘lgan ayrim muammolarning mavjudligi va ularni hal qilishga qaratilgan takliflar va tavsiyalarni ishlab chiqishning zarurligi ushbu maqolaning dolzarbligini belgilaydi.[1]

Bugungi kunda tijorat banklarida islomiy bank xizmatlarini rivojlantirish iqtisodiyotdagi keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirish uchun muhim iqtisodiy ahamiyatga egadir. Ayniqsa, mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish bo‘yicha iqtisodiyotimiz tarmoqlari va sohalarida olib borilayotgan islohotlar sharoitida amaldagi xizmatlar sifatini oshirish, yangiliklarni amaliyotga tadbiq eitshni faollashtirishtirishni va bunda xorijiy banklar tajribasini keng qo‘llash talab qilinadi. Iqtisodiyotda zaruriy tarkibiy o‘zgartirishlarni amalga oshirmasdan, bank mahsulot va xizmatlarni diversifikatsiyalamasdan va texnologik jihatdan yangilamasdan turib jahon moliya bozorida mustahkam o‘ringa ega bo‘lish mushkul. Islomiy bank xizmatlarini amaliyotga tadbiq yetish, kuchli raqobat mavjud bo‘lgan hozirgi sharoitda, birinchi navbatda, to‘g‘ridan-to‘g‘ri yangi bank xizmatlarini va mahsulotlarini ishlab chiqishda yangicha tamoyil va mexanizmlarini amalda joriy etish dolzarb masaladir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Tijorat banklarda islomiy bank xizmatlari va islom darchalari faoliyatini tashkil qilish hamda uni samarali tarzda yuritishning nazariy va amaliy jihatlari

to‘g‘risida bir xorijlik va yurtimizdagi iqtisodchi olimlar M.Taqi Usmoniy, M.Hassan, Al-Jarhi, I. Bekkin, B. Jurayev, A. Tursunovning ilmiy izlanishlari o‘rganildi.

Tadqiqot metodikasi.

Ushbu maqolada, an’anaviy tadqiqot usullaridan, ya’ni kuzatuv, taqqoslama usullaridan foydalanilgan. Shu bilan birga, tasviriy statistika yordamida tahlil ishlari olib borilgan va tegishli xulosalari berilgan.

Tahlil va natijalar.

So‘nggi yillarda islom banki va moliyalashtirishning umumiy hajmi global miqyosda 3,5 trillion dollardan oshdi va 2026 yilga kelib bu ko‘rsatkich 5,5 trln dollarga oshishi kutilmoqda. Hozirgi vaqtda “Islom darchalari”ni G‘arb mamlakatlarida islom banki ishini rivojlantirish uchun boshlang‘ich maydon sifatida ko‘rish mumkin, chunki kelajakda ma’lum o‘sish zaxiralari mavjud bo‘lsa, ular mustaqil islom banklariga aylantirilishi mumkin. Yangi islomiy banklar, sug‘urta tashkilotlari, investitsiya jamg‘armalari tashkil qilinib, hatto ushbu tizim musulmon bo‘lmagan mamlakatlarda ham keng rivojlanayotgani e’tiborga molik.

Islom moliya tizimi, bu yaxlit tizim bo‘lib undagi barcha moliyaviy faoliyat islom huquqi (shariat) doirasida amalga oshiriladi. Bu tizimda eng asosiy e’tibor xatarlar ham, foyda ham biznes loyiha ishtirokchilari o‘rtasida adolatli ravishda taqsimlanishiga qaratiladi. Bunday yondashuv iqtisodiyotda pul mablag‘larining aylanishini ta’minlashga, iqtisodiy faollikni kuchaytirishga, va katta miqdordagi pul mablag‘larining muayyan kichik guruhlar qo‘lida jamlanishini oldini olishga yordam beradi. Shak-shubhasiz aytishimiz mumkinki, islomiy moliya tizimi mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun rag‘batlantiruvchi innovatsiyadir.

So‘nggi yillarda Moliya bozorini islom modeli asosida tashkil etish nafaqat islomiy banklarda balki islomiy bo‘lmagan banklarda ham rivojlanib bormoqda.

Islomiy moliya tashkilotlari aktivlarining qariyb 60 foizi Islomiy moliya hissasiga to‘g‘ri keladi. Eron, Pokiston va ushbu mintaqadagi boshqa mamlakatlar islomlashtirilgandan so‘ng, barcha banklar va moliya tashkilotlari rioya qilishi kerak bo‘lgan to‘liq islomiy standartlar yuzaga kela boshladi. Bundan tashqari bugungi kunda aralash moliyaviy tizimlar ham ajralib turadi, bu erda ikkala turdagi moliyaviy tizimlarning banklari ham an’anaviy, ham islomiy faoliyatni amalga oshirishi bilan ajralib turadi. Ushbu turdagi moliyaviy tizimga ega bo‘lgan mamlakatlarga Malayziya, Indoneziya, BAA kiradi. Eron dunyoda Islomiy moliya sanoati bo‘yicha birinchi o‘rinda turadi. Islomiy moliya muassasalarining asosiy mijozlari musulmonlardan iborat. Biroq, Yevropa, Amerika va Avstraliyadagi mamlakatlar ham islomiy banklarning mahsulotlari va xizmatlariga qiziqish bildirmoqda.

Islom moliyasi bo‘yicha huquqiy baza ishlab chiqish bo‘yicha ishlar amalga oshirilmoqda. 2020 yil dekabr oyida Sh.M.Mirziyoyevning mamlakatimizda Islom moliyaviy xizmatlarini joriy etish bo‘yicha huquqiy bazani yaratish vaqt-soati yetib kelgani. Bu borada Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlari ekspertlari jalb etilishini takidlaganliklari huquqiy baza yaratilishiga ilk qadam bo‘ldi.[2]

2021-yilda bir qancha O‘zbekiston banklari Islomiy darcha shaklida Islom bankchiligini rivojlantirish niyatlari borligini ma’lum qildilar. Bular qatorida davlatga qarashli bo‘lgan “O‘zsanoatqurilishbank”, “Qishloq qurilish bank”, “Agrobank”, “Trastbank” hamda xususiy “Kapitalbank”, “Azia Allians Bank”, “Ipak yo‘li” banklari bor edi. Bundan tashqari, “Trastbank” Islom darchasi faoliyati bo‘yicha IT- xizmat provayderlari bilan muzokaralar o‘tkazgan va “Ipak Yo‘li” banki Islom Taraqqiyot Bankining Marokashda bo‘lib o‘tgan 44-yig‘ilishida rasman Memorandum imzolagan. Shuningdek, 2021 yilda ICD va “O‘zsanoatqurilishbank” o‘rtasida “Islom darchasi”ni tashkil etish uchun texnik ko‘mak va maslahat xizmatlarini ko‘rsatish bo‘yicha ikki tomonlama shartnoma imzolangan. Unga ko‘ra, “ICD ushbu bankkaga “Islom darchasi” vakolatiga kiruvchi masalalarni ishlab chiqishda, Shariat jihatlari, moliyaviy hisobotlar tahlili, axborot texnologiyalari marketing va kommunikasiyalar, kadrlar boshqaruvi, joylardagi huquqiy masalalar bo‘yicha kompleks yechimlarni topishda amaliy yordam ko‘rsatadi”. Islom Taraqqiyot Banki Guruhining har ikkala tashkilotidan (ICD va ITFC) jalb qilingan kapitalning O‘zbekistondagi kichik va o‘rta biznes subyektlari o‘rtasida joylashtirilishi Murobaha shaklida amalga oshirilgan. O‘zbekiston banklari haligacha Muzoraba yoki Mushoraka kabi riskli moliyaviy vositalardan foydalanmagan.[3]

“Islomiy darcha” an’anaviy banklar tomonidan islom qoidalari asosida faoliyat yuritish imkonini beruvchi filial yoki shahobcha sifatida tashkil qilish mumkin bo‘lgan bo‘linma hisoblanadi. Ushbu orqali an’anaviy banklar o‘zlarining mavjud mijozlarini saqlab qolish barobarida diniy qarashlari sabab bank xizmatlaridan foydalanmayotgan aholi qatlamini qamrab olish imkoniyatini yaratadi.

2024-yil 1-yanvar holatiga O‘zbekiston Respublikasining doimiy aholi soni 36,8 mln kishini tashkil etadi. Shundan 95,5% aholi musulmon diniga e’tiqod qiladi. Mazkur ma’lumotning o‘zi O‘zbekistonda Islom banklarining rivojlanishiga, ularning an’anaviy banklar bilan be’malol raqobatlasha olishiga isbot sifatida qarash yetarli deb hisoblayman.

Hozirgi kunda Islom moliyasi bo‘yicha qonunchilik asoslari mavjud bo‘lmaganligi sababli, Islom banklarini tashkil etish va faoliyat yuritishi imkonsizdir. Biroq, an’anviy banklar tomonidan amalga oshirilib kelinayotgan ba’zi kredit mahsulotlarga o‘xshash operatsiyalarni Islom darchasi ochish orqali amalga oshirish mumkin. Masalan, ijara, murabaxa kabi mahsulotlardan foydalanish mumkin.

Islom darchalari faoliyatini tushunish uchun birinchi navbatda islom bankchiligini an’anaviy bankchilikdan qanday farqlari borligi hamda taklif qilinayotgan xizmatlar va mahsulotlar turlarini bilib olish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, islom moliyasi qarz berish yo moliyalashtirish ishlarida aynan shariat tamoyillari va qoidalariga asoslangan jarayonlarni qamrab olishi hamda islom moliya tamoyillariga mos bo‘lgan bitimlar tuzadi. Shu bilan, islom moliyasi an’anaviy moliyalashtirish yoki qarz berishdan farq qiladi. Quyidagi su-

rat esa, aynan islom bankchiligining an’anaviy bankchilikdan qaysi jihatlari bilan farqlanishini bizga ko‘rsatadi:

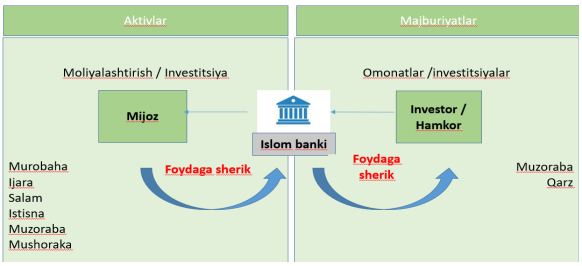

1-rasm. Islom banki va an’anaviy bank faoliyati [4]

Yuqorida keltirilgan sur’atdan ko‘rinib turganidek, islom bankchiligida mablag‘larni jalb qilish shariat tamoyillari asosida sherikchilik, qarz yoki saqlab berish (omonat) shartnomalari asosida amalga oshiriladi. An’anaviy bankchilikda esa, kafolatlangan foiz evaziga mablag‘lar jalb qilinadi.

Islom bankingida jalb qilingan mablag‘larning ishlatilishi ham an’anaviy bankchilikdan mohiyatan farq qiladi. Mablag‘lar islom moliyasi tamoyillariga binoan, sotish, ijara/lizingga berish yoki sherikchilik asosida yoxud moliyalashtirish/investitsiya shartnomalari asosida amalga oshirilishi mumkin.

Ислом банки маҳсулотлари
Бизнес банкчилик
Молиялаштириш махсуллари
Муробаха, Салам
Муробаха, Мушорака, Ижара, Истисна
Мушроака, Ижара
Муробаха, Қарз
Инвестиция хисоблари
Вадиа, Қарз
Музораба, Вакала
Бошка хизматлар
Бошқа молиявий хизматлар (Шариат тамойиллари асосида ўрнатилган тарифлар)
Чакана банкчилик
Молиялаштириш махсулотлари
Муробаха, Ижара
Муробаха, Мушорака, Ижара
Муробаха, Мушорака, Ижара
Қарз
Инвестиция хисоблари
Вадиа, Қарз
Музораба, Вакала
Бошка хизматлар
Бошқа молиявий хизматлар (Шариат тамойиллари асосида ўрнатилган тарифлар)

Анъанавий банк махсуллари
Бизнес банкчилик
Кредитлар
Айланма маблаглар
Асосий воситалар
Лизинг
Микрокредитлар
Депозитлар
Жорий хисоб ракамлар
Муддатли депозитлар
Бошка хизматлар
Бошқа молиявий хизматлар
Чакана банкчилик
Кредитлар
Истеъмол кредитлари
Автокредит
Ипотека кредитлари
Кредит карточкалари
Депозитлар
Жамгарма хисоб ракамлари
Муддатли депозитлар
Бошка хизматлар
Бошқа молиявий хизматлар

2-rasm. Islom banki va an’anaviy bank mahsulotlarining farqlanishi[5]

Islom darchasi tomonidan ko‘zda tutilgan moliyaviy xizmatlar va mahsulotlarni hozirda mavjud an’anaviy bank xizmatlari va mahsulotlariga muqobil ekanligi, shu bilan birga an’anaviy bankchilikka nisbatan hatto moslashuvchan ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Masalan, yuridik shaxslarga mo‘ljallangan asosiy vositalarni moliyalashtirishni oladigan bo‘lsak, ushbu turdagi moliyalashtirish islom darchasi orqali bir necha usul bilan (*shartnoma turiga bog‘liq*), mijozning

moliyaviy holati, biznes rejasi va faoliyat turidan kelib chiqqan holda amalga oshirilishi mumkin.

Islom darchasi ushbu darchani ochishni rejalashtirgan tijorat banklari uchun quyidagi foydalarga ega:

◉ Ichki va tashqi manbalardan moliya mablag‘lari jalb qilish hisobidan banklarda qo‘shimcha moliyaviy mablag‘lar paydo bo‘ladi (*ya’ni, likvidlilik oshadi*);

◉ Banklar o‘z aktivlari va majburiyatlarini diversifikatsiya qilishga erishadi;

◉ Banklar o‘zlarida mavjud an’anaviy xizmatlarga qo‘shimcha ravishda islom moliya xizmatlarini ham taklif etishadi va shu orqali o‘z mijozlarining ehtiyojlarini yanada to‘liqroq qondirishadi;

◉ Islom darchasi faoliyati natijasida kelgan daromad banklarning umumiy daromadi oshishiga olib keladi;

◉ Hozirgi vaqtda an’anaviy bank xizmatlari va mahsulotlaridan foydalanmayotgan mijozlar soni islom darchalari mahsulot va xizmatlaridan foydalanishiga erishiladi, bu esa bankning umumiy mijozlari sonining sezilarli o‘sishiga olib keladi.

Islom darchalarining biznes, jismoniy shaxslar va mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishiga qo‘shishi mumkin bo‘lgan hissasi:

◉ Jismoniy va yuridik shaxslar hamda xususiy tarmoq vakillari ixtiyorida bo‘lgan bo‘sh pul mablag‘larining mamlakat iqtisodiyotidagi ishtirokini oshirish;

◉ Mamlakatda kapital bozorni rivojlantirish va diversifikatsiyalash;

◉ Loyihalarni moliyalashtirish orqali ko‘plab yangi ish o‘rinlari yaratish;

◉ Kambag‘allikka qarshi kurashish davlat dasturini amalga oshirishga hissa qo‘shish;

◉ Aholining moliyaviy savodxonligi va iqtisodiy faolligini oshirish;

◉ Jismoniy va yuridik shaxslarning moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishda muqobil xizmat turlarini taklif etish;

◉ Bank tizimida raqobatni kuchaytirish orqali banklar xizmatlari turlari va sifatini oshirish;

◉ Islom moliyasi xizmatlarini tatbiq qilish orqali mamlakatdagi xususiy tarmoq vakillarining ishlab chiqarish va eksport salohiyatini oshirish.

Bir so‘z bilan aytganda, islom moliyasi xizmatlari mamlakatimiz taraqqiyotiga juda katta hissa qo‘shishi mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston–2030” strategiyasi

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020-yil 29-dekabr

3. www.bankers.uz

4. Tursunov A.S. ‘Tijorat banklarida Islomiy bank xizmatlarini rivojlantirish yo‘nalishlari” mavzusida Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PHD) dissertatsiya-2021-y.

5. E.A. Baydaulet. “Islom moliya asoslari”, “O‘zbekiston” Toshkent 2019-y.

Yandashev Sarvarbek,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Iqtisodiyot” fakulteti IRB-82 guruh, 4-kurs talabasi

O‘ZBEKISTONNI TASHQI SAVDO ALOQALARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizda tashqi savdo aloqalari, mamlakatlar uchun mahsulotlarni yangi bozorlarda sotish va ishlab chiqarish imkoniyatlarini, tashqi savdo orqali mamlakatlarning xizmatlarini va mahsulotlarini dunyo bozorida sotish imkoniyatlari takid etilgan. Shu bilan birga import hajmini oshirish orqali mamlakat aholisining sifatli va arzon mahsulotlar iste’mol qilish imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: eksport, import, logistika samaradorligi indeksi,bojxona boji, arzon, sifat, bank, mamlakat, grafik, jahon, koeffitsient, innovatsiya, qiymat, model.

Kirish.

O‘zbekistonni tashqi savdo aloqalarini rivojlantirishda asosiy ikki yo‘nalishdagi tashqi savdo aloqalari: eksport va importdagi muammolari tahlil qilib o‘rganish muhim hisoblanadi. Biz o‘z tadqiqotimizda eksportga ta’sir qiluvchi omil sifatida logistika samaradorligi indeksini olganmiz. Importga bog‘liq omil sifatida esa bojxona bojlarini ta’sir qiluvchi omil sifatida o‘rganamiz.

O‘zgaruvchilar to‘g‘risidagi ma’lumotlar quyidagicha:

◉ import – tovarlar va xizmatlar importi dunyoning qolgan qismidan olingan barcha tovarlar va boshqa bozor xizmatlarining qiymatini ifodalaydi. Ular tovarlar, yuk tashish, sug‘urta, transport, sayohat, royalti, litsenziya to‘lovlari va aloqa, qurilish, moliyaviy, axborot, biznes, shaxsiy va davlat xizmatlari kabi boshqa xizmatlarning qiymatini o‘z ichiga oladi. Ular xodimlarga kompensatsiya va investitsiya daromadlari va transfer to‘lovlarini o‘z ichiga olmaydi. Ma’lumotlar 2015 yilgi doimiy narxlarda, AQSh dollarida ko‘rsatilgan;

◉ eksport – tovarlar va xizmatlar eksporti dunyoning qolgan qismiga taqdim etilayotgan barcha tovarlar va boshqa bozor xizmatlari qiymatini ifodalaydi. Ular tovarlar, yuk tashish, sug‘urta, transport, sayohat, royalti, litsenziya to‘lovlari va aloqa, qurilish, moliyaviy, axborot, biznes, shaxsiy va davlat xizmatlari kabi boshqa xizmatlarning qiymatini o‘z ichiga oladi. Ular xodimlarga kompensatsiya va investitsiya daromadlari va transfer to‘lovlarini o‘z ichiga olmaydi. Ma’lumotlar 2015 yilgi doimiy narxlarda, AQSh dollarida ko‘rsatilgan;

◉ bojxona boji **–** oddiy o‘rtacha eng qulay bo‘lgan davlat tarif stavkasi – bu barcha sotiladigan tovarlar uchun hisoblangan tariflarga bog‘liq bo‘lgan barcha mahsulotlar uchun eng ko‘p imtiyozli davlat stavkalarining o‘rtacha qiymati;

◉ logistika samaradorligi indeksi – “Logistika samaradorligi indeksining umumiy reytingi bojxona rasmiylashtiruvi jarayonining samaradorligi, savdo va

transport infratuzilmasining sifati, raqobatbardosh narxlardagi jo‘natmalarni tashkil etish qulayligi, logistika xizmatlari sifati, yuklarni kuzatish va kuzatish qobiliyatiga asoslangan holda mamlakat logistikasi haqidagi tasavvurlarni aks ettiradi. Shuningdek, yuklarning rejalashtirilgan vaqt ichida qabul qiluvchiga yetib borishi chastotasi. Indeks 1 dan 5 gacha, yuqori ball esa yaxshiroq ishlashni anglatadi. Ma’lumotlar Jahon Banki tomonidan akademik va xalqaro institutlar hamda xalqaro logistika bilan shug‘ullanuvchi xususiy kompaniyalar va jismoniy shaxslar bilan hamkorlikda o‘tkazilgan Logistika samaradorligi indeksi tadqiqotidan olingan.

Xorijiy va mahalliy olimlarning ishlari o‘rganildi va ularning fikrlari quyidagicha:

Transport-logistika xizmatlarining samarali tizimini yaratish va xalqaro logistika korxonalari uchun shart-sharoit yaratishda bu mamlakatning tranzit salohiyatini oshiradi. Innovatsion logistika texnologiyalarining integratsiyasi transport sohasida transport-logistika xizmatlari sifati va mavjudligini oshiradi, tovarlar harakatini soddalashtiradi va tezlashtiradi, logistika xarajatlarini kamaytiradi[1].

Hisob-kitoblari shuni ko‘rsatadiki, logistika infratuzilmasi eksport qiymatiga ijobiy ta’sir qiladi. Olimning natijalarimiz shuni ko‘rsatadiki, turk eksportchilari import hamkorlarining logistika ko‘rsatkichlariga qaraganda mahalliy bozor logistikasi samaradorligini yaxshilashga ko‘proq ijobiy ta’sir qilgan[2].

Bojxona tariflarining yalpi ichki mahsulotga (YaIM), import hajmiga va mamlakat iste’molchilar farovonligiga ta’siri yuqori hisobalandi[3].

Muommoni o‘rganilganlik darajasi.

O‘zbekostonda tashqi savdo aloqalarini rivojlantirish bo‘yicha O‘zbekistonlik olimdan A.V.Vaxabov mamlakatni iqtisodiy jihatdan guruhlashni va rivojlanish modellari (2015), D.A. Tajibayeva savdoning tarkibi , tashqi savdoni tartibga solish usullari rivojlanish tendensiyalari (2015) ilmiy tadqiqot ishlari olib borishgan.

Tadqiqot metodologiyasi.

1. Ma’lumotlarni yig‘ish.

Import hajmiga ta’sir qiluvchi omil sifatida bojxona bojining foiz ko‘rsatkichlari olingan bo‘lsa, eksportga ta’sir qiluvchi omil sifatida logistika samaradorlik indeksi olingan. Ushbu ma’lumotlar Jahon Banki ma’lumotlaridan to‘plandi va tahlil uchun tizimlashtirildi.

2. Pearson korrelyatsiya tahlili.

O‘zgaruvchilar o‘rtasidagi dastlabki munosabatlarni o‘rganish uchun Pearson korrelyatsiya tahlili o‘tkazildi. Ushbu tahlil bizga o‘zgaruvchilar, masalan, import hajmi va bojxona bojining foiz ko‘rsatkichlari hamda eksportga va logistika samaradorlik indeksi o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganilgan. Muhim korrelyatsiyalarni aniqlash uchun korrelyatsiya koeffitsientlari va tegishli p-qiymatlari ishlatilgan.

3. Oddiy eng kichik kvadratlar (OLS) regressiyasi.

Import hajmiga ta'sir qiluvchi omil sifatida bojxona bojining foiz ko'rsatkichlari, eksportga ta'sir qiluvchi omil sifatida logistika samaradorlik indeksi ta'sirini o'rganish uchun OLS regression tahlili o'tkazildi. Ushbu usul bizga ushbu o'zgaruvchilar orasidagi chiziqli munosabatlarni tushunishga yordam berdi va ularning ta'sirining yo'nalishi va kuchi haqida tushuncha berdi.

4. Ma'lumotlar analizi.

Statistik tahlillar asosidagi taxminlar, masalan, chiziqlilik, xatolarning mustaqilligi va qoldiqlarning normalligi to'liq tekshirildi. Model hisob-kitoblarini tasdiqlash va topilmalarning mustahkamligini ta'minlash uchun diagnostik testlar tahlillaridan ilmiy tadqiqot ishida foydalanilgan.

Tahlil va natijalar.

Quyidagi jadvalda 15 yillik kuzatuvlar berilgan bo'lib, bojxona bojining statistik ma'lumotlari 8 yillikni tashkil etgan. Bojxoba bojining minimum qiymati 6,47 foizni tashkil qilgan bo'lsa, maksimum qiymati 15,37 foizni tashkil qilgan. Logistika samaradorlik indeksi esa 2,16 dan 2,79 gacha bo'lgan qiymatlar o'rtasida o'zgarib turgan. tashrifi 2190611,1 kishini tashkil qilgan. Standart og'ish 1775510,1 ni tashkil qilgan. Import esa, 5,9 milliarddan 26,6 milliardgacha o'zgarganini ko'rish mumkin.

1-jadval

Tavsifiy statistika

O'zgaruvchilar	Kuzatuvlar	O'rtacha	Std. Og'ish	Mak.	Mak.
Bojxona boji	8	13.841	3.028	6.47	15.37
Import	15	1.579e+10	5.351e+09	5.915e+09	2.653e+10
Logistika samaradorlik indeksi	6	2.465	21	2.16	2.79
Eksport	15	1.180e+10	3.187e+09	5.278e+09	1.823e+10

Shuningdek, bojxona boji, import, eksport va logistika samaradorlik indeksi ko'rsatkichlarining standart og'ishmalari, kuzatuvlar soni va o'rtacha qiymatlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar berilgan.

1-rasm. O‘zbekiston importi va bojxona bojlarini yillar davomida o‘zgarish dinamikasi

Yuqoridagi jadvaldan ko‘rishimiz mumkinki, import hajmi o‘rganilayotgan davr davomida ko‘tarilib borish tendensiyasiga ega. 2019 yilda o‘rganilayotgan davr dovomida eng yuqori nuqtaga erishgan bo‘lsa, 2020-yilga kelib import hajmini kamaygan. Bojxona bojlari esa, kuzatilgan davr mobaynida kamayib borayotganini tasvirlangan. Eng yuqori ko‘rsatkich 2006-yilda qayd etilgan bo‘lsa, 2020-yilga kelib bu ko‘rsatkich keskin tushib ketgan.

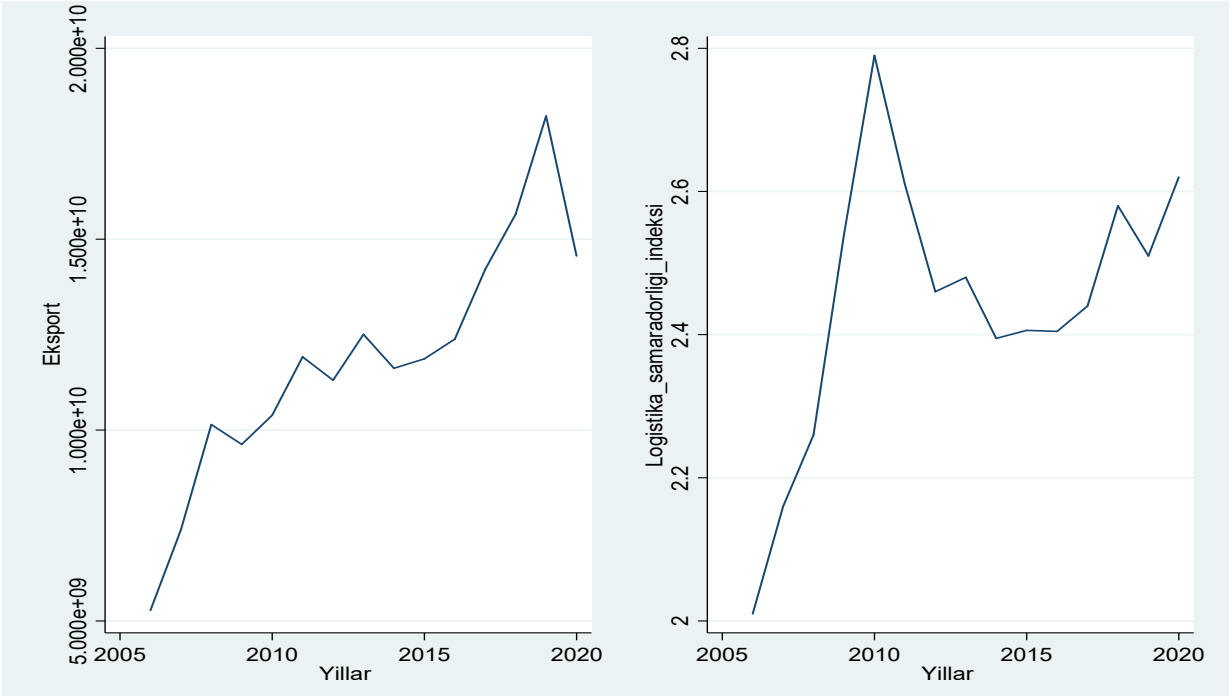

2-rasm. O‘zbekiston eksporti va logstika samaradorlik indeksi yillar davomida o‘zgarish dinamikasi

2-rasmda O‘zbekiston Respublikasining 2006-yildan va 2020-yilgacha bo‘lgan eksport hajmi ko‘rsatilgan bo‘lib, eksport hajmi yillar davomida o‘zgarib turishini ko‘rishimiz mumkin. O‘rganilayotgan davrda eng quyi ko‘rsatkich 2006-yilda qayd etilgan bo‘lsa, eng yuqori ko‘rsatkich 2019-yilda eng yuqori eksport ko‘rsatkichiga erishilgan. 2020-yilda eksport hajmi keskin kamaygan. Buning asosiy sababi COVID-19 pandemiyasi natijasida iqtisodiyotning boshqa sohalari kabi tashqi savdo faoliyatda ham tushish kuzatildi.

Rasmning ikkinchi qismida O‘zbekiston Respublikasida logistika samaradorlik indeksining 2006–2020-yillardagi ko‘rsatkichi grafikda tasvirlangan bo‘lib, tadqiq qilinayotgan davrda bu ko‘rsatkich 2006-yilda eng quyi ko‘rsatkichni qayd etgan. 2010-yilda esa, eng yuqori natijaga erishgan. Grafikdan umumiy xulosa qiladigan bo‘lsak, O‘zbekistonda logistika samaradorlik indeksi yaxshilanib borayotgan tendensiyaga ega.

2-jadval

Import va bojxona boji uchun korrelatsiya jadvali

O‘zgaruvchilar	(1)	(2)
(1) Import	1.000	
(2) Bojxona_boji	-0.837*	1.000
	(0.000)	
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1		

Yuqoridagi jadvalda O‘zbekiston importiga bojxona bojlarining ta’siri berilgan bo‘lib, unga ko‘ra bojxona boji va import o‘rtasida teskari bog‘lanish koeffitsiyenti -0,837 ga teng bo‘lgan. Bojxona bojining kamayishi import hajmining oshishiga sabab bo‘ladi va bu p=0 qiymatda statistik jihatdan ahamiyatli hisoblanadi.

3-jadval

Import va bojxona boji o‘rtasidagi chiziqli regressiya jadvali

Import	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
Bojxona_boji	-1.380e+09	2.500e+08	-5.52	0	-1.920e+09	-8.397e+08	***
Constant	3.360e+10	3.321e+09	10.12	0	2.643e+10	4.078e+10	***

Mean dependent var	15786867844.467	SD dependent var	5351050840.774
R-squared	0.701	Number of obs	15
F-test	30.468	Prob > F	0.000
Akaike crit. (AIC)	699.444	Bayesian crit. (BIC)	700.860

*** p<.01, ** p<.05, * p<.1

Regressiya jadvalida bojxona bojining 1 foizga oshishi import hajmini 1,38 milliard AQSh dollariga kamayishiga sabab bo‘lishi aniqlandi va bu t-testning p=0 qiymatida statistik jihatdan ahamiyatli. Modelga qo‘yilgan F-testning p=0 qiymatida model statistik jihatdan ahamiyat ega ekanligini aniqlandi. Shuningdek, determinatsiya koeffitsienti (R-squared) 0,701 ga teng bo‘ldi. Bu jami importning 70 foizini bojxona boji izohalab kelayotganini ko‘rsatadi.

Shuningdek, modelni qonuniyat ekanligini tekshiruvchi testlar ham tahlil qilindi. Heteroskedastiklik (Breusch-Pagan / Cook-Weisberg test for heteroskedasticity) testi natijasi Prob > chi2 = 0.5461 qiymatda bo‘ldi va bu testdan muaffaqiyatli o‘tdi. Avtokorrelyatsiya (Breusch-Godfrey LM test for autocorrelation) testida p=0,093 qiymatni qabul qildi va ketma-ket korrelyatsiya yo‘qligi aniqlandi. Qoldiqlarni normal taqsimot (Skewness/Kurtosis tests for Normality) testiga tekshirganimizda p=0,0695 qiymatni qabul qildi va qoldiqlar nomal taqsimot testidan muaffaqiyatli o‘tdi.

4-jadval

Eksport va logistika samaradorlik indeksi uchun korrelatsiya jadvali

O‘zgaruvchilar	(1)	(2)
(1) Eksport	1.000	
(2) Logistika samaradorlik indeksi	0.598*	1.000
	(0.018)	
*** $p<0.01$, ** $p<0.05$, * $p<0.1$		

Yuqoridagi jadvalda O‘zbekiston eksport hajmiga logistika samaradorlik indeksining ta’siri berilgan bo‘lib, unga ko‘ra eksport hajmi va logistika samaradorlik indeksi o‘rtasida to‘g‘ri bog‘lanish mavjud va korrelatsiya koeffitsiyenti 0,598 ga teng bo‘lgan. Logistika samaradorlik indeksining yaxshilanishi eksport hajmining oshishiga sabab bo‘ladi va bu p=0,018 qiymatda statistik jihatdan ahamiyatli hisoblanadi.

5-jadval

Eksport va logistika samaradorlik indeksi o‘rtasidagi chiziqli regressiya jadvali

Eksport	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
Logistika samaradorlik indesi	1.178e+10	4.374e+09	2.69	.018	2.329e+09	2.123e+10	**
Constant	-1.758e+10	1.093e+10	-1.61	.132	-4.120e+10	6.041e+09	
Mean dependent var	11804937522.728		SD dependent var		3187424526.957		

R-squared	0.358	Number of obs	15		
F-test	7.251	Prob > F	0.018		
Akaike crit. (AIC)	695.359	Bayesian crit. (BIC)	696.775		
*** p<.01, ** p<.05, * p<.1					

Regressiya jadvalida logistika samaradorlik indesining 1 birlikka oshishi eksport hajmini 11,78 milliard AQSh dollariga oshishiga sabab bo‘lishi aniqlandi va bu t-testning p=0,018 qiymatida statistik jihatdan ahamiyatli. Modelga qo‘yilgan F-testning p=0,018 qiymatida model statistik jihatdan ahamiyat ega ekanligini aniqlandi. Shuningdek, determinatsiya koeffitsienti (R-squared) 0,358 ga teng bo‘ldi. Bu jami eksportning 35 foizini logistika samaradorlik indesiizohalab kelayotganini ko‘rsatadi.

Xulosa va takliflar. Ushbu tadqiqotni olib borishda O‘zbekistonning tashqi savdosini oshirish borasida ikki yo‘nalish tanlab olindi: eksport hajmini oshirish uchun logistik imkoniyatni yaxshilash kerak va import hajmni oshirish uchun bojxona bojlarini kamaytirish kerak.

Jahon Bankidan olingan statitik ma’lumotlar tahlil qilinganda yuqoridagi tahmin qilgan gipotezamiz o‘z tasdig‘ini topdi, qanday miqdorda ta’sir qilishi hisoblab topildi, olingan hisob-kitob natijalari qonuniyatligi tekshirildi va yakunida ilmiy faraz o‘z tadig‘ini topdi.

Albatta biz o‘rgangan omillar O‘zbekiston tashqi savdosini to‘liq izohlamaydi. Tashqi savdo imkoniyatlarini oshirish uchun milliy ishlab chiqarishda raqobatbardoshlikni oshirish, ishlab chiqarish hajmi va sifatini yanada oshirish, narxini minimal darajaga tushirish, aholi daromadi, mamlakatning notarif to‘siqlar siyosati kabi ko‘plab omillar ta’sir qiladi.

Olib borilgan tadqiqot natijalaridan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, agar biz eksport hajmini oshirmoqchi bo‘lsak, logistik imkoniyatlarimizni yanada yaxshilashimiz zarur. Import hajmini oshirish uchun esa, bojxona boji islohatlarini amalga oshirishimiz kerak.

Adabiyotlar ro‘yxat:

1. M. Jalolova, U. Sangirova, I. Yakubov, H. Rahimov, and N. Kholmatova, “Economic efficiency of the transport system and logistics in the republic of Uzbekistan,” *Transp. Res. Procedia*, vol. 63, pp. 1061–1066, 2022, doi: 10.1016/j.trpro.2022.06.107.

2. Ü. Töngür, K. Türkcan, and S. Ekmen-Özçelik, “Logistics performance and export variety: Evidence from Turkey,” *Cent. Bank Rev.*, vol. 20, no. 3, pp. 143–154, 2020, doi: 10.1016/j.cbrev.2020.04.002.

3. H. Kreuter and M. Riccaboni, “The impact of import tariffs on GDP and consumer welfare: A production network approach,” *Econ. Model.*, vol. 126, no. May, p. 106374, 2023, doi: 10.1016/j.econmod.2023.106374.

Xudayberganova Zarofat Zohidovna,
TDIU, “Bank ishi va auditi” kafedrasi dots., PhD.
Rahmonova Rushana G‘anijon qizi,
TDIU, Iqtisodiyot fakulteti I-71 guruh talabasi

O‘Z BIZNESINI MILLIY CHEGARALARDAN TASHQARIDA KENGAYTIRISH VA XALQARO SAVDODA ISHTIROK ETISH ISTAGIDA BO‘LGAN YOSH TADBIRKORLARNI QO‘LLAB-QUVVATLASH

Annotatsiya. Bugungi kunda yoshlar orasida tadbirkorlik muhitini yaratish,ularda salbiy tajriba yoqligi,tavakkalchilik muhitiga tayyorligi,faol hayotiy pozitsiya ega ekanligi hamda zamonaviy texnologik tendensiyalardan unumli foydalana olishi bilan ajralib turadi.

Kalit so‘zlar: kichik va o‘rta biznes, tavakkalchilik.chakana savdo, soliq tizimi, kompleks soliq qonunchiligi, soliq imtiyozlari, China SME Online-CSMEO, start-up.

Global rivojlanayotga dunyoda barchamizga ma’lumki yoshlar doimo samarali ijodkor hamdan agar o‘zlari uchun tog‘ri yo‘lni topa olsalar o‘z biznesini juda tez rivojlantira oladigan katta kuchga ega bo‘lga aholi toifasidir. Bu esa o‘z iqtisodiyoti rivoji uchun kurashayot har bir davlat uchun yoshlarning tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash natijasida kichik va o‘rta biznes shakllarining keng ko‘lamda shakllanishi shu bilan birga, bandlike uchun pul sarflamasligi hamda yangi ish o‘rinlari tashkil qilish kabi omillar bilan yuksak natijalarga erisha oladi.

Kichik va o‘rta biznesni tashqi savdo bilan integratsiyalashgan holda rivojlantirishga yoshlarni jalb qilish tog‘risida Prezidentimiz ma’ruzalarida bir necha bor ta’kidlangan. Afsuski, hozirgi vaqtda mamlakatda uning rivojlanishida ma’lum darajada pasayish kuzatilmoqda. Statistik ma’lumotlarni o‘rganishda ikkita salbiy tendentsiyani kuzatish mumkin. Birinchisi, o‘z biznesini ochayotgan yoshlar sonining kamayishi, ikkinchisi, birinchi yil ichida yopilgan korxonalarning yuqori ulushi. Bu ko‘p jihatdan yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish bo‘yicha mavjud tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning yetarli darajada samarali faoliyat ko‘rsatmayotgani bilan bog‘liq.

Jamiyat yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish, rag‘batlantirish va ommalashtirishga muhtoj. Uning tashabbuskorligi, moslashuvchanligi va yoshlarning tavakkal qilish qobiliyati bilan bog‘liq xususiyatlarimintaqa iqtisodiyoti rivojlanishining dvigateliga aylanadi[54]

Aksariyat Yevropa mamlakatlari va AQShda davlat boshqaruvidagi joriy tendentsiya chakana savdo sohasida kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirish va himoya qilishning faol siyosati bilan ham bog‘liq. Eng keng

[54] Ivanova A.V. Universitet sharoitida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish omillarini har tomonlama baholash: dissertatsiya avtoreferati 2013 yil.

tarqalgan texnologiyalardan biri savdo maydoni belgilangan chegara darajasidan oshmasligi kerak bo‘lgan do‘konlarni ochish uchun tartibga soluvchi ruxsatnomalarni berishdir. Masalan, Frantsiyada 1973 yildan boshlab maydoni 300 kv.m dan ortiq bo‘lgan do‘konlarni ochishni cheklovchi bir qator qonunlar qabul qilindi Bugungi kunda xuddi shunday talablar Avstriya, Belgiya, Daniya, Finlyandiya, Germaniya, Vengriyada, Italiya, Polsha, Portugaliya va Ispaniya qo‘llaniladi. [55]

Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash sohasida milliy va xorijiy tashkilotlar o‘rtasida texnologik hamkorlik uchun zarur infratuzilmani yaratish prinsiplarini quyidagicha izohlash mumkin:

- biznes muammolarini o‘rganish:
- biznes sohasida axborot to‘plash va siyosatni ishlab chiqishda;
- biznes subyektlariga xizmatlar ko‘rsatishning kompleks tizimini yaratish;
- savdo yarmarkalari, ko‘rgazmalar tashkil etish va ishbilarmonlik muzokaralarida yordam berish;

E’tibor qaratishimiz kerak bo‘lgan yana bir necha vazifalar quyidagilar:

Tadbirkorlikni to‘liq davlat tomonidan moliyalashtiriladigan davlat jamg‘armasi tashkil qilish hamda uning asosiy vazifasi qilib kichik va o‘rta tadbirkorlik sub’yektlarining qonuniy daromadlarini har qanday shaxs va tashkilotlarning xurujlaridan himoya qilishdan iborat qilib belgilashdir. Shuningdek yoshlar,tadbirkorlik faoliyati uchun turli xil bank kreditlarini olish uchun kafil va garov vazifasini o‘tash uchun davlat fondlarini yaratish. [56] Biznesning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchn yana biz muhim omil bu biri samarali soliq tizimi, kompleks soliq qonunchiligi va soliq imtiyozlarining shakllantirilganidir.

Milliy kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash uchun milliy integratsiyalashgan axborot tizimlari imkoniyatlaridan muvaffaqiyatli foydalangan davlatlardan biri Xitoydir. 2001 yilda mamlakat hukumati Rivojlanish va islohotlar bo‘yicha Milliy komissiya ko‘magida mamlakatning barcha hududlariga xizmat ko‘rsatadigan Xitoy, China SME Online-CSMEO davlat notijorat axborot xizmatini ishga tushirdi. Ushbu xizmat veb-saytida 58 ta asosiy sarlavha va 1000 tagacha turli xabarlarni o‘z ichiga olgan 180 tematik bo‘lim mavjud bo‘lib, har kuni 200 mingdan ortiq foydalaniladi .Ushbu axborot tarmog‘i qonunchilikdagi o‘zgarishlar, mahalliy va tashqi bozorlar marketingi natijalari to‘g‘risida dolzarb ma’lumotlarni taqdim etadi, milliy kichik va o‘rta biznes bozorining holati, turli hududlardagi kichik korxonalarning mehnat resurslariga bo‘lgan ehtiyoji to‘g‘risida umumiy ma’lumotlarni e’lon qilishda keng imkoniyatlar yaratadi[57].

---

[55] Poole R., Clarke G., Clarke D.” Yevropa oziq-ovqat chakana savdosida o‘sish, kontsentratsiya va tartibga solish” Yevropa shahar va mintaqaviy tadqiqotlar-2012.

[56] Zaku Roera “D’orientation du commerce et de l’artisanat” rasmiy jurnali va http: // www. La-documentation francaise.fr/ internet sayti.

[57] https://www.economist.com/topics/italy internet saytidan.

Xulosa qilib aytadiga bo‘lsak, Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash uchun xalqaro savdo bo‘yicha treninglar va dasturlar tashkil etish,yosh tadbirkorlarga xalqaro bozorlarda ishlash, marketing, branding, moliyaviy muammoatlarga duch kelish va boshqa zarur bilimlarni o‘rgatish uchun treninglar va dasturlar tashkil etish,ularga chet ellarda olib boriladigan xalqaro savdo bo‘yicha konferensiyalarda va tadbirlarda qatnashish imkoniyatlarini taqdim etish, ular bu tadbirlardan foydalanib, yangi bilimlar olishlari va tanishuvlari oshirishlari mumkin. Shuningdek,moliyaviy qo‘llab-quvvat berish, start-up fondlaridan yoki investitsiya dasturlaridan foydalanishlariga yordam berish,ularga xalqaro bozorlarda mahsulotlarini tanitish, branding va marketing strategiyalarini rivojlantirishda yordam berish lozim

Bu usullar orqali yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash, ularni biznesingizga jalb qilish va xalqaro darajada rivojlantirish imkoniyatlariga erisha olishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ivanova A.V. Universitet sharoitida yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish omillarini har tomonlama baholash: dissertatsiya avtoreferati 2013 yil.

2. Zaku Roera “D’orientation du commerce et de l’artisanat” rasmiy jurnali.

3. Poole R., Clarke G., Clarke D. “Yevropa oziq-ovqat chakana savdosida o‘sish, kontsentratsiya va tartibga solish” Yevropa shahar va mintaqaviy tadqiqotlar-2012.

4. http://www.ladocumentationfrancaise.fr/

5. https://www.economist.com/topics/italy

Saidov Sardorbek Oybek o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, magistr

TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNI RIVOJLANTISRISHDA XORIJIY INVESTITSIYALAR O‘RNI VA UNING SAMARADORLIK KO‘RSATKICHLARINI OSHIRISH YO‘LLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantisrishda xorijiy investitsiyalar o‘rni va uning samaradorlik ko‘rsatkichlarini oshirish yo‘llari, investitsiya faoliyatini tashkil etish hamda investitsiya muhiti o‘rganilgan. Shuningdek, mamlakat iqtisodiyotini yanada rivojlantirishda hududlar investitsiya salohiyatini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *xorijiy investitsiya, investitsiya, investitsiyaviy jozibadorlik, iqtisodiy rivojlanish, investitsiya kompaniyalari, hudud investitsiya jarayoni, kapital sig‘imi, investitsion faollik.*

Mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotini barqarorlashtirish, ishlab chiqarish va eksport salohiyatini kengaytirish, milliy iqtisodiyotimizni jahon iqtisodiy tizimiga integrallashuvini ta’minlash dolzarb masalalardan sanaladi.

Mamlakatlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda inson taraqqiyoti omilini rivojlantirish yo‘llari va ular yordamida tashkil etiladigan

korxonalarning faoliyatini yo‘lga qo‘yish yuqorida aytib o‘tilgan dolzarb vazifalarning echimini izlash yo‘lida qilinadigan muhim ishlar jumlasiga kiradi.

Bugungi kunda mamlakatimizda innovatsion faoliyatni rivojlantirish va ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida yirik loyihalar moliyalashtirilib, unga xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida”gi PF-60-sonli Farmonida belgilab berilgan Mamlakatda investitsiya muhitini yanada yaxshilash va uning jozibadorligini oshirish, kelgusi besh yilda 120 milliard AQSh dollari, jumladan 70 milliard dollar xorijiy investitsiyalarni jalb etish choralarini ko‘rish, investitsiyalardan samarali foydalanish hamda eksport hajmlarini oshirish bo‘yicha, “ pastdan-yuqoriga” tamoyili asosida, yangi tizimni yo‘lga qo‘yish rivojlantirish yo‘llariga qaratilgan masalalar belgilab berildi[58][1].

Ishlab chiqarish va eksport salohiyatini kengaytirish, milliy iqtisodiyotimizning jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvini ta’minlash muhim vazifalardan sanaladi. Bu borada xorijiy investitsiyalarni jalb etish va hamkorlikda korxonalar tashkil etishning ahamiyati katta. Shu boisdan mamlakatimizda xorijiy sarmoyadorlarning faoliyat yuritishi uchun zarur qonunchilik bazasi yaratilgan.

Hududlar va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga katta hissa qo‘shishga qodir yirik strategik investitsiya loyihalarini amalga oshirish imkoniyatlarini yaratish uchun qulay investitsiya iqlimi va ishbilarmonlik muhitini shakllantirish orqali strategik masalalarni yuzaga chiqarish va hal etish Strategik rivojlanish agentligining asosiy vazifasi hisoblanadi.

O‘zbekiston Ruspublikasida iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha belgilangan ustuvor vazifalar amalga oshirilayotgan investitsiya siyosatining samaradorlik darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Yurtimizda investorlar uchun qulay investitsion muhit, imtiyoz va preferentsiyalar tizimi yaratilgan. Mamlakat iqtisodiyotiga jalb etilayotgan xorij sarmoyasining yildan-yilga ortayotgani buning yaqqol dalilidir.

Mamlakatda kata sarmoya loyihalarini amalga oshirish, yuqori texnologiya ishlab chiqarish obyektlarini barpo etish uchun iqtisodiyotni rivojlantirish va xorijiy sarmoyarlarni jalb qilish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan bir vaqtda bu sohadagi faoliyat samaradorligi, bunda avvalo, bor resurslardan samarasiz foydalanish, investitsiya dasturlari kiritilgan loyihalarning iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqligi va rentabelligi masalalari yuzaki o‘rganilganligi bilan bog‘liq qator kamchiliklar salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Qayd etilgan masalalar mamlakatning investitsiyali jozibadorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatib kelmoqda.

Shunga ko‘ra, “O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi” da ishlab chiqarishning modernizatsiya qilishda, texnik va texnologik jihatdan yangilash, ishlab

[58] Sh. Mirziyoyev “2022 — 2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida”gi PF-60-sonli Farmoni. Lex.uz

chiqarish, transport-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilma loyihalarini amalga oshirishga qaratilgan faol investitsiya siyosatini olib borish investitsiya muhitini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiyoti tarmoq va hududlariga xorijiy, avvalo, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish singari vazifalar belgilab berildi. Mazkur vazifalar xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda inson taraqqiyotini omilini rivojlantirish yo‘llarini takomillashtirish zarurligidan dalolat beradi.

Yuqori darajada rivojlangan davlatlar tajribasi ularning iqtisodiy yuksalishida faol investitsiya siyosati markaziy o‘rinni egallashini tasdiqlaydi. Shu bois O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlari uning investitsiya siyosatida to‘liq aks ettirilishini taqozo etadi.Bozor iqtisodiyoti islohotlarini chuqurlashtirish, iqtisodiyotni erkinlashtirish va mulk huquqini himoya qilishni mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi mamlakatimizda investitsiya muhitini yaxshilash hamda hajmi tobora ortib borayotgan xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Har qanday mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy rivojlanishida investitsiyalarning jumladan, xorijiy investitsiyalarning ahamiyati kattadir. Ma’lumki, xar qanday davlat dunyodan ajralgan holda, jahon tajribalarini o‘rganmasdan, dunyoning etakchi davlatlari ilm, fan va texnika sohasida erishgan yutuqlarini qabul qilmasdan rivojlanishi mumkin emas.

O‘zbekistonda iqtisodiy siyosat o‘zidagi yaqqol ko‘zga tashlanuvchi industrial ustuvorliklar bilan ajralib turadi. Bunda xorijiy investitsiyalar va kreditlarga katta o‘rin ajratilgan.

Bugungi kunda xorijiy investitsiyalarni yanada kengroq miqyosda jalb qilish, xorijiy investorlarni o‘z mablag‘larini mamlakat iqtisodiyoti uchun sarflashga qiziqtirish maqsadida qonun asosida ular uchun imtiyozli moliyaviy sharoitlar yaratilgan, jumladan:

- xorijiy investorlar kapitalini saqlanishi uchun kafolatlar;
- ko‘rilgan zararlarni qoplanishi uchun kafolatlar;
- soliqqa tortish tizimida ularga oid belgilangan imtiyozlar;
- foyda va daromadlarni xorijga olib chiqib ketishning erkinligi;
- milliy so‘mda va xorijiy valyutasida olingan foydalarni o‘tkazish va olib chiqib ketish imkoniyati;
- bojxona imtiyozlarining mavjudligi;
- xorijiy investorlarning mulklari va ularning o‘zlarini xavf xatarlardan sug‘urtaviy muhofaza qilish tizimini yaratilganligi.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning ahamiyati benihoyat katta bo‘lib, u quyidagilar bilan izohlanadi:

- birinchidan, xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo‘ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantiradi;

◉ ikkinchidan, import o‘rnini bosuvchi tovar ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish va buning uchun xorijiy investitsiyalarni iqtisodiyotning ustuvor sohalariga yo‘naltirish va provardida aholining me’yordagi turmush darajasini ta’minlash imkonini yaratadi;

◉ uchinchidan, kichik biznesni rivojlantirish va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini jadallashtirish orqali o‘sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta’minlaydi;

◉ to‘rtinchidan, korxonalarning eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy-texnik bazasini yangilaydi va texnik qayta qurollantiradi;

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimiz qurilish sanoatiga xorijiy sarmoyalarni jalb etayotgan korxonalarni iqtisodiy rag‘batlantirish va zaruriy sharoitlarni yaratib berish o‘ta muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu turdagi korxonalarni rag‘batlantirish asosan soliq imtiyozlari orqali amalga oshiriladi. Chunki har bir investor o‘z sarmoyasini biror hududga kiritar ekan uni befarq qoldirmaydigan va e’tiborini tortadigan asosiy masala u erda amal qilayotgan soliq qonunchiligi hamda soliqlardan berilayotgan imtiyozlar masalasidir. Demak, investitsiyalar har qanday iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi va uning taraqqiyotini ta’minlovchi kuch ekan, barcha imkoniyatlarimizni ishga solib iqtisodiyotimizga yo‘naltiriladigan investitsiyalar hajmini oshirishimiz lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo‘ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy majlisga Murojaatnomasi.//Xalq so‘zi, 2018 yil 29 dekabr.

2. Sh.M. Mirziyoev. “Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari” tamoyiliga asosan yettita ustuvor yo‘nalishdan iborat 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” 2022-yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi – stat.uz

Hikmatullayev Olimxon Asatulla o‘g‘li,
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistr

BANKLARNING INVESTITSIYA FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotida banklarning investitsiya faoliyati samaradorligini oshirish yo‘llari, uslublari yoritilgan bo‘lib, bunda tijorat banklarining investitsion portfelini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlari, O‘zbekiston Respublikasining xalqaro va milliy investitsion holati tahlili hamda tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlar tahlili bayoni keltirilgan. Shuningdek, tijorat banklari investitsion resurslarini boshqarishdagi*

mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari va tijorat banklarining investitsion faolligini hamda samaradorligini oshirish yo‘nalishlari, shuningdek tijorat banklarining investitsiya sohasidagi munosabatlarni samarali tashkil qilish to‘g‘risida fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *tijorat banklari, investitsiya faoliyati, hududiy investitsiya, kredit, investitsion resurslar, investitsion faollik, investitsiya samaradorligi, bankning investitsioyon siyosati, investitsion muhit va davlat siyosati.*

Globallashuv sharoiti mamlakatlar o‘rtasidagi integratsiya jarayonlarini ham jadallashtirib yubordi. Bu sur’atlar ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy, madaniy-gumanitar, sport, qo‘yingki, davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarida o‘z ifodasini topmoqda. Bunday tendensiyalar, albatta, moliya bozorlari, tijorat banklari, moliyaviy mexanizmlar, xususan, investitsiyalar oqimi qiyofalarini mutlaqo o‘zgartirib yubordi. Binobarin, bugun qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritayotgan bo‘lsa, o‘z iqtisodiyotining barqaror o‘sishiga erishayotgani aksiomaga aylanib ulgurdi.

Ushbu yo‘nalishda tijorat banklarining kapitallashuvi va investitsiyaviy faolligini yanada oshirish, iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlarning ustuvor yo‘nalishlarini qayta tiklash va kengaytirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga qaratilgan kreditlash hajmini oshirish alohida o‘rin tutadi. Shuni ta’kidlash lozimki, har bir mamlakatda investitsiyalarsiz modernizatsiya ham, yangilanish ham amalga oshmaydi. Bu o‘rinda mamlakatimizda nafaqat korxonalar tomonidan investitsiya loyihalarini amalga oshirishni jadallashtirishni, balki bundan tijorat banklari qanchalar manfaatdor ekani va ular bu loyihalarda o‘z kredit resurslari bilan nechog‘lik faol ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun tijorat banklari yetarli kapitalga ega, moliyaviy barqaror bo‘lishi, ular yirik investitsiya institutlariga aylanishi darkor. Tijorat banklari oldiga qo‘yilgan bunday mas’uliyatli vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun aniq va puxta o‘ylangan chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim bo‘ladi.

Bugungi kunda mamlakatimizda innovatsion faoliyatni rivojlantirish va ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida yirik loyihalar moliyalashtirilib, unga xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida belgilab berilgan 2022-2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning uchinchi ustuvor yo‘nalishining “Milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur’atlarini ta’minlash” bo‘yicha Davlat ulushiga ega tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlab, 2026 yil yakuniga qadar bank aktivlarida xususiy sektor ulushini 60 foizgacha yetkazish masalalari belgilab berilgan .

Respublikamiz hukumati tomonidan mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo‘llab-quvvatlash, aholini ish bilan ta’minlash va ijtimoiy jihatdan himoyalashga

yo‘naltirilgan alohida chora-tadbirlar bilan bir qatorda to‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida ko‘plab samarali ishlar olib borilmoqda.

Iqtisodiyotda bozor munosabatlari qaror topayotgan hamda mulkchilikning turli shakllariga mansub korxonalar, jumladan, xususiy mulkdorlar sinfi paydo bo‘layotgan sharoitda investitsiyalarni kreditlash muammolari tijorat banki uchun katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, O‘zbekiston iqtisodiyotini hududiy va tarmoq tarkibini iqtisodiy siyosat manfaatlari yo‘lida tartibga solish maqsadida investitsion jarayonlarni moliyalashning bozor mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish iqtisodiy taraqqiyotning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. Ana shu keng miqyosli vazifalarni hal etish tijorat banklari o‘zlarining investitsion portfellarini oqilona tashkil etish va ularni samarali boshqarish orqali o‘z mablag‘larini yanada ko‘paytirish hisobiga investitsiya loyihalarini moliyalashning noan’anaviy manbalarini izlab topish bilan bog‘liq bo‘lgan ilmiy izlanishlarni olib borishni talab etadi.

Mamlakatimizning hozirgi rivojlanish bosqichida, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va chuqurlashtirish kuchli ijtimoiy siyosat bilan olib borilayotgan bir paytda, iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lgan bank tizimining barqarorligini oshirish va yanada rivojlantirish dolzarb masalalardan bo‘lib hisoblanadi. Hozirgi kunda bank investitsiya tizimi rivojlanib borar ekan, banklar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar, hisob-kitoblarni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish, banklar tomonidan olib borilayotgan investitsiya faoliyatini samaradorligini makro- hamda mikroiqtisodiy darajalarda oshirib borish talab etiladi. Tijorat banklar tomonidan olib borilayotgan investitsion faoliyat maqroiqtisodiy siyosatga manfaatli bo‘lishi bilan birga banklarga ham yuqori samara beruvchi faoliyat turi sifatida shakllanishi muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bu albatta, mamlakatda investitsiya siyosatini yanada isloh qilish bilan tijorat banklarning investitsion faoliyatini va siyosatini yanada takomillashtirish uning samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish kerakligini anglatadi. Ma’lumki, investitsiya va banklarning investitsion faolligi mamlakat miqyosida iqtisodiyotni rivojlanishiga, modernizatsiya va ishlab chiqarish hamda xizmatlar sohasini takomillashiga olib keladi.

Mamlakatimizning hozirgi rivojlanish bosqichida, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va chuqurlashtirish kuchli ijtimoiy siyosat bilan olib borilayotgan bir paytda, iqtisodiyotning ajralmas qismi bo‘lgan bank tizimining barqarorligini oshirish va yanada rivojlantirish dolzarb masalalardan bo‘lib hisoblanadi. Hozirgi kunda bank investitsiya tizimi rivojlanib borar ekan, banklar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar, hisob-kitoblarni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish, banklar tomonidan olib borilayotgan investitsiya faoliyatini samaradorligini makro- hamda mikroiqtisodiy darajalarda oshirib borish talab etiladi. Tijorat banklar tomonidan olib borilayotgan investitsion faoliyat maqroiqtisodiy siyosatga manfaatli bo‘lishi

bilan birga banklarga ham yuqori samara beruvchi faoliyat turi sifatida shakllanishi muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bu albatta, mamlakatda investitsiya siyosatini yanada isloh qilish bilan tijorat banklarning investitsion faoliyatini va siyosatini yanada takomillashtirish uning samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish kerakligini anglatadi. Ma'lumki, investitsiya va banklarning investitsion faolligi mamlakat miqyosida iqtisodiyotni rivojlanishiga, modernizatsiya va ishlab chiqarish hamda xizmatlar sohasini takomillashiga olib keladi. O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi Qonunini samarali ijro etilishi uchun investorlar bilan Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, hokimliklar, xorijdagi diplomatik vakolatxonalar va tijorat banklari rahbarlari o'rinbosarlaridan iborat bo'lgan davlat hokimiyat organlari hamkorligining 4 bosqichli mexanizmi muvaffaqiyatli yo'lga qo'yilgan. Ushbu mexanizm investorlarning barcha so'rovlariga tezkor javob qaytarish va qonunda nazarda tutilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishining samaradorligini kerakli tarzda nazorat qilish imkonini beradi.

Shu nuqtayi nazardan, Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankining ko'magi bilan tuzilgan, Respublikada faoliyat yuritayotgan investorlar bilan bevosita muloqotni ta'minlaydigan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xorijiy investorlar kengashining rolini ta'kidlash muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro hakamlik sudlari institutining rivojlanishi ham faol qo'llab-quvvatlanmoqda. O'z navbatida, bu mamlakat investitsiya muhitining muhim va tizim tashkil etuvchi tarkibiy qismi bo'lgan qonun ustuvorligini hamda davlat va mahalliy investorlar zimmasidagi majburiyatlarning to'g'ri bajarilishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Sh.M. Mirziyoev. "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan yettita ustuvor yo'nalishdan iborat 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28- yanvardagi PF-60-son Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi – stat.uz

3. Khudoyberdiev M.U. Increasing the investment activity of commercial banks in the implementation of innovative technologies. Proceeding of International Conference on Scientific Endeavors and opportunities Hosted from Telavi, Georgia on 17th -18th March, 2021 www.econferenceglobe.com.

4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank ma'lumotlari. www.cbu.uz

Narzullayev Sarvar Zokirovich,
TDIU Biznes Boshqaruv fakulteti
2-kurs, talabasi
D. Ismailov
TDIU dots.

MAMLAKATIMIZDA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANISH TENDENSIYASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada tadbirkorlik sohasining rivojlanishi va so‘nggi o‘n yillikda sohada qilinayotgan ishlar hamda uning mamlakatimiz iqtisodiyotida tutgan o‘rni haqida ma’lumot berilgan. Shuningdek maqolada tadbirkorlik sektoriga oid statistik ma’lumotlar tahlili va uning dinamik o‘zgarishlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kichik tadbirkorlik, iqtisodiy islohotlar, iqtisodiy o‘sish, yalpi ichki mahsulot, xususiy sektor, kasanachilik, innovatsion rivojlantirish.

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi nafaqat milliy iqtisodiyotning o‘sish sur‘atlarini jadallashtirishda, balki bugungi kun uchun dolzarb hisoblangan aholini ish bilan ta`minlash va turmush darajasini oshirish masalalarini hal etishda ham etakchi o‘rin tutmoqda. So‘nggi yillarda tadbirkorlik sohasida qilinayotgan islohotlar yilda-yilga oshib, o‘z samarasini kundan-kunga ko‘rsatib bormoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasi tadbirkorlik milliy iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishda, uni barqaror sur’atlar bilan rivojlantirishni ta’minlashda, texnik hamda texnologik qayta jihozlash, yangi turdagi mahsulotlarni o‘zlashtirishda o‘ta muhim rol o‘ynashidan, ichki bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to‘ldirishning asosiy manbayi ekanligidan yaqqol dalolat beradi. O‘zbekiston uchun xususiy tadbirkorlikning mehnatga layoqatli aholini ish bilan ta’minlash yoki o‘zini o‘zi band qilish, uning daromadini oshishidagi ahamiyati, ayniqsa, muhimdir.[1]

Xususiy tadbirkorlik va YaIM orasidagi eng katta bog‘liqlik, bu tadbirkorlik sektorining yildan-yilga oshishi, YaIMga ijobiy ravishda xizmat qiladi, ya’ni uning oshshi ta’minlaydi.

2017–2022-yillarda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan islohotlarning asosiy natijalari.

Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti mutaxassislari tomonidan (PMTI) 2017-2022 yillarda O‘zbekistonda tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan muhim islohotlar va ularning natijasi o‘rganildi.

So‘nggi olti yilda yurtimizda tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan 2 mingga yaqin qonun, farmon va qaror qabul qilindi. Buning natijasida:

- tadbirkorlik sohasida talab etiladigan 114 turdagi litsenziya va ruxsatnoma bekor qilindi;
- 33 turdagi litsenziya va ruxsatnoma o‘rniga xabardor etish tartibi joriy etildi.
- soliq turlari 13 tadan 9 taga kamaytirildi;

- soliq tekshiruvlari turi 13 tadan 3 taga qisqartirildi;
- qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi 20 foizdan 15 foizga kamaytirildi;
- ijtimoiy soliq stavkasi 25 foizdan 12 foizga tushirildi;
- 3,5 ming turdagi tovarlar uchun import bojxona boji va 1,1 ming turdagi tovarlar uchun aksiz solig‘i bekor qilindi;
- 3 mingdan ziyod turdagi tovarlar uchun import bojxona bojlari keskin kamaytirildi.

2022-yil ma’lumotlariga ko‘ra, respublikada faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari tarkibida mas’uliyati cheklangan jamiyatlar 54,2 foizni, fermer xo‘jaliklari 18,1 foizni, xususiy korxonalar 15,3 foizni, oilaviy korxonalar 9,4 foizni, dehqon xo‘jaliklari 1,9 foizni, boshqa shakldagi subyektlar ulushi 1,1 foizni tashkil etgan.

2017-yilda tadbirkorlik subyektlari soni 283 mingdan ortiqni tashkil etgan. Tadbirkorlikni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash borasida so‘nggi 6 yilda amalga oshirilgan islohotlar natijasida bu ko‘rsatkich 2022-yil yakuniga kelib, 523 mingtadan ortib ketdi yoki 2017-yildagiga nisbatan 240 mingtaga yoki 1,8 marotaba ortgan.

O‘zbekistonda 2022-yil yakunlari bo‘yicha har 1000 kishiga to‘g‘ri keladigan tadbirkorlar soni o‘rtacha 15 nafarni tashkil etadi. Bu ko‘rsatkich Toshkent shahrida 36,8 nafarni, Navoiy viloyatida 21,9 nafarni, Sirdaryo viloyatida 18,1 nafarni, Surxondaryo viloyatida 10,3 nafarni, Qashqadaryo viloyatida 10,6 nafarni, Namangan viloyatida 11,4 nafarni tashkil etgan.

2022-yil yakuniga kelib, kichik va xususiy tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi 54,9 foizga, qurilishda 72,4 foizga va bandlik sohasida 74,4 foizga yetdi.[2]

1-jadval

Mamlakatimizda faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni[59]

Yillar	Soni
2018	229666
2019	262930
2020	334767
2021	411203
2022	462834
2023	523556

[59] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi – stat.uz.

2-jadval

Mamlakatimizda hududlar kesimida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni

Hududlar	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	10539	11985	14677	18288	19998	22863
Andijon	20342	22560	25807	31683	34999	39038
Buxoro	12648	14805	19981	24809	27690	30082
Jizzax	9310	11197	14011	17725	19463	22474
Qashqadaryo	14347	16218	20304	25297	31152	36421
Navoiy	7569	9104	14885	17931	20472	22844
Namangan	15949	16975	21461	26531	28949	32305
Samarqand	16005	19629	25643	33114	40724	47943
Surxondaryo	10409	11618	15509	21563	24395	27368
Sirdaryo	7462	8318	11026	13360	13808	15036
Toshkent	21647	25410	32602	40223	44156	49145
Farg‘ona	20225	23304	29300	36117	40403	46350
Xorazm	10900	11815	15453	18875	21984	25616
Toshkent sh.	52314	59992	74108	85687	94641	106071

2023-yilning 1-aprel holatiga ko‘ra, faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar soni 523.6 mingtani tashkil etib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 58,2 mingtaga ko‘payganligini yoki 12,3 % ga ko‘payganligini ko‘rsak bo‘ladi. Kichik tadbirkorlik subyektlarining soni har 1000 aholiga 14,2 birlikni tashkil qiladi.

2023-yil 1-aprel holatiga ko‘ra, faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz) soni jami 523556 tani, shundan yangi tashkil etilayotganlari 23 230 tani tashkil etdi.

2023-yil 1-aprel holatiga ko‘ra, hududlar bo‘yicha faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalarning eng ko‘pi Toshkent shahrida 82 237 tani yoki jamiga nisbatan 19,7 % ni tashkil etadi.

Xulosa qilib aytganda, yildan-yilga yurtimizda sohada qilinayotgan islohotlar, tadbirkorlik sohasining rivishlanishiga va kengayishiga va shu bilan birga ko‘plab bo‘sh ish o‘rinlari yaratadi. Xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi davlatga har tomonlama ijobiy xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.https://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/views/openlesson/download.php/?id=16899.

2. https://review.uz/uz/post/ozbekistonda-yoshlar-tadbirkorligini-qollab-quvvatlash-va-rivojlantirishda-amalga-oshirilayotgan-islohotlar-samarasi.

3. https://imrs.uz
4. https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/usreo-2

Курбонназарова Сабрина Муроджоновна,
Студентка факультета “ Корпоративного управления” Группа МО-01

Абдуллаева Дилфуза Розакуловна,
Старший преподаватель Факультета “ Мировой экономики”

УВЕЛИЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА ПО ОТНОШЕНИЮ К ВВП

Аннотация. в статье рассматриваются причины изменения государственного долга в Республики Узбекистан и способы его предотвращения.

Цель: Исследование и изучение причин увеличения государственного долга, поиск путей его предотвращения.

Государственный долг по отношению к ВВП увеличивается, а экономика страны по отношению к ВВП растёт медленнее. Причиной чего является большой объем государственных расходов, снижение доходов, неплатежеспособность населения и увеличение внутренних, а также внешних заимствований.

Для привлечения внимания иностранных инвесторов и улучшения ситуации в стране, проводятся реформы по активному взаимодействию и участию зарубежных стран в увеличении экономики, расширению возможности и сотрудничества с государством.

Не смотря на принимаемые меры, государственный долг с каждым годом растет. Например, в 2020 году государственный долг составлял 28,8 миллиарда долларов. В 2023 году государственный долг составил 31,5 миллиарда долларов, то есть за 3 года долг вырос почти на 3 миллиардов. Если не попытаться улучшить ситуацию, в 2024 году сумма будет ближе к 35 миллиардам долларов.

Палаты Олий Мажлис рассматривают все отчеты и различные стратегии по управлению государственным долгом.

Если рассмотреть факторы влияющих на повышение государственного долга, то одним из причин является высокий уровень государственных расходов, где Республика тратит на энергетику, транспорт, сельское хозяйство и другие сферы. К тому же, половина этих рачсходов финансируется за счет заемных средств.

Так же на снижение доходов государства влияют, низкие цены на экспорт товаров или маленький объем экспорта, что может сократить доходы страны.

Неплатежеспособность государства может влиять на задолженность страны. То есть, если Узбекистан не заплатит проценты и долги по займам, или будет не в состоянии заплатить долги, то в будущем эти факторы увеличат государственные долги и может привести к другим последствиям.

Повышение задолженности государства по отношению к ВВП, может привести к негативным последствиям, например к ограничению некоторых возможностей, таких как инвестиции в другой сфере. Кроме этого, большой объем государственного долга может повлиять и снизить доверие вкладчиков, а также усложнить доступ к субсидированию на международных рынках.

Для управления и снижения государственного долга, имеются различные меры, таких как увеличение налогов в стране, уменьшение государственных расходов, расширение экспортного потенциала и вовлечение прямых иностранных инвестиции.

Для снижения государственного долга, страна имеет право использования различных экономических инструментов таких как, как выпуск новых акции или реорганизации долгов.

Президент утверждает порядок государственного внешнего заимствования, а Счетная палата Республики активно управляет государственным долгом, чтобы он не увеличивался.

На основе рассмотренных данных можно сделать вывод, что следует проводить мероприятия по вложению инвестиций в стране со стороны высокоэкономичных стран, и самостоятельно развивать экономические инвестиции для привлечения больше иностранных инвесторов.

Список литературы:

1. gazeta.uz
2. https://kun.uz/ru/news/2023/04/03/samyy-vysokiy-pokazatel-v-istorii-uzbekistana-gosdolg-prevysil-29-milliardov-dollarov
3. https://anhor.uz/economy/national-debt/
4. https://lex.uz/ru/docs/6446825#6451348

Нодиров Нурмухаммад Шухратович,
Студент факультета Корпоративного управления Группа МО-01

Абдуллаева Дилфуза Розакуловна,
Старший преподаватель Факультета “Мировой экономики”

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА ГЕРМАНИИ

Аннотация. Зеленая экономика стала одним из ключевых направлений развития многих стран в условиях изменения климата и угрозы экологических кризисов. Германия, как одна из крупнейших экономик мира, активно развивает зеленую экономику, что позволяет ей занимать лидирующие позиции в этой области. В данной статье будет рассмотрено, насколько успешна и развита зеленая экономика Германии, какие меры и инвестиции принимаются для поддержания экологической устойчивости, и какие планы по снижению выбросов парниковых газов принимаются страной.

Цель: Зеленая экономика Германии является одной из самых развитых и успешных в мире, что подтверждается высокими показателями экологической устойчивости, инвестициями в возобновляемые источники энергии, а также стратегическими планами по снижению выбросов парниковых газов. Германия является одним из лидеров в области зеленой экономики, что подтверждается рядом статистических данных.

Например, в 2020 году доля возобновляемых источников энергии в общем объеме производства электроэнергии составила 46%, что является одним из самых высоких показателей в мире. Также Германия является крупнейшим рынком для солнечной энергии в Европе, с установленной мощностью более 55 гигаватт. В рамках зеленой экономики Германия активно инвестирует в область возобновляемых источников энергии. Например, в 2020 году инвестиции в солнечную энергию составили 10,5 миллиарда евро, а ветровую энергию – 9,1 миллиарда евро. Это свидетельствует о высоком уровне заинтересованности и поддержки со стороны бизнес-сектора и правительства. Германия также активно работает над снижением выбросов парниковых газов. Согласно статистике, в 2020 году уровень выбросов углекислого газа снизился на 42% по сравнению с 1990 годом. Это свидетельствует о серьезном подходе к проблеме климатических изменений и стремлении к уменьшению негативного воздействия на окружающую среду.

Зеленая экономика Германии также оказывает положительное влияние на экономический рост страны. Например, согласно данным Федерального министерства экономики и энергетики Германии, зеленые технологии и возобновляемые источники энергии создают более 300 000 рабочих мест

и приносят прибыль более чем на 40 миллиардов евро ежегодно. Таким образом, зеленая экономика Германии является успешной и эффективной моделью, которая сочетает в себе высокие технологические достижения, инвестиции в возобновляемые источники энергии и стратегические планы по снижению выбросов парниковых газов. Эти усилия не только способствуют экологической устойчивости страны, но также оказывают положительное влияние на экономический рост и благосостояние населения.

Вывод. Зеленая экономика Германии является одной из самых развитых и успешных в мире, что подтверждается высокими показателями экологической устойчивости, инвестициями в возобновляемые источники энергии, а также стратегическими планами по снижению выбросов парниковых газов. Эти усилия не только способствуют экологической устойчивости страны, но также оказывают положительное влияние на экономический рост и благосостояние населения.

Список литературы:

1. https://www.gosrf.ru/kak-zeleneet-krupnejshaya-ekonomika-evropy/.
2. https://igtipc.org/ru/news/812-20200528-123359
3. https://www.dw.com/ru/frg-nado-namnogo-bystree-zamenat-gaz-zelenoj-energiej-issledovanie-iw/a-65810263
4. https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/zelyenye-preobrazovaniya-v-germanii/

Aziz Fayziyev
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Iqtisodiyot” fakulteti IRB-82 guruh
4-kurs talabasi

O‘ZBEKISTONNING XALQARO MOLIYA TIZIMIGA INTEGRATSIYALASHUVINI KUCHAYTIRISH MASALALARI

Anotatsiya. Maqolada xalqaro moliya tizimiga integratsiyalashuvining tarixi, paydo bo‘lish shakllari va rivojlanish jarayonlari ifoda etilgan. Bundan tashqari maqolada, shu sohada jadallik bilan olib borilayotgan ishlar o‘rganildi. Xalqaro tenderda ishtirok etish, to‘lov turlari va loyihaga quyiladigan talablar ko‘rsatilgan, Qo‘shimcha tarzda boshqa xizmatlari ham keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Xalqaro savdo, moliyaviy oqimlar, investitsiya, registrator, integratsiya, kapital, fond bozori, iqtisodiy o‘sish, depozit.

Globallashuv jarayonlarining rivojlanib borishi mamlakatlarni xalqaro maydonga chiqishga va yagona jahon iqtisodiyotini barpo etishga undamoqda. Bu esa “dunyodagi barcha mamlakatlar umumiy iqtisodiy qonunlarga ko‘ra rivojlanadi va ular xalqaro munosabatlar iqtisodiy xarakterining ustuvor bo‘lishini anglatadi”[60].

[60] Aliyev A.A. Tashqi Iqtisodiy faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish, o‘quv qo‘llanma, 2007, 10 – b

Ammo, haqiqiy muammo shundaki, bunday ko‘p miqdordagi hujjatlar bozorga yangi manfaatdor tomonlarning kirib kelishiga to‘sqinlik qilishi va albatta xorijiy investorlarni tushkunlikka solishi mumkin. Bu esa, olim O.Narziyevning fikricha, qimmatli qog‘ozlar bozorini davlat ro‘yxatidan o‘tkazishning o‘zi ham dastlabki bosqichlaridanoq katta byurokratik qog‘ozbozlik bilan to‘lib-toshgan degan ishonch tufayli fond bozoriga qiziqishni pasaytiradi.

1. Yana bir muammolardan biri bu bozorning barcha ishtirokchilari uchun axborot ochiqligini ta’minlaydigan mustaqil registratorlarning, kliring markazlarining yanada zamonaviy tizimining, shuningdek, yetarli darajada rivojlangan infratuzilma va zarur axborot ta’minoti bazasining mavjud emasligi. Ayni paytda O‘zbekiston fond birjasida emitentlar va ularning qimmatli qog‘ozlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar yetarli darajada aniq va yaxshi oshkor etilmagan. Ya’ni bu bo‘yicha axborot bazalari mavjud emas. Oddiy fuqaro va korxonalar uchun doimgidek mavhum.

2. Moliya tizimiga integratsiyalashuvda yana bir soha borki uning o‘rni juda ham sezilarli darajada. U ham bo‘lsa, bank-moliya sohasidir. Xalqaro Savdo Administratsiyasi[61] fikriga ko‘ra, mamlakatimiz bank sohasi samarasiz faoliyat yuritayotgan sektorlar biri bo‘lib, jahonga kirib borishini cheklaydi. Ya’ni: “Uchtayirik davlat va yettita qisman davlat banklari sektor jami aktivlari va kapitalining 80 foizini nazorat qiladi. Xususiy tijorat banklari nisbatan kichik o‘yinchilardir.

Davlat ulushi mavjud banklarning jami aktivlari qiymati (2022-y)

1-rasm. Davlat ulushi mavjud banklarning jami aktivlari qiymati[62]

Davlat banklari hukumatning rivojlanish strategiyasini amalga oshirishda amalda hukumat agenti hisoblanadi”,- deya fikr bildirilgan. Rasmdan ham ko‘rinib turibdiku, davlat ulushi mavjud banklar 408403 mlrd so‘m aktivlarga ega, boshqa banklar esa undan 4 marotaba kamroq.

Shu sababdan, Yana bir muammolardan biri sifatida, “mamlakatimizdagi tijorat banklari tomonidan qimmatli qog‘ozlarni muomalaga chiqarish bilan bog‘liq bo‘lgan jarayonlarni yanada soddalashtirish va ularning emitentlar ham-

[61] https://www.trade.gov/country-commercial-guides/uzbekistan-market-challenges
[62] https://cbu.uz/uz/

da investorlar uchun jozibadorligini oshirish, banklarning uzoq muddatli resurslarini ko‘paytirish borasida bank depozitlari, depozit sertifikatlari va korporativ obligatsiyalarining yangi turlarini yanada takomillashtirish[63] zarurligini ayta olishimiz mumkin.

Xususan, “Xitoy-Qirg‘iziston-O‘zbekiston” temir yo‘li mamlakat eksport salohiyatini oshirishga, uning tranzit imkoniyatlaridan samarali foydalanishga sharoit yaratadi. Mamlakatda qazib olinadigan ko‘mir va gidroelektrostantsiyalarda ishlab chiqariladigan energoquvvatlar mintaqaning ushbu yo‘nalishdagi ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilishi bilan birga, mamlakatlar o‘rtasidagi integratsiya jarayonlarini faollashtirishning muhim omili bo‘lishi mumkin.

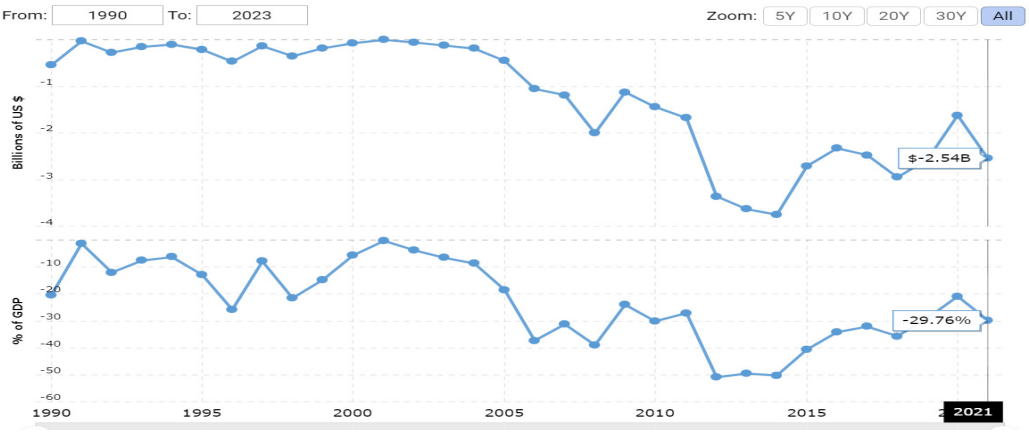

2-rasm. Qirg‘iziston Respublikasining savdo balansi (1997-2021y, mlrd dollari)[64]

Qirg‘iziston “Tashqi siyosiy konsepsiyasida”[65] respublika barqaror rivojlanishi va aholi turmush darajasi o‘sishini ta’minlash uchun mintaqaviy va xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlarida qatnashishi strategik maqsad sifatida belgilab qo‘yilgan.

Bu borada asosiy e’tibor, xorijiy investitsiyalar asosida mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, tashqi savdoni erkinlashtirish, Butunjahon savdo tashkiloti va YeOIIga a’zosi hamda Yevropa Ittifoqi doirasida “Umumiy preferensiyalar tizimi” foydalanuvchisi sifatida milliy mahsulotlarini halqaro bozorlarga erkin chiqarish, mintaqaviy va xalqaro transport-kommunikatsiya tarmoqlariga qo‘shilish, mamlakatning sayyohlik imkoniyatlaridan samarali foydalanish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish masalalariga qaratilmoqda. Qirg‘iziston hukumati Markaziy Osiyo mintaqasida insonlar, tovar va xizmatlar hamda kapitalning erkin harakatlanishini ta’minlovchi har tomonlama manfaatli integratsiyaviy loyihalarni qo‘llab-quvvatlashini ta’kidlaydi.

[63] file:///C:/Users/User/Downloads/o-zbekistonda-qimmatli-qog-ozlar-bozorining-hozirgi-holati-tahlili-va-bu-bozorda-kapital-jalb-qilishning-istiqbollari.pdf

[64] https://www.macrotrends.net/countries/KGZ/kyrgyz-republic/trade-balance-deficit

[65] Концепция внешней политики Кыргызской Республики от 2019 года. http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430045

Qirg‘iz Respublikasining 2040-yilgacha rivojlanish strategiyasida YeOII doirasida yoqilg‘i-energetika resurslarining umumiy bozorini shakllantirish, ishlab chiqarish va tranzit salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi loyihalarni amalga oshirish, ishlab chiqarish omillarini to‘siqliklarsiz harakatini ta’minlovchi mexanizmlarni takomillashtirish lozimligi ko‘rsatib o‘tilgan.

MDH davlatlaridan tashqari, Yevropa Ittifoqiga a’zo bo‘lgan mamlakatlarning ham xalqaro moliya va iqtisodiyot integratsiyasiga ishtirok etganlik tajribasidan ham o‘rganishimiz mumkin. Xususan, Finlyandiya o‘zini qishloq va o‘rmon xo‘jaligiga asoslangan tinch iqtisodiyotdan texnologiya va dizayn bo‘yicha global markazga aylantirdi. Mamlakat jahon iqtisodiyotiga yuqori darajada integratsiyalashgan, xalqaro savdo uning yalpi ichki mahsulotining uchdan bir qismini tashkil qiladi. Finlyandiyaning savdo nufuzi 5,5 million kishilik kamtarona aholisidan ancha yuqori. Dastlabki ma’lumotlarga ko‘ra, 2021-yilda Finlyandiya YaIM 271 milliard dollarni, aholi jon boshiga nominal YaIM 48 871 dollarni tashkil etdigan (Kanada yoki Buyuk Britaniyadan yuqori). Bu yevrodan foydalanadigan yagona shimoliy mamlakat. Finlyandiya muntazam ravishda ta’lim, hayot sifati, raqobatbardoshlik va shaffoflik bo‘yicha xalqaro so‘rovlarning eng yuqori o‘rinlarini egallaydi.

Dunyoning ikkinchi shimoliy poytaxti Xelsinki Tallin, Sankt-Peterburg va Stokgolmga temir yo‘l, dengiz va havo orqali oson ulanishga ega. Yevropa Ittifoqi Finlyandiya umumiy savdosining deyarli 65 foizini tashkil qiladi. Finlyandiyaning eng yirik ikki tomonlama savdo oqimlari (Yevropa Ittifoqi ichida va tashqarisida) Germaniya, Rossiya va Shvetsiya bilan. Finlyandiyaning asosiy eksport tarmoqlari – transport, elektronika, o‘rmon xo‘jaligi, mashinasozlik va kimyo hisoblanadi. Savdo siyosati Yevropa Ittifoqi tomonidan boshqariladi, u yerda savdoga bog‘liq Finlyandiya an’anaviy ravishda erkin savdo siyosati tarafdori bo‘lib kelgan. 2021-yilda Qo‘shma Shtatlar Finlyandiya eksporti bo‘yicha uchinchi yirik bozor va Finlyandiyaning oltinchi yirik import manbai bo‘ldi.

Qo‘shma Shtatlar va Finlyandiya o›rtasidagi ikki tomonlama tovar va xizmatlar savdosi taxminan 11,6 milliard dollarni tashkil etdi. Ikki tomonlama tovarlar savdosi taxminan 7,4 milliard dollarga teng bo‘lgan. AQShning Finlyandiyaga eksporti 2,5 milliard dollar bo‘lib, asosan kompyuter va elektron mahsulotlar, minerallar va rudalar, transport uskunalari, kimyoviy moddalar va elektr bo‘lmagan mashinalar.

Biznes va start-uplarni boshlash Finlyandiyaning **arzonroq** va kamroq **protsessual** qadamlarni talab qilsa-da, Finlyandiya tadbirkorlari bu bosqichlarni bajarish uchun butun Yevropa Ittifoqiga qaraganda ko‘proq vaqt sarflashadi. Ammo, elektr **aloqasi** Finlyandiyaning **oltita** shahrining barchasi Evropa Ittifoqi **o‘rtacha** ko‘rsatkichidan yuqori bo‘lgan sohadir. Finlyandiyada kommunal xizmatlar **o‘z** mijozlarini kamroq vaqt va **arzon** narxlarda bog‘laydi va elektr ta’minoti Yevropa Ittifoqidagi eng ishonchli hisoblanadi.

Finlyandiya shaharlarida ishbilarmonlik muhitini yaxshilash b**o‘**yicha, **ayniqsa**, qurilish ruxsatnomalari, elektr energiyasiga ulanish va tijorat sudlovlari

bo‘yicha ilg‘or tajriba **almashish** imkoniyatlari mavjud. Biznesni boshlash va mulkni topshirishda boshqa iqtisodlardagi ilg‘or **amaliyotlar** Finlyandiyani **o‘zlarining** me’yoriy-huquqiy bazasini modernizatsiya qilishda yanada shijoatli bo‘lishga undaydi.

Xulosa va tahlil.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, xalqaro moliya tizimi – ikki yoki undan ko‘p bo‘lgan mamlakatlar o‘rtasidagi makroiqtisodiy munosabatlar va ularning pul operatsiyalari bilan shug‘ullanadigan moliyaviy iqtisodiyotning tizimi. Foiz stavkasi, ayirboshlash kursi, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va valyuta kabi tushunchalar ushbu moliya tizimiga kiradi. Biz globallashgan dunyoda yashamoqdamiz. Rivojlangan mamlakatlar rivojlanayotgan mamlakatlardan arzon ishchi kuchini, rivojlanayotgan mamlakatlar esa xizmatlar va mahsulotlarni izlaydi. Ikki davlat o‘rtasida savdo sodir bo‘lganda, ular moliyaviy integratsiyaga kirishishadi. Biroq, moliyaviy globallashuv va moliyaviy integratsiya, asosan, turli tushunchalardir. Moliyaviy integratsiya deganda alohida davlatning xalqaro kapital bozorlari bilan aloqasi tushuniladi. Shubhasiz, bu tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son.

2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 25-dekabrdagi “2021-yil uchun O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to‘g‘risida” O‘RQ-657-son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 26.12.2020-y., 03/20/657/1669-son

3. O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 913-XII-son Qonuni// Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalqaro va xorijiy moliya institutlari bilan hamkorlikning samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi/ 20.12.2017 yildagi PQ-3439-son.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalqaro moliya institutlari va xorijiy hukumat moliya tashkilotlari ishtirokidagi loyihalarni tayyorlash va amalga oshirish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi/ 16.07.2018 yildagi PQ-3857-son

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalqaro moliya institutlari va donor mamlakatlar ishtirokidagi investisiya loyihalarini boshqarish mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi/ 21.06.2018 yildagi PQ-3796-son.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi

PF-4947-sonli Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.12.2019 y., 06/19/5892/4134-son.

8. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston " NMIU, 2017. – 211 b.

9. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston " NMIU, 2017. – 8 b.

10. www.norma.uz (O'zbekiston Respublikasi axborot xuquqiy portal)

11. www.lex.uz (O'zbekiston Respublikasi milliy qonunchilik bazasi)

12. www.gov.uz (Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali)

13. www.worldbank.org (Jahon banki guruhining rasmiy sayti)

Ф.Н. Исраилова,
старший преподаватель кафедры " Менеджмент"

Хайкалов Мухаммаджон,

Исхоков Хумоюн
Факультет " Управление бизнесом" МНП-41, 3-курс.

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ВНЕШНЕТОРГОВОГО ОБОРОТА УЗБЕКИСТАНА

Аннотация. В тезисе была рассмотрена внешнеторговая деятельность Узбекистана. А также проанализированы государственные меры, влияющие на развитие внешней торговли, улучшение бизнес-среды и обосновывается необходимость диверсификации внешнеторгового оборота.

Ключевые слова: диверсификация, внешнеторговый оборот.

В современном мире, где границы между странами становятся все более проницаемыми, а экономические связи – все более крепкими, **расширение внешнеторговых отношений** играет жизненно важное значение для развития любой страны. В условиях современной глобальной экономики диверсификация внешнеторгового оборота становится ключевым элементом стратегии развития. Расширение внешнеторговых отношений позволяет Узбекистану экспортировать больше товаров и услуг, что приводит к росту ВВП, созданию рабочих мест и увеличению доходов населения. Узбекистан, стремясь укрепить свою экономическую позицию на мировой арене, активно должна работать над расширением своих внешнеэкономических связей и разнообразием торговых партнеров.

Одним из основных направлений диверсификации внешнеторгового оборота является расширение географии экспорта и импорта. Географическое расположение Узбекистана играет ключевую роль в его международных торговых отношениях. Расположенный в центре Центральной Азии, Узбекистан имеет оптимальное стратегическое положение при отсутствии прямой возможности выхода к морю. Такое положе-

ние обеспечивает нам доступ к другим крупным рынкам, что способствует развитию торговых связей и обмену товарами с этими странами. Расширение географии экспорта и импорта позволит уменьшить зависимость от отдельных рынков и снизить риски, связанные с изменениями в мировой экономике.

В результате осуществленных в республике за последние годы мер по стимулированию экспорта, оптимизации импорта и, в целом, по обеспечению сбалансированности внешней торговли, в январе-декабре 2023 года внешнеторговый оборот в стране составил 62,6 млрд долл. США и увеличился, по сравнению с аналогичным периодом 2022 года, на 12,1 млрд долл. США, или на 23,9 %. Из общего объема ВТО экспорт составил 24 426,2 млн долл. США (к январю-декабрю 2023 года отмечено увеличение на 23,8 %), а импорт – 38 141,2 млн долл. США (увеличение на 24,0 %). В результате сальдо внешнеторгового оборота составило отрицательный баланс на сумму -13 715,0 млн долл. США.

Рис-1. Внешнеторговый оборот Узбекистана 2023 (за январь-декабрь 2023 г., млн долл. США).[66]

На сегодняшний день Республика Узбекистан осуществляет торговые отношения со 198 странами мира. Наибольший объем внешнеторгового оборота зафиксирован с КНР (21,9 %), Россией (15,8 %), Казахстаном (7,0 %), Турцией (5,0 %) и Республикой Корея (3,7 %). Как мы видим из статистики в 2023 году 37,7 % внешней торговли нашей страны, приходится только на долю России и Китая. Это огромные цифры. И это при том, что в последние годы товарооборот с нашими соседями значительно снизился.

Товарооборот Узбекистана с Казахстаном в 2022 году составил 4651,1 млн. долл. США, то в 2023 году эта цифра понизилась до 4398,9 млн. долл. США. Или же товарооборот с Кыргызстаном в 2022 году составил 1263,3 млн. долл. США, а в 2023 году понизился до 953,4 млн долл. США. Особенно сильно понизился товарооборот с нашей братской страной Турцией. По мнению

[66] Агентство статистики при президенте республики Узбекистан (uzstat)

некоторых экспертов именно Турция является той самой альтернативой Россию и Китаю. Товарооборот снизился с 3382,0 до 3099,7 млн. долл. США.

Из позитивного, что радует наш товарооборот с Францией. За аналогичный период торговля повысилась с 344,3 до 984,7 млн. долл. США. Несмотря на сокращение экспорта в Турцию, если экспорт во Францию продолжит увеличиваться, они могут поменяться местами в ближайшие месяцы. Если тенденция не изменится, Франция может обогнать Казахстан к концу года и стать третьим партнером Узбекистана по экспорту.

Рис-2. Страны с наибольшей долей внешней торговли с республикой Узбекистан (за январь-декабрь 2023 г., млн долл. США).[67]

Товарооборот с такими странами как: Иран, Пакистан и Индия остаётся очень низкой. И это при том, что эти страны находятся близко с географической и исторической точки зрения.

Основными аспектами диверсификации внешнеторгового оборота Узбекистана являются:

1. Развитие транспортной инфраструктуры и логистики: улучшение состояния и расширение сети дорог, железных дорог, морских и воздушных портов для обеспечения эффективной транспортировки товаров; внедрение современных технологий отслеживания грузов, оптимизации маршрутов и управления логистикой для снижения затрат и повышения скорости доставки; развитие таможенной инфраструктуры и упрощение процедур таможенного оформления для сокращения времени на границе.

2. Развитие инфраструктуры цифровой экономики: создание цифровых платформ для электронной коммерции, цифровых услуг и финансовых операций; поддержка стартапов и ИТ-инноваций, развитие цифровых навыков у населения и бизнеса; обеспечение кибербезопасности

[67] Агентство статистики при президенте республики Узбекистан (UZSTAT)

и защиты данных для уверенного развития цифровой экономики.

3. Международное сотрудничество и участие в региональных интеграционных процессах: развитие двусторонних и многосторонних экономических отношений с другими странами и региональными блоками; подписание торговых соглашений, создание зон свободной торговли, участие в инвестиционных проектах; обмен опытом и передача технологий, развитие культурного и образовательного сотрудничества.

4. Поддержка малого и среднего бизнеса: создание льготных условий для развития малого и среднего предпринимательства, включая доступ к финансированию и обучению; проведение выставок, ярмарок, бизнес-миссий для продвижения продукции малого бизнеса на внешние рынки; поддержка экспортных компаний через консультации, информационную поддержку и помощь в преодолении барьеров при выходе на внешние рынки.

Активизация альтернативного торгового партнёрства с югом уменьшит критическую зависимость Узбекистана от Китая и России в отношении их торговых путей, позволяет Узбекистану проводить независимую торговую политику.

Таким образом, все эти меры в комплексе способствуют увеличению конкурентоспособности Узбекистана на мировой арене, разнообразию экспортной структуры страны и устойчивому развитию её экономики в условиях быстро меняющегося мирового рынка.

Список литературы:

1. Агентство статистики при президенте республики узбекистан (uzstat)

Усманов Дониёр Ибрагимович,
ТГЭУ, Факультет Бизнес управление, МО-26, 1-курс
Д.С. Насырходжаева,
профессор кафедры “Фундаментальная экономика” ТГЭУ

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ, МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ И ПОВЫШЕНИЯ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ В ОТРАСЛЯХ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация. В нижеизложенные статье говорится о проблемах связанной с охраной окружающей среды, приоритетных направлениях зелёной экономики, её важности и интеграции в национальную экономику Республики Узбекистан, повышение энергоэффективности в отраслях промышленности и значимость стратегии развития 2030 на пути решения данной проблемы.

Ключевые слова: зелёная экономика, охрана окружающей среды, мировой рейтинг, экология, индекс, природные ресурсы, технологии, стратегия.

На сегодняшний день национальная, а также мировая экономика подвергаются глобальным изменениям. Связано же это со многими проблемами, которые до этого момента не учитывались в угоду выгоде и основным принципам рыночной экономики. Предприниматели в погоне за экономическим развитием пренебрегают многими принципами. Одной из главных таких проблем является охрана окружающей среды.

Зелёная экономика – направление в экономической науке, которое подчёркивает необходимость сокращения отрицательного влияние экономической деятельности человека на среду его обитания и которое ставит во главу угла не экономический рост любой ценой, а устойчивость развития с минимальными рисками для окружающей среды. Сторонники этого направления считают, что экономика является зависимым компонентом природной среды, в пределах которой она существует и частью которой является. Сам же термин “ зелёная” [1] экономика был впервые введен в научный оборот в 1989 году докладе, подготовленном группой экономистов-экологов для правительства Соединенного Королевства в рамках консультаций по обеспечению устойчивого развития и его измерения. Основная идея “ зелёной” экономики принадлежит Дэвиду Пирсу, он был ведущим экономистом по ресурсам и окружающей среде. [2]

Интеграция зелёной экономики в экономику Узбекистана берёт своё начало 4 октября 2019 года [3], когда Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев представил Стратегию по переходу которая включает в себя следующие аспекты: в сфере транспорта: расширение производства и использования автотранспортных средств с улучшенными характеристиками энергоэффективности и экологичности в соответствии со стандартами Евро-4 и выше, электромобилей, автомобилей с гибридными двигателями, на газовом топливе, обеспечение поэтапного отказа от использования углеводородного топлива и стимулирование развития электрического транспорта, разработка и развитие новых транспортно-логистических систем, развитие дорожной инфраструктуры.

Также, Указом Президента Узбекистана Шавката Мирзиеёва №УП-158 от 11 сентября 2023 года была принята Стратегия развития Узбекистана до 2030 года.

В рамках Стратегии поставлены ряд приоритетных целей и 5 основных задач, одной из которых является Сбережение водных ресурсов и охрана окружающей среды.

В рамках реформ по сбережению водных ресурсов поставлены цели по повышению культуры рационального водопользования и эффективности

расхода воды в республике, обеспечению рационального водопользования в сельскохозяйственной отрасли, развитию системы ирригации, и водосберегающих технологий, широкое внедрение в управление сферой частного сектора и механизмов государственно-частного партнерства и снижение потребления электроэнергии насосными станциями в рамках широкого внедрения технологий “зелёной энергии”.

Также документом предусмотрена посадка ежегодно 200 миллионов саженцев деревьев и доведение уровня озеленения республики до 30 процентов, создание системы ухода и орошения каждого высаживаемого дерева; увеличение в городе Ташкенте территории зелёных площадей в 5 раз, доведение её до 5 тысяч гектаров; доведение в республике площадей с лесными насаждениями до 6,1 миллиона гектаров, увеличение заготовки семян деревьев и кустарников на 840 тонн; увеличение лесопосадок в регионе Приаралья до 2,3 миллиона гектаров; создание на дне высохшего Аральского моря дополнительно 600 тысяч гектаров зелёных площадей, доведение их общего объема до 2,6 миллиона гектаров или до 80 процентов территории; уменьшение на 10,5 процента количества выбрасываемых в атмосферу загрязняющих веществ и т.д.

Реформы по охране окружающей среды предусматривают кардинальное улучшение экологической обстановки в республике, устранение экологических проблем, влияющих на жизнь человека, расширение общенационального проекта “Яшил макон”, направленного на стабилизацию экологической обстановки, расширение площади лесов, стабилизацию экологической обстановки в регионе Приаралья, смягчение негативного воздействия экологических проблем, возникших в результате высыхания Аральского моря, предотвращение негативного воздействия изменения климата, обеспечение устойчивого сохранения биоразнообразия, улучшение качества услуг по сбору и вывозу твердых бытовых отходов и предотвращение загрязнения атмосферного воздуха, принятие решительных мер по сохранению его природного состава.

Стоит отметить, среди 5 основных идей Стратегии “ Узбекистан-2030”, принятой в целях обеспечения волеизъявления узбекского народа о строительстве свободного и процветающего сильного Нового Узбекистана – создание благоприятных экологических условий для населения.

Реализация Стратегии будет способствовать улучшению управления в сфере повышения энергоэффективности экономики, рациональному потреблению и сохранению природных ресурсов, сокращению выбросов парниковых газов, обеспечение доступа к “ зелёной” энергии, созданию “ зелёных” рабочих мест и обеспечению устойчивости к климату.

Адаптация и смягчение последствий изменения климата, повышение эффективности использования природных ресурсов и сохранения при-

родных экосистем в сфере водного хозяйства: предотвращение дальнейшего засоления и ухудшения качества земель, строительство и реконструкция гидротехнических сооружений, насосных станций и водохранилищ, широкое использование ИКТ и инноваций в водном хозяйстве и применение энергоэффективных и водосберегающих технологий полива сельхозкультур.

По данным Института мировых природных ресурсов, Узбекистан и в целом Центральная Азия к 2030 году столкнётся с жёстким дефицитом воды. Связано же это со строительством канала Кош-Тепа. При вводе в эксплуатацию канала ситуация ухудшится и государства Центральной Азии могут потерять до 15% оросительной воды из главной реки региона Амударьи. Для Узбекистана с его населением в 36 миллионов человек это может привести к большим проблемам. 90% воды используется в сельском хозяйстве. Поэтому в Республике начались масштабные реформы, касающиеся данной проблемы:

1. Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев провел совещание в котором перед акционерным обществом “Узсувтаъминот“ была поставлена задача до конца 2023 года построить и отремонтировать 12 000 км сетей и 1300 объектов водоснабжения благодаря этому 1 100 000 жителей в 145 махаллях впервые получат централизованный доступ питьевой воде, а в 2000 махаллях улучшится водоснабжение.

2. Также для подчеркивания важности воды в регионе, цены на холодную воду были повышены в 3 раза с 400 сум до 1400 сум за 1 кубометр воды.

3. Также был принят Закон Республики Узбекистан № 784 от 22.07.2022 г. “ О питьевом водоснабжении и отведении сточных вод”, за который положен штраф до 3 млн. сумов.

В сфере сельского хозяйства: восстановление деградированных пастбищ, диверсификация культур, предотвращение загрязнения водных источников сельскохозяйственными отходами, выведение высокопродуктивных пород животных и видов растений, устойчивых к засолению, засухе и другим опасным явлениям, и рискам.

В сфере электроэнергетики: реконструкция и модернизация генерирующих мощностей действующих электростанций с внедрением высокоэффективных технологий на базе парогазовых и газотурбинных установок, полное оснащение систем потребления электроэнергии автоматическими приборами контроля и учета.

В сфере теплоэнергетики: внедрение новых технологий выработки тепловой энергии, модернизация и реконструкция устаревшего оборудования котельных, оснащение потребителей современными приборами учета, использование гелиоколлектора для подогрева воды в котельных.

В нефтегазовой отрасли: сокращение потерь природного газа при его добыче, переработки, транспортировке и распределении за счет

модернизации компрессорных станций, газораспределительных сетей низкого и среднего давления, а также газотранспортной системы с внедрением эффективных технологий контроля потерь углеводородных ресурсов (SCADA), внедрение альтернативных источников энергии на объектах нефтегазодобычи.

В сфере возобновляемых источников энергии: совершенствование тарифной политики и утверждение предельных тарифов на закуп электроэнергии, модернизация и перестройка системы электроснабжения, локализация производства оборудования для получения энергии из возобновляемых источников энергии (ВИЭ).

В сфере строительства и эксплуатации зданий: реализация госпрограмм по повышению энергоэффективности зданий, включая реконструкцию многоэтажных жилых домов, пересмотр не реже одного раза каждые 5 лет строительных норм и правил в сторону ужесточения требований энергоэффективности, повсеместное внедрение “ закрытой” системы теплоснабжения при центральном отоплении, развитие системы дифференцированных тарифов для создания стимулов энергосбережения, введение энергоэффективных стандартов для бытового оборудования.

Также согласно Постановлению № 166 Кабинета Министров Республики Узбекистан от 24-марта 2024 года “ О действиях по уменьшению воздействия автотранспорта на качество воздуха”, города нашей страны будут поделены на зелёные зоны на территории которых будут ограничивать движение автомобилей.

Самим же автомобилям будут выдавать опознавательные стикеры. Стикеры красного, жёлтого, зелёного цвета будут выдаваться в зависимости от экологичности автомобиля. Территории городов тоже будут поделены на цвета. Например: в “ зелёном” центре Ташкента ограничат движение автомобилей с красным или жёлтым стикером. Стикеры начнут выдавать бесплатно. В 2024-2026 гг. начнут с Ташкента, на втором этапе в 2026-2028 гг. затронут областные центры и Нукус, а в 2028-2030 гг. – все остальные.

Рейтинг стран с “Зелёной экономикой”

1. Дания
2. Великобритания
3. Финляндия
4. Мальта
5. Швеция

...

107. Узбекистан

Environmental Performance Index (EPI) – Индекс экологической эффективности

Эти страны занимают высокие позиции в рейтинге благодаря своим устойчивым экономическим моделям, инновациям в области возобновляемых источников энергии, эффективности использования ресурсов и другим экологическим показателям.

Узбекистан занимает 107 место среди 180 стран по индексу экологической производительности, что на 2 строки выше, чем в 2020 году. Это означает, что Узбекистан имеет потенциал для улучшения своей зелёной экономики и экологической производительности. Различные факторы, такие как эффективное использование ресурсов, устойчивое производство и потребление, а также инновации в области возобновляемых источников энергии, могут помочь стране улучшить свои показатели в этой области.

Также стоит отметить, что различные организации и индексы могут иметь различные методологии и критерии оценки зелёной экономики, поэтому результаты могут немного отличаться [4].

Для большего внедрения зелёной экономики в экономику Узбекистана и улучшения ситуации касаемо окружающей среды, а также повышения страны во всемирных рейтингах следует принять следующие решения:

1. На основе Шведских мусороперерабатывающих заводов, работающих по технологии “ Waste to energy”. Принять схожий законопроект и в тесном сотрудничестве интегрировать данную технологию на территории Республики Узбекистан. “ Waste to energy” позволяет из 4 тонн мусора вырабатывать 1 тонну нефти и в отличие от АЭС не подвергает риску окружающую среду. В среднем за год один завод вырабатывает 17 ТВтч. Утилизация твёрдых отходов в среднем обеспечивает 20% тепла в шведских домах, а также Стокгольм больше чем на 40% обеспечивается электроэнергией благодаря этой технологии. И кроме сырья тепла и энергии Швеция получила выгоду в размере около 100 млн. долл. США.

2. Обеспечить большие предприятия, в той или иной сфере связанные с большими выбросами токсичных газов и отходов, загрязняющих нашу экологию оборудованием для уменьшения и даже предотвращения таких выбросов.

3. Для стимулирования частных предприятий, работающих в сфере зелёной экономики, можно предоставлять кредиты на льготных основаниях и уменьшить для них налогообложение. А предприятиям, которые же наоборот загрязняют окружающую среду повысить уровень налогообложения.

4. “Uzbekistan General Motors“ должен производить больше гибридных автомобилей с электродвигателями которые оказывают меньше воздействия на экологию чем автомобили, использующие газ или бензин.

Список литературы:

1. https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/250497/1/168-170.pdf
2. https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-printsipy-zelenoy-ekonomiki
3. https://lex.uz/ru/docs/4539506
4. https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi

Ҳайдаров Ифтихор,
Бизнес бошқаруви факуультети
КБ-81 гуруҳ 4-курс талабаси
А.А.Темиров, и.ф.н., проф.
ТДИУ профессори

КОМПАНИЯЛАРДА ИЧКИ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотция. *Тезисда компанияларда ички назорат тизимининг ўрни ва зарурияти очиб берилган, ички назоратнинг мақсади ва вазифалари ёритилган, шунингдек компанияларда ички назоратни такомиллаштиришга оид таклифлар берилган*

Компания фаолиятини ривожлантириш ва энг яхши молиявий натижаларга эришиш учун улар фаолиятида ўзини ўзи назорат қилиш ички тизимини ташкил этиш зарурати туғилади. Ички назорат тизими – бу ташкилотнинг самарали ишлашини амалга ошириш, корхона ривожланиш стратегиясига риоя этишни таъминлаш, активларни сақлаш, ҳужжатларнинг тўлиқлиги ва аниқлиги учун корхона раҳбарияти томонидан ташкил этилган молиявий ва бошқа турдаги назорат тизимидир. Корхоналардаги ички назорат тизими фаолиятни режалаштиришдан тортиб молиявий ҳисоботларни тайёрлашгача бўлган барча юзага келадиган бизнес жараёнларига тааллуқлидир.

Компаниялар ички назорат тартиб қоидалари бўлиб унинг тафтиш комиссияси, кузатув кенгаши, шунингдек ички назоратни амалга оширишга ваколат берилган бўлимлар томонидан амалга ошириладиган ва қонун ҳужжатлари ва ички ҳужжатлар бузилишини аниқлашга қаратилган чора-тадбирлар мажмуи ҳисобланади [1].

Компаниялар бошқарув жараёнининг ҳар қандай босқичида ҳақиқий ҳолат режалаштирилганидан четга чиқиши мумкин. Компания раҳбариятини бундай оғишларнинг сифати ва мазмуни тўғрисида ўз вақтида хабардор қилиш учун ички назорат тизими зарур. Ички назорат тизими компаниянинг бўлинмалари томонидан қуйидагиларга қаратилган ҳаракатларни амалга ошириш ҳисобланади:

◉ ташкилотнинг ҳақиқий ҳолатини аниқлаш;

◉ ҳақиқий маълумотларни режалаштирилган маълумотлар билан таққослаш;

◉ оғишларни баҳолаш ва уларнинг корхона фаолияти элементларига таъсири даражаси, оғишларнинг сабабларини аниқлаш.

Акциядорлик жамиятларида ички назоратнинг асосий мақсади барча акциядорларнинг, шу жумладан миноритар акциядорларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлашдан иборат. Бундан ташқари, ички назоратнинг мақсади самарали бошқарув қарорларини қабул қилиш имкониятига эга бўлиш учун бошқарув тизимини ахборот билан таъминлаш жараёни ҳамдир.

Ички назорат тизими ташкилот фаолиятининг барча йўналишларини қамраб олади, назорат амаллари бошқарувнинг барча даражаларида корхонанинг ҳамма фаолият йўналишларида доимий равишда бажарилиши керак [2].

Ташкилотдаги ички назорат тизимининг мақсади унга қўйилган қуйидаги мақсадларга эришишда оқилона ишончни таъминлашдир:

-операцион мақсадлар. Корхонанинг операцион фаолияти натижадорлиги ва самарадорлиги, унинг асосий кўрсаткичларига эришиш, шунингдек активларнинг хавфсизлигини таъминлаш мақсадлари;

- комплаенс мақсадлар. Қонунчилик талабларига, тартибга солувчи ва назорат қилувчи талабларга риоя қилиш органлар, шунингдек ички сиёсат, қоидалар ва тартибларни белгилайдиган ташкилотнинг ички ҳужжатлари;

-ҳисоботларни тайёрлаш соҳасидаги мақсадлар. Ички ва ташқи молиявий ва молиявий бўлмаган ҳисоботларни тайёрлаш билан боғлиқ бўлиб, унинг ишончлилиги, ўз вақтида ва шаффофлигини тартибга солувчи, стандартларни белгиловчи органлар ёки корхона сиёсатчилари томонидан қўйиладиган бошқа талабларга мувофиқлигини таъминлаш вазифаларини ўз ичига олади.

Акциядорлик жамиятларида тўғри ташкил этилган ички назорат тизими нафақат компания фаолиятидаги камчиликларни ўз вақтида аниқлаш, балки уларни бартараф қилиш ва пайдо бўлишини олдини олишга имкон беради [4].

Қуйидаги расмда эса ички назоратнинг вазифалари келтирилган.

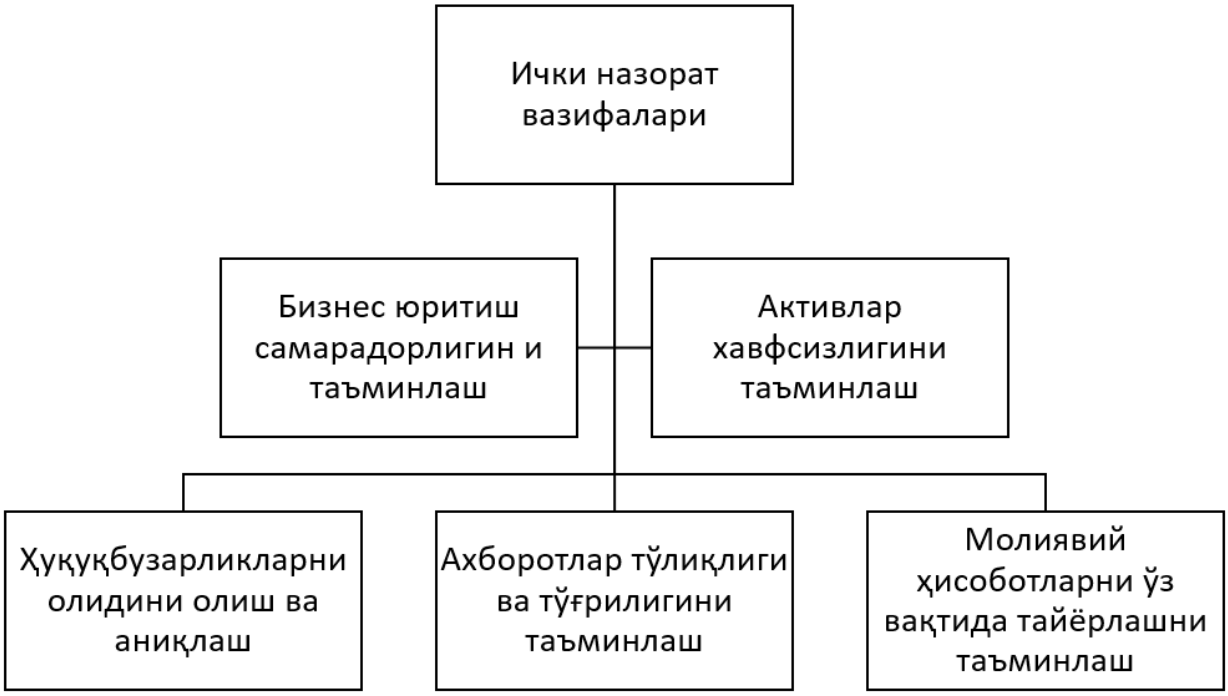

1-расм. Акциядорлик жамиятларида ички назорат вазифалари[68]

Акциядорлик жамиятларида ички назорат тизими ҳар доим ҳам ишончлилик ва самарадорликни таъминламайди. Ички назорат тизимининг самарадорлик даражаси ҳар бир корхонаси учун ҳар хилдир [3]. Шу сабабли ҳам ички назорат тизимини доимий такомиллаштириш зарурдир. Фикримизча, ички назорат тизимини такомиллаштириш учун қуйидаги масалаларга эътибор бериш керак.

1. Акциядорлик жамиятлари ички назорат тизимининг барча элементларининг баробар ишлашини таъминлаш керак. Бунинг учун компания бизнес режасида белгиланган вазифаларни бажарилиши учун жавобгарликни белгилаш зарур бўлади.

2. Ички назорат компания бўлим бошлиқлари функцияларига киритилиши керак. Бу ўз навбатида бўлим ишларининг бажарилишига, бинобарин бутун компания миқёсида яхшиланишига олиб келади.

3. Ички назоратни амалга оширишда режалаштириш ва уни мониторинг қилиш усулларидан кенг фойдаланишни йўлга қўйиш. Мазкур усулларнинг қўлланишини асосий кўриниши сифатида бугунги кунда кенг қўлланилаётган йўл харитаси орқали амалга оширилишга зарур. Бунинг баробарида эса бажарилган ишлар бўйича ҳисоботларга эътибор қаратиш керак.

4. Ички назорат самарадорлигини таъминлаш учун малакали кадрларга эътибор бериш керак. Бу ерда асосан бошқарув тизими кадрлари назарда тутилган бўлиб, улар ёрдамида компаниянинг фаолияти бўйича аниқ ва тўғри ҳисоботларни тайёрлашга эришиш мумкин.

[68] Муаллиф томонидан маълумотлар асосида тузилган

5. Ички назорат тизимини самарали ишлашида замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш. Ҳар бир жараённи автомталаштириш ўз навбатида ички назорат тизимини яхшилашга ёрдам беради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Бандурин А.В., Гуржиев В.А., Нургалиев Р.З. Финансовая стратегия корпорации. М. Юнити. 2016, -324 с.

2. Нуралиев Р.Т. Ички назорат тизимини корхоналарда ташкил этиш ва унинг ишлаб чикариш самарадорлигини оширишдаги роли ва аҳамияти // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. № 3 (8), 2023. -с. 54-59.

3. Суюнов Д., Хошимов Э. Корпоратив бошқарув моделлари: концептуал жиҳатлар, замонавий тенденциялар ва конвергенция имкониятлари // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 4, 2017 й.

4. Темиров А.А., Халиков У.Р., Махмудов С. Корпоратив бошқарув фаолияти таҳлили ва уни баҳолаш. Дарслик. -Т.:Инновацион ривожланиш матбаа-нашриёт уйи. -2021, 193 б.

5. Элмирзаев С. Корпоратив бошқарув. Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод-молия. 2019. – 415 б.

Мавлянов Абдумалик Абдусамадович
студент Экономического Университета,
Ташкентского государственного

Худайбергенова Адолат,
старший преподаватель кафедры
Мировой экономики

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ БАНК. КЛЮЧЕВАЯ СТАВКА КАК ИНСТРУМЕНТ ВЛИЯНИЯ НА НАЦИОНАЛЬНУЮ ЭКОНОМИКУ

Аннотация. в статье рассматриваются функции, цели, правовой статус и миссия Центрального Банка республики Узбекистан. Понятие основной ставки его влияние на национальную экономику, валютный курс и рост цен в республике.

Ключевые слова: Центральный Банк, эмиссионный банк, коммерческий банк, основная ставка, процентная ставка, инфляция, юридические лица, физические лица, ценные бумаги, государственный бюджет, внешний долг, резервные активы.

Банковская система Республики Узбекистан- это двухуровневая система состоящая из: Центрального банка и коммерческих банков. Центральный банк Республики Узбекистан подотчетен Верховному совету

Республики Узбекистан и независим от исполнительных и местных органов государственной власти. Руководство Центральным Банком проводится Правлением, включающим в себя председателя, его заместителей и членов. Главной целью ЦБ является обеспечение стабильности национальной валюты и экономики в целом, осуществляет он это посредством ключевой ставки, определяет процент, по которому ЦБ выдаёт кредиты коммерческим банкам и принимает у них же деньги на депозит. Так ЦБ влияет на изменения ставок по кредитам и депозитам в коммерческих банках. Эмиссионный банк Республики Узбекистан укрепляет и развивает банковскую систему: к примеру, проводит проверки коммерческих банков, контролирует микро финансовые организации совместно с правительство проводит мероприятия целью которых является повышение уровня финансовой грамотности населения и бизнеса в республике.

Правовой статус, цели, функции, ценности и миссия Центрального Банка Республики Узбекистан.

Правовой статус.

В соответствии со статьей 3 Закона Республики Узбекистан “О Центральном банке Республики Узбекистан” Центральный банк является юридическим лицом и находится в исключительной собственности государства, осуществляет свои расходы за счет собственных доходов. Центральный банк принимает решения в пределах своих полномочий и функций независимо от других органов государственной власти и управления.

В соответствии со статьей 4 Закона Республики Узбекистан “ О банках и банковской деятельности” Центральный банк Республики Узбекистан является государственным органом, регулирующим сферу банковской деятельности и осуществляющим полномочия по лицензированию, регулированию и пруденциальному надзору.

Цели.

В соответствии со статьей 5 Закона Республики Узбекистан “ О Центральном банке Республики Узбекистан” основными целями деятельности Центрального банка являются обеспечение стабильности: цен; банковской системы; функционирования платежных систем.

Функции.

◉ в соответствии со статьей 12 Закона Республики Узбекистан “О Центральном банке Республики Узбекистан” Центральный банк: разрабатывает и реализует денежно-кредитную и валютную политику, ведет мониторинг, проводит анализ и прогнозирование уровня инфляции в Республике Узбекистан, публикует информационные материалы и статистические данные;

◉ собирает, обрабатывает и публикует данные о денежно-кредитной статистики,данныеобанковской,статистикивнешнегосектора,включающей платежный баланс, внешний долг, международную инвестиционную позицию, резервные активы Республики Узбекистан;

◉ ежегодно предоставляет Правительству Республики отчетную информацию по экономическим и финансовым вопросам, включающее рекомендации по составлению проекта Государственного бюджета;

◉ организует наличное денежное обращение;

◉ осуществляет валютное регулирование и валютный контроль;

◉ устанавливает валютный курс для бухгалтерского учета, статистической отчетности и других видов отчетности по валютным операциям, а также таможенных и других обязательных платежей на территории Узбекистана;

◉ проводит государственную регистрацию банков и кредитных бюро, лицензирует деятельность банков, микро кредитных организаций, ломбардов, платежных организаций, операторов платежных систем, валютных бирж, кредитных бюро и производство бланков ценных бумаг, а также контролирует и регулирует деятельность кредитных и платежных организаций, операторов платежных систем, валютных бирж, кредитных бюро и банковских групп;

◉ осуществляет самостоятельно или по поручению Правительства Республики Узбекистан банковские операции и иные сделки, необходимые для выполнения функций фискального агента правительства;

◉ работает над обеспечением стабильности функционирования платежных систем в республике;

◉ осуществляет мониторинг и контроль за соблюдением лицензируемыми Центральным банком организациями правил внутреннего контроля и порядка предоставления информации, связанной с противодействием легализации доходов, полученных от преступной деятельности, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения, в специально уполномоченный государственный орган;

◉ выступает в роли депозитария средств Международного валютного фонда в валюте Узбекистана, проводит сделки и операции, в том числе предусмотренные международными договорами Республики Узбекистан;

◉ принимает меры по обеспечению защиты прав и законных интересов потребителей услуг кредитных организаций, повышению доступности финансовых услуг и уровня финансовой грамотности населения и субъектов предпринимательства;

◉ выполняет учет и хранение международных резервов Республики Узбекистан и управление ими, включая резервы Правительства Республики Узбекистан по соглашению.

Роль ключевой ставки в регулировании валютного курса и экономической системы государства.

Ключевая ставкапроцент, под которым ЦБ выдаёт кредиты коммерческим банкам и принимает от них вложения на краткосрочные депозиты. Посредством ключевой ставки Центральный Банк Республики Узбекистан может влиять на инфляцию. К примеру, когда эмиссионный банк поднимает основную ставку, деньги в экономике становятся дороже. Другими словами, КС прямо влияет на размер процентной ставки по кредитам и вкладам на депозитка кдля населения, так идля предприятий. Чем основана ставка выше, тем под большим процентом банки начнут выдавать кредиты и принимать вклады по депозитам. Когда уровень инфляции начинает расти слишком быстрои листановится слишком близким куровню плана поэтому показателю, ключевую ставку поднимают. Это сдерживает потребительские расходы и уменьшает вовлечение в инвестиции: физические и юридические лица перестают активно тратить и переходят к модели более сберегательного типа. Повышение основной ставки ведёт к ситуации, когда торговля иностранной валютой становится менее выгодной, привлекательность вкладов по депозитам в национальной валюте повышается. Валютные спекулянты выкупать сум с рынка, продают иностранную валюту и курс национальной валюты постепенно стабилизируется. Низкая основная ставка приводит к увеличению потребительского расхода, повышается доступность кредитов, что приводит к увеличению расходов на товары и услуги, приводя к активности в экономике. Также понижение ключевой ставки улучшает условия для кредитования, так как проценты снижаются. В такой ситуации люди и бизнес чаще берут деньги из банков. У компаний появляется возможность большего взаимствования кредитов на улучшение и развитие бизнеса и привлечения более масштабного количества инвестиций.

Если инфляция становится выше целевого уровня, ЦБ может ввести задерживающую денежно кредитную политику. Покупка центральным Банком государственных облигаций влияет на изменение предложения денег тем самым воздействуя на коммерческие банки и их кредитные возможности. Еще одним вариантом является проведение операций с иностранной валютой: прямые интервенции, валютное репо или валютные свопы. Для поддержания стабильности внутреннего валютного рынка центральный банк может вводить временные ограничения на операции с валютой что в свою очередь положительно скажется на курсе сума.

На диаграмме можно наглядно увидеть взаимосвязь между основной ставкой и курсом иностранной валюты *(доллар)*. Во время действия основной ставки на уровне 14% резко возрос курс доллара и Центральный Банк повысил ее уровень до 17%, что позволило снизить курс иностранной

валюты с 11.560 до 11.016 на период действия 17% ставки рефинансирования. Рассмотрим еще один пример на моменте снижения ставки с 16% до 15%. Курс доллара на данном этапе повысился с 10.935 до 10.987 на этапе действия 15% основной ставки.

Вывод:

На основе рассмотрены данных можно прийти к выводу, что Центральный Банк играет важнейшую роль в стимулировании роста экономики и экономической активности, сдерживании роста инфляции и осведомленности граждан о финансовой ситуации в стране. Своими рычагом влияния на национальную экономику Центральный Банк в случае умелого использования всех возможностей, которые у него имеются сможет простимулировать рост деловой активности бизнеса и достичь цели по уменьшению инфляции до 5% уровня к 2025 году.

Список литературы:

1. https://g.co/kgs/4NWKG6f
2. https://cbu.uz/ru/
3. https://www.lex.uz/ru/
4. https://finlit.uz/ru/articles/monetary-policy/base-rate/
5. https://www.norma.uz/nashi_obzori/osnovnaya_stavka_ostalas_na_urovne_14_procentov

Акбарова Мохинур Фарход кизи
студентка ТГЭУ, факультета
“Бизнес Управление” группы-МО 41

Худайбергенова Адолат Неъматуллаевна,
старший преподаватель кафедры
Мировая экономика и международные
экономические отношения

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация. *Мы проживаем в веке информационных технологии и инновационных развитии в каждой области. Трансформация в области педагогического образования – это актуальная тема, которая привлекает внимание современных ученых и исследователей. В данной статье были выявлены ключевые проблемы, связанные с изменением роли и функций учителя в цифровой информационно-образовательной среде и приведены актуальные решения этих проблем.*

Ключевые слова: *трансформация, студенты, молодёжь, цифровизация, современные преподаватели, образование.*

В настоящее время в Узбекистане уделяется огромное внимание именно улучшению образовательной системы, внедрение многих информационных и технологических новшеств для обучения молодёжи. Все мы знаем, что ключевую роль в развитии общества занимает знание ИКТ. Анализ отечественных и зарубежных научно-педагогических источников за последние 5 лет позволил определить следующие изменения:

Интенсивное внедрение цифровых образовательных технологий: Эти технологии стимулируют креативное мышление и когнитивные способности обучающихся. Например, для закрепления каждой пройденной темы, учителя могут провести интерактивную игру с учениками или же со студентами, пользуясь электронной доской. Так урок будет проходить более интересно, ученикам будет легче запоминать пройденный материал.

Обновление управления педагогическим образованием на цифровой основе: Это важно для эффективной адаптации к современным вызовам. Ярким примером этого можно сказать ситуацию, возникшую в результате Covid-19. Все образовательные учреждения были переведены на дистанционное образование, что помогло развитию онлайн образования. Ученики, находясь дома могли получать хорошие знания от учителей. А учителя в то же время, не смотря на свое возрастное ограничение, научились хорошо владеть компьютерными навыками.

Разработка принципов цифровой дидактики: Это помогает учителям эффективно преподавать в цифровой среде. Так как идёт активная интеграция других предметов именно с ИКТ, что способствует улучшению качества занятий.

Переоценка профессионально-педагогических ценностей: Важно учитывать новые реалии информационного общества. Мы знаем, что все преподаватели проходят процесс переобучения и переподготовки, в этих занятиях с недавних лет начали преподавать уроки с компьютерами, с использованием интерактивных досок, что помогает им развивать и улучшать не только свои теоретические знания, но и практические.

Это исследование также рассматривает цифровую трансформацию системы педагогического образования как глобальный модернизационный процесс, охватывающий все сферы образовательной и воспитательной деятельности. Научная новизна этого исследования заключается в выявлении ключевых изменений в образовательном процессе, которые помогут подготовить будущих педагогов к вызовам современного мира.

По данным агентства статистики, за последние пять лет количество телекоммуникационных и IT-компаний увеличилось в 1,8 раза. На начало 2023 года в республике работают более 12 тысяч предприятий ИКТ. В отрасли занято свыше 100 тыс. человек. По итогам 2022 года объем услуг ИКТ вырос на 125,5% и составил 22,9 трлн сумов, из них 4,2 трлн сумов – это услуги по

программированию, которые оказывали узбекские компании и специалисты. Общая выручка IT-сектора Узбекистана за первый квартал 2023 достигла 2,38 трлн сумов — почти вчетверо больше того же периода 2022 года. Экспорт цифровых услуг увеличился до $57,2 млн. Согласно данным IT Park, чистый доход составил более 90% выручки или 2,158 трлн сумов. [3]

Образовательные реформы: Узбекистан активно внедряет цифровые технологии в образовательный процесс. Это включает в себя создание электронных учебников, онлайн-курсов и платформ для дистанционного обучения.

В Ташкентском университете информационных технологий имени Мухаммада ал-Хоразмий осуществляет деятельность свыше тысячи профессоров и преподавателей, в том числе 57 докторов и 259 кандидатов наук. В 2020 году успешно прошли защиты 16 докторских диссертаций. В 2020 году профессорами и преподавателями ТУИТ и его региональных филиалов было опубликовано 103 научные статьи в международных журналах Scopus, Web of Science.

В 2020 году в ТУИТ и его региональных филиалах осуществлялось 66 научно-исследовательских работ на общую сумму 14,7 миллиарда сумов: 9 фундаментальных на сумму 2,4 миллиарда сумов, 21 практических на сумму 4,6 миллиарда сумов, 8 инновационных на сумму 4,2 миллиарда сумов и 28 проектов на основе хозяйственных договоров на сумму 3,5 миллиарда сумов.

Цифровые ресурсы: Учителя и студенты получают доступ к цифровым библиотекам, базам данных и онлайн-ресурсам для обучения и исследований. Это одно из самых больших плюсов, чем мы можем похвастаться, поскольку раньше таких возможностей не было, ученикам и студентам было трудно находить информацию, не было доступа к интернету, даже если было, то многие не знали пользоваться им. А сейчас каждый студент, школьник, даже преподаватели берут информацию с помощью онлайн платформ, электронных учебников и интернета, что позволяет сэкономить время и эффективно выполнять задания.

Обучение учителей: Проходят специализированные курсы и тренинги по использованию цифровых инструментов в образовании. Очень радует ещё то, что привлекаются зарубежные профессора, профессионалы своего дела для улучшения образования, читают свои лекции, делятся с нами своими опытами, объясняют и дают возможность на новые методологии обучения. Стоит отметить то, что во многих государственных учреждениях проходят курсы обучения зарубежом, то есть организация отправляет своих работников (если взять примером университет, своих преподавателей) в зарубежные страны для обмена опыта и получения квалификации. Самое приятное, что все расходы финансируются со стороны этого учреждения. Такие возможности дают преподавателям ещё больше мотивации для преподавания.

Электронные дневники и портфолио: Школы и университеты внедряют электронные системы учета успеваемости и портфолио студентов. А в школах внедрены электронные кундалики, в котором ученики смогут уви-

деть свою успеваемость, задания, отправленные учителями, следить за своими оценками, участвовать на предметных олимпиадах и т.д.

Эффективность последних цифровых реформ Узбекистана находит отражение в динамике международных рейтингов цифровизации:

◉ Согласно Индексу качества GovTech, в секторе государственных услуг Узбекистан занял 43 место в мире, поднявшись на 37 позиций с 2020 года, и вошел в группу “A”, включающую в себя такие страны как Бразилия, Республика Корея, Саудовская Аравия.

◉ По итогам 2022 года рейтинга электронного правительства ООН (e-government Survey), проводимого Организацией Объединенных Наций каждые 2 года, Узбекистан поднялся сразу на 18 позиций и вошел в число стран с “высоким/очень высоким уровнем развития”.

◉ В рейтинге “ Индекс готовности правительства к искусственному интеллекту” (”Government Artificial Intelligence Rea Dines Index“), разработанном британской организацией Oxford Insights, Узбекистан за последние 4 года поднялся с 158-ого на 79-ое место.

◉ Согласно индексу телекоммуникационной инфраструктуры (TII), Узбекистан назван страной с высоким уровнем TII. РУз занимает 19-е место из 220 стран по стоимости широкополосного интернета. [3]

Не смотря на то, что идёт постепенное внедрение информационных технологий в образование, все еще есть большие проблемы, которые остаются не решенными. Например в дальних районах и областях практически нет доступа к интернету, даже в столице очень большое количество школ, которые не оснащены компьютерами, если даже они есть, то нет преподавателей информатики. Лично наше мнение по этому поводу заключается в том, что государство должно обращать внимание на каждую точку, на каждую школу по отдельности, обеспечить нужными оборудованием и технологиями.

Эти шаги помогают сделать образование более доступным, эффективным и адаптированным к современным вызовам. Узбекистан стремится обеспечить качественное образование для всех своих граждан в эпоху цифровых технологий.

Список литературы:

1. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических вузов ипедагогических колледжей /под ред. П. И. Пидкасистого. – М.:

2. Педагогическое общество России, 1998. – С. 640.

3. Доклад Президента Шавката Мирзиёева на торжественном собрании, посвященном 26-летию принятия Конституции Республики Узбекистан.

4. Цифровая трансформация Узбекистана https://globalcio.ru/discussion/36575/

5. Высшие образовательные учреждения, https://stat.uz/ru/ofitsialnava-statistika/sotsialnava-sfera.

Hidirova Marg‘uba Rustamovna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Biznes boshqaruvi fakulteti
Korporativ Boshqaruv kafedrasi dotsenti
Saliyeva Zuhra Davronbek qizi,
Mkb-01 guruhi Magistri

ELEKTRON SAVDO TIZIMLARI VA ULARNING FAOLIYATI

Annotatsiya. Yangi davrga o‘tish, inson faoliyatining o‘zgarishi va raqamlashtirilishi aynan elektron tijorati sohasida, shuningdek, butun iqtisodiyotda savdo aylanmasining jadal rivojlanishi va o‘sishiga xizmat qildi. Internet platformasi savdo o‘sib borayotgan soha va ayni paytda iqtisodiyot uchun kuchli asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Savdoning yangi turi aholi bandligini ta’minlash, o‘zini-o‘zi ish bilan ta’minlash uchun yangi istiqbollarni ochib, xususiy tadbirkorlik rivojiga turtki bo‘lmoqda. Biroq, bu hodisa unchalik yangi emas, chunki elektron tijoratga birinchi qadamlar o‘tgan asrning 70- yillarida qo‘yilgan. Elektron tijoratning paydo bo‘lish tarixi juda o‘ziga xosdir negaki, shakllanish bosqichida elektron tijorat alohida soha sifatida emas, balki mijozlarni jalb qilish uchun xizmatning bir qismi sifatida yaratilgan. Axborot texnologiyalariga tayanib, onlayn savdo asta-sekin rivojlandi. O‘shandan beri sanoat rivojlanishning uchta keng bosqichidan o‘tdi. Hozirgi bosqichda elektron tijorat, xuddi boshqa savdo turlari kabi, huquqiy tartibga solish va tushunchalarning huquqiy ta’rifini talab qiladi. Ushbu maqola elektron tijoratning asosiy tushunchalari va turlarining huquqiy talqiniga bag‘ishlangan. Shuningdek, xulosa o‘rnida elektron tijoratni rivojlantirishga qaratilgan tavsiyaviy fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: elektron tijorat, elektron biznes, bizdes modellar, shaxsiy ma’lumotlar, davlat xizmatlari, elektron xizmat ko‘rsatish.

Mavzuning dolzarbligi.

Elektron tijoratning jahon iqtisodiyotiga ta’sirini aniqlash, ushbu sohadagi dolzarb masalalarni ko‘rib chiqishdan, avval, “elektron tijorat”, “elektron biznes”, “elektron tijorat” kabi asosiy tushunchalarni izohlashimiz kerak. Y.Nanehkaranning ta’kidlashicha, “elektron tijorat inson hayotini tubdan o‘zgartirgan kuchli innovatsion jarayon bo‘lib, elektron tijorat ham iqtisodiy sohada axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari inqilobining asosiy mezonlaridan biridir”1 . J.Ritterning ta’kidlashicha, “Elektron tijorat yoki elektron savdo – bu Internetda tovarlar va xizmatlarni sotib olish va sotish hamda Internet platformasida iste’molchilaar tomonidan narxlarni solishtirish va eng so‘nggi ma’lumotlarni ko‘rish uchun ma’lu-

mot manbai”2 . To‘g‘rirog‘i, elektron tijorat internet orqali tovarlar va xizmatlarni sotib olish va sotishni, shuningdek, transchegaraviy xususiyatlarga ega bo‘lgan va ma’lum bir mamlakatning chakana eksportini osonlashtiradigan savdo turini o‘z ichiga olgan biznes turidir. Shunday qilib, yangi telekommunikatsiya texnologiyalari va qurilmalarning ixtiro qilinishi, shuningdek, savdoning zamonaviy turi paydo bo‘lishiga yordam berdi, unda kompaniyalar va iste’molchilar uchun juda ko‘p afzalliklar yaratildi, ammo boshqa jihatdan ba’zi kamchiliklar va jiddiy muammolarning paydo bo‘lishiga olib keldi. R.Mensel elektron tijoratning ijobiy ta’sirini qayd etib, shuni ko‘rsatadiki, ushbu turdagi savdo allaqachon mijozlarga xizmat ko‘rsatishdan tortib, yangi mahsulotlarni ishlab chiqishgacha bo‘lgan biznesning barcha sohalarida namoyon bo‘lmoqda. Elektorn tijorat onlayn reklama hamda marketing, onlayn buyurtma qabul qilish, onlayn xizmat ko‘rsatish kabi yangi ma’lumotlarga va xizmatlarga asoslangan biznes jarayonlarni yaratmoqda3 . Yuqorida qayd etilganlarga asoslanib, biz elektron tijorat virtual makonda an’anaviy biznes amaliyotlarini avtomatlashtirish va o‘zgartirishda asosiy xususiyatlardan biri ekanligini ta’kidlashimiz mumkin. Bundan tashqari, ushbu transformatsiyada vujudga keluvchi mavjud operatsiyalarning avtomatlashtirilishi, ya’ni raqamlashtirilishi biznes samaradorligini oshirmoqda. Shu jumladan, tijoratning raqamlashuvi muntazam ishlarni soddalashtirmoqda hamda chakana savdo uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qilmoqda.

Business-to-business. (B2B) (biznesdan biznesga) ushbu biznes modeli kompaniyalar o‘rtasidagi elektron tijorat, ya’ni yuridik shaxslar boshchiligidagi tashkilotlar va korxonalar o‘rtasidagi munosabatlarni anglatadi. Bugungi kunda elektron tijoratda ushbu turdagi biznes 80% ni tashkil qiladi va tahlilchilarning fikriga ko‘ra, B2B B2C segmentiga qaraganda tez o‘sib bormoqda. B2B bozori elektron infratuzilma va elektron bozorlar kabi ikkita asosiy komponentdan iborat. Elektron infratuzilma B2B ning asosi bo‘lib, quyidagilardan iborat • logistika – yetkazib berish va taqsimlash; • amaliy xizmat ko‘rsatuvchi provayderlar – paketli dasturiy ta’minotni markaziy nuqtadan (masalan, Oracle va Linkshare) joylashtirish va boshqarish; • elektron tijorat jarayonida veb-xosting, xavfsizlik yechimlari va mijozlarga xizmat ko‘rsatish kabi funksiyalarni autsorsing qilish (masalan, eShare, NetSales, Enterprises va Universal Access kabi provayderlar autsorsingi); • internetda auksionlarning real vaqt rejimida ishlashi va ularga xizmat ko‘rsatish uchun dasturiy ta’minoti (masalan, Moai Technologies va OpenSite Technologies); • veb-sayt kontentini boshqarish va yetkazib berishni osonlashtiradigan kontentni boshqarish dasturi (masalan, Interwoven va ProcureNet); • internetga asoslangan savdo vositalari (masalan, Commerce One, XML- ga asoslangan xaridlarni avtomatlashtirish dasturi)7 .

B2C business-to-consumer – elektron tijoratda, kompaniyalar va iste’molchilar o‘rtasidagi tijorat munosabat turlaridan biri hisoblanadi. Bunda iste’molchi

munosabatlari asosan tovarlarni (masalan, moddiy qadriyatlar va iste'mol tovarlari, raqamli kontent materiallari – dasturiy ta'minot va elektron kitoblar) sotib olishi mumkin. Elektron tijoratning ushbu shakli eng dastlabki biznes model hisoblanadi va uning kelib chiqishi telefon liniyalarining chakana savdosiga borib taqaladi.

B2G business-to-government – biznes va hukumat o'rtasidagi elektron tijorat, ya'ni biznes va davlat sektori o'rtasidagi munosabatlar. Elektron tijoratning bu turi odatda davlat xaridlari, onlayn litsenziyalash va internet va elektron bozorlardan foydalanish orqali davlat bilan bog'liq boshqa operatsiyalarni qamrab oladi. Internetga asoslangan davlat xaridlari xaridlar jarayonining shaffofligini oshiradi va qonunbuzarliklar xavfini kamaytiradi8 .

C2C consumer-to-consumer – bu turdagi elektron tijorat jismoniy shaxslar va iste'molchilar o'rtasida amalga oshiriladi9 . Elektron tijoratning ushbu turi elektron bozorlar va onlayn auktsionlarning o'sishi bilan tavsiflanadi, ayniqsa vertikal tarmoqlarda firmalar yoki korxonalar bir nechta sotuvchilardan kerakli narsalarni taklif qilishlari mumkin. – bu turdagi elektron tijorat jismoniy shaxslar va iste'molchilar o'rtasida amalga oshiriladi10 . Shuni ta'kidlash kerakki, C2C elektron tijorat biznes modeli savdoni sezilarli darajada soddalashtiradi, bu esa uni uchun barcha foydalanuvchilar uchun qulay tijorat muhitini yaratadi. Ushbu model sirasida misol tariqasida eng mashhur C2C biznes modellarini keltirishimiz mumkin: Amazon, Etsy, Craiglist va eBay.

Adabiyotlar ro'yxati

1. U.K. Yakubov, Y.S. Ilhamova, M. I. Azizova. "Elektron tijorat" darslik 1-qism. T., – 2019

2. Mengliyev Sh. "Elektron tijorat tizimlari va ularning ahamiyati" nazariya. T.,-2014

3. "Elektron tijorat to„g„risida"gi qonun. T.,-2015

4. Porsaev G'.M., Safarov B.Sh., Usmanova D.Q. – Raqamli iqtisodiyot asoslari 2020-yil.

5. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Digital economy report 2019.

6. Digital 2019: global digital overview. Value creation and capture: implications for developing countries. UNCTAD, 2020.

7. World Trade Statistical Review 2019 – World Trade Organization.

8. Kurpayanidi, K., Ilyosov, A. (2020) Problems of the use of digital technologies in industry in the context of increasing the export potential of the country// ISJI Theoretical & Applied Science. p. 113-117.

Hidirova Marg'uba Rustamovna,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Korporativ Boshqaruv kafedrasi dotsenti
Eshquvatova E'zoza Aslonqul qizi,
Mkb-01guruh magistri

QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORIDA MA'LUMOTLARNI OSHKOR QILISH

Annotatsiya. Hozirgi vaqtda qimmatli qog'ozlar eng moslashuvchan moliyaviy instrumentlardan biri bo'lib hisoblanadi. Qimmatli qog'ozlar fuqaro huquqlarining obyekti sifatida tovar-pul munosabatlarini rivojlantirish va mamlakat iqtisodiyotini rivojlatirishga yaqindan yordam beradi. Avvallari, rejalashtirilgan iqtisodiyot sharoitida qimmatli qog'ozlarning ayrim turlari mulk munosabatlarida ishlatilgan *(obligatsiyalar, lotoreya chiptalari, tashqi savdo aylanmasidagi veksellar)*. Hozirgi kunga kelib esa iqtisodiyotni bozor iqtisodiyotiga o'tkazish va qimmatli qog'ozlar bozorini shakllantirish qimmatli qog'ozlarning turlarini qayta tiklash va yangi turlarini yaratishni talab qildi. O'z navbatida ushbu bozor tomonidan taqdim etiladigan barcha imkoniyatlarni o'rganish bu bozorda kapital jalb qilishning zamonaviy usullarini tahlil qilish zaruriyatini ham keltirib chiqardi.

Kalit so'zlar: moliya, qimmatli qog'oz, bank, obligatsiya, chek, to'lov vositalari, kapital, pul.

Mavzuning dolzarbligi

Qimmatli qog'ozlar – o'z egasiga mulkka egalik huquqini va daromad ko'rinishida muayyan pul summasini olish huquqini beradigan pul yoki tovar hujjatlari (aksiya, obligatsiya, akkreditiv, veksel, chek va boshqalar). Qimmatli qog'ozlar taqdim etuvchi yoki egasining ayrim huquqlari qayd etilgan maxsus tarzda rasmiylashtiriladigan moliyaviy hujjat. Qimmatli qog'ozlar ma'lum shaxs nomiga yozilgan (ismli), dastlab sotib olgan shaxs nomiga yozilgan va uning roziligi bilan boshqa shaxsga o'tkaziladigan orderli va egasi yozilmaydigan (egasi ko'rsatilmaydigan) turlarga bo'linadi.

Korxonalarning aksiya, obligatsiyalari va davlat obligatsiyalari qimmatli qog'ozlarning asosiy turlari hisoblanadi. Qimmatli qog'ozlar korxona kapitalida qatnashish yoki pulni ssudaga taqdim etish va dividend yoki foiz tarzida daromad olish huquqini beradi. Qimmatli qog'ozlar o'z egasiga daromad keltirgani uchun fond birjasida ma'lum kurs bo'yicha oldi-sotdi qilinadi.

Qimmatli qog'ozlarning ayrim turlarining qisqacha tavsifi: Obligatsiya – obligatsiya chiqargan shaxsdan belgilangan vaqtda o'z nominal qiymatini, shuningdek qiymatga yoki boshqa mulk huquqiga bo'lgan foizlarni olish huquqini tasdiqlovchi qimmatli qog'oz. Obligatsiyalar nominal qiymati teng va chiqarilish va sotib olish shartlari bir xil bo'lgan bir xil qimmatli qog'ozlardan iborat seriyali chiqariladi. Obligatsiyalar turlari: cheklangan tirajli, ro'yxatdan o'tgan, to'lovchi, foizsiz, foizsiz (maqsadli), erkin muomalada. Tekshirish – joriy hisob varaq egasin-

ing bankka ko‘rsatilgan summani ma’lum bir shaxsga yoki egasiga to‘lovni to‘lash to‘g‘risidagi bankning so‘zsiz buyrug‘ini o‘z ichiga olgan hujjat. Sandiq tovarlar yoki xizmatlar haqini chek orqali to‘laydigan yuridik yoki jismoniy shaxs, shu jumladan yakka tartibdagi tadbirkor. Tekshirish turlari : tashuvchi – yuk tashuvchi, oddiy etkazib berish yo‘li bilan berish; ro‘yxatdan o‘tgan – ma’lum bir kishiga; buyurtma – ma’lum bir shaxs foydasiga yoki uning buyrug‘iga binoan. Hisob varaq qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tuzilgan va veksel egasiga belgilangan muddatda veksel beruvchiga belgilangan miqdorni to‘lash to‘g‘risidagi shartsiz majburiyatni yoki tortmachining buyrug‘ini o‘z ichiga olgan hujjat.

Qimmatli qog‘ozlar muomalasini amalga oshirishda foydalaniladigan shartnoma, hisobot, buyurtma va xabarnomalar hamda birjaga oid boshqa hujjatlar namunalari.Fond birjasi birja oldi-sotdisi vaqtida bitimlar tuzish, bitimlarni tekshirib ko‘rish va ular yuzasidan hisob-kitob qilish tartibini mustaqil ravishda ishlab chiqadi va tasdiqlaydi. Fond birjalari va fond bo‘limlari O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishib olingan qimmatli qog‘ozlar muomalasi bitimlarini amalga oshirish nizomlari va ichki qoidalari, fond birjasi ustavi *(fond bo‘limi to‘g‘risidagi Nizom)* asosida ish tutadilar. Fond birjasida amallarni uning a’zolarigina amalga oshira oladilar.

Fond birjasi faoliyatining pul ta’minoti:

- fond birjasi aksiyalari va paylarini sotish;
- fond birjasidagi brokerlik o‘rinlarini sotish;
- fond birjasi a’zolari muntazam to‘lab boradigan a’zolik badallari;
- birja bitimlarini ro‘yxatdan o‘tkazishda olinadigan yig‘imlar;
- qimmatli qog‘ozlar muomalasida vositachilik qilishda olinadigan komission haq;
- birja ustavida nazarda tutilgan axborot xizmati va boshqa oid xizmatlar ko‘rsatishdan keladigan daromadlar hisobidan amalga oshirilishi mumkin.

Emissiyaviy qimmatli qog‘ozlar chiqarilishlarini va prospektlarni ro‘yxatdan o‘tkazish va ularda nazarda tutilgan shartlar va majburiyatlarga rioya etilishini nazorat qilish; Qimmatli qog‘ozlar bozorida professional ishtirokchilar faoliyatini litsenziyalash; Egalarining huquqlarini himoya qilish tizimini yaratish va qimmatli qog‘ozlar bozorida professional ishtirokchilar tomonidan emitentlar va ularning huquqlariga rioya etilishini nazorat qilish; Tegishli litsenziyasiz qimmatli qog‘ozlar bozorida tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi shaxslarning faoliyatini taqiqlash va taqiqlash. Beqaror moliyaviy ahvol va byudjet taqchilligi davlat va munitsipal qimmatli qog‘ozlarning (asosan obligatsiyalar) keng tarqalishini oldindan belgilab qo‘ydi. Ko‘pgina korxonalarning to‘lovga layoqatsizligi veksellardan foydalanishga olib keldi. Umuman olganda, moliya bozorining o‘zgaruvchanligi bir qator surrogat qimmatli qog‘ozlarning paydo bo‘lishiga olib keldi.

Tartibga solish funksiyasi turli ijtimoiy jarayonlarni tartibga solishni anglatadi. Masalan, qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalarni amalga oshirish orqali hajm

tartibga solinadi . Davlat qimmatli qog‘ozlarini bozorda sotish pul massasi hajmini kamaytiradi, davlat tomonidan sotib olinishi esa, aksincha, bu hajmni oshiradi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.”Qimmatli qog‘ozlar bozori turlarining rivojlanish tarixi” Usmonova X., Toshkent -2006

2. Татьянников В. Фондовый рынок: новый этап раЗВт? // Рынок нных 6уМаг. – 2003. – № 6.

3. Sh.Sh. Shoxa’zamiy “ Фондовый рынок и Рынокнных 6уМаг” Kniga II, 2005

4. World Federation of Exchanges – Statistics/Monthly

5. www.sec.gov

6. www.wikipedia.org

7. www.uzse.com

Sa’dullayev Asilbek,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
1-kurs talabasi

TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNING YUZAGA KELISH SABABLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tijorat banklaridagi muammoli kreditlar, ularning paydo bo‘lishiga sabab bo‘luvchi omillar, kredit bozoridagi sharoitlar va muammoli kreditlarning iqtisodiy ko‘rsatkichlari o‘rganib chiqiladi.Shuningdek, maqolada tijorat banklarida aktivlarni tarkibi va ularni guruhlash va banklarning kreditlash jarayonidagi muammoli kreditlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘luvchi belgilar ham yoritib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *muammoli kreditlar, bank aktivlari, kredit, tijorat banklari, muammoli aktivlar, kredit riski.*

Muammoli kredit-bu qarz oluvchi to‘lay olmaydigan ssudadir. Muammoli kreditlarning yuzaga kelishining sabablaridan biri bu qarz oluvchilarning ko‘pincha o‘zlarining moliyaviy imkoniyatlarini hisobga olmasdan bir qancha kreditlarni olishi. Natijada ular qarzlarining hech bo‘lmaganda bir qismini majburiyatlarini to‘lashda muammoga duch kelishadi. Banklar uchun bu muammo juda ham jiddiyroq hisoblanadi. Birinchidan, ular qarzdan olishni ko‘zlayotgan foydani yo‘qotadilar, buning oqibatida depozitlarni to‘lash uchun zaxiradagi pullardan olib turishga to‘g‘ri keladi va hokazo. Ikkinchidan, qarz oluvchiga berilgan mablag‘larni olish uchun banklar yana pul mablag‘larini kiritishiga to‘g‘ri keladi: qarzdorlar bilan ishlaydigan xodimlarga ish haqi sud jarayoni yoki qarz oluvchining mol-mulkiga, hibsga olishga sarflanadi. Bularning hammasi esa o‘z o‘rnida yana bir qancha vaqt talab qiladi. Agarda bank hali ham beparvo qarz oluvchini qarzni to‘lashga majbur qila olsa, u deyarli hamma xarajatlarni qarzdorga o‘tkazadi. Bir-

oq qarz olgan shaxs muntazam ravishda to‘lovlarni amalga oshira olmasa, bank, albatta , hech qanday tarzda qoplay olmaydigan zararlarga duch keladi. Shuning uchun banklar nafaqat kelajakdagi qarz oluvchi shaxslarni oldindan tekshirishga, shuningdek, kredit to‘lovi o‘z vaqtida olinmagan bo‘lsa, imkon qadar tezroq harakat qilishi kerak. Ammo, muddati o‘tgan kredit muammoli hisoblanmaydi. To‘lovni to‘lamaslik muddati 90 kunga yetganda, qarzdor bitta ham to‘lovni amalga oshirmaganda, u muammoli hisoblanadi.

Tijorat banklarining aktivlari bu – tijorat banklarining resurslarini joylashtirish va ulardan oqilona foydalanishni o‘zida aks ettirgan buxgalteriya Tijorat banklarining aktivlari – bu tijorat banklarining resurslarini joylashtirish va ulardan oqilona foydalanishni o‘zida aks ettirgan buxgalteriya balansidan iborat. Yurtimizda tijorat banklarining buxgalteriya balansi asosan passiv va aktiv qismlardan iborat.

Kredit vaqtincha bo‘sh turgan pul mablag‘larini ma’lum muddatga, haq to‘lash sharti bilan qarzga olish va qaytarib berish yuzasidan kelib chiqqan iqtisodiy munosabatlar majmui hisoblanadi. Banklar faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish, ularda mavjud risklarni minimallashtirish masalalaridan biri – kredit risklari, ularning sifati va darajasini aniqlash va tahlil qilishdan iborat. Barchamizga ma’lumki, bank faoliyatida foyda, asosan, berilgan kreditlar bo‘yicha olinadigan foizlardan tashkil topadi. Qarz oluvchi tomonidan olingan kreditlar bo‘yicha foiz stavkasining yoki kreditning asosiy summa o‘z vaqtida to‘lanmasligi oqibatida bank foydasining kamayishi bankning kelajakdagi mablag‘lari salmog‘ining tushib ketishiga olib keladi.

Kredit riski mijoz tomonidan asosiy qarz summasini va kredit bo‘yicha foizlarni to‘lay olmaslik ehtimoli bo‘lganda yuzaga keladi. Bugungi kunda ko‘p davlatlar bank tizimida umidsiz qarzlarning ko‘payib ketishi muammosiga duch kelayotganligi natijasida banklarning muammoli aktivlari bilan ishlash mexanizmini rivojlantirish masalalarining murakkabligi oshib boraveradi.

Jahon tajribasidan ma’lum bo‘lishicha, shubhali va umidsiz qarzlar bilan tasniflanuvchi aktivlarning sifati ko‘pincha bank tizimidagi barqarorlikning asosiy xususiyatlaridan biri hisoblanadi. Ba’zi iqtisodiy adabiyotlarda , tijorat banklari faoliyati uchun xavfli bo‘lgan kredit qo‘yilmalar bu – muammoli aktivlar shakliga kirgan qo‘yilmalar deb ta’riflansa ba’zi adabiyotlarda muammoli aktivlar deganda, obyekti, subyekti va ta’minotiga nisbatan bank tomonidan shubha paydo bo‘lgan kredit deya ta’riflar berilgan. Shuningdek, xalqaro Bazel qo‘mitasining tegishli me’yoriy hujjatlarida banklarning muammoli aktivlari quyidagicha ta’kidlab o‘tilgan: ” Bank oldidagi majburiyatlarni bajarish muddati sezilarli darajada yomonlashgan, qarz oluvchilarning moliyaviy ahvoli yoki sifati sezilarli darajada yomonlashgan yoki garov ta’minoti yo‘qolgan kredit mahsuloti”. Shuningdek, yana bir olim Dudinets muammoli bank aktivlarini ularning qaytarilishiga shubha tug‘diruvchi yoki ularni joylashtirish yoki ishlatishdan iqtisodiy foyda olishi dargumon bank aktivlari sifatida ko‘radi.

Bundan tashqari, muammoli aktiv deganda, “qoniqarsiz”, “shubhali” va “umidsiz” kreditlar sifatida tasniflanadigan kreditlar tushuniladi. “Muammoli aktiv” tushunchasi “kredit risklari” kategoriyasi bilan bevosita bog‘liq hisoblanadi.

1-jadval

Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida 2020-yil 1-iyul holatiga oid ma’lumot

T/r	Bank nomi	Kreditlar	Muammoli kreditlar	Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi
	Jami	244,906	7,087	2.9%
	Davlat ulushi mavjud banklar	216,971	6,493	3.0%
1	O‘zmiliybank	61,104	1,511	2.5%
2	O‘zsanoatqurilishbank	36,122	1,725	4.8%
3	Asakabank	31,515	1,460	4.6%
4	Ipoteka-bank	20,806	623	3.0%
5	Agrobank	21,020	248	1.2%
6	Xalq banki	15,397	483	3.1%
7	Qishloq qurilish bank	11,903	165	1.4%
8	Aloqabank	5,432	130	2.4%
9	Turon bank	5,303	11	0.2%
10	Mikrokreditbank	6,484	85	1.3%
11	Asia Alliance bank	1,707	43	2.5%
12	Poytaxt bank	91	1	1.3%
13	O‘zagroeksportbank	88	7	8.5%
	Boshqa banklar	27,935	595	2.1%
14	Hamkorbank	6,663	322	4.8%
15	Ipak yo‘li bank	4,415	182	4.1%
16	Invest Finance bank	2,960	11	0.4%
17	Kapital bank	3,416	16	0.5%
18	Orient Finans bank	2,775	5	0.2%
19	Trastbank	1,911	36	1.9%
20	Davr bank	1,063	2	0.2%
21	Turkiston bank	813	1	0.1%
22	Savdogarbank	816	5	0.6%

23	**KDB Bank O‘zbekiston**	799	-	0.0%
24	**Universal bank**	654	1	0.1%
25	**Ziraat Bank O‘zbekiston**	487	3	0.6%
26	**Ravnaq-bank**	410	6	1.4%
27	**Hi-tech bank**	248	1	0.3%
28	**Madad invest bank**	147	6	3.8%
29	**Tenge bank**	352	-	0.0%
30	**Eron Soderot bankining ShB**	6	0	0.1%

Jadvalda banklar ikki guruhga bo‘lib ko‘rsatilgan, ya’ni ma’lumotlar keltirilgan: Davlat ulushi mavjud banklar va boshqa banklar. Shuningdek, jadvaldan ko‘rsak bo‘ladiki ba’zi banklarda umuman muammoli kreditlari yo‘q yoki foiz ko‘rsatkichi juda past.Masalan bularga Tenge bank, Eron Soderot bankining ShB, KDB bank O‘zbekiston, Turkiston bank, Poytaxt bank va universal banklarni misol keltirsak bo‘ladi. Ammo shuni ham ta’kidlash joizki bu banklardan olingan kredit miqdorlari soni boshqalarga nisbatan pastroq. Shuning uchun bu banklardagi muammoli kreditlarning soni ham kam bo‘lishiga sabab bo‘lishi mumkin. Biroq bugungi kunda muammoli kreditlarning miqdorini pasaytirish uchun bir qancha ishlar olib borilmoqda. Misol uchun, O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi va “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonunlariga hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoniga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi qaror qiladi: Banklar va bank guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to‘g‘risidagi nizomda shu kabi masalalar haqida fikrlar tasdiqlab o‘tilgan.

Xulosa qilib aytganda tijorat banklarida muammoli kreditlarining paydo bo‘lishiga qarz oluvchilar o‘zlarining moliyaviy holatini o‘ylamasdan turib bir nechta kredit olishi va natijada bu mablag‘larni o‘z vaqtida to‘lashda qiynalayotganligi asosiy sabablardan biri bo‘lib kelmoqda. Buning oqibatida esa banklar qaysidir tomonlama zarar ko‘rmoqda. Agarda tijorat banklari qarz oluvchining moliyaviy holatini yaxshilab o‘rganib so‘ngra kredit berishsa shunda bunday holatlarni kamaytirishga erishsa bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Lex.uz – O‘zbekistondagi qaror va farmonlar
2. www.cbu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki sayti
3. S.S. Tog‘ayev, I. Ochilova, A. Amanov “Tijorat banklarida muammoli aktivlarning yuzaga kelish sabablari va ularga ta’sir etuvchi omillar”

Закирова Нилуфар Абдулазиз қизи,
Рақамли иқтисодиёт факультети
МИИТ-10 гуруҳ 2-курс магистри
Б. Вафоев, и.ф.н., доц.
ТДИУ доценти

ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Аннотация. *Тезисда электрон тижоратнинг назарий асослари ёритилган, унинг турли олимлар томонидан турлича талқини берилган, шунингдек электрон тижоратнинг назарий жиҳати бўйича муаллиф фикрлари баён қилинган.*

Иқтисодиёт бугунги кунда энг янги самарали технологиялардан фойдаланишга ва илмий фикрларнинг ютуқларини ўзлаштиришга қаратилган. Янги тенденциялар анъанавий иқтисодиётни алмаштирадиган ахборот муҳитининг пайдо бўлишига ёрдам беради. Бундай воқеликлар доирасида жамият ҳаётининг иқтисодий томони нафақат унинг мазмуни ўзгаришига, балки модернизация зарурати, шу жумладан виртуал ҳақиқатда ҳам амалга оширилмоқда.

Электрон тижоратнинг назарий томонига муносиб эътибор берган ва электрон тижоратнинг биринчи таърифини яратган биринчи муаллифлардан бири америкалик иқтисодчи Д.Козье ҳисобланади. У электрон тижоратни электрон савдо мисолида кўриб чиқадиган тадқиқотчи Д.Козье “электрон тижоратнинг асосини анъанавий савдо тузилмаси деб ҳисоблайди, электрон тармоқлардан фойдаланиш унга мослашувчанликни беради”. Унинг фикрича, “электрон тижорат ва электрон савдо бир хил маънога эга”. Шу билан бирга Л.С.Климченя электрон тижоратни “электрон бизнеснинг ажралмас қисми сифатида белгилайди, электрон савдо эса электрон тижоратнинг таркибий қисми сифатида тавсифлайди”[1].

Д. Эймори ва И.Голдовский каби Ғарб иқтисодчилари электрон тижоратни интернет савдоси деб билишади ва улар “Электрон тижорат деганда товарларни сотиш тушунилади, бунда ҳеч бўлмаганда товарларга талабни ташкил этиш интернет орқали амалга оширилади” [2].

Россиялик иқтисодчи олим О.А.Кобелев электрон савдони электрон тижоратнинг асосий ва жуда муҳим қисми деб ҳисоблайди ва уни “электрон маълумотлар алмашиш воситаларидан фойдаланган ҳолда тижорат операцияларини амалга ошириш бўйича тадбиркорлик фаолияти”деб таърифлайди [3]. Бошқа бир олим С.Пирогов эса электрон тижоратни “Электрон маълумотлар алмашиш воситаларидан фойдаланган ҳолда тижорат операцияларини амалга ошириш ва ишлаб чиқариш жараёнларини бошқариш технологияси” деб атайди.

Кўпгина иқтисодчилар, электрон тижорат тушунчасидан ташқари,

электрон бизнес тушунчасини кўриб чиқадилар. “Электрон тижорат” тушунчасининг энг кенг таърифи америкалик иқтисодчи П. Гэри томонидан берилган. Унинг фикрича, “Интернет технологиялари деганда интернет тизимининг ўзи, World Wide Web майдони ва симсиз маълумотлар тизимлари ва мобил телефон тармоқлари каби бошқалардан фойдаланиш тушунилади” [4]. Ушбу муаллифнинг фикрини иқтисодчилар А.Саммер ва Г.Дунканлар ҳам қўллаб қўвватлайдилар.

Шунга ўхшаш талқинни яна бир хорижий муаллиф М.Хейг тақдим этади. Унга кўра “Электрон тижорат – бу интернет орқали амалга ошириладиган бизнес битимларининг ҳар қандай шаклидир”[5].

Россиялик иқтисодчи олим И.Успенский электрон бизнесни “фойда яратиш мақсадида ички ва ташқи алоқаларни ўзгартириш учун глобал ахборот тармоқларининг имкониятларидан фойдаланадиган ҳар қандай бизнес фаолияти”деб таърифлайди. Электрон иқтисодий соҳанинг ўзига хос хусусиятларини, шунингдек, ушбу соҳада таклиф этилаётган иқтисодий фаолиятнинг янги шакллари, янги хизматлар ва товарларнинг пайдо бўлишини ҳисобга олган ҳолда, бундай талқин электрон бизнеснинг таърифини тўлиқ қондирмайди. Худди шу нарса муаллиф томонидан берилган электрон тижорат таърифига ҳам тегишли: “Электрон тижорат (е-тижорат) деганда томонларнинг ўзаро таъсири жисмоний алмашинув ёки тўғридан-тўғри жисмоний алоқа ўрнига электрон тарзда амалга ошириладиган ва натижада товар ёки хизматга эгалик қилиш ёки ундан фойдаланиш ҳуқуқи бир шахсдан бошқасига ўтказиладиган ҳар қандай бизнес битимлари тушунилади”. И.Успенский электрон тижорат электрон бизнеснинг энг муҳим таркибий қисми эканлигини аниқлайди [6].

Бошқа иқтисодчи олим С.Смирнов таърифи “Маркетинг тушунчасини ўз ичига олади, унинг киритилиши жуда тўғри, аммо бу ҳолда интернет-савдо (электрон биржаларда қимматли қоғозларни сотиб олиш/сотиш), электрон корхонанинг ишлаши, электрон бизнес-маслаҳат хизматлари ва бошқалар каби бошқа бизнес жараёнларини эслатиб ўтиш керак” деб таъкидлайди.[7]

Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан Д.Суюнов, А.Кенжабаев ва А.Рўзиевларнинг фикрича, “Электрон тижорат интернет тармоғидаги тижорат соҳасига оид фаолликни, ундаги олди-сотдини амалга оширишни ифодалаш учун қўлланилади. У компьютер тармоғидан фойдаланган ҳолда харид қилиш, соти, сервис хизматларини кўрсатишни амалга ошириш, маркетинг тадбирларини ўтказиш имконини таъминлайди” [8].

У. Якубов, М. Азизова ва М. Жумниязоваларнинг фикрига кўра “Электрон тижорат– бу иқтисодиётнинг замонавий соҳаси бўлиб, у интернет ва бошқа турдаги компютер тармоқлари каби электрон тизимлар орқали маҳсулотлар ёки хизматларни сотиш ҳамда сотиб олишни ўз ичига олади” [9].

Баъзи иқтисодчилар электрон тижоратнинг вазифаси корхоналар

ўртасидаги анъанавий савдо механизмини алмаштиришдир деб ҳисоблайдилар. Бироқ, бизнинг фикримизча, электрон тижорат бизнес-жараёнлар иштирокчилари ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг анъанавий усулларини тўлдириш, улар ўртасида маълумот алмашишни тезлаштириш, шунингдек транзакцион харажатларни камайтиришга ёрдам бериш учун мўлжалланган.

Кўриб чиқилган таърифларни таҳлил қилиш асосида, шунингдек эмпирик ва этимологик ёндашувларга кўра, биз электрон тижорат атамаси кенг ва тор маънода икки маънода ишлатилиши мумкин деб таъкидлашимиз мумкин. Кенг маънода электрон тижорат- бу электрон ахборот технологияларидан фойдаланишни ўз ичига олган ҳар қандай иқтисодий фаолиятдир. Тор маънода эса фойда олиш учун интернетда товарлар ёки хизматларни сотиб олиш ёки сотиш бўйича тижорат фаолияти бўлиб ҳисобланади.

Фикримизча, электрон тижорат атамасини кенг маънода ишлатиш нуқтаи назаридан, унинг ўзига хослигини электрон бизнес атамаси деб ҳисоблаш мумкин, чунки кўп адабиётларда бизнесни “фойда олишга қаратилган ҳар қандай иқтисодий фаолият” деб изоҳланади.

Бугунги кунда илмий доираларда инсон фаолиятининг қайси соҳалари “ Электрон тижорат” тушунчасига киритилиши кераклиги тўғрисида ягона нуқтаи назар мавжуд эмас. Одатда, у интернет орқали амалга ошириладиган савдо операциялари билан чамбарчас боғлиқ. Кенгроқ ёндашув шуни кўрсатадики, “электрон тижорат” тушунчаси электрон алоқа воситаларидан фойдаланган ҳолда товарлар ва хизматларга эгалик ҳуқуқини ёки ундан фойдаланиш ҳуқуқини ўтказиш бўйича ҳар қандай битимни англатади. Интернет орқали амалга оширилган битимларнинг ўзига хос хусусияти электрон имзонинг ўзига хослиги ва шунга ўхшаш бухгалтерия ҳужжатлари қоғозда кўринади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Калужский М.Л. Электронная коммерция: маркетинговые сети и инфраструктура рынка // ОмГТУ. – Москва: Экономика, 2014. – 328с.

2. Огородова М.В., Быстрова Н.В., Уханов А.Ф. Исследование теоретических подходов к содержанию имиджа организации // Современные научные исследования и инновации. 2016. № 12 (68). С. 490-492.

3. Кобелев О.А. Электронная коммерция: учеб. пособие / Под ред. проф. С.В. Пирогова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2003. – С. 10.

4. Gary P. Electronic Commerce, Ninth Edition, Schneider, Ph.D., CPA. Printed in the United States of America, 2011. C. 4.

5. Хэйг М. Основы электронного бизнеса / Пер. с англ. С. Косихина. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. 208 с.

6. Успенский И. Энциклопедия Интернет-бизнеса. СПб.: Питер, 2001. С. 61.

7. Смирнов С.Н. Электронный бизнес. М.: ДМК Пресс; М.: Компания АйТи, 2003. 240 с.

8. Суюнов Д., Кенжабаев А., Рўзиев А. Электрон тижорат. Дарслик. -Т.: 2023. -298 б.

9. U.Q. Yakubov, M.I. Azizova, M.Y. Jumaniyozova “Elektron tijorat” fanidan O‘quv-uslubiy majmua. TMI, 2019. - 306 b.

Eshtemirov To‘lqin Jovli o‘g‘li,
“Biznes boshqaruv” fakulteti KB-91 guruh talabasi
Ilmiy rahbar
Akmal Komiljonovich Shermuhamedov,
“Innovatsion menejment” kafedrasi
katta o‘qituvchisi TDIU

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KORPORATIV TUZILMALARDA DIVIDEND SIYOSATINING AHAMIYATI

Аннотация. *Уровень качества корпоративного управления влияет на решение о возможности инвестирования в компанию, является характеристикой ее капитализации. Дивидендная политика рассматривается с точки зрения общей финансовой цели компании, то есть максимизации благосостояния акционеров.*

Введение. Дивидендная политика является составной частью общей финансовой политики предприятия, заключающейся в оптимизации пропорции между потребляемой и капитализируемой прибылью с целью максимизации рыночной стоимости предприятия. Дивидендная политика рассматривает в свете общей финансовой задачи компании, которая заключается в максимизации богатства акционеров. Это означает, что любое принимаемое решение по дивидендной политике должно основываться на том, что будет наилучшим для акционеров. Это не всегда означает выплату максимальных дивидендов из полученной прибыли, так как использование дивидендов внутри самой компании может быть более выгодным акционерам. В своем послании Олий Мажлису, Президент Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёев отметил “Сегодня я хочу сказать вам одно намерение в моем сердце. Мое большое намерение состоит в том, чтобы среди наших соотечественников появились сотни тысяч собственников и акционеров. Пусть наши люди вкладывают свои сбережения и получают высокую прибыль. “Верю, что это будет настоящее Народное Ай-Пи-О (ИПО)”, — говорит глава государства.”[1]

Обзор литературы.

Вопросы корпоративного управления рассматриваются в трудах видных зарубежных и отечественных ученых. Российские ученые Н.П. Терешина,

А.В. Сорокина рассматривают основные вопросы корпоративного управления: его становление, формирование применение и оценка. Авторами исследованы принципы корпоративного управления в стране на основе действующего законодательства. Подробно рассмотрена оценка качества корпоративного управления как коммерческих компаний, так и компаний с государственным участием. Представлена система корпоративной социальной ответственности.

Бурков В.Н., Дорохин В.В., Тихомиров Е.Ф. Финансовый менеджмент: Управление финансами предприятия. Учебное пособие. М.: Academia, 2013. В этой книге отображается управление финансами компании, направленное на достижение стратегических и тактических целей функционирования данной компании на рынке. Основные вопросы финансового менеджмента связаны с формированием капитала предприятия и обеспечением максимально эффективного его использования.

Анализ и результаты.

Политика дивидендных выплат акционерных обществ Республики Узбекистан остается нестабильной и не отражает финансовое положение и инвестиционные возможности компаний. Дивидендная политика в компаниях с концентрированной собственностью зависит от мажоритарных акционеров, интересы которых формируются под влиянием неопределенности среды, слабой защиты прав собственности и неразвитых институтов.

Современные финансовые потрясения заставили обратить внимание на проблемы корпоративного управления. Уровень качества корпоративного управления оказывает влияние на принятие решений о возможности капиталовложений в компанию, является характеристикой ее капитализации. Важным элементом корпоративного управления выступает дивидендная политика, направленная на оптимизацию пропорций между потребляемой и капитализируемой прибылью в целях максимизации рыночной стоимости компании.

Дивиденды – часть чистой прибыли компании, распределяемая между акционерами в соответствии с количеством и видом принадлежащих им акций. Другими словами, *дивиденд* – это часть прибыли, которую получают акционеры по имеющимся у них акциям. Согласно законодательством Республики Узбекистан, дивидендом признается любой доход, полученный акционером (участником) от организации при распределении прибыли, остающейся после налогообложения (в т.ч. в виде процентов по привилегированным акциям), по принадлежащим акционеру (участнику) акциям (долям).

Дивидендная политика – это политика акционерного общества (АО) в области использования прибыли, по которой определяется, в каком режиме

компании следует выплачивать дивиденды акционерам: выплатить сразу в полном объеме или реинвестировать прибыль с целью получения с нее дохода с последующей выплатой дивидендов в большем размере.

Согласно дивидендной политики АО, порядок, определяющий выплату дивидендов и их источник, регламентируется законодательством Республики Узбекистан. Источником выплаты дивидендов является чистая прибыль АО за истекший период. В случае недостаточности чистой прибыли дивиденды по привилегированным акциям могут выплачиваться из специально созданных для этой цели фондов за счет прибыли прошлых лет.

Дивиденд устанавливается либо в процентах к номинальной стоимости акции, либо в сумах на одну акцию.

Выплата дивидендов может осуществляться:

1. Деньгами (денежная форма выплата дивидендов) – например, наличными из кассы, пластиковой карточке, платежным поручением, почтовым переводом. В этом случае применяются различные варианты определения величины дивидендных выплат;

2. Имуществом (в случае если это предусмотрено уставом компании): вновь выпущенными акциями АО, облигациями, другими видами ценных бумаг, товарами.

Дивиденды их уровень, динамика и стабильность выплаты представляют собой один из значимых факторов управления экономическим потенциалом фирмы, ее финансовыми возможностями, инвестиционной и контрагентской привлекательностью. **Дивидендная политика**, как и **управление структурой капитала,** оказывает **существенное влияние на положение компании на рынке капитала, в частности на динамику цены** ее **акций.** Дивиденды представляют собой денежный доход акционеров и в определенной степени сигнализируют им о том, что фирма, в акции которой они вложили свои деньги, работает успешно.

Дивиденды начисляются с определенной периодичностью и в сознании рядового инвестора связываются, как правило, с заработанной фирмой прибылью. В этом контексте упрощенную схему распределения прибыли отчетного периода можно представить следующим образом: **часть прибыли выплачивается** в **виде дивидендов**, оставшаяся **часть реинвестируется в активы компании**.

Таблица 1

Основные финансово-экономические показатели АО “ Maxam-Chirchiq” (млн. сум) [2]

№	Показатели	2019 г.	2020 г.	2021 г.	2022 г.
1	Чистая выручка от реализации продукции	510,5	624,6	930,8	1,393,2

2	Прибыль (убыток) от основной деятельности	-16,2	-2,3	148,2	164,4
3	Себестоимость реализованной продукции	454,1	500,7	664,1	1,003,9
4	Расходы периода	750,9	211,6	199,6	265,2
5	Чистая прибыль (убыток) отчетного периода	-11,8	57,4	123,2	140,5

Данные таблицы показывают, что финансово-экономические показатели за 2022 год предприятием реализовано продукции на сумму 1 393,3 млрд. сум и получена прибыль до уплаты налога 174,3 млрд. сум, после уплаты налогов чистая прибыль составила 140,5 млрд. сум. Рентабельность реализованной продукции по валовой прибыли составила 38,8%, рентабельность по чистой прибыли 10,1%.

Существует несколько видов дивидендной политики:

1. Консервативный подход. Остаточная политика дивидендных выплат. Политика стабильного размера дивидендных выплат.

2. Умеренный подход. Политика минимального стабильного размера дивидендов с надбавкой в отдельные периоды.

3. Агрессивный **подход**. Политика стабильного уровня дивидендов и постоянного возрастания размера дивидендов.

Дивидендная политика формируется советом директоров. В зависимости от целей компании и текущей/прогнозируемой ситуации, прибыль компании может быть реинвестирована, списана на нераспределенную прибыль или выплачена в виде дивидендов.

Дивидендная политика — неотъемлемая часть решений руководства фирмы в области финансирования. Важнейший аспект дивидендной политики фирмы заключается в нахождении оптимального соотношения распределения прибыли между дивидендными платежами и той её частью, которая остается в рамках фирмы для её развития. Под дивидендной политикой понимается совокупность решений о доле прибыли, идущей на выплату дивидендов.

Цель дивидендной политики – определить оптимальное соотношение между потребляемой и капитализируемой частями прибыли, что в дальнейшем позволит обеспечить стратегическое развитие АО, максимизировать ее рыночную стоимость и определить конкретные меры, направленные на увеличение рыночной стоимости акций. Другими словами, главной целью дивидендной политики является такое распределение прибыли на выплаты

дивидендов и на реинвестирование, которое позволяет максимизировать стоимость данной компании

Согласно дивидендной политики акционерного общества, порядок, определяющий выплату дивидендов и их источник, регламентируется законодательством Республики Узбекистан. Источником выплаты дивидендов является чистая прибыль акционерного общества за истекший период. В случае недостаточности чистой прибыли дивиденды по привилегированным акциям могут выплачиваться из специально созданных для этой цели фондов за счет прибыли прошлых лет.

Как известно, дивиденды являются частью чистой прибыли компании, распределяемая между акционерами в соответствии с количеством и видом принадлежащих им акций. Другими словами, дивиденд – это часть прибыли, которую получают акционеры по имеющимся у них акциям.

В соответствии с законом Республики Узбекистан “ Об акционерных обществах и защите прав акционеров” дивидендом признается любой доход, полученный акционером (участником) от организации при распределении прибыли, остающейся после налогообложения (в том числе в виде процентов по привилегированным акциям), по принадлежащим акционеру (участнику) акциям (долям), других обязательных платежей, осуществления реинвестиций, подлежащая распределению других акционеров.

Сущность дивидендной политики заключается в выборе оптимального соотношения между долей прибыли, отвлекаемой из оборота и выплачиваемой в виде дивидендов, и долей, направляемой на расширение бизнеса. Можно выделить следующие группы факторов, влияющих на дивидендную политику компании.

1. Ограничения правового характера.
2. Ограничения контрактного характера.
3. Ограничения в связи с недостаточной ликвидностью.
4. Ограничения в связи с расширением производства.
5. Ограничения в связи с интересами акционеров.
6. Ограничения рекламно-финансового характера.

Дивиденды начисляются с определенной периодичностью и в сознании рядового инвестора связываются, как правило, с заработанной фирмой прибылью. Срок и порядок выплаты дивидендов определяются Уставом общества или решением общего собрания акционеров. Срок выплаты дивидендов не может быть позднее 60 дней со дня принятия такого решения.

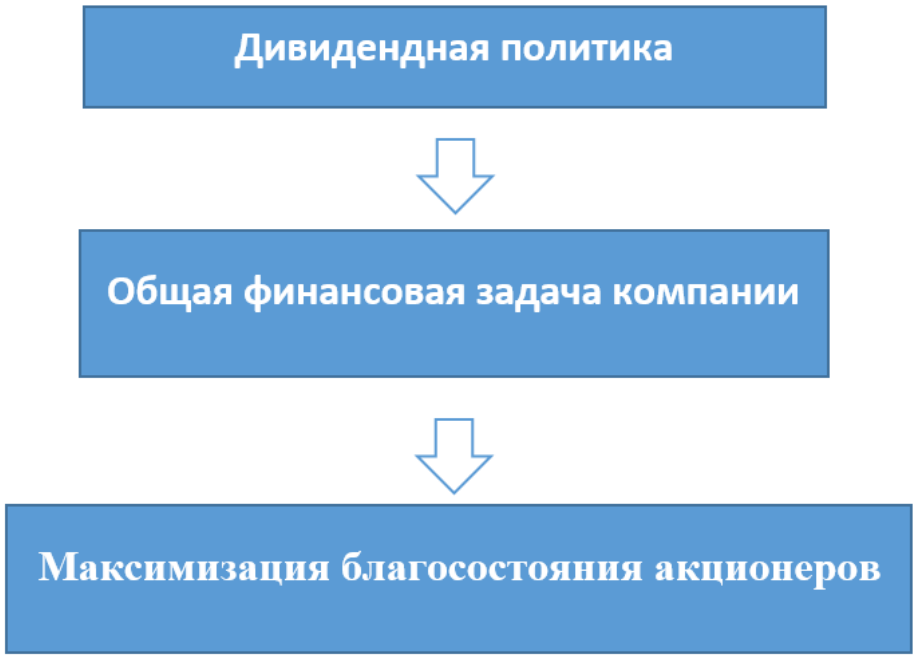

Рис.1. Влияние дивидендной политики компании на благосостояние акционеров

За последнюю неделю, то есть за период с 26 сентября по 2 октября, 2022 года на всех торговых платформах АО “ Узбекской республиканской товарно-сырьевой биржи” было реализовано товаров на сумму 2 983,1 млрд сумов, что на 11,4% больше чем в предыдущей неделе. Из них 79,0% продаж пришлась на биржевые торги, 0,1% – на выставочно-ярмарочные торги, 20,7% – на государственные закупки и 0,2% – на онлайн-аукционы автономеров. Общий объем сделок с участием малого бизнеса и частного предпринимательства составил 646,9 млрд сумов. В результате проведения электронных торгов по государственным закупкам общая экономия средств бюджетных и корпоративных заказчиков составила 120,8 млрд сумов.

За рассматриваемый период через онлайн-аукцион продано 1 698 автономеров на сумму 5,7 млрд сумов. В результате конкурентных торгов 5,6% совершенных сделок приходятся на сделки по автономерам премиум класса; 9,0% сделок на 2-категорию; 6,9% на 3-категорию; 8,2% на 4-категорию; 22,8% на 5-категорию; а также 47,5% на 6-категорию автономеров.

Биржевые торги

За отчетный период на открытых биржевых торгах было реализовано товарных ресурсов на 2 358,0 млрд сумов. Предприятия продавцы выставляют товары на биржевые торги в соответствии с утвержденными графиками, в том числе:

Заключение: 2020 году АО Узбекская товарно-сырьевая биржа на общем собрании акционеров решила 80 процентов чистой прибыли дать ак-

ционерам в виде дивидендов, этим решением был большой сдвиг на фондовом рынке и это решение осталось в истории Узбекистана, этим решением у инвесторов появилась доверие к драгоценным бумагам. [3]

В апреле 2022 года на общем собрании АО УЗМЕТКОМБИНАТА было решено дать дивиденды акционерам в виде на одну акцию десять акции, этим решением многие акционеры были рады, потому что на фондовый рынок Узбекистана многие инвесторы не торопились. [4]

Список литературы:

1.Терешина Н.П., Сорокина А.В. Корпоративное управление: Учебное пособие. –М.: МГУПС (МИИТ), 2014. – 218 с.

2.Бурков В.Н., Дорохин В.В., Тихомиров Е.Ф. Финансовый менеджмент: Управление финансами предприятия. Учебное пособие. М.: Academia, 2013

3. Темиров А. А. Пути совершенствования корпоративного управления в коммерческихбанкахРеспубликиУзбекистан//Управлениегосударственное, муниципальное и корпоративное: теория и лучшие практики. – 2020. – С. 261-265.

4.Shermuxamedov, A. (2022). A SELF-STUDY: Sport is probably as the humanity itself. All over the world people of different ages are very fond of sports and games. Sport not only helps people to become strong and to develop physically but also makes them more organized and better disciplined in their daily activities. It makes a healthy mind in a healthy body. Sports help people to keep in good health. Архив научных исследований, 1(1). извлечено от http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/540

5. Шермухамедов А. К. Устойчивое развитие нефтегазовой отрасли Узбекистана и её инвестиционная привлекательность //Международный научный сельскохозяйственный журнал. – 2019. – №. 4. – С. 16-17.

6. Durmanov, A., Madumarov, T., Abdulkhayeva, G., Shermukhamedov, A., & Baltashov, S. (2023). Environmental aspects and microclimate in greenhouses in the republic of Uzbekistan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 389, p. 04002). EDP Sciences.

7. https://sputniknews-uz.com/20221220/shavkat-mirziyoev-30885939.html\[1\]

8. Закон Республики Узбекистан “ Об акционерных обществах и защите прав акционеров” от 6 мая 2014 года № ЗРУ-370

9. https://openinfo.uz/ru/reports/13534/ [2]

10. http://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/540

11. https://uzex.uz/ru/News/uzex-weekly-digest-september-26-october-2-2022

12.http://openinfo.uz/ru/reports/jsc/quarterly?org_name=%22O%27z-bekiston+respublika+tovar-xomashyo+birjasi%22+aksiyadorlik+jamiyati&date_from=&date_to= [3]

3-SHO‘BA

Turg‘unboyeva Nozima Muzaffar qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Marketing va logistika fakulteti
PTE-75 guruh talabasi

DAVLATNING IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI ROLI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada iqtisodiyotni davlat miqyosda barqarorlashtirish va mazkur sohadagi muammolarning kelib chiqishi, va ularning oqibatlari yoritib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Jahon iqtisodiyoti, raqobatbardoshlik, investitsion faollik, iqtisodiy barqarorlik, valyuta tizimi.*

Kirish.

Bugungi globallashuv davrda iqtisodiyot hamda uning funksiyalarini tobora tushunish va uni amaliyotda qo‘llash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiyotni davlat miqyosida barqarorlashtirish davlatning eng oliy funkisiyasi hisoblanadi. Sababi mamlakatning farovonligi bugungi kunda iqtisodiyot bilan chambarchas bog‘liqdir. Hozirgi kunda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi hamon davom etib turishi, dunyoning deyarli barcha mintaqalarida sodir bo‘layotgan qaramaqarshiliklarning kuchayib borishi hamda jahon bozorida vaziyatning tez o‘zgarayotgani dunyoning ko‘plab mamlakatlarida investitsion faollikning pasayishi real iqtisodiyotda ishlab chiqarishning o‘sish sur’ati pasayib borishi ro‘y berib, shuningdek jahon bozorida xarid talabining kamayishi davom etmoqda, ishsizlik darajasi ham yuqoriligicha qolmoqda. Ushbu global muammolarning yechimini faqatgina barqaror iqtisodiy siyosat bera oladi. Iqtisodiyotning eng muhim jihatlaridan biri ham ushbu muammolarni hal qilish darajasiga bog‘liq.

Adabiyotlar sharhi.

B.Y.Hodiyev va Sh.Sh.Shodmonovlarning fikracha, Bugungi kunda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi hamon davom etib turishi, dunyoning turli mintaqalarida sodir bo‘layotgan qarama-qarshiliklaming kuchayib borishi, jahon bozorida vaziyatning tez o‘zgarayotgani dunyoning ko‘plab mamlakatlarida investitsion faollikning susayishi, real iqtisodiyotda ishlab chiqarishning o‘sish sur’ati pasayib borishi ro‘y berib, jahon bozorida xarid talabining kamayishi davom etmoqda, ishsizlik darajasi yuqoriligicha qolmoqda, ijtimoiy keskinlik kuchaymoqda. Bundan tashqari mamlakatimizdagi ayrim sohalar, tarmoqlar va kompaniyalarda eksport hajmi kamayib, import hajmi oshib ketishi, ko‘plab kapital mablag‘lar sarflanishiga qaramay ishlab chiqarish hajmi va mehnat unumdorligining pasayib ketishi fan-texnika taraqqiyoti yuz berib, yangi texnika va texnologiyalarning kirib kelishiga qaramay ketgan xarajatlar va mahsulot tannarxi pasayish o‘rniga aksincha, oshishi holati yuz berishi, valyuta munosabatlarining tartibga solinmaganligi, naqd pul bilan naqd pulsiz hisob-kitoblar o‘rtasida farq mavjudligi kabi noxush holatlar sodir bo‘lib turibdi.

Yuqorida ko‘rsatilgan muammolar dolzarbdir. Valyuta tizimidan tortib hattoki ishsizlar sur’atining o‘sishi global muammo hisoblanadi. Ish bilan bandlikning oqil tuzilmasini yaratish maqsadida kasbiy o‘qitish,qayta tayyorlash va kichik biznes va xususiy tadbirkorlik asosida o‘z o‘zini ish bilan band qilishga amaliy yordam berishni ta’minlash lozim.

Iqtisodiyot va davlat taraqqiyoti sohasidagi yana bir nufuzli shaxs Jon Meynard Keynsdir. Keyns laissez-faire kapitalizmining klassik iqtisodiy nazariyasiga qarshi chiqdi va to‘liq bandlikni ta’minlash va iqtisodiy tebranishlarni barqarorlashtirish uchun davlatning iqtisodiyotga aralashuvini yoqladi. Uning g‘oyalari zamonaviy makroiqtisodiy nazariyaga asos soldi va ko‘plab mamlakatlarda ijtimoiy farovonlik siyosatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatdi. Keyns iqtisodi 20-asr o‘rtalarida hukmron iqtisodiy paradigmaga aylandi va G‘arb demokratiyalarining iqtisodiy siyosatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Prezidentimiz ta’kidlaganidek: “Tobora chuqurlashib borayotgan jahon moliyaviy inqirozi mamlakatimizga ta’sir ko‘rsatmaydi,bizni chetlab o‘tadi degan xulosa chiqarmaslik kerak. Masalani bunday tushunish o‘ta soddalik,aytish mumkinki,kechirib bo‘lmas xatodir’’. Iqtisodiyotimizning jahon xo‘jalik va moliyaviy-iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuv jarayoni tobora chuqurlashib borayotganini hisobga olganda,jahon moliyaviy inqirozi,uning oqibatlari O‘zbekistonga ham salbiy ta’sir ko‘rsatish mumkinligi haqida fikr yuritilgan.Lekin,yuzaga kelgan barcha muammo va qiyinchiliklarga qaramay,2008 yilda iqtisodiyotimizning nafaqat barqaror faoliyat ko‘rsatishiga ,shuningdek, uning o‘sish suratlarini izchil ta’minlashga erishildi.

Muhokama va natijalar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiyotni rivojlantirish va kambag‘allikni qisqartirishga oid davlat siyosatini tubdan yangilash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoniga muvofiq bugungi kunda O‘zbekistonda iqtisodiyotni tartibga solish chora tadbirlari amalga oshirilmoqda. Iqtisodiyotni erkinlashtirish va bozor mexanizmlarini keng joriy qilish tamoyillariga asoslangan islohotlarning yangi bosqichida davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirish va xususiy sektorning ishtirokini kengaytirish bo‘yicha navbatdagi ishlarning natijadorligini oshirish bugungi kunda iqtisodiyotni boshqarishning aniq, shaffof va natijaga yo‘naltirilgan mexanizmini ishlab chiqishni taqozo etmoqda.

Shu bilan birga, hududlarda aholining turmush darajasi va sifatini yaxshilash, xususan kambag‘allikni qisqartirish vazifalari ko‘p jihatdan iqtisodiyotning barcha tarmoq va sohalarining raqobatbardoshligini oshirish hamda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun fundamental sharoitlarni yaratib berish hisobiga yangi va barqaror ish o‘rinlarini tashkil etish bilan bevosita bog‘liqdir.Bu, o‘z navbatida, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan isloh qilish va rivojlanishiga aloqador vazirlik va idoralar faoliyati uyg‘unligini ta’minlashni, mavjud muammo va to‘siqlarni tezkorlik bilan aniqlash va bartaraf etishga asoslangan zamonaviy va inklyuziv joriy etishni talab etadi.

Hozirda prezidentimiz mamlakatda iqtisodiy barqarorlikka erishish uchun, davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirish chora tadbirlarini amalga oshirmoqda. Ushbu natijaga to‘liq erishish uchun albatta aniq va strategik mexanizm kerakligini ta’kidlaydi. Keng ko‘lamli chora tadbirlar hamda uni amalga oshirish mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak. Bu esa o‘z o‘zidan O‘zbekiston iqtisodiyotini yanada kuchayishiga, barqarorligini davom etishiga va maydonga rivojlangan holda chiqishi,jahon bozorlarida mustahkam o‘rinni egallashiga zamin yaratishi nazarda tutiladi.

Ko‘pincha muayyan mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga erishib bo‘lmaydi, chunki real iqtisodiyotda ishlab chiqarishning o‘sish sur’ati pasayib bormoqda. Masalan, agar davlat xavfsizlik va politsiya yoki asosiy xizmatlarni ko‘rsatish kabi asosiy funktsiyalarni bajarish qobiliyatiga ega bo‘lmasa, erkin savdo zonasini (maxsus iqtisodiy zonalarni) rivojlantirish yoki aholining zaif qatlamlariga farovonligini ta’minlovchi mexanizm mavjud emas. Bu ko‘plab xalqaro tashkilotlar, ijtimoiy soha va hattoki ijrochi hukumatlar tomonidan e’tibordan chetda qolgan narsa bo‘lib, ular boshqa joylardan “ eng yaxshi amaliyotlarni” tizimlar nusxasini usulida kam muvaffaqiyat bilan amalga oshirishga harakat qilmoqdalar.

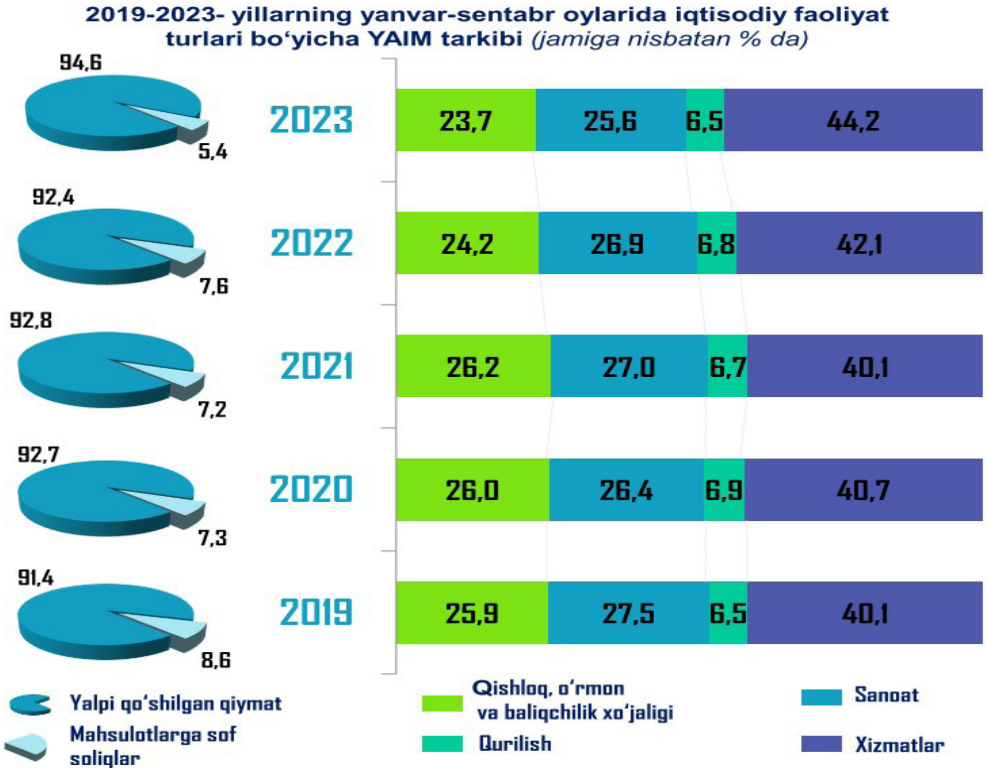

Yuqoridagi rasmda 2019-2023-yillarning yanvar-sentabr oylaridagi iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha YAIM tarkibi ko‘rsatilgan. Bunda 2019 yilda sanoat sohasi 27,5% bo‘lsa so‘ngi yillarga kelib 25,6% ko‘rsatgich bilan pasayganini bildiradi. Lekin 2019-yilda mahsulotlarning sof solig‘i 8,6% bo‘lsa 2023-yilga kelib sezilarli susayib YAIM tarkibini 5,4% ni tashkil qildi. Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi

so‘ngi 4yilda kamaygan bo‘lsa,qo‘shimcha xizmatlar sohasi esa sezilarli oshgan. Qurilish sohasi esa jami YAIMni juda kam qismini,o‘rtacha 6,6-6,7% ni tashkil qilib kelgan.

Xulosa va takliflar.

Yuqoridagi barcha muammolar hamda dolzarb mavzular talaygina. Ammo ushbu muammolar yechimini bartaraf etish ham mumkin. Bunda strategik oldindan prognozlashgan iqitsodiy tizim yaratish, muammolarni aholiga to‘liq tushuntirish ishlari olib borish eng maqbul yo‘ldir. Buni videoreklamalarda, o‘quv darslari orqali tushuntirib borish ishlarini qo‘llab quvvatlashga e’tibor qaratish kerak. Investitsiyalarni yanada qo‘llab quvvatlash, yosh tadbirkorlarga imtiyozlar yaratish, import hajmini oshirish oraqli inflyatsiya darajasini pasaytish va barqaror iqtisodiyotga erishish mumkin. Ushbu maqolada qanday iqtisodiy siyosatlar so‘raladigan ko‘plab empirik tadqiqotlar ko‘rib chiqildi.Iqtisodiy o‘sishga ko‘proq yordam beradi.Umuman olganda, qanday iqtisodiy siyosatlar foydali ekanligi aniq o‘sish: barqaror makroiqtisodiy muhit, jahon iqtisodiyotiga umumiy kirish, himoya shaxsiy mulk huquqi, hamma uchun foyda keltiradigan jamoat mollariga sarflash. Haqiqatan ham hal qiluvchi savol nega hukumatlar bu sog‘lom siyosatni olib bormaydi? Bilim yetishmasligi bir qismi bo‘lishi mumkin.Masalan, Rodrik ta’kidlaganidek, muayyan iqtisodiy va ijtimoiy voqelikka moslashish kerak(2003). Ammo, rag‘batlarning yetishmasligi, albatta, muhimroqdir. Bu topilma tomonidan taklif qilinadi adabiyotlarda yomon iqtisodiy siyosat odatda institutsional muvaffaqiyatsizliklar bilan bog‘liq,ayniqsa, siyosiy institutlarning muvaffaqiyatsizligi. Ammo, rivojlanayotgan mamlakatlar hukumatlariga to‘g‘ri rag‘batlantirish uchun nima qilish mumkin, qisqasi yetuk demokratiyaga aylanguncha kutish kerakmi? Ushbu tahlilning amaliy xulosasi shundan iboratki siyosiy va iqtisodiy liberallashtirishning foydali to‘ldiruvchi tomonlari mavjud. Siyosiy liberallashtirish iqtisodiyotni xalqaro raqobatga ochishga yordam beradi, ehtimol, shuning uchun demokratiya foyda olish ehtimoli ko‘proq bo‘lganlarning siyosiy ta’sirini oshiradi . Ammo iqtisodiyotni liberallashtirish iqtisodiyotni rivojlantirish sari zarur qadam bo‘lib tuyuladi: busiz yangi demokratiyalar gullab-yashnamaydi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. B.Y. Xodiyev, SH.SH. Shodmonov Iqtisodiyot nazariyasi (Darslik) 2017
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 26.03.2020 yildagi PF-5975-son
3. https://invexi.org/uz//about
4. He role of the state in economic development.guido tabellini.cesifo working paper no. 1256 category 5: fiscal policy, macroeconomics and growth august 2004
5. Persson, T. and G. Tabellini (2003) The Economic Effects of Constitutions, Cambridge MA, MIT
6. Islom Karimov.Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi,O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralar.

Azimova Shahlo Zarifjon qizi,
TDIU, Moliya va bugalteriya hisobi fakulteti,
2-kurs MT-61 guruh talabasi

Mamatova Feruza Xolbekovna,
TDIU, "Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish kafedrasi assistenti

IQTISODIY O'SISH TURLARI VA OMILLARI

Annotatsiya. Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda makroiqtisodiy siyosatni yanada takomillashtirish, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida iqtisodiyotni barqarorlashtirish, milliy iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar va diversifikatsiyalash yo'nalishlarini kengaytirish kabi chora-tadbirlarning ahamiyati kattadir. Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda qabul qilinayotgan davlat dasturlari, iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishida vujudga kelgan nomutanosibliklarni hal qilinishi, iqtisodiyotning tarmoq tuzilishini takomillashtirish va uning ustuvor yo'nalishlarini ishlab chiqish mamlakatimiz oldida turgan muhim vazifalardandir.

Kalit so'zlar: iqtisod, resurs, jamiyat, qonun, kapital, globallashuv, taraqqiyot, korxona, tabiiy resurslar, barqaror rivojlanish, iqtisodiy o'sish.

Xalqning turmush darajasini oshirish, erkin va farovon hayotni qurishda milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash va jamiyat a'zolarining daromadlarini oshirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy o'sish muayyan davr mobaynida mamlakatda tovar va xizmatlar ishlab chiqarish darajasining ijobiy o'zgarishidir. Boshqacha aytganda, iqtisodiy o'sish bu milliy iqtisodiyotda muayyan davr davomida (odatda bir yil) mahsulotlar ishlab chiqarish hajmining oshishidir. Xalqning turmush darajasini oshirish, erkin va farovon hayotni qurishda milliy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlash va jamiyat a'zolarining daromadlarini oshirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy o'sish muayyan davr mobaynida mamlakatda tovar va xizmatlar ishlab chiqarish darajasining ijobiy o'zgarishidir. Boshqacha aytganda, iqtisodiy o'sish bu milliy iqtisodiyotda muayyan davr davomida (odatda bir yil) mahsulotlar ishlab chiqarish hajmining oshishidir.

O'sish (iqtisodiyotda) – mamlakatda tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar yaratish hajmining oldingi yil (davr)larga nisbatan ko'paygan miqdorda takrorlanishi. Iqtisodiy o'sishni ta'minlash har qanday mamlakat iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi hisoblanadi. Yildan yilga aholi sonining ko'payishi, kishilar ehtiyojlarining mutassil ortib borishi iqtisodiy O'sishni shart qilib qo'yuvchi asosiy sabablardandir. Iqtisodiy O'sish aholi turmush darajasini oshirishga, xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi. Iqtisodiy O'sish negizida iqtisodiyotdagi yetakchi tarmoqlarning rivojlanishi turadi. Iqtisodiy o'sish ishlab chiqarishning ilg'or tuzilmasiga, yuqori mehnat unumdorligi darajasiga, ichki va tashqi bozorda

talab katta bo‘lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga, mahsulotni qulay bozorlarda sotishga tayanadi. Boshqacha aytganda, iqtisodiy O‘sish mahsulot ishlab chiqarishning real hajmini muttasil ko‘paytirib borish va ayni paytda jamiyat taraqqiyotida texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy tavsiflarning yaxshilanib borishini anglatadi[4].

Iqtisodiy o‘sishni aniqlash va hisoblashda mamlakat iktisodiy taraqqiyotining eng umumiy ko‘rsatkichi bo‘lgan yalpi ichki mahsulot (YAIM) asos bo‘lib xizmat qiladi va iqtisodiy o‘sishning muayyan davr mobaynida real YAIM hajmining ijobiy tomonga o‘zgarishini ko‘rsatadi. Iqtisodiy o‘sish sur’atlari YAIM o‘sish sur’atlarida o‘z aksini topadi. Iqtisodiy o‘sish mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishining umumiy holatini ifodalaydi. Real YAIM hajmining o‘zgarishi mamlakat iqtisodiyoti holati va dinamikasi to‘g‘risida ma’lumot bersada, iqtisodiy o‘sishni to‘liq aks ettirmaydi. Masalan, mamlakat aholisining o‘sish sur’ati 3% ni, real YAIM ning o‘sish sur’ati ham 3% ni tashkil etdi. Bunday holatda, garchi YAIM hajmi o‘sgan bo‘lsada, kishilarning daromadlari o‘zgarmay qoladi. Shu sababli iqtisodiy o‘sishni to‘laroq aks ettirishi uchun boshqa bir ko‘rsatkich – aholi jon boshiga ishlab chiqarilgan real YAIMning o‘zgarishi qo‘llaniladi. Real YAIM hajmining o‘zgarishi umuman mamlakat iqtisodiyotining muayyan davr oralig‘idagi rivojlanishini ifodalasa, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan real YAIM hajmining o‘zgarishi iqtisodiy rivojlanishga kishilar turmush darajasi orqali baho berishga xizmat qiladi.

Iqtisodiy o‘sishning sifat omillari ham mavjud bo‘lib, ularga mehnat, kapital va yer (tabiiy) resurslari unumdorligi kiradi. Sifat omillari hisobiga yuz beradigan iqtisodiy o‘sish intensiv o‘sish deb yuritiladi.

Ishlab chiqarish omillarining cheklanganligi ekstensiv o‘sishning imkoniyatlarini chegaralaydi. Shu sababli resurslar cheklanganligi sharoitida intensiv o‘sish samarali hisoblanadi. Fan-texnika taraqqiyoti ham intensiv iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiradi. Keyingi yillarda bir qator ijtimoiy qo‘rsatkichlar iktisodiy o‘sish sharti va natijasi tarzida qaralmoqda. O‘sish sohasida — bandlikning yukobiy dinamikasi; taqsimot sohasida — aholining real daromadlari va boshqalar bir qator ko‘rsatkichlar dinamikasi; ayirboshlash sohasida — savdo va umumiy ovqatlanish moddiy bazasining rivoji, chakana savdo aylanmasi dinamikasi; iste’mol sohasida – iste’molning va noishlab chiqarish jamg‘arishning o‘sishi shunday ko‘rsatkichlarga kiradi. Iqgisodiy o‘sishning asosiy ijobiy tomoni — uning ishlab chiqarish va iste’mol tuzilmasi o‘zgarishlariga ta’sir ko‘rsatishidir.Mamlakat iqtisodiyotida yaratilgan YAIM ishlab chiqarish omillari — yer, kapital va mehnat resurslarining o‘zaro ta’sirida shakllanadi. Bular iqtisodiy O‘sishning miqdoriy omillariga kiradi (mas, foydalanilayotgan ekin maydonlarni kengaytirish YAIM o‘sishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi). Ushbu omillarni ishlab chiqarish jarayoniga kengroq jalb etish natijasida yuz beradigan iqtisodiy o‘sish ekstensiv o‘sish deb ataladi[5].

O‘zbekistonda 2024-yilda iqtisodiy o‘sish sekinlashib, inflyatsiya tezlashadi — XVJ missiyasi [6]. XVJ missiyasi O‘zbekistonda 2024-yilda iqtisodiy o‘sish 5,7

dan 5,2 foizgacha sekinlashishi, inflyatsiya esa energiya tariflari oshishi hisobiga 11 foizgacha tezlashishini kutmoqda. Qat'iy pul-kredit siyosatini davom ettirish, budjet xarajat va daromadlarini sezilarli darajada optimallashtirish zarurligi qayd etildi. Missiya rahbari Yasser Abdixning so'zlariga ko'ra, O'zbekiston iqtisodiyoti "so'nggi global chaqiriqlarga nisbatan favqulodda chidamlilik"ni namoyish etdi.

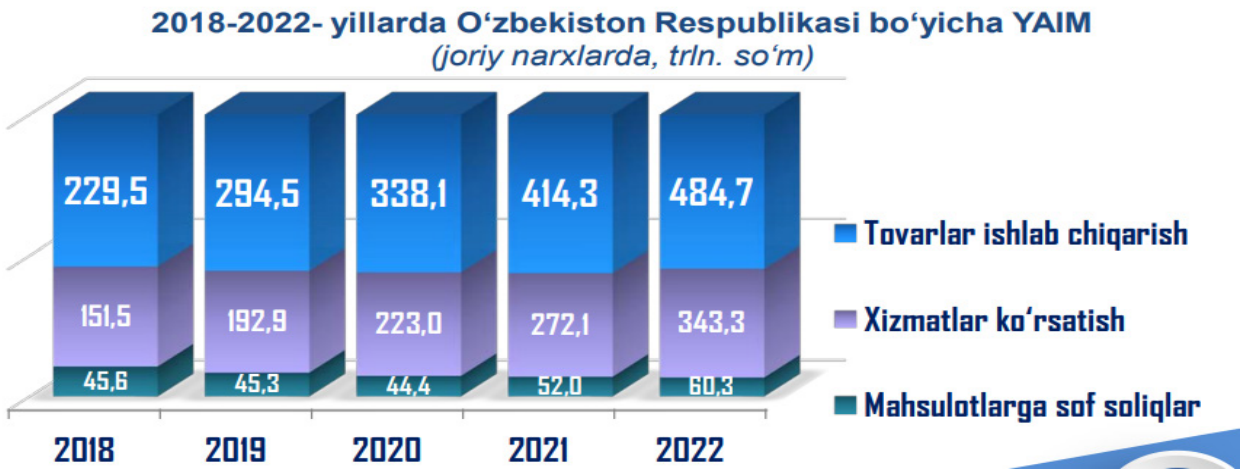

1-rasm. 2018-2022 yillarda O'zbekiston Respublikasi bo'yicha YaIM o'sish dinamikasi[9].

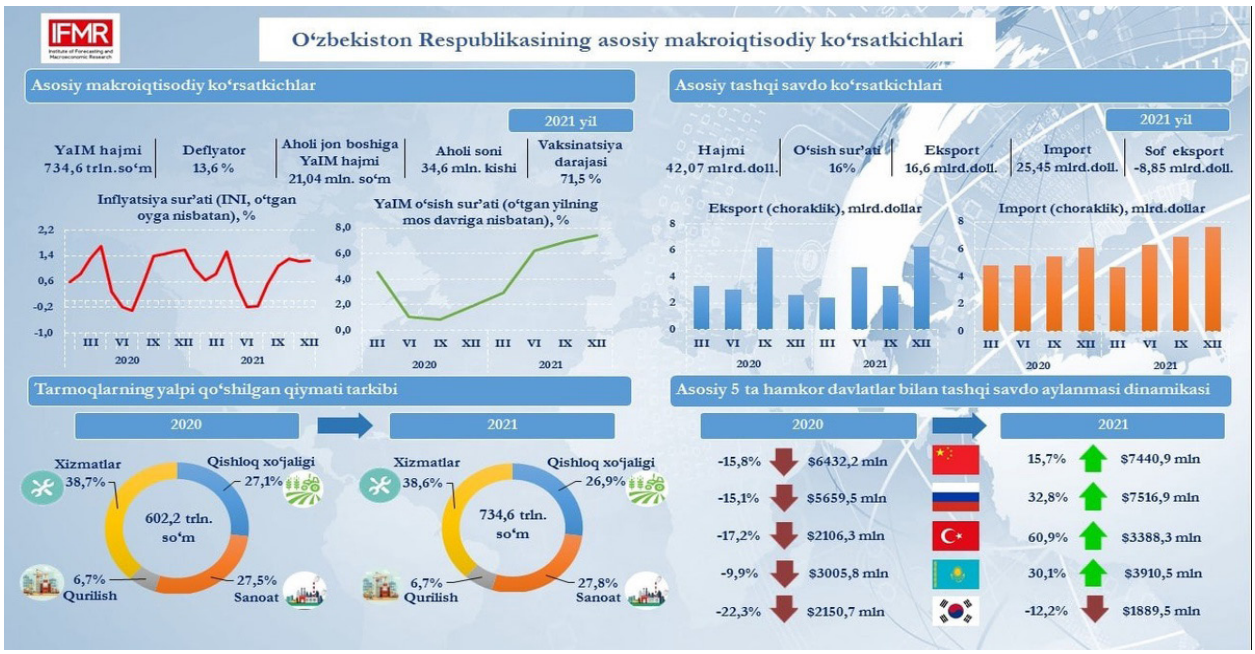

2-rasm. O'zbekiston Respublikasi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari[9].

"Joriy yilda pul o'tkazmalari Rossiyaning Ukrainadagi urushidan oldingi tendensiyaga tushib qolgan bo'lsa-da, fiskal xarajatlarning katta o'sishi, shuningdek, ish haqi va eksportning kuchli o'sishi 2023-yilda yalpi ichki mahsulotning real o'sishini 5,7 foiz darajasida ushlab turishi kutilmoqda", — dedi u. 2023-yil oxirigacha 12 oylik inflyatsiya surati o'tgan yilning shu davriga nisbatan 3 foiz punktdan

ko‘proqqa (9 foizgacha) pasayishi kutilmoqda, bunga Markaziy bankning yuqori real asosiy stavkasi, qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasining pasayishi, shuningdek, jahonda oziq-ovqat va energiya narxlarining kamayishi ta’sir qiladi.

Missiya 2024-yil uchun ijobiy prognozini saqlab qolmoqda, ammo hali ham saqlanib qolayotgan risklarni ko‘rsatib o‘tgan. Budjet konsolidatsiyasini amalga oshirish zarurligiga qaramay, iqtisodiy o‘sish 5 foizdan yuqori bo‘lishi kutilmoqda. Oltin eksporti hukumat xarajatlaridagi cheklovlar tufayli importning sekin o‘sishini qoplaydi va trend darajasigacha pasayadi, shu sababli tashqi joriy operatsiyalar hisobi taqchilligi birozgina oshadi.

2023-yilda olib borilayotgan kengaytiruvchi soliq budjet siyosati budjetni konsolidatsiyalash (davlat qarzi va budjet taqchilligini kamaytirish uchun daromadlar yoki xarajatlarni optimallashtirish) bilan almashtirilishi kerak. Hisob-kitoblarga ko‘ra, ish haqining qo‘shimcha oshirilishi, shuningdek, ijtimoiy nafaqalar, energiya subsidiyalari va yo‘naltirilgan kreditlarning ko‘payishi hisobiga 2023-yilda konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi maqsadli ko‘rsatkich hisoblangan 3 foizdan oshib, YAIMning 5,5 foizini tashkil etishi kutilmoqda[7].

1-jadval.

2019–2024-yillarda O‘zbekiston Respublikasi YaIM ko‘rsatkichi o‘sish sur’ati [9]

Vaqt	Yalpi ichki mahsulot, doimiy narxlar (foiz o'zgarishi)	Yalpi ichki mahsulot, deflyator (indeks)
Birliklar	Foiz o'zgarishi	Indeks
2019	5.71	89,57
2020	1.89	100.00
2021 yil	7.42	113.56
2022	5.20	127.22
2023 yil	4.68	143.56
2024 yil	4.92	161.30

O‘zbekiston strategiyasining uchinchi yo‘nalishi – milliy iqtisodiyotni rivojlantirish, uning o‘sish sur’atlarini ta’minlash keltirilgan. Xususan, kelgusi besh yilda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmi 1,6 barobar oshishi, 2030 yilga borib aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromad esa 4 ming dollarga yetishi kutilmoqda, buning natijasida O‘zbekiston qator “ o‘rtacha daromad darajasi yuqori bo‘lgan davlatlar”qatoriga kirishi mumkin[5].

2023-2025-yillarda o‘rtacha yillik YaIM o‘sish sur’ati 6,5% ni tashkil etadi va iqtisodiyotni kreditlashning yillik o‘sish sur’ati 16-18% darajasida rejalashtirilgan. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash sohasida yillik inflyasiya darajasini 2022 yildagi 9 foizdan 2023 yilgacha 5 foizga bosqichma-bosqich pasaytirish, shuningdek, 2023 yildan boshlab yalpi ichki mahsulotga nisbatan 3 foizdan oshmasligi kerak bo‘lgan davlat byudjeti taqchilligini kamaytirish ko‘zda tutilmoqda. Dasturiy byudjetlashtirish tizimiga o‘tish ham rejalashtirilgan. Fuqarolik byudjeti qabul

qilinib, aholi takliflaridan kelib chiqib, har bir tuman byudjetining 5 foizi dolzarb masalalarni hal etishga yo‘naltiriladi. Ichki yo‘llarni ta’mirlash uchun ajratilgan mablag‘ning 50 foizi jamoatchilik fikridan kelib chiqib taqsimlanadi. Yillik tashqi qarzlar miqdori 4,5 milliard dollardan oshmaydi, davlat qarzlari esa yalpi ichki mahsulotning 60 foizidan past bo‘ladi.

Sanoat sohasida energiya samaradorligi kamida 20 foizga oshiriladi 2030-yilgacha O‘zbekistan Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Prezident qarori (PQ–436-son, 02.12.2022y.) qabul qilindi Qarorga ko‘ra, quyidagilar tasdiqlandi[1]:

◉ Issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulot birligiga nisbatan solishtirma ajratmalarini 2010 yildagi darajadan 35 foizga qisqartirish;

◉ Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ishlab chiqarish quvvatini 15 GVtga oshirish va ularning ulushini elektr energiyasini ishlab chiqarish umumiy hajmining 30 foizidan ko‘prog‘iga yetkazish;

◉ Sanoat sohasida energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish

◉ Yalpi ichki mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan energiya sarfi hajmini 30 foizga kamaytirish;

◉ Suvdan foydalanish samaradorligini oshirish, 1 million gektargacha maydonda suv tejovchi sug‘orish texnologiyasini joriy etish;

◉ Yiliga 200 million ko‘chat ekish va ko‘chatlarning umumiy sonini 1 milliarddan oshirish orqali shaharlardagi yashil maydonlarni 30 foizdan ortiqroqqa kengaytirish;

◉ Respublika o‘rmon fondi zaxiralari ko‘rsatkichini 90 million kub metrdan ortiqroqqa yetkazish;

◉ Hosil bo‘ladigan qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 65 foizdan oshirish.

◉ 2023-yil 1-iyundan mahsulotlarni ishlab chiqarishda ekologiya va atrof-muhitga ta’sirni cheklash bo‘yicha qo‘yilayotgan talablar asosida “yashil sertifikatlar” tizimi joriy etiladi. 2024-yil 1-yanvardan:

Barcha issiqxona gazlarini qamrab oluvchi Iqlim o‘zgarishi sohasida monitoring, hisobot berish va tekshirishning zamonaviy tizimi (MRV) yo‘lga qo‘yiladi;

1. Yangiquriladigan,quvvati1MVtdanyuqoribo‘lganquyoshvashamolelektr stansiyalarini qurish bo‘yicha investitsiya loyihalari doirasida ushbu stansiyalarning o‘rnatilgan quvvatiga nisbatan 25 foizdan kam bo‘lmagan quvvatga ega elektr energiyasini saqlash tizimi majburiy tartibda joriy etiladi.

2023-yil 1-maygacha “Issiqxona gazlarining chiqarilishini cheklash to‘g‘risida”gi qonun loyihasi ishlab chiqiladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston barqaror iqtisodiyotga erishishi uchun chet davlatlariga eksport hajmini oshirishi lozim va o‘z hududumizda qancha

ko‘p mahsulot ishlab chiqarsak shuncha xalq o‘zining yalpi talabini qondiradi va biz chet mamlakatlaridan qimmat narxga mahsulot sotib olmaymiz, aksincha O‘zbekistonda ishlab chiqarish ko‘p bo‘lsa ya’ni eksportbop mahsulotlarni ko‘paytirsak shuncha O‘zbekiston davlatiga chetdan valyuta kirib keladi va iqtisodiyotimiz rivojlanishiga ham turtki bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 02.12.2022 yildagi PQ-436-son.
2. M.A. Mamatov. Iqtisodiy o‘sish. O‘quv qo‘llanma//Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 2021.
3. “Iqtisodiy o‘sish” fanidan ma’ruzalar matni, Termiz, 2009-yil.
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Iqtisodiy_o%CA%BBsish
5. https://www.google.com/imgres?imgurl=http%3A%2F%2Finvexi.org%2Fwp- content%
6. https://Gazeta.uz
7. https://public.knoema.com/rwidmdc/imf-world-economic-outlook-weo-database-october-2022
8. https://lex.uz/docs/-6303230
9. imrs.uz

I.O. Ergashov,
“Soliqlar va soliqqa tortish” fakulteti
dekani, i.f.n (PhD)
A.Z, Adurahimov,
“Soliqlar va soliqqa tortish” fakulteti talabasi.

SOLIQ ISLOHLARINI VA SOLIQ ORGANINING O‘Z YO‘LINI O‘ZGARTIRISH ORQALI DAVLAT SOLIQ ORGANLARIGA AHOLI ISHONCHI QAYTISHI

Annotatsiya. Tezisda soliq islohatlari va soliq organi majburlab undirish yo‘lidan islohat orqali tadbirkorlarning o‘zlari to‘lash uchun shart sharoit yaratib berish yo‘liga o‘tishi, soliq qonunchiligida bo‘layotgan tub islohatlar haqida xususiy xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Soliq islohatlari, tadbirkorlik subyektlari, undiriv usullari, soliq qonunchiligi, tekshiruvlar, kameral soliq tekshiruvi

Hozirgi rivojlanib borayotgan zamonda Davlatlar o‘z soliq islohatlari orqali budjetni to‘ldirish va shu budjetdan aholisining yashash sha’roiti, ijtimoiy himoya, infrastrukturani rivojlantirish eng muhimi davlatni rivojlanayotgan davlatlar va yoki rivojlangan davlatlar ro‘yxatida ko‘rish hisoblanadi.

Davlatimiz rahbarining tashabbuslari bilan soliq organlari o‘z yo‘lida tub o‘zgarish ya’ni islohat yo‘lini tanladi. Prezidentimiz soliq organlari majburlovchi emas balki ko‘makchi bo‘lishlarini takidlab “Soliqchi tadbirkorga ko‘makchi” tamoyilini taklif qildilar va soliq organi shu tamoil orqali ishlab kelmoqda.

Eski davrlarga qaraydigan bo‘lsak, soliq organi hodimlari uchun maxsus ish vaqtlari belgilangan ammo unga qattiy amal qilinmagan va undirishi uchun yoki shu hudud holatidan kelib chiqib qilishi kerak bo‘lgan ishlar aniq ko‘rsatilmagan edi. Buning oqibatida soliq organi hodimlari xoxlagan tadbirkor bilan kelishib ketishi, bu orqali korrupsion holatlarni kelib chiqishi, va yoki tadbirkor soliq organi hodimining qo‘shimcha talabini bajarmasa unga xar-hil tekshiruvlar, tashqi taxdidlar orqali pullar talab qilishi, soliqchining uyiga qanaqadur moddiy oziq-ovaqt mahsulotlari, farzandlari hamda uyi uchun moddiy manbalar talab qilish holatlari ham juda ko‘p uchragan. Davlatimiz rahbarining tashabbuslari bilang soliq tizimini tubdan o‘zgartirildi. Yuqoridagi vaziyatlarning oldini olish maqsadida soliq organi rahbaryati soliq tizimini raqamlilashtirish va hodimlarini KPI (inglizcha “ Key performance indicator”, ishlab chiqarish yoki umuman biznesdagi uzoq muddatli faoliyatni samaradorlik darajasini baholashda ishlatiladigan o‘lchovdir) orqali oylik hisoblash va masuliyatsiz soliqchilarni o‘z lavozimlaridan ozod qilish masallariga ham katta e’tibor qaratildi. 2024-yilda amalga oshirilayotgan soliq islohatlariga qaraydigan bo‘lsak oddiy Foyda solig‘i bo‘yicha bo‘nak to‘lovlarini 5 milliarddan 10 miliardga oshirish orqali tadbirkorlar qo‘lida qolayotgan pullarni o‘zlari yana tadbirkorligi uchun kiritib ishlab chiqarish ko‘lamini oshirishga olib keladi.

Bu birgina misol orqali soliq tizimining o‘zgarganini ko‘rsatish qiyin. Yana bitta misol keltiraylik soliq organlarining eng katta soliq o‘zgarishi “Kameral soliq” tekshiruvi joyiga borib tekshirilishi ya’ni tadbirkorlik subyektlarining ish joyiga bormasligi hamda ularni soliq organiga chaqirish huqulari bekor bo‘ldi. Bu qaror orqali soliq organi zaiflashdi, endi tadbirkorlar bilgan ishini qiladi, degan g‘oyalarning tug‘ilishiga ham xojat yo‘q sababi biz XXI asrda ya’ni raqamli texnalogiyalarning rivoylanayotgan davrida yashayabmiz, kamchililar va aldovlarni aniqlash choralari rivojlanib bormoqda. Soliq organi “Kameral soliq” tekshiruvini qanday amalga oshiradi degan savol tug‘ilishi tabiiy, buning uchun soliq organi raqamlilashtirish bo‘yicha yuqori o‘rinlarda turishi haqida bilsak bo‘ldi xolos. Bundan kelib chiqadiki soliq organi “Kameral soliq” tekshiruvini tekshirish uchun tadbirkorlik subyektiga borishga va tadbirkorni soliq organiga chaqirishga xojat ham yo‘q. Tadbirkorlik subyektlarini soliq organlariga topshirgan hisobatlari va boshqa davlat organlariga topshirgan hisobotlari asosida tahliliy amallarni amalga oshirib “Shaxsiy kabenet”iga bu haqida ogohlantirish yuboriladi. Bundan maqsad tadbirkorlik subyektlarida amalga oshirilayotgan jarayonga halal bermaslik va tadbirkorni ortiqcha vaqtini olmaslik, qo‘shimcha ovoragarchiliklarga yo‘l qo‘ymaslik, yo‘l xarajatlari hamda ortiqcha xarajatlarga yo‘l qo‘ymaslik ko‘zda tutilgan. Bundan yaqqol soliq organi jazolovchi emas balki ko‘maklashu-

vchi vazifasini ko‘rsatishi bilinib turadi. Bu esa “Soliqchi tadbirkorga ko‘makchi” tamoili yaxshi natija berayotganidan dalolat. Oddiy misol qilib yaqin tarixga yuzlansak ya’ni 2021-yilga. 2021-yilning yanvar-avgust oylarida “Soliqchi tadbirkorga ko‘makchi” tamoyili doirasida 155,382 tadbirkorlik subyektiga amaliy yordam berilgan.

Bu yordamlar natijasida:

◉ 31,135 tadbirkorlik subyektning 3.4 trln. so‘m mavjud ortiqcha to‘lov summasi qaytarib berilgan (shundan, 7,514 tasiga 2.9 trln. so‘m QQS qaytarilgan).

◉ 3,141 tadbirkorlik subyektning 26.6 mlrd. so‘mlik soliq majburiyatlari ularning debitor qarzdorliklari hisobidan undirilishi hal etilgan.

◉ 509 tadbirkorlik subyektining 39.5 mlrd. so‘m soliq qarzi to‘lov muddatlari uzaytirilgan.

◉ 54,700 tadbirkorga hisobot to‘ldirish va topshirishga ko‘maklashilgan.

◉ 7,514 tadbirkorlik subyektining 2.9 trln. so‘mlik soliq imtiyozlaridan foydalanish tartibi yuzasidan tushunchalar berilgan.

Soliq organlarining elektron davlat xizmatlari portali – my.soliq.uz – da “Soliqchi tadbirkorga ko‘makchi” platformasi joriy etilgan. Bu platforma orqali kelib tushgan murojaatlar bo‘yicha 116 ta holatda tadbirkorlarning muammolari ijobiy hal etilgan.

Xulosa.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak soliq organi yaqin uch-to‘rt yilda o‘z yo‘lida tub burilishni amlga oshirmoqda. Soliq oragnining bu ishlari oqibatida aholining ishonchi Davlat soliq organlariga nisbatan qaytmoqda desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Perizidentimiz har yili tadbirkorlar bilan ushrashuvlarni amalga oshirmoqdalar, buning natijasida o‘laroq 2024-yili 55-sonli qaror qabul qilinib tadbirkorlarning barqarorlik reytingi joriy etiladigan bo‘ldi. Bu qarar natijasida shu ayonki soliq organi nazortni kuyatirishga xojat yo‘q tadbirkorlar bu reytinga kirish uchun ham soliqlarni va boshqa yig‘imlarni hamda o‘z ish faoliyatini rivojlantirishadi, xodimlarini ko‘paytirishadi, qisqa qilib aytganda o‘zi soya iqtisoddan ochiq iqtisodga ya’ni yashirin iqtisoddan ochiq iqtisodga chiqishadi. Bu tezisdan kelib chiqadigan xulosa shulardan iborat va soliq organining shu kunlarda olib borayotgan siyosatlari xuddi shu tarzda ketsa Davlat soliq organiga aholi ishonchi hozirgidanda yuqoriroq qaytadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 30.10.2020 yildagi PF-6098-sonli qarori

2.Vazirlar Mahkamasining 20.06.2020 yildagi 394-son qarori “O‘zbekiston Respublikasida yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish chora-tadbirlarini amalga oshirish bo‘yicha yo‘l xarita”si.

3.O‘zLiDeP presc klubining 03.10.2023 sanadagi sessiyasi yashirin iqtisodiy-otni qisqartirish, rasmiy faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash majlisi. “Gazeta uz” maqolasi
4. https://t.me/fiskaltahlil
5. https://www.lex.uz/uz/
6. https://kun.uz/uz/
7. https://www.gazeta.uz/oz
8. https://adliya.uz/
9. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/yashirin_iqtisodietga_qarshi_qanday_kurashish_kerak

Karimov Islombek,
TDIU 3-kurs talabasi
Z.N.Qurbonov i.f.d.
TDIU professori

MOLIYAVIY HISOBOTLARNING XALQARO STANDARTLARI ASOSIDA MAJBURIYATLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari asosida majburiyatlar hisobini tuzish tartibi takomillashtirishning ayrim masalalari yoritilgan. Jumladan, majburiyatlar tasniflab berilgan, baholangan majburiyatlar va shartli majburiyatlarning mohiyati, farqli jihatlari, tan olish, baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotda ochib berish bo‘yicha takliflar berilgan va xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: majburiyatlar, uzoq muddatli majburiyatlar, baxolangan majburiyat, joriy majburiyat, aniq majburiyat, shartli majburiyatlar, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

Kirish.

O‘zbekiston iqtisodiyotiga investitsiyalar jalb qilish uchun muayyan sharoit yaratish, jumladan, vatanimiz iqtisodiy subyektlari faoliyatining shaffofligi va aniqligiga erishish zarur. Bu masalani amalga oshirish moliyaviy hisobotlarning umumqabul qilingan jahon standartlarini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini qo‘llash bilan bog‘liq. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, bozor iqtisodiyoti tomon harakatiga tushdi. Bu jarayonda sovetlarning buxgalteriya uslublaridan voz kechildi va moliyaviy hisobotlar jahonda qabul qilingan tamoyillarga o‘ta boshladi. O‘zbekistonda yuritilgan qonunchilik, ta’lim va malaka oshirish amaliyotlarining yakuni MHXS bilan to‘la uyg‘unlashuviga olib kelishi kutilgan edi.

Jahon amaliyotida buxgalteriya hisobi xo‘jalik faoliyatini o‘lchash va umumlashtirish, moliyaviy ma’lumotlarni sharhlash hamda natijalarni boshqaruv va boshqa manfaatdor tomonlarga biznes qarorlarini qabul qilishda yordam

berish uchun yetkazish tizimi sifatida qaraladi. Bu, o‘z navbatida, buxgalteriya hisobi va hisobotining milliy tizimini xalqaro tajriba va moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirishni taqozo etadi. Shu bois mazkur jarayonni jadallashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4611-son qarori qabul qilindi.(1)

Prezident qarorida qo‘yilgan fazifalarni amalda ijrosini taminlash uchun kuydagi ishlarni amalga oshirish lozim, deb o‘ylaymiz:

◉ O‘zbekistondagi buxgalteriya hisobi va audit sohasida professional tashkilotlarning MHXS kengashiga hamda Buxgalterlarning Xalqaro Federatsiyasiga azo bo‘lish, ularga azolik badallarini to‘lash, davlat darajasidagi hamkorlik olib borish, delegatsiyalar aloqalarini o‘rnatish O‘zbekiston MHXSlariga o‘tishni xalqaro tashkilotlar tomonidan e’tirof etilishiga erishish lozim;

◉ MHXSlari va standartlarga interpretatsiya o‘zbek tiliga rasmiy tarjima kilish, MHXSlari Kengashi tomonidan ushbu MHXSlarining o‘zbek tilidagi versiyalarini rasmiy tan olinishiga erishish;

◉ MHXSlari talablariga to‘liq javob beradigan O‘zbekiston buxgalteriya hisobi milliy standartari (BHMS)ni taxrirda ishlab chiqish lozim. MHXSlari va BHMSlari o‘rtasidagi tafovutlarga baham berish kerak. Imkon qadar muvofiqlashtirish kerak. MHXSlarda mavjud bo‘lgan, lekin BHMSlar tarkibida bo‘lmagan standartlarni ham ishlab chiqish kerak. Standartlarga interpretatsiyalar ishlab chiqishni yo‘lga qo‘yish kerak. Buxgalteriya hisobi bo‘yicha boshqa qonun osti meyoriy-huquqiy hujjatlarni, jumladan Nizomlar va qoidalarni ham standartlarga aylantrish kerak. O‘zbekistonda mukkamal buxgalteriya hisobining milliy standarlari tizimi shakllanishi lozim. Bugungi kunda mazkur qarorda milliy buxgalteriya hisobi tizimimizni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish bo‘yicha belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlash hamda majburiyatlarni, xususan, hisob-kitob majburiyatlari va shartli majburiyatlarni hisobga olish bo‘yicha mavjud muammolarni takomillashtirish zarur.

37-sonli BHXSga muvofiq baholangan majburiyatlar quyidagi hollarda tan olinishi lozim:(2)

a) tashkilot oldingi voqealar natijasida mavjud (xulq-atvor yoki konstruktiv) javobgarlikka ega bo‘lsa;

b) javobgarlikni bajarish uchun iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan resurslarni tashqariga chiqarishni talab qilish ehtimoli mavjud bo‘lganda;

c) majburiyatning qiymati ishonchli tarzda baholanishi mumkin bo‘lganda.

Shuning uchun, hisoblangan majburiyatni tan olishda birinchi navbatda uning javobgarligining mavjudligi baholanadi. Shundan so‘ng, mas’uliyatni bartaraf etish uchun iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan resurslarni tashqariga chiqarish imkoniyati ham mavjudligi o‘rganiladi. Bunday holda, agar mavjud

javobgarlik imkoniyati mavjud bo‘lmasa, iqtisodiy qiymatni o‘zida mujassam etgan resurslarning chiqib ketishi ehtimoli kam bo‘lsa, u taxminiy majburiyat sifatida tan olinmaydi, lekin u shartli majburiyat sifatida izohlanadi. Agar majburiyatning buxgalteriya qiymatini aniqlashning iloji bo‘lmasa, bunday majburiyat moliyaviy hisobotda shartli majburiyat sifatida ko‘rsatilishi kerak.

Shunday qilib, 37-BHXS bo‘yicha baholangan majburiyatlarni tan olish shartlarining bajarilishini tekshirish ketma-ketligini quyidagicha ifodalash mumkin (rasm).

1-rasm. Baholangan majburiyatlar

Shuni ta’kidlash kerakki, majburiyatning qiymatini ishonchli baholash mumkinmi yoki yo‘qligini o‘rganish muhimdir, bu esa hisoblangan majburiyatlarni tan olish mezonlariga muvofiqligini tekshirishning uchinchi shartidir. Shu sababli xo‘jalik yurituvchi subyektlar ularni amalga oshirish uchun resurslarning chiqib ketish ehtimoli yuqori bo‘lgan xo‘jalik operatsiyalari natijalari, shunga o‘xshash majburiyatlarni bajarish tajribasi, shuningdek mustaqil ekspertlarning xulosalari, zarur hollarda buxgalteriya hisobi baholari uchun javobgardir ularning professional yondashuvi asosida hisob baholari aniqlanadi.

Ma’lumki, “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi (yangi tahrirdagi) Qonunning 7-moddasida “Aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital, zaxiralar, daromadlar, xarajatlar, foyda, zararlar va ularning harakati bilan bog‘liq bo‘lgan xo‘jalik hisobi

obyektlari hisoblanadi". keltirilgan. Shuning uchun majburiyatlar buxgalteriya hisobining muhim obyektlaridan biridir. Shuningdek, mazkur qonunning 17-moddasida "Majburiyat tomonlarning kelishuviga ko'ra pul bilan ifodalanadi. Sud qaroridan kelib chiqadigan majburiyatlar tegishli miqdorda aks ettiriladi. **(3)**

Shartli aktivlar va majburiyatlar buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq aks ettiriladi. Ko'rinib turibdiki, xo'jalik yurituvchi subyektlarda shartli majburiyatlarni hisobga olish ularni yaratgan buxgalteriya hisobi obyektlarini hisobga olish va moliyaviy hisobotda aks ettirish tartibini belgilab beruvchi milliy buxgalteriya hisobi standartlari (BHMS) bilan tartibga solinadi. Jumladan, 21-sonli BHMS 3-qismida tadbirkorlik subyektining yuridik va jismoniy shaxslar oldidagi majburiyatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni umumlashtirish uchun mo'ljallangan schyotlar belgilangan va ulardan foydalangan holda majburiyatlarni hisobga olish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar berilgan. **(4)**

Zaxira bu – muddati yoki miqdori noaniq bo'lgan majburiyat.

Majburiyat bu – xo'jalik yurituvchi subyektning o'tmishdagi hodisalardan kelib chiqadigan joriy majburiyati bo'lib, uning tugatilishi natijasida xo'jalik yurituvchi subyektdan iqtisodiy qiymatni o'zida mujassamlashtirgan resurslar kelishi kutiladi.

Shartli majburiyat – quyidagilardan iborat:

(a) O'tmishdagi voqealar natijasida yuzaga keladigan shartli javobgarlik. Uning mavjudligi xo'jalik yurituvchi subyektning to'liq nazorati ostida bo'lmagan bir yoki bir nechta kelajakdagi noaniq hodisalarning yuzaga kelishi yoki ro'y bermasligi natijasida tasdiqlanadi; yoki

(b) bu o'tmishdagi hodisalardan kelib chiqadigan, ammo tan olinmaydigan joriy majburiyat:

◉ majburiyatni bartaraf etish uchun iqtisodiy boylikni o'zida mujassam etgan resurslarni tashqariga chiqarishni talab qilish ehtimoli yo'q; yoki

◉ bu majburiyat miqdorini etarli darajada ishonchlilik bilan baholash mumkin bo'lmaydi.

Albatta, majburiyatlarni tan olish, baholash, buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot berish masalalari xorijiy va mahalliy iqtisodchilar Hermanson R., Needles B., Anderson X., Coldwell D., Paliy V.F., Maxmudov S., To'ychiyev A.J., Toshnazarovlar tomonidan muhokama qilinadi. . S.N. va N.B. Abdusalomova va ular tomonidan nashr etilgan asarlarida aks ettirilgan.**(5)**

Shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi iqtisodchilar majburiyatlarni tasniflashda turlicha yondashuvlardan foydalanganlar. Xususan, R. Xermanson majburiyatlarni uzoq muddatli va joriy majburiyatlarga ajratdi. Xususan, joriy majburiyatlarni tasniflashda ular quyidagi majburiyatlarni o'z ichiga olishini ta'kidlaydi:

1. Aniqlanishi mumkin bo‘lgan aniq majburiyatlar: kreditorlik qarzlari, to‘lanadigan veksellar, to‘lanadigan foizlar, ishlanmagan yetkazib berish to‘lovlari, ish haqi to‘lovlari, to‘lanadigan savdo solig‘i, joriy debetlar qismi.

2. Baholash mumkin bo‘lgan majburiyatlar: mahsulot kafolatlari.

3. Shartli majburiyatlar: sud jarayoni, debitorlik qarzlari bo‘yicha chegirma (veksel), daromad solig‘i bo‘yicha nizolar.

Iqtisodchilar Nedls B, Anderson H, Coldwell D ham majburiyatlarni yuqoridagi iqtisodchi yondashuviga ko‘ra tasniflaydi. Biroq, iqtisodchi R. Xermansondan farqli o‘laroq, u dividendlar bo‘yicha qarzlarni va kelajakdagi davr daromadlarini aniq identifikatsiya qilinadigan majburiyatlar tarkibiga kiritadi. Baholanadigan majburiyatlarga daromad solig‘i, mulk solig‘i va ta’til to‘lovlari kiradi. Shu bilan birga, shartli majburiyatlar sud jarayonlari va kutilmagan jarimalardan iborat bo‘lishi ko‘rsatilgan. Iqtisodchi olim To‘ychiyev A. J. xalqaro standart bo‘yicha majburiyatlarning quyidagi turlari mavjudligini ta’kidlab, ularni quyidagicha tasniflaydi:

I. asosiy faoliyat bilan bog‘liq kreditor qarzlari;
II. hisoblangan ajratmalar;
III. olingan kreditlar va qarzlar;
IV. hisoblangan majburiyatlar (zahiralar);
V. shartli majburiyatlar.

Iqtisodchi N.B. Abdusalomova “Bizning fikrimizcha, xo‘jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy-xo‘jalik faoliyati davomidagi majburiyatlarning hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo‘yicha tashkil qilganda majburiyatlarni 4 guruhga bo‘lish maqsadga muvofiqdir:

Aksiyadorlar va muassislar oldidagi majburiyatlar;
Davlat soliq organlari va maqsadli jamg‘armalar oldidagi majburiyatlar;
Yuridik shaxslar oldidagi majburiyatlar;

Ushbu 4 guruhga ajratilgan majburiyatlarni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida 3 ta asosiy tasnifga bo‘lish mumkin:

Qisqa muddatli majburiyatlar yoki qisqa muddatli majburiyatlar – bir yil ichida to‘lanishi kerak bo‘lgan majburiyatlar;

Uzoq muddatli majburiyatlar – bir yildan ortiq muddatda to‘lanishi kerak bo‘lgan majburiyatlar;

Shartli majburiyatlar bu – ma’lum bir hodisa natijasida yuzaga kelishi yoki yuzaga kelmasligi mumkin bo‘lgan majburiyatlar.

Yuqoridagi iqtisodchilarning yondashuvlarini e’tirof etgan holda, bizning fikrimizcha, milliy buxgalteriya tizimini to‘lash muddatiga ko‘ra majburiyatlarni uzoq muddatli va joriy majburiyatlarga bo‘lish yo‘li bilan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga moslashtirish maqsadida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir (rasm).

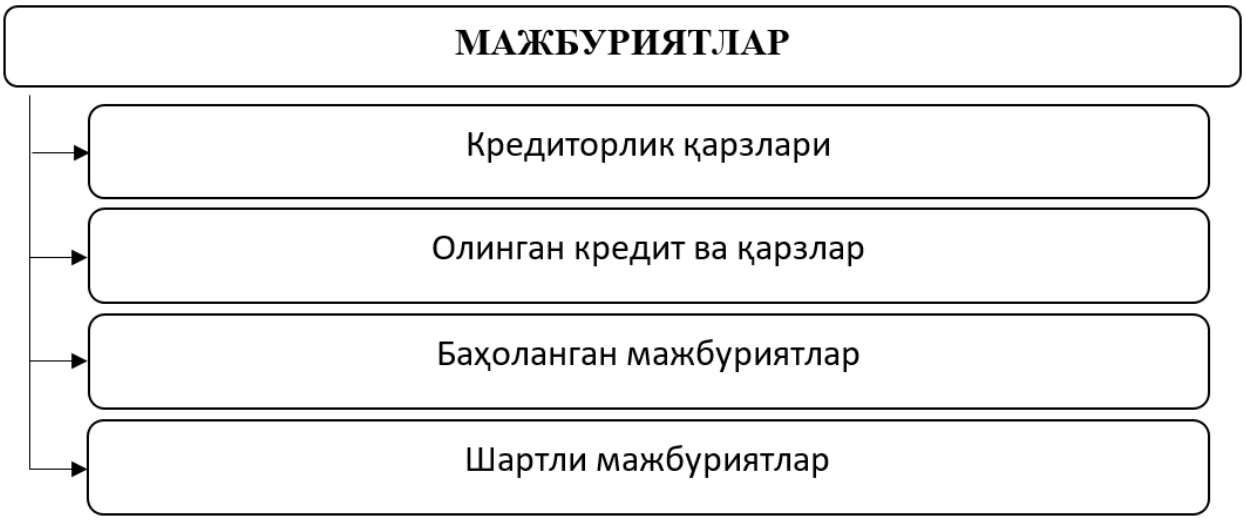

2-rasm. Majburiyatlar

Albatta, majburiyatlarning bunday tartibida tasniflangan holatda bo‘lib o‘tishga o‘rganish va hisob qaydnomasida aks e’tirof etilgan milliy tizim tizimimizni aniqlashning standartlarga uyg‘unlashtirishga xizmat ko‘rsatish rejasi.

Milliy standartimizdagi majburiyatlarning quyidagi turlarini standartlarga uyg‘unlashtiramiz. Bularga taminotchi va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar, uzoq vaqt davomida tiklangan majburiyatlar, lizing, foizlar, qisqa qisqa muddatli bank kreditlarini olish mumkin. Majburiyatlarni qabul qilishning amaldagi tartibi va uni standart talablariga uyg‘lashtirishning ayrim muammolariga to‘xtalib o‘tamiz.

Joriy majburiyatlarning tarkibi moliyaviy natijalardir pul oqimlari to‘g‘risidagi hisobotga o‘zgartirishga yo‘l qo‘ymaydi. 21-sonli BHMSda 6990 “Boshqa majburiyatlar” hisobiga 20-30 dona schyot-fakturalar beriladi. Yuzaga keladigan xarajatlar va moliyaviy majburiyatlar natijalar mazmuniga mos shaklda qayta tasniflash zarurligini biz o‘ylab ko‘ramiz. Masalan, turli tashkilotlar va shaxslardan tovar kelganda 2910-2990 schyotlar debetlanadi va 6990 schyot debetlanadi. Biz ma’lumki pul oqimlari haqidagi hisobotda, tovarlar uchun etkazib beruvchilarga to‘langan pul mablag‘larini topish uchun kreditorlik qarzlarini qoldig‘i o‘zgartirish ko‘rsatkichi talab qilinadi. Yuqoridagi pravotkalarga e’tibor beradiga bo‘lsak, tovarlarni sotib olish uchun to‘lanishi kerak bo‘lgan bir qator to‘lovlar mavjud, shu jumladan 6010, 6990, 6970 schyotlarida aks ettiriladi. Natijada, buxgalteriya balansida tovarlarni sotib olish bo‘yicha kreditorlik qarzlari sof ajratish mumkin bo‘lmay qoladi. Chunki 6990 va 6970-schotlarida tovar sotib olishdan tashqari boshqa majburiyatlar ham aks ettiriladi. Bu esa mablag‘lar bo‘yicha hisobotni tuzishda bevosita usul qo‘llanilishini qiyinlashtiradi.

Oldingi tadqiqotlarda berilgan takliflar hamda uni yana takomillashtish (yangi standartlar talablariga asosiy boshqaruv)da buxgalteriya balansining majburiyatlari qismini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Oldingi tadqiqotlarda berilgan formatga qo‘shimcha 15-son MHXS “Shartnomalar ishlab chiqarishlar” standarti talabiga yuqori “Kontraktlar yuklanishlar kiritildi” va bir qancha tarkibi o‘zgartishlar keltirildi. Buxgalteriya balansi majburiyatlar bo‘limining ushbu moddalardan tarkib topishi buxgalteriya asoslari kontseptual asoslari talablariga javob beradi, deb o‘ylaymiz. ushbu taklif shaklning amaldagi shakldan bir qancha vaqtlari bilan farq qiladi.

Birinchi xususiyati shundan ibortaki, uzoq muddatli majburiyatlar tarkibidan ta’minotchilar va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar qisqa muddatli majburiyatlarga o‘tqaziladi, haridor va buyurtmachilardan olingan avanslar kontraktiv schyot sifatida e’tirof etiladi.

Ikkinchi xusuiyati amaldagi boshqa kreditorlik qarzlar guruhiga kiruvchi majburiyatlarning tarkibidan bir qancha majburiyatlar, jumladan kafolatlar, foizlar, royaliti bo‘yicha majburiyatlar, uzoq muddatli majburiyatlar joriy qismi har biri alohida balans sifatida ajratildi. Ushbu guruhga kiruvchi ayrim majburiyatlar, jumladan davolar, hisobdor shaxslar bilan hisob-kitoblar, turli hil tashkilotlar bilan hisob-kitoblar bo‘yicha majburiyatlar to‘lanadigan schyotlarga birlashtirildi. Ta’sischilar bo‘yicha majburiyatlarda chiqayotgan ta’sischilarga ustav kapitalini kaytarib berish bo‘yicha majburiyatlar olib tashlandi, bunda faqat to‘lanadigan dividentlar bo‘yicha majburiyatlar qoldirildi.

Uchinchi xususiyati ushbu taklif qilingan shakl moliyaviy natijalar to‘g‘risidagi hisobotni pul oqimlari to‘grisidagi hisobotga transformatsiya qilish imkonini beradi. Buxgalteriya balansidagi majburiyatlar manbasiga ko‘ra joriy faoliytan va investitsiya faoliyatidan yuzaga kelganligiga qarab ajratadi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida taklif majburiyatlarning tasniflashi va buxgalteriya balansining majburiyatga oid moddalarni joylashtirish tartibi xalqaro standartlar va xalqaro tajribalar yutuqlariga tayanadi. Buning shaklning amaliyotga joriy etilishi esa, moliyaviy hisobot shakllarning uyg‘unligini ta’minlashga xizmat ko‘rsatish, deb javob beramiz. Baholangan majburiyatlarni tan olish va baholash bo‘yicha yuqorida keltirilgan yondashuvlarimiz axborotdan foydalanuvchilar ehtiyoji uchun ahamiyatli, ishonchli, tushunarli va sodda bo‘linishini ta’minlaydi. Bu esa, ular harakatini samarali boshqarish bo‘yicha oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilishga hizmat qiladi deb hisoblaymiz.

Adabiyotalr ro‘yhati:

1. https://saylordotorg.github.io/text_exploring-business-v2.0/s16-01-the-role-of-accounting.html

2. 37-сон Бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти (БҲХС) “ Баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар” https://lex.uz/uz/docs/6312360

3. Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни (янги таҳрири). 2016 йил 13 апрел. ЎРҚ-404-сон. https://lex.uz/acts/2931253

4. Ўзбекистон Респтубликаси Молия вазирининг 2002 йил 27 декабрдаги 140-сон буйруғига 1-сон ИЛОВА. https://lex.uz/docs/821320#4196995

5. Hermanson, Roger H. Accounting: a business perspective / Roger H. Hermanson, James Don Edwards, Michael W. Maher. 6th ed., Irwin, Printed in the USA, 1995. 926 p., Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета. / пер.с анг. А.В.Чмеля, Д.Н.Исламгулова; под. ред. проф. Я.В.Соколова.

Qudratov Diyorbek,
TDIU 3-kurs talabasi

Z.N. Qurbonov, i.f.d.
TDIU professori

THE ROLE OF CRYPTOCURRENCIES ON DIGITAL ECONOMY

Abstract. This article aims to provide an overview of cryptocurrencies and their use in the digital economy. In addition, the researchers conducted a systematic documentary review and used content analysis to analyze the data.At the same time, the literature was systematically reviewed to describe cryptocurrency in the digital economy. References and data were obtained from various books and research articles on EBSCO, Google Scholar, Scopus, Web of Science, and ScienceDirect.

Keywords: cryptocurrency, digital economy, technology, digitalization, review

Cryptocurrencies are one of the most revolutionary and disruptive innovations in the world of finance. Assumptions regarding the impact of cryptocurrency on the economy once served as fodder for the doubts and uncertainty regarding crypto. Digital money has shown the potential for transforming the financial sectors with notable advantages for lower-income countries alongside emerging markets.

The cryptocurrency market has gained widespread attention as its total market capitalization surpasses the trillion dollar mark. While providing a new way of financing for ventures and a new investment vehicle for investors, how to properly account for the intrinsic value of cryptocurrency is a matter of extensive debate among investors and regulators.

Therefore, it could guide future research on cryptocurrency in the digital economy. Moreover, the implications could be applied to any sector to better understand and implement appropriate strategies regarding cryptocurrency in the digital economy. In the digital economy, cryptocurrency is a recent phenomenon that should have received much attention. Cryptocurrencies have a strong impact on the economies of developed countries, where they circulate the most. This influence is also manifested in the concern of conventional financial institutions (banks and others) and their increasing desire to include cryptocurrencies in the list of their instruments.

Hence, the future of monetary systems has been extensively discussed by scholars and policymakers around the world in an era of growing interest in digitalization and cryptocurrencies.

According to Julie A. Maupin's opinion, blockchain technologies hold the key to building an inclusive global digital economy that is auditably secure and transparently accountable to the world's citizens. At a time when governments must fight to restore the public's faith in cross-border economic cooperation, blockchains can play a critical role in strengthening economic resilience while ensuring the global economy works to the benefit of all[1].

Moreover, the economy is primed for new and emerging forms of consumption. These are the outcomes of a convergence of technological, economic, and sociocultural phenomena that are currently changing traditional conditions of commercial exchange (Edoho, 2013; Limna et al., 2022)[2].

On the one hand, it is based on fundamentally new technology. It is full potential unknown. On the other hand, at least in its current form, it serves similar functions as other, more traditional assets (Liu & Tsyvinski, 2021)[3].

In addition, cryptocurrency is a method of creating virtual "coins" and ensuring their secure ownership and transaction through a cryptographic problem. This problem is designed to be simple to verify but computationally difficult to solve.

For this purpose, cryptocurrencies use various functions, the most common being a hash target, which calculates hashes to be less than a specific value (Harwick, 2016)[4].

Cryptocurrency has emerged as a powerful financial software system. It is built around a secure distributed ledger data structure, and mining is an essential component of such systems. Mining adds records of previous transactions to the Blockchain distributed ledger, allowing users to reach a secure, robust consensus for each transaction. Mining also creates wealth in the form of new currency units (Mukhopadhyay et al., 2016)[5].

Cryptocurrency, like blockchain technologies, is the key to constructing a globally inclusive digital economy that is auditable and secure and transparently accountable to the world's citizens. When governments struggle to re-establish public trust in cross-border economic cooperation, blockchains can be critical in bolstering economic resilience while ensuring the global economy works for everyone (Maupin, 2017)[6].

In 1983, American cryptographer David Chaum conceived of a type of cryptographic electronic money called ecash. Later, in 1995, he implemented it through Digicash, an early form of cryptographic electronic payments. Digicash required user software in order to withdraw notes from a bank and designate specific encrypted keys before it can be sent to a recipient. This allowed the digital currency to be untraceable by a third party[7].

The use of cryptocurrencies in the digital economy opens the way to many opportunities and conveniences. With a crypto wallet, you are ready to go with any transaction you want. Most important of all, you don't have to pay for the rental property, utility bills, or employee wages of banks. Therefore, you can notice the stunning impact of cryptocurrencies on the economy with savings for users. At the same time, the low transaction costs also increase trust in a decentralized digital economy.

On a final note, you can clearly understand how cryptocurrency can change the world economy with its essential features. The benefits of cryptocurrency present some conclusive value advantages for the economy in general. For example, the popularity of cryptocurrencies and their eye-catching prices have fuelled interest in crypto as well as crypto jobs. Therefore, cryptocurrencies can influence the global digital economy positively with new jobs.

One of the final highlights which showcase the benefits of cryptocurrency on economy would refer to transparency. Financial systems all over the world have become open playgrounds for money laundering and illegal use of financial assets. Therefore, a clear audit and monitoring system for keeping details of every transaction can help in fighting these issues.

However, it is important to look for ways in which malicious entities can manipulate documents and transactions in centralized systems. If you want to avoid these risks, then you need a system where you can track financial transactions on a granular level. Unbanked people often end up with dangerous financial practices such as loan sharks. However, cryptocurrencies can help streamline the economy by bringing better ease of access to financial services with cryptocurrencies. Anyone with a mobile application can access cryptocurrencies and use them in transactions through mobile or web applications.

Judging by the speed at which the world is adapting to the data revolution, cryptocurrencies will soon facilitate international trade and make it easier than before. While they aren't currently recognized as a legal tender for trade, cryptocurrencies by their very nature aren't subject to any fluctuations. This means that factors such as interest rates, exchange rates, levies and other transaction charges imposed by different countries won't impact cryptos. Also, cross border transactions can be made easier through the peer-to-peer mechanism of cryptocurrencies.

To conclude, Based on the evolution of cryptocurrencies and blockchain, we have analyzed the problems of the formation of digital economy, and have outlined the directions for further research. According to this thesis, the impact of cryptocurrency on the economy becomes clearly evident with the technological foundation of blockchain. The strength of blockchain helps in ensuring decentralization, thereby opening up financial access to the unbanked population. From a broader perspective, cryptocurrencies are not just new financial assets but

a revolution in the perception of financial assets. Cryptocurrencies have shown that economies can still work efficiently without banks. Hence, cryptocurrencies also feature capabilities for tracking transactions and maintaining accountability.

Moreover, using with cryptocurriencies may leads to doing to trade easily usefully and in digital economy, I think. Therefore, cryptocurrency in the digital economy is a critical issue to study.

References:

1. Maupin, Julie A., Blockchains and the G20: Building an Inclusive, Transparent and Accountable Digital Economy (March 17, 2017). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=2935261 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2935261

2. Edoho, 2013; Limna et al., 2022 URL:https://www.researchgate.net/publication/365128937_A_Review_of_Cryptocurrency_in_the_Digital_Economy

3. Liu, Yukun and Tsyvinski, Aleh and Tsyvinski, Aleh and Wu, Xi, Accounting for Cryptocurrency Value (October 27, 2021). Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=3951514 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3951514

4. Harwick 2016 URL: https://ivypanda.com/essays/cryptocurrency-and-the-problem-of-intermediation-by-harwick/

5. Mukhopadhyay et al., 2016 Manual about digital economy standarts

6. Transparent and Accountable Digital Economy (March 17, 2017).

7. Chaum, David. “Blind Signatures for Untraceable Payments”. www.hit.bme.hu.18 December 2014.

Xalilova Jasmina Davron qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot unversiteti
Budjet hisobi va g‘aznachilik fakulteti
Investitsion loyihalarga xizmat ko‘rsatish va moliyalashtirish yo‘nalishi 2-kurs talabasi

MILLIY IQTISODIYOT RIVOJLANISHIDA XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB ETISHNING ZARURLIGIVA SHART-SHAROITLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy investitsiyalarning xususiyatlari, o‘ziga xos belgilari va ular bilan bog‘liq risklar haqida ma’lumotlar tadqiq etilgan. Shuningdek, milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni keng ko‘lamda jalb qilishning zarurligi hamda ularning kelib chiqish holatlari bo‘yicha fikr mulohazalar o‘rganilgan hamda takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Investitsiya, investitsion muhit, xorijiy investitsiya, iqtisodiy o‘sish, kapital, risk, eksport, xorijiy davlat, mulkiy boylik, moliyaviy boylik, intellektual boylik,ichki bozor, tashqi bozor, jahon bozori, moliyaviy vositalar, kapital, to‘g‘ridan–to‘g‘ri xorijiy investitsiya, portfel investitsiya.

Kirish. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish orqali iqtisodiy o‘sishga erishish qator omillarga bog‘liq bo‘lib, mazkur omillardan biri hisoblanuvchi investitsiyalar hajmi korxonalar moliyaviy xo‘jalik faoliyatini samarali tashkil etish tayanchi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, so‘nggi yillarda amalga oshirilgan qator tadrijiy islohotlarning tub mohiyati aynan investitsiya faoliyati samaradorligini oshirishga va uning ta’sir doirasini kengaytirishga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi prezdenti Shavkat Mirziyoyev ham o‘z nutqlarida quyidagicha ta’kidlaydi: “Yagona to‘g‘ri yo‘limiz – xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish va eksportni ko‘paytirish”[1]. Shu sababli mamlakatimizda mazkur sohada amalga oshirib kelinayotgan chora-tadbirlar tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilinib, mavjud muammolarni bartaraf etishga erishib kelinmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb etishning zarurligi va shart-sharoitlari bo‘yicha mavjud bo‘lgan ilmiy tadqiqotlarni o‘rganish, tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraktsiyalash, ma’lumotni guruhlash, analiz va sintez, induktsiya va deduktsiya usullaridan keng foydalanilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Xorijiy investitsiyalarning mazmun-mohiyati xususida ko‘plab iqtisodchi-olimlar ilmiy izlanishlar olib borishgan. Xususan, Prof. D.G‘ozibekovning xorijiy investitsiyalar to‘g‘risidagi nazariy qarashlarida quyidagi fikrlar bayon etilgan: “ Chet el investitsiyalari bir iqtisodiyot subyekti kapitalini o‘zga iqtisodiyotga muayyan muddatga bog‘lash bo‘lib, ichki investitsiyalardan risklar kengligi bilan farqlangan holda, huquqiy sharoitlarning, investitsiya muhitining o‘zgarishi bilan tavsiflanadi va natijada mamlakatlar va mintaqalar bo‘ylab kapital ko‘chishi yuz beradi”[2]. Ushbu fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, xorijiy investitsiyalar bir mamlakat iqtisodiyotidan mutloq boshqa davlat iqtisodiyotiga ko‘chuvchi kapital bo‘lib, u risklar doirasi kengligi bilan ichki investitsiyalardan farqlanadi. Shuningdek, “ chet el investitsiyalari mamlakatlar uchun tashqi moliyalashtirishning zaruriy va muhim manbai bo‘lgani holda, o‘zi bilan birga, juda ko‘p payqaladigan va sezilmaydigan aktivlar, turli-tuman texnologik, axborot, moliya oqimlarini, menejment malakalarini, jahon bozorlaridagi ish tajribalarini va boshqalarni olib kiradi. Ularga mamlakatlararo harakatlanish, ya’ni ko‘chib yurish, faoliyat yuritishning huquqiy shart-sharoitlarini almashtirish, qo‘shimcha risklar bilan to‘qnashish va aniq maqsadlar xos” [3].

Iqtisod fanlari doktori N.Qo‘zievaning ilmiy ishlarida xorijiy investitsiyalarning mohiyati to‘g‘risida: “ Kelgusida foyda olish maqsadida kapitalni eksport qiluvchi xorijiy davlatlar, yuridik va jismoniy shaxslarning kapitalni qabul qiluvchi mamlakatlarga turli ko‘rinishdagi boyliklar (ko‘char, ko‘chmas mol-mulk, intellektual boyliklar va boshq.) va ulardan olingan daromadlar (foyda, foizlar, dividendlar, litsenziya va komission mukofotlar, royalti, texnik ta’minot va boshqa mukofotlar)ni qo‘yilishiga xorijiy investitsiyalar deyiladi” [4], degan ta’rif keltirilgan. Olimaning fikricha, xorijiy investitsiyalarni turli belgilariga asoslangan holda tasniflash ularning iqtisodiy mohiyatini yanada oydinlashtiradi.

Iqtisod fanlari nomzodi Q.Xoshimov ilmiy ishida: “ chet el investitsiyalari – chet el mulkdorlari tomonidan ma’lum kapitalni bir iqtisodiyotdan mutloq boshqa mamlakat iqtisodiyotining qonun bilan ta’qiqlanmagan turli tarmoqlariga aniq va noaniq risklarni hisobga olgan holda, o‘z manfaatiga erishish, nisbatan yuqori darajada samara olish maqsadida muayyan muddatga safarbar etadigan barcha mulkiy, moliyaviy, intellektual boyliklardir” [5], degan mazmunda ta’rif berilgan.

“Chet el investitsiyalari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 3-moddasida: “chet el investorlari asosan daromad *(foyda)* olish maqsadida tadbirkorlik faoliyati va qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa turdagi faoliyat obyektlariga qo‘shadigan barcha turdagi moddiy va nomoddiy boyliklar va ularga doir huquqlar, shu jumladan, intellektual mulkka doir huquqlar, chet el investitsiyalaridan olingan har qanday daromad O‘zbekiston Respublikasi hududida chet el investitsiyalari” [6], deb e’tirof etilgan.

Tahlil va natijalar. Bizning fikrimizcha, xorijdan investitsiyalash kapital oqimining bir iqtisodiyotdan boshqasiga chiqib ketishini bildiradi, boyliklarni yanada foydaliroq shartlarda joylashtirish va investitsiyalar xorijlikka – kapital egasiga qaytishiga qadar nisbatan uzoq vaqt davomida mablag‘lar oqimini ta’minlash maqsadlarini nazarda tutadi. Ularga mamlakatlararo ko‘chib yurish xos bo‘lib, xorijiy investitsiyalar mohiyat jihatidan o‘z milliy investitsiya muhitini o‘zga muhitga almashtiradi. Xavfsizlik, daromadlilik, kapitallashuv va likvidlikdan tashqari xorijiy investitsiyalarning o‘ziga xos muhim belgisi – aniq maqsadlarni ko‘zlashi hisoblanadi. Ularning e’tiborini tortuvchi iqtisodiyot ham o‘z maqsadlariga erishishga intiladi. Bu maqsadlar samaradorlik, ishlab chiqarishni o‘stirish, bozorlarga kirib borish kabi vazifalar bo‘lishi mumkin. Shu sababli, o‘zaro manfaatlarning mos tushishi, ishonchli munosabatlar, kirib borish sharoitlarini hisobga olish investitsiyalarning bir mamlakatdan boshqasiga ko‘chishining asosi hisoblanadi. Xorijiy investitsiyalar ichki investitsiyalardan farqli ravishda mamlakat, valyuta, milliylashtirish, rekvizitsiya kabi qo‘shimcha risklarga to‘qnashish ehtimoliga ega bo‘ladi. Demak, ularning risklar doirasi ancha keng.

Xorijiy investitsiyalarning tarkibini qo‘yidagicha guruhlash mumkin.

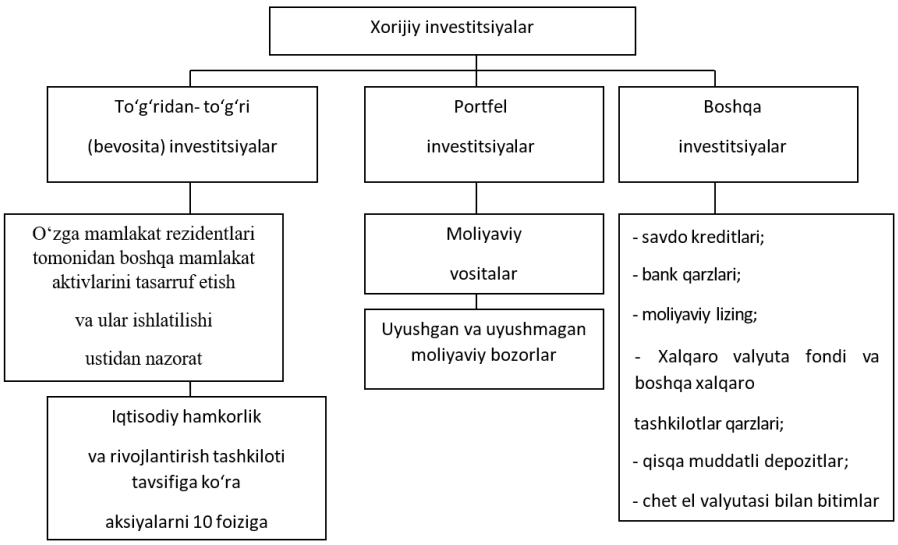

1-rasm. Xorijiy investitsiyalarning tasniflanishi [7].

Xorijiy investitsiyalar tarkibidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyot uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular ichki jamg‘armalar darajasidan ko‘proq miqdorda kapital jamg‘arish, to‘lov balansini qo‘llab-quvvatlash va import qilish imkoniyatini kengaytirish orqali iqtisodiy taraqqiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar alohida korxonalarning faoliyati, ishlab chiqarish va kapital samaradorligini oshirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va menejment tizimini takomillashtirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayonlar mahsulot va xizmatlar yetkazib beruvchilar, buyurtmachilar, raqobatchilarga bilvosita ta’sir ko‘rsatish orqali ichki bozorni rivojlantirish, ishchilarning malakasi va amaliy tajribasini oshirishda yordam beradi. Xorijiy investitsiyalarning yuqorida qayd etilgan turlari o‘ziga xos belgilarga ega .

1-jadval

Xorijiy investitsiyalarning o‘ziga xos belgilari [8].

Belgilari	To‘g‘ridan –to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar	Portfel investitsiyalar
Kirib kelishining asosiy maqsadi	Xorijiy firmani nazorat qilish	Yuqori foyda olish
Maqsadga erishish yo‘llari	Xorijda ishlab chiqarishni tashkil qilish va yuritish	Xorijiy qimmatli qog‘ozlarni sotib olish
Maqsadga erishish usullari	– xorijiy firmaga to‘liq egalik qilish; – aksiyalar nazorat paketini sotib olish (Xalqaro valyuta fondi tavsiyasiga ko‘ra kompaniya aksiyadorlik kapitalining 25 foizidan kam bo‘lmasligi kerak);	Xorijiy firma aksiyadorlik kapitalining kamida 25 foizini sotib olish (AQSh, Yaponiya va Germaniyada – 10%)
Daromad shaklllari	Tadbirkorlik foydasi, dividendlar	Dividendlar, foizlar

Xorijiy investitsiyalarni ichki investitsiyalardan farqli jihatlaridan biri, ularni amalga oshirish bilan bog‘liq bo‘lgan qo‘shimcha uch guruhga ajratilgan barcha risklarning oldindan hisoblab chiqilishidadir.

Xorijiy investitsiyalarning iqtisodiy mohiyatini anglashda uning xususiyatlarini bilish muhim ahamiyatga ega. Xorijiy investitsiyalarning quyidagi xususiyatlarini ta’kidlash mumkin: xorijiy investitsiyalar bir iqtisodiyotdan ikkinchisiga ko‘chayotgan kapital; kapitalni o‘zga mamlakatga qulayroq qilib joylashtirish maqsadi; qo‘yilgan sarmoya egasiga qaytib kelgunga qadar nisbatan uzoq muddat davomida yuqori foyda ko‘rish; qo‘shimcha risklarga ega bo‘lish; yuqori daromad olish, boyliklarni yanada foydaliroq joylashtirish; o‘z milliy huquqiy sharoitlarini va o‘z milliy investitsiya muhitini kapital qabul qiluvchi o‘zga mamlakat milliy huquqiy sharoitlariga, o‘zga investitsiya muhitiga almashtirish.

◉ o‘z milliy huquqiy sharoitlarini va o‘z milliy investitsiya muhitini kapital qabul qiluvchi o‘zga mamlakat milliy huquqiy sharoitlariga, o‘zga investitsiya muhitiga almashtirish.

Xorijlik investorlar tomonidan yuqori darajada daromad olish, samaraga erishish maqsadida mutloq boshqa davlat iqtisodiyotining, tadbirkorlik va boshqa faoliyatlariga safarbar etadigan barcha mulkiy, moliyaviy, intellektual boyliklari xorijiy investitsiyalar bo‘lib, u ichki investitsiyalardan farqli holda tashqi moliyalashtirish manbaiga kiradi. Ular milliy iqtisodiyotga chetdan, ularning kelishini rag‘batlantirgan holda jalb qilinadi.

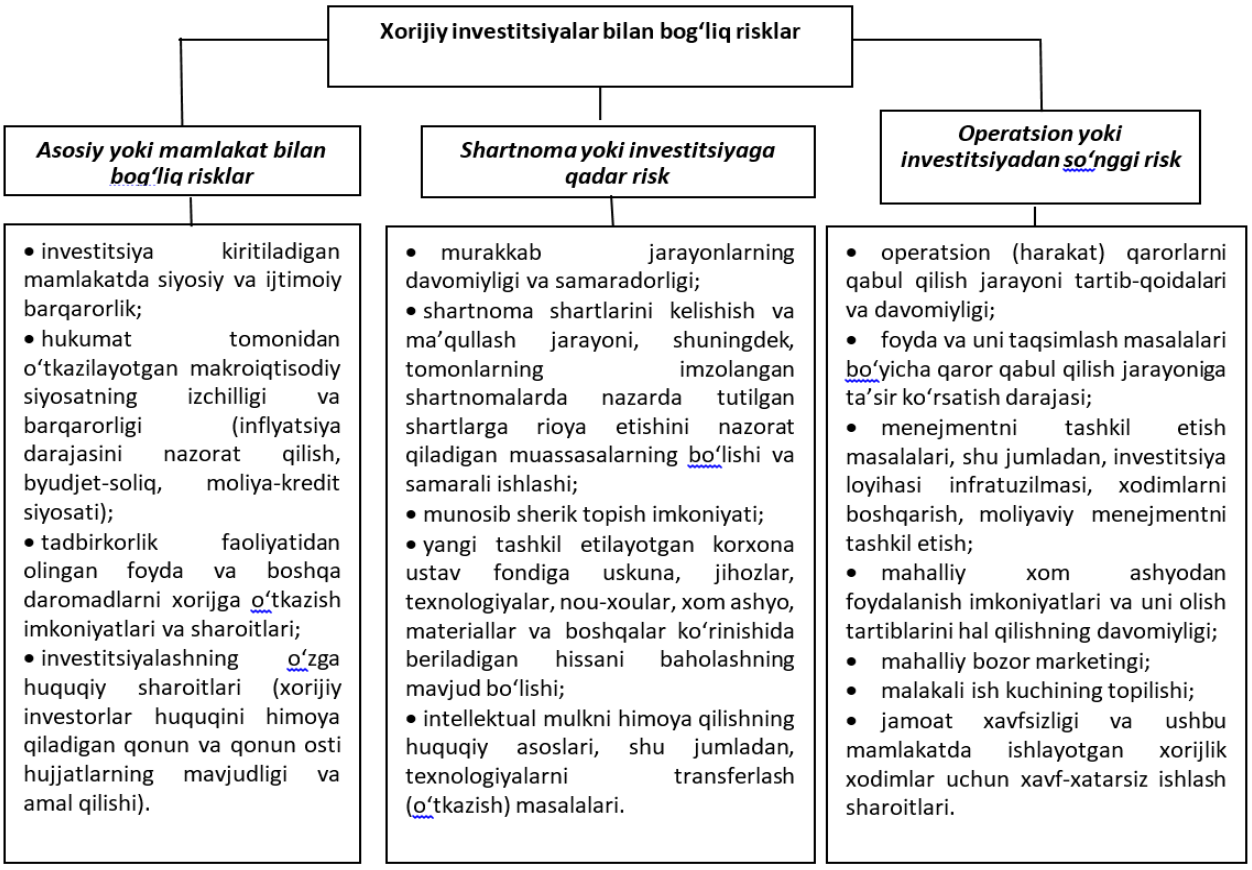

2-rasm. Xorijiy investitsiyalar bilan bog‘liq risklar

Bir vaqtning o‘zida milliy iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish qator ijobiy samaralar keltiradi. Xususan, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish raqobatbardosh mahsulotlarga, zamonaviy ishlab chiqarishga yuzma-yuz kelish, talabga muvofiq sifatli va arzon mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatidir. Xorijiy sarmoyadorlar bilan amaliy hamkorlik o‘rnatish orqali jahon amaliyotida mavjud bo‘lgan imkoniyatlardan foydalanish asosida quyidagi samaralarga erishish mumkin bo‘ladi:

◉ eng zamonaviy texnologiyalarga ega bo‘lgan ishlab chiqarish (xizmat ko‘rsatish) faoliyatini yo‘lga qo‘yish, yangi texnologiya, zamonaviy jihozlarni, yuqori unumli uskunalarni qo‘lga kiritish;

◉ yangi ish joylarini tashkil etish va aholi bandligini ta’minlash;

◉ ixcham, amalga oshirilgan xarajatlarni tez sur’atlar bilan qoplaydigan, yuqori samara beradigan korxonalarni qurish;

◉ zamon darajasida yuqori mehnat unumdorligiga erishish, mahsulot tannarxini pasaytirish, o‘z manfaatlariga erishish;

◉ qo‘shma korxonalar tuzish, ilg‘or tajribaga ega bo‘lish, boshqaruvni, raqobatni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish;

◉ bozor talabini qoniqtiradigan mahsulot (xizmatlarni) yetishtirish, ishlab chiqarilgan mahsulot sifati va raqobatbardoshligini dunyo bozori talablariga javob beradigan qilib yetkazish;

◉ tadbirkorlik faoliyatini samarali tashkil etish va uni yanada kengaytirish imkoniyatlarini qo‘lga kiritish, daromadni ko‘paytirish, yuqori samaraga erishish, sarf etilgan mablag‘larni hech qanday talofat va yo‘qotishlarsiz tez fursatda qoplash;

◉ jahon bozorida o‘zining mustahkam mavqeni egallash;

◉ mamlakat eksport imkoniyatlarini kengaytirish va jahon bozorida “ qattiq” valyuta ishlab topishni o‘rganish;

◉ mamlakat xazinasini to‘ldirish;

◉ ichki va tashqi bozorga olib chiqiladigan mahsulotlar (ish, xizmat)ga bo‘lgan talabni qondirish;

◉ milliy va jahon iqtisodiyoti ravnaqi va jamiyat farovonligini oshirish.

Ushbu ro‘yxatni yanada davom ettirish mumkin, chunki xorijiy sheriklar bilan hamkorlik o‘rnatish, ular bilan qo‘shma faoliyat olib borish milliy iqtisodiyotda tub tuzilmaviy o‘zgarishlarga olib keladi, mamlakat qudratini yanada oshirib, milliy valyuta mavqeini mustahkamlaydi, aholi farovonligini ta’minlab, turmush tarzini yaxshilaydi.

Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki, “ Chet el investitsiyalari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasining Qonuniga ko‘ra, xorijlik investorlar xorijiy davlatlar, ajnabiy fuqarolar, fuqarolarning uyushmalari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar, xorijda doimiy ravishda yashaydigan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari bo‘lishi mumkin.

O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati beqiyosdir. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarish kapitalini to‘g‘ridan-to‘g‘ri tovar va xizmatlar ishlab chiqarishga yo‘naltirishni anglatadi. Bunday investitsiyalar qo‘yidagi shakllarda amalga oshiriladi: u yoki bu korxona (firmalar)lar aksiyasining nazorat paketini sotib olish orqali; o‘zining ishlab chiqarish quvvatlarini qurish orqali; qo‘shma korxonalarni barpo etish orqali.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar har qanday holatda ham xorijiy investorga investitsiyalash obyekti bo‘lgan korxona, firmalarning ishlab chiqarish faoliyatini boshqarishda samarali ishtirok etishini ta’minlaydi.

Ta’kidlash joizki, bugungi jahon arenasida yuzaga kelgan va global tus olgan COVID-19 pandemiyasi iqtisodiy inqirozi bilan bog‘liq bo‘lgan jarayon o‘zining keskin ta’sir doirasini o‘tkazishda davom etmoqda. Mazkur jarayonning isboti sifatida qo‘yidagi 1.2-rasmda keltirilgan dunyo bo‘yicha to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimining so‘nggi yillardagi holatiga nazar solish yetarlidir. Global COVID-19 pandemiyasi iqtisodiy inqirozi 2020 va 2021 yillarda dunyo amaliyotida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning keskin pasayishiga olib kelib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning keskin pasayish tendendensiyalari 2020 yilda kuzatilib, bu holatning 2021 yilda ham davom etishi iqtisodchi ekpertlar tomonidan prognoz qilinmoqda.

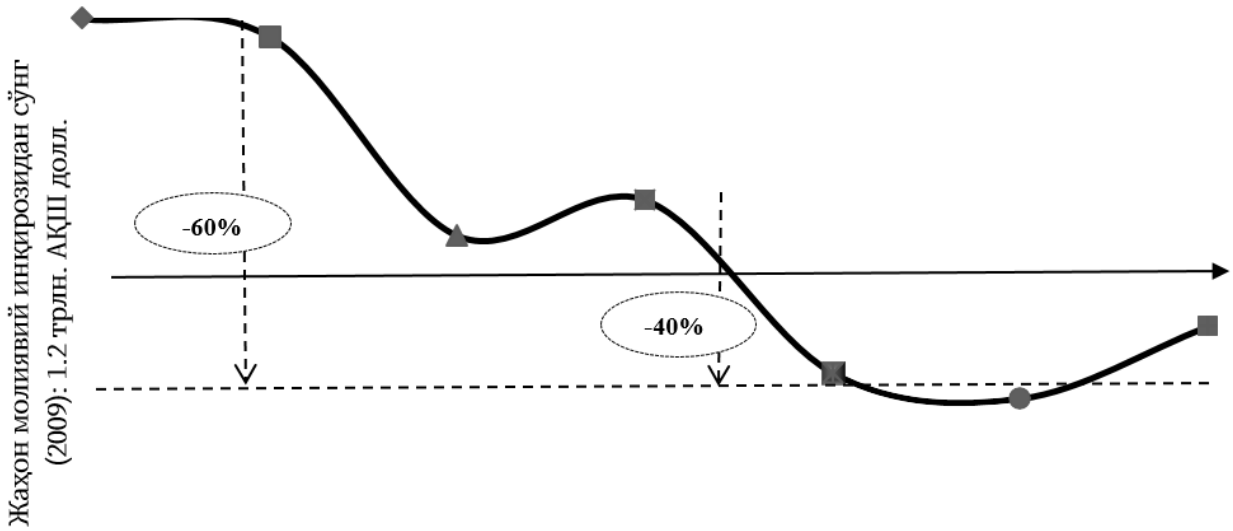

2-rasm. Dunyo bo‘yicha to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimiing 2015–2019-yillardagi holati tahlili va 2020-2022 yillar bo‘yicha prognoz ko‘rsatkichlari grafigi [9] (trln. AQSh doll.).

Ishlab chiqarishni xalqarolashtirish zamonaviy iqtisodiyotning asosiy belgilaridan biridir. Hozirda “ ochiq” iqtisodiyot jahon xo‘jaligi bilan uch asosiy yo‘l – tovarlar va xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha xalqaro savdo, xalqaro sarmoya harakati, milliy valyutalarni xalqaro ayirboshlash vositasida bog‘langan.

Boy mineral resurslarning mavjudligi ko‘plab xorijiy kompaniya va firmalarni qiziqtirmoqda, ular bu sohalarni rivojlantirish uchun iqtisodiyotimizga mablag‘ kiritishga tayyorliklarini bildirishmoqda. Aynan mana shu tarmoqlar respublikaning iqtisodiy mustaqilligini, barqarorligini ta’minlaydi va xalq xo‘jaligi barcha tarmoqlarining jadal o‘sishi, bo‘lg‘usi yuksalishning muhim poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ta’kidlash joizki, respublika iqtisodiyotining ustuvor tarmoqlariga xorijiy investitsiyalarni keng ko‘lamda jalb qilishning zarurligi quyidagi holatlardan kelib chiqadi:

- ishlab chiqarish quvvatlarining jismoniy va ma’naviy eskirganligi, ularning qayta tiklashga yoki texnik jihatdan qayta jihozlashga yoki umuman, yangilashga oid bo‘lib qolganligi;
- sanoat tarmog‘ida moddiy-texnika bazasining o‘ta pastligi va ko‘pgina zarar ko‘rib ishlaydigan korxonalarning mavjudligi;
- respublika milliy daromadida jamg‘arish bilan iste’mol o‘rtasidagi nisbatning iste’mol tomonga og‘ishi ustunligi va buning natijasida jamg‘arishning investitsiya manbai sifatida hanuz kamligi;
- O‘zbekistonning tabiiy boyliklarga boyligi va bu yerda ko‘plab qayta ishlovchi korxonalarni qurish imkoniyatining mavjudligi;
- aholi sonining o‘sib borayotganligi (mehnat resurslari) va kichik zamonaviy ixcham korxonalarni barpo etish, ularni mehnat resurslarining manbai bo‘lmish qishloq hududlarida barpo etishning muhimligi;

◉ respublika eksportida xom ashyo salmog‘ini kamaytirish va sifatli, yuqori talablarga javob beradigan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish zarurligi va boshqalar.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida xorijiy investitsiyalarning roli ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilish, boshqaruv tajribalarini o‘zlashtirish, ishsizlik muammosini hal etishga ko‘maklashish, O‘zbekiston iqtisodiyotining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ko‘plab qayta ishlovchi korxonalarni qurish bilan izohlanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Экспорт, инвестиция ва маҳаллий саноатда 2024 йилда турган вазифалар” бўйича йиғилиш. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti matbuot kotibining rasmiy kanali, 18.01.2024, https://t.me/Press_Secretary_Uz/3706.

2. G‘ozibekov D. G‘. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. – T.: “ Moliya”, 2018. – B. 45.

3. G‘ozibekov D. G‘. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. – T.: “ Moliya”, 2018. – B. 45.

4. Qo‘zieva N.R. Xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar faoliyatini rag‘batlantirishning moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish yo‘nalishlari. Iqt. fan. dok. ilm. dar. olish uchun yoz. diss. avtoref. – T.: BMA, 2008. – B. 11.

5. Xoshimov Q.B. Chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalarni soliqqa tortish va uni takomillashtirish yo‘llari. Iqt. fan. nom. ilm. dar. ol. uch. yoz. dis. avtor. – T.: BMA, 2004. – B. 7.

6. O‘zbekiston Respublikasining 1998 yil 30 apreldagi “ Chet el investitsiyalari to‘g‘risida”gi Qonuni. // “ Xalq so‘zi”, 1999 yil 12 yanvar. – №7. – B. 1.

7. Vaxabov A.V., Xajibakiev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: “ Moliya”, 2010. o‘quv qo‘llanmasidan foydalangan holda magistrant tomonidan shakllantirildi.

8. Ливенцев Н.Н. Международное движение капитала: инвестиционная политика зарубежных стран. Учебник для вузов. – М.: “ Экономист”, 2004. – Стр. 8-9.

9. World investment report 2020. International production beyond the pandemic. 2020. UN. p.2. https://unctad.org

Narzullayev Sarvar Zokirovich,
TDIU Biznes Boshqaruv fakulteti
2-kurs, talabas D. Ismailov i
D. Ismailov dots., TDIU dotsenti

MAMLAKATIMIZDA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANISH TENDENSIYASI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tadbirkorlik sohasining rivojlanishi va so‘nggi o‘n yillikda sohada qilinayotgan ishlar hamda uning mamlakatimiz iqtisodiyotida tutgan o‘rni haqida ma’lumot berilgan. Shuningdek maqolada tadbirkorlik sektoriga oid statistik ma’lumotlar tahlili va uning dinamik o‘zgarishlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *kichik tadbirkorlik, iqtisodiy islohotlar, iqtisodiy o‘sish, yalpi ichki mahsulot, xususiy sektor, kasanachilik, innovatsion rivojlantirish.*

Bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasi nafaqat milliy iqtisodiyotning o‘sish sur‘atlarini jadallashtirishda, balki bugungi kun uchun dolzarb hisoblangan aholini ish bilan ta`minlash va turmush darajasini oshirish masalalarini hal etishda ham etakchi o‘rin tutmoqda. So‘nggi yillarda tadbirkorlik sohasida qilinayotgan islohotlar yilda-yilga oshib, o‘z samarasini kundan-kunga ko‘rsatib bormoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasi tadbirkorlik milliy iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishda, uni barqaror sur’atlar bilan rivojlantirishni ta’minlashda, texnik hamda texnologik qayta jihozlash, yangi turdagi mahsulotlarni o‘zlashtirishda o‘ta muhim rol o‘ynashidan, ichki bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to‘ldirishning asosiy manbayi ekanligidan yaqqol dalolat beradi. O‘zbekiston uchun xususiy tadbirkorlikning mehnatga layoqatli aholini ish bilan ta’minlash yoki o‘zini o‘zi band qilish, uning daromadini oshishidagi ahamiyati, ayniqsa, muhimdir.[1]

Xususiy tadbirkorlik va YaIM orasidagi eng katta bog‘liqlik, bu tadbirkorlik sektorining yildan-yilga oshishi, YaIMga ijobiy ravishda xizmat qiladi, ya’ni uning oshshi ta’minlaydi.

2017–2022-yillarda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan islohotlarning asosiy natijalari.

Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti mutaxassislari tomonidan (PMTI) 2017-2022 yillarda O‘zbekistonda tadbirkorlik sohasida amalga oshirilgan muhim islohotlar va ularning natijasi o‘rganildi.

So‘nggi olti yilda yurtimizda tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan 2 mingga yaqin Qonun, Farmon va Qaror qabul qilindi. Buning natijasida:

- tadbirkorlik sohasida talab etiladigan 114 turdagi litsenziya va ruxsatnoma bekor qilindi;
- 33 turdagi litsenziya va ruxsatnoma o‘rniga xabardor etish tartibi joriy etildi.
- soliq turlari 13 tadan 9 taga kamaytirildi;
- soliq tekshiruvlari turi 13 tadan 3 taga qisqartirildi;

◉ qo‘shilgan qiymat solig‘i stavkasi 20 foizdan 15 foizga kamaytirildi;

◉ ijtimoiy soliq stavkasi 25 foizdan 12 foizga tushirildi;

◉ 3,5 ming turdagi tovarlar uchun import bojxona boji va 1,1 ming turdagi tovarlar uchun aksiz solig‘i bekor qilindi;

◉ 3 mingdan ziyod turdagi tovarlar uchun import bojxona bojlari keskin kamaytirildi.

2022-yil ma’lumotlariga ko‘ra, respublikada faoliyat ko‘rsatayotgan tadbirkorlik subyektlari tarkibida mas’uliyati cheklangan jamiyatlar 54,2 foizni, fermer xo‘jaliklari 18,1 foizni, xususiy korxonalar 15,3 foizni, oilaviy korxonalar 9,4 foizni, dehqon xo‘jaliklari 1,9 foizni, boshqa shakldagi subyektlar ulushi 1,1 foizni tashkil etgan.

2017-yilda tadbirkorlik subyektlari soni 283 mingdan ortiqni tashkil etgan. Tadbirkorlikni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash borasida so‘nggi 6 yilda amalga oshirilgan islohotlar natijasida bu ko‘rsatkich 2022-yil yakuniga kelib, 523 mingtadan ortib ketdi yoki 2017-yildagiga nisbatan 240 mingtaga yoki 1,8 marotaba ortgan.

O‘zbekistonda 2022-yil yakunlari bo‘yicha har 1000 kishiga to‘g‘ri keladigan tadbirkorlar soni o‘rtacha 15 nafarni tashkil etadi. Bu ko‘rsatkich Toshkent shahrida 36,8 nafarni, Navoiy viloyatida 21,9 nafarni, Sirdaryo viloyatida 18,1 nafarni, Surxondaryo viloyatida 10,3 nafarni, Qashqadaryo viloyatida 10,6 nafarni, Namangan viloyatida 11,4 nafarni tashkil etgan.

2022-yil yakuniga kelib, kichik va xususiy tadbirkorlikning YaIMdagi ulushi 54,9 foizga, qurilishda 72,4 foizga va bandlik sohasida 74,4 foizga yetdi.[2]

1-jadval

Mamlakatimizda faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni[69]

Yillar	Soni
2018	229666
2019	262930
2020	334767
2021	411203
2022	462834
2023	523556

2-jadval

Mamlakatimizda hududlar kesimida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni

Hududlar	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	10539	11985	14677	18288	19998	22863

[69] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi – stat.uz.

Andijon	20342	22560	25807	31683	34999	39038
Buxoro	12648	14805	19981	24809	27690	30082
Jizzax	9310	11197	14011	17725	19463	22474
Qashqadaryo	14347	16218	20304	25297	31152	36421
Navoiy	7569	9104	14885	17931	20472	22844
Namangan	15949	16975	21461	26531	28949	32305
Samarqand	16005	19629	25643	33114	40724	47943
Surxondaryo	10409	11618	15509	21563	24395	27368
Sirdaryo	7462	8318	11026	13360	13808	15036
Toshkent	21647	25410	32602	40223	44156	49145
Farg‘ona	20225	23304	29300	36117	40403	46350
Xorazm	10900	11815	15453	18875	21984	25616
Toshkent sh.	52314	59992	74108	85687	94641	106071

2023-yilning 1-aprel holatiga ko‘ra, faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar soni 523.6 mingtani tashkil etib, o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 58,2 mingtaga ko‘payganligini yoki 12,3 % ga ko‘payganligini ko‘rsak bo‘ladi. Kichik tadbirkorlik subyektlarining soni har 1000 aholiga 14,2 birlikni tashkil qiladi.

2023-yil 1-aprel holatiga ko‘ra, faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo‘jaliklarisiz) soni jami 523556 tani, shundan yangi tashkil etilayotganlari 23 230 tani tashkil etdi.

2023-yil 1-aprel holatiga ko‘ra, hududlar bo‘yicha faoliyat yuritayotgan kichik korxona va mikrofirmalarning eng ko‘pi Toshkent shahrida 82 237 tani yoki jamiga nisbatan 19,7 % ni tashkil etadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yildan-yilga yurtimizda sohada qilinayotgan islohotlar, tadbirkorlik sohasining rivishlanishiga va kengayishiga va shu bilan birga ko‘plab bo‘sh ish o‘rinlari yaratadi. Xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi davlatga har tomonlama ijobiy xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. https://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/views/openlesson/download.php/?id=16899
2. https://review.uz/uz/post/ozbekistonda-yoshlar-tadbirkorligini-qollab-quvvatlash-va-rivojlantirishda-amalga-oshirilayotgan-islohotlar-samarasi
3. https://imrs.uz/
4. https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/usreo-2

Diyorov Nodir Ziyodullayevich,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich talabasi
V. Baxriddinov,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Makroiqtisodiy tahlil va prognozlashtirish
kafedrasi o‘qituvchisi, PHD

YOSHLAR VA BIZNESNI MODDIY TOMONDAN QO‘LLAB-QUVVATLASH

Annotatsiya. Ushbu maqola orqali siz yoshlarning biznesdagi o‘rni qay darajada muhimliligi, mazkur yilning nomlanishida “ yoshlar ” va “ biznes ” so‘zlari yonma-yon yozilishi qanday ahamiyat kasb etishi haqida, shu bilan birgalikda davlatimiz tomonida bu borada qanday chora tadbirlar olib-borayotganligi haqida bilib olishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar: Yoshlar tadbirkorligi, uzluksiz zanjir, yoshlar balansi, taraqqiyot dvigateli, O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi

Bugungi kunda yoshlarni ish bilan ta’minlashda ularning iqtisodiy mustaqillikka erishishlari va hayotda o‘z o‘rinlarini topib ketishlarida kichik biznes va tadbirkorlik sohasining rivojlanishi eng asosiy omil va manba bo‘lib xizmat qiladi. Bundan kelib chiqadiki, yoshlarga e’tibor bugungi kunda nafaqat O‘zbekistonda balki butun jahonda ham dolzarb va muhim. Zero, yoshlar jamiyat shakllanishi va rivojlanishida doimo muhim rol o‘ynab kelgan. Shuning uchun ham ularning mamlakatimiz hayoti, ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishidagi faol ishtirokini qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish dolzarb ahamiyatga ega. Jumladan hurmatli prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan **2024-yilni** “ Yoshlar va biznesni qo‘llab-quvvatlash yili ” deb nomlanishini ham bunga yaqqol misol sifatida ko‘rsatishimiz mumkin.

Bundan tashqari mamlakatimiz aholisining **22,7** foizini **15-29** yosh oralig‘idagi yoshlar tashkil etadi. Ushbu raqamlar mamlakat uchun yoshlarga yanada e’tibor berilishini, ularni ish bilan ta’minlash kerakligini va mamlakatning asosiy bazasi sifatida tashkil qilishini taqozo etadi.[1]

Yoshlar innovatsiyalar, texnologik va iqtisodiy taraqqiyotning dvigatelidir. Ularni tadbirkorlik, ta’lim va malaka oshirishda qo‘llab-quvvatlash biznes va umuman, iqtisodiyotni rivojlantirishga yordam beradi. **2024-yil** yoshlar o‘rtasida tadbirkorlik faolligini rag‘batlantirish, kichik va o‘rta biznesning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish borasida muhim qadam bo‘lishi tabiiy.

Tadbirkorlik har qanday jamiyatda iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omili sifatida belgilangan. Tadbirkorlik innovatsiyalarni rag‘batlantirish, raqobatni rivojlantirish, bandlik imkoniyatlarini yaratish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash

orqali iqtisodiy o‘sishni o‘zgartirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, yosh tadbirkorlar texnologiyadan foydalanish, bozorga yangi mahsulotlar, xizmatlar va g‘oyalarni olib kirish uchun noyob imkoniyatga ega.

Mazkur yilning nomlanishida **“ yoshlar ”** va **“ biznes ”** so‘zlari yonma-yon kelishi ham o‘ziga yarasha ma’no anglatadi. Bundan biz bilishimiz mumkinki, yurtimizda yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning biznesini rivojlantirish va bu mamlakat iqtisodiyotining rivojida o‘ziga yarasha ijobiy ta’siri borligini ko‘rishimiz mumkin.

Bugungi kunda mamlakatimizda aholi soni kundan-kunga oshib bormoqda. Natijada, bu har yili **500** ming yoshlar mehnat bozoriga kirib kelayotganligi sababli, yangi ish o‘rinlarini yaratishga ehtiyoj seziladi. Albatta yetarlicha ish o‘rinlari mavjud bo‘lmasligi, dadil qadamlar bilan mehnat bozoriga qadam bosib kirgan yoshlar o‘rtasida ishsizlik, past daromad va hayot sifatining yomonlashishi yuzaga kelishi mumkin. Balkim ko‘pchilik yoshlar yurtimizda yetarlicha ish o‘rinlari yo‘qligidan, migrant sifatida chet elga ishga borayotgandir. Lekin bu yerda ijtimoiy masalalar ham bor, oilaviy qadriyat masalalari o‘rtaga chiqadi. Bunga ham alohida e’tibor qaratish lozimdir. Bundan tashqari, migratsiya yuqori malakali kadrlarni yo‘qotishga olib keladi. Ushbu holat mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli mavjud.

Shunday ekan, yoshlarning o‘z yurtida ish topishi, kamolga yetishi uchun sharoit yaratish muhim. Bunga yangi korxonalarni qo‘llab-quvvatlash, ish o‘rinlari yaratish, ta’lim va kadrlar tayyorlash imkoniyatini kengaytirish, xususiy investitsiyalar va innovatsion rivojlanish uchun infratuzilmani takomillashtirish orqali erishiladi. Tashqi migratsiyani qisqartirish, yoshlar bandligini ta’minlash barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim omilidir.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirishni kompleks qo‘llab-quvvatlashning “ uzluksiz zanjirini ” yaratish bo‘yicha tizimli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Albatta bularning barchasi tadbirkorlikda yoshlarni faolligini va salmog‘ini oshirishga qaratilgan. Jumladan,

2024-yil 1-martdan boshlab alohida ishlash talab etiladigan, shuningdek, iste’dodli va iqtidorli yoshlar Mahallalarda yoshlar bilan ishlash masalalarini muvofiqlashtirish bo‘yicha respublika komissiyasi qarori bilan **“Yoshlar balansi”** asosida vazirlik va idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari, davlat ishtirokidagi korxona va tashkilotlar hamda oliy ta’lim tashkilotlari rahbarlariga biriktirilsin. Bunda mazkur rahbarlar, har oyda kamida bir marotaba o‘zlariga biriktirilgan yoshlar bilan uchrashib, ularning muammolarini hal qilish va salohiyatini yuzaga chiqarish, ularni talab yuqori bo‘lgan kasb-hunarga o‘qitish orqali bandligini ta’minlash, hayotda o‘z o‘rnini topishi, shuningdek, huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga har tomonlama ko‘maklashib borsin va o‘zlariga biriktirilgan yoshlar muammolarini hal qilish va salohiyatini yuzaga chiqarish uchun tegishli tashkilotning budjetdan tashqari mablag‘lari va qonunchilik

bilan taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan zarur mablag‘larni Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartib asosida yo‘naltirishga ruxsat etilsin.

Yuqoridagi qilingan islohotdan asosiy ko‘zlangan maqsad shuki, yoshlar va institutlar o‘rtasida integratsiyani vujudga keltirish va institutsional muhitni o‘zining yangi darajasiga olib chiqish.

Bundan tashqari O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi tomonidan yoshlarni yuqoridagi aytib o‘tganimizdek davlat idoralari bilan “ uzluksiz zanjir ” tizimini joriy qilishni asosiy maqsad sifatida o‘z oldiga qo‘ygan. Misol sifatida, tanlov asosida “mahalla — tuman — viloyat — respublika” bosqichlarida yoshlarning istiqbolli biznes loyiha va g‘oyalari saralanadi. Bunda,

- nogironligi bo‘lgan yosh tadbirkorlarning loyiha va g‘oyalariga alohida e’tibor qaratiladi;
- respublika bosqichida saralashdan o‘tgan har bir loyihaga bazaviy hisoblash miqdorining **1 000** baravarigacha miqdordagi imtiyozli kreditlar ajratiladi;
- g‘olib bo‘lgan biznes loyiha va g‘oyalar egalari Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi hisobidan xorijiy davlatlarga malaka oshirishga yuboriladi.

Yoshlar mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda katta kuch hisoblanadi. Respublikamizda **230** mingga yaqin yosh tadbirkor va fermerlar, mohir hunarmandlar faoliyat olib bormoqda. Ularning safi yanada kengayishi uchun davlat tomonidan zarur shart-sharoitlar yaratib berilmoqda. Bir narsani ham alohida ta’kidlab o‘tish joizki, yurtimizda yoshlarning foizi kattaroq ekan, shu sababli barcha qilinayotgan keng ko‘lamli islohotlarda albatta yoshlarni faolligi yuqori bo‘lishi lozimdir. Shu bilan birgalikda, xalq farovonligini oshirish va maqsadida “Har bir oila – tadbirkor”, “Yoshlar – kelajagimiz”, “Obod qishloq”, “Obod mahalla”, tomorqani rivojlantirish kabi dasturlar qabul qilindi. Bu dasturlar aholi bandligini ta’minlash, oilalar uchun daromad manbai yaratishga xizmat qilmoqda.[2]

Yoshlarning biznes g‘oylarini moliyalashtirish maqsadida, **2023-yilning** 1-oktyabridan **2026-yil** yakunigacha mamlakatda kichik biznes rivoji uchun davlat hisobidan **6** trillion so‘m va xalqaro moliya institutlarining **1,2** milliard dollar miqdoridagi mablag‘lari yo‘naltiriladi. Bu **2023-yil** 16-sentyabr kuni qabul qilingan “Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi prezident qarorida belgilangan. Umumiy qilib aytganda, O‘zbekistonda **2023–2026-yillarda** kichik biznesni qo‘llab–quvvatlash uchun **1,7** mlrd dollar mablag‘ ajratiladi. Albatta bundan biz yoshlarning tadbirkorlikdagi rolini oshirish uchun qilinayotgan islohotlarning eng asosiy manbai sifatida qarashimiz mumkin.[3]

Bugungi globallashuv jarayonda davlatlar bir-biri bilan ko‘plab manfaatli kelishuvlarni amalga oshirmoqda. Shu jumladan bizning davlatimiz ham ko‘plab mamlakatlar bilan ko‘plab sohalarda ikki taraflama foydali memorandumlar imzolanayotganligi diqqatga sazovordir. Albatta, ushbu memorandumlar yurtimizda yangi investtitsiyalar kirgizilishiga, yangi bo‘sh ish o‘rinlari yaratilishiga,

ko‘plab biznes g‘oyalar o‘ziga kerakli bo‘lgan texnologiyalar bilan ta’minlanib, yana ham samarali faoliyat yuritishiga, aholining farovon hayot kechirishiga va eng asosiysi yurtimiz iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga olib keladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. https://stat.uz/
2. https://www.lex.uz/
3. https://daryo.uz/

Худайбергенова Адолат Неъматуллаевна,
Научный руководитель старший преподаватель
Мировая экономика

Махамадалиев Диёрбек Абдурашид угли,
студент факультета Бизнес Управление ТГЭУ Группа МО 41

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА МОЛОДЕЖИ И БИЗНЕСА

Аннотация. *Государственная финансовая поддержка молодежи и бизнеса включает в себя разнообразные меры, направленные на стимулирование предпринимательской активности и социальной защиты (Субсидии и гранты, профессиональный режим для поддержки бизнеса и информационно-консультационная помощь)*

- Субсидии и гранты: Предоставление финансовой поддержки от государства для развития инициатив, предпринимательства или бизнеса. Это позволяет возместить недополученные доходы и затраты.
- Преференциальные режимы для поддержки бизнеса: например, территории опережающего развития, которые предоставляют особые льготы для предпринимателей.
- Информационно-консультационная помощь: Предоставление консультаций и информации для молодежи и предпринимателей

Указ Президента Республики Узбекистан от 21 февраля 2024 года № УП-37 утвердил Государственную программу по реализации Стратегии “Узбекистан — 2030” в “Год поддержки молодежи и бизнеса”. Эта программа направлена на эффективное осуществление широкомасштабных реформ, обеспечение высоких темпов экономического роста и улучшение экологической обстановки в стране.

В рамках этой программы были приняты следующие меры:

Поддержка молодежи:

Руководителям министерств, ведомств, органов исполнительной власти на местах, предприятий и организаций с государственным участием было поручено закрепить за собой талантливую и одаренную молодежь на основе “Баланса молодежи”. Они должны проводить встречи с закрепленной

молодежью, оказывать содействие в решении проблем, обеспечивать занятость и повышать ее правовую культуру.

Республиканская комиссия по координации вопросов работы с молодежью в махаллях и Агентство по делам молодежи были назначены ответственными за полное исполнение этих мер.

Поддержка бизнеса:

В рамках “Олимпиады пяти инициатив” были организованы конкурсы на знание иностранных языков, соревнования по киберспорту и интеллектуальные игры “Заковат” с призовым фондом 600 миллионов сумов.

Была внедрена практика оборудованных мастерских для юношей и девушек, ставших победителями в конкурсе профессий, за счет средств Фонда “ Молодежной тетради”.

Эти меры направлены на поддержку молодежи и развитие бизнеса в Узбекистане, способствуя росту доходов населения и созданию новых рабочих мест

правовых актов, подлежащих разработке в 2024 году в разрезе направлений, согласно приложениям № 6–10.

При этом принять к сведению, что целевые показатели на 2024 год в разрезе направлений утверждены постановлением Президента Республики Узбекистан от 11 сентября 2023 года № ПП–300 “ О мерах по качественной и своевременной реализации Стратегии “ Узбекистан-2030” в 2023 году”.

В рамках направления по созданию достойных условий для каждого человека в реализации его потенциала в 2024 году:

◉ внедрить систему Президентских и специализированных школ по оценке знаний дополнительно в 1 000 общих средних образовательных учреждениях и увеличить долю практических занятий по предметам до 60 процентов;

◉ организовать профилактический осмотр 6,7 миллиона человек в возрасте 40 лет и старше на предмет выявления у них риска сердечно-сосудистых заболеваний, сахарного диабета, хронических обструктивных болезней легких;

◉ обеспечить обучение современным профессиям 7,5 тысячи юношей и девушек, покрытие расходов на экзамены 6 тысяч молодых людей, набравших высокие баллы по иностранным языкам в международных экзаменационных системах;

◉ Большинство студентов обучались в областях STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) — это 55%, говорится в докладе. Математика и компьютерные исследования остались ведущими направлениями обучения для иностранцев — их выбрали 240,2 тысячи (22,7%) студентов. Более 202,8 тысячи (19,2%) студентов изучали инженерные науки, ещё 157,2

тысячи (14,9%) — бизнес и управление. С 1 июня 2024 года в республике начнут проводить конкурсы “ Молодой предприниматель”. Их организацией, а также конкурсным отбором перспективных бизнес-проектов и идей молодежи на уровне махаллей, районов, областей и республики займется Агентство по делам молодежи. Особое внимание при этом будут уделять идеям молодых предпринимателей с особыми потребностями.

На реализацию каждого проекта, прошедшего республиканский отбор, выделят льготные кредиты до 1000-кратного размера базовой расчетной величины.

Авторы лучших бизнес-проектов и идей повысят квалификацию за рубежом за счет Фонда поддержки молодых предпринимателей.

Помимо Агентства по делам молодежи решение этих задач возложили на Торгово-промышленную палату и Ассоциацию инвалидов Узбекистана.

Вместе с тем, стимулировать в данном направлении планируют не только молодежь: в рамках “ Программы поддержки бизнеса” до конца 2024 года создадут необходимые условия, чтобы привлечь к занятию бизнесом 2 млн граждан и обеспечить занятость 5 млн человек путем создания новых рабочих мест. В настоящее время для поддержки молодых предпринимателей созданы различные возможности. Одной из них является предоставление льготных кредитов для финансирования предпринимательских проектов молодежи.

Предлагаем подробно рассмотреть на какие проекты предоставляются данные кредиты, на каких условиях и в каком порядке.

В соответствии, с Указом Президента Республики Узбекистан от 21 апреля 2021 года №ПП-5088 “ О мерах по организации деятельности молодежных промышленных и предпринимательских зон, а также поддержке предпринимательских инициатив молодежи” предусмотрено создание молодежных промышленных и предпринимательских зон, а также Фонда поддержки молодых предпринимателей.

Данные промышленные зоны предоставляют все условия для создания “ стартапов”, производства собственных инновационных разработок, организации и осуществления предпринимательской деятельности, включая внедрение инновационных разработок в производственный процесс и коммерциализацию результатов, установления кооперационных связей с крупными промышленными предприятиями.

Итак, если вам от 18 до 30 лет, и вы хотите разместить свой инвестиционный проект в одной из молодежных промышленных зон, то следующие требования будут предъявляться к вашему проекту:

В Молодежных индустриальных зонах размещаются инвестиционные стартап-проекты молодых предпринимателей, направленные

на производство инновационной, импортозамещающей и экспорто-ориентированной продукции, а также организацию производства на патентной основе.

Инвестиционные стартап-проекты обеспечивающие занятость молодежи не менее 70 процентов создаваемых новых рабочих мест, в том числе трудоустройство молодежи, включенной в “ молодежные тетради”, обладают приоритетом при размещении в Молодежных промышленных зонах.

(!) Для финансирования такого рода проектов можно получить льготные кредиты.

На какие цели выделяются льготные кредиты?

Молодым предпринимателям выделяются льготные кредиты на инвестиционные проекты по всем направлениям:

- глубокая переработка, хранение и упаковка плодоовощной и сельскохозяйственной продукции
- швейная, обувная, кожевенно-галантерейная промышленность
- химическая, фармацевтическая промышленность
- пищевая промышленность
- электротехническая и машиностроительная промышленность
- производство современных строительных материалов
- ремесленничество
- информационно-коммуникационные технологии

Условия кредитов, финансируемых за счет средств Фонда поддержки молодых предпринимателей, следующие:

◉ Сумма – в размере, не превышающим эквивалента 100 тысяч долларов США

◉ Срок – 7 лет

◉ Процентная ставка – 14% (для кредитов в национальной валюте) и 3% (для кредитов в иностранной валюте)

Если сумма инвестиционных проектов больше эквивалента 100 тысяч долларов США, также можно получить кредит на превышающую часть.

(!) При этом кредиты, на эту часть, предоставляются коммерческими банками в общем порядке.

Допустим, у вас имеется отличный инвестиционный проект, который можно разместить в одной из промышленных зон, и если коммерческий банк согласится предоставить вам кредит, то что можно предложить в качестве обеспечения кредита на данную сумму?

Список литературы:

1. https://lex.uz/ru/docs/6811938
2. https://www.gazeta.uz/ru/2023/08/21/business/
3. https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/19661319
4. https://uz.sputniknews.ru/20240223/mirziyoyev-ukaz-molodej-biznes-podderjka-42635954.html
5. https://finlit.uz/ru/articles/remote-banking/new-youth-business/

Маликов Шохрух Шокирович,
Студент 2 курса, группа RI 12-22
Факультет Бухгалтерского учета и Аудита Ташкентский
Государственный Экономический Университет г. Ташкент

ЗЕЛЕНАЯ ЭКОНОМИКА И ОБЕСПЕЧЕНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ, ПОВЫШЕНИЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ В ПРОМЫШЛЕННЫХ ОТРАСЛЯХ, А ТАКЖЕ ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Аннотация. *В данном тезисе анализируются перспективы зеленой экономики в Узбекистане, подчеркивая значимость энергоэффективности и развития человеческого капитала. Обсуждается роль международного сотрудничества в достижении устойчивого развития и предлагаются рекомендации для вовлечения всех секторов экономики.*

Ключевые слова: *Зеленая экономика, Узбекистан, энергоэффективность, развитие человеческого капитала, международное сотрудничество, экологическое благополучие, повышение квалификации.*

Введение. На рубеже XXI века мир столкнулся с экологическими, экономическими и социальными проблемами, такими как изменение климата и истощение ресурсов. Зеленая экономика, направленная на устойчивое использование ресурсов и сокращение воздействия на окружающую среду, предлагает стратегию для преодоления этих вызовов. Узбекистан, находящийся на пороге значительных изменений и сталкивающийся с энергетической зависимостью и экологическими проблемами, может обрести устойчивое развитие, обратив внимание на зеленую экономику. Это не только способствует экологическому благополучию, но и экономической стабильности. Мировая практика показывает, что интеграция зеленой экономики способствует повышению качества жизни и устойчивости к кризисам. Для Узбекистана это шанс улучшить качество жизни населения и обеспечить экономическую независимость, хотя и потребует комплексных реформ, включая инвестиции в зеленые технологии и развитие человеческого капитала.

Зеленая экономика как фактор макроэкономической стабильности

Переход к зеленой экономике представляет собой стратегическую инициативу, направленную на достижение экономического роста через устойчивое использование ресурсов. Исследования показывают, что инвестиции в зеленые технологии и устойчивые практики могут значительно способствовать росту ВВП. Это объясняется несколькими факторами: снижением затрат на энергию и ресурсы, увеличением производительности труда за счет инноваций и повышением конкурентоспособности на международных рынках благодаря экологически чистым товарам и услугам.

Примеры из различных стран подтверждают, что вложения в зеленую экономику стимулируют экономический рост. Так, переход на возобновляемые источники энергии, улучшение энергоэффективности и инвестирование в экологически устойчивое сельское хозяйство создают новые отрасли и рынки, стимулируя тем самым рост ВВП.

Зеленая экономика играет ключевую роль в создании рабочих мест и сокращении бедности. Переход к устойчивым практикам открывает новые возможности для занятости в таких секторах, как возобновляемая энергетика, устойчивое сельское хозяйство, энергоэффективное строительство и управление отходами. Эти рабочие места не только способствуют сокращению бедности, но и обеспечивают более высокую качество жизни, благодаря улучшению условий труда и повышению уровня доходов.

Важно отметить, что для максимальной эффективности перехода к зеленой экономике необходимо сопровождение соответствующими политиками и программами, направленными на обучение и повышение квалификации рабочей силы. Такой подход позволяет сократить риски потери рабочих мест в традиционных отраслях и обеспечивает гладкий переход к новой экономической модели.

Примеры успешного внедрения зеленой экономики можно найти по всему миру. Дания, например, является мировым лидером в производстве ветровой энергии, что не только снижает ее зависимость от ископаемого топлива, но и способствует экспорту технологий и созданию рабочих мест. Германия, благодаря своей политике “ Энергетического перехода”, смогла значительно увеличить долю возобновляемых источников в производстве электроэнергии, стимулируя тем самым рост зеленых инноваций и рабочих мест. Китай вложил значительные ресурсы в развитие солнечной энергетики, став одним из крупнейших производителей и потребителей солнечных панелей в мире.

Эти примеры демонстрируют, что стратегический фокус на зеленую экономику не только способствует устойчивому экономическому росту и развитию, но и обеспечивает макроэкономическую стабильность за счет создания новых рабочих мест, снижения зависимости от ископаемых энергоносителей и повышения конкурентоспособности на мировом рынке.

Повышение энергоэффективности в промышленных отраслях

Промышленный сектор Узбекистана традиционно является одним из крупнейших потребителей энергии в стране, что обуславливает высокий потенциал для повышения энергоэффективности. Важные отрасли, такие как горнодобывающая промышленность, химическая промышленность, и текстильная промышленность, характеризуются значительным энергопотреблением на фоне устаревшего оборудования и технологий. Это не только увеличивает производственные затраты, но и негативно сказывается на окружающей среде.

Потенциал для улучшения энергоэффективности в этих секторах значителен и может быть достигнут через внедрение современных технологий и оптимизацию производственных процессов. Переход к более эффективному использованию энергии поможет не только снизить затраты на энергоресурсы, но и повысить конкурентоспособность узбекистанской продукции на международных рынках.

В последние годы в Узбекистане были реализованы ряд проектов, направленных на повышение энергоэффективности в промышленности. Одним из таких примеров является модернизация оборудования на крупных предприятиях, включая внедрение систем автоматизированного контроля и управления энергопотреблением. Эти меры позволили значительно сократить потребление энергии и, как следствие, уменьшить выбросы вредных веществ в атмосферу.

Другой пример — внедрение технологий утилизации отходов производства для генерации электроэнергии. Такие проекты не только способствуют снижению экологического воздействия, но и обеспечивают дополнительные источники энергии, снижая зависимость от традиционных энергоносителей.

Для дальнейшего повышения энергоэффективности в промышленных отраслях Узбекистана важно внедрить комплексный подход, включающий как государственную поддержку, так и привлечение частных инвестиций. Рекомендуется следующее:

1. Разработка и реализация государственных программ по энергоэффективности: Создание мотивационных механизмов для предприятий, вкладывающих в энергоэффективные технологии, в том числе через налоговые льготы, субсидии и гранты.

2. Стимулирование частных инвестиций: Создание благоприятных условий для частных инвестиций в проекты по повышению энергоэффективности, включая гарантии возврата инвестиций и возможность использования энергосервисных контрактов (ЭСКО).

3. Обучение и повышение квалификации: Организация обучающих программ для инженерно-технических работников промышленных пред-

приятий по вопросам энергоэффективности и внедрения современных технологий.

4. Научно-исследовательская деятельность и разработка инноваций: Поддержка научных исследований и разработок в области энергоэффективных технологий, включая сотрудничество с международными научными центрами и компаниями.

Применение этих мер позволит Узбекистану не только улучшить энергоэффективность в промышленности, но и сделать значительный шаг вперед в направлении устойчивого экономического развития.

Развитие человеческого капитала в поддержку зеленой экономики

Человеческий капитал играет центральную роль в успешном переходе к зеленой экономике. В Узбекистане, как и во многих странах с развивающейся экономикой, существует значительный потенциал для повышения квалификации рабочей силы в соответствии с новыми экологическими и экономическими требованиями. Основными проблемами являются недостаток специалистов в области устойчивого развития, энергоэффективности и возобновляемых источников энергии, а также необходимость переобучения рабочих, занятых в устаревающих и экологически вредных отраслях.

Потребности в обучении охватывают широкий спектр компетенций, начиная от знаний в области экологии и управления природными ресурсами и заканчивая навыками работы с новейшими энергосберегающими технологиями. Эффективный переход к зеленой экономике требует комплексного подхода к образованию и профессиональной подготовке, учитывающего текущие и будущие требования рынка труда.

Для удовлетворения потребностей зеленой экономики необходимо разработать стратегии развития человеческого капитала, включая:

1. Интеграция устойчивого развития в образовательные программы: Включение курсов по устойчивому развитию, энергоэффективности и возобновляемым источникам энергии в программы среднего и высшего образования.

2. Профессиональное обучение и переподготовка: Создание программ профессионального обучения и переподготовки рабочих, особенно в тех отраслях, которые подвергаются наибольшему риску из-за перехода к зеленой экономике.

3. Повышение осведомленности о зеленой экономике: Реализация информационных кампаний и образовательных программ для повышения общественного сознания о преимуществах зеленой экономики и устойчивого развития.

4. Сотрудничество с частным сектором: Взаимодействие с представителями частного сектора для определения текущих и будущих потребностей в

навыках и компетенциях, а также для обеспечения практической подготовки и стажировок.

Примеры успешных инициатив по развитию человеческого капитала в поддержку зеленой экономики включают:

◉ Программы обучения в сфере возобновляемых источников энергии: Профессиональные курсы и мастер-классы для инженеров и техников, специализирующихся на солнечной, ветровой и гидроэнергетике.

◉ Экологическое образование в школах: Интеграция уроков экологии и устойчивого развития в школьные программы для формирования экологической культуры с раннего возраста.

◉ Партнерские программы с университетами: Сотрудничество с высшими учебными заведениями для разработки и реализации образовательных программ, нацеленных на подготовку специалистов в области зеленой экономики.

Эти инициативы способствуют не только развитию необходимых навыков и знаний, но и формируют культуру устойчивого развития среди населения, что является ключевым фактором успешного перехода к зеленой экономике.

Международное сотрудничество и партнерство.

Международное сотрудничество играет критически важную роль в реализации целей зеленой экономики и устойчивого развития, особенно для стран с переходной экономикой, таких как Узбекистан. Оно обеспечивает доступ к финансовым ресурсам, передовым технологиям, знаниям и лучшим практикам, а также способствует интеграции национальных целей в глобальные усилия по борьбе с изменением климата и устойчивому развитию. В рамках международных соглашений и партнерств Узбекистан может ускорить свой переход к зеленой экономике, повысив при этом эффективность использования ресурсов и устойчивость экологической и социальной системы.

Примеры успешного международного партнерства включают сотрудничество Узбекистана с Всемирным банком по проектам в сфере водосбережения и энергоэффективности, а также с Азиатским банком развития в реализации инициатив, направленных на развитие возобновляемой энергии. Программы, реализуемые при поддержке ООН и ее специализированных агентств, таких как Программа развития ООН (ПРООН) и ФАО, оказали значительное влияние на формирование экологической политики Узбекистана, особенно в областях борьбы с опустыниванием, управления водными ресурсами и аграрного сектора.

Заключение и практические рекомендации

Заключительный раздел доклада подводит итоги ключевых выводов из каждого из обсужденных разделов и предлагает конкретные шаги и рекомендации для различных заинтересованных сторон:

◉ Для правительства Узбекистана рекомендуется усилить институциональную поддержку зеленой экономики, обеспечить разработку и внедрение национальных стандартов в области устойчивого развития и энергоэффективности, а также продолжить активное международное сотрудничество для привлечения инвестиций и передовых технологий.

◉ Частный сектор должен сосредоточить усилия на внедрении инновационных и энергоэффективных технологий, участвовать в программе обучения и повышения квалификации сотрудников, а также активно искать возможности для участия в международных экологических проектах и партнерствах.

◉ Международным организациям рекомендуется продолжать поддержку Узбекистана в реализации проектов зеленой экономики, предоставляя необходимые знания, технологии и финансовые ресурсы, а также способствовать интеграции страны в глобальные инициативы по устойчивому развитию.

Успешная реализация предложенных мер позволит Узбекистану не только достичь целей в области зеленой экономики и устойчивого развития, но и существенно улучшить качество жизни своего населения, обеспечить экономическую стабильность и снизить экологический отпечаток страны.

Список литературы:

1. “Экономика природопользования” – А.А. Киселев, М. В. Козлов.

2. “Зеленая экономика: путь к устойчивому развитию и устранению бедности” – ООН, Программа развития ООН.

3. “Энергоэффективность: экономика, экология, технологии” – А.Е. Пилявский.

4. “Управление устойчивым развитием: теория, практика, инструментарий” – В.А. Швандар.

5. “Глобальные вызовы и устойчивое развитие” – С.М. Соловьев, Е.А. Харлампиди.

И. Тўғонов,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
Менежмент кафедраси ассистент ўқитувчиси
МО-81 гурух талабаси Файзуллаев Ўрол.

ТЎҚИМАЧИЛИК КОРХОНАЛАРИНИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ТАЪМИНЛОВЧИ СТРАТЕГИЯНИ ТАНЛАШ УСУЛЛАРИ

Тўқимачилик корхоналарини ривожланишини таъминлашда янги техника ва технологияни жорий этиш асосий омиллардан бири ҳисобланади. Ҳозирги кунда жаҳон бозорига таклиф этилаётган тўқимачилик машина ва жиҳозлар ғарбий Европа жумладан Германия, Италия, ҳамда Япония ва Хитой машинасозлик фирмаларига тегишли бўлиб, улар иш унумдорлиги,

хизмат этиш муддати, машиналарга хизмат кўрсатиш ва уларга қараш, таъмирлашда меҳнат сарфи даражаси бўйича бир-биридан фарқланади. Шу сабабли алоҳида тўқимачилик корхоналарини ўзига хос ва мос келадиган рақобатбардош сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш ҳамда корхонани ривожланишини таъминловчи стратегияни танлаш ҳозирги кун долзарб масалалари ҳисобланади.

Бугунги кунда мамлакатимиз ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида туб ислоҳатлар амалга ошириб борилмоқда. Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодий хамжихатлигига интеграциялашуви, шунингдек турли хил ҳалқаро ташкилотлар билан алоқани йўлга қўйилиши, тўқимачилик саноати корхоналарини ривожлантириш, рақобатлашаоладиган сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва экспорт салоҳиятини оширишга эришишни тақозо этади[1].

Тўқимачилик саноати корхоналарининг ўзига хос ташкилий хусусиятларидан бири меҳнат буюмларини хом ашёдан тайёр маҳсулотга айланишида, мўлжалланган технологик жараён бўйича мўлжалланган ўтимлардан машиналардан қайта ишланишини шарт, шу сабабли корхона ривожланишини таъминловчи стратегияни танлашда алоҳида жорий этилаётган машинани эмас, балки бутун технологик жараённи самарадорлиги аниқлашни тақозо этади.

Бундай тадбирни инновацион фаолият деб қабул қилсак, ташкилот инновацион фаолиятини янгиликни ўзи ишлаб чиқади ёки сотиб олган бўлиши мумкин.

Тўқимачилик корхоналарини ривожланишини таъминловчи стратегияни танлашда танланган стратегияни муқобил вариантлардан юқори самара берадиган вариантини иқтисодий кўрсаткичлар натижалари билан бир қаторда сарфланадиган инвестицияларни инқирозга учрашини олдини олиш чора-тадбирларини ҳисобга олиш тўқимачилик корхоналарининг иқтисодий ва молиявий жихатдан барқарорлигини ошириш ва кутилган натижаларга эришиш имкониятларини яратади.

Янгиланиш эса, янгиликни ташкилотга жорий этилиш натижасида вужудга келади. Янгиланиш сотилмайди, янгилик янгиланишга айлантириш мақсадида истеъмол этилади, яъни сотиб олинади.

Ташкилотни ривожланишини таъминловчи стратегияни танлаш ва уни самардорлик фаолияти иқтисодий ва молиявий кўрсаткичлар ёрдамида аниқланади. Бозор иқтисоди шароитида кўрсаткичлар тизими (унификация) бир хиллаштиришни иложи йўқ.

Ҳар бир инвестор ташкилотни ривожланишини таъминловчи стратегияни танлашда унинг самарадорлик кўрсаткичлар тизимиини, мутахассисларининг ўз малакаси, лойиҳага қўйиладиган алоҳида талаблар, кўзланган мақсадга биноан белгилайди[2].

Бозор механизмини самарали фаолият кўрсатишининг асосий шарти-бозордан инқирозга учраган ишбилармонларни четлаштиришдир. Аммо инқирозга учрашни олдини олиш, уларни равнақи ва ривожланишини таъминлаш муҳим ва қийиндир.

Инқирозга қарши бошқариш юқорида қайд этилган муаммоларни бартараф этишга қаратилган, тадбирлар тизимини ишлаб чиқишдан иборатдир.

А.П. Градов фикрича инқирозга қарши бошқариш – бу:

◉ микро ва макромуҳит ҳолатини таҳлили ва фирманинг ривожлантирадиган миссиясини танлаш;

◉ киризисни вужудга келитадиган ҳолатни иқтисодий механизмни англаш, фирмани инқирозга учрашини англатувчи “ бўш синглаларини” аниқлаш мақсадида ташқи ва ички муҳити тизимини ташкил этиш;

◉ фирмани фаолият кўрсата олмаслигини бартараф этувчи стратегияни ишлаб чиқиш ва унинг фаолиятини стратегик контролинг-назорат қилиш;

◉ фирмани инқирозга учраши мумкинлигини аниқлашда, оператив баҳолаш ва молиявий фаолиятини таҳлили;

◉ фирмани инқирозга учраётган ҳолати ва инқироздан чиқиш сиёсатини ишлаб чиқиш;

◉ ишбилармонлик фаолиятидаги хавфни доимий ҳисобга олиш ва уни камайтириш тадбирларини ишлаб чиқиш.

Ташкилотни инқирозга учраши ички ва ташқи омилларнинг баравар таъсирида вужудда келади, аммо уларни улуши ҳар хил бўлиши мумкин. Иқтисодий ва сиёсий барқарор тизимли ривожланган мамлакатларда инқирозга учраган корхоналарни – қисми ташқи омиллар ва – қисми ички омиллар ҳисобига вужудга келган[2].

Ташқи муҳит омиллари халқаро ва миллий бўлиши мумкин. Кичик фирмаларни инқирозга учраганлари 90% эса уларнинг раҳбарларини тажрибасизлиги соҳа бўйича билимсизлиги туфайли, бозор шароитига мослашаолмаганлиги туфайли бўлган.

Фирманинг молиявий ҳолатларини ёмонларшишини доимий равишда назорат қилиб турулса у ёки бу салбий таъсир этувчи омилларни аниқлаш ва уни баратараф этиш ёки таъсирини камайтириш чораларини кўриш мумкин. Бу омиллар абсолют кучга эга эмас албатта, шунинг учун корхона хўжалик фаолияти кўрсаткичлар билан бир таҳлил этиш керак.

Жаҳон амалиёти шуни исботладики юқорида қўйилган мақсад ва вазифалар қуйидаги инқирозга қарши бошқаришни асосий принципларига риоя қилингандагина муваффақият қозониши мумкин[3]:

◉ корхонанинг инқирозга учраганда ёки тўлов қобилияти йўқолганда ҳамма хўжалик субъектларини барқарор ва ишончли ўзаро муносабатларини ўрнатиш;

◉ мажбуриятларни бажарилиши, қарз берганларнинг қарзларини қайтариш имкониятини топиш, ўз фаолиятини тиклаш;

◉ бизнесни тиклаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш;

◉ қарздорлар олдидаги мажбуриятларини бажариш учун молиявий ишларни тўғрилаш механизмини ташкил қилиш;

◉ ишончли хамкорларни тижрат ва хуқуқий тизимларини рағбатлантириш ва молиявий эҳтиёжларини ҳал этиш тахтишини тадбирларини ишлаб чиқиш;

◉ корхонани парчаланиб кетиш жараёнини тезлаштирувчи қийинчиликларни ва эҳтиёжни камайиши, хуқуқий ва административ тизимларни чегаралаш;

◉ имконият борича келажаги баркамол лойиҳаларни иқтисодий қийинчиликкка учраган бўлса уларни сақлаб қолиш;

◉ инқирозга учраган корхоналарни тугатилган ҳолда инқинрозга қарши бошқарувдаги иштирокчиларни (қарз берувчилар, ташкилот ходимлари) манфаатини ҳимоя этувчи механизмни ишлаб чиқиш ва мавжуд активларни оқилона тақсимлаш;

Тўқимачилик корхоналарини ривожланишини таъминловчи стратегияни танлашда танланган стратегияни муқобил вариантлардан юқори самара берадиган вариантини иқтисодий кўрсаткичлар натижалари билан бир қаторда сарфланадиган инвестицияларни инқирозга учрашини олдини олиш чора-тадбирларини ҳисобга олиш кутилган натижаларга эришиш имкониятларини яратади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2019 йил 16 сентябридаги ПҚ-4453-сонли “Енгил саноатни янада ривожлантириш ва тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори.

2. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент: Экспресс-курс / Пер. с англ. под ред. Ю.Н.Каптуревского. -СПб.: Питер, 2005. -800 с.

3. Юсупов С.Ш. “Кучли рақобат шароитида Ўзбекистон тўқимачилик корхоналари ривожланиш стратегиясининг асосий йўналишлари”. Монография. “Фан ва технология” нашриёти, 2013. -152 бет.

Маликов Шохрух Шокирович,
Студент 2 курса, группа RI 12-22
Факультет Бухгалтерского учета и Аудита Ташкентский
Государственный Экономический Университет

НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ И ПОВЫШЕНИЯ ИНТЕГРАЦИИ БАНКОВ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ФИНАНСОВЫМИ ИНСТИТУТАМИ

Аннотация. Тезис исследует ключевые аспекты и вызовы интеграции Узбекистана в глобальную экономику и финансовую систему, с особым вниманием к реформам в банковской сфере и развитию международных экономических отношений. Освещается влияние глобализации на экономическое развитие страны, подчеркивается роль стратегического планирования, международного сотрудничества и адаптации к изменяющимся мировым тенденциям для достижения устойчивого роста и улучшения жизни населения.

Ключевые слова: *Интеграция в мировую экономику, банковская система Узбекистана, международные финансовые институты, экономические реформы, устойчивое развитие, инвестиции, экспортный потенциал.*

Введение. Глобализация финансовых рынков значительно повлияла на экономику, внося изменения в банковскую деятельность, инвестиции и управление капиталом, создавая новые возможности и вызовы для банковских систем. Для Узбекистана с его переходной экономикой, глобализация и интеграция банков с международными финансовыми институтами критично важны, поскольку они способствуют экономическому росту, привлечению инвестиций и развитию бизнеса. Интеграция обеспечивает улучшение операционной эффективности узбекистанских банков, доступ к мировым практикам и диверсификацию финансирования, укрепляя финансовую стабильность и способствуя экономическому развитию страны.

Актуальное состояние внешнеэкономических отношений Узбекистана

Узбекистан, стратегически расположенный в центре Центральной Азии, активно работает над укреплением и расширением своих внешнеэкономических отношений. В последние годы страна предприняла ряд значительных шагов для интеграции в мировую экономику, среди которых либерализация валютного рынка, упрощение торговых процедур и активизация многостороннего и двустороннего диалога с международными партнерами.

Реформы, направленные на улучшение инвестиционного климата и углубление экономических связей, привели к значительному увеличению прямых иностранных инвестиций, особенно в секторах, таких как энергетика,

сельское хозяйство, и туризм. Помимо этого, Узбекистан активно работает над расширением экспортного потенциала, вводя в действие программы поддержки экспортеров и участвуя в международных выставках и ярмарках.

Международное сотрудничество играет ключевую роль в экономическом развитии Узбекистана, открывая новые рынки для узбекистанских товаров и услуг, привлекая иностранные инвестиции в стратегически важные отрасли и обеспечивая доступ к новым технологиям и знаниям. Участие в международных организациях и проектах, таких как Азиатский банк развития (АБР), Международный валютный фонд (МВФ) и Всемирный банк, обеспечивает Узбекистану финансовую и консультационную поддержку в реализации крупных инфраструктурных и социальных проектов.

Сотрудничество с международными финансовыми институтами также способствует реализации амбициозных программ модернизации банковской системы Узбекистана, направленных на повышение ее эффективности, прозрачности и интеграции в международную финансовую систему. Эти меры, в свою очередь, укрепляют доверие международного бизнеса и инвесторов к экономике Узбекистана, способствуя дальнейшему привлечению иностранных инвестиций и стимулированию экономического роста.

В этом контексте, Узбекистан продолжает искать новые пути для углубления международного сотрудничества, стремясь к реализации своих долгосрочных стратегических целях развития и интеграции в мировую экономику. Укрепление внешнеэкономических связей и продвижение международного сотрудничества являются ключевыми составляющими стратегии Узбекистана, направленной на обеспечение устойчивого экономического роста и повышение благосостояния его населения.

Банковская система Узбекистана: текущее положение и перспективы

Анализ стратегии развития банковской системы до 2025 года и основные направления реформ

В последние годы Узбекистан активно работает над реформированием своей банковской системы, что является ключевым аспектом общенациональной стратегии экономического развития. Опубликованный в 2020 году стратегический документ предусматривает комплекс мер, направленных на увеличение эффективности, стабильности и доступности финансовых услуг, а также на снижение государственного участия в банковском секторе.[70]

Основные цели стратегии до 2025 года включают в себя:

◉ Увеличение доли активов банков без государственного участия с 15% до 60% от общего объема банковских активов.

[70] Президент Республики Узбекистан. (2020, 12 мая). Указ о стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020 — 2025 годы. Получено с веб-сайта Lex.uz: https://lex.uz/ru/docs/4811037

◉ Рост обязательств банков перед частным сектором с 28% до 70%.

◉ Привлечение как минимум трех иностранных стратегических инвесторов в уставные капиталы минимум трех банков с государственным участием.

◉ Увеличение доли нефинансовых кредитных организаций в общем объеме кредитования с 0.35% до 4%.

Эти меры предполагают не только приватизацию государственных банков, но и институциональную перестройку деятельности банков, включая улучшение управления рисками, повышение прозрачности и внедрение международных стандартов банковской деятельности.

Примеры успешных проектов интеграции узбекистанских банков с международными финансовыми структурами

Одним из ярких примеров успешной интеграции узбекистанских банков с международными финансовыми структурами является сотрудничество между Азиатским банком инфраструктурных инвестиций (AIIB) и компанией Masdar из Абу-Даби по проекту строительства трех солнечных электростанций в Узбекистане. AIIB предоставил финансирование на общую сумму 83,6 миллиона долларов США в рамках более крупного пакета долгового финансирования на сумму 396,4 миллиона долларов США. Это сотрудничество демонстрирует роль международных партнерств в реализации крупных инфраструктурных проектов, способствующих устойчивому развитию и переходу на возобновляемые источники энергии.[71]

Эти примеры иллюстрируют стремление Узбекистана к модернизации и глобализации своей банковской системы через интеграцию с мировыми финансовыми рынками и участие в международных финансовых проектах, что в свою очередь способствует укреплению экономической устойчивости и поддержке экономического роста страны. Таким образом, Узбекистан не только адаптируется к глобальным экономическим трендам, но и активно использует международное сотрудничество для достижения своих стратегических целей в области экономического развития и модернизации финансовой системы.

Преодоление вызовов на пути интеграции

Банковская система Узбекистана, как и многих других стран, ощущает воздействие глобальных экономических тенденций, включая колебания цен на сырьевые товары, изменения в мировых финансовых рынках, а также политические и экономические санкции. Эти факторы могут влиять на валютный курс, стоимость капитала и доступность финансирования,

[71] Азиатский инвестиционный банк инфраструктурных инвестиций. (2023, 6 апреля). AIIB поддерживает проекты Masdar по солнечной энергии в Узбекистане. Получено с https://www.aiib.org

что в свою очередь, влияет на стабильность и рентабельность банковской системы страны. Узбекистан, активно интегрирующийся в мировую экономику, сталкивается с необходимостью адаптации к этим внешним воздействиям, сохраняя при этом финансовую стабильность и способствуя экономическому росту.

Процесс интеграции узбекистанских банков с международными финансовыми институтами сопряжен с рядом вызовов и проблем. Одной из ключевых задач является соответствие международным стандартам и нормам в области финансовой отчетности, корпоративного управления и управления рисками. Это требует значительных усилий по перестройке внутренних процессов, обучению персонала и модернизации ИТ-систем.

Кроме того, узбекистанские банки сталкиваются с необходимостью повышения конкурентоспособности и качества обслуживания в условиях возрастающей конкуренции как на внутреннем, так и на международном рынках. Это включает в себя разработку новых финансовых продуктов, цифровизацию услуг и улучшение клиентского опыта.

Другой важный аспект — привлечение иностранных инвестиций и стратегических партнеров, что требует не только укрепления финансовой устойчивости и повышения прозрачности банковской деятельности, но и создания благоприятного инвестиционного климата на уровне государственной политики.

В условиях глобализации и постоянно меняющегося международного экономического ландшафта, узбекистанским банкам предстоит найти баланс между адаптацией к мировым трендам и сохранением уникальности и специфики национального финансового рынка. Решение этих задач потребует скоординированных усилий со стороны государства, финансового сектора и международных партнеров.

Перспективы развития и интеграции.

Продвижение реформ в Узбекистане, особенно в банковском секторе и сфере внешнеэкономической деятельности, ожидается стать катализатором экономического развития и усилит интеграцию страны в мировую экономику. Улучшение бизнес-климата и создание благоприятных условий для иностранных инвестиций, в сочетании с модернизацией финансовой системы, предоставят Узбекистану новые возможности для экспорта, привлечения технологий и развития частного предпринимательства. Эти меры, в свою очередь, должны способствовать ускорению экономического роста, повышению уровня занятости и улучшению благосостояния населения.

Важной составляющей этих процессов является акцент на устойчивое развитие и экологически чистые технологии, что поможет стране справиться

с глобальными вызовами изменения климата и экологических проблем. Таким образом, Узбекистан может не только укрепить свои позиции на международной арене как ответственный участник мирового сообщества, но и открыть новые перспективы для экономического сотрудничества с другими странами и регионами.

Международные финансовые институты, такие как Международный валютный фонд, Всемирный банк, Азиатский банк развития и другие, играют важную роль в поддержке экономических реформ и развития банковской системы Узбекистана. Они предоставляют не только финансовые ресурсы для реализации ключевых проектов, но и ценные консультации, экспертизу и поддержку в вопросах управления и регулирования.

Сотрудничество с международными финансовыми организациями позволяет Узбекистану привлекать лучшие мировые практики и стандарты в области финансов, что способствует повышению прозрачности, надежности и эффективности банковской системы. Это, в свою очередь, повышает доверие как местных, так и иностранных инвесторов к экономике страны, способствуя дальнейшему привлечению иностранных инвестиций и интеграции Узбекистана в глобальную финансовую систему.

Таким образом, сотрудничество с международными финансовыми институтами является ключевым фактором успешного экономического развития Узбекистана и его банковской системы. Эти отношения способствуют не только финансовому укреплению страны, но и её социально-экономическому прогрессу, способствуя реализации широкого спектра развивающих и инновационных проектов. Поддержка международных финансовых институтов играет важную роль в обеспечении устойчивого роста и развития, открывая новые перспективы для Узбекистана на пути к углублению его интеграции в мировую экономику.

Заключение. В процессе анализа текущего состояния и перспектив развития внешнеэкономических отношений и банковской системы Узбекистана были выявлены значительные успехи страны на пути к интеграции в международную экономическую и финансовую систему. Реформы, осуществляемые в последние годы, направлены на создание благоприятных условий для привлечения иностранных инвестиций, улучшение делового климата и укрепление международных экономических связей. Тем не менее, перед Узбекистаном стоят и серьезные вызовы, требующие дальнейших усилий и адаптации к меняющимся условиям мировой экономики.

Предложения по дальнейшему развитию:

1. Продолжение реформ в банковском секторе, с целью увеличения его прозрачности, надежности и эффективности. Важно уделять внимание вне-

дрению международных стандартов в области финансового учета и управления рисками.

2. Углубление интеграции с международными финансовыми институтами для привлечения внешних инвестиций в ключевые сектора экономики, а также для обмена опытом и лучшими практиками.

3. Развитие экспортного потенциала страны, включая диверсификацию экспортных товаров и услуг, а также расширение географии торговых партнеров.

4. Фокус на устойчивое развитие, учет экологических стандартов и критериев в проектах экономического развития, что способствует улучшению имиджа страны на международной арене.

Адаптация к меняющимся условиям мировой экономики является ключевым фактором для достижения устойчивого экономического роста Узбекистана. Это требует гибкой экономической политики, способности оперативно реагировать на глобальные вызовы и использовать возникающие возможности для укрепления экономического потенциала страны.

В заключение, путь Узбекистана к углубленной интеграции в мировую экономику и финансовую систему представляет собой сложный процесс, сопряженный как с большими возможностями, так и с вызовами. Стратегический подход к реализации реформ, активное международное сотрудничество и адаптация к глобальным экономическим трендам позволят Узбекистану достичь значительных успехов в экономическом развитии и улучшении благосостояния своего народа.

Список литературы:

1. Центральный банк Республики Узбекистан. Официальный сайт– Режим доступа: https://www.cbu.uz/ru

2. Азиатский инвестиционный банк инфраструктурных инвестиций.

3. AIIB поддерживает проекты Masdar по солнечной энергии в Узбекистане – Режим доступа: https://www.aiib.org/en/news-events/news/2023/AIIB-Supports-Masdars-Solar-Power-Projects-in-Uzbekistan.html

4. Азиатский банк развития. Проекты и инвестиции в Узбекистане, 2023 – Режим доступа: https://www.adb.org/countries/uzbekistan/main

5. Президент Республики Узбекистан. Указ о стратегии реформирования банковской системы Республики Узбекистан на 2020 — 2025 годы] – Режим доступа: https://lex.uz/ru/docs/4811037

Гульноза Жураева,
ТДИУ, Магистрант факультета
бизнес администрирования

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НА КРУПНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Аннотация. *В данной тезисе рассматривается существование корпоративной социальной ответственности на крупных предприятиях с государственным участием, ее значение, место в развитии предприятия, современные преобразования в сфере корпоративного управления, проблемы внедрения корпоративной социальной ответственности на предприятиях и предприятиях. их решения.*

Ключевые слова: *крупное предприятие с государственным участием, корпоративная социальная ответственность, трансформация, корпоративное управление.*

Введение. Подчеркивалось, что необходимо реализовать комплексные реформы в целях ускорения трансформации госкомпаний в рамках реализации структурных изменений в экономике. Известно, что длительное сохранение доли государства в соответствующих отраслях экономики и крупных предприятиях приводит к задержке перехода к рыночным механизмам, повышению производительности труда, производству новых видов конкурентоспособной продукции и внедрению передовых технологий. технологии на местах, новые работы с активным привлечением частного капитала отрицательно влияют на создание ринов.[1]

Для этого будут преобразованы государственные предприятия. То есть программа трансформации включает в себя комплекс мероприятий, направленных на повышение эффективности их производственной, закупочной, сбытовой и инвестиционной деятельности и повышение качества продукции. В результате будут обеспечены конкурентоспособность государственных предприятий на международном рынке, участие частного капитала в их деятельности, создание современной системы корпоративного управления, основанной на открытости и прозрачности. [2]

Главная часть.

Согласно проведенным исследованиям, организации и предприятия наряду с получением дохода вносят вклад в развитие общества (осуществляя благотворительную деятельность, обеспечивая права своих сотрудников, способствуя решению социальных проблем), выполняя свои обязанности перед всеми заинтересованными сторонами, не причиняя вреда. характер во время своей деятельности и соблюдение национального законодательства, обеспечение ответственности системы поставок и т. д. являются основными требованиями КИМ. Примером активной организации КИМ является

российская компания “ ИММЕР ГРУПП”. Это предприятие добивается долгосрочного и стабильного развития компании, обеспечивающей гармоничную интеграцию посредством КИМ. “ IMMER GROUP” добилась многих успехов в своей политике КИМ и повышает свою инвестиционную привлекательность и конкурентоспособность. [3] Благодаря этой политике она приносит пользу не только самой компании, но и обществу, сотрудникам и окружающей среде. Корпоративная социальная ответственность IMMER GROUP в ведении бизнеса предусматривает следующее:

- качественное удовлетворение потребностей потребителей посредством продукции;
- идеальное соответствие нормативным документам;
- обеспечение безопасности труда и инвестирование в развитие человеческого потенциала;
- забота об окружающей среде;
- системный подход к строительству с учетом ожиданий и мнений заинтересованных сторон
- установление с ними добросовестных и взаимовыгодных отношений, основанных на этических требованиях;
- открытость и прозрачность, развитие социальной отчетности.

Заключение. В целях развития принципов КИМ и требований ответственного ведения бизнеса в Узбекистане можно рекомендовать следующее:

- Разработать законы, поощряющие прозрачность бизнеса и поддерживающие тех, кто следует этому принципу;
- Предоставление КИМ на государственном уровне. В условиях пассивности нашего общества на начальном этапе главным реформатором развития КИМ должно выступать правительство. В этой области необходимо разработать стандарты на основе ряда международных руководств, упомянутых выше;
- Поощрять публикацию нефинансовых отчетов и разрабатывать руководящие принципы в этом отношении;
- Поощрять предпринимателей выполнять свои обязанности в цепочках поставок на основе международных руководящих принципов для расширения своих рынков и обеспечения качества продукции;
- Повышение уровня общественности в продвижении принципов КИМ (лекции, семинары, брифинги, интервью в СМИ и т.д.). Поощрять исследования и публикации, связанные с принципами КІМ и их развитием;
- Организация консультационных услуг для бизнеса и организаций в целях развития КИМ;
- Требование к иностранным и транснациональным компаниям следовать процедурам соответствия КИМ и международным стандартам, реализованным в других развитых странах, таким же образом в Узбекистане.

Список литературы:

1. Ашуров. З.А. “ КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ”. Учебное пособие.- “ Издательство Инновационное развитие” – издательство, 2022 г., 160 стр.

2. Ашуров З.А. “ Современный корпоративный менеджмент”. Учебное пособие. Ташкент – “ Издательство “ Инновационное развитие” – 2021 г., 222 страницы.

3. Эльмирзаев С.С., Холмуродов С.С. Статья “ Внедрение корпоративной социальной ответственности на предприятиях” ISSN: 2181-3957 Vol. 2 Выпуск 01, 2023. Международный журнал финансов и цифровизации.

4. https://www.slideteam.net/corporate-social-responsibility-businessstrategy-powerpoint-presentation-slides.html — веб-сайт, на котором публикуются исследования в области корпоративной социальной ответственности.

4-SHO‘BA

Raxmonova Mohira Rustamovna,
Toshkentdavlatiqtisodyotuniversiteti
Xalqaro turizm fakulteti 2-kurs talabasi.

O‘ZBEKISTON: QADIMIY MEROSGA ASOSLANGAN ZAMONAVIY SAYYOHLIK MASKANI

Markaziy Osiyoning yashirin marvaridlarini o‘rganish haqida gap ketganda, O‘zbekistonni o‘tkazib yubormaslik kerak. O‘zining qadimiy shaharlari, boy madaniy merosi va hayratlanarli landshaftlari bilan bu mamlakat butun dunyo bo‘ylab sayohatchilarni o‘ziga jalb etadigan abadiy jozibani taqdim etadi. Yaqinda O‘zbekistonga qilgan safarim haqida o‘ylar ekanman, bu mamlakatni zamonaviy sayyohlar maskaniga aylantirgan tarix va zamonaviylikning o‘ziga xos uyg‘unligi yodimga tushadi. O‘zining boy madaniy merosi bilan mashhur mamlakat – O‘zbekiston jadallik bilan zamonaviy sayyohlik maskaniga aylanib bormoqda. Qadimgi meros va zamonaviy innovatsiyalarning noyob uyg‘unligi bilan mamlakat sayohatchilar uchun turli xil diqqatga sazovor joylarni taklif etmoqda. Mamlakatning turizm sektori o‘zining qadimiy merosi va zamonaviy innovatsiyalarini uyg‘unlashtirgan inqilobiy o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Bu metamorfoz nafaqat uning iqtisodiyotini, balki mamlakatni global turizm xaritasiga joylashtirmoqda.

O‘zbekistonning tarixiy ahamiyati.

O‘zbekiston tarixi miloddan avvalgi 8-asrga borib taqaladi, bu esa uni dunyodagi eng qadimiy aholi yashaydigan hududlardan biriga aylantiradi. Bu asrlar davomida Marko Polo kabi taniqli sayohatchilarning yurishlariga guvoh bo‘lgan madaniy chorrahaga aylandi. Mintaqa tezda o‘zini madaniy melanj sifatida namoyon etdi, Ipak yo‘li nafaqat tovarlar, balki g‘oyalar almashinuvini ham olib keldi. Olimlar, ilohiyotchilar , matematiklar va hunarmandlar dunyoning eng noyob va hayratlanarli arxitekturasini yaratish uchun qulay zamin yaratib, madaniy gibridni yaratdilar.

Zamonaviy Toshkent: O‘zbekiston madaniy evolyutsiyasidan dalolat.

O‘zbekiston poytaxti Toshkent o‘tgan yillar davomida sezilarli darajada rivojlandi. 1966 yilda sodir bo‘lgan dahshatli zilziladan so‘ng, shahar qadimiy meros va zamonaviylik uyg‘unligi bilan qayta tiklandi . Natijada paydo bo‘lgan “Toshkent modernizmi” xalqaro e’tirofga sazovor bo‘lmoqda , chunki O‘zbekiston madaniy targ‘ibotga e’tibor qaratmoqdi.

Toshkentning sovet davridagi arxitekturasi va shaharning zamonaviy binolari zamonaviylashgan, tashqi ko‘rinishdagi xalqning yangi qissasini ifodalaydi. Toshkentning me’moriy o‘zgarishlari mamlakatning madaniy merosini asrab-avaylash bilan birga taraqqiyotga intilishidan dalolatdir .

O‘zbekistondagi me’moriy obidalarning ta’sirchan to‘plami.

O‘zbekistonda mamlakatning xilma-xil tarixiy va madaniy ildizlarini aks ettiruvchi ko‘plab me’moriy obidalar joylashgan. Bu inshootlar katta saroylar va

murakkab bezatilgan masjidlardan tortib, zamonaviy minoralargacha ko‘rish mumkin.

O‘zbekistonning zamonaviy sayyohlik maskaniga aylanishi.

So‘nggi bir necha o‘n yilliklar ichida O‘zbekiston ajoyib o‘zgarishlarni boshdan kechirdi va o‘zini turistik sayyohlik maskaniga aylantirdi. Hukumat infratuzilmani rivojlantirishga katta miqdorda sarmoya kiritdi, bu esa sayohatchilarga mamlakatning ko‘plab diqqatga sazovor joylarini o‘rganishni osonlashtirdi. Zamonaviy aeroportlardan tortib, yaxshi ta’mirlangan yo‘llargacha O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qilish endi oson. Bu nafaqat sayyohlarni jalb qildi, balki mahalliy iqtisodiyotning o‘sishiga ham hissa qo‘shdi.

Ipak yo‘li bo‘ylab O‘zbekistonning qadimiy merosini o‘rganish.

O‘zbekistonning asosiy diqqatga sazovor joylaridan biri uning ming yillar oldin bo‘lgan qadimiy merosidir. Mashhur Ipak yo‘li bo‘ylab sayohatchilar Samarqand, Buxoro, Xiva kabi qadimiy shaharlarning qoldiqlarini kashf etishlari mumkin. Bu shaharlar bir paytlar savdo va madaniyatning gavjum markazlari bo‘lgan va ularning me’moriy mo‘jizalari hamon ularning shonli o‘tmishidan dalolat beradi. Samarqanddagi muhtasham Registon maydonidan tortib, Buxorodagi “Kalon” masjidining murakkab koshinlarigacha O‘zbekistonning har bir go‘shasi o‘zining boy tarixidan hikoya qiladi.

O‘zbekistonda infratuzilmaning rivojlanishi va uning turizmga ta’siri.

O‘zbekistonda infratuzilmaning rivojlanishi sayyohlarni jalb etishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Mamlakat zamonaviy aeroportlar, tezyurar poyezdlar va yaxshi bog‘langan yo‘llarga sarmoya kiritdi, bu esa sayohatchilarning turli hududlarni kezishini osonlashtirdi. Bu nafaqat qulaylikni oshirdi, balki turizm sanoatining o‘sishiga ham olib keldi. Yaxshiroq transport imkoniyatlari bilan sayyohlar qisqa vaqt ichida bir nechta shahar va diqqatga sazovor joylarga tashrif buyurishi va O‘zbekistondagi tajribasini oshirishi mumkin.

O‘zbekistonda ekoturizm tashabbuslari va barqaror sayohat.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham ekoturizm va barqaror sayohatni rivojlantirish borasida sezilarli yutuqlarga erishildi. Mamlakatda turli ekotizimlar, jumladan, Nurotau-Qizilqum biosfera rezervati va go‘zal Chimyon tog‘larining beg‘ubor landshaftlari joylashgan. Ushbu tabiat mo‘’jizalarini himoya qilish uchun tabiatni muhofaza qilish loyihalari va eko-lojalar kabi ekologik tashabbuslar tashkil etilgan. Sayohatchilar endi O‘zbekiston go‘zalligiga sho‘ng‘ib, atrof-muhitga ta’sirini minimallashtirishlari mumkin.

O‘zbekistondagi madaniy va oshpazlik tajribalari.

O‘zbekiston madaniy va oshpazlik tajribalari xazinasi hisoblanadi. An’anaviy musiqa va raqs tomoshalaridan jonli bozorlar va mahalliy festivallargacha har doim zavqlanadigan narsa bor. O‘zining boy ta’mi va xushbo‘y ziravorlari bilan

mashhur bo‘lgan o‘zbek oshxonasi taom ixlosmandlarini quvontiradi. Olov (guruchli palov), shashlik (grilda pishirilgan shish), samsa (mazali pishiriqlar) kabi taomlardan tatib ko‘rish imkoniyatini qo‘ldan boy bermang. Mahalliy bozorlarni o‘rganish va do‘stona mahalliy aholi bilan muloqot qilish sizga O‘zbekistonning boy madaniy merosini chuqurroq tushunish imkonini beradi.

O‘zbekistonda noyob turar joy uchun butik turar joy.

Umumiy tajribani oshirish uchun O‘zbekiston mamlakatning mohiyatini aks ettiruvchi butik-joylarning keng assortimentini taklif etadi. Qayta tiklangan karvonsaroylardan tortib an’anaviy mehmon uylarigacha bo‘lgan bu noyob turar joylar O‘zbekistonning boy tarixi va madaniyati haqida qisqacha ma’lumot beradi. Chiroyli bezatilgan hovli uyida yoki sahrodagi o‘z uyida qolish sizni o‘tmishga olib boradi va O‘zbekistonning cheksiz jozibasiga to‘liq sho‘ng‘ish imkonini beradi.

O‘zbekistonda hayajon izlovchilar uchun sarguzashtli tadbirlar.

Hayajon izlovchilar va sarguzasht ishqibozlari uchun O‘zbekistonda ko‘p narsa bor. Mamlakatning xilma-xil landshaftlari qish oylarida piyoda yurish, trekking va hatto chang‘i uchish imkoniyatini beradi. Chimyon tog‘larining ajoyib kanyonlarini o‘rganing yoki Nurotau-Qizilqum biosfera rezervatida qiyin sayohatga chiqing. Qizilqum cho‘lida tuyalar bo‘ylab sayr qilishni o‘ziga xos adrenalin izlayotganlar uchun o‘tkazib yubormaslik kerak. O‘zbekistonning tabiiy go‘zalligi va sarguzashtlari barcha darajadagi ochiq havoda ishqibozlar uchun mo‘ljallangan.

O‘zbekistonga sayohatingizni rejalashtirish: Maslahatlar va tavsiyalar.

O‘zbekiston sarguzashtini boshlashdan oldin, oldindan rejalashtirish muhim. Tashrif uchun eng yaxshi vaqtni o‘rganishdan boshlang, chunki mamlakat yil davomida haddan tashqari haroratni boshdan kechiradi. Yashash muddatini ko‘rib chiqing va kashf qilmoqchi bo‘lgan shaharlar va diqqatga sazovor joylarni birinchi o‘ringa qo‘ying. Bundan tashqari, zarur vizalar va emlashlarni oldindan olish tavsiya etiladi. Nihoyat, qulay kiyim va poyafzallarni yig‘ishni unutmang, chunki siz etarli miqdorda yurish va kashfiyot qilasiz. To‘g‘ri rejalashtirish bilan O‘zbekiston bo‘ylab sayohatingiz silliq va esda qolarli bo‘ladi.

Bibixonim masjidi va Gur amir maqbarasi.

20-asrda qayta tiklangan 15-asrning monumental inshooti Bibi-Xonim masjidi islom me’morchiligining yorqin namunasidir. Masjidning ulkan gumbazli minoralari 40 metr, jo‘shqin koshinlar bilan bezatilgan jo‘shqin geometrik naqshlari binoga yorqin nur baxsh etadi.

Xuddi shu davrning yana bir durdonasi Gur Amir maqbarasida osmon bilan hayoliy uyg‘unlashgan jozibali jozibali koshinlar mavjud.

O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi.

Toshkent modernizmining ajralmas qismi bo‘lgan O‘zbekiston tarixi davlat muzeyi Toshkentning modernistik uslubdagi binolarini jahon miqyosida nam-

oyish etadi. Bu urushdan keyingi arxitektura 20-asr poytaxtining shahar dizayni va tarix va an'analar bilan uzluksiz muloqotda yangi jamiyat qurilishiga qanday hamroh bo'lganining ajoyib namunasidir.

O'zbekistonning turizm infratuzilmasi.

O'zbekistonning turizm infratuzilmasi keyingi yillarda sezilarli darajada rivojlandi. Mamlakatning 14 ta hududi yuqori sifatli turizm infratuzilmasiga ega, jumladan transport, joylashtirish, turistik diqqatga sazovor joylar, qulayliklar va turizm xizmatlari.

Toshkent shahridagi Aju universiteti yosh arxitektorlari tomonidan Fransiyaning Studio KO dizaynerlari bilan hamkorlikda yaratilgan O'zbekiston milliy paviloni mamlakatimiz turizm sohasidagi hamkorlikdagi sa'y-harakatlardan dalolatdir.

O'zbekistonning sayyohlik yo'nalishi sifatidagi mashhurligi.

O'zbekistonning madaniy yuksalishi ko'p jihatdan uning jahon miqyosida e'tirof etilishi va badiiy innovatsiyalari bilan bog'liq. Mamlakatning noyob madaniy erihuvchanligi va qudratli qadimiy tarixi mamlakat tarixini uning ajoyib tuzilmalari orqali aytib berishga imkon beradi.

Mamlakatning madaniy targ'ibotga qaratilayotgan e'tibori O'zbekistonning turizm sohasini yuksaltirdi. O'zbekiston San'at va madaniyatni rivojlantirish jamg'armasi (ACDF) mamlakat madaniy merosini targ'ib qilish va zamonaviy san'atni rivojlantirishda muhim rol o'ynadi.

O'zbekistonda turizm kelajagi.

O'zbekiston turizm sohasini yanada rivojlantirishga e'tibor qaratmoqda. Mamlakat sayyohlarni ko'proq jalb qilish uchun o'zining ulkan tarixiy, arxeologik, tabiiy, madaniy va ijtimoiy afzalliklaridan foydalanish choralarini ko'rmoqda [6] . Turli xil diqqatga sazovor joylar va qadimiy meros va zamonaviy innovatsiyalarning o'ziga xos uyg'unligi bilan O'zbekiston kelajakda eng yaxshi sayyohlik yo'nalishiga aylanish uchun qulay sharoitga ega.

Xulosa.

O'zbekiston o'zining boy tarixiy merosini zamonaviy arxitektura yangiliklari bilan go'zal uyg'unlashtirgan mamlakatdir. Madaniy targ'ibot va turizm infratuzilmasini rivojlantirishga strategik e'tibor qaratgan mamlakat qadimiy meros va zamonaviy tajribalarning noyob uyg'unligini izlayotgan sayohatchilar uchun eng yaxshi tanlovga aylanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Samarqand davlat universiteti, Inson resurslarini boshqarish kafedrasi, Samarqand, O'zbekiston.
2. Apollon – Xalqaro san'at jurnali
3. Daryo – Mustaqil axborot agentligi
4. O'zbekiston Madaniyat va turizm vazirligi, O'zbekiston Respublikasi

Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi, Toshkent, O‘zbekiston – https://documents1.worldbank.org/curated/en/833831602615313609/pdf/Uzbekistan-Resilient-Cultural-Heritage-and-Sustainable-Tourism-Development.pdf

5. https://www.researchgate.net/publication/378130006_shaping_the_future_of_Uzbekistan’s_tourism_an_indepth_analysis_of_infrastructure_influence_and_strategic_planning https://www.mdpi.com/2071-1050/15/13/10337.

Nurillaev Mukhammadkhan Isroilkhon ugli,
3rd grade Student of Tashkent state university of economics
Marketing and logistics faculty, group: PTE-91

FROM THEORY TO TRANSFORMATION: BUILDING AN INNOVATIVE ECONOMY THROUGH STRATEGIC ACTION

Abstract. *The 21st century pulsates with the relentless heartbeat of progress. Innovation, the lifeblood of economic growth, acts as the potent fuel propelling nations forward. In this dynamic landscape, where change is the only constant, fostering an innovative economy isn’t a mere suggestion, it’s a resounding imperative. This article delves deeper, serving as a roadmap to cultivate the fertile ground where groundbreaking ideas can take root and blossom. We’ll explore the theoretical foundations that underpin innovation, delve into the practical considerations that nurture it, and finally, unveil strategic approaches for building a thriving ecosystem where innovation flourishes.*

Key words. *Strategy, modernization, innovative economy, investor, education, flexible, adaptable, governments, businesses, educational institutions, researchers.*

Introduction. In this century pulsates with an insatiable hunger for progress. Gone are the days when economies chugged along fueled by traditional resources or manual labor. Today, innovation reigns supreme, acting as the potent elixir that propels nations and regions forward. In this dynamic and ever-evolving landscape, fostering an innovative economy is not merely an option, but an imperative. It is the very lifeblood of economic and societal well-being, a strategic necessity for navigating the complexities of the modern world.

This article delves deeper into the heart of this vital pursuit, exploring the theoretical foundations upon which an innovative economy rest. We will dissect the practical considerations that breathe life into these theories, and ultimately, illuminate the strategic approaches that are crucial for cultivating a thriving ecosystem where innovation can flourish and blossom.

This journey begins with understanding the paradigm shift that has occurred. The traditional economic model, heavily reliant on tangible resources and static forms of production, has given way to a knowledge-based economy. In this new paradigm, knowledge, creativity, and entrepreneurship are the driving forces behind economic growth. This shift necessitates a fundamental change in perspective, and a concerted effort to nurture an environment where these intangible assets can be nurtured, harnessed, and transformed into tangible benefits.

Literature review. The strategy of innovative development of the national economy should be aimed at maximizing the resource potential of the state in combination with the use of foreign innovative technologies and investments. It is important to choose the priority sphere of high technologies application and further close attention to their improvement, creation of the national market of innovations and effective infrastructure of innovations (from development, distribution and implementation, to obtaining economic benefit from them), which ensures the transfer of the results of research and development in the domestic world economy, as well as ensuring the interaction of the state and business in the innovation sphere on the principle of partnership.[1]

Economics has a range of growth theories, but all give a central role to innovation as a driver of growth. Economists are widely held to disagree on more or less any topic. But they are in accord that all long-term growth processes rest ultimately on innovation and technological change. This is especially important in advanced economies where innovation plays a key role in improving the quality of inputs and in how these are incorporated in the production process.[2]

The program-targeted approach reflects the interaction of the institutional sectors “state – science – business”. Organizational links of subsystems of the socio-economic system determine the directions and composition of information flows that characterize the state of each division of the organization and its external environment, and reflect the parameters and results of its activities, allowing one to choose a strategy for the development of subsystems and organizations as a whole. In this case, the structure of the information scheme corresponds to the ongoing management processes. Analysis of the qualitative characteristics of the identified situations, which arise as a result of the interaction of the subsystems of the organization with each other, the interaction of subsystems of the external environment and the interaction of subjects of the economy and the external environment, makes it possible to highlight the key factors in choosing a development strategy. [3]

Modernization of economy is an economic category related to a certain social and economic system with economy acting as the system in the whole, and the state, society and the individuals being its subjects. The authors define the category of modernization of economy as follows: “Modernization of economy is a process consisting of complex measures aimed at sustainable development in branches of economy on the basis of improvement of factors of production”. This advanced theoretical approach to category of modernization of economy gives an opportunity to improve conceptual bases of modernization of economy and to define priority directions of its implementation. [4]

Discussion. Innovation economics provides the theoretical foundation for understanding the driving forces of an innovative economy. It posits that knowledge, creativity, and entrepreneurship are the primary catalysts for economic growth, shifting the focus from traditional factors like resource extraction or physical labor. This framework emphasizes the crucial role of innovation systems, intricate networks of institutions, actors, and interconnections that facilitate the creation, diffusion, and utilization of new ideas and technologies. These systems encompass diverse entities,

from universities conducting fundamental research to private businesses applying innovations to develop novel products and services.

Within this framework, fostering a collaborative environment is paramount. Different stakeholders, ranging from research institutions to startups, businesses to venture capitalists, and policymakers to educators, need to engage in open and effective dialogue and knowledge exchange. This collaborative approach fosters cross-pollination of ideas, accelerates the innovation process, and ultimately leads to the commercialization of new technologies and solutions.

Putting Theory into Practice: Cultivating the Ecosystem.

Translating the theoretical underpinnings of the knowledge-based economy into practical action requires a multi-pronged approach. Here are some key pillars to establish and support a thriving innovation ecosystem:

Investing in Research & Development (R&D): A robust innovation ecosystem requires a strong foundation in fundamental and applied research. Both public and private sectors need to dedicate significant resources to support R&D initiatives, fostering the generation of new knowledge and the discovery of groundbreaking solutions. This includes funding academic research institutions, establishing government grants and incentives for private R&D investments, and attracting international research collaborations.

Building a Skilled Workforce: In a knowledge-based economy, human capital is paramount. Governments, educational institutions, and the private sector need to collaborate to develop and maintain a skilled workforce equipped with the necessary knowledge and skills to thrive in this dynamic environment. This includes creating educational pathways aligned with emerging technologies, prioritizing STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) education, and fostering continuous learning and upskilling programs for existing employees.

Encouraging Risk-Taking and Entrepreneurship: Innovation often thrives on risk-taking and entrepreneurial ventures. Fostering a supportive environment that celebrates risk-taking is crucial. This includes establishing robust financial support mechanisms for startups through grants, angel investors, and venture capital, providing access to mentorship and business development resources, and creating an environment with streamlined regulatory frameworks and reduced bureaucratic hurdles.

Embracing Openness and Collaboration: A critical aspect of fostering innovation is the promotion of open innovation. This approach encourages knowledge exchange and collaboration between different actors within the ecosystem, allowing for the leveraging of diverse expertise and resources. This can involve building collaborative research platforms, promoting public-private partnerships, and fostering knowledge sharing across geographic boundaries.

Establishing Effective Intellectual Property (IP) Regimes: Striking a delicate balance between protecting intellectual property rights (IPR) and facilitating the dissemination of knowledge is essential. Strong IPR regimes incentive innovation

by ensuring creators are rewarded for their efforts. However, overly restrictive or complex IP regimes can hinder the diffusion and utilization of knowledge, ultimately impeding the pace of innovation. Finding a balance that fosters innovation while ensuring fair rewards for creators is crucial.

Developing a Strategic Roadmap: Charting the Course.

Building an innovative economy is not a one-time event, but a continuous journey that requires careful planning and a long-term vision. Developing a national or regional innovation strategy is critical for guiding this journey. This strategy should encompass several key elements:

Identifying Key Sectors and Technologies: The strategy should prioritize specific sectors with high growth potential, aligning them with the region's unique strengths and resources. This could involve focusing on emerging technologies like artificial intelligence, biotechnology, or renewable energy, while also considering existing industries ripe for innovation.

Addressing Specific Challenges: The strategy should acknowledge and address existing challenges that impede innovation. This could involve addressing issues like inadequate infrastructure, lack of access to capital, fragmented research efforts, or a shortage of skilled workers.

Establishing Performance Indicators: Defining and measuring progress towards the set goals is vital. This can involve establishing clear performance indicators (PIs) that track the success of implemented initiatives, such as the number of new startups established, the rate of R&D investments, or the number of patents filed. Regularly monitoring these PIs allows for course correction and adaptation as needed.

Continuous Learning and Adaptation: The global innovation landscape is constantly evolving. The chosen strategy needs to be flexible and adaptable to changing circumstances. This involves fostering a culture of continuous learning within the innovation ecosystem, encouraging ongoing research and analysis of emerging trends, and being receptive to adapting the strategy based on new information and developments.

Beyond the Framework: The Human Dimension.

While the theoretical framework and practical considerations outlined above are crucial for building an innovative economy, it is important to acknowledge the human dimension of this endeavor.

Fostering a Culture of Innovation: Cultivating a culture that embraces creativity, risk-taking, and continuous improvement is essential. This can be achieved through educational initiatives that promote critical thinking and problem-solving skills, encouraging open communication and collaboration within organizations, and celebrating innovation successes across various sectors.

Promoting Diversity and Inclusion: A diverse and inclusive ecosystem fosters a broader range of perspectives and approaches to problem-solving, ultimately leading to more innovative solutions. This involves actively encouraging partici-

pation from underrepresented groups in STEM fields, promoting gender equality in the workplace, and fostering an environment that values diverse perspectives and experiences.

Addressing Ethical Considerations: As innovation continues to accelerate, ethical considerations need to be carefully considered. This includes ensuring responsible development and deployment of new technologies, addressing potential biases embedded in algorithms, and fostering open discussions about the societal implications of innovation.

Conclusion.

Building a thriving innovative economy is a complex and continuous endeavor that requires dedication, collaboration, and a long-term vision from all stakeholders. Governments, businesses, educational institutions, researchers, and individuals all have a role to play in nurturing an environment where creativity flourishes and innovative solutions are developed to address the challenges of the 21st century. By understanding the theoretical framework, implementing practical measures, and adopting a strategic approach that is flexible and adaptable, we can cultivate a future where innovation drives sustainable economic growth, societal well-being, and a brighter tomorrow for all.

References:

1. POPOVA, Lyudmila V; MASLOVA, Irina A. Innovation economy: A study of the influence of international experience on the Russian economic system, Vol. 40 (Number 10) Year 2019. Page 2, https://www.revistaespacios.com/a19v40n10/19401002.html

2. BIS ECONOMICS PAPER NO. 15, Innovation and Research Strategy for Growth, DECEMBER 2011, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a797ba0e5274a6846909e78/11-1386-economics-innovation-and-research-strategy-for-growth.pdf

3. Tatyana Kurina, Development of the innovative economy based on the transformation of the knowledgeintensive enterprises https://doi.org/10.1051/shsconf/202110601030

4. G.N. Makhmudova, A.V. Babkin, THEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN CONDITIONS OF ECONOMIC MODERNIZATION: TENDENCIES, ANALYSES AND FUTURE OPPORTUNITIES. DOI: 10.18721/JE.13204

5. Musakhanova G. M. Directions for Students' Independent Learning Skills Developing in the Context of Digitalization of the Economy //International Journal of Social Science Research and Review. – 2022. – T. 5. – №. 1. – C. 64-67.

Namozov Olim Botirovich,
TDIU, “Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti, (PhD)
Alixanov Pahlavon Shuhrat o‘g‘li,
TDIU, Iqtisodiyot fakulteti I-71 guruh

MAMLAKATIMIZDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Annotatsiya. *Ushbu tezisda mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha o‘tkazilayotgan turli chora-tadbirlar to‘g‘risida ma’lumotlar berilgan. Turizmni rivojlantirishda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan muammolar hamda bu muammolarni hal qilish bo‘yicha taklif va tavsiyalar keltirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Turizm, transport-logistika, infratuzilma, strategiya, davlat boshqaruvi, turistik salohiyat, diversifikatsiya, ichki turizm, turizm samaradorligi, jahon bozorlari, madaniy meros.*

Ma’lumki, har bir rivojlangan davlat o‘z turizm salohiyatini ko‘tarishga harakat qiladi, sababi turizm sohasi jahonda mamlakatlar reytingini o‘lchashda asosiy ko‘rsatkichlardan hisoblanadi. Mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan ishlar olib borilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi PQ-135-sonli “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doim qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlari yaqqol misol bo‘ladi oladi [1].

Yuqoridagi qarorda Respublikaning turizm salohiyatidan to‘liq va samarali foydalanish, birinchi navbatda transport-logistika va turizm infratuzilmasidagi muammolarni tezkor hal etish, shuningdek, mavjud resurslar va imkoniyatlardan har tomonlama foydalanish hisobiga turizm sohasida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish ustovor vazifa qilish belgilandi.

Turizmni rovojlantirish jarayonida transport, temir yo‘l hamda aviaqatnovlarni yaxshilash, turislar uchun qulay shart-sharitlar yaratib berishga asosiy e’tiborni qaratish zarur. Mehmonxonalarni talab darajasida jihozlash, xizmat ko‘rsatish sohalarini mukammal qilish ustuvor vazifa etib belgilanadi.

Juda ko‘p rivojlangan mamlakatlarda turizmni rivojlangan soha deb aytsak mubolag‘a bo‘lmaydi. Odatda, turizm turizm tashkilotlari orqali uyushtiriladi. Turizmning juda ko‘p turlari va shakllari mavjud jumladan, ichki, xalqaro, havaskorlik turizmi, uyushgan turizm, sport turizmi va boshqalar.

Mamlakatimizda turizm sohasiga rahbarlikni “O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi olib boradi. Kompaniyaning asosiy vazifasi turizm infrastrukturasini rivojlantirish, chet el sarmoyasini jalb qilib zamonaviy turistik komplekslarni barpo etish, yangi turistik yo‘nalishlarni ishlab chiqish, xizmatlar doirasini kengaitirish va boshqalardan iborat **[2]**. Turizm sohasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish, turistik xizmatlar bozorini rivojlantirish, shuningdek, turistlar va turistik faoliyat sub’yektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilingan.

Prezidentizimiz 2023-yil 27-iyulda turizm sohasini rivojlantirish maqsadidi 2023-yil aprel oyidagi “Turizm yo‘nalishidagi islohotlarni yanada jadallashtirish va sohada davlat boshqaruvi tizimini tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarorlariga qo‘shimcha o‘zgartirishlar kiritish natijasida 2023-yil yakunida turizm sohasini sezilarli tarzda o‘sganini aytib o‘tish mumkin **[3]**. Qarorda turizm yo‘nalishiga qo‘shimcha investitsiyalarni jalb qilish, xususiy sektor uchun qulay shart-sharoitlar yaratish orqali turizm infratuzilmasini yanada takomillashtirish, aholi bandligini oshirish, transport qatnovi yo‘nalishlarini kengaytirish, respublikaning turistik salohiyatini ichki va tashqi bozorlarda targ‘ib qilishni jadallashtirish, shuningdek, sohani davlat tomonidan boshqarishda yangi tartib-taomillarni joriy qilish.

2022-yil 1-sentabrdan boshlab “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil!” dasturi doirasida “Sayohat qil va keshbek ishla” shiori asosida respublika hududlari bo‘ylab ichki sayohatlarni amalga oshirgan mamlakat fuqarolariga xarajatlarining bir qismi qaytarib berilmoqda. 2023-yil davomida O‘zbekiston bo‘ylab sayohatga chiqqan mamlakatimiz fuqarolariga sarflagan xarajatlari uchun jami 177 mln. so‘mdan ortiq mablag‘ keshbek sifatida qaytarib berilgan **[4]**.

Umuman olganda, O‘zbekistonning turli tarixiy-etnografik hududlaridagi muqaddas ziyoratgohlar tarixi va ular bilan bog‘liq madaniy jarayonlarga bag‘ishlangan qator mahalliy xorijiy tadqiqotlar bajarilgan bo‘lsa-da, lekin ushbu yo‘nalishda amalga oshirilishi dolzarb bo‘lgan masalalar ham talaygina.

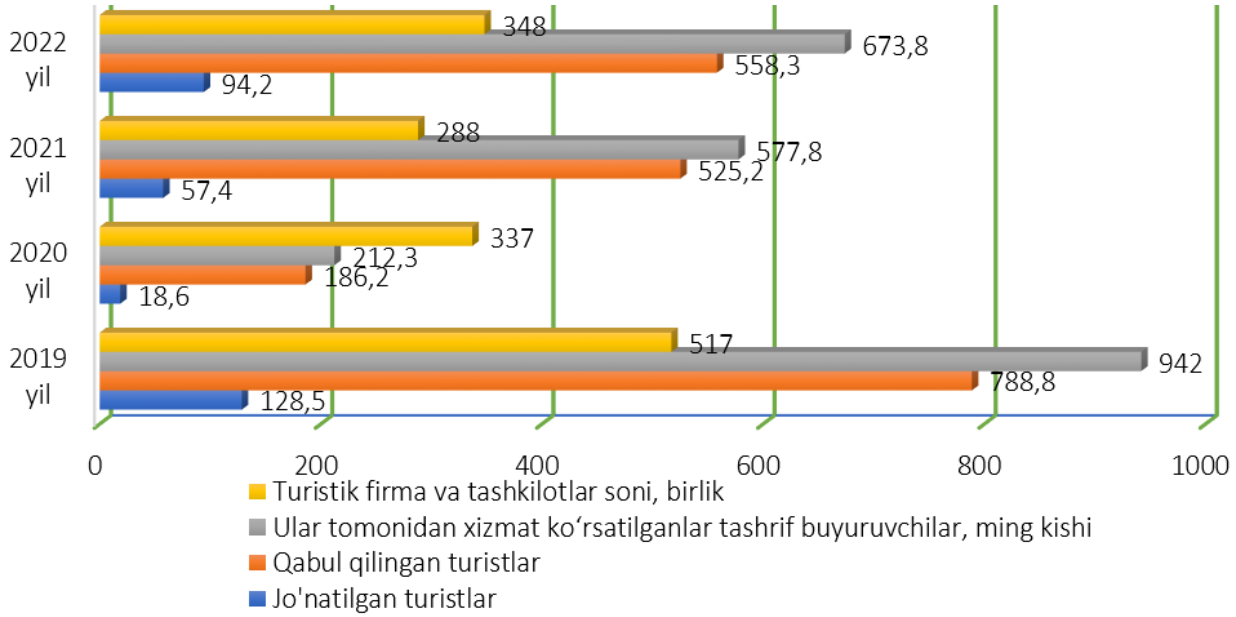

1-Diagramma [5].

Yuqoridagi diagrammada ko‘rinib turibdiki, pandemiyadan so‘ng mamlakatimizda turizmni rivojlantirish va tiklashga qaratilgan ishlar o‘z samarasini berib kelmoqda. O‘tkan yillarga qaraganda hozirgi kunda turistlarni yurtimizga tashrifi sezilarli ravishda ko‘paygan va bu davom etmoqda. Bundan tashqari turistik firmalar sonini ko‘payganiga ham e’tibor qaratish lozim. Yurtimizda tu-

rizm sohasiga berilayotgan imkoniyatlar ushbu sohani rivojlanishiga turtki bo‘lib xizmat qilmoqda.

Hozirgi zamonaviy dunyoda turizm sohasiga bo‘lgan e’tibor ortib bormoqda. Bunga aholi daromadlarining o‘sishi, bo‘sh vaqt miqdorining ko‘payishi, davlatlar va hududlarning ochiqlik darajasining ortishi va boshqa omillar yordam bermoqda.

Yevropa sharqiy yarim sharda joylashgan bo‘lib, uning umumiy maydoni 10.5 mln. kv.km. tashkil qiladi. Mintaqa turistik resurslarga juda boy bo‘lib yer shari bo‘yicha alohida ajralib to‘radi. Yevropa qirg‘oqlari, Atlantika va Shimoliy muz okeani va uning 10 dan ortiq dengizlari bilan yuvilib turadi. Mintaqa hududida 20 ta dan ortiq daryolar, 15 ta katta-kichik ko‘llari, 25 tadan ko‘p orollari, 10 dan ziyod tog‘ tizmalari, takrorlanmas vulkanlari, xilma-xil iqlim poyaslari, rang-barang tabiat zonalari azal-azaldan sayyohlarni o‘ziga jalb qilib kelgan **[6]**.

Yevropa dunyoda eng yirik, qadimiy shaharlari, ibodatxonalari, sport inshootlari, ko‘ngil ochar o‘yingohlari, san`at, dam olish maskanlari, kurortlar, shifobaxsh mineral suvlari, dengiz plyajlari, mehmonxonalar, restoranlar, zamonaviy transport kommunikatsiyalari, rivojlangan bank-moliya tashkilotlari, xilma-xil servis xizmati ko‘rsatuvchi korxonalari barchasi turizmning rivojlanishiga juda katta imkoniyatlar tug‘diradi.

Xulosa qilib shuni ta’kidlash mumkin, O‘zbekiston ham dunyoning yetakchi davlatlariga turizm sohasida yetarlicha raqobat ko‘rsata olishi hamda bu yo‘lda mamlakat aholisi bilan bir maqsadda olg‘a siljishi lozim. Kelgusi yillarda jahon reytingida yurtimizni yanada yuqori o‘rinlarga chiqishi bu har birimizni qo‘limizda.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 26.04.2023 yildagi PQ-135-sonli “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doim qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qaroridan.

2. O‘zbekiston Respublikasi qonunchillik ma’lumotlari milliy bazasi – Lex.uz web-sayti.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 27.07.2023 yildagi PQ-238-sonli “Turizm yo‘nalishidagi islohotlarni yanada jadallashtirish va sohada davlat boshqaruvi tizimini tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qaroridan.

4. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi – uzbektourism.uz web-sayti.

5. O‘zbekiston Respublikasi statistika agentligi – stat.uz sayti.

6. I.Sh.Boborahimov, S.N.Bozarov – “Surxon vohasi ziyorat turizmi salohiyati va rivojlantirish istiqbollari” o‘quv qo‘llanma – 2023 yil.

Bekmurodov Asadbek Zafarovich,
“Xalqaro turizm” fakulteti 2-kurs
TM-61 guruh talabasi

O‘ZBEKISTONDA TURIZM INDUSTRIYASINI JADAL RIVOJLANTIRISHDA AMALGA OSHIRALAYOTGAN ISLOHOTLAR

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekiston turizmining rivojlanish bosqichlari, amalga oshirilgan ishlar va turizmni rivojlantirish tendensiyalari ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Turizm, turistlar, “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun, “O‘zbekiston-2030” strategiyasi, “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi to‘g‘risida”gi farmon, pandemiya, xalqaro tadbirlar.*

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan davrdan beri ko‘plab sohalarda o‘sish belgilarini kuzatishimiz mumkin. Dunyoda ishlab chiqarishdan so‘ng ikkinchi eng tez rivojlanib borayotgan soha turizm hisoblansa, O‘zbekiston bu sohada ancha ishlar amalga oshirildi.

Mamlakatimizda milliy turizmni tartibga solishda asosiy bosh hujjat bu O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi hisoblanadi.[1] Undan so‘ng esa 1999-yil 20-avgustda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining turizm to‘g‘risidagi qonunidir. Ushbu Qonunning maqsadi turizm sohasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish, turistik xizmatlar bozorini rivojlantirish, shuningdek turistlar va turistik faoliyat subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishdan iborat.

Milliy turizmni tartibga solish va rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari bir qancha normativ-huhuqiy hujjatlarda o‘z aksini topgan:

◉ O‘zbekiston Respublikasining “ Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida”gi (1996y.), “Turizm to‘g‘risida”gi (1999), “Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish to‘g‘usida”gi (1993y.), “Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida”gi, “O‘zbekiston Respublikasi davlat chegarasi to‘g‘risida”gi (1999y.), “Alohida faoliyat turlarini litsenziyalashtirish to‘g‘risida”gi (2000y.) qonunlari;

◉ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari:

◉ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari;

◉ “O‘zbekturizm” MKning (hozirda O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasining) buyruqlari va qarorlari;

◉ boshqa vazirlik va idoralarning huquqiy hujjatlari.

Shu bilan bir qatorda asosiy qonunlar majmui sifatida O‘zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan tasdiqlangan O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonunini ko‘rsatishimiz mumkin. Ushbu qonun Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 16-aprelda qabul qilingan va Senat tomonidan 2019-yil 21-iyunda ma’qullangan. 2019-yil 20-oktabrdan kuchga kirgan. Ushbu Qonun 10 bob va 45 moddadan tashkil topgan. Qonun o‘z ichiga turizm

sohasini tartibga solish, turistik industriya, turistik zonalar va turistik klasterlar, turizm sohasidagi faoliyatni amalga oshirish shartlari, turistik mahsulotni shakllantirish, targ‘ib etish va realizatsiya qilishning o‘ziga xos xususiyatlari, turoperatorlar va turagentlarning, turistlar va ekskursantlarning, gidlar (gid-tarjimonlar), ekskursiya yetakchilari va yo‘riqchi-yo‘l boshlovchilarning huquq va majburiyatlari, turizm sohasi subyektlarining birlashmalari, xavfsiz turizmni ta’minlash kabi yo‘nalishlarni tartibga soluvchi moddalardan tashkil topgan.

Mamalakatimizga tashrif buyuruvchilar soni ham yildan yilga ko‘payib bormoqda[2].

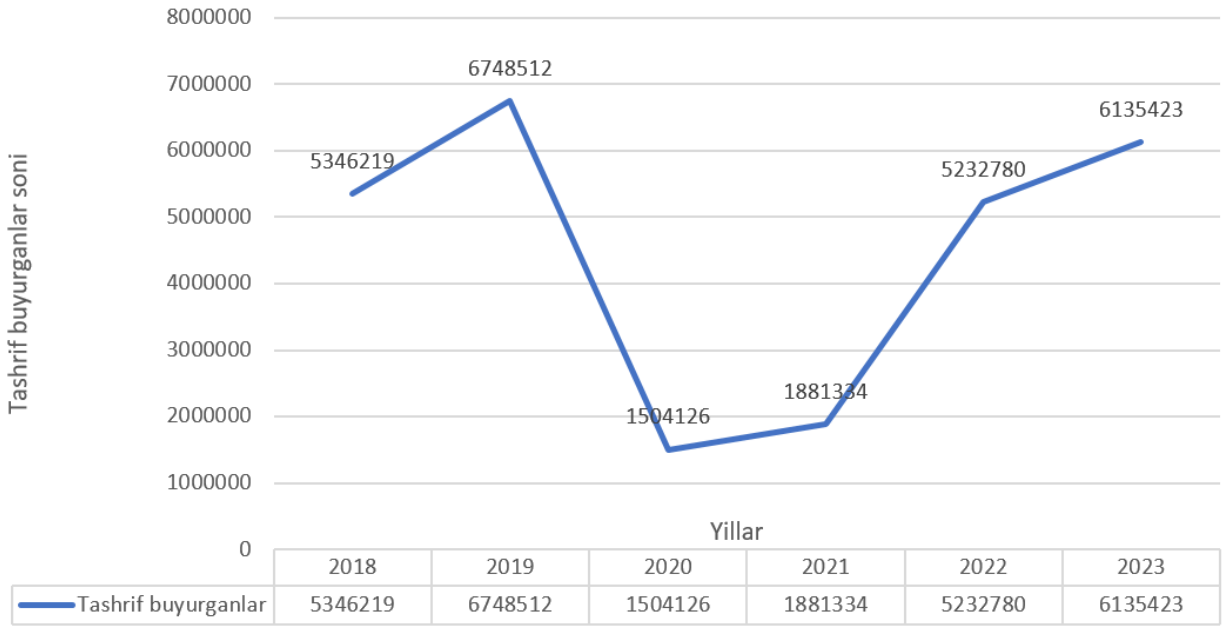

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasiga tashrif buyurgan xorijlik mehmonlar soni

Taqdim etilgan grafikda oxirgi 6 yil ichida yurtimizga tashrif buyurgan sayyohlar sonining o‘sib borish sur’atlarini ko‘rishimiz mumkin. 2019-yilda 2018-yilga nisbatan 1402293 ta ko‘proq mehmon tashrif buyurgani, bu esa o‘z nabatida 26,23 % ga ko‘proq ekanligini ko‘rsatadi. Shunga qaramasdan 2020-yilda tashrif buyurganlar soni pandemiya tufayli juda keskin tushib ketdi. Qariyb 5,2 million sayyoh farqi bilan 2020-yil o‘z nihoyasiga yetdi. 2021-yilga kelib pandemiya davrida karantin shartlari yengillashganligi hisobiga sekin asta ko‘tarilib, 1,8 million turistni jalb qildi. 2022-yilga kelib esa O‘zbekiston yana turizm sohasida o‘sishni qayd etdi. Bu davrga kelib yurtimizga 5,2 million turist tashrif buyurdi (178,14% o‘sish). O‘tgan yil sarhisobiga ko‘ra mamlakatimiz 6,1 million turist qabul qilgan.

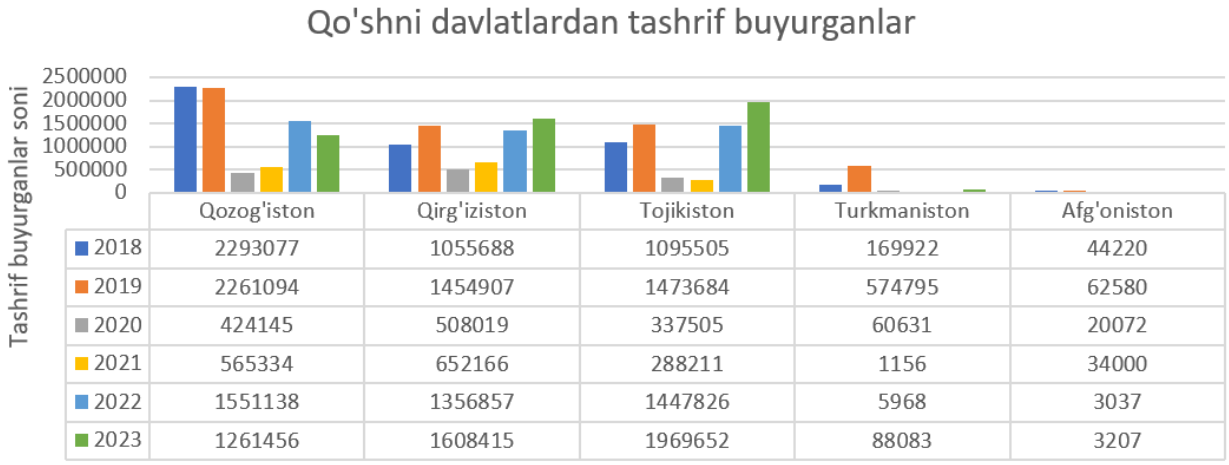

	Qozog'iston	Qirg'iziston	Tojikiston	Turkmaniston	Afg'oniston
2018	2293077	1055688	1095505	169922	44220
2019	2261094	1454907	1473684	574795	62580
2020	424145	508019	337505	60631	20072
2021	565334	652166	288211	1156	34000
2022	1551138	1356857	1447826	5968	3037
2023	1261456	1608415	1969652	88083	3207

2-rasm. Qo‘shni davlatlardan tashrif buyurgan turistlar soni, yillar kesimida

Mamlakatimizga tashrif buyuruvchilarning asosiy ulushini qo‘shni davlatlar vakillari tashkil etadi[2].

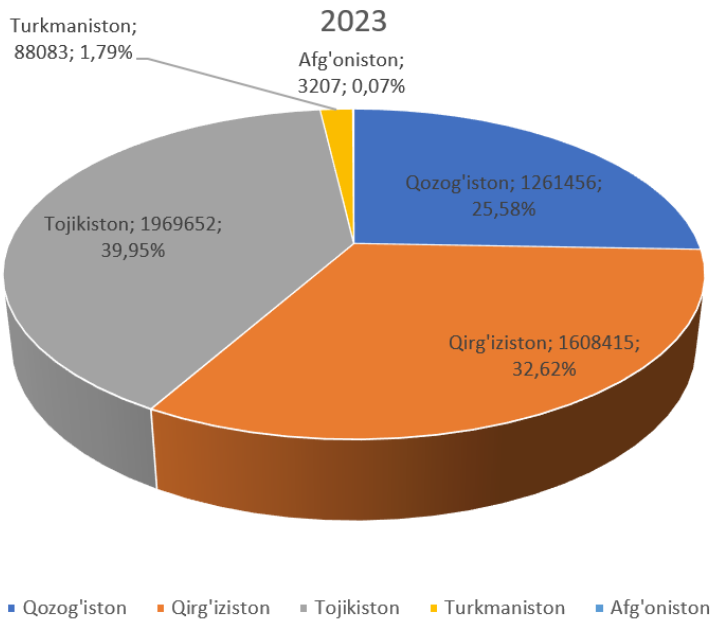

3-rasm. 2023-yilda qo‘shni davlatlardan tashrif buyurgan turistlar ulushi

Yuqoridagi grafikda o‘tgan yil tashrif buyurgan qo‘shni davlatlar vakillarining ulushini ko‘rishimiz mumkin[2].

2024-yilda o‘tkaziladigan madaniy-ko‘ngilochar va ommaviy sport tadbirlari, ommaviy-madaniy va kontsert-tomosha hamda san‘at va kinematografiya tadbirlarining yagona taqvimi asosida O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligining TARMOQ DASTURIga alohida e’tibor berishimiz darkor[3]. Umumiy hisobda 174 ta tadbir o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan bu dasturda xalqaro darajada o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan tadbirlar soni 89 tani va Respublika sohasida o‘tkaziladigan tadbirlar soni 85 tani tashkil qiladi. Umumiy hisobda 225000 dan ziyod xorijiy mehmonlar ushbu tadbirlarda qat-

nashishi kutilmoqda. O‘z o‘rnida bu turizm rivojida alohida o‘rin kasb qiladi. Har bir tadbir yo‘nalishiga qarab indekslangan. Ya’ni har bir tadbir qaysi soha bo‘yicha o‘tkazilayotgani maxsus belgilar bilan belgilangan. Indekslar:

- XM – madaniy-ko‘ngilochar yo‘nalishidagi xalqaro tadbirlar;
- XE – ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi masalalariga bag‘ishlangan xalqaro tadbirlar;
- XO – ommaviy sport yo‘nalishidagi xalqaro tadbirlar;
- XK – kontsert-tomosha yo‘nalishidagi xalqaro tadbirlar;
- XS – san‘at va kinematografiya yo‘nalishidagi xalqaro tadbirlar;
- RM – madaniy-ko‘ngilochar yo‘nalishidagi tadbirlar;
- RE – ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi masalalariga bag‘ishlangan tadbirlar;
- RO – ommaviy sport yo‘nalishidagi tadbirlar;
- RK – kontsert-tomosha yo‘nalishidagi tadbirlar;
- RS – san‘at va kinematografiya yo‘nalishidagi tadbirlar.

Shu bilan bir qatorda yurtimizda turizmni rivojlantirish uchun bir qancha davlat dasturlarida alohida e’tibor berib o‘tib ketilgan. Misol uchun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60 son “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu farmon o‘z ichiga 100 maqsadni qamrab olgan bo‘lib, shuning 35-maqsadida “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qiling” dasturi doirasida mahalliy sayyohlar sonini 12 mln nafardan oshirish hamda respublikaga tashrif buyuradigan xorijiy turistlar sonini 9 mln nafarga yetkazish ko‘zda tutilgan[3].

35-maqsad:

To‘siqsiz turizm infratuzilmasini mamlakatning asosiy turizm shaharlarida keng joriy qilish. 2026-yilgacha turizm sohasida band bo‘lgan aholi sonini 2 baravar oshirib, 520 ming nafarga yetkazish.

Turizm va madaniy meros obyektlari infratuzilmasini rivojlantirish hamda 8 mingdan ortiq madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish bo‘yicha davlat dasturini qabul qilish.

Zomin, Forish, Baxmal tumanlari va “Aydar-Arnasoy” ko‘llar tizimida qo‘shimcha turistik zonalar va dam olish maskanlarini barpo etish, 300 million AQSh dollariga teng loyihalarni amalga oshirish, 25 ming ish o‘rinini yaratish.

Samarqandni “Turizm darvozasi”ga aylantirish orqali kelgusi besh yilda turizm xizmatlari hajmini kamida 10 baravarga oshirish. Turizm sohasida 40 ming kishi bandligini ta’minlash. 2022-yilda “Abadiy shahar” tarixiy majmuasini o‘z ichiga olgan Samarqand turizm markazini va zaruriy infratuzilmani tashkil etish.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Orol bo‘yida ekoturizmni rivojlantirish bo‘yicha alohida dasturni amalga oshirish. Bunda, Mo‘ynoqning yangi aeroporti imkoniyatlaridan keng foydalanish.

Xorazm viloyatida turizm yangi ish o‘rinlarini yaratishda asosiy drayver soha bo‘lishi uchun alohida dastur qabul qilish.

Buxoro viloyatida turizmni jadal rivojlantirish bo‘yicha alohida dasturni amalga oshirish.

Navoiy viloyatida ziyorat va ekoturizm salohiyatidan samarali foydalanish.

Toshkent shahrida turizm infratuzilmasini yanada yaxshilash.

Toshkent viloyatida turizm salohiyatini yangi bosqichga olib chiqish bo‘yicha alohida dastur ishlab chiqish.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son “O‘zbekiston — 2030” Strategiyasi to‘g‘risida gi farmoni ham turizmni rivojlantirish maqsadida amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan bir qancha maqsadlarni o‘z ichiga oladi. Bu farmon ham o‘z ichiga 100 ta maqsadni olgan bo‘lib, shuning 58-maqsadi aynan turizmga bag‘ishlanganligini ko‘rishimiz mumkin.[4]

58-maqsad:

O‘zbekistonda tashqi va ichki turizmni rivojlantirish uchun keng sharoitlar yaratish orqali sayyohlar sonini oshirish.

Xorijiy turistlar sonini 15 millionga, ichki sayyohlar sonini 25 millionga, ziyorat turizmi bo‘yicha keladigan turistlar sonini 3 million nafarga oshirish.

Xususiy investitsiyalarni jalb qilish hisobiga respublikada 30 ta yirik turizm klasterlarini tashkil etish, mehmon o‘rinlari sonini kamida 2 barobarga oshirish, tog‘li hududlarda 25 ta dor yo‘llari qurish, turizm mahallalari sonini 175 taga yetkazish.

Turizm xizmatlari eksportini 5 milliard dollarga yetkazish, tibbiyot va ta’lim turizmi eksportini yiliga 1,5 milliard dollarga yetkazish.

Xorijiy turistlar uchun barcha xalqaro aeroportlarda respublikadan sotib olingan va rasmiylashtirilgan mahsulotlar uchun “Tax free” tizimini joriy etish.

“Ko‘hna tarix durdonalari” milliy dasturini ishlab chiqish hamda uning doirasida madaniy meros obyektini restavratsiya qilish, yodgorliklarda “ochiq osmon muzey”larini tashkil etish.

Mamlakatimiz miqyosida shaharlararo avtobus qatnovini ta’minlaydigan kompaniyalarni tashkil etishni yanada rag‘batlantirish.

Jami 1 000 dan ziyod elektr quvvatlash stansiyalari, ovqatlanish va hordiq chiqarish, savdo va xizmat ko‘rsatish nuqtalarini tashkil qilish.

Turizm qo‘mitasi Soliq qo‘mitasi bilan hamkorlikda yangi keshbek tizimini ishga tushirdi.[4]

Mazkur tizimga ko‘ra, 2022-yil 1-sentyabrdan boshlab “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil!” dasturi doirasida “Sayohat qil va keshbek ishla” shiori asosida respublika hududlari bo‘ylab ichki sayohatlarni amalga oshirgan mamlakat fuqarolariga xarajatlarining bir qismi qaytarib berilyapti.

2023-yil davomida O‘zbekiston bo‘ylab sayohatga chiqqan mamlakatimiz fuqarolariga sarflangan xarajatlari uchun jami 177 million so‘mdan ortiq mablag‘

keshbek sifatida qaytarib berilgan, deb xabar beradi Turizm qo‘mitasi matbuot xizmati.

Sayohat xarajatlarini qaytarish har bir turistga quyidagi miqdorlarda amalga oshiriladi:

◉ aviaqatnov orqali borib-kelish chiptasi narxining 15 foizi, lekin 150 ming so‘mdan oshmagan miqdorda;

◉ temir yo‘lda yoki avtobusda borib-kelish chiptasi narxining 15 foizi, lekin 80 ming so‘mdan oshmagan miqdorda;

◉ joylashtirish vositasida tunab qolish xarajatining 15 foizi, lekin 80 ming so‘mdan oshmagan miqdorda;

◉ teatr, muzey, sirk va badiiy galereyalarga har bir tashrif chiptasi narxining 50 foizi, lekin 20 ming so‘mdan oshmagan miqdorda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi PQ-135-sonli “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorining ijrosini ta’minlash maqsadida va ALM-2023112123-sonli “Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ellikqal’a tumanida Tuproqqal’a etno-muzeyini tashkil qilish” mavzusidagi maqsadli innovatsion loyiha doirasida universitetning Turizm kafedrasi professor-o‘qituvchilari M.Nurfayzieva va N.Juraevalar joriy yilning 7-8-noyabr kunlari Qoraqalpog‘iston Respublikasida xizmat safarida bo‘lishdi.

Xizmat safari davomida Qoraqalpog‘iston davlat universiteti professor o‘qituvchilari, magistrlar va bakalavr talabalari uchun mahorat darslari o‘tildi va “Damir by AIKO” mehmonxonasi xodimlariga Mehmonxona xizmatlarini tashkil etish: baholash mezonlari va standartlar mavzusida trening tashkil etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2023-yilning 29-mart kuni mamlakatimizda turizm salohiyatini oshirish masalalari yuzasidan o‘tkazilgan videoselektr yig‘ilishida turistik salohiyati mavjud bo‘lgan tumanlarning bu sohadagi faoliyatlariga ko‘maklashish maqsadida 11 ta oliy ta’lim muassasalari biriktirilib, ushbu ta’lim muassasalariga ham bir qator topshiriqlar berilgan edi.

Ushbu topshiriqlarning ijrosini ta’minlash maqsadida Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining mas’ullari tomonidan Qoraqalpog‘iston Respublikasi turizm boshqarmasi bilan hamkorlikda joriy yilning 1-3-noyabr kunlari Qoraqalpog‘iston Respublikasining Nukus shahri, Taxtako‘pir, Ellikqal’a va To‘rtko‘l tumanlarida turizm mutaxassislari uchun sifatli xizmat ko‘rsatishning ilg‘or usullarini joriy etish bo‘yicha seminar-treninglar tashkil etildi.

2024-yilning yanvar-fevral oylarida qariyb 13 mingdan ortiq chet el fuqarolari davolanish maqsadida O‘zbekistonga tashrif buyurgan.[6]

Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda 2 ming nafarga yoki 18,5 foizga oshgan.

O‘zbekistonga 2 oyda davolanish maqsadida eng ko‘p tashrif buyurgan davlatlar fuqarolari soni:

- Tojikiston – 8,7 ming nafar;
- Qozog‘iston – 2 ming nafar;
- Qirg‘iziston – 1,9 ming nafar;
- Rossiya – 220 nafar;
- Turkmaniston – 144 nafar.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Turizmda tadbirkorlik. O‘quv qo‘llanma. Samarqand: SamISI, 2019, 232 bet.
2. https://uzbektourism.uz/
3. https://lex.uz/docs/-5841063
4. https://yuz.uz/uz/news/mahalliy-sayyohlarga-keshbek-sifatida-177-million-som-qaytarildi
5. https://lex.uz/docs/-6600413#-6605156
6. https://yuz.uz/uz/news/2-oyda-13-mingdan-ortiq-chet-el-fuqarolari-davolanish-maqsadida-ozbekistonga-keldi.

Xoolmirzayeva Aziza Jumanazar qizi,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti 3-bosqich talabasi
D.P. Hoshimova,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti dekan o‘rinbo‘sari, v.b. dotsenti

QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASINING TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Annotatsiya. *So‘nggi yillarda Qoraqalpog‘istonda turizmga e’tibor kuchayib, turizm strategik yo‘nalish sifatida harakat strategiyasida belgilandi. Jumladan, uni amalga oshirish doirasida Respublikamizda turizm sohasini rivojlantirish va jahon andozalariga moslashtirish borasida katta ishlar amalga oshirilmoqda; yangi turistik yo‘nalishlarni shakllantirish va rivojlantirish, mavjud boy infratuzilmani yaxshilash bo‘yicha tegishli ishlar amalga oshirilmoqda; turizmni rivojlantirishga qaratilgan yangi reja ishlab chiqilib, qarorlar qabul qilinmoqda. Shu sababli ham zamonaviy turizmning innovatsion mexanizmlarining nazariy va amaliy xarakteristikalari bo‘yicha tadqiqotlar olib borish dolzarb vazifalardan biridir.*

Kalit so‘zlar: *turizm, qonun, strategiya, tarix, sayyoh, raqamli texnologiyalar, xizmatlar, internet.*

Sayyohlik bugungi dunyoda jadal rivojlanayotgan daromad keltiruvchi soha bo‘libgina qolmasdan, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va ma’naviy aloqalarning mus-

tahkamlanishiga ham katta xissa qo‘shmoqda. Har yili xizmat ko‘rsatish sohasini rivojlantirish va takomillashtirishga ko‘proq e’tibor qaratilmoqda, shuning uchun turizm industriyasining rivojlanishi o‘ziga xos o‘zaro bog‘liq munosabatlar va faoliyat majmuasini ifodalaydi. Binobarin, turizm murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa bo‘lib, turistlarga xizmat ko‘rsatishning har xil turlarini o‘z ichiga oladi. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda xalqaro turizmni rivojlantirish sohasida mamlakatlar o‘rtasidagi integratsion aloqalarning faol kengayishi kuzatilmoqda. V.A. Kvartalnov kitobida ta’kidlanganidek: “Turizm — jismoniy shaxsning vaqtincha bo‘lish mamlakatidagi (joyidagi) manbalardan daromad olish bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyat bilan shug‘ullanmagan holda doimiy yashash joyidan jo‘nab ketishi (sayohat qilishi).” [1, p. 24]

Bugungi kunda yurtimizda turizmni rivojlantirishga oid qator islohotlar olib borilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi “Turizm to‘g‘risida”gi O‘RQ-549-sonli Qonuni qabul qilindi. Qonunda turizm sohasida yaratish lozim bo‘lgan zamonaviy dasturlar, uni monitoringini olib borish, rivojlantirish tartibi belgilab berilgan. Ushbu Qonun qabul qilinganidan so‘ng yurtimizda turizmga alohida e’tibor qaratilib O‘zbekistonga tashrif buyuruvchi sayyohlarning soni yaxshigina oshgan edi, lekin pandemiya tufayli turizm sohasi rivojlanishdan to‘xtadi. Quvonarlisi shundaki, 2023-yilga kelib chet elliklar soni 6,6 millionni tashkil qildi va pandemiyadan oldingi, ya’ni 2019-yildagi darajaga yetdi. 2023-yilda Respublikaga 6,6 milliondan ortiq sayyoh tashrif buyurdi, bu 2022-yildagi ko‘rsatkichdan chorak yoki 1,4 million kishiga ko‘pdir. Pandemiya davrida O‘zbekistonga 1,5 millionga yaqin kishi, 2021 yilda esa 1,8 million sayyoh kelgan.[2]

Asosiy oqim – 90% dan ortig‘i MDHning to‘rtta davlatidan kelgan (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasiga MDH davlatlaridan sayyoh tashrif buyurishi

Tojikiston	2,15 million	yillik o‘sish 49,6 %
Qirg‘iziston	1,75 million	30,1%
Qozog‘iston	1,33 million	14%
Rossiya	714,3 million	25,8%

Manba: Из каких стран в 2023 году в Узбекистан чаще всего приезжали туристы. https://www.spot.uz/ru/2024/02/21/tourism-2023

Sayyohlarning 10% ini esa boshqa davlatlar tashkil qilgan (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasiga boshqa davlatlaridan sayyoh tashrif buyurishi

Turkiya	106,5 ming	10 martaga o‘sish
Turkmaniston	100,3 ming	10 martaga o‘sish

Hindiston	45,5 ming	2,7 marta
Xitoy	42,5 ming	7,8 marta
Janubiy Koreya	37,1 ming	86,1%
Germaniya	29,6 ming	67,2%
Italiya	25,6 ming	2,9 marta
AQSh	23 ming	75,5%
Fransiya	18,6 ming	69%
Buyuk Britaniya	16,2 ming	54,2%
Ispaniya	15,2 ming	2,41 marta
Belarus	15,1 ming	10,2%
Ozarbayjon	14,7 ming	41,3%
Yaponiya	12,4 ming	

Manba: Из каких стран в 2023 году в Узбекистан чаще всего приезжали туристы. https://www.spot.uz/ru/2024/02/21/tourism-2023

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston — 2030” strategiyasining 58-maqsadida “Xorijiy turistlar sonini 15 millionga, ichki sayyohlar sonini 25 millionga, ziyorat turizmi bo‘yicha keladigan turistlar sonini 3 million nafarga oshirish” rejalashtirilgan. [3]

Barchamiz bilamizki, bizning o‘lkamiz sayyohlarga Samarqand, Buxoro va Xiva kabi qadimiy shaharlari bilan mashhurdir. Masjidlarning moviy va firuza gumbazlari, yorqin ko‘k va jozibali mozaika va mayolika, qadimiy qal’alar va maqbaralarning qumli soyalari, sharq bozorlarining rang-barangligi-barchasi shu shaharlarda mujassam. Ammo, O‘zbekistonning juda ko‘p o‘z tarixi va ajoyib joylarga boy o‘lkalari bor. Bulardan biri esa, Qoraqalpog‘iston Respublikasidir. Respublikaning turizm salohiyati turistlar uchun jozibadorlik nuqtai nazaridan 5 guruhga bo‘lingan holda tahlil qilindi: an’anaviy tipdagi tarixiy yodgorliklar; madaniy turizm obyektlari; diniy (ziyorat) turizmi obyektlari; ekoturizm obyektlari; etnik turizm obyektlari. Qoraqalpog‘iston uning turistik salohiyatini belgilovchi quyidagi omillar bilan tavsiflanadi: a) tabiiy-iqlim sharoitining ekzotik xususiyatlari, b) yovvoyi tabiatning diqqatga sazovor joylari, v) go‘zal va 17 ta qiziqarli tarixiy-madaniy obyektlarning mavjudligi.

Arxeolog, tarix fanlari nomzodi Oktyabr Turganbaevich Daspanov o‘z sohasida aytkanlaridek Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘ziga xos noyob obyekt bo‘lib, bu yerda, birinchi navbatda, ko‘plab noyob arxeologik yodgorliklar joylashgan. Mintaqa, shuningdek, Baday-Tugay biosfera rezervati va arxeologlar Kichik Ural deb ataydigan Sultonuizdag tog‘lari kabi tabiiy boyliklari bilan ham mashhur. Turistik salohiyatda, shubhasiz, I.V. Savitskiy nomidagi Qoraqalpog‘iston

Respublikasi davlat san’at muzeyi alohida o‘rin tutadi. Uning asoschisi o‘tgan asrning 60-80-yillarida jahon san’ati durdonalari, rus avangardi, o‘zbek va qoraqalpoq san’ati, xalq amaliy san’ati, qadimiy Xorazm san’ati bilan to‘ldirilgan muzeyning noyob namunasini yaratishga muvaffaq bo‘ldi. Muzey ushbu eksponatlar bilan butun dunyoga mashhur. Bundan tashqari, mintaqa ziyorat sayohatlari bilan mashhur. Sulton Uvays bobo maqbarasi, Mizdahkon arxeologik majmuasi, Sulaymon Bakirgoniy va ziyoratchilar kichik haj ziyoratini ado etishi uchun keladigan boshqa joylarga tashrif buyurish shular jumlasidandir. Albatta, Orol dengizining sayozlashishi va uning qurishi bilan bog‘liq cho‘llanish bilan bog‘liq Qoraqalpog‘istonning ekologik muammosi haqida hamma biladi. Shuningdek, u o‘zining Qizilqum cho‘llari va chegaradosh Qoraqum cho‘llari, Ustyurt dashtlari bilan mashhur bo‘lib, u yerda nafaqat ko‘chmanchi qabilalarning qadimiy manzilgohlari, balki Buyuk Ipak yo‘lining ayrichalari bo‘ylab tarqalib ketgan o‘rta asr karvonsaroylari ham saqlanib qolgan. [4]

GIZ va Turizm qo‘mitasi bilan birgalikda Qoraqalpog‘iston Respublikasini noyob turistik yo‘nalish sifatida ifodalovchi “2023-2026-yillarda Qoraqalpog‘iston Respublikasida turizmni barqaror rivojlantirish” strategiyasi ishlab chiqildi. Strategiyaning maqsadi turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish va xizmatlar sifatini oshirish, infratuzilmani yaxshilash, yangi turistik yo‘nalishlarni yaratish, sohada eksport indeksini oshirish, xorijiy turizm bozorlarida reklama tadbirlarini o‘tkazish va yangi ish o‘rinlarini yaratishdan iborat.

Strategiyaga ko‘ra:

- hududda yulduzli mehmonxonalar tashkil etish;
- mahalliy va xorijiy sayyohlar uchun transport-logistika tizimini takomillashtirish, xususan, ichki va xorijiy havo va temir yo‘l tashishlarini tashkil etish;
- tajriba va bilimga ega ingliz, rus, nemis, fransuz, italyan, turk, ispan so‘zlashadigan gidlar tayyorlash;
- turistlarning qolish muddatini (bir kechada qolish) va ularning harajatlarini yiliga o‘rtacha 7-10 foizga oshirish;
- 2026-yilga borib xorijiy sayyohlar soni 180 ming (2022-yilda 50 ming) va mahalliy sayyohlar soni 1 million nafarga ko‘payadi. (2022-yilda 552 ming), turizm xizmatlari eksportini 13,5 dan 60 million AQSH dollariga, joylashtirish vositalaridagi xonalar sonini AQSH dollarida 1005 tadan 1905 tagacha oshirish;
- Xorazm viloyati bilan qal’a turizmini (Qal’alar) rivojlantirish, Savitskiy muzeyi, Orol dengizi, Sudochie ko‘li va Ustyurt platosi imkoniyatlaridan samarali foydalanish;
- marketing tadbirlarini o‘tkazish, Qoraqalpog‘iston sayyohlik mahsulotlarini xalqaro sayyohlik platformalarida joylashtirish kabi qator ustuvor yo‘nalishlarda amalga oshirilishi zarur bo‘lgan vazifalar belgilandi.[5]

Xususan, 2023-yil 1-2-iyun kunlari Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti “Xalqaro turizm” fakulteti tomonidan Qoraqalpog‘iston Respublikasi turizmini

rivojlantirish maqsadida “Sahro sadosi” nomli festival tashkillashtirilgan edi va yaxshigina natija olib keldi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Xozirgi davrda deyarli barcha odamlar bo‘sh vaqtini internetda o‘tkazishadi, shuning uchun sayyohlarni yanada qiziqtirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishni tavsiya qilaman. Chunki xozirgi davr raqamli texnologiyalar davri bo‘lib, raqamlashuv yanada rivojlanib kelmoqda. Qoraqalpog‘iston Respublikasining yuqorida sanab o‘tilgan mashhur joylarini videoga olib virtual sayohat plarfirmasini yaratishni taklif qilaman. Agar odamlar Qoraqalpog‘istonning shunday ajoyib turistik joylari borligini bilishsa, albatta o‘z ko‘zlari bilan kelib ko‘rishni xohlab qolishadi va bu bevosita sayyohlar sonini oshirishga olib keladi. Shuningdek, bu yerga kelgan sayyohlar uchun ham sayohat qilish jarayonini qulay qilish uchun ularga sinxron tarjima uchun taqiladigan gadjetlar, chet tillariga moslashtirilgan aqlli navigatsiya tizimi, hamda muzeylarda multimedia texnologiyalari va turli yo‘riqnoma ilovalaridan foydalanish xizmatlarini taklif qilsak juda ajoyib bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Kvartalnov V. A. Turizm. M.: Moliya va statistika, 2003. 320 b.
2. Из каких стран в 2023 году в Узбекистан чаще всего приезжали туристы. https://www.spot.uz/ru/2024/02/21/tourism-2023
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/ru/docs/-6600413
4. Октябрь Доспанов: Каракалпакстан является уникальным объектом истории и туризма.https://plov.press/news/osoboe_mnenie/
5. В Ташкенте состоялась презентация Стратегии развития туризма в Республике Каракалпакстан. https://yuz.uz/ru/news/v-tashkente-sostoyalas-prezentatsiya-strategii-razvitiya-turizma-v-respublike-karakalpakstan

Zufarova Nozima Gulamiddinovna,
PhD, associate professor,
Dean of the Faculty of International Tourism,
Tashkent State University of Economics

Kamalova Malika Umidjanovna,
Student of Tashkent State University of Economics

DEVELOPMENT OF A MARKETING STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF THE KARAKALPAKSTAN TOURISM INDUSTRY

Annotatsiya. *This paper presents a comprehensive marketing strategy aimed at fostering the growth of the tourism industry in Karakalpakstan, an autonomous republic within Uzbekistan, by leveraging its unique cultural heritage and natural landscapes. The research undertakes a multifaceted analysis, incorporating*

an assessment of current tourism trends, challenges faced by the region, and the potential opportunities that Karakalpakstan offers to both domestic and international tourists. Central to our strategy is the emphasis on sustainable tourism practices that respect the ecological balance and the preservation of cultural assets, which are paramount to the identity of Karakalpakstan. Drawing on a variety of data sources, including tourist surveys, industry reports, and interviews with local stakeholders, the paper outlines a targeted approach that encompasses digital marketing campaigns, the development of tourist infrastructure, and the enhancement of visitor experiences through immersive cultural engagement. Moreover, the strategy advocates for the establishment of partnerships between the government, local communities, and the private sector to ensure a cohesive effort in promoting Karakalpakstan as a premier tourism destination. The findings suggest that by implementing a carefully crafted marketing strategy, Karakalpakstan can significantly improve its visibility on the global tourism map, thereby contributing to economic development and cultural preservation. The paper concludes with recommendations for future research and potential areas of improvement in policy-making to support the sustainable growth of Karakalpakstan's tourism industry.

Keywords: *Sustainable Tourism, Cultural Heritage, Eco-Tourism, Digital Marketing Strategies, Tourist Preferences, Karakalpakstan, Tourism Development.*

Introduction.

The development of the tourism industry is increasingly recognized as a pivotal mechanism for economic growth, cultural preservation, and sustainable development. This is particularly relevant for regions like Karakalpakstan, an autonomous republic within Uzbekistan, which, despite its rich cultural heritage and natural beauty, remains relatively underexplored by both domestic and international tourists. The significance of tourism for economic development and cultural preservation has been widely documented [1][2]. Yet, the challenge of developing a viable and sustainable tourism industry requires a nuanced understanding of the region's unique attributes and the current dynamics of the global tourism market [3].

Karakalpakstan offers a unique blend of natural and cultural attractions, including the Aral Sea's dramatic landscapes, ancient fortresses, and rich intangible cultural heritage. However, the region faces several challenges, including environmental degradation, insufficient infrastructure, and the need for greater international visibility [4]. Addressing these challenges necessitates the development of a comprehensive marketing strategy that not only promotes the region but also emphasizes sustainability and cultural sensitivity [5].

This paper seeks to contribute to this endeavor by proposing a marketing strategy tailored to the unique context of Karakalpakstan. The strategy is informed by an extensive review of literature on tourism marketing, sustainable tourism practices, and the economic implications of tourism development [6][7]. Addi-

tionally, the paper draws on primary data collected through surveys, interviews with local stakeholders, and analysis of tourism trends.

The objective of this paper is threefold: to assess the current state of Karakalpakstan's tourism industry, to identify the key challenges and opportunities it faces, and to propose a strategic framework for its development. By doing so, this research aims to offer valuable insights for policymakers, industry stakeholders, and scholars interested in the sustainable development of emerging tourism destinations [8].

In summary, the development of Karakalpakstan's tourism industry presents a unique opportunity to leverage its cultural and natural assets for economic development while ensuring the preservation of its heritage and environment. The following sections will elaborate on the methodology adopted for this research, present the findings of our analysis, and discuss the proposed marketing strategy in detail.

Following the introduction, the paper is structured as follows: The literature review section delves into existing research on tourism marketing, sustainable tourism development, and the specific challenges and opportunities associated with the tourism industry in Karakalpakstan and similar regions. This section sets the theoretical framework and identifies gaps that our study aims to address. The methodology section outlines the research design, including data collection methods and analytical techniques employed to understand the current state of tourism in Karakalpakstan and to develop the marketing strategy. The results section presents the findings from our primary and secondary research, highlighting key insights into tourist preferences, market trends, and the competitive landscape. The discussion interprets these findings, exploring their implications for the development of a sustainable and effective tourism marketing strategy for Karakalpakstan. Finally, the conclusion summarizes the study's main contributions, its limitations, and suggests directions for future research. Additionally, practical recommendations for policymakers and tourism industry stakeholders are provided to facilitate the strategic development of Karakalpakstan's tourism sector.

Literature review.

The literature review explores three primary domains: tourism marketing, sustainable tourism development, and the challenges and opportunities in developing tourism industries in regions like Karakalpakstan. This comprehensive review synthesizes existing research and frameworks to underpin our analysis and strategic proposals for Karakalpakstan's tourism sector.

Tourism Marketing.

Tourism marketing has evolved significantly, adapting to changes in consumer behavior, technological advancements, and the increasing importance of sustainable practices. Recent studies emphasize the role of digital marketing strategies, including social media, content marketing, and online reputation management, in attracting tourists. These strategies are crucial for destinations like Karakalpakstan, which are relatively unknown to both international and domes-

tic markets [9][10]. Additionally, the concept of destination branding has been highlighted as a key factor in distinguishing tourist destinations in a competitive market, suggesting that a strong, authentic brand could significantly enhance Karakalpakstan's appeal [11].

Sustainable Tourism Developmen.

Sustainable tourism development seeks to minimize tourism's environmental impact while maximizing economic benefits and promoting cultural preservation. Research in this area focuses on the balance between tourism growth and the conservation of natural and cultural resources, proposing models for community involvement, eco-friendly practices, and policy frameworks that support sustainable development goals [12][13]. These studies are particularly relevant to Karakalpakstan, given its sensitive ecological sites, such as the Aral Sea region, and rich cultural heritage [14].

Challenges and Opportunities in Karakalpakstan.

Karakalpakstan faces unique challenges, including environmental issues related to the desiccation of the Aral Sea, limited infrastructure, and low international visibility. These challenges are compounded by the need to protect its cultural heritage and natural landscapes in the face of growing tourist interest [15]. However, these challenges also present opportunities. There is a growing interest in off-the-beaten-path destinations and authentic cultural experiences among tourists, which Karakalpakstan is well-positioned to offer. Furthermore, the region's environmental recovery efforts and cultural projects can serve as unique selling points, attracting tourists interested in sustainability and cultural preservation [16].

In summary, the existing literature provides valuable insights into the complexities of tourism marketing and sustainable development in unique and underdeveloped regions. This review forms the basis for our research into developing a strategic approach to harnessing Karakalpakstan's tourism potential in a sustainable, culturally respectful, and economically beneficial manner.

Methodology.

The methodology section of this paper is designed to provide a systematic approach to understanding the current state of tourism in Karakalpakstan and to develop an effective marketing strategy for the region. Our research design integrates both qualitative and quantitative methods to gather comprehensive insights from a variety of sources, ensuring a holistic understanding of the tourism landscape in Karakalpakstan.

Qualitative data were collected through semi-structured interviews with key stakeholders in the tourism industry, including local government officials, tourism operators, hotel managers, and cultural heritage experts. These interviews aimed to gather in-depth insights into the perceived challenges and opportunities for tourism development in Karakalpakstan, as well as to understand current practices and attitudes towards sustainable tourism. Additionally, focus groups were conducted with potential tourists, both domestic and international, to gauge perceptions, interests, and preferences regarding tourism in Karakalpakstan.

Quantitative data were obtained through surveys distributed to a broader audience, aimed at understanding visitor demographics, behavior patterns, and satisfaction levels. The survey also sought to identify key factors influencing the decision-making process for potential tourists, including awareness of Karakalpakstan as a destination, preferences for types of tourism activities, and concerns regarding sustainability and cultural preservation.

Data analysis employed a mixed-methods approach to integrate findings from both qualitative and quantitative research. Thematic analysis was used to identify common themes and insights from the interviews and focus groups, while statistical analysis, including descriptive statistics and inferential testing, was applied to the survey data to quantify trends, preferences, and patterns in tourist behavior.

This comprehensive methodology enabled the development of a nuanced marketing strategy that is grounded in the real-world context of Karakalpakstan's tourism industry. By combining insights from local stakeholders with the preferences and behaviors of potential tourists, the strategy is tailored to meet the specific needs and opportunities of the region, while also addressing the challenges identified through the research.

Results.

The results section of this study unveils significant findings from both primary and secondary research, offering deep insights into tourist preferences, market trends, and the competitive landscape relevant to Karakalpakstan's tourism industry. Through the integration of qualitative and quantitative data, a comprehensive picture emerges, underpinning the strategic recommendations made for the region's tourism development.

The analysis reveals a growing interest among tourists in authentic cultural experiences and eco-tourism. Respondents expressed a strong preference for immersive cultural interactions, such as participating in local traditions, crafts, and culinary experiences. There was also significant interest in sustainable travel options, with many indicating a willingness to visit environmental recovery projects, particularly those related to the Aral Sea. These preferences suggest a niche market for Karakalpakstan, capitalizing on its rich cultural heritage and unique environmental narratives.

Table 1:

Tourist Preferences for Activities in Karakalpakstan

Activity	Young Travelers	Family Tourists	Solo Travelers	Senior Tourists
Cultural Immersion	3	2	1	4
Eco-Tourism	4	4	2	1
Historical Sites	2	3	4	1
Adventure Sports	1	1	3	4
Local Cuisine	2	4	4	2
Art and Museums	4	3	3	1

*Interest levels are on a scale of 1 to 5, where 1 indicates low interest and 5 indicates high interest.

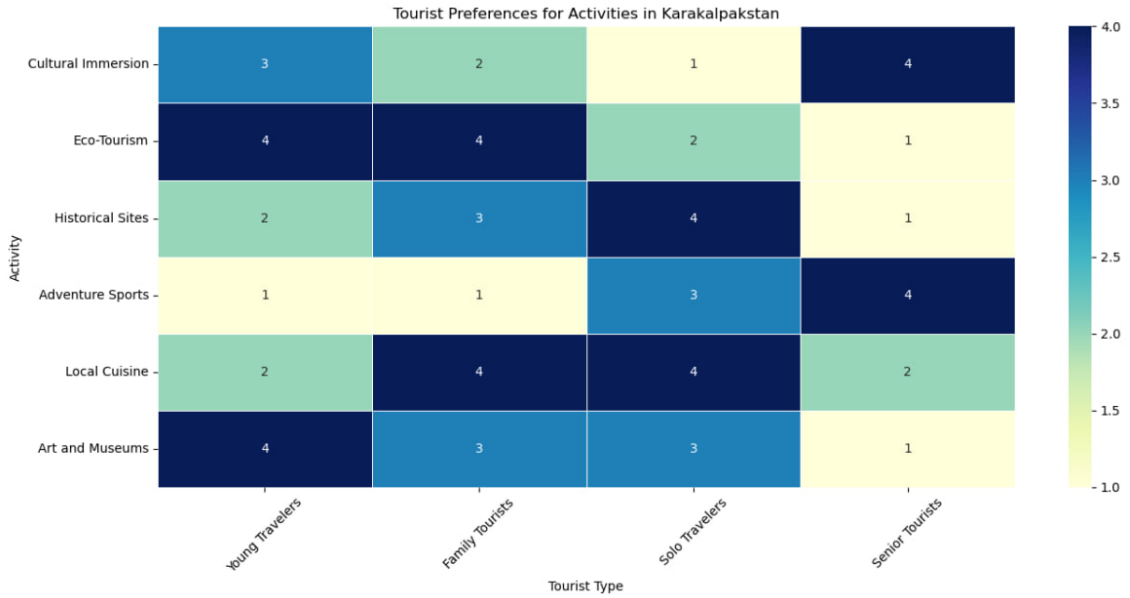

Image 1: Tourist Preferences for Activities in Karakalpakstan.

The research identified several key trends impacting the global tourism industry and their relevance to Karakalpakstan. There is a notable shift towards off-the-beaten-path destinations, driven by tourists' desire for unique, less crowded experiences. Additionally, digital platforms and social media have become crucial in destination discovery and decision-making processes. These trends highlight the importance of a strong online presence and digital marketing strategy for Karakalpakstan to attract and engage potential visitors.

Table 2:
Annual Tourist Arrivals, Interest in Sustainable Tourism, and Repeat Visitors

Year	Tourist Arrivals	Interest in Sustainable Tourism (%)	Repeat Visitors (%)
2019	145,952	89	28
2020	72,317	86	24
2021	83,594	77	12
2022	142,103	41	7
2023	110,696	51	25

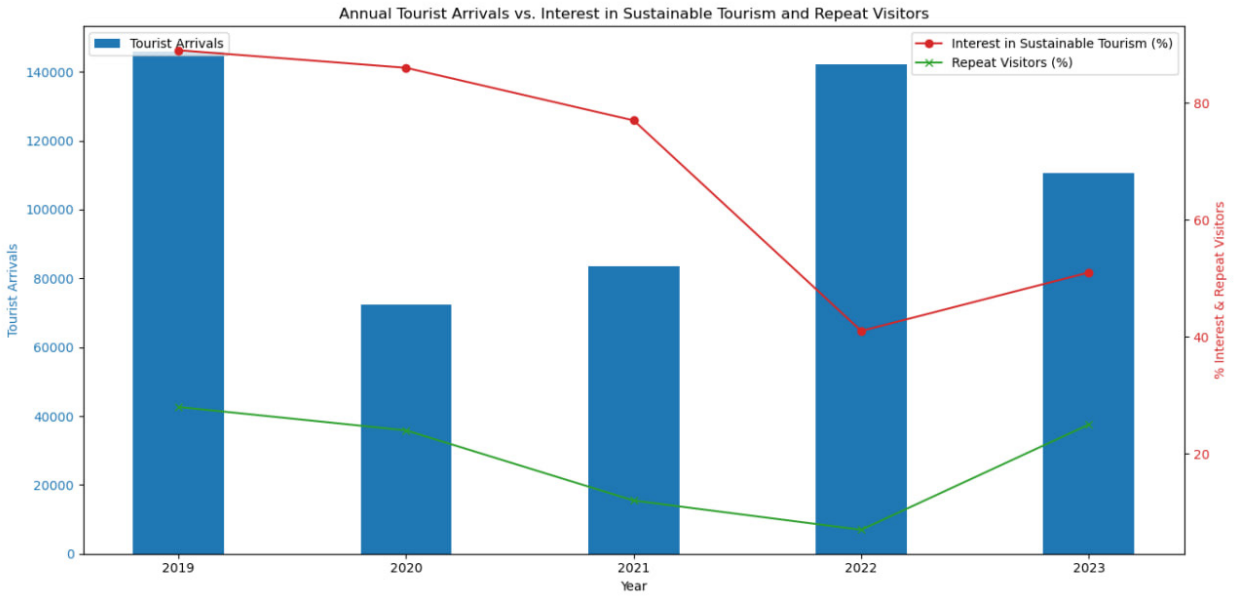

Figure 2: Annual Tourist Arrivals, Interest in Sustainable Tourism, and Repeat Visitors

The competitive analysis indicates that Karakalpakstan faces competition from other regions offering similar attractions, such as cultural heritage sites and natural landscapes. However, Karakalpakstan distinguishes itself through its specific combination of cultural and environmental recovery stories. The research suggests that emphasizing these unique selling points, along with developing targeted marketing campaigns that showcase the region's distinctive offerings, could effectively differentiate Karakalpakstan in the tourism market.

Table 3: Key Themes from Stakeholder Interviews

Theme	Insight
Environmental Awareness	Stakeholders emphasize the growing tourist concern for environmental sustainability and its impact on travel choices.
Cultural Preservation	There is a strong push for preserving Karakalpakstan's unique cultural heritage through tourism.
Infrastructure Needs	The need for improved tourism infrastructure to better accommodate visitors is highlighted.
Digital Marketing Gaps	A gap in effective digital marketing strategies to promote Karakalpakstan internationally is identified.

In conclusion, the findings from our research underscore the potential for Karakalpakstan to position itself as a desirable destination for tourists seeking authentic cultural experiences and sustainable tourism options. The insights into tourist preferences and market trends provide a solid foundation for developing a marketing strategy that leverages Karakalpakstan's unique attributes, while the analysis of the competitive landscape offers strategic direction for positioning the region effectively in the broader tourism industry.

Results.

The findings from our research into Karakalpakstan's tourism industry underscore the region's potential to develop a distinctive and sustainable tourism offering. The preferences of tourists for authentic cultural experiences and eco-tourism, coupled with an increasing interest in sustainable tourism practices, offer valuable insights for crafting an effective marketing strategy. Furthermore, the dynamics of tourist arrivals and the percentage of repeat visitors highlight both challenges and opportunities for the region's tourism sector.

The strong interest in cultural immersion and eco-tourism activities suggests that tourists are seeking meaningful and enriching experiences that connect them with the local culture and environment. This trend aligns well with Karakalpakstan's unique cultural heritage and its narratives around environmental recovery, especially in the context of the Aral Sea. Thus, marketing strategies that emphasize these aspects could resonate well with target audiences, positioning Karakalpakstan as a destination for those interested in depth rather than breadth of experience.

The data also reveal a significant percentage of repeat visitors, indicating a level of satisfaction among tourists who visit Karakalpakstan. This is a positive sign of the region's appeal, suggesting that efforts to enhance visitor experiences could further increase repeat visitation rates. However, the fluctuating interest in sustainable tourism, as evidenced by the year-on-year changes, points to the need for continuous engagement with tourists on this front, ensuring that sustainable practices are both communicated and implemented effectively.

Implications for Marketing Strategy

Emphasizing Authenticity and Sustainability

Marketing communications should highlight Karakalpakstan's efforts in preserving its cultural and natural heritage, showcasing real stories of environmental recovery and cultural preservation. This could involve leveraging digital media to share compelling narratives and engaging content that brings the region's heritage to life.

Enhancing Digital Presence

Given the pivotal role of digital platforms in influencing tourist decisions, an enhanced digital presence is crucial. This includes a user-friendly website, active social media channels, and engaging content that ranks well in search engine results. Collaborations with influencers and content creators who align with the values of sustainable and cultural tourism can also amplify Karakalpakstan's visibility.

Building on Visitor Satisfaction

The satisfaction indicated by the percentage of repeat visitors provides a foundation upon which to build. Ensuring high-quality visitor experiences, through the development of infrastructure and services that cater to the needs of

tourists interested in cultural and eco-tourism, will be key. Feedback mechanisms and engagement with tourists post-visit can offer insights into areas for improvement and potential for developing loyalty programs or incentives for repeat visits.

Addressing Infrastructure and Accessibility

Addressing the infrastructure needs identified in the stakeholder interviews is crucial for supporting the anticipated growth in tourism. Improving accessibility to key attractions, enhancing accommodation options, and ensuring the sustainability of developments are essential steps in making Karakalpakstan a more attractive destination.

In conclusion, the development of a sustainable and effective tourism marketing strategy for Karakalpakstan requires a multifaceted approach. By leveraging the region's unique cultural and environmental assets, enhancing its digital presence, and focusing on creating satisfying and sustainable visitor experiences, Karakalpakstan can carve out a distinct niche in the global tourism market. Continuous monitoring of market trends and tourist preferences will be essential for adapting strategies and ensuring the long-term success of Karakalpakstan's tourism industry.

Conclusion

This study has illuminated the tourism potential of Karakalpakstan, highlighting how its unique cultural and natural assets can be leveraged for sustainable tourism development. Through examining tourist preferences, market trends, and the competitive landscape, a strategic approach to marketing Karakalpakstan as an attractive tourism destination has been formulated. The significance of authentic cultural experiences and eco-tourism has been underscored, emphasizing the need for sustainability in the region's tourism growth.

The research enriches the discourse on sustainable tourism development in culturally and environmentally unique regions. It provides valuable insights into the preferences for sustainable and cultural tourism, laying the groundwork for marketing strategies that can capitalize on these interests to promote Karakalpakstan effectively.

Acknowledging limitations, the study's scope is defined by the perspectives of a specific subset of tourists and stakeholders, which may not capture the full spectrum of views. The dynamic nature of global tourism trends also suggests that preferences can shift, necessitating ongoing research to ensure relevance.

Further investigation into the impacts of tourism development on Karakalpakstan's cultural heritage and environment is essential for maintaining sustainable growth. Analyzing the real-time effectiveness of marketing strategies could provide deeper insights into tourist engagement. Additionally, exploring the role of technology in enhancing tourist experiences and operational efficiencies would offer valuable perspectives.

For policymakers and stakeholders, prioritizing sustainable infrastructure development is key to improving accessibility and minimizing environmental

impacts. Promoting cultural heritage through community-involved tourism programs can ensure authentic experiences for visitors and tangible benefits for local populations. Enhancing digital marketing efforts to share Karakalpakstan's unique stories will help attract a wider audience. Establishing quality standards for tourism services is crucial to maintaining the integrity of the region's cultural and natural resources amid growing visitor numbers. It is also important to continuously monitor the effects of tourism development, adapting strategies as necessary to address challenges and ensure long-term sustainability.

In sum, Karakalpakstan's blend of cultural richness and environmental narratives offers a solid foundation for a sustainable tourism industry. A strategic focus on authentic, sustainable tourism offerings, complemented by effective digital marketing, can position Karakalpakstan as a distinguished destination. The role of policymakers and industry stakeholders is pivotal in navigating this development, aiming to establish Karakalpakstan as a beacon of sustainable tourism in Central Asia.

References:

1. Tussupova, K., Hjorth, P., Moravej, M. (2020). Drying lakes: A review on the applied restoration strategies and health conditions in contiguous areas. Water.
2. Abdullaeva, M. (2019). Urban development in sustainable future concept. Sustainable Future & Good Governance: Conceptual.
3. Azizbek, K., Tursunalievich, A. Z., Gayrat, I., et al. (2020). Use of gravity models in the development of recreation and balneology. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt.
4. Saidmamatov, O. (2022). The role of the cluster approach for ecotourism development in Aral Sea region of Uzbekistan. Экономика и туризм.
5. Roxatalievich, S. B., Xakimovich, A. R., Mamadjanovic, Y. K. (2020). The results of the assessment of the investment potential of the regions of the Republic of Uzbekistan. European Journal of Economic Studies.
6. Baxytovna, J.I. (2021). Development of tourism in the republic of Karakalpakstan. Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. Retrieved from indianjournals.com
7. Kerimbergenovich, at el., (2020). Ecotourism development in the Republic of Karakalpakstan: Historical places and protected areas. Journal of Critical Reviews. Retrieved from academia.edu
8. Nazarov, M. I., at el., (2020). Development of tourism in Uzbekistan and cultural-historical tourist resource potential of Kashkadarya region. Journal of Hospitality & Tourism. Retrieved from researchgate.net
9. Gansauer, F. (2021). Marketing of Community-Based Tourism: A case study of Central Asia. Retrieved from diva-portal.org
10. Mamarajabovna, A. Z. (2021). Modern concept of tourism development in Surkhandarya region. Journal of Innovations on Tourism Studies. Retrieved from cajitmf.centralasianstudies.org

11. Odilovich, R. Z. (2022). The goals and strategies of the strategic plan in the development of the Samarkand tourist destination of the Republic of Uzbekistan. Journal of Hunan University Natural Sciences. Retrieved from johuns.net

12. Sergeyeva, A., at el., (2022). Development of Cross-Border Tourism in Accordance with the Principles of Sustainable Development on the Kazakhstan-Uzbekistan Border. Sustainability. Retrieved from mdpi.com

13.Maralbayeva, S. M., at el (2021). The Destination Life Cycle Concept in Developing a Tourist Brand. Case of Mangystau of Kazakhstan. Journal of Tourism Management & Tourism. Retrieved from ceeol.com

14. Khamidova, F., & Sayfullaev, J. (2020). Tourism potential of the Republic of Uzbekistan and opportunities for its development. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. Retrieved from ijmmu.com

15. Misirov, s., herrera, j., & Young, j. J. I. (Date not provided). Global Development Strategies for Cultural Tourism of Uzbekistan. Retrieved from academia.edu

Sobirova Muxlisa Sherali qizi,
Xalqaro turizm fakulteti
MTXT-10 guruhi 2-bosqich talabasi

HUDUDIY SANOAT TARMOQLARINING IQTISODIYOTDA TUTGAN O‘RNI

Annotatsiya. *Maqolada mamlakatimiz iqtisodiyotida sanoat tarmoqlarining o‘rni, sanoat turlari, hududlarda sanoatni rivojlantirish choralari, sanoat sohasi bilan bog‘liq muammolar va uning yechimlari, xulosa va takliflar keltirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Sanoat, sanoat turlari, sanoat inqilobi, sanoat avtomatizatsiyasi, sanoat 4.0,.*

Kirish. Bugungi globallashuv davrida mamlakat iqtisodiyoti va aholi bandligida *sanoat* juda katta o‘rin tutadi. Sanoat tarmoqlarini isloh qilish, tarkibiy o‘zgartirish va diversifikatsiyalash dasturlarining amalga oshirilishi, moddiy-texnika bazasini mustahkamlanishi, respublika sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishiga zamin yaratdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshchiligida sanoatni rivojlantirish hamda qo‘shimcha zaxiralarni aniqlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. 2023-yilgacha bo‘lgan davrda bu sohaga zarur sharoit yaratish maqsadida so‘nggi yillarda 19 ta erkin iqtisodiy zona va 400 dan ziyod kichik sanoat zonasi tashkil etildi, ularning infratuzilmasiga 10 trillion so‘m yo‘naltirildi. Shuningdek, to‘qimachilik, kimyo, qurilish materiallari, charm, farmatsevtika, elektr texnikasi kabi tarmoqlarni “drayver”ga aylantirish uchun 3 milliard dollarlik moliyaviy resurslar ajratildi. Sanoatni xomashyo bilan ta’minlash uchun geologiya-qidiruv ishlari 3 barobar ko‘paytirilib, 600 tadan ziyod yangi kon aniqlandi. Natijada oxirgi besh yilda sanoat korxonalari soni 2 barobar ko‘payib, 100 mingtaga yetdi, ishlab chiqarish hajmi 1,4 baravarga ko‘paydi. Bu hududlar rivojiga ijobiy ta’sir qilmoqda. Jumladan, Jizzaxda ilgari bo‘lmagan qurilish materiallari, avtomobilsozlik, oziq-ovqat sanoati kabi yangi tarmoqlar paydo bo‘ldi. Birgina qurilish

materiallari bo‘yicha 220 ta loyiha ishga tushirilib, viloyat sanoatida bu sohaning ulushi 20 foizdan oshdi. Samarqand, Sirdaryo, Namangan va boshqa hududlarda metallni qayta ishlash bo‘yicha 19 ta yirik loyiha amalga oshirilgan. Namanganda tashkil etilgan 54 ta yangi kichik sanoat zonasida 2022-yilda 3 trillion so‘mlik mahsulot ishlab chiqarilgan. Kimyo sanoatida oxirgi uch yilda ishlab chiqarish hajmi 1,5 baravarga, eksport esa 2 baravarga oshgan. Shu bilan birga, ayrim hududlarda natijalar imkoniyat darajasida emas. Xususan, 2022-yilda Navoiy, Buxoro va Toshkent viloyatlarida sanoat o‘sishi ko‘ngildagidek bo‘lmagan. Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Farg‘ona va Xorazmda ip-kalavani qayta ishlash darajasi pastligicha qolgan. Namangan, Samarqand va Navoiyda oziq-ovqat, charm-poyabzal, mebel ishlab chiqarish salohiyati yetarlicha ishga solinmagan. Shu bois yig‘ilishda joriy yilda sanoatni rivojlantirish, sohaga investitsiyalarni ko‘paytirish va zaxiralarni ishga solish chora-tadbirlari muhokama qilindi. Davlatimiz rahbari tomonidan sanoat uchun yangi imkoniyatlar va qo‘shimcha moliyaviy resurslar berilishi ta’kidlab o‘tilgandi.

Birinchi imkoniyat – bank normativlari qayta ko‘rib chiqilib, tijorat banklarida korxonalarga kredit ajratish uchun qo‘shimcha 55 trillion so‘m resurslar ta’minlanadi. Bu – bitta tumanda o‘rtacha 20 million dollarlik investitsiyaga qo‘shimcha manba, degani.

Ikkinchi imkoniyat – 2023-yilda sanoat zonalari va yirik investitsiya loyihalari infratuzilmasi uchun 1,7 trillion so‘m yo‘naltiriladi. Shuningdek, “G‘ijduvon” va “Qo‘qon” erkin iqtisodiy zonalari hududi kengaytiriladi. Qoraqalpog‘iston va Qashqadaryoda “Urgut” erkin iqtisodiy zonasining filiallari tashkil etiladi.

Uchinchi imkoniyat – 2023-yildan boshlab, iqtisodiy rivojlanishi orqada bo‘lgan to‘rtinchi va beshinchi toifadagi 60 ta tumanga 27 turdagi soliq imtiyozi, subsidiya va preferensiyalar berilganidir.

To‘rtinchi imkoniyat – gilamchilik, uy tekstili, charm va zargarlik tarmoqlari uchun taqdim etilayotgan yengilliklar. Unga ko‘ra, 2023-yilda to‘qimachilik loyihalariga qo‘shimcha 300 million dollar yo‘naltiriladi. Charm-poyabzal sanoatida 200 dan ortiq turdagi import xomashyo bo‘yicha bojxona imtiyozlari uch yilga uzaytiriladi. Zargar tadbirkorlarga xomashyoni chegirma bilan sotib olish imkoniyati hamda soliq, bojxona va bank imtiyozlari beriladi.

Prezidentimiz bu imkoniyatlarni aholi va tadbirkorlarga yetkazib, joylarda loyihalarni ko‘paytirish zarurligini ta’kidlaydi. Sanoat zonalarida 1 ming 264 ta loyiha ishga tushirilishi aytildi. Shuningdek, Navoiy viloyatida 6-gidrometallurgiya zavodini hamda Olmaliqda 3-mis boyitish fabrikasini ishga tushirish, Andijonda zamonaviy quyuv sexini va Chirchiqda qishloq xo‘jaligi mashinasozlik klasterini to‘liq quvvatga chiqarish ham muhim vazifalardan biri ekanligi ham aytib o‘tildi. Mutasaddilarga sanoat kooperatsiyasini kengaytirib, 6 milliard dollarlik mahalliylashtirish loyihalarini amalga oshirish, hududiy investitsiya dasturlariga kiritilgan 3 mingga yaqin loyihalarni vaqtida ishga tushirish bo‘yicha topshiriqlar

berildi. Umuman, barcha manbalar evaziga 2023-yilda sanoatni 14 foizga oshirish imkoniyati borligi ko‘rsatib o‘tilgan[1].

Sanoat so‘ziga qisqacha ta’rif beradigan bo‘lsak, xom ashyo, material, yoqilg‘i, energiya va boshqa mahsulotlar ishlab chiqaruvchi yoki aholiga xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar majmuasiga aytiladi. Sanoat xalq xo‘jaligining muhim sohasidir. Sanoat tarmoqlari turli xil bo‘lishi mumkin va har birining o‘ziga xos xususiyatlari va faoliyat sohasi mavjud. Quyidagi kuchli sanoat tarmoqlari turli xil bo‘lishi mumkin:

1. Metalurgiya sanoati: Bu tarmoq metaldan maxsus mahsulotlar ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi, masalan, temir, aluminiy, mis, qog‘oz, plastik va boshqa metallar.

2. Kimyo sanoati: Kimyo sanoati kimyoviy moddalar ishlab chiqarish va ularni qo‘llash bilan shug‘ullanadi. Bu tarmoqda kimyoviy moddalar, plastiklar, polimerlar, oziq-ovqat mahsulotlari, dori-darmonlar va boshqa kimyoviy mahsulotlar ishlab chiqariladi.

3. Mashinasozlik sanoati: Bu tarmoq mashinalar, avtomobillar, texnikalar va boshqa transport vositalarni ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi.

4. Elektr energiya sanoati: Elektr energiya sanoati elektr energiyasini ishlab chiqarish va tarqatish bilan shug‘ullanadi. Bu tarmoqda elektr stantsiyalar, elektr energetika tarmoqlari va boshqa elektr energiyasini ishlab chiqarishga oid korxonalar faoliyat ko‘rsatadi.

5. Kiyim-kechak sanoati: Bu tarmoq kiyim-kechak mahsulotlarini ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi. Kiyim-kechak sanoati kiyim-kechaklar, to‘shaklar, sochiqlar va boshqa kiyim-kechak mahsulotlarini ishlab chiqaradi.

6. Qurilish materiallari sanoati: Bu tarmoq qurilish materiallari, misol uchun qoplamalar, keramika, steklo va boshqa qurilish materiallarini ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadi.

Bu faoliyat sohalari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, har birining o‘ziga xos texnologik jarayonlari va mahsulotlari mavjud. Sanoat tarmoqlari dunyoda iqtisodiy rivojlanishning muhim qismi hisoblanadi va ko‘plab sohalarda ish olib boradi.

Sanoat inqilobi, sanoat sohasidagi texnologik va ijtimoiy o‘zgarishlar to‘plamini ifodalovchi bir qator qonun, siyosat va boshqa tadbirlar. Bu inqiloblar, sanoat sohasidagi innovatsiyalar va yangiliklarni olib borish, avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalarni qo‘llash, yangi mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqishni rivojlantirish, sanoat tizimlarini toza energiya va resurslarni foydalanishga qaratish, va boshqa muhim o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi. Sanoat inqilobi, sanoat sohasidagi tadbirlar va faoliyatlar orqali sanoatni rivojlantirish va yangilashga yo‘l ochadi. Sanoat inqilobi, industriyalizatsiya va sanoatning o‘rni va ahamiyati o‘zgarishlarini anglatadi. Bu o‘zgarishlar tarixiy ravishda turli davrlarda sodir bo‘lgan, lekin asosan 18-19 asrlarda boshqa xil sanoat inqiloblari yuz berdi.

Birinchilari, 18-asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Angliyada industrializatsiya jarayoni boshlandi. Bu davrda texnologiyalar va mahsulot ishlab chiqarish usullari katta o‘zgarishlarga uchraydi. Bu jarayonning boshlang‘ich bosqichi “ mexanizatsiya” deb ataladi, ya’ni odamlar qo‘llashni bajarish uchun mashinalardan foydalanishga o‘tdi. Keyinroq, 19-asrning oxirida va 20-asrning boshlarida, Amerika Qo‘shma Shtatlarida va Yevropa mamlakatlarida sanoat inqilobi kuchli rivojlanish ko‘rsatdi. Bu davrda avtomobil sanoati, elektronika sanoati, telekomunikatsiya sanoati va boshqa sohalarda katta o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Sanoat inqilobi odatda tezroq rivojlanish davrida sodir bo‘ladi va iqtisodiy tizimda katta o‘zgarishlarga olib keladi. Bu o‘zgarishlar insonlarning hayotini o‘zgartiradi va yangi ish joylari yaratadi. Sanoat inqilobi jahon iqtisodiy tarixida muhim ahamiyatga ega bo‘lib kelgan va hozirgi kunda ham sanoat sohasidagi rivojlanishning asosiy sabablari bilan bir qator muhim o‘zgarishlarni olib kelmoqda.

Innovatsiyalar va texnologiyalar davrida, **sanoat avtomatizatsiyasi** ishlab chiqarish va ishlab chiqarish jarayonlarini inqilob qilish uchun ulkan salohiyati uchun mashhur so‘zga aylandi. Qo‘l mehnatidan farqli o‘laroq, sanoat avtomatizatsiyasi mashinalarga vazifalarni aniq va izchil bajarishga imkon beradi, natijada samaradorlik, tejamkorlik va samaradorlikni oshiradi.

To‘rtinchi sanoat inqilobi[2] – sanoatda raqamli texnologiyalar rivojlanish sababli 21-asrda texnologik, sanoat va ijtimoiy jarayonlarning tez o‘zgarishlarga sabab bo‘layotgan sanoat inqilobi hisoblandi. Bu atama 2015-yilda Jahon Iqtisodiy Forumi asoschisi va ijrochi raisi Klaus Shvab tomonidan ommalashgan va shundan beri ko‘plab iqtisodiy, siyosiy va ilmiy maqolalarda foydalanilgan. Shvabning ta’kidlashicha, sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar nafaqat samaradorlikni oshiradi, shu bilan birgalikda sanoat kapitalizmidagi sezilarli o‘zgarishlarni olib keladi [3].

Bugungi kunda sanoat sohasida ham bir nechta muammolar mavjud. Ular quyidagilardir:

- Texnologiyalar va avtomatlashtirish: Sanoat tarmoqlarida yangi texnologiyalar va avtomatlashtirishning qo‘llanilishi muhim muammolardan biridir. Sanoat korxonalarining texnologik yangilanishlar va avtomatlashtirish jarayonlariga qo‘llanilishi, ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtirish va sifatni oshirishga yordam beradi. Lekin ish orinlarini kamayishiga ya’ni ishsizlik sonini ko‘payishiga olib keladi.
- Kafolat va xavfsizlik: Sanoat sohasida kafolat va xavfsizlik muhim muammolardan biridir. Korxonalar uchun ishchi va texnikalarni xavfsizlikda qo‘llash, zahiralarni kamaytirish va ish o‘rinlarini kafolatlash muhimdir.
- Energiya iste’moli: Sanoat korxonalarining energiya iste’moli va energiya samaradorligi muhim muammolardan biridir. Energiya iste’molini kamaytirish,

energiya samaradorligini oshirish va alternativ energiya manbalari bilan ishlash sanoat korxonalarining keyingi bosqichada muhimdir.

• Ekologik muammolar: Sanoat tarmoqlari ekologik muammolar bilan ham yuzaga kelishi mumkin. Korxonalarning atrof-muhitni himoya qilish, zaharli moddalar to‘plashi va butun dunyoga zarar yetkazadigan o‘zgarishlarga qarshi kurashish muhimdir.

• Xalqaro savdo munosabatlari: Sanoat korxonalarining xalqaro savdo munosabatlari va eksport-import jarayonlari ham muhimdir. Xalqaro savdo munosabatlari o‘zgaruvchan bo‘lishi, eksport-import jarayonlari esa, sanoat korxonalarining rivojlanishiga ta’sir qilishi mumkin. Bu muammolar sanoat tarmoqlarida rivojlanishni cheklash va sanoat korxonalarining samaradorligini oshirishda kechikishlarni olib kelishi mumkin. Sanoat sohasidagi muammolar bilan kurashish, yangi yechimlar izlash va innovatsion yondashuvlarga ehtiyoj bor.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-yanvardagi sanoatni rivojlantirish hamda qo‘shimcha zaxiralarni aniqlash masalalari bo‘yicha viedoselektr yig‘ilishi hisobotidan.

2. Bai, Chunguang; Dallasega, Patrick; Orzes, Guido; Sarkis, Joseph (1 November 2020). “Industry 4.0 technologies assessment: A sustainability perspective” (en). *International Journal of Production Economics* **229**: 107776.

3. Philbeck, Thomas; Davis, Nicholas (2018). “The Fourth Industrial Revolution” (ing). *Journal of International Affairs* **72** (1): 17–22. ISSN 0022-197X

4. uz.wikipedia.org.

5. fiberroad.com/uz/resources.

6. lex.uz – rasmiy sayti.

Ibodulla Khotamov,
“Green” economy and sustainable business department,
Tashkent State University of Economics, Tashkent, Uzbekistan,
Salayeva Quvonchoy Rustam qizi,
Economics faculty,
EK-03 group 2nd course

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UZBEKISTAN

Abstract. *The paper analyzes the key factors driving the growth, the challenges, insights into the current state of tourism in Uzbekistan and offers recommendations for further development of the tourism industry.*

Key words: *infrastructure, eco-tourism, visa-free regime, international collaboration*

Introduction.

With its great historical, archeological, architectural, and natural treasures, Uzbekistan has exceptional potential for tourism. The country's diverse ecology, ranging from deserts to glaciers, mountains to steppes, gives the country great eco-tourism potential. The eco-tourism opportunities in Uzbekistan are plentiful and distinct. These include its eight state reserves (201.7 thousand hectares), three national parks (598.7 thousand hectares), biosphere reserve (68.7 thousand hectares), natural wildlife breeding center (158.9 thousand hectares), and ten natural monuments (3.7 thousand hectares). [1] Located on the ancient Silk Road, Uzbekistan has more than 4,000 historical and architectural sites, [2] a carefully saved and precious spiritual heritage, and over 7,000 historical monuments [3] These include famous ancient cities on the UNESCO World Heritage list, such as Samarkand, Bukhara, Khiva, and Shakhrisabz. Moreover, Uzbekistan is a country with strong Islamic roots. There are more than 160 historically important Muslim sites located in the country, and dozens of historical sites related to Sufism. Among these are the Mausoleum of Sheikh Zaynudin Bobo, Sheihantaur, the Mausoleum of Zangiata in Tashkent, the Bakhauddin Ensemble in Bukhara, the Bayan-Quli Khan Mausoleum, the Saif ed-Din Bokharzi Mausoleum, and many others. In addition, Uzbek cuisine and wine can attract gastronomic-related tourism.[1] Uzbekistan put considerable focus on developing tourism since gaining independence in 1991. An important initial step was the establishment of the national company "Uzbektourism" by Presidential Decree in 1992. Uzbektourism was responsible for developing a national model for tourism development; including coordinating tourist organizations, training, encouraging investment in the creation of a material and technical base, and sectoral infrastructure.[4]

Uzbekistan joined the United Nations World Tourism Organization in 1993. Supplementing this, a regulatory framework for tourism was adopted on August 20, 1999, based on the Law of the Republic of Uzbekistan. Uzbekistan Airways was also founded on January 28, 1992 by the President. Today Uzbekistan Airways is the second largest air company in the Commonwealth of Independent States (CIS) after Russia's Aeroflot.[5]The current trend of the tourism industry confirms the need to study the prerequisites, system analysis of the dynamics of tourism development, identifying preferences and expectations of tourists, timely correction and modernization of the system of measures, taking into account the existing realities and prospects, which served as the basis for this study. [6]

Literature review.

Sobirov.B writes that being a powerful catalyst for the socio-economic development of individual countries and regions, tourism ensures the inflow of foreign currency and investment, contributes to the rapid growth of related industries, helps to solve the employment problems of the population, improves the country's reputation in the world community. [7]

K. Pardaev and M. Sergio, argues that it is important to note here that the economic power of tourism is largely based on the multiplicative effect, which is quite large in tourism. Due to the multiplication effect, one job in tourism creates

seven new jobs in other industries and sectors related to tourism by a cooperative chain. Because of this, tourism can give a start to a qualitatively new stage in the development of many regions of the country, especially with great recreational opportunities. [8]. In addition, I would like to mention the research of Kanevsky I., Kuznetsova O. and Chirkina V, addressed to the role issue state in the development of tourism. Insufficient knowledge of modern tourism, additional economic studies are needed that will reveal the place of tourism in the domestic service sector, identify the signs, current problems and the most significant factors of its development, as well as determine the most comprehensive structure of national tourism.[6]

Methodology.

The paper examines the main drivers of growth and obstacles, provides an overview of the current tourism landscape in Uzbekistan, and suggests strategies for enhancing the industry's future development. The policy review was conducted by reviewing available official documents and reports. The most comprehensive data were obtained by reviewing tourism and travel industry conditions of Uzbekistan and were supplemented by observations from additional scientific literature and reports.

Results and discussions.

Tourism is one of the sectors Uzbekistan has sought to reform and revitalize since 2016. Its reform process aims to create jobs and new business opportunities; further the diversification and accelerated development of regions; increase incomes and living standards and quality of life, boost foreign-exchange earnings; and improve Uzbekistan's overall image and investment.[3] Uzbekistan held its first International Investment Forum on November 19-21, 2018 to expand international engagement in the sector and disseminate information about the country's tourism potential.

The International Touristic Center "Great Silk Road," which consists of eight hotels, a conference center, the "Eternal City" complex, an amphitheater, and other facilities has the capacity to serve up to 2 million tourists a year, opened in Samarkand in August 2023. The tourism sector was hit hard in 2020-2021 by the coronavirus pandemic, and hospitality service providers and other sector participants received state support in different forms. The number of foreign tourists visiting Uzbekistan almost tripled from 1.88 million in 2021 to 5.2 million in 2022 but has not yet returned to 2019's pre-pandemic level of 6.75 million. Uzbekistan's exports of tourism services reached $1.6 billion in 2022 and its targets for 2024 are 7 million foreign tourists and $2.5 billion in tourism exports. In February 2021, President Mirziyoyev allocated $100 million for tourism infrastructure development. The government subsidized the construction of three- and four-star hotels with at least 50 rooms to increase the total number of hotel rooms from 20,200 (2018) to 64,000 (2025). A presidential decree signed on July 27, 2023, extended until the end of 2026 subsidies for the construction of three-, four- and five-star hotels and royalties for well-known hotel brand franchises. Also, it lists investment projects worth $630.1 million for the sector's development. [9]

Visa Policy.

Uzbekistan's complicated visa application process was an obstacle to its efforts to develop tourism. To deal with the problem, Uzbekistan introduced on July 15, 2018, electronic visas for citizens from 77 countries, including the United States. A single or multiple entry visa is valid for 30 days. The cost of obtaining a single-entry electronic visa is $35 (a multiple-entry one is $50), and travelers must apply for the e-Visa at least three days before their trip. A visa-free regime exists for citizens from 65 countries visiting Uzbekistan for 30 days or less. Additionally, a bilateral visa-free regime has been established with Azerbaijan, Armenia, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan (up to 60 days), Moldova, Russia, Tajikistan (up to 30 days), and Ukraine. Uzbekistan and Japan issue visas without consular fees on a mutual basis.[10]

Transportation.

Uzbekistan is far from being well connected internationally or internally, making it difficult for tourists to travel to or within the country. Recognizing that most foreign tourists prefer taking airplanes, a 2018 presidential decree was published encouraging measures for "radical improvement of the civil aviation of the Republic of Uzbekistan." The government reorganized the state-run Uzbekistan Airways into two joint-stock companies — the airline Uzbekistan Airways and the airport operator Uzbekistan Airports. The maintenance, repair, and overhaul service provider Uzbekistan Airways Technics and 11 of the country's airports, are also being individually reformed into separate limited liability companies in order to clarify responsibilities and enhance efficiency.[11]Additionally, daily flight times were increased from 8.1 hours to 10.9 hours per aircraft due to the increase of flights and routes. Uzbekistan Airway has now opened air routes to 39 countries and 92 airports.

Besides airways, tourist buses and vans are well needed to improve the transportation network. The government has introduced 133 tourist buses and vans and more are needed. According to the "Concept of Development of Tourism Industry — 2025," published during the 2018 International Tourism Forum in Uzbekistan, the Uzbek government will expand its intercity bus service for the following routes: Tashkent-Samarkand-Bukhara-Khiva-Nukus,Tashkent-Gulistan-Tasjkent-Samarkand-Karshi-Termez, and Kokand-Fergana-Andijan-Namangan.[12]

Uzbekistan has great potential for an expanded tourism industry. As one of the focus areas for reform and economic expansion, tourism in the country has increase fivefold in over the last three years. While about 1 million tourists visited Uzbekistan in 2016, the figure rose to 2.7 million in 2017, and more than 5.3 million in 2018. The number of foreign tourists is expected to rise to 7 million by 2025, and the annual foreign currency earnings from foreign visitors will reach as much as $2 billion. [13]

Figure 1
Leisure spending -86.9%
Business spending – 13.1%

Leisure travel spending (inbound and domestic) generated 86.9% of total internal spending in 2022 (UZS18,875.0bn) compared with 13.1% for business travel spending (UZS2,854.0bn). Business travel spending is expected to rise by 9.6% pa to UZS9,718.2bn from 2023 to 2033. Leisure travel spending is expected to rise by 6.6% pa to UZS40,361.9bn from 2023 to 2033. [14]

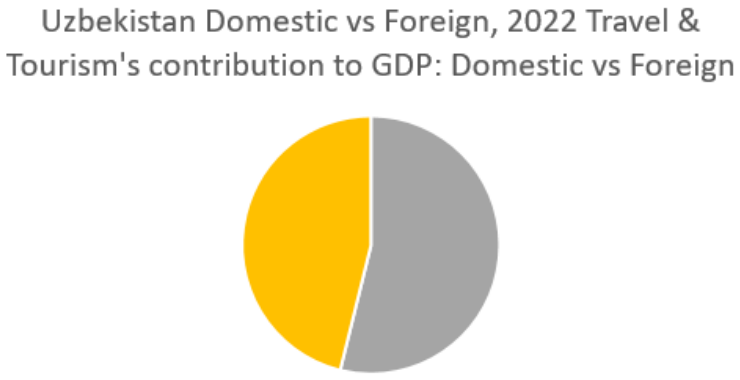

Figure 2
Foreign visitor spending 45.9%
Domestic spending 54.1%

Domestic travel spending generated 54.1% (UZS11,763.6bn) of total internal spending in 2022 compared with 45.9% (UZS9,965.4bn) for visitor exports (foreign visitor spending or international tourism receipts). Domestic travel spending is expected to rise by 7.2% pa to UZS26,985.0bn from 2023 to 2033. Visitor exports are expected to rise by 7.0% pa to UZS23,095.1bn from 2023 to 2033.[14]

Although Uzbekistan has made substantial efforts and launched numerous reforms to expand and improve its tourism industry as part of its program of economic growth, further actions are needed. The Uzbek government has addressed shortcomings inconveniences still connected with border procedures, transportation, and guest accommodations. Still, some support facilities and services require action by the government or private sector, especially given the role they play in attracting tourists or encouraging them to become repeat visitors. The Uzbekistan International Visitor Economy Survey 2014 by the World Tourism Organization, showed respondents frequently noted inconveniences. These included problems with the payments system (especially lack of access to cash via ATM), Internet problems (little access to Wi-Fi and slow speed), limited English translation of signage and tourist information at tourist attractions, and electricity outages.[15]Furthermore, as noted in an interview with a local tour guide conducted

by Silk Road New Observation News Agency, concerns about the wholesomeness of food products, the availability and quality of medical services, and the lack of clean, modern public restrooms are frequently cited.[16]

Conclusion and recommendations

Uzbekistan can enhance its tourism potential by strengthening its cooperation with other countries and international organizations. Additionally, Uzbekistan should explore its cultural and natural attractions, and invest in advertising to raise awareness about these sites. To properly utilize its tourism resources, Uzbekistan also needs to improve infrastructure construction, as well as foster entrepreneurship and other private-sector engagement to realize the country's tourism potential.

However, to boost its profits from tourism, Uzbekistan should fully support and utilize the private sector. The travel and tourism industry consists of a wide variety of commercial and noncommercial organizations that work together to supply products and services to tourists. To attract more investment to the sector, the first International Investment Forum in the Tourism Sphere took place in November 2018. It attracted more than 300 delegates, experts, and business leaders from 48 countries and regions, with discussions focusing on ways to expand international collaboration, investments, and methods of promoting tourism projects.[16] The involvement of international companies like Booking, Airbnb, and Trip Advisor have strongly improved the quality and convenience of traveling in Uzbekistan. Such involvement has also created more job opportunities. Airbnb also enrolled Uzbekistan into its 2019 trending destinations, which will attract more tourists. Efficient and effective advertising and informational campaigns are also important for attracting tourists. The government can open accounts on social-media platforms or invite world-famous tourist programs/personalities to work in Uzbekistan and introduce the country to foreign-media consumers. Recent years have seen the exponential rise of Chinese travelers around the world, who spent $277.3 billion in 2018.[17]To attract Chinese tourists in particular, Uzbekistan should pay attention to their local social media, including Weibo and WeChat, to place promotional material or advertisements on their biggest online travel service, Ctrip.

References:

1. Obidjon Khamidov. "New Stage of Tourism Development in Uzbekistan: Actual Problems and Perspectives. " World Science News. http://www.worldscientificnews.com/wp-content/uploads/2017/08/WSN-863-2017-134-149.pdf (retrieved July 17, 2019)

2. Embassy of the Republic of Uzbekistan to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. http://www. uzbekembassy.org/e/tourism_in_uzbekistan/

3. “Uzbekistan sees fivefold increase in tourism industry.” AzerNews. https://menafn.com/1098270663/Uzbekistan-sees-fivefold-increase-in-tourism-industry (retrieved July 18, 2019)

4. Musaev Husanboy Hasanovich. “Tourism in Uzbekistan:opportunities and new challenges.” https://cyberleninka.ru/article/n/tourism-in-uzbekistan-opportunities-and-new-challenges

5. Silk Road Destinations. About Uzbekistan. https://web.archive.org/web/20150402090252/http://en.silkroaddestinations.com/about-uzbekistan/ (retrieved July 17, 2019)

6. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/25_Kucharov_Ochilova.pdf

7. (Sobirov, B. (2018). The concept of the tourist economic zone. Case of Uzbekistan. World Scientifi c News.).

8. (Bobur, S. B., Obidjon, K., Pardaev, O. M., Sergio, R. R., Mukhammadkhon, S. B., & Bakhodir, N. M. (2015). The role of social media, user generated platforms and crowd sourcing in the development of tourism destinations. Journal of Hospitality Management and Tourism, 6(4), 30–38. https://doi. org/10.5897/JHMT2015.0144).

9. https://www.trade.gov/country-commercial-guides/uzbekistan-travel-and-tourism

10. Ministry of Foreign Affairs of The Reublic of Uzbekistan https://mfa.uz/en/consular/visa/ (retrieved July 18,2019)

11. “Record three million passegers opted for Uzbekistan Airways last year.” Russian Aviation Insider. http://www. rusaviainsider.com/record-three-million-passengers-opted-uzbekistan-airways-last-year/ (retrieved July 19, 2019)

12. International Investment Forum in the sphere of tourism http://investforum.uzbektourism.uz/en/ (retrieved July 19, 2019)

13. “Uzbekistan aims at a breakthrough in tourism development in 2019.” Travel Wire News. https://travelwirenews. com/uzbekistan-aims-at-a-breakthrough-in-tourism-development-in-2019-1266618/ (retrieved July 15,2019

14. https://assets-global.website-files.com/6329bc97af73223b575983ac/647f14cb29945e231c474e49_EIR2023-Uzbekistan.pdf

15. Uzbekistan Tourism Insight. World Tourism Organization http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/150910_uzbekistan_visitor_economy_survey_jc_final.pdf (retrieved July 19, 2019).

16. Tourism International Forum. Advantour https://www.advantour.com/uzbekistan/tashkent/exhibitions/tourism-investforum.html.

17. Oliver Smith. “The unstoppable rise of the Chinese traveller – where are they going and what does it mean for overtourism?” The Telegraph. https://www.telegraph.co.uk/travel/comment/rise-of-the-chinese-tourist/ (retrieved July 19, 2019).

M.Sh. Sobirova
TDIU magistratura talabasi

TURIZMDA TRANSPORT XIZMATLARINING AHAMIYATI

Annotatsiya. *Maqolada turizm industriyasida transport xizmatlarning o‘rni, transport vositalarining turlari, transport sayohatlarining shakllari, xizmat ko‘rsatish bilan bog‘liq muammolar va uning yechimlari, xulosa va takliflar keltirib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *Transport xizmatlari, transport turlari, transport sayohatlari, turizmda havo transporti, vakum tunellar.*

Kirish. Ma’lumki, bugungi kunda iqtisodiyot va sanoat tarmoqlari jadal rivojlanib bormoqda. Iqtisodiyotning yirik sohalaridan biri turizm sohasi ham eng jadal rivojlanib borayotgan sohalardan biridir. Turizmda xizmat ko‘rsatish asosan ikki turi ya’ni asosiy va qo‘shimcha xizmat turlariga bo‘linadi. Transport xizmati ham turizm bozorining asosiy xizmatlar qatoriga kiritiladi. Ammo ko‘plab transport korxonalari turizmga taalluqli bo‘lmagan ya’ni oddiy fuqarolarni, pochta va yuklarni ham tashiydilar. Chunki ma’lumki, turizm mavsumiy harakterga ega tarmoqlardan biri hisoblanadi. Turistlar tashrifi susayganda, transport korxonalarining ham daromadi tusha boshlaydi. Natijada transport korxonalari uchun muammolar tug‘ila boshlaydi. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida transport korxonalari boshqa tashish ishlarini ham amalga oshiradilar.

Turistlarga transport xizmatini ko‘rsatish – bu turizm industriyasining eng asosiy qismlaridan biri hisoblanadi. Demak, transport turizm industriyasining asosiy elementidir. Xalqaro va hatto milliy transport infratuzilmalariga bo‘lgan talab ko‘p sonli odamlarni samarali, tez va oqilona tarzda tashishni talab qiladi. Transport ijtimoiy sohaga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi va sayohatni ta’minlaydi. Transport sayohati – bu turli xil transport vositalaridan foydalanib ishlab chiqilgan yo‘nalishlar bo‘yicha turistlar guruhlarining sayohatidir.

Transport vositalarini umumiy holda uch guruhga bo‘lishimiz mumkin:

- Tashishning yer ustida olib yurish turlari bo‘yicha transport vositalari;
- Havo orqali tashish turlari bo‘yicha transport vositalari;
- Dengiz va daryo suvlari orqali tashish bo‘yicha transport vositalari.

Transport sayohatlari quyidagicha tasniflanadi[72]:

- harakatlanish yo‘nalishi (marshruti) bo‘yicha;
- foydalanilayotgan transport turi bo‘yicha;
- yo‘nalish trassasining qurilishi bo‘yicha;
- sayohatning muddati bo‘yicha;
- mavsumiylik bo‘yicha.

[72] Norchayev A.N., Umirova D.S.. ‘‘Turizmda transport xizmatlari”: O‘quv qo‘llanma. – T.: IQTISODIYOT, 2020. – 158 bet.

Turizm sohasida transport ta’minoti quyidagi o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

◉ u asosiy turistik xizmatlar sifatida turlarga qo‘shilib uning yordamida turistlarni bir joydan ikkinchi joyga olib borish va qayta olib kelish mumkin;

◉ transfer xizmatlarini ko‘rsatish ya’ni turistlarni kutib olish va kuzatib qo‘yish;

◉ tur-safar bo‘yicha dasturlashtirilgan tadbirlarga xizmat ko‘rsatish: ekskursion xizmat, dasturdagi tadbirlarga borish, atrofga tashrif byurish, yo‘nalish bo‘yicha ko‘chish;

◉ turga kiritilgan sayoxat davomida ijaraga beriladigan yengil avtomashina.

Aviatashuvlar boshqa transport vositalari bilan xizmat ko‘rsatishga nisbatan bir qancha o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Bu eng avvalo, ob-havo sharoitiga bog‘liqligi hamda samolyotlarning uchish va qo‘nish joylaridagi landshaft bilan bog‘liq. Bundan tashqari, harakatlanadigan tarkibdan foydalanish shart-sharoitlari aeroportlarni aholi yashaydigan joylardan tashqariga chiqarishga majbur qiladi va yo‘lovchilar bevosita uchishga tayyorgarlik ko‘rishi uchun ancha ko‘p vaqtni taqozo etadi. Shunga qaramay, aviatashuvlar o‘zining asosiy ustunligi- manzilga juda tez eltib qo‘yishi bilan yer usti va suv transporti bilan jiddiy raqobatlashadi. Lekin Respublikamizning ko‘pgina aeroportlarida haligacha hal etilmagan muammolar mavjud. Bulardan eng asosiysi yo‘lovchilarning samolyot bortiga chiqish va tushish vaqtida aeroportga to‘g‘ridan to‘g‘ri ulangan vakum tunellarning yo‘qligidir. Bu masala nafaqat sayyohlarga bundan tashqari boshqa maqsadlarda parvozga shaylanayotgan yo‘lovchilarga ham noqulaylik tug‘diradi.

Xalqaro turizmning ikki shaklida ya’ni chiqish va kirish turlarida ham transport tizimlaridan keng foydalanilishini hisobga olgan holda havo transportidan foydalanish statistikasini tahlil qiladigan bo‘lsak, ICAO ning yillik global statistik ma’lumotlariga ko‘ra, 2021-yilda jadval asosidagi qatnovlar bo‘yicha tashilgan yo‘lovchilarning umumiy soni 2,3 milliard kishiga oshgan, bu o‘tgan yilga nisbatan 28,1 foizga, jo‘nab ketganlar soni esa 2021-yilda 24,2 millionga oshgan. 19,2 foizga o‘sdi[73]. O‘zbekistonda transport turlari bo‘yicha yo‘lovchi tashish va yo‘lovchi aylanmasi:

1-jadval

Transport turlari bo‘yicha yo‘lovchi tashish va yo‘lovchi aylanmasi[74]

Ko‘rsatkichlar	2019	2020	2021	2022	2023^{Q1}	2023^{Q2}	2023^{Q3}	2023^{Q4}
Tashilgan yo‘lovchilar, mln.kishi	**6 025,1**	**5 295,9**	**6 029,7**	**6 245,3**	**1 447,5**	**3 008,1**	**4 672,4**	**6 452,0**
temir yo‘li	22,9	6,2	7,9	9,0	2,5	4,9	7,4	9,7

[73] https://www.icao.int/sustainability/WorldofAirTransport/Pages/the-world-of-air-transport-in-2021.aspx

[74] https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/services-2

avtomobil [1]	5 915,2	5 248,5	5 914,2	6 092,1	1 404,2	2 917,7	4 541,3	6 270,2
trolleybus	0,7	0,3	0,5	0,5	0,2	0,4	0,5	0,7
tramvay	3,8	1,2	2,3	2,9	0,8	1,7	2,6	3,4
metropoliten	79,2	38,8	101,8	136,7	38,7	81,0	117,0	162,7
havo yo‘li	3,2	0,9	3,0	4,1	1,1	2,4	3,6	5,3
Yo‘lovchi aylan-masi, mlrd. yo‘lovchi-km	**140,1**	**118,3**	**137,0**	**146,5**	**33,9**	**71,4**	**110,9**	**152,7**
temir yo‘li	4,4	1,8	3,1	3,6	1,0	1,9	3,0	3,9
avtomobil [1]	124,1	113,2	127,9	131,0	29,6	62,4	96,7	133,8
trolleybus	0,02	0,01	0,01	0,01	0,004	0,01	0,01	0,02
tramvay	0,02	0,004	0,01	0,01	0,003	0,01	0,01	0,01
metropoliten	0,6	0,3	0,7	1,0	0,3	0,6	0,9	1,2
havo yo‘li	11,0	3,0	5,3	10,9	3,0	6,5	10,3	13,8

Yuqorida keltirilgan jadvalga qaraydigan bo‘lsak, yildan yilga deyarli barcha transport vositalarida yo‘lovchilar soni o‘sishi kuzatilmoqda. Bu o‘rinda avtomobil transport vositasi yetakchilik qilayotgan bo‘lsa, temir yo‘l transporti hamda metropoliten, havo transporti keyingi o‘rinlarni egallab turibdi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa sifatida shuni aytishimiz kerakki, bugungi kunda turizm sohasining jadal rivojlanishida transport xizmati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Eng qulay va vaqtni tejaydigan transport vositasi bu – havo transporti hisoblanadi. Ushbu transport vositasidan foydalanishda yo‘lovchilar uchun yanada mukammal qulayliklar yaratish maqsadida, respublikamizning barcha mahalliy va xalqaro aeroportlariga vakum tunellar barpo etilsa, nafaqat turistlar balki aholiga ham qulay shart-sharoit yaratgan bo‘lamiz. Bundan tashqari O‘zbekiston hududlariaro ichki aviareyslar sonini “ Low coster” tizimi asosida ko‘paytirish hamda hududlar ma’muriy markazlarini yagona transport bog‘lamasi orqali birlashtiruvchi tezyurar temir yo‘l tarmog‘ini yaratish ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. Norchayev A.N., Umirova D.S.. ‘‘Turizmda transport xizmatlari”: O‘quv qo‘llanma. – T.: IQTISODIYOT, 2020. – 158 bet.
2. O‘zbekiston Respublikasi Turizm to‘g‘risidagi Qonuni.
3. www.scopus.com – Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi.
4. www.cer.uz – Iqtisodiy tadqiqotlar markazi sayti.

5. www.uzbektourism.uz – O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi rasmiy web-sayti.
6. www.stat.uz/uz – O‘zbekiston Respublikasi statistika agentligi rasmiy sayti.

Akhmadjanova Mukhtasarkhan Anvar qizi ,
Tashkent State University of Economics
1st year master's student of the Faculty of International Tourism

TRAINING OF QUALIFIED PERSONNEL IN THE FIELD OF TOURISM AND DEMAND FOR IT

Annotation. *This article discussed the demand for qualified personnel in tourism and their training. And the requirements set for them were clarified and this article was enriched with the necessary information.*

Key word: *human factor, crucial issue, outcome, objective introduction, mental capacity, verbosity.*

First and foremost, the effectiveness of collaboration in the tourism sector is strongly correlated with the caliber of its execution and employee development. Travel The person—the "human factor"—is the foundation of personnel in the field, and the evolution of this factor is tied to the advancement of the educational domain. It is stable, in fact, to examine the topic of employee training in the tourism industry in light of progress. This is still a crucial issue in the modern world. To begin with, some staff members should receive training in tourist management in order to help the hotel reach its objectives and establish the best possible environment for proactive, thoughtful, and innovative work. The goal is to steadily influence the team in all directions. Therefore, employees of tourism-related businesses may be managed in accordance with either of the three meanings. The most important thing is that they all cooperate within a single production or service system to attain the desired outcome. The goal of studying personnel in the tourism industry is actually to form their enthusiasm for leadership and organizational activities, as well as to teach them the intricacies of organizing the activities of employees in tourist enterprises and how to solve the problems that arise in this process.

The following issues need to be resolved in order to reach the goal:

- managing staff in tourism businesses under market economic conditions;
- emphasizing the importance of people;
- organizing and managing employee innovation in terms of service and profession;
- labor ethics, protecting worker safety and tourism businesses;
- putting such ideas into practice as organizing staff management on a scientific basis;
- developing adequate personnel knowledge and skills, etc. The most valuable resource in tourism businesses is labor, which is in high demand. As a result, they

oversee these potent resources, carry out coordination duties, and greatly aid in the process of development via their management system and business practices. In numerous tourism ventures, considering workers as an assistant component of the venture, they are not given satisfactory consideration in their administration. Since in tourism endeavors, representatives are an fundamentally portion of the venture, the ultimate item, and for this the undertakings charge clients. For illustration, a guest in a lodging isn't as it were for settlement, security, cleanliness, but moreover a inn moreover pays for the consideration of his workers.

At the same time, awesome work has been worn out the field of tourism in our nation with respect to the training of work force within the field of tourism. Universal staff preparing within the field of benefit, tourism and hotel business and administration, making strides the work force preparing framework in this field, expanding its efficiency comprehensive work was carried out. The method of guaranteeing a coordinate association between the offer of instructive administrations within the preparing of financial staff and the economy's require for these staff, its scale and extents will alter due to the move of the national economy to the way of inventive improvement.

Nowadays, there are a number of necessities for work force working within the field of tourism is put. In specific, the mental capacity of faculty has the taking after positive qualities.

will be:

- mental;
- the capacity to think uniquely;
- state of mind to the activities of the chief;
- level of considering;
- the capacity to arrange.

The staff's discourse fashion will have the taking after characteristics:

- cleverness;
- verbosity;
- express his supposition clearly;
- talking culture.

And the obligations of an worker working within the field of tourism execution is decided by:

- the potential he had when he came to the company;
- professional instruction gotten at the undertaking;
- his physical and mental condition;
- the assessment of the representative from the undertaking. The nature of staff administration is the effectiveness of the commerce and its specifics ought to decide the accomplishments of its individuals. This is often from the otherworldly environment and work it is fundamental to consider the advantage that

does not feel fulfillment. Administration of representatives sensible arrangement of benefit, worker behavior, skills and productivity of the undertaking features a positive impact on the movement.

In spite of the fact that there are right now more than 100 callings within the field of tourism, but the request for different pros in this field has not however been completely met. The improvement of cutting edge Web advances within the field of tourism from workers that they know this field well and are unused within the course of their work exercises reservation systems require the utilize of inventive innovations. Within the long-term point of view of tourism undertakings, the head of trade from representatives expanding consideration to extend the productivity of use as a methodology.

◉ In later a long time, the forms related to labor assets have been before their exercises a parcel is being composed almost their issues, rights and future. Faculty choice and arrangement procedure, faculty preparing, repreparing and advancement procedure, as well as representative labor. The procedure of inspiration of action is one of the important strategies of undertakings is considered. A complex technique of utilizing inside assets may be a corporate culture in agreement with the arrangement, basically to pull in the opportunity of their laborers is aiming. Applying a complex framework of worker improvement in a visitor undertaking suitable since it gives the taking after openings: organization of steady control of the quality and capability level of workers, their making a database around the composition and capabilities;

◉ preparing of representatives amid the complete working period;
◉ creation of teaching-methodical materials and their sound utilize;
◉ choice of work force and arranging of their development;
◉ to form sound administration choices on faculty issues
◉ arrangement of essential data on the premise of staff quality evaluation;
◉ giving them significant counsel on career development, etc.

Tourism as a way to extend the competitiveness of tourism administrations:

◉ requires the advancement of a venture for the ideal choice of faculty in undertakings. This work profile, i.e., necessities for enlisting unused workers as part of the venture it is vital to create a complex, the vital information required for this and it is fundamental to clearly show aptitudes, involvement and capabilities. Choice of representatives in traveler undertakings is carried out concurring to the taking after method is expanded:

◉ think about individual reports of candidates;
◉ analyzing the photo of the candidates;
◉ offer to type in an paper almost his work in a tourism undertaking;
◉ to begin with meet;
◉ a test or a moment meet, with a bunch of company supervisors organize an meet. And within the handle of selecting representatives, the taking after questions ought to be replied will be:

◉do the candidates have adequate information and abilities?
◉ adequately propelled?

◉to what degree do the candidates compare to the undertaking?

Assessment criteria ought to be utilized when selecting workers. In this. It is essential to pay consideration to the taking after:

◉ education and encounter within the field of benefit;
◉ behavior;
◉ objective introduction;
◉ mental capacity;
◉ way of talking.

The competitive advantage of the administrations advertised within the traveler venture can be accomplished as it were by expanding the part of work force potential, the capability of each part of the group, taking obligation and acting in non-standard circumstances. For this, the “revolution” strategy of preparing, i.e. moving representatives to diverse positions in a flat heading, moreover gives a great result. Recognizing the significance of social issues of the tourism trade, it is vital to move from the vital perspective of work force issues to the technique of their execution. The victory of staff administration is accomplished by working difficult to actualize a comprehensive program of preparing and advancement of tourism benefit representatives. Within the improvement of the work force preparing framework, the national staff training program is considered the most administrative archive, and one of the measures to guarantee the execution of the program is the improvement and execution of viable instruments for the integration of education with science and generation, which serves to extend the quality of instruction. moreover serves as an vital figure. The work force preparing framework has been in a general sense changed and is utilized as the premise of higher instruction administration technique is performing assignments. Inside the system of this program, the encounters of remote nations on work force preparing were collected and measures were created for their viable utilize in our republic. Approaches to examining representatives in remote nations on the basis of this, relations with faculty, i.e. representatives who will work within the future, have progressed in Awesome Britain, the USA, Japan and France. Moreover, the strategy and standards of personnel administration were created. Based on the encounters of created nations, the prerequisites for faculty within the field of tourism have been shaped. Nowadays, these prerequisites are in turn positive and can be negative. These prerequisites are isolated into signs and criteria based on zones such as the intellectual capacity of faculty, the way of talking, and the capacity to perform proficient tasks.

References:

1. Sojida Akhtam kizi Sunnatova Master’s degree from the University of World Economy and Diplomacy (article)

2. https://uza.uz/oz/posts/ozbekistonda-turizm-sohasida-kadrlar-masalasida-muammolar-bormi_530273

3. https://academicwriting.sbs/research-proposal/personal-statement-tourism-management
4. https://cyberleninka.ru/article/n/personnel-management-in-the-field-of-tourism
5. Alieva M.T. “Turistik mamlakatlar iqtisodiyoti” darslik, Toshkent, TDIU 2009 yil, 146 bet.
6. https://luxurytraveldiva.com/what-is-personal-selling-in-tourism/

Усманова Азиза Бахтиер кизи,
Магистр 1-курса группы МЕКП-21 факультета “ Экономика” ТГЭУ
Худайназарова Азиза Пирназар кизи,
Магистр 1-курса группы МЕКП-21 факультета “ Экономика” ТГЭУ
И.Б. Захарова,
К.ф.н., доцент кафедры “ Зеленая экономика” ТГЭУ

ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. *Целью статьи является рассмотрение особенностей инвестиционной политики Узбекистана в сфере туризма, выявление проблем и перспектив развития отрасли. В статье обсуждаются основные тенденции в туристической деятельности, проанализированы официальные статистические данные о туристическом потоке и экономических показателях эффективности деятельности туристической сферы, а также описываются текущие и планируемые инвестиционные проекты в сфере туризма.*

Ключевые слова: *туризм, туристическая индустрия, туристический поток, инвестиции, Узбекистан, инвестиционный проект.*

Введение.

За последнее десятилетие сфера туризма для многих стала занимать все более значимое место в экономике. Узбекистан не стал исключением и все активнее наращивает свой потенциал в туристической отрасли. Именно поэтому в последние годы внимание к развитию туристической индустрии в стране усиливается, а многочисленные исследования и статистические данные объективно отражают динамику этого процесса.

С учетом необходимости развития туризма для Узбекистана с целью создания положительного международного туристического имиджа, важного источника доходов и источника создания новых рабочих мест, анализ текущего состояния и перспектив развития туристической отрасли представляет актуальный интерес для научного и практического сообщества. Представленный обзор, на основе доступных данных и уже

проведенных специалистами исследований, пытается определить зоны дальнейшего развития для повышения экономической эффективности и социального рейтинга туристической сферы Узбекистана.

Согласно статистическим данным план инвестиционных проектов, предназначенных к реализации отечественными и зарубежными предпринимателями в сфере туризма в Узбекистане в 2021-2024 годах составил 9.442 трлн. сум. [1]

Сфера туризма всегда была привлекательна как для узбекских, так и зарубежных инвесторов Согласно данным министерства туризма и культурного наследия РУз в стране запланировано воплотить в жизнь около 90 разнообразных проектов. При этом прямые и иностранные инвестиции в эти проекты составили 739.5 млн. долларов США. Реализация проектов предполагает строительство 66 отелей с общим количеством номеров – до 3600 и более 7000 койко-мест, должно быть открыто более 10 торгово-развлекательных центров, построено 9 зеленых парков с аттракционами и открыто три центра ремесел. На сегодняшний день сформирован адресный список проектов и введен мониторинг. Большая часть запланированных проектов успешно реализована. За последние три года было построено множество частных гостиниц, от бюджетных хостелов до люксовых отелей, что позволяет каждому туристу найти подходящий под свой бюджет. В 2021 был открыт развлекательный парк “ Magic City”, не имеющий аналогов во всей Центральной Азии. Летом 2023 года было открыто крупнейшее гастрономическое пространство “ Food Mall”, где собраны лучшие кухни мира. В феврале 2024 года был открыт один из крупнейших торгово-развлекательных центров в Центральной Азии – “ Tashkent City Mall” с проходимостью до 100 тыс. человек в день. За прошедшие три года были запущены в действие такие парки, как, “ Yangi O‘zbekiston”, “ Central Park” и другие. Успешно завершено строительство масштабного проекта “ Amir-soy Resort”, который построен по самым последним технологиям и является самым современным в Центральной Азии и крупнейшим в Узбекистане. Для удобства посетителей в горном комплексе открыты гостиницы и рестораны национальной и европейской кухни.

Кроме выполнения задачи повышения международной туристической привлекательности Узбекистана и роста туристического потока, реализация этих проектов имела положительный социально-экономический эффект в виде создания новых рабочих мест. Так, только в Ташкенте дополнительно в сфере туризма было создано до 6500 новых рабочих мест. [2]

По данным Агентства Статистики при Президенте Республики Узбекистан в 2022 году Узбекистан получил от экспорта туристских услуг более 1.1 млрд. долларов США. По сравнению с 2021 годом прибыль от туризма выросла в более чем 3.7 раз. Всего услуги составляют 20% в общем объеме торгового экспорта Узбекистана. Их них на сферу туризма пришлось почти 40%

объема экспорта услуг. Таким образом, туризм принес стране почти 10% экспортной прибыли за 2022 год. [3] И эти объемы наращиваются каждый год хорошими темпами.

Что касается туристического потока, то, согласно данным Агентства Статистики при Президенте РУз, в 2022 году в Узбекистане в качестве туристов побывало более 3.6 млн. иностранных граждан. Из них 100 тыс. российских граждан приехало для отдыха, что в 3.5 раза больше туристов, традиционно приезжающих из Казахстана, имеющего непосредственную границу с Узбекистаном. За этот же год Узбекистан посетили более 11 тыс. россиян со служебными поездками, что значительно опередило турецких и казахских туристов с 7.1 и 7.3 тыс. соответственно. Таким образом, по сравнению с 2021 годом количество гостей выросло более чем втрое, но осталось ниже уровня допандемийного 2019 года, когда в страну приезжало 4.9 млн. человек.

Подавляющее большинство приезжающих, по-прежнему, составляют граждане стран СНГ. Лидером является Казахстан с 1.07 млн человек. На втором месте – Кыргызстан, третье место занимает Таджикистан с почти 1 млн. человек. Россия занимает четвертое место с 395 тысячами посетителей. Основной целью поездок является – посещение древних городов, и посещение родственников. Опросы, проведенные отраслевым министерством, показали, что Узбекистан попал в топ-10 направлений для поездок россиян на Новый год, что может стать новым успешным трендом для Узбекистана. [4]

Эксперты Института Макроэкономических и Региональных Исследований проанализировали основные результаты изменения туристического потока Узбекистана за 2023 год. В 2023 году поток зарубежных туристов увеличился почти в 3 раза по сравнению с 2021 годом на почти 5 млн. человек. В прошлом году Узбекистан вошел в список 50 лучших туристических направлений мира по версии американского онлайн-путеводителя “ Travel Lemming” и занял 9-е место. [5] Экспорт туристических услуг в 2023 году составил более 1830 млн. долларов США. В 2018 году этот показатель был 1041.1 млн. долларов США. В 2024 году ожидается значительное увеличение общего количества туристов, за счет чего экспорт туристических услуг достигнет 2000 млн. долларов США. [6]

В Узбекистане действует безвизовый режим для 91 страны мира, что создает благоприятные условия для роста потока туристов в страну. Реформы, реализованные в туристической отрасли, уже показывают высокий потенциал для ее развития, чему способствует увеличение количества инфраструктурных объектов и инвестиционные вложения.

Исследования Института макроэкономических и региональных исследований, посвященные внутреннему туризму, в котором участвовало 1282 респондента из всех регионов страны, показали, что почти 50% всех

туристических поездок совершаются в Ташкент (11.4%), в Ташкентскую область (10.6%), Бухару (9.4%), Самарканд (5.8%) и в Хиву (3.7%). Опрос показал, что 81,2% респондентов отметили, что путешествуют самостоятельно, 15,5% – организованно с места работы, 2,4% – посредством туроператоров, 56,8% – на личном автомобиле и 17.3% – поездом. [7]

В целях продвижения туристического потенциала республики и дальнейшего увеличения потока туристов выделены средства дипломатическим представительствам Республики Узбекистан в 28 зарубежных странах, а также обеспечено участие национальных туристических стендов и субъектов предпринимательства в 16 международных туристических ярмарок в течении 10 месяцев текущего года. В Узбекистане введена “ Инвестиционная виза” для инвесторов, внесших не менее 200 тыс. долларов США, дающая право оформления вида на жительство в Узбекистане сроком на десять лет. [8]

Таким образом, Республика Узбекистан проводит открытую, взаимовыгодную и конструктивную внешнюю политику, основанную на национальных интересах страны. Нынешняя внешняя политика Узбекистана формируется с учетом динамичных изменений в мире и регионе, а также масштабных реформ внутри страны.

Заключение.

В заключении следует подчеркнуть, что туризм играет важную роль в экономическом и социальном развитии Узбекистана. Растущий интерес к стране как туристическому направлению подтверждается статистическими данными о росте числа зарубежных посетителей и экспорте туристических услуг. Проведенный анализ показывает, что Узбекистан активно инвестирует в туристическую инфраструктуру, что способствует увеличению числа новых, нестандартных туристических объектов и повышению качества сервиса для гостей. Планируемые проекты и реализованные реформы в этой области обещают дальнейший рост туристической индустрии и увеличение ее вклада в экономику страны. Важным направлением должно стать развитие внутреннего туризма и создание условий для межрегиональных поездок и комфортного отдыха узбекистанцев. Введение безвизового режима для множества стран и упрощение визовых процедур будет способствовать увеличению числа иностранных туристов. В целом, развитие туризма в Узбекистане представляет собой перспективное направление, которое требует дальнейших усилий по улучшению инфраструктуры, качества услуг и продвижению страны как привлекательного туристического направления. Успешное развитие туризма будет способствовать укреплению экономики, созданию новых рабочих мест и расширению международного сотрудничества Узбекистана в сфере туризма.

Список литературы:

1. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi (uzbektourism.uz)
2. Uzbektourism.uz
3. stat.uz/ru/?preview=1&option=com_dropfiles&format=&task=frontfile.download&catid=391&id=2615&Itemid=1000000000000
4. Названы самые популярные у россиян страны для новогодних каникул – РИА Новости, 27.10.2022 (ria.ru)
5. 50 Best Places to Travel in 2023 (travellemming.com)
6. Внутренний туризм: текущая ситуация и возможности развития | Институт макроэкономических и региональных исследований (imrs.uz)
7. Внутренний туризм: текущая ситуация и возможности развития | Институт макроэкономических и региональных исследований (imrs.uz)
8. 864.pdf (norma.uz)

Rizoqulov Asilbek G‘ulom o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
iqtisodiyot fakulьteti EK-81-guruh talabasi

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TURIZM SOHASINING RIVOJLANISh TENDENTSIYASI

Annontatsiya. *Ilmiy maqolada O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasining rivojlanish tendentsiyasi, mamlakat iqtisodiyotining tarkibiy qismi bo‘lgan turizm sohasidagi o‘zaro munosabatlar tahlil etilgan. Shuningdek maqolada turizm sohasini rivojlantirish tendentsiyasining istiqboliga alohida e’tibor qaratilgan.*

Markaziy Osiyoning qoq markazida joylashgan O‘zbekiston qadimiylik va zamonaviylikni o‘zida mujassam etgan boy moddiy va nomoddiy merosni jamlagan maskan hisoblanib, bugungi kun tili bilan aytganda rivojlangan “ turizm industriyasi”ga ega mintaqa hisoblanadi. Ma’lumki, O‘zbekiston tarixiy qadamjolari ko‘pligi bo‘yicha dunyodagi yetakchi o‘n mamlakat qatorida turadi. Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xiva va Shahrisabz kabi qadimiy sivilizatsiya uchoqlari yodgorliklari butun dunyoda qadrlanadi. Bugungi kunga kelib yurtimizning boy ma’naviy-madaniy merosi va rang-barang tabiati ekoturizm, geoturizm, alьpinizm, ekstremal, madaniy turizm, baliq ovi, rafting kabi sayyohlikning zamonaviy turlari uchun qulay imkoniyat yaratmoqda.

O‘tgan yillar davomida mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirshga doir bir qancha huquqiy-normativ hujjatlarning qabul qilinishi va ushbu sohani rivojlantirishga oid ko‘plab islohotlarning amalga oshirilishi, sayyohlik yo‘nalishlarini kengayayotgani, transport kommunikatsiyalari va xizmat ko‘rsatish yaxshilanayotgani samarasida yurtimizga kelayotgan sayyohlar soni tobora ko‘payib borayotir. 2014 yilda mamlakatimizda sayyohlik xizmatlari hajmi 2013 yilga nisbatan 116 foiz, shunday xizmatlar eksporti 120 foizni tashkil etdi. Joriy

yilning yanvarь-iyunь oylarida yurtimizga kelgan xorijlik sayyohlar soni 950,7 ming kishini tashkil etib , o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 7 foiz o‘sdi .

Bu borada ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012-yil 10-oktyabrdagi “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori turizm va turistik infratuzilmasini taraqqiy ettirish, milliy turistik xizmatlarni xalqaro bozorlarga taklif etishda, uning xalqaro sayyohlik bozorida faol ishtirokini ta’minlashda, umuman, sohaning jadal rivojida navbatdagi muhim bosqichni boshlab berdi.

Darhaqiqat, mamlakatimizda sayyohlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida kadrlar tayyorlash masalasiga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti hamda qator kasb-hunar kollejlarida sayyohlik marketingi va menejmenti, xizmat ko‘rsatish, xalqaro turizm, mehmonxona xo‘jaligi va restoran ishi yo‘nalishlari bo‘yicha malakali kadrlar tayyorlanmoqda.Turizm sohasi bo‘yicha profetsional kadrlarni tayyorlash bo‘yicha “ O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi, AQSh, Buyuk Britaniya, Ispaniya, Frantsiya, Gretsiya, Italiya, Malayziya kabi mamlakatlarning oliy o‘quv yurtlari bilan yaqin hamkorlik qilib kelinmoqda.

Ta’kidlash joizki, Prezident Shavkat rahnamoligida O‘zbekistonda sayyohlik sohasi izchil rivojlantirilib borilmoqda va bu borada bir qancha islohotlar amalga oshirilayotganligi tufayli, sayyohlarning mazmunli hordiq chiqarishi uchun barcha sharoit yaratilganini guvohi bo‘lmoqdamiz. Raqamlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sayyohlik xizmatlari eksporti hajmi 13,6 % ga o‘sib ko‘rsakich 550,5 mln AQSh dollariga yetdi . 2015-yilga kelib O‘zbekistonda 1279 sayyohlik tashkiloti, jumladan, 548 mehmonxona, sayyohlik bazalari va kempinglar, 731 ta sayyohlik kompaniyasi faoliyat ko‘rsatgan va ushbu tizimni rivojlantirish uchun mamlakatimizda Jahon sayyohlik tashkiloti bilan hamkorlikda ko‘plab loyihalar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston ushbu tashkilotga 1993-yilda a’zo bo‘lgan. 2004-yildan buyon Samarqandda Jahon sayyohlik tashkilotining Buyuk ipak yo‘lidagi mintaqaviy markazi faoliyat ko‘rsatmoqda. O‘zaro hamkorlikda xalqaro sayyohlik yarmarkalari, anjumanlar va seminarlar tashkil etib kelinmoqda. 2014 yilning oktyabrь oyida Samarqandda o‘tkazilgan BMT Jahon sayyohlik tashkiloti Ijroiya kengashining 99-sessiyasi turizm industriyasi rivojida muhim qadam bo‘ldi. Ushbu tadbir O‘zbekistonning ulkan sayyohlik salohiyati va xalqaro miqyosdagi nufuzi tobora yuksalayotganin yana bir nomoyish etish imkonini berdi.

Xususan, O‘zbekistonda 1995 yildan buyon an’anaviy tarzda o‘tkazib kelinayotgan Toshkent xalqaro sayyohlik yarmarkasi mamlakatimiz turizm sanoatini rivojlantirishga katta hissa qo‘shmoqda. Jahon jamoatchiligini yurtimizning bu boradagi ulkan salohiyati bilan tanishtirish, xorijning sayyohlik kompaniyalari bilan hamkorlikni mustahkamlash va kengaytirishga xizmat qilmoqda.

2014-yilda BMT Jahon sayyohlik tashkiloti Ijroiya kengashining 99-sessiyasi Samarqandda o‘tkazilgani tasdig‘i bo‘ldi. Ma’lumki, O‘zbekiston Buyuk ipak

yo‘lini qayta tiklashning asosiy tashabbuskorlaridan biridir. Ayni paytda Buyuk ipak yo‘li mashhur brendga aylandi va butun Osiyo mintaqasi, jumladan, O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Mamlakatingizga kelayotgan sayyohlar soni tobora oshib bormoqda. O‘zbekiston hududida turli davrlar hamda sivilizatsiyalarga oid 7 mingdan ortiq tarixiy yodgorlik mavjud bo‘lib, ularning aksariyati YuNESKOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. Jahon sayyohlik tashkiloti ayni vaqtda ham “ O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi bilan hamkorlikda ko‘plab loyihalarni amalga oshirib kelayotir. O‘zbekistonda hamkorlikda o‘tkazib kelinayotgan xalqaro sayyohlik yarmarkalari, anjumanlar va seminarlar hamda an’anaviy “ Ipak yo‘lida turizm” Toshkent xalqaro sayyohlik yarmarkasi shular jumlasidandir. O‘zbekiston sayyohlik salohiyatini dunyoga yanada kengroq namoyon etish, tarixiy va madaniy yodgorliklarni asrab-avaylash va targ‘ib etishga oid qator qo‘shma loyihalarni amalga oshirish, mavjudlarini yanada takomillashtirishda ushbu yarmarka faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi.O‘zbekiston bilan Turkmaniston o‘rtasidagi aloqalar ko‘plab sohalar qatori sayyohlik yo‘nalishida ham izchil rivojlanmoqda. Turkmanistonda O‘zbekiston madaniyati va tarixiga qiziqish katta.

Ta’kidlash joizki, mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish maqsadida an’anaviy tarzda o‘tkazib kelinayotgan xalqaro sayyohlik yarmarkasining navbatdagisi “Ipak yo‘lida turizm” XXI Toshkent xalqaro sayyohlik yarmarkasi 2015 yil 5-7 oktyabrь kunlari bo‘lib o‘tdi.

“O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi va “Buyuk ipak yo‘li” reklama agentligi tomonidan BMT Jahon sayyohlik tashkiloti (YuNVTO) ko‘magida tashkil etilgan ushbu tadbirning ochilishida mamlakatimiz va xorijiy davlatlarning sayyohlik firma va kompaniyalari, mehmonxonalar vakillari, soha mutaxassislari hamda diplomatik korpus vakillari ishtirok etdi.

Toshkent xalqaro sayyohlik yarmarkasi sayyohlik sanoatining barcha zamonaviy yo‘nalishlarini qamrab olgan. Unda turoperatorlar, turagentlar, yirik tarmoqli mehmonxona majmualari hamda xususiy otellar, sanatoriylar, kurortlar, avtotransport kompaniyalari, aviatashuvchilar, global buyurtma tizimlari, turbiznes va boshqa sayyohlik xizmatlarining dasturiy ta’minotchilari, muzeylar hamda madaniy hordiq chiqarish va dam olish sanoati korxonalarining xizmatlari, sohaga oid zamonaviy texnologiyalar namoyish etilmoqda. Yarmarkada biznes, ekologik, sport va ma’rifiy sayohat, ekskursiya, kruiz, mehmonxona va restoran servisi, sohaga doir ko‘chmas mulk va sug‘urta, sog‘lomlashtirish, gastronomik turizm kabi yo‘nalishlarga oid bo‘limlar ish olib bordi.

2015-yilgi yarmarkada O‘zbekiston, AQSh, Buyuk Britaniya, Belьgiya, Germaniya, Ispaniya, Italiya, Frantsiya, Shveytsariya, Latviya, Rossiya, Polьsha, Slovakiya, Chexiya, Xitoy, Hindiston, Birlashgan Arab Amirliklari, Singapur, Vьetnam, Malayziya, Tailand, Turkiya, Dominikan Respublikasi, Isroil, Ozarbayjon, Turkmaniston, Qozog‘iston, Tojikiston kabi dunyoning 31 ta mamlakatlardan yetti yuzdan ziyod turizm tashkilotlari, firma va kompaniyalar vakillari ishtirok etdi .

Tad,ir qatnashchilari soni o‘tgan yillardagi tashrif buyuruvchilar sonidan sezilarli tarzda oshib 13 ming nafarni tashkil etdi.

O‘zbekiston o‘zining boy tarixi va madaniyati bilan turizmning rivojlanishi uchun yuqori imkoniyatlarga ega bo‘lib, O‘zbekiston hududida joylashgan 4000 ga yaqin moddiy-ma’naviy obida umumjahon merosining noyob namunasi sifatida YUNESKOning ro‘yxatiga kiritilgan. O‘zbekistondagi me’moriy yodgorliklarning ko‘pchiligi mustaqillik tufayli qayta ta’mirlanib, ushbu yodgorliklarning ko‘pchiligi XII-XX asrlarga taalluqlidir. Shu bilan birgalikda O‘zbekistondagi me’moriy yodgorlik orasida IV-IX asrlarga tegishli bo‘lganlari ham uchraydi. O‘zbekiston hududida undan ham qadimiyroq madaniy yodgorliklar saqlanib qolganki, bu dunyo sayyohlarining O‘zbekistonga bo‘lgan qiziqishini yanada orttiradi. O‘zbekistonda ibtidoiy va antik davrga tegishli bo‘lgan ko‘plab tarixiy yodgorliklar mavjud bo‘lib, bugungi kunda bu tarixiy yodgorliklardan turistik obyekt sifatida foydalanishga qaratilgan ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasining rivojlanish tendentsiyasi mamlakat taraqqiyotini ta’minlashga xizmat qiladi.

Худайбергенова Адолат Неъматуллаевна,
Научный руководитель старший преподаватель Мировая экономика
Якубов Жавлонбек Толкинбой угли,
студент факультета Бизнес Управление ТГЭУ Группа MO 41

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. *В последние дни марта наблюдается обнадеживающее восстановление индустрии туризма в Узбекистане. Загрузка гостиниц и отелей в Ташкенте составила 83,6%, а по всей республике — 70,8%. Это свидетельствует о положительных сдвигах в сфере туризма.*

Согласно оценкам Министерства туризма и культурного наследия, до конца года ожидается прибытие до 4,5 миллиона туристов в Узбекистан. Это связано с ростом числа иностранных граждан, посещающих страну. В марте 2022 года в отелях проживало 72 тысячи человек, что почти в два раза больше, чем в марте 2021 года.

Среди гостей Узбекистана, помимо внутренних туристов, значительную долю составляют граждане России, Казахстана, Таджикистана, Турции и других стран. Общее количество внутренних путешествий в стране также продолжает расти, достигнув 15 миллионов путешествий в 2021 году.

Узбекистан активно развивает туристские продукты, включая паломнический туризм и маршрут “Золотое кольцо”, который включает посещение старинных городов Бухары, Самарканда, Хивы и других. Страна также продолжает строить новые отели и гостиницы, что способствует развитию индустрии.

В настоящее время Узбекистан полностью открыт для зарубежных путешествий, и позитивные тенденции восстановления сферы туризма радуют как туристов, так и бизнес-сектор.

Важной вехой в летописи отечественного туризма стало вступление республики в 1993 году во Всемирную туристскую организацию ООН (ЮНВТО). В рамках сотрудничества с ней в 1994 году 19 странами мира была принята Самаркандская декларация о туризме вдоль Шелкового пути. В 1999 году была принята Хивинская декларация по туризму и сохранению культурного наследия, поддержанная ЮНВТО, ЮНЕСКО и Советом Европы. В 2002 году – Бухарская декларация по туризму вдоль Шелкового пути, которая подчеркивает преимущества устойчивого туризма и определяет конкретные шаги по стимулированию культурного и экологического туризма на этом направлении.

Более того, в знак признания особого места республики в мировой туристической индустрии в 2004 году в Самарканде был открыт региональный офис ЮНВТО по координации развития туризма на Шелковом пути. Следует отметить, что такой офис существует лишь в двух странах — в Японии и Узбекистане. Его основная функция — обозначение направлений в развитии не только регионального, но и международного туризма.

О возможностях нашей страны свидетельствует наличие свыше 7 тысяч объектов материального культурного наследия разных эпох и цивилизаций, в том числе включенные в Список объектов всемирного наследия ЮНЕСКО исторические центры Бухары, Хивы, Самарканда и Шахрисабза. Всемирно известные исторические памятники, современные города, неповторимая природа Узбекистана, уникальная национальная кухня, а также непревзойденное гостеприимство нашего народа притягивают любителей путешествий.

Усилиями руководства республики туристическая инфраструктура в последние годы поднята на довольно высокий уровень. В стране, в частности, успешно функционируют 1176 туристских организаций, включая 621 туроператора, 555 гостиничных хозяйств. Разветвленная сеть отелей на более чем 25 тысяч мест соответствуют современным международным стандартам.

За годы независимости благодаря поистине масштабным работам по строительству и реконструкции объектов инфраструктуры в Узбекистане 11 аэропортов получили статус международных гаваней. Современные комфортабельные самолеты Национальной авиакомпании “ Узбекистон хаво йуллари”, состоящие из авиалайнеров производства Boeing и Airbus, выполняют регулярные рейсы в более чем 40 городов стран Европы, Азии, Ближнего Востока и Америки. В 2016 году парк гражданской авиации страны пополнится двумя современнейшими “ лайнерами мечты” – BoeingDreamliner.

В последние годы в Узбекистане активно внедряются новые виды путешествий, в том числе экологический туризм. Наличие в республике заповедников, национальных парков, питомников, заказников, природных памятников, биосферного резервата превращает экотуризм в весьма перспективное направление.

Помимо этого, в нашей стране свое развитие получили геотуризм, медицинский туризм, а также альпинизм и рафтинг. В регионах строятся зоны отдыха и комфортабельные инфраструктурные объекты. К примеру, в спортивно-оздоровительных центрах “ Чимган”, “ Бельдерсай” и “ Чарвак”, расположенных в Ташкентской области, созданы необходимые условия для занятий горнолыжным и другими зимними видами спорта. Здесь построены горные трассы разных типов протяженностью от 300 до 3 тысяч метров. Отдыхающие могут подниматься по канатной дороге с помощью специального подъемника.

В Узбекистане набирает популярность и гастрономическое направление туризма, развитие которого позволили сделать плов и другие национальные блюда узнаваемым брендом страны.

На сегодняшний день в стране действуют 5 высших учебных заведений, выпускающих специалистов в данной сфере: Самаркандский институт экономики и сервиса, Ташкентский государственный экономический университет, Бухарский и Ургенчский государственные университеты, а также Сингапурский институт развития менеджмента в Ташкенте. Ежегодно более 500 студентов, окончивших вузы по данной специальности, получают дипломы бакалавров, а свыше 40 – магистров. Кроме того, более 3,5 тысячи кадров выпускают 12 специализированных профессиональных колледжей.

Значительную роль в обеспечении ускоренного развития туристического сектора Узбекистана, формировании и поддержании имиджа страны на мировом рынке играют регулярно проводимые в республике крупные мероприятия. Одним из важнейших ежегодных событий является Ташкентская международная туристическая ярмарка “ Туризм на Шелковом пути”. Сегодня это – крупнейший в Центральной Азии форум, где встречаются профессионалы индустрии, ведутся переговоры в различных форматах, в том числе business-to-business, реализуется программа Hosted Buyers для покупателей национального туристического продукта, проводятся конференции по актуальным вопросам развития туриндустрии в Узбекистане и мире в целом.

Представители нашей страны также регулярно участвуют в проводимых за рубежом международных ярмарках и выставках с целью презентации туристического потенциала республики. Участие в них позволяет находиться в курсе последних тенденций мирового рынка туризма, заключать деловые контракты, развивать сотрудничество с иностранными партнерами.

Рост туристической индустрии: Узбекистан продолжает активно развивать свою туристическую инфраструктуру. Это включает в себя строительство новых отелей, реставрацию и сохранение исторических памятников, а также продвижение туристических маршрутов.

Современные меры:

В последние годы правительство Узбекистана предпринимает шаги для упрощения визового режима, улучшения сервиса и обеспечения безопасности туристов.

Природные достопримечательности: Узбекистан также богат природными красотами, такими как горы, озера и пустыни. Национальные парки и заповедники привлекают любителей экотуризма.

Список литературы:

1. https://www.gazeta.uz/ru/2022/04/08/tourism/
2. https://yuz.uz/ru/news/infografika-razvitie-turizma-v-uzbekistane-v-2017-2022-godax
3 https://www.uzbekistan.org.ua/ru/news/3153-razvitie-turizma-v-uzbekistane.html
4. https://theasiatoday.org/news-ru/central-asia-ru
5. https://review.uz/post/razvitie-turizma-v-uzbekistane-obzor-turotrasli-za-2016-2020-gg
6. https://yuz.uz/ru/news/rezultat-reform-v-turisticheskoy-otrasli-uzbekistana-za-poslednie-god

5-SHO‘BA

G.B. Absalamova,
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali doktoranti
D.B. Absalamova,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

SHAXSIYLASHTIRILGAN TAVSIYA TIZIMLARI

Anotatsiya. *Raqamli iqtisodiyot va raqobatbardosh bozordagi korxonalar uchun tavsiya tizimlari yordamida to‘g‘ridan to‘g‘ri individual mijozlarning ehtiyojlariga mos keladigan mahsulot va xizmatlarni tavsiya qiladi. Sun’iy intellektga asoslangan bozor munosabtalari jarayonlarni avtomatlashtirish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, shaxsiylashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqish va iqtisodiy ko‘rsatkichlarini bashoratlashda foydalanish mumkin.*

Mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda bozor munosabatlarini tartibga solish va raqobatbardosh bozorni rivojlantish asosiy omil hisoblanadi. Raqobatbardosh bozordagi korxonalar uchun to‘g‘ridan to‘g‘ri individual mijozlarning ehtiyojlariga mos keladigan mahsulot va xizmatlarni taklif qilish qiyin. Sun’iy intellekt asosida shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari yordamida bu muammoni bartaraf etish mumkin. Sun’iy intellektga asoslangan bozor munosabtalari jarayonlarni avtomatlashtirish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, shaxsiylashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqish va iqtisodiy ko‘rsatkichlarini bashoratlashda foydalanish mumkin.

Sun’iy intellektga asoslangan shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari – har bir foydalanuvchining avvalgi xatti-harakatlari ma’lumotlarini o‘rganish asosida va muayyan mahsulotga nisbatdan afzalliklarni inobatga olgan holda bashorat qilish orqali xizmat ko‘rsatadi. Ma’lumotlarni intellektual tahlil qilish va katta hajmli ma’lumotlar tuzilmasidan foydalanib mijozlar uchun qaror qabul qilish jarayonini osonlashtiradi va tavsiyalar beradi. Sun’iy intellekt ma’lumotlarni intellektual tahlil qilish va mashinaviy o‘qitish usullari va algoritmlari yordamida bashorat qilishning aniqligini oshirish va ma’lumotlarning yetarlicha bo‘lmasligi muammolarni hal qilish uchun tavsiya qiluvchi tizimlarni ishlab chiqishda qo‘llaniladi

So‘nggi yillarda shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari sun’iy intellektning turli usullarini qo‘llab, foydalanuvchi uchun tavsiya tizimlarini yaxshilab borishi va foydalanuvchi ehtiyojlarini yuqori darajada qondirilishini oshirishga yordam beradi. Sun’iy intellekt an’anaviy tavsiya usullaridan ko‘ra yuqori sifatli tavsiyalar beradi. Bu tavsiya qiluvchi tizimlar uchun yangi davrni boshlab berdi.

Internetdagi ma’lumotlarning keskin oshishi va elektron xizmatlarning tez o‘sishi foydalanuvchiga ko‘plab tanlovlarni taqdim qiladi. Bu esa murakkabroq qarorlarni qabul qilishga olib keladi. Shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari tajriba yoki bilimga ega bo‘lmagan foydalanuvchilarga taqdim etilgan tanlovlarning eng yaxshisini tavsiya qilishi lozim. Ushbu tadqiqot sohasi so‘ngi yigirma yil ichida dolzarb masala sifatida qarab kelingan. Hozirgi kunda elektron biznes, elektron

ta’lim va elektron turizmni shaxsiylashtirishda keng foydalaniladi. Sun’iy intellekt biznes uchun tavsiya qiluvchi tizimlar ishlab chiqishi mumkin bo‘lgan mahsulot va xizmatlar yani talab va taklif bilan bog‘liqdir. Hozirgi kunda tavsiya qiluvchi tizimlar *Amazon.com, YouTube, Netflix, Yahoo, Facebook, Last.fm* va *Meetup* kabi internet veb-saytlari foydalanuvchiga mahsulotlar, xizmatlar, do‘stlar va hokazolarni tavsiya qilishda keng foydalaniladi.

Shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari quyidagi guruhlarga bo‘linadi (1-rasm):

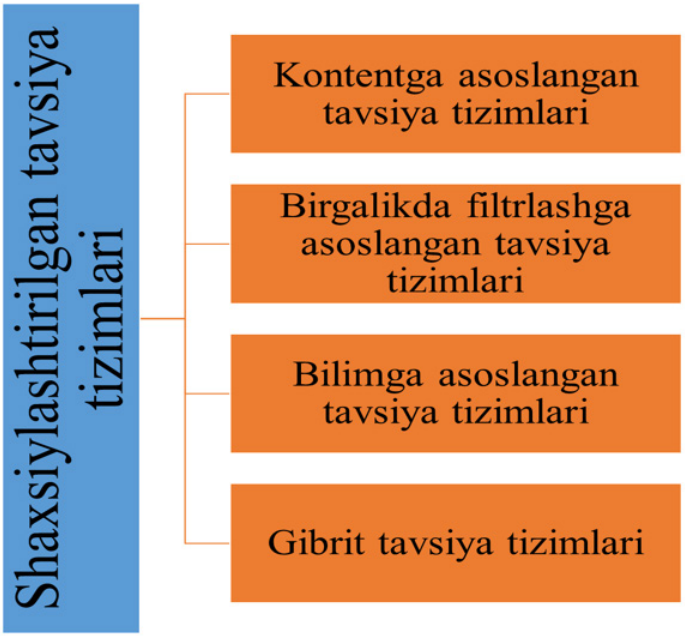

1-rasm. Tavsiya tizimlari

Kontentga asoslangan tavsiya tizimlari. Foydalanuvchining profiliga asoslangan holda uning foydaliligini bashorat qilish asosida tavsiyalar beradi [1]. Ya’ni foydalanuvchining avval qiziqtirgan mahsulotlar yoki xizmatlarga o‘xshash elementlarni tavsiya qilishga qaratilgan. Tavsiyalardan turli xil elementlarning xususiyatlari olinadi. Masalan, film janr, rejissyor, yozuvchi, aktyorlar, hikoyalar va boshqalar kabi atributlar bilan ifodalanishi mumkin. Bu ma’lumotlarga asoslanib, o‘xshash filmlar, yozuvchilar, aktyorlarni va hokazolarni tavsiya qiladi. Kontentga asoslangan tavsiya tizimlari foydalanuvchining iste’mol tovarlari ro‘yxati ma’lumotlari asosida tavsiya beradi. Foydalanuvchi profili odatda foydalanuvchi o‘tmishda nimani yoqtirgan yoki yoqtirmaganligi haqidagi ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Shunday qilib, foydalanuvchi profilini yaratish jarayonini mashinaviy o‘qitish (machine learning) va ma’lumotlarni intellektual tahlil qilish (data mining) sohalarida tasniflash muammosi sifatida namayon bo‘ladi. Kontentga asoslangan tavsiya tizimlari Naïve Bayes, eng yaqin qo‘shni qatorlar algoritmi (KNN, nearest neighbor algorithm) va qarorlar daraxti (decision trees) kabi klassik usullardan foydalaniladi [2].

Birgalikda filtrlashga asoslangan tavsiya tizimlari. Boshqa foydalanuvchilarning tanlovlari reyting ko‘rsatkichlariga ko‘ra foydaliligini aniqlash va CF (Collab-

orative filtering) ga asoslangan tavsiya tizimidir [3]. Ushbu CF tavsiya tizimlari an'anaviy tavsiya tizimlarida foydalanib kelingan. Hozirgi kunda ham ko'plab CF tavsiya qiluvchi tizimlarda foydalanib kelinadi. Bu tavsiya tizimi o'xshash ehtiyojlarga ega bo'lgan istemolchilarga o'xshash narsalarni tavsiya qiladi, shuning uchun bu tizim foydalanuvchilarning tanlov reytinglari ma'lumotlariga tayanadi. Bu tavsiya tizimi 2 toifaga bo'linadi [4](2-rasm)

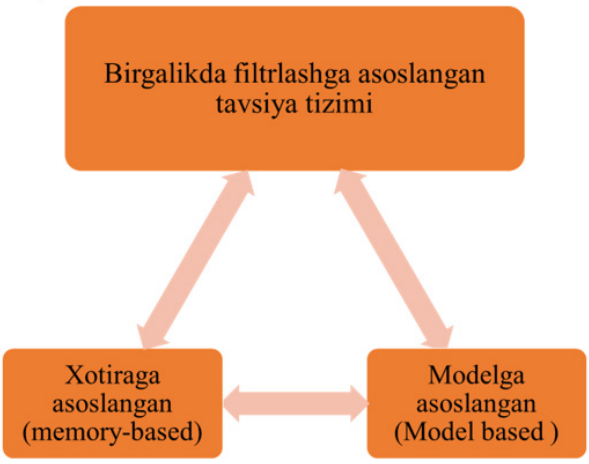

2-rasm. Birgalikda filtrlashga asoslangan tavsiya tizimi

Xotiraga asoslangan tavsiya tizimlarida foydalanuvchilar yoki elementlar o'rtasidagi o' xshashlik qiymatlarini hisoblash uchun evristik algoritmlardan foydalanadi. Xotiraga asoslangan tavsiya tizimlarida asosiy foydalaniladigan algoritm eng yaqin qo'shni qatorlar algoritmdir. Modelga asoslangan tavsiya tizimlarida esa mashinaviy o'qitish yoki ma'lumotlarni intellektual tahlil qilish usullaridan foydalangan holda foydalanuvchilarning tanlovi bo'yicha reytingini bashorat qilish uchun model yaratadi.

Bilimga asoslangan tavsiya tizimlari. Bilimga asoslangan tavsiya tizimlari foydalanuvchi ehtiyojlari hamda mahsulot va xizmatlar haqidagi mavjud bilim yoki qoidalarga asoslanadi [5]. Kontentga asoslangan va CFga asoslangan usullardan farqli ravishda, bilimga asoslangan tavsiya tizimlari foydalanuvchining oldingi ma'lumotlaridan olingan bilimlar asosida tuzilgan bilimlar bazasini saqlab qoladi. Ushbu bilimlar bazasida oldingi muammolar, cheklovlar va tegishli yechimlar mavjud. Tizim yangi foydalanuvchida tavsiya muammosiga duch kelganda bilimlar bazasidagi bilimlarga asoslanadi.

Bilimga asoslangan tavsiya tizimlaridan ko'chmas mulk savdosi, moliyaviy xizmatlar va sog'liqni saqlash sohalarida foydalanish mumkin. Ushbu xizmatlar yuqori darajada aniq bilimlari bilan tavsiflanadi va har bir holat o'ziga xos vaziyatni taqdim etadi. Ushbu tavsiya tizimlarida afzalliklaridan biri shundaki, yangi foydalanuvchi muammosi mavjud emas, chunki oldingi bilimlar bazasiga asoslanadi. Yana bir afzalligi shundaki, foydalanuvchilar tavsiya natijalariga cheklovlar qo'yishlari mumkin [6] .

Gibrid tavsiya tizimlari. Kontentga va birgalikda filtrlashga asoslangan tavsiya tizimi hisoblanadi. Bunda foydalanuvchining qiziqishlar profiliga asosan ma'lumotlar vektori olinadi va foydalanuvchiga eng yaqin o'xshash foydalanuvchining qiziqish reytinga asoslanadi.

Foydalanuvchining qiziqishlari, foydalanuvchi reytingi ma'lumotlari hamda joriy kirish ketma-ketligi ma'lumotlariga asoslanib, foydalanuvchiga eng yaqin o'xshash foydalanuvchining joriy kirish ketma-ketligiga (element) eng yaqin o'xshash foydalanuvchini ajratib olish uchun birgalikda filtrlash asosida tavsiya moduli quriladi. Keyin tavsiya etilgan yuqori tashriflar ketma-ketligini yaratish uchun aralash tavsiyaning o'xshashligini hisoblash modeli (ya'ni, tavsiyalarni qayta ishlash) uchun ikkita tavsiya etilgan vaznli yig'indini hisoblash modullarini birlashtiradi. Web-server foydalanuvchiga ketma-ketlikni tavsiya qiladi va eng yaxshi tavsiya ma'lumotlarini olish uchun foydalanuvchi bo'yicha tavsiyalar ketma-ketligiga, tavsiya etilgan modelning moslashtirilgan holda tavsiyalar beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, butun dunyo bo'ylab ijtimoiy tarmoqlar va online bozor munosabatlari jadal rivojlanishi bilan individual foydalanuvchilarning ehtiyojlariga mos keladigan mahsulot va xizmatlarni taklif qilish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Sun'iy intellektga asoslangan shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari yordamida katta hajmli ma'lumotlar tuzilmalarini intellektual tahlil qilish orqali bu muammoga samarali yechim topish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Shardanand U, Maes P (1995) Social information filtering: algorithms for automating 'word of mouth'. In: Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1995, pp 210–217

2. Sebastiani F (2002) Machine learning in automated text categorization. ACM Comput Surv 34(1):1–47

3. Balabanović M, Shoham Y (1997) Fab: content-based, collaborative recommendation. Commun ACM 40(3):66–72

4. Su X, Khoshgoftaar TM (2009) A survey of collaborative filtering techniques. Adv Artif Intell 2009:1–19

5. Burke R (2002) Hybrid recommender systems: survey and experiments. User Model User-adapt Interact 12(4):331–370

6. Felfernig A, Burke R (2008) Constraint-based recommender systems: technologies and research issues. In: Proceedings of the 10th International Conference on Electronic Commerce, 2008, p 3

Madyarova Muxlisa Abdulla qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti assistenti

Javohir Mahmudov Alijonivich ,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi

BIZNESDA RAQAMLI STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Annotatsiya. *Maqolada raqamli strategiyasining korxonalarning bozorga yo‘naltirilgan faoliyatini yuritishdagi roli va ahamiyati ochib berilgan. Raqamli iqtisodiyot iqtisodiy faoliyatning bevosita axborot kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlantirilishi bilan bog‘liq bo‘lgan raqamli ma’lumotlar vositasida tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan elektron, internet, tarmoq va virtual iqtisodiyot ko‘rinishidagi ijtimoiy-iqtisodiy tizimi, tahlili masalalari yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Raqamli, iqtisodiyot, biznes, elektron, internet, tarmoq, texnologiya, innovatsiya, rivojlanish, ijtimoiy tarmoqlar, strategiya iste’molchilar.*

Raqamli texnologiyalarning ta’siri global miqyosda ham, mahalliy darajada ham seziladi. Raqamli iqtisodiyot yangi ishlab chiqarishlarning kombinatsiyasi sifatida global iqtisodiyotning tez o‘sib borayotgan qismidir. Yangi texnologiyalar yaxshi tashkil etilgan xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining ba’zi jihatlariga o‘zgartiruvchi ta’sir ko‘rsatadi, bu asosan ishlaydigan mexanizmlarni – aloqa vositalarini yoki sanoat mashinalarini raqamli yoki raqamli mexanizmlarga almashtirish, shuningdek, ularni yanada modernizatsiya qilishdan iborat.

Raqamli iqtisodiyotning o‘sishi raqamli va mobil texnologiyalar bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan bir qator bozorlarning o‘sishi bilan bog‘liq. Texnologiyalar rivojlanishining hozirgi bosqichida va bozorlarning hozirgi holati sharoitida raqamli iqtisodiyotni maqsad sifatida emas, balki iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish vositasi sifatida ko‘rib chiqish kerak. Zamonaviy raqamli iqtisodiyot yangi biznes modellarini taklif qiladi va boshqaruv mexanizmlarini o‘zgaruvchan voqelikni aks ettirish uchun o‘zgartirish zarurligini ta’kidlaydi.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali bozorga ta’sir ko‘rsatish ko‘pincha raqamli texnologiyalar va jismoniy resurslarni o‘z faoliyati samaradorligi uchun birlashtira oladigan kompaniyalar tomonidan yuzaga keltiriladi.

Biznesda raqamli texnologiyaning tegishli modellaridan, yani jarayon, tarmoq, texnologik modellaridan birini tanlash esa biznes korxonalarida bajarilishi kerak bo‘lgan ishlarni spetsifikatsiya qilishga, samaradorlikni izchillikda va aniq belgilangan harakatlar rejasi orqali oshirish imkonini beradi. Shunday ekan, korxonalarda biznesda raqamli texnologiyalarni amalga oshirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. Mehnat jarayonida zarur kompetentsiyaga ega bo‘lgan yuqori malakali ishchilardan iborat jamoaga ega bo‘lish;

2. Mavjud sharoit va vaqtni inobatga olgan holda innovatsion mehnat vositalari va obyektlari bilan eng samarali uyg‘unlashishga imkon beruvchi usullar, uslublar va chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish;

3. Ishlab chiqarishni raqamli texnologiya qilish sur’atlarini oshirish zaruratidan kelib chiqqan holda, manfaatdor tashkilot va korxonalar, ixtisoslashtirilgan oliy ta’lim muassasalari, kasb-hunar maktablari bilan faol hamkorlikni yo‘lga qo‘yish zarur.

Raqamli iqtisodiyot va biznesda raqamli texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi shuni ko‘rsatadiki, bir vaqtning o‘zida keng sohalarda rivojlanmoqda va cheklangan miqdordagi kompaniyalar tomonidan, ularga maxsus vakolatlar va resurslar berilgan bo‘lsa ham, odatda qurilmaydi. Shuning uchun raqamli iqtisodiyot va biznesda raqamli texnologiyalardan foydalanishning asosiy rolni kuchli tadbirkorlik va innovatsion yondashuvga ega bo‘lgan xususiy biznes egallashi, davlat esa xususiy tashabbus uchun infratuzilma va sharoit yaratishi bilan shug‘ullanish kerak.

Raqamli strategiya – bu raqamli texnologiyalarni rivojlantirishga bo‘lgan strategik boshqaruv va biznes munosabat shaklidir.

Raqamli strategiya biznes strategiyasining bir qismi sifatida faqat umumiy korporativ strategiyaga tegishli bo‘lgan taqdirdagina samarali bo‘ladi.

To‘g‘ri raqamli strategiya, odatdagi biznes strategiyasi kabi, raqobatbardosh ustunlik, o‘sish, foyda va ishbilarmonlik qiymatini maksimal darajaga ko‘tarish uchun to‘g‘ri investitsiya qarorlarini qabul qilish va amalga oshirishga qaratilgan.

Bugungi kunda har qanday kompaniya raqamli strategiyani ishlab chiqish orqali raqamli texnologiyalarning imkoniyatlaridan foydalanishi kerak. Bunday strategiya inson samaradorligini oshirishga imkon beradigan axborot, raqamli texnologiyalar va jismoniy resurslarning kombinatsiyasidan iborat bo‘lishi kerak. Uni amalga oshirmaslik esa kompaniyaning raqobatdoshligini pasaytirishga olib keladi. Misol uchun AQSHdagi raqamli kompaniyalar mahsulot, xizmatlar, biznes-model innovatsiyasi va daromadlarning o‘sishi bo‘yicha an’anaviy kompaniyalardan yetakchilik qilmoqda.

Raqamli strategiya va korporativ strategiya hali ham muhokamalar markazida bo‘lishiga qaramay, kompaniyaning raqamli strategiyasi uning korporativ strategiyasining mohiyatiga aylanishi kerak deb hisoblaymiz.

Raqamli strategiya hech bo‘lmaganda korporativ strategiyabilan uyg‘ulashganda samara berishi mumkin.

Qisqacha aytganda, kompaniyalar uchun raqamli strategiya muqobil tanlov emas, balki o‘z bozorida raqobatdosh bo‘lishni istagan har qanday kompaniya uchun talabga aylanib bormoqda.

Umumiy va raqamli strategiyalar o‘rtasida qanday bog‘liqlik bor?

Raqamli strategiyalarni ikkiga raqamlashtirish va raqamli transformatsiyaga ajratish mumkin:

• raqamlashtirish strategiyasi funksional strategiyadir, chunki u individual jarayonlarning o‘zgarishiga ta’sir qiladi;

• raqamli transformatsiya strategiyasi bu korporativ strategiya, chunki u umuman biznesning o‘zgarishi, yangi biznes modelini shakllantirish bilan bog‘liq.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ait Yassine, Fatima. (2023). The Effect of Digital Marketing Strategy on Customer and Organizational Outcomes. Marketing and Management of Innovations. 13. 45-54. 10.21272/mmi.2022.4-05.

2. Yulianti, Sri & Ismaya, Sakti & Indrajaya, Titus & Sova, Maya & Rosmiati, Eros. (2023). Empowerment Digital Marketing Strategy One Time Entrepreneur Micro Application Social Media in the Village Mekar Jaya, District Sukmajaya, Depok City. East Asian Journal of Multidisciplinary Research. 2. 393-416. 10.55927/eajmr.v2i1.2744.

3. Mulyani, Oktavia & Hermina, Nurul. (2023). The Influence of Digital Marketing and Brand Awareness on Increasing Brand Image and its Impact on Purchasing Decisions. Prisma Sains : Jurnal Pengkajian Ilmu dan Pembelajaran Matematika dan IPA IKIP Mataram.

4. 132. 10.33394/j-ps.v11i1.6594.4.Kayumovich K. O. Digital marketing strategy and tourism //Proceeding ofThe ICECRS. – 2020. – T. 4.Khurramov O. K., Saidova F. K. Social media-marketing-a forceful tool fortourism industry //European science. – 2019. – No.

5. S. 496.Merdiani, Wentri & Suhardi, Mulyadi. (2023). Digital Marketing: The Role of The Web Site on Consumer’s Purchase Decision (Survey on Consumers of the “Tokopedia” Online Shop in Indonesia). Jurnal Ad’ministrare.

Xushvaqtov Sardor Bahodir o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi
N.G.Akbarov,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti dekani, dotsent

BLOKCHEYN TEXNOLOGIYASINI MAKROIQTISODIY BARQARORLIGINI TA’MINLASHDA XIZMAT KO‘RSATISH VA SERVIS SOHASINING AHAMIYATI

Annotatsiya. *Blokchen texnologiyasi haqida asosiy tushunchalar, blokcheyn texnologiyasining nazariy asoslari, blokcheyn texnologiyasining qo‘llanilish sohalar, blok zanjirlarini shakllantirish texnologiyasi, blok umumiy ko‘rinishi, tranzaktsiyalar, blok korpusishakllantirilishi, blokcheynga bo‘ladigan kriptohujumlar tasnifi,*

butun dunyo blokcheyn texnologiyasidan foydalanilganlik darajasi, blokcheyn texnologiyasining matematik asosi va bir qancha masalalarning yechimlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *Blokcheyn texnologiyasi, blokcheyn, bloklar zanjiri, kriptografik kalit, maynerlar, kriptohujum, kredit tizimi.*

Kirish.

Bugungi kunda, butun dunyoda blokcheyn texnologiyasi jamiyatning ijtimoiy iqtisodiy va hakazo sohalarida keng qo‘llanilmoqda. Blokcheyn texnologiyasida axborot kommunikatsiya texnologiyasida sohasida katta burilish yasadi. Bu burilishni internet yaratilishi bilan qiyoslash mumkin. Jamiyat va undagi insonlar hayoti pul, ma’lumotlar va hujjatlar bilan bog‘liqdir. Shunga bog‘liq holda biz pul, hujjat va axborotlarni beruvchi va ularni tekshirib haqiyqiyligini kafolatlovchi, yozuvlarning haqiyqiyligini tekshiruvchi har hil turdagi vositachilar bilan munosabatda bo‘ladi. Shuning uchun biz tarmoqdagi vositachiga ishonch bildirishga majbur bo‘lamiz.

Blokcheyn – bu ixtiyoriy pedmet haqidagi ma’lumotlarni ochiq aloqa tarmog‘i orqali uzatuvchi yagona ishonchli texnologiya bo‘lib hisoblanadi. Misol uchun, Blokcheyn texnologiyasi orqali molyaviy ma’lumotlarni ishonchli saqlash mumkin. Kripto valyuta tizimlarida blokcheyn texnologiyasi foydalanuvchilarning virtual pul mablag‘larini ishonchli saqlash va sarflash firibgarliklardan asrash imkoniyatini yaratadi. Shuning bilan bir qatorda blokcheyn texnologiyasini qo‘llagan holda abonentlar yoki tashkilotlarning mulkiy huquqlarini, elektron shartnomalar, sog‘liqni saqlash tizimidagi maxfiy ma’lumotlar (bemorlarning kasallik varaqasi va shunga o‘xshash maxfiy ma’lumotlar), farmaseftika sohasidagi ma’lumotlar (dori darmon maxsulotlarining haqiyqiyligini ta’minlash maqsadida) va nikoh to‘g‘risidagi ma’lumotlarning konfedentsialligini ta’minlashda keng qo‘llaniladi. Umumiy aytganda, barcha matnli va boshqa turdagi ma’lumotlarni blokcheyn zanjirlari bloklarida saqlash ma’umotlar konfedentsialligini ta’minlashda katta imkoniyat yaratadi.

Blokcheyn texnologiyasining boshqa kriptoalgoritmlardan farqi shundan iboratki, blokcheyn bloklariga kiritilgan ochiq yoki maxfiy axborotlarni o‘zgartirish, o‘g‘irlash va shunga o‘xshash kripto hujumlarni amalga oshirirsh kriptoanalitiklarga yaxshi natija bermaydi. Bu deganimiz kriptoanalitiklar blokcheyn zanjirlaridagi ma’lumotlarga ziyon keltirishi mumkin emas. Blokcheynning barcha foydalanuvchilari kompyuterlar tarmog‘ini shakllantiradi va ularning har birida ma’lumotlar bloklarining nushalari mavjud bo‘ladi. Odatda bu barcha bloklarning to‘liq nushalari bo‘lib, biz o‘zimizga lozim bo‘lgan bloklarni saqlaymiz. Shuning hisobiga blokcheyn bloklaridagi ma’lumotlarga zarar yetkazish, buzish, qayta ishlash, o‘chirish mumkin emas, sababi barcha kompyuterlardagi ma’lumotlarni o‘chirish yoki o‘zgartirish lozim. Blokcheyn kamida bitta foydalanuvchi mavjud tizimdan ixtiyoriy sondagi foydalanuvchi tizimlarigacha qo‘llaniladi. Bunda har bir

yangi foydalanuvchi bu tizimni kengaytiradi va bardoshlilikni oshiradi. Tizimdagi barcha foydalanuvchilar teng huquqli bo‘lib, tizim tashkilotchilari, moderatorlar, kuzatuvchilar, adminlar tushunchalari bo‘lmaydi. Tizimdagi har bir foydalanuvchi o‘z bloklari va ma’lumotlariga ta’sir ko‘rsata oladi. Blokcheyn bloklaridagi barcha ma’lumotlar ochiq va shifrlangan turda saqlanishi mumkin. Agarda blokdagi ma’lumotlar ochiq turda saqlanadigan bo‘lsa, u holda ma’lumot mazmunini osongina o‘qish va shu blokning barcha yozuvlarini ko‘rish mumkin. Ma’lumotlarning oochiq holda saqlanishi asosan bu ma’lumotning mazmuni o‘zgartirilmasligining oldini olish maqsadida amalga oshiriladi.Bunda har bir foydalanuvchi o‘z bloklaridagi ma’lumotlarni ko‘ra olishadi va ularni o‘zgartirish huquqiga ham ega bo‘ladi. Shunday qilib, blokcheyn bloklariga yozilgan ma’lumotlar osongina tekshirilgan holda haqiyqiyligi osongina tasdiqlanadi, bu tarmoqdagi vositachi abonentlar yordamidan foydalanmaslikka imkoniyat yaratadi. Albatta bu murakkab jarayon bo‘lib, bloklar hesh funksiya deb ataluvchi protsedurada hisoblanadi. Shifrlash jarayoni kalitlar yordamida o‘zgartirish amallar ketma- ketliklarini bajarish orqali amalga oshiriladi. Bunda asosan kriptografik kalitlar qo‘llaniladi. Blokcheyn texnologiyasi ishinchli, xavfsizligi ta’minlangan, ma’lumotlarning konfedentsialligi va haqiyqiyligini oson va ishinchli tekshirish imkoniyatini beruvchi kriptografik kalitlar bilan amalga oshiriladi. Bunda kalit sifatida 256, 512 bit uzunlikdagi tub sonlar qo‘llaniladi.Blokcheyn texnologiyasi tizimlaridagi foydalanuvchilar ikkita guruxga bo‘linadi:

- Tizimdagi yangi bloklarni hosil qiluvchi tizim foydalanuvchilar;
- Tarmoqdagi umumiy bloklarni shakllantiruvchi maynerlar.

Tizimdagi foydalanuvchilarning mayner va oddiy foydalanuvchi kabi bo‘linishi asosan bloklarni shakllantirishda qo‘llaniladi. Sababi, bloklarni shakllantirish jarayoni juda murakkab jarayon bo‘lib ko‘pgina resurslarni talab qiladi. Shuning uchun ham tizimdagi barcha foydalanuvchilar bloklarni shakllantirish imkoniyatiga ega emas.

Misol tariqasida, Bitcoinni keltirishimiz mumkin bu kriptovalyuta kompaniyasi bloklarni shakllantiradi va ularni foydalanuvchilarga BTC kursi bo‘yicha taqdim qiladi. Lekin bu kriptovalyuta shakllantiruvchi mayner tomonidan boshqarilmaydi. Bu jarayonni faqatgina foydalanuvchi boshqarishi mumkin. U ixtiyoriy vaqt momentida o‘z blokini ya’ni Bitcoinni boshqa foydalanuvchiga sotishi va shu turdagi molyaviy amallarni bajarishi mumkin.bu jarayonni quyidagicha tushuntiramiz.

Blokcheyn zanjirlaridagi ixtiyoriy foydalanuvchi o‘z bloklarida yozuvlarni yaratadi va bu yozuvlar bloklarga tarqata oladi, misol uchun, bloklarga “ Tizimda X kalitga ega foydalanuvchiga 3 000 000 000 so‘m miqdorda kredit ajratildi” yoki “ Tizimda Y kalitga ega foydalanuvchining 5 000 000 000 so‘m kredit qarzdorligi 100% miqdorda so‘ndirildi” kabi muhim yozivlarni kiritish zarurli va yetarli. Bu misolda ko‘rib turganimizdek bloklardagi bu yozuvlar ochiq lekin shifrlanagan. Bunda yozuvlar bank tomonidan shu haridor uchun ajratilgan blokga yoziladi va uni kalit mavjud bo‘lgan

haridorgina boshqara oladi. Bu blok kaliti bilish natijasida ochiq turdagi kredit summasini bilish mumkin, lekin kredit ajratilgan bank nomi, haridor haqidagi shaxsiy va molyaviy ma'lumotlarni bilish mumkin emas. Keltirilgan misol ancha oddiy ko'rinishi mumkin lekin bu juda murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi. Jarayonda asosiy hisoblovchi bloklar va mayner bo'lib hisoblanadi. Tizim bir necha maynerlarga ega bo'lib, blokcheyn tizmidagi har blok alohida xavfsizlik tizimiga ega. Shundan, odatda ko'pchilik foydalanuvchilar yangi yozuvlarni maynerga yuboradi va mayner yozuvlarni qabul qilgach blokka yozadi. Ma'lumotlar blokka yozilgandan keyingina, ma'lumotning tekshirilganligi va haqiyqiyligiga ishonch hosil qilamiz va bu blokdagi ma'lumotlarga hech bir foydalanuvchi zarar yetkaza olmaydi. Blokcheyn texnologiyasi shu tarzda o'z ishini olib boradi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, blokcheyn texnologiyasining qo'llanilishi yuqori daraja himoyalanishga olib keladi. Albatta bu yuqorida keltirilgan mulohazalarning qo'llanilishi natijasida amalga oshiriladi. Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqqan holda blokcheyn texnologiyasining qanchalik murakkab strukturaga ega ekanligining guvohi bo'ldik. Blokcheyn texnologiyasining kriptobardoshliligini aniqlashda esa mumkin bo'lgan kriptohujum va firibgarliklarning nazariy tarafdan imkonsiz ekanligini ilmiy tadqiqot natijasida ko'rib chiqdik. Bu albatta blokcheyn texnologiyasining hozirgi zamon axborotlashtirish sohasida revolyutsiyasi ekanligini yana bir marotaba isbotlaydi. Bu butun dunyoda vositachilik, firibgarlik, ko'z bo'yamachilik, ko'rruptsiya hakazo kabi jamiyat ildizini kemirayogan zarar kunandalardan xolos bo'lishning eng maqbul yechimidir. Misol tariqasida, jamiyatning asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lgan bank molya sohasida blokcheyn texnologiyasini qo'llash, banklardagi kreditlash tizimining shaffofligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi. Bank tzizmida pul aylanmasining yoqqol ko'rinishi namoyon bo'ladi. Buning natijasida har hil firibgarliklar va molyaviya jiniyatlarning oldini olgan holda bank tashkilotlarining bankrolik holatlariga tushib qolmasliklarining oldini olishga asos bo'ladi. Yana shuni aytish joizki, bu texnologiya orqali ipoteka kreditlari, avtokreditlar, avtomobillarni ijaraga olish hakazo amallarni bajarish mutlaqo ishonchli turda amalga oshiriladi. Albatta bu fuqorolarimizning davlat organlari va tashkilotlariga bo'lgan ishonchini yanada mustahkamlaydi. Bu kabi ishochning mustahkamlanishi barcha harakat qilgan holda yurtimizning ertangi kuni uchun rivojlanishi uchun xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Melanie Swan. All rights reserved / Перевод. Блокчейн. Схема новой экономики. – М. Свон- " ОлимпБизнес", 2015

2. Новости про блокчейн. https://russian.rt.com/tag/blockchein

3. Как правительства разных стран будут использовать блокчейн https://bits.media/news/kak-pravitelstva-raznykh-stran-budut-ispolzovat-blokcheyn/

4. URL: http://www.tadviser.ru/index.php_(Blockchain)

5. URL:https://www.kursiv.kz/news/hi-tech/v-kazahstane-planiruet-ispolzovat-tehnologiu-blokcejn-v-finanasovom-sektore/
6. URL: https://habrahabr.ru/post/323128/

Mahmudov Javohir Alijonivich,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi

BULUTLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Annotatsiya. *Maqolada bulutli texnologiyalar va bulutli hisoblash platformalarining biznes jarayonlarida, tashkilotlarda katta ma’lumotlar bilan ishlash jarayonlariga tadbiqi masalalari yoritilgan. Asosiy bulutli texnologiyalar dasturiy vositalarning maqsad, vazifa va turlari, bulutli infrastruktura komponentlarini samarali tashkil etishning afzalligi, kamchiliklari tahlil qilingan. Tahlil asosida mavjud muammolarni bartaraf etish bo‘yicha ayrim takliflar ishlab chiqilgan*

Kalit so‘zlar: *Cloud computing, Big Data, infratuzilma xizmat sifatida (IaaS), xizmat sifatida platforma (PaaS) va dasturiy ta’minot xizmat sifatida (SaaS), bulutli hisoblash, ommaviy bulut.*

Bulutli texnologiyalar – bu Internet-foydalanuvchiga Internet-xizmat sifatida kompyuter resurslari taqdim etiladigan ma’lumotlarni qayta ishlash texnologiyalari. “Bulut” so‘zi bu erda barcha texnik tafsilotlarni yashiradigan murakkab infratuzilmani ifodalovchi metafora sifatida mavjud.

Bulutli hisoblash (bulutli hisoblash), shuningdek, “bulutli hisoblash” atamasi ham qo‘llaniladi) ma’lumotlarni qayta ishlash texnologiyasidir, unda foydalanuvchiga Internet xizmati sifatida kompyuter resurslari va imkoniyatlari taqdim etiladi. Foydalanuvchi o‘z ma’lumotlariga kirish huquqiga ega, ammo uni boshqarolmaydi va infratuzilma, operatsion tizim va o‘zi ishlayotgan dasturiy ta’minot haqida qayg‘urmasligi kerak. “Bulut” atamasi kompyuter tarmog‘i diagrammasidagi Internet tasviriga asoslangan metafora sifatida yoki barcha texnik tafsilotlar yashiringan murakkab infratuzilma tasviri sifatida ishlatiladi. 2008 yilda nashr qilingan IEEE hujjatiga ko‘ra,

“Bulutli hisoblash bu paradigma bo‘lib, unda ma’lumot Internet serverlarida doimiy ravishda saqlanadi va mijoz tomonidan vaqtincha saqlanadi, masalan, shaxsiy kompyuterlarda, o‘yin pristavkalari, noutbuklar, smartfonlarda va hokazo.

Dunyo miqyosida bulutli texnologiyalardan foydalanish qamrovi tobora kengayib borishi va tizimdagi mavjud muammolarni bartaraf etilishi, ushbu texnologiyalarning yanada rivojlanishi uchun imkon yaratadi.

Bulutli xizmatlardan foydalanishning quyidagi afzalliklariga to‘xtalamiz:

- Yuridik kelib chiqadigan dasturiy ta’minotdan foydalanish;
- Internetga ulangan har qanday qurilmadan kirish va shaxsiy ma’lumotlarga kirish imkoniyati;

◉ Zaxira ma’lumotlarini saqlashni tashkil qilish imkoniyati;

◉ Barcha qurilmalarda ma’lumotlarni sinxronlashtirish;

◉ Har safar fayl yoki ilovalarga kirishda xizmat bilan Internet aloqasini o‘rnatish zarurati;

◉ Ba’zi bulutli xizmatlar uchun muntazam to‘lash zarurati.

Bulutli hisoblash muammolarini hal qilishda qo‘llaniladigan birinchi usul AIJ modelidir. Bu jarayon ko‘plab turli tadqiqot yo‘nalishlarida, jumladan, kompyuter fanlarida “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali 357 http://iqtisodiyot.tsue.uz keng qo‘llanilgani uchun tanlangan. AIJ modeli birinchi navbatda muammoni ierarxik tarzda tuzilgan asosiy komponentlarga ajratadi. Bu komponentlar maqsad, mezonlar va muqobillardir. AIJ ishlash o‘zgaruvchilari uchun nisbiy qiymatlardan foydalanadi.

Zamonaviy dunyoda axborot texnologiyalari ularni tanlashning asosiy mezoni – harakatchanlikdir. Odamlar o‘z ma’lumotlariga dunyoning istalgan nuqtasidan kirishlari va o‘z xavfsizligiga ishonch hosil qilishlari muhim. Bulutli texnologiyalar har bir foydalanuvchi uchun hayotni osonlashtiradigan eng tez rivojlanayotgan va tezkor daromad keltiradigan texnologiyalarning yorqin misolidir. Internet yoki bulutli dasturlar bizni o‘z tarmoqlarini yuklash tizimi orqali bog‘laydi, bu bizning hayotimizni qulay qiladi va xavfsiz amalga oshadi. Ushbu maqolaning maqsadi bulut texnologiyalaridan qanday foydalanish samarali ekanligini aniqlashdir.

Shundan kelib chiqqan xolda quyidagi takliflarni berish mumkin:

◉ bulut texnologiyalarini, ularning asosiy xususiyatlarini tavsiflash, biznesda bulut texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari va kamchiliklarini tahlil qilish orqali bulutdan foydalanish;

◉ kompaniyalarga bulutli texnologiyalar tomonidan ta’minlanadigan imkoniyatlarni taqdim etish;

◉ Xizmat sifatida platforma (PaaS) ko‘pgina bulut provayderlari foydalanuvchiga foydalanishga tayyor bo‘lgan turli xil bulut muhitlarini tanlashni taklif qiladi va undan foydalanish xarajatlarni kamaytirishga olib keladi; “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” (Economics and Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali 359 http://iqtisodiyot.tsue.uz Bulutlar foydalanuvchi ijaraga olish turiga masofadan kirish huquqini beradigan apparat va dasturiy mahsulotlarning axborot resurslarini birlashtiradi.

Aynan shu virtualizatsiya imkoniyatlari kompaniyaga sifat jihatidan turli xil texnik va boshqaruv imkoniyatlarini ochib beradi, bu esa pul, inson va axborot resurslarini qayta taqsimlash hisobiga biznesni tez va samaraliroq ishlashga imkon beradi. Axborot yexnologiyalari infratuzilmadan foydalanish samaradorligi oshadi va chiqimlar soni kamayadi. Agar kompaniya uchun server o‘rtacha yuklanish baholashini oladigan bo‘lsak, u 13% ni tashkil etadi.

Ba’zi hollarda kompaniya o‘zining qo‘shimcha resurslar kuchini ishlatishga to‘g‘ri keladi, lekin ba`zi hollarda hisoblash resurslari bo‘sh turadi va ishlatilmaydi. Bunda esa albatta pulning sarfi bekor bo‘ladi. Agar kompaniya hisoblash resurslaridan masofadagi bulut serverlaridan foydalansa, bu holda kompaniya sarflari soni ikki marta kamayadi.

Bundan kelib chiqqan holda nobarqaror iqtisodiy ishlab chiqarish moslashuvchanligi oshib boradi.

O‘zining ma’lumotlari boshqa bir tashkilotlarda saqlanishiga ishonchlilik qobiliyati yo‘qolganda kompaniyaning o‘zi shaxsiy bulut yaratib, virtualizasiya infratuzilmalarini barcha imkoniyatlaridan to‘laqonli foydalansa bo‘ladi.

◉ Xizmat ko‘rsatishdagi va dasturiy ta’minotni sotib olishdagi harajatlarni kamaytirish.

Bulut hisoblash texnlogiyalarini shaxsiy serverlarda qo‘llanilishi kompaniya ko‘lamida kichik hisoblanib, shuning uchun ularga xizmat ko‘rsatish oson bo‘ladi. Katta sonli fizik serverlardan voz kechish orqali dasturiy ta’minotni sotib olishdagi muammolar kamayadi. Servis va ilovalar bulut ichida bo‘lganligi uchun iste’molchilar dasturiy ta`minot sotib olishlari shart bo‘lmaydi.

◉ Hisoblash kuchi o‘sishi. Shaxsiy kompyuterlar bilan bulutli hisoblash resurslarini solishtirganda, bulutli hisoblash resurslari katta imkoniyatlarga ega.

◉ Bulutli hisoblash kuchi uning serverlari soni bilan o‘lchanadi. Iste’molchiga superkompyuterdan masofadan turib foydalanish imkoniyatini yaratib beradi, bu albatta oddiy shaxsiy kompyuterda masalalarni yechish imkoniyati bo‘lmaganda.

◉ Ma’lumotlar saqlashdagi cheklanilmagan hajmlar.

Ma’lumotlarni saqlash hajmiga qarab bulutli texnologiyalar qulay va avtomatik tarzda (iste’molchi xohish istagiga qarab) joylashtiradi. Oddiy shaxsiy kompyuter iste’molchisi ma’lumotlarini saqlashga joy yetmaganda, bunday holat bulutli hisoblash iste’mochilarida yuzaga kelib chiqmaydi.

◉ Operasion tizim bilan mos kelishi. Bulutli texnologiyalar iste’molchilarda qanday operasion tizim turganligiga qaramaydi. Microsoft Windows operasion tizimidan foydalanayotgan mijoz, Unix mijozlari bilan muammosiz ma’lumotlarni almashishi mumkin.

Servislardan foydalanishda esa har bir operasion tizim brauzerga qarab standartlashtiradi. – Hujjat formatlari bilan mos kelishi. SHaxsiy kompyuterdagi fayl Microsoft Word 2007 dasturi asosida bajarilgan bo‘lsa, eski versiyalarida yani Microsoft Word 2003 da ochish imkoniyati mavjud emas. Bulutli hisoblashlarda esa to‘g‘ri kelmagan hujjatlarni ochish muammosi kelib chiqmaydi.

◉ Iste’molchilarning bir guruh bo‘lib ishlashidagi qulayliklari. Bulutli hisoblash tizimlarida bir vaqtning o‘zida bir necha iste’molchilar ish olib borishlari mumkin.

◉ Hujjatlarni bir kompyuterdan boshqasiga ko‘chirib o‘tkazish kerak bo‘lmaydi. Hujjatlarni tahrirlash tez aks etadi, bundan tashqari iste’molchilar hujjatning yangilash imkoniyati mavjud.

◉ Bulutli hisoblashlarda fayllardan erkin foydalanish imkoniyati mavjudligi.

Agar ma'lumotlar bulutda saqlanilayotgan bo'lsa, bu ma'lumotlardan istalgan vaqtda iste'molchilar foydalanishlari mumkin faqatgina Internet tarmog'i mavjud bo'lsa bas. Iste'molchilar uchun keng qamrovdagi qurilmalardan internetga kirish orqali foydalanishlari mumkin. Bulut mijozi shaxsiy kompyuter, planshet, netbuk, smartfon, noutbuklardan foydalanishlari mumkin.

◉ Tabiiy resurslardan foydalanishni kamaytirish. Bulutli hisoblash texnologiyalarida hisoblash kuchlarini tejash nafaqat elektr energiya bo'yicha, balki fizik maydon va tabiiy resurslarni kamaytirish imkoniyati mavjud.

Ma'lumotlarni qayta ishlash markazi ma`lum bo'lgan salqin hududlarda ham saqlash imkoniyati bor. Ma'lumotlardan foydalana oladigan qurilmalar hozirda juda ixcham hisoblanib, ishlab chiqarishda kamroq materiallar ketadi.

◉ Ma'lumotlarni yo'qolishiga bardoshligi. Bulutda saqlanilayotgan ma'lumotlar, o'zlarining nusxalarini bir necha serverlarga joylashtiradi. SHuning uchun bulutda saqlanilayotgan ma'lumotlarni yo'qolishi ehtimoli juda ham kam, iste'molchining shaxsiy kopyuteri bilan solishtirganda.

Kamchiliklari:

◉ Doimiy Internet tarmog'i bilan aloqada bo'lishi lozim.

Bulutli hisoblash texnologiyalaridan foydalanishda har vaqt tarmoq Internetga ulangan bo'lishi lozim. Bundan tashqari bir necha ilovalar mavjud bo'lib, ular kompyuterlarga yuklanadi va ulardan uzoq muddatgacha ishlash imkoniyati bo'ladi. Boshqa holatlarda esa har doimgidek oddiy hisoblanib, ulanish bo'lmasa ish ham bo'lmaydi. Ko'pchilikning fikricha bu bulutli hisoblashlarning eng katta kamchiligi deb yuritishadi. Axborot texnologiyalari rivojlanishini hisobga olgan holda shuni aytishimiz mumkinki Internet tarmog'i hozirgi kunda har bir joyda mavjud. SHuning uchun bu muammoli qarashlar tez orada umuman e`tibordan chiqadi.

◉ Ishlash tezligi sekinligi. Ko'pgina bulutli servislar to'laqonli ishlashlari uchun normal Internet – ulanishni talab qiladi. Bu muammoni kelib chiqishini oldini olishda choralar ko'rilmoqda va bu muammo tez orada hal qilinishiga ishonch yuqori.

Dasturlarning sekin va to'liq funksional imkoniyatlarga ega bo'lmagan holda ishlashi. Bir necha dasturlar bulutli tizimlarda lokal kompyuter tizimiga qaraganda sekin ishlashlari mumkin. Bu uzoq masofadagi serverlarni yuklash qiyinchiliklari tufayli yuzaga kelishi mumkin.

◉ Ma'lumotlar xavfsizligiga xavf borligi.

Iste'molchilar tomonidan bulut texnologiyalariga qo'yilgan har bir ma'lumot xavfsizligi xavf ostida bo'lishi mumkin. Lekin bunda birinchi masala provayderga iste'molchining ishonishi muhimdir.

Agar bulutli texnologiyalar provayderi ma’lumotlar almashishini ishonchli shifrlasa, zaxira nusxalasa va bulutli texnologiyalar sohasi bozorida o‘ziga yarasha tajribaga ega bo‘lsa bu holda xavfsizlik borasida muammolar tug‘ilmaydi. Fakt sifatida shuni aytish mumkinki, bulutda yo‘qolgan ma’lumotlarni qaytarish mumkin emas.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing.
2. Gulyamov, S.S. va b. (2019). Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. -T.: Iqtisod-Moliya. 396 b.
3. Nunez, A. iCanCloud: A Flexible and Scalable Cloud Infrastructure Simulator / A. Nunez // J. Grid Comput. 2012. — Germany: Springer, 2012. — Vol. 10. — P. 185209.
4. Jararweh, Y. TeachCloud: a cloud computing educational toolkit / Y. Jararweh et al. / / Int. J. Cloud Comput. 2012. — InderScience Publ., 2012. — Vol. 2. — P. 237-257
5. Buyya, R. GridSim: a toolkit for the modeling and simulation of distributed resource management and scheduling for Grid computing / R. Buyya, M. Murshed / / Concurr. Comput. Pract. Exp. — USA: Wiley, 2002. — Vol. 14. — № 13-15. — P. 1175-1220.
6. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii
7. https://hozir.org/bulutli-texnologiyalar-va-malumotlarni-saqlash-bulutlitexnolo.html
8. https://playsguide.ru/uz/sound-for-musicians/sovremennye-oblachnye-tehnologii-oblachnye-tehnologii-obzor-oblachnyh/
9. https://shongames.ru/uz/network/osnovnymi-preimushchestvami ispolzovaniyaoblachnyh-tehnologii-yavlyayutsya/

Ne’matov Nuriddin Hasan o‘g‘li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Raqamli Iqtisodiyot fakulteti talabasi

Abdullayeva Iroda Maxmudjanovna,
Raqamli Iqtisodiyot kafedrasi proffesori,
Iqtisod fanlari nomzodi

DAVLAT RIVOJLANISHIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING O‘RNI

Annotatsiya. *Maqolada bugungi kunda dunyoda raqamli iqtisodiyot jadal sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi iste’mol talablari va iqtisodiyot tarmoqlarini to‘liq qondirish va tarmoqlarda mehnat unumdorligini oshirish imkonini beradi. Raqamli iqtisodiyot mavjud tarmoqlarning yarmidan ko‘pida beqiyos o‘zgarishlarga olib kelishi tavsiya etiladi. Raqamli iqtisodiyotni*

tizimli rivojlantirishda menejmentda uslublar mavqeini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: *Raqamli iqtisodiyot, menejment, boshqaruv, malakali kadrlar, boshqaruv uslublari.*

Ma'lumki, korxonalarni boshqarish turli maqsadlarga asoslangan holda shakllanadi. Jahon tajribasida korxonani boshqarish kontseptsiyasini ishlab chiqish U korxonaning tadbirkorlik faoliyati, strategiyasi va ishlab chiqarish faoliyatida muhim rol o'ynaydi. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Tuzilmaviy o'zgarishlarni chuqurlashtirish, korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish va eksport salohiyatini oshirish" ustuvor vazifalari etib belgilangan. Ushbu vazifalarning samarali bajarilishini ta'minlash korxonalarni boshqarishda zamonaviy standartlarni ishlab chiqish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo etadi. Keyingi yillarda. O'zbekistonda yangi ochilgan korxonalar soni ortib borayotganini ko'rish mumkin.Usullarni to'g'ri qo'llash orqali samarali boshqaruv va korxona boshqaruvi samaradorligining uzluksizligini ta`minlashda boshqaruvga erishish mumkin. Ya'ni korxonalar faoliyatida boshqaruv uslubi, strategik samaradorlik ko'rsatkichlari, xodimlarning malakasi va boshqalardan boshqaruv standartlarini ishlab chiqadi va joriy etiladi. Korxonalarni boshqarishda zamonaviy usullardan foydalanish nafaqat davr talabi, balki kelajakning ham muhim talabidir. Bizningcha, raqamli iqtisodiyot barcha soha va sohalarda bunyodkorlikka asoslangan iqtisodiyot, xususan, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishning tizimli mezonlari asosida O'zbekiston iqtisodiyotining yuqori sur'atlarda o'sishi va mamlakatimizning jahondagi mavqeini ta'minlash sohadagi integratsiyani jadallashtirish imkoniyatlarini oshirmoqda. O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, liberallashtirishda raqamli iqtisodiyotga asoslangan rivojlanish jahon hamjamiyatida milliy xususiyatga ega bo'lishi iqtisodiy taraqqiyotning muhim omilidir. O'zbekistonda mehmonxonalar uchun yangi boshqaruv tizimi sifatida shakllanayotgan boshqaruv tizimini joriy etish va shuning uchun fabrikalar faoliyatiga innovatsion jarayonlarni joriy etish hozirgi kunning dolzarb talabidir. Muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlash mulkdorlar va rahbarlardan ushbu sohada keng bilimga ega va malaka talab qiladi.Menejment (iqtisodiyot fanida) – iqtisodiy obyektni tartibga solish va yo'naltirish jarayonining iqtisodiy tizimining holati; subyektlar, shaxslar, idoralar va vositalar orqali xo'jalik obyektlariga ongli maqsadga muvofiq, ularning faoliyatini yo'naltirish va ko'zlangan natijalarga erishish uchun ko'paytiriladi. Menejer-xodim munosabatlari, guruhdagi psixologik muhit, ish. Jamoa faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan rahbar tomonidan boshqariladi, bu uslubga bog'liq. Boshqaruv uslubi – rahbarning o'z xodimlariga bo'lgan munosabati, ular orasidagi ish bu – tashkilot uchun ishlatiladigan

odatiy harakatlar majmui. Hozircha. Boshqaruv uslubini farqlashda turlicha yondashuvlar mavjud, ularning hech biri boshqaruv vaziyati uchun mukammal uslubni tavsiya eta olmaydi. Har bir usul, albatta, ba'zi cheklovlarga ega. Qo'llaniladigan usullar – tashkilot madaniyati, qadriyatlar tizimi, menejerlarning pozitsiyasi, ijrochilarning xususiyatlari favqulodda ta'sir qiluvchi omillar bilan belgilanadi. tegishli usullar haqida xulosa chiqarish mumkin. Boshqaruvda tizimli yondashuv tamoyiliga asoslanib, boshqaruv uslubi, tashkilot hayoti, maqsadlari va ularning asosiy vazifalariga mos kelishi kerak.Tizimli yondashuvga ko'ra, rahbar o'zi boshqarayotgan tizimni yaxshi biladi, uni to'g'ri baholaydi. sharti, uning kelajakdagi qiyofasini tasavvur qila olish, o'zgarishlarni amalga oshirishda ishtirok etuvchi xodimlarni jalb qilish qobiliyati zarur. Zamonaviy boshqaruvning boshqaruv uslubi turli nuqtai nazardan yoritiladi.Boshqaruv uslubini farqlashda an'anaviy yondashuvlardan biri quyidagilarga asoslanadi. Kurt Levin tomonidan kiritilgan tipologiya, unda avtoritar, demokratik va liberal etakchilik uslublari ajralib turadi. Zerikarli faoliyatni boshqarishda avtoritar uslubdagi malakasiz ishchilar, ijrochilarning so'zsiz bo'ysunishi (harbiy tashkilotlar, favqulodda vaziyatlar) o'z rahbarligini ta'minlashda yoki ijrochilarga ular ishonchli vaziyatlarda foydalanadilar. Avtoritar uslub munosabatlarning rasmiyligi uchun javobgardir. va boshqaruvchining qo'lida vakolat konsentratsiyasi, rahbar va bo'ysunuvchi o'rtasida ma'lum masofani saqlab qolish, bajarilishi kerak bo'lgan ko'rsatmalar buyruqlar shaklida bo'lishi, xodimlarni ko'proq jazolash orqali rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Bu holat ijrochilarni yuqori natijalarga erishishga undamaydi, nosog'lom ma'naviy-ruhiy muhitni yuzaga keltiradi, ichki ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Qo'l ostidagilarga demokratik tarzda ishonish va maslahatlashish, diktaturadan qochish, ijrochilarga vakolatlar berish, o'ziga qulay sharoit yaratish. ma'naviy-ma'naviy muhit muhit yaratish, ijobiy rag'batlardan keng foydalanishni nazarda tutadi.Raqamli iqtisodiyot sharoitida yetakchi nafaqat o'z sohasini yaxshi biladi, balki yaxshi tashkilotchi, psixik (psixolog), pedagog va jamiyat ham bo'lishi kerak. rahbar. Buning uchun har bir rahbar xodim psixologiyaga ega, pedagogika fanlarni mustaqil egallashi kerak. Bu hayotimizdagi jiddiy o'zgarishlar, inson omili mehnati bilan bog'liq bo'lib, ular bilan jamiyatning o'zini o'zi boshqarish sharoitida mehnat talab qiladi. Choy a'zosi bo'lgan har bir insonning yuragiga yo'l topa bilish rahbaringiz faoliyatida birinchi o'rinda turadi. Jamiyatda, jamoat tashkilotlarida ish jarayonida yuzaga keladigan har xil nizolarni yaxshi biladigan bir guruh odamlar yuqori tashkilotlarga yubormasdan, o'zlari hal qila oladilar.Bunday rahbar o'z ishini to'g'ri yo'lga qo'ygan. va choy oldiga qo'yiladi rejadagi maqsad va vazifalarni o'z vaqtida muvaffaqiyatli bajaradi. Jamoalarda sog'lom ruhiy muhitni yaratish uchun rahbar har bir xodimning shaxsiy fazilatlarini, ishchilar o'rtasidagi hamkorlikni va o'zaro ijtimoiy munosabatlarni, raqobatni iqtisodiy tashkil etishni, mehnat jamoalarida ishning yakuniy natijalarini hisobga olishi kerak. qulay ijtimoiy sharoitlar.

Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, inson taraqqiyotining hozirgi davri va iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimining yaqin kelajakda sifatli rivojlanishi bevosita raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bilan bog‘liq bo‘lib bormoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari. iqtisodiyotni rivojlantirish iqtisodiyotni yanada rivojlantirish bo‘yicha qator chora-tadbirlarni belgilab berdi.Umuman olganda, raqamli iqtisodiyotda boshqaruv muhim ahamiyatga ega.Chunki muayyan faoliyatni boshqarishdan kelib chiqib, uni amalga oshirishdan avval unga e’tibor qaratish lozim. mamlakatning raqamli bo‘lishi ham iqtisodiy rivojlanish va raqamli texnologiyalarni qamrab olishga bog‘liq.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2017-2021 yillarda Harakatlar strategiyasi. Prezidentning 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son qarori. O‘zbekiston. Respublika Qonun hujjatlari to‘plami 2017 yil 6-son, 70-modda.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-iyuldagi PQ-3832-son “O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. // O‘zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar milliy ma’lumotlar bazasi (www.lex.uz).

3. O‘.A. Muhammadiyev. Strategik boshqaruv. Darslik, Toshkent – 2021. 354 bet.

4. Yoldoshev N.K. Strategik boshqaruv. Darslik TDIU, 2013 y.

Salayeva Quvonchoy Rustam qizi,
Tashkent State University of Economics
Economics faculty 2nd year Bachelor’s student

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE EDUCATIONAL SYSTEM: PROBLEMS AND SOLUTIONS.

Abstract. This article explores the problems faced during the digital transformation of the educational system and solutions to these challenges are also discussed. By addressing these issues, the educational system can fully leverage the benefits of digital transformation to enhance teaching and learning outcomes.

Key words: digitalization, technology, infrastructure, cybersecurity

Introduction.

The relevance and significance of the digital transformation of the educational process is caused by the global processes of the transition to the digital economy and digital society. The digital way of life, like any new technological order, opens up new socio-economic prospects for the society and provides people with new opportunities. It has been generally accepted that the digital transformation of society is changing the global landscape, the role and opportunities of the student in this world (especially in the world of professions) [1]; new types

of activity that expand the boundaries of the modern world appear; new technologies change the instrumental capabilities of the economic subject; the role of motivational and value attitudes and moral-ethical qualities of the individual also increases [2,3].

Digital transformation for educational institutions is a huge step forward in enhancing the learning process and automating plenty of operations: from printing countless essays and coursework to evaluating tests and calculating the GPA. The process of digitalization in education offers a lot of benefits for students, such as faster access to tests and grades through online systems. E-learning systems allow to submit papers, do instant plagiarism checks, and track attendance. All these factors form students' performance levels that you can easily measure via a digital platform. [4]

A number of studies are devoted to the relationship between the economy and education in the modern digital world; they examine the features of the development of practical skills and competencies of students based on case studies in the digital economy. People working in the digital environment should be able to create and process complex information; think systematically and critically; be creative, and able to solve real problems of the digital world [5,6].

In a number of studies, the issue of the development of digital education is closely related to the introduction and implementation of the artificial intelligence technology in the daily life [7]; the advent of native digital generations, people who reside in the digital environment, dramatic changes associated with career guidance, multiple changes in employment and lifelong learning [2,8]. The issue of the ambiguity of human interaction with the digital environment and its negative impact on cognitive abilities, attention, and other aspects of human life is of particular importance [9].

Literature review.

Foreign and domestic researchers note that the digitalization of education has significantly changed the relationship between the teacher and the student. This is due to the fact that today the student has free access to various sources of information, as opposed to the traditional model of education, and therefore teaching methods should be more interactive and attractive based on digital technologies [10,11,12]. Digitalization does not completely eliminate the human factor in education; it defines a new place and qualifications of teachers in a digital society and the education system [5]. The teacher should not be a knowledge transmitter, but a mentor and facilitator, whose task is to help students adapt and apply the knowledge gained.

Both developed and developing countries should deal with the digitalization of education [13]. Kalolo [13] highlights the fact that the digital era around the world has proven its ability to transform most educational processes and sys-

tems, including the educational systems of developing countries (including Tanzania). Considering the infrastructure and resource problems in the region, the researcher places the focus on the attempts to bridge the knowledge gaps associated with digital technologies in education and describes problem area and promising approaches to their solution. Learning Management Systems (LMS) allow students to access any online course and resource to receive on-demand assistance beyond the physical reach of their instructors [14]. At the same time, there is a consensus of opinion that the digitalization of economy and education is the future; economic and educational processes are interconnected and objectively conditioned by the overall development of the world and civilization that bring a new vision of and attitude to the education system, new forms, and means of education. Therefore, there is a need to include new digital technologies in these processes.

Methodology.

Based on the analysis of the methodological approaches described in the economic and pedagogical literature, a group of assessment parameters was defined; in our opinion, they are the most consistent with the research problem related to the quality of the digitalization of higher education. The parameters were determined by refining the research concepts and methodologies based on the latest practical research in this area [1,9,15]. The study was based on surveying a statistically significant sample of representatives of a higher educational institution and comparing the assessments of the digitalization process by the teaching staff and students.

Analysis and results.

Digital transformation in K–12(the foundation of a student's academic career) institutions is a crucial process that can impact the education system as a whole. However, the journey toward digital transformation comes with several challenges that must be addressed. The most significant of these challenges include, lack of technical proficiency, funding and resources, cybersecurity and addressing digital inequities. Many educators may not be proficient in technology and may need training to effectively implement digital tools in their classrooms. Additionally, K–12 institutions often have limited IT resources, which can make it challenging to keep up with the latest technological advancements. Implementing digital transformation in K–12 institutions requires significant investments in technology and infrastructure. Schools may struggle to secure the necessary funding, especially in low-income communities, where budgets are tight. As schools rely more on technology, the risk of cyberattacks increases. Ensuring the security of students' data and protecting the school's network and systems from cyber threats is a significant challenge that must be addressed. The digital divide, where some students have access to technology and others do not, is a challenge

that must be addressed. This disparity can negatively impact the learning experience and hinder the effectiveness of digital transformation efforts. [16]

Students with disabilities (hearing or visual impairments or mobility impairments that interfere with the operation or control of equipment) are also at great risk of experiencing digital inequality due to problems related to input factors. (books, documents, languages, equipment) and educational process (manipulation, communication with equipment, software, teachers). For digitizing documents and materials for target groups, they must use their own language system such as sign language, so there will certainly be many limitations, no priority, many disadvantages and disadvantages for the group of people. study this. [17]

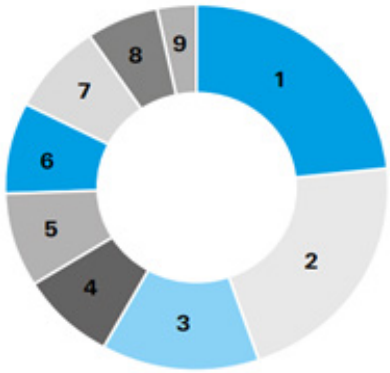

Figure 1.

Factors having a negative impact on the use of digital technology during teaching at school [18]

1. Lack of digital equipment 23%
2. Lack of financial resources 21%
3. Unreliable or slow Internet connection 13%
4. Limited space in school 8%
5. Limited or no technical support 8%
6. Lack of time in case of teachers 8%
7. Low level of digital competences of teachers 8%
8. Low level of digital competences of students 6%
9. Other 3%

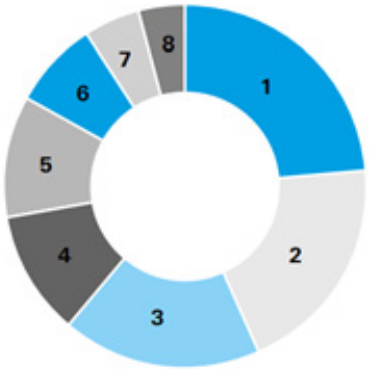

Figure 2.

Factors that have a negative impact on teaching and distance learning with the help of digital technology [18]

1. Limited access of students to digital devices 24%
2. Limited access of students to safe internet connection 20%
3. Low digital competences of families 18%

4. Difficulty in supporting families and/or guardians in assisting students during distance learning 11%

5. Difficulties in involving students 11%

6. Teachers lack time to develop materials for distance learning 8%

7. Teachers lack time to provide feedback to students 5%

8. Other 4%

Figure 3 Factors that have a positive impact on teaching and distance learning with the help of digital technology[18]

1. Teachers participate in professional development programmes 18%

2. Teachers cooperate within school in the use of digital technology and creation of resources 18%

3. School has experience in the use of virtual learning environment 13%

4. School has well organized, regular communication with families and/or guardians 13%

5. School has access to well organized online digital materials 10%

6. Teachers participate in professional networks 9%

7. School cooperates with other schools and organizations 8%

8. School has a digital strategy 5%

9. School has a bring-your-own device policy 4%

10. Other 3%

According to managers and teachers, the biggest problems, mentioned by 58% of respondents, are: a lack of digital equipment, lack of financial resources and unreliable or slow internet connection. As for the biggest challenges during online classes, 61.5% state one of the following: limited access of students to digital devices, limited access of students to a reliable internet connection and low digital competence of students' families. Of particular importance are the students' answers about the difficulties they encountered during online classes.[18]

Digitalization of the educational system should encourage greater use of ICT in teaching in order to improve the quality and inclusiveness of the teaching process, but also to influence the development of digital competencies of students and employees in educational institutions. In addition, it should improve and modernize all the processes in the education system, from electronic peda-

gogical records to data exchange and the launch of a range of electronic services for citizens and other institutions. In this regard, three strategic goals have been identified: improvement of the Education Information System, development and improvement of the digital ecosystem, and development and improvement of digital skills and competencies.[18]

Digitalization of the educational system, in a broader sense, in addition to modernization of the teaching process, refers to the improvement of all processes in education, namely: keeping electronic pedagogical records; digitalization of processes (registering for external/ graduation/professional exams and contests, establishing the identities of out-of-school children, etc.); establishing inter-ministerial cooperation using data exchange systems (interoperability); and creating electronic services for citizens (parents, guardians and students) and institutions. In addition to the development of software solutions, with the help of which we are digitalizing these processes in education, it is necessary to work in parallel on improving the hardware infrastructure, but also on establishing the best possible models of system protection. For better utilization of the entire system, it is necessary to implement various models that affect the quality, reliability and accuracy of the data, but also to strengthen the structure of staff in the ministry and in educational institutions. Providing computer equipment for educational institutions should be an ongoing process. Due to compulsory and elective subjects/ modules in the field of informatics, it is necessary for schools to have computer classrooms. The number of computers and computer classrooms depends on the number of students in the school. Computer classrooms need to be refurbished every five to six years. Also, it should be borne in mind that computers are used in the teaching of other courses/modules.[18]

Conclusion and recommendations.

Faced with the above opportunities and challenges, managers need long-term solutions and strategies to promote digital transformation in education. Firstly, raising awareness about the importance of digital transformation in education, leaders need to raise awareness and popularize the ideas of all teachers, lecturers and staff in the school so that they understand the importance of digital transformation in education as well as build a culture together. active in education. Besides, it is also necessary to foster and improve skills and professionalism for teachers, lecturers, officials, etc. to achieve the goal of implementing digital transformation in education. Secondly, completing database in education, the head should deploy a synchronous education data sharing system and convert paper documents into electronic documents to make management and learning more convenient. Thirdly, building network infrastructure, technology equipment, the improvement of network infrastructure and equipment for teaching and learning will create equal learning opportunities between different regions. Education managers can prioritize the form of outsourcing and mobilizing

social resources to participate in the implementation towards successful digital transformation in education. Furthermore, perfecting the legal system in education, building a legal system to ensure the interests of learners and playing a very important role in educational management. Data mining and sharing, teaching methods, online course management, etc. should be clearly regulated. [19]

References:

1.Esteve-Mon, F.,Llopis, M., Adell-Segura, J. (2020). Digital Competence and Computational Thinking of Student Teachers. International Journal of Emerging Technologies in Learning, 15(2): 29-41. https://doi.org/10.3991/ijet.v15i02.11588

2. Kaplan, A.M., Haenlein, M. (2016). Higher education and the digital revolution: About MOOCs, SPOCs, social media, and the Cookie Monster. Business Horizons, 59(4): 441-450. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2016.03.008

3. Penprase, B.E. (2018). The fourth industrial revolution and higher education. In Higher education in the era of the fourth industrial revolution. Springer Nature, pp. 207-229. https ://doi.org/10.1007/978-981-13-0194-0_9

4.https://www.softermii.com/blog/the-impact-of-digital-transformation-in-education-sector

5. Wildemeersch, D., Jütte, W. (2017). Digital the new normal-multiple challenges for the education and learning of adults. European journal for Research on the Education and Learning of Adults, 8(1): 7-20. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.relae13

6. Saputra, M., Al Siddiq, I.H. (2020). Social Media and Digital Citizenship: The Urgency of Digital Literacy in The Middle of a Disrupted Society Era. International Journal of Emerging Technologies in Learning, 15(07): 156-161. https://doi.org/10.3991/ijet.v15i07.13239

7. Seldon, A., Abidoye, O. (2018). The fourth education revolution. Legend Press Ltd.

8. Emejulu, A., McGregor, C. (2019). Towards a radical digital citizenship in digital education. Critical Studies in Education, 60(1): 131-147. https://doi.org/10.1080/17508487.2016.1234494

9. Oberländer, M., Beinicke, A., Bipp, T. (2020). Digital competencies: A review of the literature and applications in the workplace. Computers & Education, 146: 103752. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2019.103752

10. Nielsen, W., Miller, K.A., Hoban, G. (2015). Science teachers' response to the digital education revolution. Journal of Science Education and Technology, 24(4): 417-431. https://doi.org/10.1007/s10956-014-9527-3

11. Gohil, P. (2018). Digital Education The Future of Learning. Entrepreneur India. https:// www.entrepreneur.com/article/324081

12. Padia, K. (2018). 5 Ways in Which Digital Education is Changing the Face of Education. https://www.digitaldoughnut.com/articles/2018/september/5-ways-in-which-digital-education-is-changing-the.

13. Kalolo, J.F. (2019). Digital revolution and its impact on education systems in developing countries. Education and Information Technologies, 24(1): 345-358. https://doi.org/10.1007/s10639-018-9778-3

14. Taha, A.K. (2019). How Technology Can (and Does) Improve Education. https://www. trustradius.com/buyer-blog/how-technology-improves-education.

15. Ross, J. (2017). Speculative method in digital education research. Learning, Media and Technology, 42(2): 214-229. https://doi.org/10.1080/17439884.2016.1160927

16.https://www.linkedin.com/pulse/challenges-digital-transformation-k-12-education-sector-hesham-hammam

17.https://www.osam.io/post/top-5-challenges-facing-education-institutions-in-the-age-of-digital-transformation

18.https://www.unicef.org/montenegro/media/22611/file/Education%20System%20Digitalization%20Strategy.pdf

19. https://navigossearch.com/educational-management-in-digital-transformation-when-challenges-are-opportunities

Egamberdiyev Begzod Abdullayevich,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti
Raqamli iqtisodiyot fakulteti ST-63 guruh talabasi

N.G‘. Akbarov,
Raqamli iqtisodiyot fakulteti dekani, dotsent

RAQAMLI IQTISODIYOT O‘ZBEKISTON KELAJAGI

Annotatsiya. *O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotining kelajagi muammolari va imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqola, O‘zbekistonning raqamli infrastrukturasini, davlatning raqamli iqtisodiyotga yo‘naltirilgan siyosati va intizomlari, yangi texnologiya markazlari va startap ekosistema, raqamli ko‘nikma va mutaxassis kadrlar tayyorlash, xalqaro hamkorlik va sherikliklar kabi boshqa muhim mavzularni ko‘rib chiqadi. Maqola, O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti bo‘yicha ommaviy tadbirlar va innovatsiyalar, yangi bozorlarni ochish, va insonlarni raqamli inobatga olishni ta’minlash uchun yutuqlar keltirib olinadi.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti, Raqamli infrastruktura, Davlatning raqamli iqtisodiyotga yo‘naltirilgan siyosati va intizomlari, Yangi texnologiya markazlari va startap ekosistemi, Raqamli ko‘nikma va mutaxassis kadrlar tayyorlash, Xalqaro hamkorlik va sherikliklar, Ommaviy tadbirlar va innovatsiyalar, Yangi bozorlar, Insonlarni raqamli inobatga olish.*

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiy o‘sish va rivojlanishning asosiy omili sifatida raqamli transformatsiyani faol qabul qilmoqda. Tezlik bilan kengayib borayotgan raqamli infratuzilma, o‘sib borayotgan texnologiyaga ega aholi va hu-

kumatining kuchli tashabbuslari bilan O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti yaqin yillarda sezilarli darajada kengayishga tayyor.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev “2022-2026-yillarga mo‘ljalangan Yangi O‘zbekistoning taraqqiyoti strategiyasi”da quydagilarni takidlab o‘tganlar: “Raqamli iqtisodiyotni asosiy “drayver” sohaga aylantirib, uning hajmini kamida 2,5 baravar oshirishga qaratilgan ishlarni olib borish”, “Respublika bo‘ylab, ayniqsa uzoq aholi maskanlarida, mobil aloqa sifatini yaxshilash maqsadida tayanch stansiyalarini umumiy sonini 42 mingtaga yetkazish”, “Raqamli infratuzilmani yanada rivojlantirish orqali barcha aholi maskanlarini va ijtimoiy obyektlarni hamda magistral avtomobil yo‘llarini keng polosali ulanish tarmoqlari bilan qamrab olish”, “Iqtisodiyotning real sektorida hamda moliya va bank sohalarida ishlab chiqarish va operatsion jarayonlarni raqamlashtirish darajasini 2026-yil yakuniga qadar 70 foizgacha oshirish”, “Dasturiy mahsulotlar industriyasi hajmini 5 baravar, ularning eksportini esa 10 baravar oshirib, 500 million AQSh dollariga yetkazish”, “Iqtisodiyotni real sektorida va tijorat banklari axborot texnologiyalari va kompyuter dasturlash sohasida 700 nafar mutaxassislarni tayyorlash va malakasini oshirish”, “Buxoro viloyati Qorako‘l tumanida raqamli texnologiyalarga ixtisoslashtirilgan alohida zamonaviy talablarga javob beradigan axborot texnologiyalari sohasida ta’limdan ishlab chiqarishgacha bo‘lgan yaxlit zanjir yaratishni ko‘zda tutuvchi IT-Klasterlar faoliyatini yo‘lga qo‘yish.”[2] Kabi bir nechta raqamliy maqsadlarni takidlab o‘tganlar. Ushbu maqolada O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotining hozirgi manzarasi va kelajakdagi istiqbollarini o‘rganib, o‘sish va innovatsiyalarning asosiy yo‘nalishlarini yoritadi.

Birinchi yo‘nalish raqamli infratuzilmani rivojlantirishidir. O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotining asosiy ustunlaridan biri bu uning mustahkam raqamli infratuzilmasi hisoblanadi. Hozirgi kunda kundalik hayotimizning asosiy qurilmasi sifatida turli xil elektron gajetlar atrofimizda juda ham ko‘p va ulardan internetga bog‘langan holda foydalanganimizda ko‘pgina internet tezligidan kelib chiqqan muamolar tufayli uning ishlash tezligiga ham alohida etiborga olindi. Mobil aloqa tarmog‘ini 4G va 5G texnologiyasi bo‘yicha rivojlantirish, Toshkent shahri, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va barcha viloyatlar markazlarini beshinchi avlod aloqa tarmog‘i bilan bosqichma-bosqich qamrab olish, barcha aholi punktlari va ijtimoiy obyektlarni optik va mobil keng polosali xizmatlardan foydalanish tarmoqlari bilan qamrab olish, “bulutli” hisoblashlar asosida ma’lumotlarni saqlash va qayta ishlash markazlarini rivojlantirish, foydalanuvchi talablariga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasining axborot resurslariga doimiy ulanishni ta’minlash, shahar infratuzilmasini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali transport logistikasi, shahar infratuzilmasi, shahar muhitining sifati, shahar rivojlanishini boshqarish samaradorligi, jamoat, biznes va yashash joylari bilan bog‘liq muammolarni hal qilish uchun “aqlli” va “xavfsiz” shahar loyihalari amalga oshiriladi.

So‘nggi yillarda mamlakatda keng polosali ulanishni kengaytirish, internetga kirish tezligini oshirish va telekommunikatsiya tarmoqlarini yangilash uchun katta sarmoya kiritildi. Infratuzilmaga kiritilgan ushbu sarmoya iqtisodiyotning turli tarmoqlarida raqamli xizmatlar va innovatsiyalarning o‘sishi uchun asos yaratadi deb o‘ylayman.

Ikkinchi yo‘nalish hukumat tashabbuslari va siyosatini qo‘llab-quvvatlashdir. O‘zbekiston hukumati turli siyosiy tashabbuslar va tartibga soluvchi islohotlar orqali raqamli iqtisodiyotning o‘sishini rag‘batlantirish bo‘yicha qat’iy sodiqligini namoyish etdi. “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasida sog‘liqni saqlash, ta’lim, moliya va qishloq xo‘jaligi kabi muhim tarmoqlarda raqamli texnologiyalarni joriy etishni ishlari ko‘zda tutilgan.

Hozirgi kunda tibbiyotga juda ham katta etibor berilmoda va tibbiyotga mo‘ljalangan yangi platforma yaratilmoqda. Bu platformaning nomi “Aqilli tibbiyot” bunda asosan aholiga yuqori texnologiyalar va IT-yechimlar asosida tibbiy xizmat ko‘rsatish va aholi salomatligini saqlashning (profilaktika va diagnostika qilishning) innovatsion yechimlari ko‘zda tutilgan.

Bundan tashqari hozirgi kunda qishloq xo‘jaligiga ham katta axamiyat qaratilmoqda va “Aqilli qishloq xo‘jaligi” nomli platforma yaratilmoqda unda asosan agrar sohada personallashtirilgan qishloq xo‘jaligi texnologiyalari, yangi samarador navlar va mahalliy xom-ashyo, “yashil” texnologiyalarga va yuqori mahsuldorlikka asoslangan qishloq xo‘jaligi yuritish bo‘yicha innovatsion yechimlar ko‘zda tutilgan.

Bundan tashqari, elektron tijoratni rivojlantirish, ya’ni tadbirkorlikni elektronlashtirish, kiberxavfsizlikni kuchaytirish va startaplarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan tartibga soluvchi islohotlar raqamli tadbirkorlik va innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratmoqda.

Uchinchi yo‘nalish esa rivojlanayotgan texnologik markazlar va startap ekotizimlaridir. O‘zbekiston, xususan, Toshkent va Samarqand kabi shaharlarda jonli texnologik markazlar va gullab-yashnayotgan startap ekotizimining paydo bo‘layotganiga guvoh bo‘lmoqdamiz. Ushbu texnologik markazlar hamkorlik, bilim almashish va tadbirkorlik faoliyati uchun markaz bo‘lib xizmat qiladi, mahalliy va xalqaro manbalardan sarmoya va iste’dodlarni jalb qiladi. Fintech, agritech, healthtech va edtech kabi sohalarda innovatsion startaplarning ko‘tarilishi an’anaviy tarmoqlarning raqamli transformatsiyasini olg‘a surmoqda va iqtisodiy diversifikatsiyaga hissa qo‘shmoqda.

To‘rtinchi yo‘nalish bu raqamli ko‘nikmalar va iste’dodlarni rivojlantirishdir. O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyoti rivojlanishda davom etar ekan, raqamli savodxonlik va maxsus texnik ko‘nikmalarga ega malakali ishchi kuchiga ehtiyoj ortib bormoqda. STEM ta’limi, kasbiy ta’lim va umrbod ta’limni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslar ishchi kuchini raqamli asrda rivojlanish uchun zarur bo‘lgan imkoniyatlar bilan jihozlash uchun muhim ahamiyatga ega. Bundan tash-

qari, sanoat va akademiya o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish ko‘nikmalardagi tafovutni bartaraf etishga yordam beradi va innovatsiyalar va o‘sishni rag‘batlantirish uchun iste’dodlarning barqaror ta’minlanishini ta’minlaydi.

Beshinchi yo‘nalish bu xalqaro hamkorlik va sheriklikdir. Hozirgi kunda jahonda raqamliy savdo platformasi ishga tushirilgan va uning nomi DEPA bo‘lib (Digital economy partnership agreement) raqamli savdo qoidalari va raqamli iqtisodiyot bo‘yicha hamkorlikni o‘rnatishga qaratilgan faqat raqamli savdo shartnomasini tuzish bo‘yicha ilg‘or va innovatsion tashabbus hisoblanadi. DEPA birinchi bo‘lib 2021-yil yanvar oyida kuchga kirgan. DEPA – bu raqamli savdoni osonlashtirish va raqamli iqtisodiyot uchun asos yaratish uchun mo‘ljallangan yangi turdagi savdo kelishuvidir. U Chili, Yangi Zelandiya va Singapurning umumiy manfaatlaridan kelib chiqqan. 2023-yil iyun oyi boshida DEPA Koreyani o‘zining eng yangi a’zosi sifatida qabul qiladi. Hozirgi kunda DEPAga ko‘p davlatlar qiziqish bildirmoqda, jumladan Sharqiy Yevropa, Kanada va Peru va boshqalar. Global raqamlashtirish bo‘yicha sa’y-harakatlar bilan DEPA raqamli iqtisodiyotni yanada rivojlantirishga turtki bo‘ladi deb o‘ylayman. O‘zbekiston ham yaqin kelajakda DEPAga qo‘shilish arafasida mamlakatimiz DEPAga qo‘shilish orqali raqamli transformatsiya bo‘yicha o‘zining o‘rnini namoyish etadi, balki raqamli iqtisodiyot rivojlangan mamlakatlarning ko‘p yillik tajribalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. DEPAda ishtirok etishning afzalliklari qatorida raqamli sohada doimo yetakchi o‘rinlarni egallab turgan mamlakatlar bilan faol hamkorlik qilish va tajriba almashish imkoniyati mavjud bo‘ladi.[3] Bu strategik hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, xalqaro investitsiyalarni jalb qilish hamda texnologik startaplar va innovatsion loyihalarni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish imkonini beradi. O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotini jadal rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Yetakchi texnologiya kompaniyalari bilan hamkorlik bilimlarni almashish, texnologiyalarning mukammal o‘rganish va jahon bozorlariga chiqishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, “Raqamli ipak yo‘li” va “Markaziy Osiyo texnologiyalar forumi” kabi mintaqaviy tashabbuslarda ishtirok etish O‘zbekistonga savdo, sarmoya va hamkorlik uchun yangi imkoniyatlarni ochib, kengroq raqamli ekotizimda asosiy ishtirokchi sifatida o‘zini namoyon qilish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonida raqamli infratuzilmani rivojlantirish, iqtisodiyot sub’rktlari tomonidan hukumat tashabbuslari va siyosati qo‘llab-quvvatlansa, alohida e’tibor rivojlanayotgan texnologik markazlar va startap ekotizimlarga qaratilsa, raqamli ko‘nikmalar va iste’dodlarni rivojlantirishga urg‘u berilsa, xalqaro hamkorlik va sheriklik orqali O‘zbekistonga savdo, sarmoya va hamkorlik uchun yangi imkoniyatlarni ochib, kengroq raqamli ekotizimda asosiy ishtirokchi sifatida o‘zini namoyon qilish imkoni yaratilsa O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotini jadal rivojlanishiga olib keladi deb oylaymiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. G‘.M. Porsaev, B.Sh. Safarov, D.Q. Usmanova. Raqamli iqtisodiyot asoslari. (Darslik)
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/ru/docs/-5841063
3. https://infocom.uz/raqamli-iqtisodiyot/

Zuhriddinova Sevinch Dilmurod qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Raqamli iqtisodiyot fakulteti EKR – 62 guruh talabasi

INSON KAPITALI INDEKSI RIVOJLANISH TENDENSIYALARINING TAHLILI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada inson kapitali insonlar o‘z hayoti davomida sarmoya kiritadigan va to‘playdigan, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish va jamiyat uchun foydali bo‘lish imkonini beruvchi bilim, ko‘nikma va salomatlikni o‘z ichiga oluvchi jarayonlar tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *inson kapitali, sarmoya, salohiyat, jamiyat uchun foydali bo‘lish, bilim, ko‘nikma, salomatlik.*

Amerikalik iqtisodchi Gari Bekker o‘zining “ Inson kapitali davri” asarida keltirgan iqtisod bo‘yicha, shu jumladan inson kapitali nazariyasini rivojlantirish bo‘yicha Nobel mukofoti laureati bo‘ldi. Kapitalizmning hozirgi iqtisodiyotini inson kapitali iqtisodiyoti yoki bilim kapitali iqtisodiyoti deb atash to‘g‘riroq bo‘ladi, deb yozgan Bekker: agar texnologiya iqtisodiyotning dvigateli bo‘lsa, unda inson kapitali uning yoqilg‘isidir va iqtisodiy muvaffaqiyatdir. individual va butun iqtisodiyotlar kapitalning zamonaviy dunyo shakli uchun ushbu eng muhim texnologiyaga investitsiyalarga bog‘liq. Tadqiqotlarga ko‘ra, aynan inson kapitalining rivojlanishi texnologik taraqqiyot va iqtisodiyotlarning tarkibiy o‘zgarishlari muvaffaqiyatini belgilaydi.

XVIII asrda inson kapitalining ahamiyati haqida.

Adam Smit “ Xalqlar boyligining tabiati va sabablarini o‘rganish” asarida shunday yozgan edi: uning fikricha, asosiy kapital nafaqat mehnat mashinalari va asboblari, foydali binolar va erdan, balki “ xalqlarning orttirilgan va foydali qobiliyatlaridan ham iborat. barcha aholi yoki jamiyat a’zolari.” Bu qobiliyatlar nafaqat ularni egallagan shaxsga tegishli, balki ayni paytda shaxs mansub bo‘lgan butun jamiyat boyligining bir qismiga aylanadi. “Ishchining katta epchilligi va mahoratini mehnatni qisqartiruvchi yoki yengillashtiruvchi, garchi ma’lum xarajatlarni talab qilsa-da, bu harajatlarni foyda bilan birga qoplaydigan ishlab chiqarish mashinalari va asboblari bilan bir xil nuqtai nazardan ko‘rib chiqish mumkin”, deb xulosa qildi Smit. [1]

Inson kapitaliga sarf-xarajatlar ko‘proq kelajakdagi foydani ko‘paytirish maqsadida 1928 yilda investitsiya sifatida ko‘rib chiqilishi kerak. Iqtisodchi Artur Sesil Pigu “ Davlat moliyasini o‘rganish” asarida yozgan. Odatda, investitsiyalar har doim kelajakda daromad keltiradi deb taxmin qilingan, ammo iste’mol xarajatlari yo‘q, ammo bu yondashuv noto‘g‘ri, deb asosladi Pigu. Shunday qilib, oziq-ovqat, kiyim-kechak va uy-joy kabi ba’zi xarajatlar inson asboblarining samaradorligini oshiradi, xuddi oddiy ma’noda investitsiyalar mexanik asboblarning samaradorligini oshiradi va shuning uchun kelajakdagi daromadlarni ishlab chiqarishga yordam beradi.

Inson kapitaliga yangi ko‘rinishi.

1950-1960-yillarda. Iqtisodchilar mehnat bozoriga yangicha nazar tashlagach, inson kapitalini tadqiq qilishda inqilob yuz berdi, deb yozadi inqilob hammualliflaridan biri Gari Bekker. Daromadlardagi farqlar, birinchi navbatda, ishchilar “ yaxshi” yoki “yomon” ishlarni bajarayotganini aks ettiradi deb taxmin qilish o‘rniga, inson kapitali yondashuvi daromadlar birinchi navbatda ishchilarning o‘z malakalari va bilimlariga qancha sarmoya kiritganligini o‘lchaydi, deb faraz qildi. Ushbu fikrga ko‘ra, daromad ta’lim va o‘qitishga qo‘yilgan mablag‘lar miqdori bilan ortadi. Ushbu talqinda “ yaxshi ish o‘rinlari” inson kapitaliga katta miqdorda sarmoya kiritgan ishchilar tomonidan to‘ldiriladigan ishlardir, deb tushuntirdi Bekker.

Inson kapitali inqilobi, Bekker faoliyatidan tashqari, Teodor Shults (shuningdek, iqtisodiyot bo‘yicha Nobel mukofoti sovrindori) va mehnat iqtisodiyoti asoschilaridan biri Yakob Mintserning tadqiqotlariga asoslandi. Shunday qilib, Shultsning inson kapitali haqidagi ishidan oldin, iqtisodiy rivojlanish adabiyotlarida asosiy e’tibor jismoniy kapitalni to‘plashga qaratilgan edi. Biroq, Shults tadqiqotning asosiy e’tiborini ko‘nikma va bilimlarga sarmoya kiritishga qaratdi, chunki uning fikricha, ular iqtisodiy rivojlanish uchun juda muhim edi. [2]

Ta’lim nafaqat odamlarni barkamol va mas’uliyatli fuqarolar qilib tarbiyalash, ularga ega bo‘lgan qadriyatlarni tan olish va o‘z hayotini baholashga yordam berish orqali ularning madaniy rivojlanishiga xizmat qiladi; Ta’lim, shuningdek, odamlarning ishlash va shaxsiy ishlarini boshqarish uchun foydalanadigan qobiliyatlarini yaxshilashi mumkin va bunday yaxshilanishlar milliy daromadni oshirishga yordam beradi, deb hisoblaydi Shults.

Zamonaviy iqtisodiy tizimning eng o‘ziga xos xususiyati inson kapitalining o‘sishidir, chunki odamlarga katta sarmoya kiritmasdan muvaffaqiyatli qishloq xo‘jaligi va rivojlangan sanoatga ega bo‘lish mumkin emas, dedi Shults. Inson kapitali kontseptsiyasi marksistik “ sinflar kurashi” ning muvaffaqiyatsizligini va kapitalning marksistik tushunchasini faqat “ pul ishlab chiqaradigan pul” deb bilvosita tushuntirdi: ishchilar ham kapitalistlardir, lekin ular korporatsiyalarning

bir qismiga egalik qilgani uchun emas, balki ko‘nikmalarga ega bo‘lganlari uchun. va iqtisodiy ahamiyatga ega bo‘lgan bilimlar. Bu bilim va ko‘nikma asosan investitsiyalar mahsuli bo‘lib, texnologik jihatdan rivojlangan mamlakatlarning ishlab chiqarish ustunligini tushuntiradi, deb ta’kidladi Shults: inson kapitali o‘smagan holda, iqtisodiyotda faqat og‘ir qo‘l mehnati va qashshoqlik bo‘lar edi, mulkdan daromad oladiganlar bundan mustasno. [3]

Inson kapitali nafaqat mavjud bilimlarni uzatishni, balki innovatsiyalar va texnik o‘zgarishlar manbai bo‘lib xizmat qiladigan, ishlab chiqarishning barcha omillarini harakatga keltiradigan va global iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydigan yangi bilimlarni shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi.

Mintzer, shuningdek, ish haqining olingan ma’lumot va ish tajribasiga bog‘liqligini tahlil qildi – bu munosabat shuni ko‘rsatadiki, yoshi bilan odam daromadni (ish haqini) oshirishga yordam beradigan bilimlarni to‘playdi, ammo pensiya yaqinlashganda, o‘qitishga investitsiyalar kamayadi va ulardan olinadigan daromad kamayadi. Ta’lim davomiyligi va daromadning nisbiy darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aks ettiruvchi tenglama Mintzer nomi bilan atalgan va iqtisodiyotda eng ko‘p ishlatiladiganlardan biriga aylandi. [4]

Inson kapitali indeksi rivojlanish tendensiyalari.

2018-yildan beri Jahon banki Inson kapitali indeksini tuzib kelmoqda, bu reytingda 2022-yil fevral holatiga ko‘ra 83 davlat ishtirok etadi. Mintzer kontseptsiyasidan farqli o‘laroq, indeks mualliflari (jumladan, “ Biznes yuritish” reytingini yaratuvchilardan biri Simeon Dyankov va Jahon bankining sobiq bosh iqtisodchisi Pinelopi Goldberg) tahlili shuni ko‘rsatdiki, inson kapitalini o‘lchash uchun nafaqat Yillar soni sifatida “ ta’lim” ta’lim (bu rasmiy bo‘lishi mumkin), balki “ o‘rganish”, ya’ni haqiqiy malakaga ega bo‘lish ham muhimdir. Indeks uch guruh ko‘rsatkichlari asosida tuziladi: 5 yoshgacha tirik qolgan bolalar ulushi; ta’limning miqdoriy qamrovi va uning sifati; salomatlik darajasi (60 yoshgacha yashovchi 15 yoshlilar ulushi). Indeks shkalasi 0 dan 1 gacha, bu erda 1 inson kapitalini rivojlantirish uchun maksimal potentsialga erishishni anglatadi. Indeksning 2020-yildagi so‘nggi versiyasida maksimal ball Singapur uchun 0,88 va Niger uchun minimal ball 0,29 ni tashkil qiladi. Rossiya 0,68 ball to‘pladi va inson kapitalining rivojlanishi bo‘yicha mamlakatlarning birinchi kvartiliga kirdi (bu rivojlanish nisbatan yuqori bo‘lgan mamlakatlarning 25 foizi). [5]

Inson kapitali indeksi Jahon banki guruhi tomonidan ishlab chiqarilgan va inson kapitali loyihasi doirasida foydalaniladigan dunyo mamlakatlari va mintaqalaridagi inson kapitali rivojlanish darajasini tavsiflovchi kompozitsion ko‘rsatkichdir. Loyiha dastlab iqtisodchilar Noam Angrist, Simeon Djankov, Pinelopi Koujianou Goldberg va Garri Patrinos. Patrinosning “Global ta’lim ma’lumotlari yordamida inson kapitalini o‘lchash” tadqiqotida taklif etilgan inson kapitalini o‘lchash usullariga asoslangan bo‘lib, 2018 yildan beri amalga oshirilmoqda. Indeks davlatlar tomonidan o‘z ijtimoiy-iqtisodiy siyosatidagi

muammoli masalalarni tahlil qilish va barqaror rivojlanish modeliga o‘tishga tayyorligini baholash uchun foydalanishi kerak, deb taxmin qilinadi. Loyiha, shuningdek, ushbu masala bo‘yicha xalqaro va milliy hisobotlarni tayyorlaydi.

Loyiha metodologiyasiga ko‘ra, inson kapitali insonlar hayoti davomida to‘playdigan, jamiyatning foydali va samarali a’zolari sifatida o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkonini beruvchi bilim, ko‘nikma va salomatlikdan iborat. Ishlab chiqarish jarayonida inson kapitali jismoniy kapitalni to‘ldiradi, ijtimoiy taraqqiyot va uzoq muddatli iqtisodiy o‘sish uchun muhim resurs vazifasini bajaradi. Bu, o‘z navbatida, sifatli sog‘liqni saqlash, ta’lim, malaka va ish o‘rinlari orqali odamlarga sarmoya kiritishni talab qiladi. Loyiha mualliflari inson kapitali jamiyat uchun uzoq muddatli istiqbolda muhim ahamiyatga ega ekanligini, chunki u barqaror iqtisodiy o‘sishning eng muhim harakatlantiruvchi kuchlaridan biri ekanligini, biroq shunday bo‘lsa-da, siyosatchilar ba’zan unga investitsiyalarni ishonchli asoslashda qiynalayotganini ta’kidlaydilar. [6]

Shunday qilib, ko‘plab hukumatlar ta’lim va sog‘liqni saqlashga byudjet mablag‘larining katta qismini ajratadi, lekin ko‘pincha davlat xizmatlari sifatsizligi tufayli inson kapitalini yarata olmaydi, chunki byurokratiya oqilona siyosatni samarali dasturlarga aylantira olmaydi yoki undamaydi. Bundan tashqari, inson kapitaliga investitsiyalar yillar davomida iqtisodiy daromad keltirmasligi mumkin, shuning uchun siyosatchilar odatda o‘z obro‘sini oshirishning tezroq yo‘llarini topishga harakat qilishadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, loyiha hukumatning barcha darajalarida, jumladan, nomaqbul yoki samarasiz xarajatlar, boshqaruv va xizmatlar ko‘rsatish muammolari, demografik dinamika va siyosiy muammolar kabi murakkab masalalarni hal qilishda izchil yetakchilik va muvofiqlashtirish muhimligini ta’kidlab, odamlarga sarmoya kiritishni nazarda tutadi. beqarorlik va ijtimoiy mojarolar, shuningdek, infratuzilmadagi kamchiliklar. Shunga asoslanib, Jahon banki 2017-yilda inson kapitali siyosati haqida xabardorlikni oshirish va ularga bo‘lgan talabni oshirish maqsadida xalqaro targ‘ibot, o‘lchov va tahlil dasturini ishga tushirdi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Parshina N.V. Human capital: essence, content, features // World of modern science. – 2013, No. 3. – P. 4. Dyatlov S. A. Theory of human capital. – St. Petersburg: Publishing house. SPbUEF, 1996. – S. 22.

2. Dobrynin A.I., Dyatlov S.A., Tsyrenova E.D. Human capital in a transitive economy: formation, assessment, efficiency of use. – St. Petersburg: Nauka, 1999. – P. 31.

3. Romanchin V.I., Nikitin I.A. Human capital as a fundamental factor of effective crisis management [Electronic resource] Access mode: http://www.pandia.ru/plproject.ru/part08-014.php.

4. Bondarenko G.I. Human capital: interaction of social institutions, government and business in the conditions of a transforming Russian society. – Ufa: Science, 2006. – P. 35.

5. Aslanov D.I. The structure and content of the concept of “human capital” and related concepts in the context of the humanistic paradigm // Scientific problems of humanitarian research. – 2011, No. 10. – P. 288.

6. https://econs.online/articles/ekonomika/samyy-tsennyy-ekonomicheskiy-resurs/

Xushvaqtov Sardor Bahodir o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti 1-kurs talabasi

N.G‘. Akbarov,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti dekani, dotsent

MILLIY IQTISODIYOTDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINING AFZALLIKLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalardan biznesda va iqtisodiyotda foydalanish orqali ananaviy jarayonlar va ilovalar turli xil dasturlarni amalda joriy etish orqali hamda strategik maqsadlar hisobiga mijozlarga xizmat ko‘rsatishni yaxshilash samaradorlikni oshirish mumkinligi yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Global Internet Protokol (IP) trafigi, robototexnika, ”super platforma”lar, tarmoq effekti, raqamli iqtisodiyot, raqamli platforma, elektron xizmatlar.*

Kirish.

Hozirda jahonda globallashuv jarayonida iqtisodiy munosabatlarning juda tez rivojlanishi iqtisodiyotning barcha sohalariga raqamli texnologiyarni tezlikda joriy etishni talab qilmoqda. Mamlakatning jahon bozorida o‘z o‘rnini saqlab qolishi yoki yuksalishi uchun ham innovatsion texnologiyalarga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamlashtirish, jumladan biznes faoliyatida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish orqali ular faoliyatini takomillashtirish, raqamli transformatsiya qilish masalasi ham raqamli iqtisodiyotning asosiy vazifasi bo‘lib qolmoqda. Raqamli texnologiyalarni iqtisodiyotga va biznesga joriy etish oxirgi 15-20 yil ichida keng miqiyosda amalga oshirilmoqda. Raqamli texnologiyalar juda ko‘p sohalarda qo‘l keladi va oldin bir nechta inson qiyinchilik bilan bajargan ishni bir necha daqiqada bajarib qo‘ya oladi. Ma’lumotlarni tahlil va boshqarishda, ya’ni katta miqdordagi ma’lumotlarni to‘plash, saqlash, tahlil qilish va boshqarishda yordam beradi. Ma’lumotlar analitikasi malumotlar tahlili, tendentsiyalari va mavjud muammolarni aniqlash imkonini beradi. Yana avtomatlashtirish sohasida ham qo‘llanadi. Bunda jarayonlarni samarali va effektiv ravishda boshqarish imkonini beradi. Hisob kitoblarni avtomatlashtirish, tashqi, har doim beriladigan so‘rovlar, avtomatik ishlar, ichki kommunikatsiyani tizimlash va boshqa jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi. Raqam-

li texnologiyalar mijozlarga xizmat ko‘rsastishni osonlashtiradi va tezlashtiradi. Texnologik ilovalar va mobil ilovalar, mijozlar uchun xizmatlarni osonroq qo‘lga kiritish va ularga to‘g‘ri keladigan mahsulotlar va xizmatlarni topishga imkon beradi. Uylaridan chiqmagan holatda buyurtma berishlari mumkin bo‘ladi. Elektron tijoratda esa, e-commerce platformalarining rivojlanishiga imkon beradi. Elektron to‘lovlar, e-commerce platformalari va tijoratning boshqa shakllarini o‘z ichiga oladi. Bu tijorat sohasini kengaytiradi va global bozorga chiqish imkonini beradi. Raqamli platformalar, bizneslar uchun o‘zaro aloqa qurish, mijozlar bilan doimiy aloqani saqlash, ularning talablari va istaklarini tushunishga imkon beradi. Mijozlar bilan ko‘p qatorda kommunikatsiyani oshiradi va xaridorlarga mos keladigan mahsulotlar va xizmatlarni taklif etishga imkon beradi. Raqamli texnologiyalar, yangi bozorlarga kirish imkonini yaratadi.

Bu global bozorlar, raqamli platformalar, blockchain va kriptovalyutalar orqali xalqaro to‘lovlar va operatsiyalar uchun yangi imkoniyatlar yaratish imkonini beradi. Raqamli innovatsiyalarni tez ochish ya’ni ijodkor bo‘lgan yoshlarni qo‘llab quvvatlashlmiz lozim. Kerak bo‘lganda ularni pul mablag‘lari bilan taminlash hamda ularning ijod qilishlari uchun yaxshi sharoitlarni yaratib berishni o‘z ichiga oladi. Bu, yangi mahsulotlar va xizmatlar, yangi bozorlar va iqtisodiyot sohalarini rivojlantirish imkonini ta’minlaydi. Butun dunyo bo‘ylab raqamli iqtisodiyot sohasidan kelgan ulushi oshib bormoqda. Asosan dunyoning yetakchi kompaniyalari Google, Apple, Alibaba va Mikrosoft asosiy daromadi shu soha orqasidan keladi. Mamlakatimizga bu texnika sohasi va bu tushunchalar nisbatan sekin kirib keldi. Asosan pandemiya vaqtida an’anaviy sohalar onlaynga o‘tqazildi. Shundan keyin boshqa davlatlarga nisbatan bu soha rivojlanmagani yaqqol ko‘rindi. Ushbu davrdan boshlab bu soha doirasida qarorlar ishlab chiqarilmoqda va amalga oshirilmoqda. “Aqlli” qurulmalar, malumotlarni avtomatik qayta ishlash dasturlari, auditoriya bilan interaktiv aloqa va biznes uchun boshqa IT yechimlari ko‘rina boshladi va yaxshi ijodiy ishlar rag‘batlantirib borildi.

Mamlakatimizda “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasiga muvofiq iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarini raqamlashtirish, davlat axborot tizimlari va elektron xizmatlarni amalda qo‘llash, hamda, raqamli texnologiyalardan keng foydalanishni ta’minlash bo‘yicha xalq ta’limi, davlat xizmatlari, sud, moliya va bank tizimida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda [2].

Raqamli iqtisodiyot tushunchasi ilk marotaba 1990-yillarda Yaponiya inqirozi davrida yapon professori tomonidan qo‘llanilgan.1995-yil Yevropada Don Tapskotning asarida va 1995-yil Nikolas Negroponte (Masachusets, AQSH) ning tadqiqot ishida qo‘llanilgan [1].

Iqtisodiyot juda keng tushuncha bo‘lib, ushbu atamaga turli ta’riflar berilgan. Iqtisodiyot – bu korxona, mamlakat, bir nechta davlatlar, dunyo va inson psixologiyasidagi ishlab chiqarish munosabatlarining majmui. [3] Iqtisodiyot yaratilganidan beri doimo rivojlanib kelmoqda. Iqtisodiyotning asosiy vazifasi

aholining ehtiyojlarini to‘laqonli qondirish, umr ko‘rishning o‘rtacha davomiyligini oshirish va ularning yashash faravonligini oshirishdan iborat. Bunga tibbiyot sohasini rivojlantirish hamda iqtisodiy resurslarni taqsimlashni to‘g‘ri tashkil etish orqali erisha olamiz. Biz yangi jamiyat yani insonni bilimi va ma’lumoti pul bo‘ladigan jamiyatga o‘tishimiz kerak. Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar o‘z fuqarolarining mehnati evaziga nafaqat har tomonlama ichki istemolni hamda, raqobatbardosh mahsulotlarini eksport qilishni taminlaydi. Raqamli iqtisodiyot — iqtisodiy resurslar taqchilligi vaziyatida raqamli texnologiyalar yordamida amalga oshiriladigan va muntazam nazorat qilinadigan iqtisodiy faoliyat. Iqtisodning oldida turgan muammo – bu resurslardan oqilona va to‘gri foydalanishdir. Raqamli iqtisodiyotni ham ushbu muammoga qaratsak maqsadga muvofiq bo‘ladi. Raqamli iqtisodiyot quyidagi qulayliklarga ajratiladi:

- Mehnat unumdorligini 30-40%gacha oshirish ehtimoli.
- Online platformalar orqali boshqariladigan va yaratadigan yangi ish shakllarini yuzaga kelishi.
- Raqamli transformatsiya maxsus xizmatlar uchun savdo infrastrukturasining yangilanishi.
- Sanoat texnologiyalarining sotilishi AKT mahsulotlari va xizmatlariga bog‘liq bo‘lmay qoladi.
- Raqamli iqtisodiyot yordamida juda qisqa muddat ichida juda katta miqdordagi boylik yig‘ildi. Ammo bu boylik oz sonli shaxslar va kompaniyalar qo‘lida to‘plangandir.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlanib borishi juda katta o‘zgarishlarni olib keladi. Ayniqsa sun’iy intellekt bozordagi ayrim kasblarini yuqolib ketishi va ishsizlik kuchayishiga olib keladi. Ammo o‘z navbatida ayrim yunalishlarni keng imkoniyatlar ochilishiga olib keladi. Shuningdek raqamli iqtisodiyot bir qator yangi va turli xil ko‘nikmalar, ijtimoiy himoya siyosatining yangi avlodi kasblarga bo‘lgan yangi munosabatlarni talab qiladi.

Ammo, shu bilan birga raqamli iqtisodiyot rivojlanishi kiberxavsizlik buzilishidan boshlab noqonuniy iqtisodiy faoliyatga ko‘maklashish va shaxsiy hayotga yangi xavflarni yuzaga keltirdi.

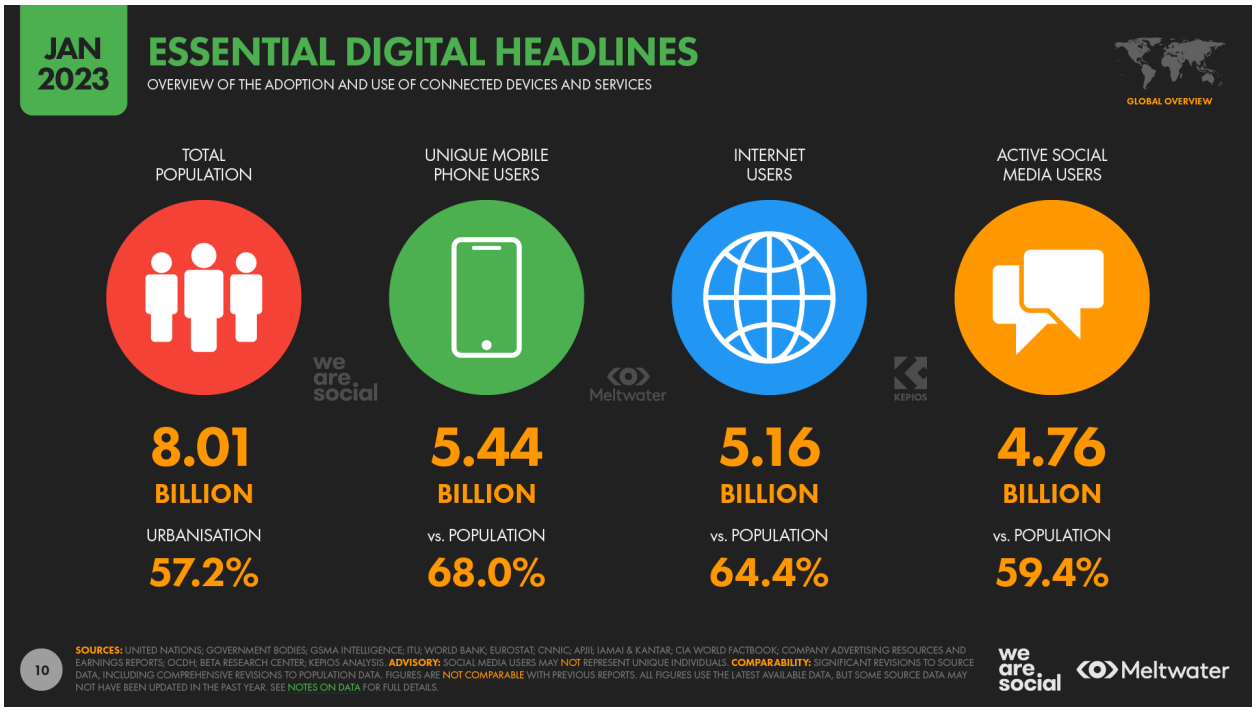

1-rasm. Hozirgi kunda internet foydalanuvchilari soni[4]

Hozirgi kunda internet foydalanuvchilari soni 5,16 milliardga etdi. Shuni aytish mumkinki, dunyo faqat ma'lumotlarga asoslangan iqtisodiyotning dastlabki kunlaridadir. Raqamli texnologiyalar foydalanish joydan foydalanish muammosiga yechim berdi. Ishlab chiqarish avtomatlashdi. Buning barchasi tannarx tushushiga olib keldi. Tannarx berilgan ma'lumotlar raqamli intellektga aylantrilib, tijorat masalarida foydalanish uchun pulga aylantirilganda shakllanadi. Tranzaksion platformalar va innovatsion platformalar mavjud bo'lib, tranzaksion platformalar – bu ikki yoki ko'p tomonlama bozor u turli tomonlar o'rtasidagi almashinuvlarni qo'llab quvvatlaydigan online inftratuzilma. Raqamli platformalarga asoslangan biznes juda katta ustunlikka ega. Raqamli iqtisodiyotda platformaga asoslangan biznes katta ustunlikka ega. Ham vositachi, ham infratuzilma sifatida ular onlayn harakatlar va platforma foydalanuvchilari o'rtasidagi o'zaro aloqalar bilan bog'liq barcha ma'lumotlarni yozib olish va o'chirish imkoniyatiga ega. Raqamli iqtisodiyot, korrupsiya va "qora iqtisodiyot"ning asosiy kushandasidir. Raqamlar hamma narsani muhrlaydi, xotirada saqlaydi va kerakli vaqtda katta malumotlarni analizida foyda beradi. Uning egalari hozirgi kunda rivojlangan davlatlarda joylashgan katta kompaniyalar qo'lida ekanligi hech kimga sir emas (2-rasm).

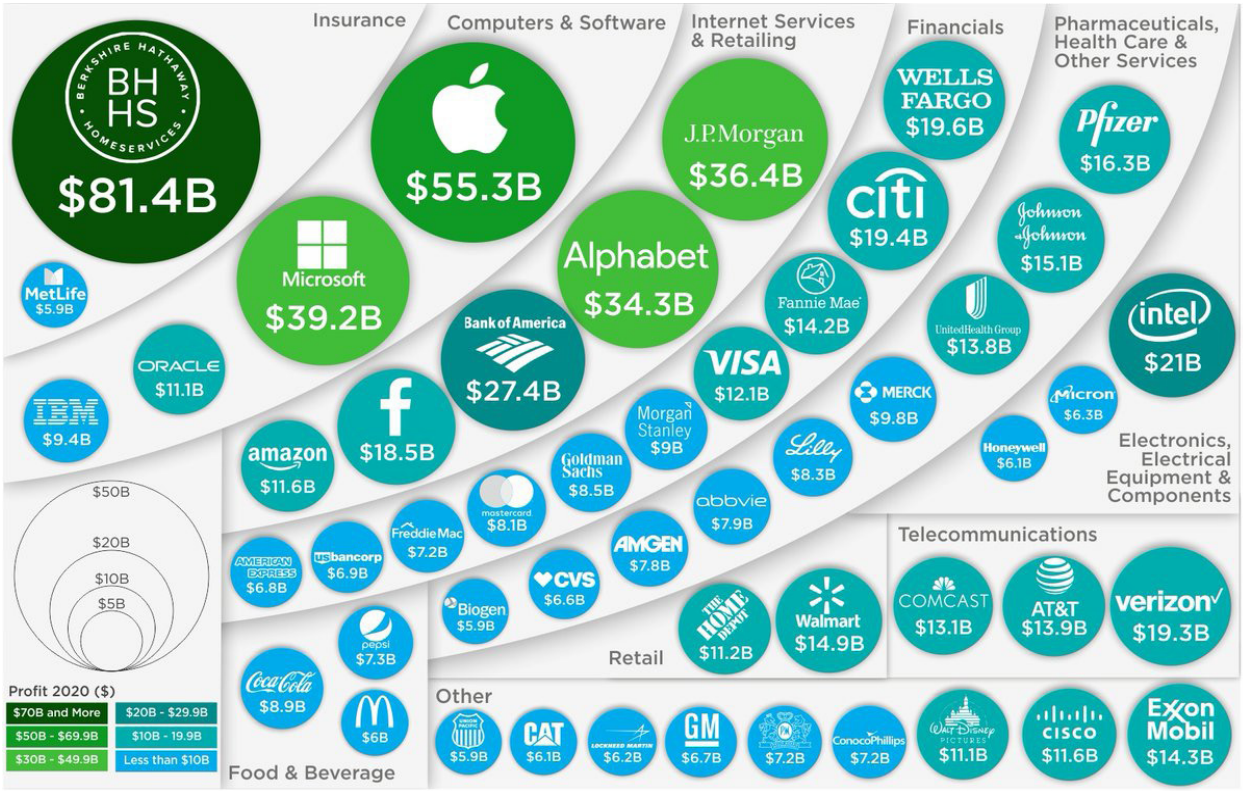

2-rasm. Dunyodagi eng katta kompaniyalarning kapitali[5]

Raqamli ishlab chiqaruvchilar strategiyalarini va globallashuvning kelajakdagi konturlarini qayta aniqlashtirish uchun yangi texnologiyalardan samarali foydalanish, hamjihatlikda ishlashni rivojlantirish va intellektual yetakchilikni kuchaytirish lozim. Raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy geografik Shimol va Janub o‘rtasidagi an’anaviy farqni aniqlashga imkon bermaydi. Uni katta qismini izchil rivolanayotgan – AQSh va Xitoy boshqarib kelmoqda. Bu ikki mamlakat blokchayn texnologiyalari bilan bog‘liq barcha patentlaning 75 foizi, narsalar Interneti (internet of things – loT)ga sarflanadigan xarajatlarning 50 foizi dan ortiq va umumfoydalanishdagi bulutli texnologiyalar dunyo bozorining 75 foizidan ortig‘ini tashkil etadi. Shu bilan bir vaqtda ular dunyodagi 70 ta eng yirik ragamli platformalar bozor kapitallashuv qiymatining 90 foizini tashkil etadi. Yevropaning ulushi 4 foiz, Afrika va Lotin Amerikasiniki esa atigi 1 foiz. Bu “super platforma”lar – Microsoft, undan keyin Apple, Amazon, Google, Facebook, Tencent, Alibaba jahon bozoridagi ulushi uchdan ikki gismini tashkil qiladi. Shu bilan birga ko‘plab raqamli texnologik ishlanmalarda dunyoning qolgan qismi, ayniqsa Afrika va Lotin Amerikasi, AQSh va Xitoydan ancha orqada rivojlanmoqda. Mavjud savdo friksiyalarining ayrimlari oxirgi texnologiyalar sohasida butun dunyo bo‘ylab hukmronlik qilishga intilishni aks ettiradi. Raqamli iqtisodiyot qiymati, u bilan bog‘ liq qiymatlari yaratish va egallashda ayrim qiyinchiliklarga duch kelish mumkin. Birinchidan, raqamli iqtisodiyotning umumqabul qilingan ta’rifi yo‘q. Boshqa tarafdan, rivojlanayotgan mamlakatlarda uning asosiy tarkibiy qismlari va o‘lchamlari to‘g‘risida ishonchli statistika mavjuid emas.

Xulosa va takliflar.

Raqamli transformatsiya bugungi kunda juda dolzab hisoblanadi. Biz uni qancha rivojlantirsak faqatma faqat foyda olamizki zarar olmaymiz. Internet tezligining 2 barobarga oshishi YaMM ning 10% ga ortishiga olib kelar ekan. O‘zbekistonning asosiy Iqtisodiyotini asosiy qismi hozirda qayta tiklanadigan qimmatbaho resurslarini sotish va ulardan foydalanishda asoslangan. Agarda biz bundan sharoitdan foydalanib kelajakka intilmasak kuni kelib kelajakda resurslarimiz tugaganda iqtisodiyotimiz orqaga ketishi mumkin. Ya’ni davlatda istiqomat qiladigan insonlarning qanday yashashi mamlakat iqtisodiyotiga bog‘liq hisoblanadi. Shu sababdan hozirgi bilim pul bo‘ladigan yangi jamiyatda o‘tishimiz hamda kelajagimizni hozir poydevor qo‘yishimiz lozim.

Hozirgi kunda rivojlangan mamlakatlar raqamli iqtisodiyotdan olayotgan foydasi katta bo‘lgan bir vaqtda, O‘zbekiston bu sohada ancha orqada qolmoqda. Biz ham bunaqa darjaga yetishimiz uchun hozirgi kundagi yosh avlodni shunga yo‘naltirishimiz kerak. Agarda aholini kompyuter savodxonligi qancha yuqori bo‘lsagina uning ichidan yaxshi dasturchilar mobilograf, grafik dezaynerlar chiqadi. Aslida ham 3-4 sinfligidan dasturlashga qiziqib bu sohani o‘rgana boshlagan bola 20 yoshigacha istalgan daturni tizimini o‘rganib ketishi, hatto o‘z ishining ustasi bo‘lib ham ketishi mumkin. Raqamli ishlab chiqaruvchilar strategiyalarini va globallashuvning kelajakdagi konturlarini qayta aniqlashtirish uchun yangi texnologiyalardan samarali foydalanish, hamjihatlikda ishlashni rivojlantirish va intellektual yetakchilikni kuchaytirish lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Gulyamov, S.S va b.(2019). Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari.”Цифровая экономика:обещание и опасность в эпоху сетевой разведки” foydalanish asari -T: Iqtisod-Moliya. 396 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 15-iyundagi 373-sonli “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatning rivojlanish holatini reyting baholash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. https://lex.uz/uz/docs/-5458249

3. IQTISODIYOT NIMA? https://uz.scienceforming.com/10784515-what-is-economics

4. Digital 2023:Global overview report. https://datareportal.com/reports/digital-2023-global-overview-report

5. https://flectone.ru/us-companies.html

Kobilov Alisher Urinovich,
TSUE associate professor
Rajabov Sherzod,
TSUE senior teacher
Israilov Bakhodir,
TSUE student

MODERN CLOUD TECHNOLOGIES AND THEIR CAPABILITIES

Annotation. *In this article, cloud technologies are aimed at storing data, applications and services of organizations over the internet, the use of enterprise activities is aimed at analyzing cloud technologies, including its advantages and limitations.*

Key words: *Cloud technology, Hybrid cloud private cloud, applications, infrastructure, analysis of cloud technologies, way businesses.*

Introduction. Cloud technology has transformed the way businesses operate allowing organizations to store and access their data, applications, and services through the internet. The concept of cloud technology is not new, but the advancements made in this area have revolutionized how businesses operate. This article aims to provide an analysis of cloud technologies, including its benefits and limitations.

Methodology. To conduct this analysis, several sources were consulted, including research papers, industry reports, and news articles. These sources provided insights into the different types of cloud technologies, their capabilities, and limitations. The information gathered was then analyzed to provide a comprehensive view of the subject.

Results. Cloud technology is becoming increasingly popular, with more and more organizations adopting it to improve their operations. Cloud technology can be categorized into three main types: public, private, and hybrid cloud. Public cloud is hosted by third-party providers, while private cloud is hosted within an organization's own infrastructure. Hybrid cloud is a combination of both public and private cloud.

One of the significant benefits of cloud technology is its cost-effectiveness. Organizations can save on infrastructure costs as they don't need to maintain physical servers or data centers. Additionally, cloud technology offers scalability, allowing organizations to expand their operations quickly and efficiently.

Cloud technology also offers flexibility in terms of location and access. Employees can access data and applications from anywhere, as long as they have an internet connection. This flexibility has enabled remote work, which has become increasingly popular in recent years.

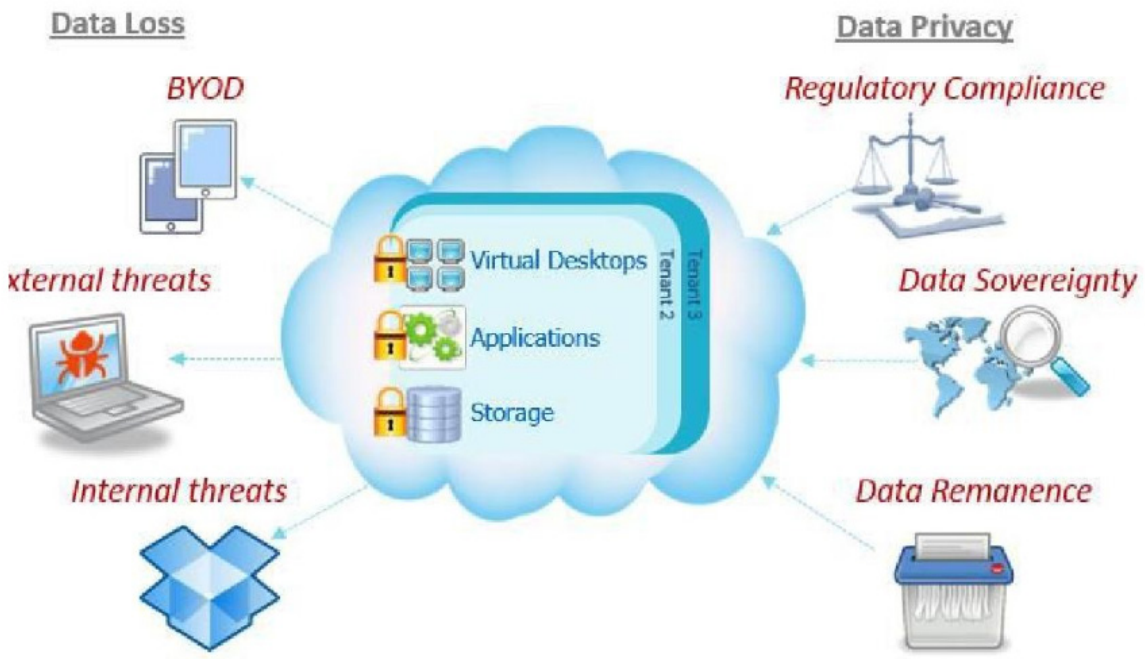

Figure usage tools

Despite the benefits of cloud technology, there are also some limitations. Security is one of the primary concerns of organizations using cloud technology. As data is stored on servers outside an organization's infrastructure, there is a risk of data breaches. Cloud providers have invested in security measures to mitigate this risk, but organizations need to be vigilant in protecting their data.

Another limitation of cloud technology is the potential for service disruptions. As organizations rely on cloud providers for their services, any disruptions or downtime can affect their operations. This risk can be mitigated by having a backup plan in place and ensuring that data is backed up regularly.

Conclusion. Cloud technology has revolutionized the way businesses operate, offering benefits such as cost-effectiveness, scalability, and flexibility. However, organizations need to be aware of the limitations, including security risks and potential service disruptions. By understanding the benefits and limitations of cloud technology, organizations can make informed decisions about its adoption and use.

References:

1. Amirov D.M, Atajonov A.Y, Ibragimov D.A, Raximjonov Z.Y, Saidxo'jayev S.S. "Axborot – Kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati" BMTTD ning O'zbekistondagi vakolatxonasi, 2010.

2. Kruk B.I. Telekommunikatsion sistem seti. Sovremenne texnologi.M: Goryachaya liniya – Telekom 2003 yil.

3. Juha Korhonen. Introduction to 3G Mobile Communications. Second Edition 2003.

4. http://www.cnews.ru/reviews/new/oblachnye servisy 2013/articles/zash chishchaem oblachnuyu sredu novye tehnologii bezopasnosti.

5. B. Walker Seidenberg M. P. Althoff. UMTS The Fundamentals. All of Communications Networks, Aachen University (RWTH), Germany Translated by Hedwig Jourdan von Schmoeger, UK 2003.

6. Babkov Y.D."Mobil aloqa tizimlari". 2000-yil.

7. Radiotexnicheski sistem Ucheb. dlya vuzov po spets. "Radiotexnik

A.N. Makhkamova,
Tashkent State University of Economics
faculty of digital economy and information technologies 4 th year, RI-81 group student

D.M. Yusupova,
Tashkent State University of Economics
Department of digital economy senior teacher

DIGITALIZATION OF EDUCATION: FOREIGN EXPERIENCE AND ITS PRACTICAL SIGNIFICANCE

Abstract. *in the article National Education Improvement in the Process Modern Role of Technologies and Education Digitization in the Field Advanced Abroad Experience analysis will be done and summarized.*

Base words: *education, technology, digital technology, digital culture, innovation activity, remote education, programming supply, education standards, education environment Education of the process quality our country necessarily qualified specialists with of provision necessary from the conditions one is considered Own in turn, education quality increase education processes digitization requirement is enough.*

Highlight yes, education currents digitization opposite to the content have One on the other hand, digital of technologies development education quality increase on the way progressive step as evaluated; second from the side while digitization pedagogues and of students creative thinking limiting puts

This is from research intended goal education digitization regarding advanced abroad experience learning and from him Uzbekistan in practice use opportunities based on to give is considered

Education in the field of digitization of the world in the 90s of the XX century science of the people attention pulled Foreign the authors by initially education in the field of digitization main classification signs identify, digital culture to the concept precision input, education in the field applied digital of technologies advantages and disadvantages to justify directed scientific studies done increased [13].

Of T. Nikulina to the conclusion according to education in the field of modern information technologies the following includes:

- big information;
- neurotechnologies and artificial intelligence;
- distributed registry systems;
- quantum technologies; industry internet;
- robotics components and sensors;
- wireless contact technologies;
- virtual reality technologies [7].

A. Sharikov to his opinion regarding, digital transformation technological basics is the following:

- artificial intellect's future basis
- "big data". availability;
- a lot of numerous users' attraction to reaching necessity;
- space desired from the point information to get possibility;
- in the" cloud" of information preservation [12].

A. Kondakov to the conclusion according to education of digitization information-education environment the following includes:

- technical resources: computers, tablets, mobile devices, networks, video systems, interactive screens;
- education resources: software supply, electronic education resources, information analysis portals, remote education systems, electronic libraries, cloud resources, webinars, and teleconferences;
- Process control: remote education, email, social networks, in the cloud private office, education forms [5].

Of Y. Astasheva in his opinion, effective digitization for study materials in electronic form transfer enough not From new information and communication technologies use digital pedagogy more development for only initial conditions is, his evaluation criterion being his education to those who receive usefulness is considered Study courses content and in the structure of processes efficiency quality in terms of growth which provides the news current in universities organizational and structural changes to students real benefit brings [1].

The majority of experts on the South Korean education system in the world the greatest education from system one, for example, PISA studies the results of, South Korean students to three includes [4].

South Korean education system digitization regarding successful projects is the Smart – schools project. Smart schools are completely computerized general education institutions, in them, students have information resources to use to learn [6].

South Korea has vast broadband internet and vocal from contact user high technology country as a leader to the position have has been stating is considered In the country digitization programs are done in raising support role state plays Good luck with that pledge is private of companies digitization processes active attraction done is considered South “ Future “ in Korea schools “ project school students adaptability to changes ready to be in the spirit training, huge information to the streams focused e-learning, digital technologies with to work directed project is [9].

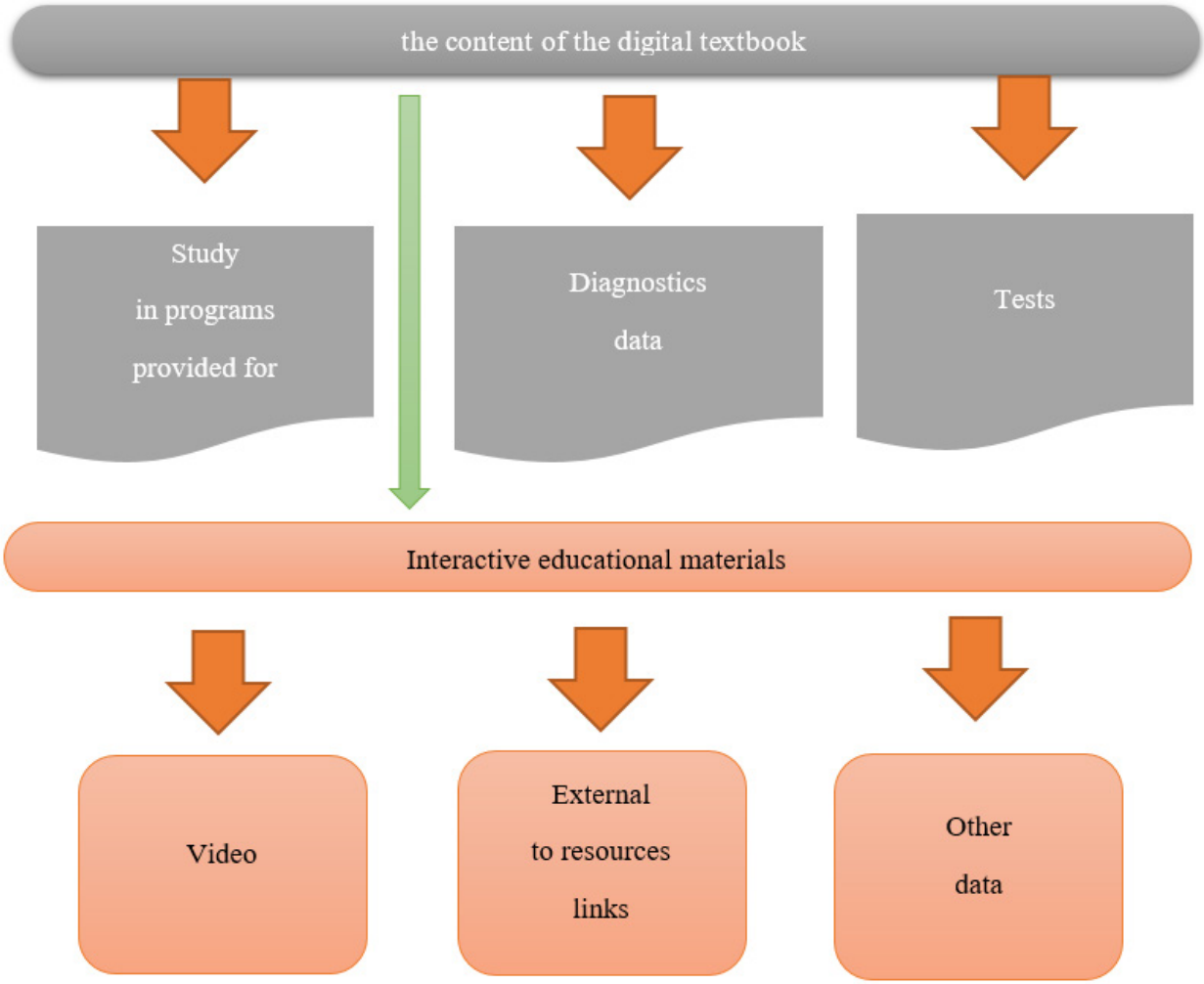

Figure 1. South Korea digital textbook content [10].

Digital decisions state-level integration for strategic politics and plans confirmed and their requirements compliance to do all general education schools for mandatory by doing was put “Smart education” project and traditional paper from textbooks to e- textbooks transition enable gave [3].

Digital of the textbook content Study in programs in the eye caught Materials Diagnostic data Tests Interactive training Materials Video External to resources links Other data from the data digital of the textbook content 4 main from the element organize found

South Korea's " Future. " schools". school education in all directions's complete improvement to the students the following opportunities gave:

◉ computer classes at school based on interactive education get opportunities;
◉ teachers by study programs within the created multimedia programs use opportunity;
◉ e-learning elements apply opportunity;
◉ other in schools of teachers' remote lectures to hear opportunity;
◉ on the Internet various information use of resources (electronic libraries, exhibitions, expositions). opportunity;
◉ remote tips get opportunity [2].

The South Korean government in 2005 to work dropped at-home education and created an electronic system for students at home sitting education get enable created this except in the country's schools the system current to be done education environment formation enable gave This education environment students his login and password the world from anywhere, and any electronic device means of entrance can

In general, South Korean education system digitization in processes applied approaches common description as digital assets and digital services to be created separately separate show can to them information-education environment formed and the following digital education products:

- online courses;
- video lectures;
- education programs;
- education platforms [8].

"University of the People ", University is a digitized university, it is education processes Moodle platform through digital to the space take exit enable Teachers and students through this platform complete and free communication done to increase opportunity have is all lesson training through this platform done is increased [14].

Confession reaches preferably, education digitization information technologies in the field expert of employees share of the total number increase enable gives Progressive reached countries information technologies in the field expert of employees the share of the total number is 3-5 percent organize in Russia and this one the indicator is 1.5 percent organize reaches [11].

One group economist of scientists his opinion according to the present period in Russia the majority of higher study countries have two components information from the environment. This is in the environment, mainly the following from platforms in use:

– Coursera;
– edX;
– Xuedong;
– Udacity;
– Future Learn %.

Education field in digitization applied modern digital technologies the following is:

- big information;
- artificial intelligence;
- blockchain; quantum technologies; industry internet;
- robotics components and sensors;
- wireless contact technologies;
- virtual reality technologies.

The education system of digitization important and necessary the condition is this information-education environment created is the following elements organize finds:

◉ technical resources: computers, tablets, mobile devices, networks, video systems, interactive screens;

◉ education resources: software supply, electronic education resources, information analysis portals, remote education systems, electronic libraries, cloud resources, webinars, and teleconferences;

◉ Process control: remote education, email, social networks, in the cloud private office, education forms.

◉ 1. Education system digitization in the field advanced abroad from experience Uzbekistan in practice use for the following events done increase should:

The country's education system of digitization promises directions the following be counted need:

◉ education institutions good quality software supply and information resources use enable giving information systems with provide;

◉ digital of textbooks to quality to be placed requirements strengthen remote technologies current reach and remote education the results evaluation system improvement;

◉ introduce online education (e-learning). to achieve.

◉ Online teaching remote of education quality increase enable gives.

2. Digital technologies education digitization processes app reach scope expand for, first of all, technical innovations and Productive innovations digital education processes one of time in itself current reach necessary; secondly, education complex change of architecture need thirdly, new qualified approaches based on numbered technologies apply methods work exit necessary

3. News education to the system current to do depends have been risks evaluation accuracy increased without, own efficiency showed traditional education not to abandon technologies need

References:

1. Astasheva Y.V. Theory of generation and marketing //Vestnik YuUrGu. Series “Economics and management”. T.8. – 2014. – No. 1. – S. 108-113.

2. Bruskin S.N. Methods and instruments developed for business analytics for the corporate information-analytical system and the era of digital transformation //Sovremennye information ye tehnologii I ITobrazovanie. T.12. – 2016. – No. 3-17. – S. 234-239.

3. Gladilina I.P., Ermakova Ch.P. Tsifrovaya transformation obrazovanie: zarubejnyy i otechestvennyy opyt //Sovremennoe pedagogicheskoe obrazovanie, 2021. – №3. – S.8-12

4. Zhang D.-X., Yi P., Sin I.-S. Izuchenie effektivnosti ispolzovaniya tsifrovykh uchebnikov v obuchenii studentov v Yuzhnoy Koree: a meta-analysis. Issledovatel Aziatsko-Tikhookeanskogo Obrazovaniya, 2015.

5. Kondakov A. Obrazovanie v epoch chetvertoy promyshlennoy revolution [Electronic resource]. The model is available at: http://press.tstu.ru/index. php / aktualnoe-intervyu /2345.

6. Kondakov A.M., Vavilova A.A., Grigorev S.G. i dr. The concept of modernization (modernization) of the unified information and educational environment, ensuring national strategic development of the Russian Federation // Pedagogy, 2018 – No. 4 – S. 98-125.

7. Nikulina T. V. Informatization and digitization of education: knowledge, technology, management / T.V. Nikulina, E.B. Starichenko // Pedagogical education in Russia, 2018.

8. S. 107-112. 8. Petrova N.P., Bondareva G.A. Digitization and digital technology and education // Science, culture and education, 2019. – No. 5. – S.353.

9. Seo I. Умное образование в Корее: інціатива по созданию цифровых учебников [Electronic resource]. The mode is available at: http://www. koreatimes.com.

10. Sung -Mi K. Smart-obrazovanie so schemoy Keris . [Electronic resource]. The model is available at:

11. Safuanov R.M., Lexmus M.Y., Kalganov E.A. Digitization system // Vestnik UGNTU. Science, education, economics. Series economy, 2019. – No. 2 (28). – S. 108-113.

12. Sharikov A.V. The four-component model of digital literacy // Journal of Social Policy Research. T .14. – 2016. – No. 1. – S. 87-98.

Makhmadaliev Sokhib,
Tashkent State University of Economics
student of the Faculty of Digital Economy

THE IMPORTANCE OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION

Abstract. *This article describes the stages of development of digital technologies, effective methods of using digital technologies in the educational process, ideas about the importance of using digital educational resources.*

Key words: *Digital technologies, digital education, educational process, modern information technologies, educational resources, cloud technologies.*

Today, digital technologies are rapidly developing and in all areas require keeping up with the times. Currently, training and education have become one of the most pressing problems in the world. Because it is no longer a secret to anyone that it is quality education that plays an important role in saving the world in which we live from various problems. Thanks to this, our state allocates significant funds for education. Significant work is also being carried out in this direction in our country.Digital technologies are developing at a tremendous speed. Many areas of activity are switching to digital systems: hospitals, catering establishments, educational institutions. In the modern era, when the speed of obtaining and using information has greatly increased, in our opinion, it is impossible to improve the quality of education and educate socially active youth without introducing digital technologies into the education system. Previously, we conducted educational programs in the traditional way in the form of lectures. This was also done with the help of voluminous books and manuals. This, in turn, did not provide such a high quality of education. Students were forced to carry large bags of literature and large bags with a hood to master various additional materials. Now the process of digitization of education has begun. Online lessons conducted on television can be considered as part of the transition to digital education. This process proved that a student can get an education without leaving home. Reflecting on the other benefits of the transition to digital education, it is appropriate to include the following:

- Students will have the opportunity to study anywhere and anytime;
- students will be able to choose subjects and receive education at home even in remote villages where there are not enough specialists;
- a culture of receiving and using information on the Internet is being formed;
- brings the education system to a new level;
- dramatically reduces the cost of time and money;
- it will have the advantage of not getting lost in the “digital world” and getting a good job.

The introduction of digital education allows teachers to develop skills in working with digital technologies and organize various open courses via the In-

ternet. Effective methods of digital technologies should be used in education while maintaining the quality of education:Submit proposals to the authorized bodies to expand the scope of the use of digital technologies in the organization of the educational process and the development of information resources, learning tools and distance learning technologies, to amend regulatory legal acts regulating the activities of higher educational institutions, involving creative students in university digitalization projects, the creation and development of structures equipped with high-performance digital devices, classrooms, laboratories; creation of centers, including media studios, etc., and application of the accumulated experience in all higher educational institutions of Uzbekistan.Ensuring reliable integration of modern information and communication technologies and educational technologies, creating additional conditions for the continuous development of professional skills of teaching staff.Organizing and conducting advanced training courses for teachers on topics such as the use of interactive presentation systems, the development of interactive and multimedia presentations related to the Internet for lectures and seminars.Implementation of the distance learning process at any time using interactive presentation systems, video conferencing, virtual halls, electronic resources in real time.It is necessary to use cloud technologies, virtual reality, augmented reality, as well as use a 3D printer to develop didactic materials and experimental design, apply digital didactic and digital learning models, develop scientific websites for teachers and students to discuss projects, theses, research, etc. Only then will we be able to access knowledge through digital educational resources without reducing the quality of education using digital technologies.Digital educational resources are a collection of photographs, videos, models, role-playing games, cartographic materials necessary for the organization of the educational process and presented in digital form, selected in accordance with the content of a particular textbook, “tied” to lesson planning and provided with the necessary methodological recommendations. The introduction of new information technologies into the educational process makes it possible to activate the educational process, increase the pace of the lesson, increase the volume of independent and individual work of students. Today, in order for the learning process to be complete, each teacher needs to prepare and conduct a lesson using various electronic educational resources, since their use can make the lesson more lively, interesting, rich and effective.Digital learning is an educational practice that helps the educational process and gives tangible results. It serves not only to continue the educational process with the help of digital educational tools, but also to further improve the quality and effectiveness of training. The introduction of digital education into the educational process is carried out on the basis of the use of information technologies. Information and communication technologies are one of the types of innovative activity of subject teachers.Digital educational resources (electronic textbooks, tutors, simulators,

interactive kits, dictionaries, reference books) help the teacher to conduct an exciting lesson, successfully assimilate the necessary material to students. Digital technologies can be used at all stages of education:

- when explaining new material;
- when pinning the theme;
- when repeating the passed;
- in the control of knowledge, skills and abilities.

The use of digital technologies in the classroom is necessary, and they:

- allows you to effectively organize group and independent work in the classroom;
- allow individualization of the educational process;
- increasing interest in classes;
- activation of cognitive activity of students;
- development of students' creative potential;
- used when upgrading a lesson.

The introduction of digital learning into the educational process is carried out on the basis of the use of information technology. Information and communication technologies are one of the types of innovative activity of subject teachers.

In conclusion, it can be said that the introduction of digital technologies into the education system plays an important role in the modernization of the country's education system. It serves to increase the efficiency of the organization and education of modern education.It also ensures that we occupy an important place in the global community. Today's classrooms are very different from decades ago, and classrooms are equipped with computers, iPads, tablets, smart boards and other types of educational technologies. As elsewhere in the world, seven digital generation screens have appeared in Uzbekistan and are being used to improve image quality – a TV, a computer, a tablet, a tablet, a phablet, a smartphone and a smart watch.

References:

1. Sharon Y.V. Digitalization of technologies in higher and professional education: from personality-oriented smart didactics to blockchain in network training of specialists // modern problems of science and education. – 2019. – №

2. Abdullaev M., Saidakhror, G., & # (2020). Digital economy-current areas of personnel training. Archive of Scientific Research, 1(23). discovery https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702 .

3.https://community.uzbekcoders.uz/post/raqamli-texnologiyalar-609525917 ac961b3831a6b82

Madatboyeva Kumushoy,
Toshkent Davlat iqtisodiyot Unversiteti
Raqamli Iqtisodiyot fakulteti AT63 guruh talabasi
Hoshimova Dilyora Paxritdinovna,
“Raqamli iqtisodiyot” fakulteti dekan o‘rinbo‘sari, v.b. dotsent

RAQAMLI IQTISODIYOT – O‘ZBEKISTONNING KELAJAK POYDEVORIDIR

Annotatsiya. *Ushbu maqola O‘zbekistonda Raqamli iqtisodiyotni rivojlanishi haqida. Raqamli iqtisodiyot qulayligi va imkoniyatlarining ko‘pligi bilan boshqa iqtisodiyot turlaridan ajralib turadi. Bu malkatimizning rivojlanishi, taraqqiyoti va rivojlanga davlatlar qatoriga qo‘shilishiga yordam beradi. Maqolada yurtimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha qanday ishlar olib borilmoqda va kelgusida qanday rejalar borligi haqida to‘xtalib o‘tamiz.*

Kalit so‘zlar: *Raqamli iqtisodiyot, omillar, texnalogiya, strategiya, axborot-kommunikatsiya, suvereniteti, xavfsizligini*

Kirish.

Hayotimizda Raqamli iqtisodiyot atamasiga ko‘p duch kelamiz. Raqamli iqtisodiyot tushuncha, 1995-yili Massachusets universiteti amerikalik olimi Nikolas Negroponte tomonidan aniqlab berilgan. Olim axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini intensiv rivojlanishi ortidan eski iqtisodiyotdan yangi iqtisodiyotga o‘tishda, qanday o‘zgarishlar ro‘y berishi mumkinligini haqida aytib o‘tgan. O‘zi Raqamli iqtisodiyot nima? Raqamli iqtisodiyot bu ishlab chiqarishning asosiy omillari raqamli shaklda taqdim etilgan ma’lumotlar bo‘lib, ularni katta hajmlarda qayta ishlash va foydalanish, shu jumladan, ularni to‘g‘ridan-to‘g‘ri shakllantirish vaqtida an’anaviy boshqaruv shakllari bilan taqqoslaganda, ishlab chiqarishning har-xil turlarida sifat va unumdorlik, uskunalar, texnologiyalar, tovar va xizmatlarni saqlash, sotish, yetkazib berish hamda iste’mol qilish samaradorligini sezilarli darajada oshirishga imkon beradigan faoliyatdir. [1]

Bir so‘z bilan aytganda Raqamli iqtisodiyot iqtisodiyotning elektron shaklidir. Raqamli iqtisodiyot boshqa iqtisodiyot turlariga qaraganda foydalidir va iqtisodiy jihatdan afzaldir.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda avvalo telekommunikatsiya va elektron infratuzilmani takomillashtirishga e’tibor berish kerak. Ayniqsa mamlakatimizda aholisini internet tarmog‘idan foydalanish darajasi qanchalik yuqoriligi raqamli iqtisodiyot keng tarqalishi va rivojlanishiga turtki bo‘ladi. Shu jumladan davlat elektron hukumati tizimi ham shuncha samarali faoliyat yuritadi. Bunda mamlakat aholisini internet tarmog‘i bilan qamrab olish va internet sifatini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar o‘tkazilishi kerak.

Raqamli iqtisodiyotning yana bir turi sifatida internet orqali tijorat qilishni ham olib qarashimiz mumkin. Bunda internetda foydalangan holda savdo-sotiq

qilish orqali mahsulot va xizmatlarni onlayn sotish yoki xizmat ko‘rsatishni o‘z ichiga oladi. Elektron tijoratning bu turida mijozlarni o‘rganish, kompaniyani tahlil qilish va mahsulot haqidagi fikrlarni o‘rganish mumkin. Bundan tashqari iqtisodiy jihatdan ham foydalidir va B2B orqali ish olib boradi va o‘z navbatida past narxda sotish imkoniyati paydo bo‘ladi. Elektron hukumatda fuqorolarning vaqtlari tejaladi, navbatlarsiz, ortiqcha qog‘oz bozliksiz xizmatlardan foydalanishi mumkin. Hozirgi kunga kelib my.gov.uz da 400 dan ziyod elektron davlat xizmatlaridan onlayn foydalanish mumkin. Korrupsiyani ham oldini oladi va jamiyatni rivojlanishiga ham olib keladi.

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi ortidan inson, unga kerakli xizmatdan tezroq foydalanishi, internet orqali o‘ziga kerakli mahsulotlarni arzon sotib olish bilan ko‘plab pul mablag‘larini tejashi mumkin. Yoki bo‘lmasa oddiy iste’molchi o‘zi ham tadbirkor bo‘lishi, uyidan chiqmagan holda onlayn savdo-sotiq bilan shug‘ullanishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishini boshqa afzalliklari quyidagicha bo‘lishi mumkin:

- ishlab chiqarishda mehnat samadorligini oshishi;
- kompaniyalarning raqobatbardoshligini o‘sishi;
- ishlab chiqarishdagi harajatlarning kamayishi;
- yangi ish o‘rinlari yaratilinishi;
- yangi zamonaviy kasblar paydo bo‘lishi;
- kambag‘allikni yengish va ijtimoiy tengisizlikni yuqolishi. [2]

Yurtimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, dastavvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim tizimi, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish to‘g‘risida chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Iqtisodiyotning bu turi dolzarbligi tufayli O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5 oktyabrda PF–6079 sonli “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni qabul qilinib, uning asosida bu yo‘nalishlardagi barcha ishlar tizimli olib borilmoqda. 1-jadvalda “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasining ayrim maqsadli ko‘rsatkichlari keltirilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston — 2030” strategiyasida quyidagi ayrim g‘oyalarni o‘zida aks ettiradi:

1. Barqaror iqtisodiy o‘sish orqali daromadi o‘rtachadan yuqori bo‘lgan davlatlar qatoridan o‘rin olish;

2. Aholi talablariga va xalqaro standartlarga to‘liq javob beradigan ta’lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimini tashkil qilish;

3. Aholi uchun qulay ekologik sharoitlarni yaratish;

4. Xalq xizmatidagi adolatli va zamonaviy davlatni barpo etish;

5. Mamlakatning suvereniteti va xavfsizligini kafolatli ta’minlash. Shunga o‘xshash boshqa sohalarni o‘z ichiga olgan. [3]

1-jadval

“Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasining ayrim maqsadli ko‘rsatkichlari

T/r	Ko‘rsatkich nomi	O‘lchov birligi	Joriy holati	Yillar kesimidagi maqsadlar		
				2022	2025	2030
1.	Respublika hududlarining yuqori tezlikdagi Internet jahon axborot tarmog‘i bilan qamrov darajasi	foiz	67	74	85	100
2.	Uy xo‘jaliklarining keng polosali Internet jahon axborot tarmog‘i bilan ta’minlanganlik darajasi	foiz	67	74	85	100
3.	Davlat xizmatlari markazlari tomonidan ko‘rsatiladigan davlat xizmatlariga nisbatan Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali ko‘rsatiladigan elektron davlat xizmatlarining ulushi	foiz	34	60	70	90
4.	Korxona resurslarini boshqarish tizimini (*ERP*) joriy qilgan yirik xo‘jalik yurituvchi subyektlar ulushi	foiz	20	40	65	100
5.	Onlayn bank xizmatlari foydalanuvchilari soni (yuridik va jismoniy shaxslar)	mln nafar	10	15	17	20

Manba: B.A. Begalov, M.K. Abdullayev. “Raqamli iqtisodiyot” Darslik. – T.: “ Iqtisodiyot”, 2023

Ushbu Farmonda belgilab qo‘yilganidek, 2023-yildan boshlab, Strategiya erishilgan natijalar va maqsadli ko‘rsatkichlar ushbu jadvalda hamda tegishli davr uchun raqamli texnologiyalarni yanada rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlaridan kelib chiqib, Vazirlar Mahkamasi tomonidan alohida tasdiqlanadigan ikki yilga mo‘ljallangan dasturlar asosida amalga oshiriladi.

Raqamlashtirish va iqtisodiyot tarmoqlarida tejamkorlik va samaradorlikni ta’minlashi, balki korrupsiya va qora iqtisodiyotga qarshi kurashish uchun samarali vosita sifatida qayd etilishi bilan ahamiyatlidir. Biz ham kundan-kunga rivojlanib borayotgan dunyoda zamon bilan hamnafas bo‘lish va rivojlangan davlatlar qatoriga qo‘shilish hamda iqtisodiyotimizni rivojlantirish uchun raqamli iqtisodiyotga o‘tishimiz zarur.

Yuqoridagi fikirlarni umumlashtirib xulosa qilib aytadigan bo‘lsak O‘zbekistonda Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bu mamlakatni, xalqning hayot tarzini rivojlanishidir.

Raqamli iqtisodiyot – kelajak demakdir. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish orqali xalqimizni farovonligi va yorqin kelajagini ko‘zlar ekanmiz, raqamli iqtisodiyotni joriy qilish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bugungi kuning dolzarb va ustuvor vazifasi sifatida qarash zarur. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha vazifalar va chora-tadbirlarni amalga oshirsak barcha sohalarda ulkan natijalarni yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Iqtisodiyotning shakillanishi ko‘p mablag‘ va vaqt talab qiladi va shu bilan birga rivojlangan davlatlar qatoriga ham qo‘shiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. B.A. Begalov, M.K. Abdullayev. “Raqamli iqtisodiyot” / Darslik. – T.: “ Iqtisodiyot”, 2023. – 362 b.

2. Raqamli iqtisodiyot nima? https://www.texnoman.uz/post/raqamli-iqtisodiyot-nima.html

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-sonli “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. https://lex.uz/ru/docs/-6600413

4. https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-raqamli-iqtisodiyotni-rivojlantirish

Rajabov Sherzod ,
TSUE senior teacher
Sadullayeva Maftuna,
TSUE student

ON THE SUBJECT OF INTERNATIONAL STUDIES AND DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE ASSESSMENT OF EDUCATIONAL QUALITY

Annotation. *This article provides information on the importance of digital technologies in the evaluation of educational quality in recent years, as well as a number of indicators for comparing educational systems and evaluating their effectiveness in international studies of educational quality assessment.*

Key words: *Digital technologies, assessment, teaching effectiveness, international studies, education quality.*

Introduction.

International studies have become an important tool for evaluating the quality of education around the world. These studies rely on a range of metrics to compare educational systems and assess their performance. In recent years, digital technologies have become increasingly important in the evaluation of education quality. This article will explore the relationship between international studies and digital technologies in evaluating the quality of education.

Section 1: International Studies and Education Quality.

International studies are a critical tool for evaluating education quality. These studies examine various aspects of education systems, including access, equity, teaching quality, curriculum, and student outcomes. International studies use a range of metrics to compare educational systems across countries, including standardized tests, surveys of teachers and students, and qualitative assessments of education systems.

One of the most well-known international studies is the Program for International Student Assessment (PISA), which evaluates education systems in more than 80 countries. PISA assesses the skills and knowledge of 15-year-old students in reading, mathematics, and science. Another important international study is the Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS), which evaluates mathematics and science achievement in fourth and eighth-grade students.

International studies play a critical role in identifying strengths and weaknesses in education systems. These studies provide valuable insights into the factors that contribute to educational success and can inform policy decisions at the national and international levels.

Section 2: Digital Technologies and Education Quality.

Digital technologies are increasingly important in education, and they have the potential to revolutionize the way education is delivered and evaluated. Digital technologies can provide new opportunities for students to learn and can improve access to education for students in remote or underserved areas. Digital technologies can also provide new tools for educators to assess student learning and evaluate the effectiveness of teaching methods.

One of the most significant benefits of digital technologies in education is the ability to personalize learning. Digital technologies can provide individualized instruction based on student needs and abilities. For example, adaptive learning systems can adjust the difficulty of content based on a student's performance, providing a more personalized learning experience.

Digital technologies can also provide new opportunities for assessment and evaluation. Traditional assessments, such as standardized tests, have limitations in measuring complex skills and knowledge. Digital technologies can provide new tools for assessing higher-order thinking skills, such as problem-solving and critical thinking. For example, simulation-based assessments can provide students with real-world scenarios to solve, allowing for a more authentic assessment of their skills.

Section 3: The Intersection of International Studies and Digital Technologies.

The intersection of international studies and digital technologies has the potential to transform the way we evaluate education quality. Digital technologies can provide new tools for assessing student learning and evaluating teaching effectiveness, which can inform international studies and provide new insights into education quality.

One example of the intersection of international studies and digital technologies is the PISA Digital Assessment. The PISA Digital Assessment is a new assessment framework that evaluates students' digital competencies in addition to their reading, mathematics, and science skills. This assessment provides valuable insights into the relationship between digital competencies and educational outcomes, which can inform policy decisions at the national and international levels.

Another example is the use of digital technologies in evaluating teaching effectiveness. Digital technologies can provide new tools for measuring teaching quality, such as video observations and analysis of student work. These tools can provide more accurate and objective assessments of teaching effectiveness, which can inform policy decisions and improve education quality.

Conclusion.

International studies and digital technologies are critical tools for evaluating education quality. These tools provide valuable insights into the factors that contribute to educational success and can inform policy decisions at the national and international levels. The intersection of international studies and digital technologies has the potential to transform the way we evaluate education quality, providing new tools for assessing student learning and evaluating teaching effectiveness. As digital technologies continue to advance, we can expect to see new and innovative approaches to evaluating education

References:

1. Xodjaeva D.F., Omonov A.A., Tugizboev F.U. Problemы, s kotormi mojno stolknutsya pri vnedrenii iskusstvennogo intellekta. PEDAGOGS international research journal www.pedagoglar.uz 153 Volume-2, Issue-1, January–2022 Nauchno-metodicheskiy jurnal "Nauka, texnika i obrazovanie". № 5 (80), s. 23-26.

2. " Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni (PF-6079-son 05.10.2020) https://lex.uz/docs/5030957

3. Xodjaeva D.F., Alieva M.X., Sharapova N.A. Dostoinstva i nedostatki razrabotki iskusstvennogo intellekta. Nauchnometodicheskiy jurnal " Dostijeniya nauki i obrazovaniya", № 4 (76), 2021, s. 13-16,

4. Kurbanova Shaxnoza Mavlyanovna, Xodjaeva Damira Farxodovna, Sharapova Nafisa Abrorovna. Modelirovanie injenernыx zadach i metodika ix resheniya. Vestnik nauki i obrazovaniya. 2021. № 6 (109). Chast 2, s. 70-73.

5. Xodjaeva D.F., Alieva M.X., Kurbanova Sh.M. Rol iskusstvennogo intellekta v proizvodstve. Nauchno-metodicheskiy jurnal " Nauka, texnika i obrazovanie", 2021. № 4 (79), s. 37-39.

6. Omonov Alisher Axmad o'g'li, Axatqulov Saxobiddin Abirkulovich. Transport logistikasida optimal joylashtirish samaradorligini baholashning bir kriteriyasi. Journal Of Advanced Research And Stability (JARS), Volume: 01 Issue: 02 | 2021, p. 57-64.

Sharifboyev Bunyod Azamat o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Iqtisodiyot fakulteti Inson Resurslarini boshqarish
yo‘nalishi 3-kurs Irb-91 guruh talabasi

TA’LIM TIZIMINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI

Annotasiya. *Maqolada bir qancha rivojlangan mamlakatlarda raqamli ta’lim tizimining rivojlanishi hamda infratuzilmalari tahlil qilinadi hamda olingan natijalar asosida mamlakatimizda raqamli transformatsiyani rivojlantirish bo‘yicha bir qancha muammolar va ularning mumkin bo‘lgan yechimlari atroflicha ko‘rib chiqiladi. Bundan tashqari, respublikamiz iqtisodiyotining turli sohalarida raqamli texnologiyaning global ahamiyatga ega bo‘lgan platformalarini yaratish mexanizmlari ham taklif qilingan.*

Kalit so‘zlar: *raqamli iqtisodiyot, ta’lim integratsiyasi, ta’lim transformatsiyasi, kredit modul tizimi.*

Mamlakatimizda “ Raqamli O‘zbekiston-2030”[75] dasturi amalga oshirilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan 2020 yilga “ Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” nomi berildi, davlat rahbari keyingi besh yilda raqamli iqtisodiyotga o‘tilishi choralarini bayon qildi. Prezidentning 2020 yil aprelidagi farmoni aksariyat davlat xizmatlarining elektron hukumat tizimiga ulanishi jarayonlarini tezlatib yubordi. BMT reytingida O‘zbekiston hozircha 87-o‘rinni band etib turibdi. Mamlakatimizning elektron ishtirok va davlat ma’lumotlari ochiqligi indekslari juda yuqori baholangan. Mamlakatimizda AKT infratuzilmasini yangilash va rivojlantirish yo‘nalishida juda katta ishlar qilinmoqda — kelgusi reytinglardan yaxshiroq natijalar kutib qolamiz.

Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va qishloq xo‘jaligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta’minlashni ko‘zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan[76].

Bundan tashqari, 40 dan ortiq axborot tizimlari bilan integratsiyalashgan geoportalni ishga tushirish, jamoat transporti va kommunal infratuzilmani boshqarishning axborot tizimini yaratish, ijtimoiy sohani raqamlashtirish va keyinchalik ushbu tajribani boshqa hududlarda joriy qilishni nazarda tutuvchi “Raqamli Toshkent” kompleks dasturi amalga oshirilmoqda.

[75] https://lex.uz/docs/-5030957
[76] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2018 yil 28 dekabrdagi 2019 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi bo‘yicha quyidagilarni aytib o‘tdi:

“Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilanishini ko‘zda tutadigan “Raqamli iqtisodiyot milliy kontseptsiyasi”ni ishlab chiqishimiz kerak. Shu asosda “Raqamli O‘zbekiston-2030” dasturini hayotga tadbiq etishimiz zarur. Raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga o‘stirish, korruptsiyani keskin kamaytirish imkonini beradi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar o‘tkazgan tahlillar ham buni tasdiqlamoqda. Shuning uchun Hukumatga ikki oy muddatda raqamli iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha “yo‘l xaritasi”ni ishlab chiqish topshiriladi. Bu borada axborot xavfsizligini ta’minlashga alohida e’tibor qaratish zarur”

COVID-19 pandemiyasi raqamli texnologiyalar biz uchun o‘ylaganimizdan ham ko‘proq kerakligini isbotlovchi achchiq haqiqat bo‘ldi. Virusning kirib kelishi, karantin, izolyasiya... kutilmagan texnologik oqibatlar odamlarni ham, hukumatlarni ham shoshiltirib qo‘ydi. Iqror bo‘lish kerak, ayni bir paytda mamlakatlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va raqamli xizmatlarning qanchalik tayyorligi va imkoniyatlarini sinovdan o‘tkazgan ham — pandemiya. Markaziy Osiyoning barcha mamlakatlari (COVID-19 rasman qayd etilmagan Turkmanistondan tashqari) davom etayotgan pandemiya bilan kurashmoqda. Virus tarqalishining oldini olish uchun 2020 yildan juda qattiq choralar qo‘llanilishi boshlandi: mutlaq karantin, masofadan ishlash, onlayn ta’lim, onlayn davlat xizmatlari, avtomatlashtirilgan chat-botlar tashkil etildi. Ammo ushbu raqamli xizmatlarni amalga oshirish AKT infratuzilmasiga, xususan, internetga ulanish qamrovi, tezligi va kuchiga bog‘liq edi. Milliy raqamli strategiyalar, davlat xizmatlari va elektron hukumatni raqamli amalga oshirish darajasi ham mamlakatlarning izolyasiya sharoitida pandemiyaga qarshi kurashdagi natijalarida bevosita aksini topdi.

Axborot-kommunikasiya texnologiyalarining rivoji hayotimizdagi ko‘plab sohalarga ta’sir ko‘rsatdi. Barcha jabhaga raqamlashtirishning kirib kelishi, yuqori sur’atdagi taraqqiyot sanoatning jadal ravnaqida muhim ahamiyatga ega. Zero, dunyo mamlakatlari tajribasida ilmiy tadqiqotlar, axborot texnologiyalari, startap g‘oyalar, kompyuter savodxonligiga katta e’tibor beriladi. Bizning oldimizda ham shu yo‘l turibdi: faqat ilm-fan yutuqlari va yangi texnologiyalar orqali yuqori iqtisodiy taraqqiyotga erishishimiz mumkin.O‘tgan asrdagi olamshumul kashfiyotlar ko‘p jihatdan insonning intellektual salohiyatiga asoslanib amalga oshirilgan bo‘lsa, bugun ilmfan zamonaviy axborotkommunikasiya texnologiyalari yordamida shakllanmoqda.Mamlakatimizda barcha sohada erishilayotgan natijalar axborot texnologiyalari va telekommunikasiya tizimining ham rivojlanishiga asos bo‘layotir. Mamlakatimizda raqamlashtirishga oid bir qator qonunlarning qabul qilinishi sohadagi muayyan yutuqlarga erishishga asos bo‘ldi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi, “Elektron raqamli

imzo to‘g‘risida”gi[77], “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”gi va “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi qonunlarini misol sifatida keltirish mumkin.

Bugungi kunga kelib dunyoda ta’lim berish va ta’lim olish dolzarb masalalardan biriga aylandi. Chunki aynan sifatli ta’lim biz yashab turgan dunyoni turli muammolardan qutqarishda muhim rol o‘ynashi endi hech kimga sir emas. Shu tufayli davlatlar ta’lim sohasiga katta mablag‘ ajratmoqdalar. Bu boradamamlakatimizda ham salmoqli ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Shunday bo‘lishiga qaramay ta’lim tizimimizda hali o‘z yechimini kutayotgan qatormasalalar borki, ularni bartaraf etmasdan zamonaviy sifatli ta’lim haqida gapirib bo‘lmaydi. Xususan, axborot olish va foydalanish tezligi juda yiriklashgan hozirgidavrda, fikrimizcha, ta’lim tizimiga raqamli texnologiyalarni jalb etmasdan ta’lim sifatini oshirish mumkin emas.

Bu o‘z navbatida ta’lim sifatining u qadar yuqori bo‘lishini ta’minlamagan. Talabalar turli qo‘shimcha materiallarni o‘zlashtirish uchun ham yirik hajmdagi adabiyotlar va katta sumkalarni ko‘tarib yurishga majbur bo‘lgan. Endilikda ta’limni raqamlashtirish jarayoni boshlandi. Bu esa ta’lim oluvchiga zamonaviy qulayliklar yaratib ta’lim olishni osonlashtirmoqda. Raqamli texnologiyalar joriy etilgan ta’lim tizimi vositalari rolini multimediyalar, kodoskop, kompyuter, noutbuk, internetga ulangan televizorlar, telefon liniyalar, smart doska, proyektorlar bajarib beradi.

Ta’limda raqamli texnologiyaning eng muhim afzalliklaridan biri o‘rganishni shaxsiylashtirish qobiliyatidir. Texnologiyalar yordamida o‘qituvchilar har bir o‘quvchining o‘ziga xos ta’lim uslubi, sur’ati va qiziqishlariga mos keladigan individual dars rejalarini yaratishi mumkin. O‘quvchilar, shuningdek, o‘z tezligida, o‘z vaqtida va o‘zlari xohlagan muhitda o‘rganish imkonini beruvchi ko‘plab onlayn resurslar va vositalardan foydalanishlari mumkin.

Bundan tashqari, raqamli texnologiya o‘rganishni yanada qiziqarli va interaktiv xolda amalga oshiradi. Doskalar va darsliklar davri o‘tdi; zamonaviy o‘quv xonalari raqamli qurilmalar, interaktiv doskalar va o‘quvchilarga virtual munozaralar, viktorinalar va o‘yinlarda qatnashish imkonini beruvchi onlayn platformalar bilan jihozlangan. Ushbu vositalar nafaqat o‘rganishni qiziqarli qiladi, balki o‘quvchilarga ma’lumotni yaxshiroq saqlashga yordam beradi va ularning tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini oshiradi.

Ta’limda raqamli texnologiyaning yana bir muhim jihati hamkorlik va muloqotni kuchaytirish qobiliyatidir. Google Classroom, Microsoft Teams va Zoom kabi onlayn platformalar yordamida o‘quvchilar jismoniy joylashuvidan qat’i nazar, loyihalar ustida hamkorlik qilishlari, hujjatlarni almashishlari hamda bir-birlari va o‘qituvchilari bilan muloqot qilishlari mumkin. Bu o‘quvchilarga hamkorlikda samarali ishlash, fikr almashish va bir-biridan o‘rganish imkonini beradi.Bundan tashqari, raqamli ta’lim texnologiyasi o‘quvchilarga dunyoning istalgan nuqtasidan ta’lim olish imkoniyatini yaratdi.

[77] O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 12.10.2022 yildagi O‘RQ-793-son

Onlayn ta'lim an'anaviy ta'lim resurslaridan foydalana olmaydigan, masalan, chekka yoki kam ta'minlangan hududlardagi o'quvchilar uchun imkoniyatlar ochdi. Onlayn kurslar va dasturlar, shuningdek, o'quvchilarga o'z tezligi va jadvali bo'yicha o'qish imkonini beradi, bu esa ish yoki oila kabi boshqa majburiyatlarga ega bo'lganlar uchun ta'limni yanada qulayroq qiladi.

Manba: AndQXI ma'lumotlari asosida.

Oliy ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etish bu dunyo mamlakatlari bilan hamnafas bo'lib, ta'limni rivojlantirish demakdir. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va ta'lim sifatini baholash hamda raqamli ta'limni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmonida "PISA" (The Programme for International Student Assessment) o'quvchilarni baholash xalqaro dasturi reytingida O'zbekistonning 2021 yilda birinchi 70 talikka, 2025 yilda 60 talikka va 2030 yilga kelib esa, birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlar qatoriga kiritish ko'zda tutilgan[1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabedagi PF 6079 sonli "Raqamli O'zbekiston 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi farmonida raqamli dunyoda raqamlashtirish, raqamli texnologiyalarni ishlab chiqish, raqamli iqtisodiyot sohasida yangi loyihalarni ko'rib chiqish va raqamli ta'limni rivojlantirish dasturlari amalga oshirilmoqda.

Shavkat Mirziyoyev tomonidan 8-oktabr kuni imzolangan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonda "respublikadagi kamida 10 ta oliy ta'lim muassa-

sasini xalqaro e’tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Nigher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1 000 ta o‘rindagi oliy ta’lim muassasalari ro‘yxatiga kiritish va oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o‘tkazish” belgilab berildi[78].

Kredit-modul tizimi, bu — ta’limni tashkil etish jarayoni bo‘lib, o‘qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o‘lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi.

Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta’minlash; talabalar bilimini reyting asosida baholash.Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari sifatida quyidagilar e’tirof etiladi:

- o‘quv jarayonlarini modul asosida tashkil qilish;
- bitta fan, kurs (kredit)ning qiymatini aniqlash;
- talabalar bilimini reyting ball asosida baholash;
- talabalarga o‘zlarining o‘quv rejalarini individual tarzda tuzishlariga imkon yaratish;
- ta’lim jarayonida mustaqil ta’lim olishning ulushini oshirish;
- ta’lim dasturlarining qulayligi va mehnat bozorida mutaxassisga qo‘yilgan talabdan kelib chiqib o‘zgartirish mumkin.

Yuqoridagilar dars mashg‘ulotlarini nafaqat o‘qitishni innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida olib borish, balki talabadan mustaqil o‘qib-o‘rganish, ta’limga yangicha munosabatda bo‘lish, mehnat bozori talabidan kelib chiqib, zaruriy va chuqur nazariy bilimlarni egallash, amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga o‘rgatishdan iboratdir. Muxtasar aytganda, mazkur tizim talabaning kasbiy rivojlanishi va kamolotiga yo‘naltirilgan. Ilm sohibining butun hayoti davomida bilim olishini ta’minlashga hamda mehnat bozori va zamonaviy talablarga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishga qaratilgandir.

Adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasining Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5349-son Farmoni.

2. Каримбеков С. Узбекистан в XXI веке: обучение с исползованием системы кредитов. Перспективы развития высшего оброзования №3.Ташкент 2015. 115-с.

3. Tojiyev M. Mamadaliyev K. Xurramov A. Rivojlangan xorijiy mamalakatlar oliy ta’lim tizimi rivojlanishida kredit sisitemasining o‘rniva ahamiyati. Oliy ta’lim taraqqiyoti istiqbollari: to‘plam №3. Toshkent 2015. 52-b.

[78] “Agrar ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident qarori (PQ–4795, 30.07.2020 y.)

Maxmadaliyev Sohib Ashur o‘g‘li,
Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti
Raqamli iqtisodiyot fakulteti AT-91-guruh talabasi
N.G‘. Akbarov,
Raqamli iqtisodiyot fakulteti dekani, dotsent

ZAMONAVIY TA’LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

Annotatsiya. *Bugun dunyoda yoshlarga zamonaviy ta’lim berish va bu orqali mamlakat barqaror rivojini ta’minlash asosiy muammolardan biriga aylandi. Shiddat bilan rivojlanish kechayotgan hozirgi davrda axborot olish va undan to‘g‘ri foydalanishni o‘rganish yoshlar oldidagi asosiy maqsadga aylangani ayni haqiqat. Maqolada raqamli texnologiya, bulutli texnologiyalar, ta’limda raqamli texnologiyadan foydalanish, raqamli texnologiyani ta’lim tizimi vostilari, raqamli texnologiyasini ustunliklari, narsalar interneti (Internet of Things, IoT), kengaytirilgan haqiqat (AR), virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR) haqida tushuncha berilgan.*

Kalit so‘zlar: *raqamli texnologiya, zamonaviylik, ta’lim texnologiyalari, zamonaviy ta’lim, ta’lim muassasalari. raqamli texnologiya, ta’limda raqamli texnologiya, bulutli texnologiya, narsalar interneti (Internet of Things, IoT); kengaytirilgan haqiqat (AR); virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR)*

Ta’lim tizimining hozirgi holati noan’anaviy ta’lim texnologiyalarining roli ortib borayotgani bilan tavsiflanadi. Ta’lim oluvchi tomonidan ularning yordami bilan bilimlarni o‘zlashtirish an’anaviy texnologiyalarga qaraganda ancha tezdir. Yurtoshimiz Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek: “Har bir soha raqamli texnologiyalar bilan hamohang bo‘lmasa, mamlakat rivojlanmaydi”.Ushbu texnologiyalar bilimlarni rivojlantirish, egallash va tarqatish xarakterini o‘zgartiradi, o‘rganilayotgan fanlarning mazmunini chuqurlashtirish va kengaytirish, uni tezda yangilash, samaraliroq o‘qitish usullarini qo‘llash, shuningdek, har bir kishi uchun ta’lim olish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyani o‘zi nima degan savolga quyidagicha javob beramiz: bu – xo‘jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo‘lib. unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko‘rinishdagi katta ma’lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Olingan natijalarni amaliyotda ishlatish esa an’anaviy ho‘jalik yuritish shakllariga nisbatan ancha katta samaradorlikka erishishga imkon beradi. Misol sifatida turli xildagi avtomatik ishlab chiqarish jarayonlarini, 3Dtexnologiyasini, bulutli texnologiyalarni. masofaviy meditsina xizmatlari ko‘rsatishni, aqlli texnologiyalar yordamida mahsulot yetishtirish va uni yetkazib berishni, turli xildagi tovarlarni saqlash va ularni sotish jarayonlarini keltirish mumkin. Biz bu maqolada ta’lim tizimida raqamlashtirishni o‘rniga to‘xtalib o‘tamiz. Keyingi 50 yil mobaynida axborot texnologiyalari rivojlanishi tufayli in-

soniyat xayotida katta o‘zgarishdar yuz berdi. Endilikda ta’limni samarali tashkil etish uchun turli usul va vositalardan foydalanish boshlandi. Bu borada ko‘plab ishlar amalga oshirilgan bo‘lsada sohada xali ko‘plab ishlarni amalga oshirish zarurligini hayotning o‘zi kun tartibiga qo‘ymoqda. Endilikda zamonaviy ta’limni tashkil etishga to‘sqinlik qiluvchi holatlar bartaraf etilayotgan bo‘lsada quyidagilar xamon sohadagi ishlarni amalga oshirish jarayoniga salbiy ta’sir etib kelmoqda: – o‘qituvchilarning zamonaviy axborot kommunikatsion vositalar xaqida kam ma’lumotga ega ekanligi; – ta’lim muassasalarining zamonaviy ta’lim berishga mo‘ljallangan vositalar bilan ta’minlanish xolatining talab darajasida emasligi; – zamonaviy ta’limni tashkil etishga yordam beradigan internet tarmog‘ining yetib bormaganligi yoki tezlikning pastligi; – o‘quvchilar yoki talabalarning ta’limni tashkil etishning zamonaviy vositalariga ega emasligi va xakazo. Ta’kidlash joiz bugungi kunda ta’limni axborot kommunikatsion vositalarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Hozirgi vaqtda o‘qituvchilarning katta qismi axborot kommunikatsiya vositalaridan proyektordan unumli foydalanishni bilsada qolgan zamonaviy texnologiyalar xaqida kamroq bilimga egalar. Bu esa ta’limni tashkil etishda turli muammolarga olib kelishi mumkin. Raqamli texnologiyalar xaqida gapirganda internet orqali tashkil etiladigan mailing lists, telnet, yuneset, e-minbar kabilar yuqori samara berishi bilan ajralib turishini yodga olish mumkin. Ko‘pchilikka ma’lumki o‘qitishning odatdagi an’anaviy usulida o‘qituvchi faol o‘quvchi tinglovchiga aylanadi. Bunday xollarda ta’lim olish quruq yodlash va esda olib qolish uchun yo‘nalgan bo‘ladi.

Globaltendentsiyalar:raqamlitexnologiyalarningta’limgaintegratsiyalashuvi butun dunyo bo‘ylab barqaror o‘sib bormoqda. Xalqaro Ta’lim Texnologiyalari Jamiyati (ISTE) ma’lumotlariga ko‘ra, butun dunyo bo‘ylab o‘qituvchilarning 70% dan ortig‘i texnologiya ularga har bir talabaning individual ehtiyojlarini qondirish uchun o‘rganishni moslashtirishga imkon beradi, deb hisoblashadi.Texnologiyaga kirish, shu jumladan internetga ulanish va qurilmalar, ta’limda raqamli integratsiya darajasini aniqlashda muhim omil bo‘lib qolmoqda. YuNESKO ma’lumotlariga ko‘ra, 2020 yil holatiga ko‘ra, dunyo bo‘ylab uy xo‘jaliklarining taxminan 46 foizi internetga kirish imkoniga ega emas. Ushbu raqamli tafovut ta’lim tengligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Ta’limni boshqarish tizimlaridan (LMS) foydalanish: Google Classroom, Moodle va Canvas kabi ta’limni boshqarish tizimlari sezilarli darajada o‘zlashtirildi. 2020 yilda Google Classroom foydalanuvchilari soni 100 milliondan oshdi, bu avvalgi yillarga nisbatan sezilarli darajada oshgan.Elektron ta’lim va onlayn kurslar: Elektron ta’lim va onlayn kurslarning mashhurligi, ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi tufayli oshdi. Coursera, Udemy va Khan Academy kabi platformalar foydalanuvchilarning faolligi sezilarli darajada oshgani haqida xabar berishdi. Faqat Coursera 2021-yilda 77 milliondan ortiq ro‘yxatdan o‘tgan o‘quvchilar haqida xabar berdi.Aralashtirilgan ta’lim: Ko‘pgina ta’lim muassasalari an’anaviy yuzma-yuz o‘qitishni onlayn komponentlar bilan birlashtirib, aralash ta’lim yondashuvini qo‘lladilar. Research and Markets hisobotiga ko‘ra, aralash

ta’limning global bozori 2026 yilga borib 13,38 milliard dollarni tashkil etadi va 2021 yildan 2026 yilgacha yillik yillik o‘sish sur’ati (CAGR) 10,8 foizga o‘sadi. Ta’limga oid ilovalardan foydalanish: O‘quv dasturlari o‘rganishni to‘ldirish uchun sinflarda tobora ko‘proq foydalanilmoqda. Statista ma’lumotlariga ko‘ra, 2021 yil holatiga ko‘ra, faqat Apple App Store do‘konida 500 000 dan ortiq ta’lim dasturlari mavjud edi.Ma’lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar: Raqamli texnologiyalardan foydalanishning ortishi bilan ma’lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi bilan bog‘liq xavotirlar paydo bo‘ladi. Deloitte tomonidan o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, o‘qituvchilarning 57 foizi va talabalarning 47 foizi onlayn ta’lim platformalari bilan bog‘liq ma’lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi haqida tashvishlanishgan.Ushbu statistik ma’lumotlar zamonaviy ta’limdagi raqamli texnologiyalarning hozirgi holati haqida qisqacha ma’lumot beradi. Biroq, texnologik taraqqiyot, ta’lim siyosati va ijtimoiy o‘zgarishlar ta’sirida landshaft doimiy ravishda rivojlanib borayotganini tan olish kerak. Albatta, AQShda ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha ba’zi aniq statistik ma’lumotlar:Maktablarda Internetga kirish: Milliy Ta’lim Statistika Markazi (NCES) ma’lumotlariga ko‘ra, 2019 yil holatiga ko‘ra, Qo‘shma Shtatlardagi davlat maktablarining 98 foizi internetga kirish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, umumiy maktab sinflarining 97 foizi internetga ulangan.

Yakkama-yakka qurilma dasturlari: Qo‘shma Shtatlardagi ko‘plab maktab tumanlari birma-bir qurilma dasturlarini amalga oshirdi, bu erda har bir o‘quvchiga ta’lim maqsadlarida noutbuk yoki planshet beriladi. Maktab Tarmoqlari Konsorsiumi (CoSN) tomonidan o‘tkazilgan so‘rovga ko‘ra, 2020 yil holatiga ko‘ra, maktab tumanlarining 88 foizi birma-bir qurilma dasturiga ega yoki uni amalga oshirishni rejalashtirishgan.

Onlayn ta’lim: Onlayn ta’lim platformalaridan foydalanish, ayniqsa, COVID-19 pandemiyasi bilan ortdi. EdWeek tadqiqot markazi tomonidan o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, 2020-2021 o‘quv yili davomida AQSh maktab tumanlarining 93 foizi to‘liq yoki qisman masofaviy ta’limning ba’zi shakllarini taklif qilgan.

Ta’limni boshqarish tizimlari (LMS): Google Classroom, Canvas va Schoology kabi ta’limni boshqarish tizimlari AQSh maktablarida keng qo‘llaniladi. Ayniqsa, Google Classroom sezilarli darajada qabul qilindi. 2020-yil holatiga ko‘ra, Google Classroom’dan butun dunyo bo‘ylab 150 milliondan ortiq foydalanuvchi bor edi, ularning katta qismi Qo‘shma Shtatlarda.

Ta’lim texnologiyalari uchun xarajatlar: Qo‘shma Shtatlarda ta’lim texnologiyalari bozori katta. HolonIQ hisobotiga ko‘ra, 2020 yilda AQShning ta’lim texnologiyalari bozori 26,4 milliard dollarga baholangan. Bunga ta’lim texnologiyalari bilan bog‘liq apparat, dasturiy ta’minot va xizmatlarga xarajatlar kiradi.Raqamli bo‘linish: Texnologiyadan keng foydalanishga qaramay, raqamli tafovut Qo‘shma Shtatlarda tashvish tug‘dirmoqda. NCES ma’lumotlariga ko‘ra, 2019 yil holatiga ko‘ra, 3 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan bolalarning taxminan

7 foizi uyda Internetga kirish imkoniga ega emas. Ushbu nomutanosiblik kam ta'minlangan uy xo'jaliklari va qishloq joylaridan kelgan talabalarga nomutanosib ravishda ta'sir qiladi.Kasbiy rivojlanish: o'qituvchilarga raqamli texnologiyalarni o'z sinflariga samarali integratsiya qilish uchun zarur treninglar berish juda muhimdir. Common Sense Media tomonidan o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, amerikalik o'qituvchilarning 78 foizi texnologiyadan ta'lim maqsadlarida samarali foydalanish bo'yicha ko'proq treningga muhtoj ekanliklarini aytishgan.

O'zbekiston hozirgi kunda jadal rivojlanib bormoqda.Ayniqsa yurtimizda ta'lim sohasida juda katta imkoniyatlar yaratilmoqda shu bilan birgalikda ta'lim sohasini rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish O'zbekiston ta'lim tizimini yuqori pog'onalarga ko'tarmoqda.Yurtimizda ta'lim tizimini yanada rivojlantirish uchun hozirgi kunda juda ko'plab texnologiyalarni qo'llashimiz maqsadga muofiq bo'ladi misol uchun bulutli texnologiyalar, aqilli univeristet loyihalari yurtimizda ta'lim sifatni oshishiga o'z hissani qo'shadi hamda hozirgi kunda dunyo bo'ylab rivojlanayotgan sun'iy intelktdan foydalanish ta'lim sohasining rivojlanish ustiniga aylanadi desak xato qilmagan bo'lamiz.

Xulosa o'rnida aytish joizki ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish bir tomondan muayyan qiyinchiliklar va muammolarni keltirib chiqarsada boshqa tomondan turli yutuqlarni qo'lga kiritilishiga sabab bo'ladi. Bu jarayon individual salohiyatli o'quvchilarning yanada rivojlanishi holatida yaqqol namoyon bo'ladi. Raqamli texnologiyalar – virtual haqiqat (Virtual haqiqat, VR). Insonning virtual haqiqatda bo'lishiga imkon beruvchi texnik qurilmalarning paydo bo'lishi ushbu texnologiyani ko'ngilochar sohada talabga aylantirdi. Virtual haqiqatning dubulg'alari va kostyumlari, ixtisoslashtirilgan xonalar sizga noma'lum dunyoga kirishga imkon beradi, bu sizning barcha harakatlaringiz virtual olamdan javob berish uchun dasturlashtirilgan, bu sizga o'zingizni 100% ga cho'mish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yhati:

1. R.Ishmuxamedov, M.Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Nihol, 2016

2. uz.infosom.uz

3. Holmirzaev, N. National experience in the formation of working culture.

4. Ekonomika i sotsium, 2019 – elibrary.ru №-4, 41-42. https://elibrary.ru/item.asp?id=38594995

Salokhiddinov Samandar Shukhratjon ugli,
lecturer of the English department of TSUE,
Kurbanova Niginabonu Pardayevna,
Student of TSUE, faculty of Digital Economy

THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Annotation. *Digital learning has the potential to expand access to education, enhance learning outcomes, and equip learners with the knowledge and skills they need to address the challenges of the 21st century. However, the digital divide remains a persistent barrier for millions of people globally, preventing them from the opportunities of digital technologies. Addressing the digital divide requires collaborative efforts at different levels.*

Keywords: *digital divide, digitalization, online classes, digital literacy, mental well-being*

The prevalence of digitalization in education provides significant benefits for both educators and learners. However, one of the major problems is the lack of adequate infrastructure and access to technology, creating a digital divide that disproportionally affects students from rural backgrounds or in rural areas. Thus, students without reliable internet connections or access to necessary devices are at a disadvantage compared to their peers who have access to technology. They may miss online learning resources, interactive educational platforms, and digital tools that enhance learning experiences. This can limit their access to information research materials and educational opportunities, hindering their academic progress.

Governments, educational institutions, and organizations can work together to bridge the digital divide. This can involve initiatives to provide schools with the necessary infrastructure, such as computers and high-speed internet access. Additionally, efforts can be made to provide devices to students who cannot afford them and to ensure internet connectivity in underserved areas.

UNESCO's Global Education Monitoring Report found that only 40% of primary schools are connected to the internet. A UNESCO global survey of over 450 schools and universities last year found that fewer than 10% of schools and universities have implemented internal policies on the use of AI.[1]

In today's digital world, digital literacy and skills are essential for success in education and the workforce. Students who lack access to technology may have limited exposure to digital tools, software applications, and online platforms. This hampers their ability to develop essential digital literacy skills, including information literacy, critical thinking, collaboration, and communication, which are increasingly important in academic and professional settings. [2-4]

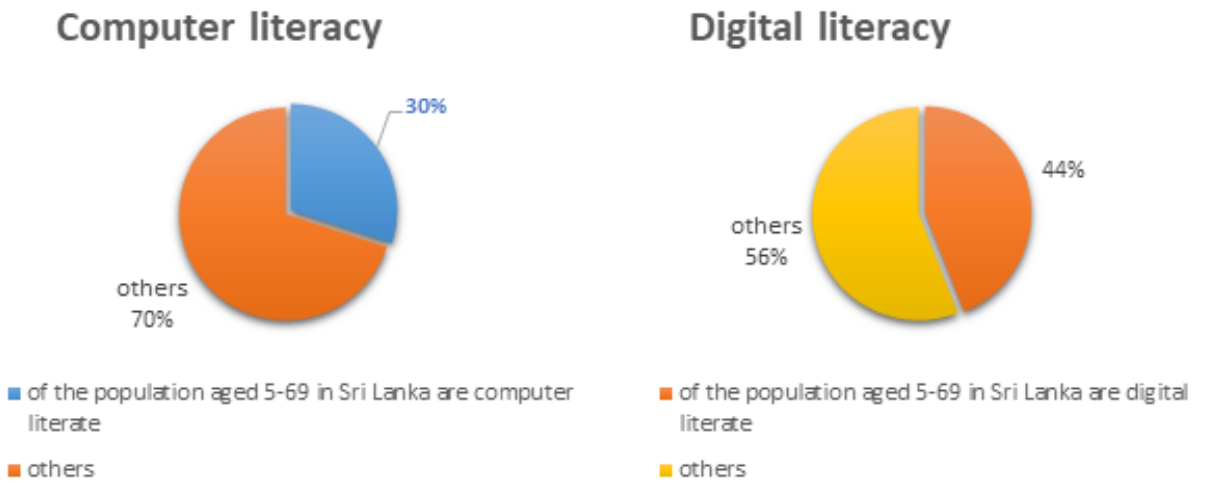

Comprehensive training programs should be provided to teachers to enhance their digital literacy and pedagogical skills. Professional development opportunities can include workshops, courses, and mentoring programs focused on the effective integration of technology in teaching and learning. Ongoing support should also be available to address any challenges or questions that teachers may have.

Increased reliance on digital devices and prolonged screen time can have adverse effects on students' physical and mental well-being. Increased screen time often leads to a more sedentary lifestyle, where students spend long hours sitting and engaging in less physical activity. Students may sit or lie down for long periods while using screens, which can contribute to a lack of physical activity. It is essential to promote healthy technology habits and provide guidance on managing screen time effectively. Encouraging regular breaks, and physical activities and fostering a healthy balance between online and offline activities can contribute to students' overall well-being.

Reduced engagement and limited social interactions in the digital transformation of education can have significant effects on students. These effects may include decreased motivation, as the absence of face-to-face interaction and collaborative experiences can dampen students' enthusiasm for learning. Students may also experience feelings of isolation and loneliness, as the lack of regular social interaction and the physical presence of peers and teachers can lead to a sense of disconnection. Moreover, the limited opportunities for peer learning and group work in online environments and hinder students' ability to broaden their perspectives and deepen their understanding of the subject matter. Additionally, the reduced social dynamics may impede the development of effective communication skills, interpersonal skills, and emotional growth.

To mitigate this, educators should incorporate interactive and collaborative elements into online lessons, such as virtual group projects, discussion boards, and live video conferencing. Additionally, fostering a sense of community and encouraging student participation can help maintain engagement. [4]

Overall, do you enjoy online courses? Yes or no.

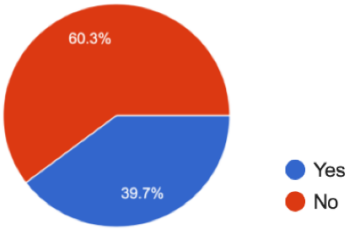

Would you like to continue with online courses in the future (the following semester)? Yes or no.

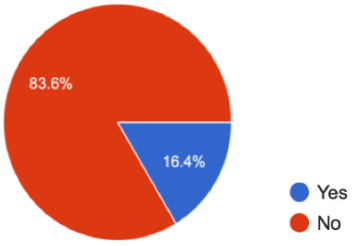

Distribution of respondents in terms of enjoying online classes, willingness to continue with online courses in the following semester, and quality of learning process in online classes

In conclusion, the digital transformation of education is an ongoing process, and the problems and solutions may evolve. Collaboration between educational institutions, teachers, and students is crucial to address these challenges and ensure that the digital transformation of the education system is inclusive, effective, and equitable.

References:

1. Department of census and statistics (DCS)(2019). Computer Literacy Statistics -2019 (First six months). Available at http://www.statistics.gov.lk/education/ComputerLiteracy/ComputerLiteracy-2019Q1-Q2-final.pdf [16 April 2020]

2. Information and Communication Technology Agency of Sri Lanka (ICTA) (2020). Covid19 Response. Available at <https://www.icta.lk/covid19-response/> [23 April 2020]

3. Ong, A.K.S.; Prasetyo, Y.T.; Chuenyindee, T.; Young, M.N.; Doma, B.T.; Caballes, D.G.; Centeno, R.S.; Morfe, A.S.; Bautista, C.S. Preference Analysis on the Online Learning Attributes among Senior High School Students during the COVID-19 Pandemic: A Conjoint Analysis Approach. Eval. Program Plan. 2022, 92, 102100. [Google Scholar] [CrossRef]

4. UNESCO https://www.unesco.org/en/articles/qa-how-unesco-driving-digital-learning-and-transformation-education

Qalandarov Sarvar Zafar o‘g‘li,
Tashkent State University of Economics
MO-29 group, Department of World Economy
Ph.D. Aziz Zikriyoev,
Tashkent State University of Economics
Department of World Economy, Uzbekistan

UNLEASHING THE ROLE OF TECHNOLOGY-DRIVEN ENERGY EFFICIENCY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

Abstract. In today’s global market, countries face numerous challenges in their industries, particularly in electricity generation. In that way, the interconnectedness of industrial sectors results in one problem in a specific sector having far-reaching effects on others. To address these challenges effectively, it is essential to understand the key economic factors that underpin a country’s macroeconomy. In this study, we focus on four such factors: GDP, industry output, carbon dioxide (CO_2) emissions, and renewable electricity.

As we all know, GDP is a fundamental measure of a country’s overall economic performance, reflecting the value of all goods and services produced within its borders. Industry output, on the other hand, provides insights into the specific sectors driving economic growth and development. By examining both GDP and industry output, we can gain a comprehensive understanding of the dynamics within Uzbekistan’s economy.

Another critical consideration is the environmental impact of economic activities, particularly CO2 emissions. As the global community increasingly recognizes the importance of sustainable development, it is crucial to assess the environmental consequences of economic growth. Renewable electricity, as a cleaner alternative to traditional energy sources, emerges as a potential solution to mitigate CO_2 emissions and foster sustainable economic development.

To investigate the complex interplay between these economic factors, we utilize historical data spanning from 1990 to 2022, obtained from the World Bank Open Data website. By employing STATA 17 software, we apply various analytical techniques, including the OLS module and OLS regression, to uncover the relationships and dependencies among GDP, industry, carbon emissions, and renewable energy.

While some sectors may initially appear more promising for investment, a holistic approach is necessary to understand their interconnectedness and potential impacts on the broader economy. Therefore, the primary objective of this study is to identify the sectors within Uzbekistan’s economy that offer the greatest potential for investment to stimulate economic growth. The research aims to provide valuable insights into the economic landscape of Uzbekistan and contribute to formulating a comprehensive strategy that considers the intricate dynamics between different industries. By understanding relationships among these economic factors, policymakers can make informed decisions to foster sustainable economic growth in Uzbekistan.

Key words and phrases: OLS Modul, GDP, World Bank, STATA 17, Industry

1. Introduction.

To effectively mitigate climate change, a crucial focus area is enhancing energy efficiency in firms and industries. This objective becomes even more imperative in light of the recent escalation in energy prices caused by the Russo-Ukrainian war(Chen et al., 2024) Thus, the objective of the study is to assess the impact of total technology innovation and its components, such as resident and non-resident technology innovations, on energy efficiency in Uzbekistan, which in turn enables the study to contribute to the literature in many ways. First, though several studies have assessed the role of technology in environmental degradation, the studies related to the impact of technology on energy efficiency are thin. Thus, this study bridges the gap by exposing the role of technological innovation in energy efficiency and also Macroeconomy. Second, the decomposed analysis of technology on energy efficiency is limited in the literature. Hence, the study also decomposes the total technology innovations as residents and non-residents while formulating the energy efficiency function. Further, the study contributes towards the environment-related objective of Sustainable Development Goals (SDGs). For instance, energy efficiency directly contributes to this goal by promoting the efficient use of energy resources while increasing access to clean and sustainable energy sources (SDG 7: Affordable and Clean Energy). To conclude, with the help of this research we are likely to achieve improvement in overall economic growth and we will prove it with specific results in the upcoming paragraphs.

1.1 Literature review.

Paper	Abstract summary	Region	Outcome measured
☐ Increasing energy efficiency by remanufacturing and reengineering Rolf Steinhilper +3 2012 5 citations DOI	A reduction of energy costs is possible as soon as the machinery and the factory infrastructure of these companies are specifically set-up or reengineered for the purpose of energy efficiency.	Europe	energy efficiency of manufacturing processes
☐ Extending the Energy efficiency gap Sandra Backlund +3 2012 247 citations PDFDOI	The inclusion of energy management components in future energy policy will play an important role if the energy savings targets for 2020, and later 2050, are to be met in the EU.	Sweden	The main or primary outcome measured in the study is the potential for improving energy efficiency through increased energy management practices.

☐ Management System to Increase Energy Efficiency in Manufacturing Companies 2015 48 citations	Effective energy management plays an important role in the necessary increase of energy efficiency in industry.	Germany	Implementation of energy management system in organizations to increase energy efficiency
☐ Energy End-Use Efficiency A. Lovins 2006 45 citations	The uncaptured energy efficiency resource is becoming bigger and cheaper faster than oil reserves have lately done through stunning advances in exploration and production.	United States	energy intensity (primary energy consumption per dollar of real GDP)
☐ Towards Building Energy Efficiency for Developing Countries U. Umar +3 2013 8 citations DOI	Building efficiency codes and standards are regulatory instruments that require a minimum amount of energy efficiency in buildings, appliances, equipment or lighting when they are properly designed they might cost-effectively lower energy costs over each item's lifetime.	multinational	Establishment of energy efficiency improvement targets for countries or towns to stimulate greater measures and promote the building efficiency industry.
☐ Improving the Efficiency of Electricity Use in Manufacturing M. Ross Science 1989 21 citations DOI	Adoption of new technologies for increasing electricity use is likely to continue to be as important as new modes of electrification.	United States	real electricity intensity in manufacturing

2. Methods.

2.1 Pairwise correlations.

We used a Pearson correlation analysis to investigate the initial relationships between different variables in our study. This analysis helped us understand the strength and direction of any linear relationships between continuous variables, such as GDP and Industry, and how they relate to the perceived effectiveness of utilizing renewable electricity. We calculated correlation coefficients and corresponding p-values to identify which relationships were statistically significant.

2.2 OLS (Ordinary Least Square) regression.

We used a statistical method called OLS (Ordinary Least Squares) regression to study how continuous independent variables affect a dependent variable. This

allowed us to see if there were linear relationships (straight-line connections) between these variables and how strong these relationships were. OLS regression is useful for testing ideas, making predictions, and showing how variables relate to each other, including the direction and strength of those relationships. However, OLS regression works best when certain conditions are met. If these conditions are not met, the results may not be accurate

2.3 Comparative Analysis.

Besides statistical analyses, the study compared program effectiveness across various demographics and contexts. It aimed to find significant differences by using statistics like means, proportions, and confidence intervals. By comparing these statistics, any notable differences in program effectiveness among subgroups were highlighted and tested for their statistical significance. This approach helped to better understand how demographics and context affected the program's effectiveness

2.4 OLS Model.

OLS (Ordinary Least Squares) is a widely used statistical model for regression analysis. It is employed to estimate the relationship between a dependent variable and one or more independent variables. The OLS model assumes a linear relationship between the variables and aims to find the best-fitting line that minimizes the sum of squared differences between the observed values of the dependent variable and the predicted values based on the independent variables. This model helps us to construct our models. OLS model multiple linear regression model as follows: Yit = B0 + B1 · xit + B2 · xit + B3 · xit + . . . Bn · xit + uit (1) where uit is the error term and i = 1, ...n and t = 1, ..., T

Table 1: Description of variables for the model (1990-2022)

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Years	33	2006	9.67	1990	2022
GDP	33	5.705e+10	3.116e+10	2.604e+10	1.238e+11
Industry	33	9.258e+09	7.061e+09	1.878e+09	2.500e+10
CO2 emission	25	15473.273	5359.534	6560.263	24418.553
Renewable electric~y	26	16.032	3.795	11.134	22.996

3. Analysis and result.

3.1 Descriptive Statistics.

Firstly, if we look at dataset in the **Table 1** which is composed of 33 years of recorded data, beginning from 1990 through to 2022, which covers five main parameters: Years, GDP, Industry, CO2 emission, and Renewable electricity. In the

second-row variable “Years”, its 33 observations years mean equal to the 2006 year. The range covered by this dataset is from 1990 up to 2022 in terms of years. For GDP, there are also 33 measurements taken into consideration; the mean value is estimated at 57.05 billion dollars. The gap is given by the standard deviation of around 31.16 billion dollars. The lowest and highest values represent extents of GDP within the dataset with the lowest being around 26.04 billion dollars while the largest being around 123.8 billion dollars.

3.2 Pearson Pairwise correlation analysis.

In **table 2**, we highlighted the Pairwise correlation which refers to the statistical measure that quantifies the strength and direction of the relationship between two variables. In table 2, the pairwise correlations represent the relationships between the variables (1) GDP, (2) Industry, (3) CO2 emission, and (4) Renewable electricity.The correlation coefficient ranges from -1 to 1 and provides information about the degree of association between the variables.

Table: 2.

Pearson Pairwise Correlations Matrix for the Economy of Uzbekistan

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)
(1) GDP	1.000			
(2) Industry	0.961*	1.000		
	(0.000)			
(3) CO2_emission	-0.953*	-0.909*	1.000	
	(0.000)	(0.000)		
(4) Renewable_elec~y	0.838*	0.772*	-0.819*	1.000
	(0.000)	(0.000)	(0.000)	
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1				

A correlation coefficient of 1 indicates a perfect positive correlation, meaning that as one variable increases, the other variable also increases proportionally. On the other hand, a correlation coefficient of -1 represents a perfect negative correlation, implying that as one variable increases, the other variable decreases proportionally. A correlation coefficient of 0 denotes no linear relationship between the variables. As a result, a strong positive correlation is indicated by 0.961, the correlation coefficient between GDP and Industry. When GDP increases there is a parallel growth in the Industry value. The negative correlation coefficient of -0.953 between GDP and CO2 emissions implies that CO2 emissions tend to decrease as GDP rises. As GDP increases, the tendency for renewable electricity generation to also increase is indicated by the positive correlation coefficient of 0.838

between GDP and Renewable_elec~y. The p-value shows the level of statistical importance of the correlation coefficient. Specifically, All the correlations in this case have p-values below 0.01, signifying high significance. This thus implies that the observed correlations may not have been by chance versus all the results statistically significant.

Table: 3.

Regression formula of GDP

GDP	Coef.	St.Err.	t-value	p-value	[95% Conf	Interval]	Sig
Industry	1.86	.339	5.48	0	1.153	2.568	***
CO_2_ emission	-1482871.8	378036.96	-3.92	.001	-2271443.1	-694300.54	***
Renewable_ electric~y	5.184e+08	3.755e+08	1.38	.183	-2.648e+08	1.302e+09	
Constant	4.710e+10	1.111e+10	4.24	0	2.393e+10	7.028e+10	***
Mean dependent var	44754073913.519		SD dependent var		19062417636.187		
R-squared	0.967		Number of obs		24		
F-test	193.524		Prob > F		0.000		
Akaike crit. (AIC)	1129.643		Bayesian crit. (BIC)		1134.356		
*** p<.01, ** p<.05, * p<.1							

3.3. OLS model and regression formula.

If we look at the regression formula **(Table 3)** of our research then we identify the relationship between the dependent variable, GDP, and the independent variables, including Industry, CO2_emission, and Renewable_electric~y. Firstly, if we focus on the Industry sector then the coefficient for Industry is 1.86, with a standard error of 0.339. The t-value of 5.48 indicates that the coefficient is statistically significant ($p<0.01$). This means that for every unit increase in Industry, GDP is estimated to increase by 1.86 units. The confidence interval [1.153, 2.568] suggests that we can be 95% confident that the true coefficient lies within this range. The p-value of 0 indicates high statistical significance. In conclusion, we can say the relationship between Industry and GDP is robust and positive, implying that changes in the industrial sector have a significant impact on economic growth because in the research we proved it with specific estimations. Secondly, CO2 emission: The coefficient for CO2 emission is -1482871.8, with a standard

error of 378036.96. The negative coefficient indicates an inverse relationship between CO2 emissions and GDP. For every unit increase in CO2_emission, GDP is estimated to decrease by 1482871.8 units. The t-value of -3.92 indicates statistical significance ($p<0.01$). Thus, the negative relationship between CO2 emissions and GDP implies that higher carbon emissions are associated with lower economic output. Our finding highlights the need for sustainable practices to reduce carbon emissions and promote economic growth, we have to also focus on environmental problems, such as restricting greenhouse gas. If we estimate the overall model then the regression model shows a high degree of explanatory power, as indicated by the R-squared value of 0.967. This means that the independent variables in the model explain approximately 96.7% of the variation in GDP. The F-test value of 193.524 is highly significant ($p<0.01$), indicating that the overall model is statistically significant and the **regression formula** looks like sit^=4.710+Renewable_electric-y*5.184+CO2emission*1482871.8+Industry*1.86. Additionally, further research could explore non-linear relationships or potential interactions between the variables to gain a more comprehensive understanding of their influences on GDP.

3.4. Gauss Markov analysis for post estimation.

The Gauss-Markov theory is a fundamental result in econometrics that states that under certain assumptions, the ordinary least squares (OLS) estimator is the best linear unbiased estimator (BLUE) for the coefficients in a linear regression model. It ensures that the OLS estimator has the smallest variance among all linear unbiased estimators, given the assumptions are met. To conduct a post-analysis Gauss-Markov test, we can assess whether the assumptions of the Gauss-Markov theorem hold for our estimated model. This typically involves examining the residuals of the regression model and checking for violations of assumptions such as heteroscedasticity, autocorrelation, and normality. By conducting these diagnostic tests and analyzing the residuals, we can evaluate the extent to which the Gauss-Markov assumptions are violated and determine if any corrective measures, such as robust standard errors or model specification changes, are necessary.

3.5. The Gauss-Markov theory for linearity.

Overall, the reason why we need this kind of two-way line graph (Figure 1) is to identify the relationship between GDP and 3 variable sectors. It seems like that here we can observe curvilinear relationship among all variables in this situation.

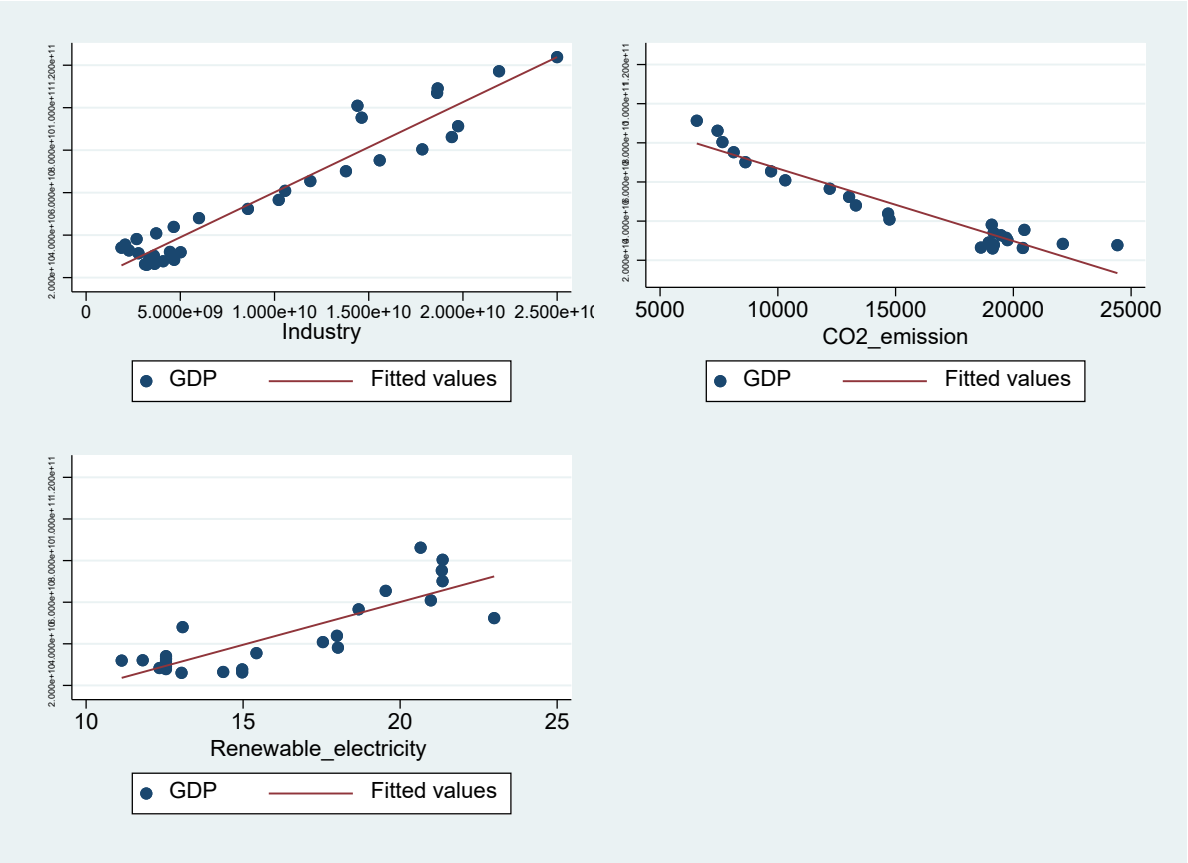

Figure 1: The Gauss-Markov theory for linearity

3.6. Multicollinearity test.

The VIF measures which is located in the **table 4** the extent of multicollinearity between independent variables in a regression model. It quantifies how much the variance of the estimated regression coefficient is inflated due to collinearity. Generally, a VIF value greater than 1 indicates some level of multicollinearity, with higher values indicating stronger collinearity. The mean VIF is calculated by averaging the VIF values across all variables. In this case, the mean VIF is 4.96, indicating a moderate level of collinearity on average among the variables in the model.

Table: 4.

Multicollinearity test

Variable	VIF	1/VIF
CO2_emission	6.23	0.160517
Industry	5.45	0.183474
Renewable electricity	3.19	0.313729
Mean VIF	4.96	

3.7. Shapiro-Wilk or Jarque-Bera test for normality.

The Shapiro-Wilk test is a statistical test commonly used to assess the normality of data. It evaluates whether a given sample follows a normal distribution. In **table 5** results, two variables are analyzed: “yhat” and “ehat”. The observations for each variable are 24 (the Shapiro-Wilk test often omits data which not suitable for assessing normality or causes of some kind of problems).

Table 5: Shapiro-Wilk or Jarque-Bera test for normality

Variables	Obs	W	V	z	Prob>z
Yhat	24	0.82268	4.783	3.191	0.00071
ehat	24	0.98934	0.287	-2.542	0.99449

The test statistic, denoted as W, is reported alongside other test statistics, including V, z, and the associated probability (Prob>z). For the variable “ehat”, the Shapiro-Wilk test statistic is 0.98934, resulting in a z-value of -2.542. The probability associated with this z-value is 0.99449. For the variable “ehat”, the probability of 0.99449 is greater than 0.05. Hence, we fail to reject the null hypothesis, suggesting that the “ehat” variable is normally distributed. It’s crucial to note that the Shapiro-Wilk test is sensitive to departures from normality and is generally more powerful than other normality tests, particularly for smaller sample sizes. However, it is still recommended to use additional diagnostic tests and graphical methods to assess the distributional properties of the data.

4. Discussion.

In conclusion, our research shows that there is a connection between a country’s GDP and its CO2 emissions. This means that reducing greenhouse gas emissions can have positive effects on the economy. Transitioning to more sustainable practices, like using electric vehicles for deliveries, can boost productivity and provide a reliable source of income for businesses. We aimed to study how investing in renewable electricity can benefit economic growth and identify important factors. By using GDP to gauge economic performance, we have gained a thorough understanding of the factors that enhance economic growth. Our research has also stressed the significance of sustainable development through the promotion of renewable energy, which has shown a positive correlation with GDP and other economic indicators. Our results indicate that investing enough funds in renewable energy projects can result in sustainable economic growth. This underscores the importance of ongoing financial backing and support for renewable energy initiatives to promote economic prosperity and environmental sustainability. Ultimately, our research underscores the significance of integrating renewable electricity into economic strategies to drive sustainable and resilient economic growth in the long term.

References:

1. Steinhilper, R., Slawik, S., Pentzlin, F., & Boehner, J.A. (2012). Increasing energy efficiency by remanufacturing and reengineering. https://doi.org/10.1007/978-94-007-3010-6_104

2. Backlund, S., Thollander, P., Palm, J., & Ottosson, M. (2012). Extending the Energy efficiency gap. *Energy Policy, 51*, 392-396. https://doi.org/10.1016/J.ENPOL.2012.08.042

3. Javied, T., Rackow, T., & Franke, J. (2015). Implementing Energy Management System to Increase Energy Efficiency in Manufacturing Companies. *Procedia CIRP, 26*, 156-161. https://doi.org/10.1016/J.PROCIR.2014.07.057

4. Lovins, A.B. (2006). Energy End-Use Efficiency.

5. Umar, U.A., Khamidi, M.F., Shika, S.A., & Musa, U. (2013). Towards Building Energy Efficiency for Developing Countries. *Bonfring International Journal of Industrial Engineering and Management Science, 3*, 13-19. https://doi.org/10.9756/BIJIEMS.4176

6. Ross, M.H. (1989). Improving the Efficiency of Electricity Use in Manufacturing. *Science, 244*, 311 – 317. https://doi.org/10.1126/science.244.4902.311

7. Chen, J., Calabrese, R., & Cowling, M. (2024). Does energy efficiency of UK SMEs affect their access to finance? *Energy Economics*, *129*(December 2023), 107251. https://doi.org/10.1016/j.eneco.2023.107251

Hayitbayeva Sohibjamol Alisher qizi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Raqamli iqtisodiyot fakulteti MIIT-10 guruh magistri
B. Mo‘minov,
“Su’niy intellekt”kafedrasi mudiri prof.

BANK SOHASIDAGI ISLOHOTLAR VA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALASHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI MASALALARI

Annotatsiya. Axborot asri, deya nom berilgan XXI asrda, internet va axborot texnologiyalarning jadal rivojlanishi bilan birgalikda “Su’niy intellekt”ni iqtisodiyotni barcha sohalariga kirib kelishi – turli xizmatlar va texnologiyalar raqamlashtirish hamda ular o‘rtasidagi aloqalarni “online” tarzda tashkil etishning obyektiv zarurligi, bugungi kunda dolzarb jarayon ekanligini ko‘rsatib berdi. Aynan shu sababli banklar axborot texnologiyalarining rivojlanish evolyutsiyasi bilan birga mos ravishda harakat qilishi zarur. Xususan bank tizimini raqamlashtirish, ularni zamon talabiga mos ravishda transformatsiya qilish mamlakatda iqtisodiy jarayonlarining tezlashishiga va rivojlanishiga olib keldi.

Bugungi kunda innovatison texnologiyalarni joriy etishdagi qonun hujjatlaridagi normativ o‘zgarishlar bank moliya sohasidagi tub o‘zgarishlarga turtki bo‘lmoq-

da. Banklarda uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlash uchun raqobat bardoshlikni saqlab qolish va sohaga innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali mijozlarga sifatli xizmat taklif etish lozim. Bu raqamli xizmatlar asnosida mijozning havfsizligini yuqori darajada ta’minlash va ko‘rsatilyotgan xizmatni osonlashtirish zarur.

Banklarda raqamlashtirish jarayonlarini joriy etishning muhimligining beshta sababi quydagilar:

1. Raqobatbardosh bo‘lish uchun: Banklar mijozlar va doimiy rivojlanayotgan sanoatda raqobatbardosh bo‘lib qolish uchun doimiy ravishda innovatsiyalar qilishlari kerak. Fintech startaplari o‘z mijozlariga ilg‘or xizmatlarni taklif qilish uchun sun’iy intellekt, mashinani o‘rganish va ilg‘or ma’lumotlarni tahlil qilish kabi yangi texnologiyalardan faol foydalanmoqda. An’anaviy banklar raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun xuddi shunday yo‘l tutishlari kerak. Texnologiyalar orqali eng so‘nggi mahsulot va xizmatlarni taklif qilish, shuningdek, obro‘ va brend imidjiga yordam beradi, bu esa, ijobiy obro‘ga ega bo‘lgan mijozlarni saqlab qolishga yordam beradi.

2. Mijozlarning o‘zgaruvchan ehtiyojlari va talablarini qondirish uchun: Texnologiyaning rivojlanishi va iste’molchilarning xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlar tufayli mijozlar yanada shaxsiylashtirilgan, muammosiz va qulay bank tajribasini kutishadi. Raqamli qulaylik yetakchi omil bo‘lib, mijozlar o‘z mobil telefonlari yordamida yo‘lda o‘z mablag‘larini boshqarishni xohlashadi, lekin baribir filiallar yoki bankomatlarga tashrif buyurish imkoniyatiga ega. Shunday qilib, banklar izchillik va real vaqtda yangilanishlarni taklif qiluvchi “omnichannel” tajribasini taklif qilishlari kerak (1-rasm).

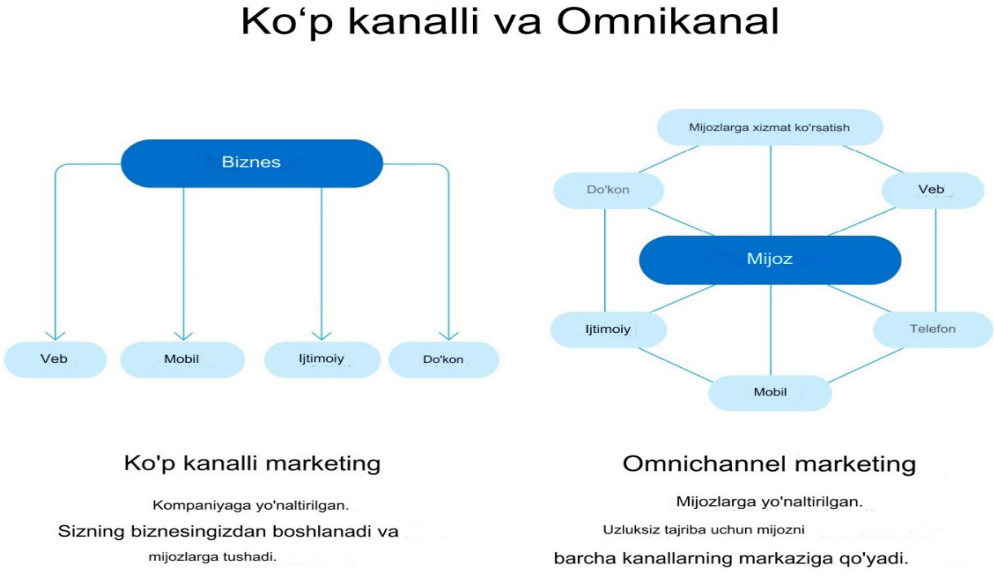

1-rasm. Biznesga yo‘naltirilgan Mijozga yo‘naltirilgan ko‘p kanalli va omnikanal marketing.

Manba: Muallif tomonidan shakllantirildi.

3. Operatsion samaradorlikni oshirish uchun: Bank faoliyatidagi innovatsiyalar qo‘lda bajarila digan jarayonlarni avtomatlashtirish, xarajatlarni kamaytirish va bank operatsiyalarining umumiy samaradorligini oshirishga yordam beradi. Avtomatlashtirish texnologiyalari xatolarni kamaytirishga, vazifalarni tezlashtirishga va xodimlarni yuqori qiymatli ishlarga e’tiborlarini qaratishga yordam beradi. Hujjatlar va ma’lumotlarni raqamlashtirish natijasida ma’lumotlarni kiritish va ularni boshqarishga yordam beradi, optik belgilarni aniqlash (OCR- optical character recognition) axborotni xavfsiz va samarali tarzda raqamlashtirish, saqlash va olish imkonini beradi.

4. Xavfni kamaytirish uchun: Raqamli banking haqida gap ketganda, kiberxavfsizlik hamma uchun birinchi o‘rinda turadi. Innovatsiyalar firibgarlik, kiberhujumlar va bank sohasiga potentsial tahdidlar bilan bog‘liq xavflarni kamaytirishga yordam beradi. Mashinani o‘rganish texnologiyasini firibgarlik faoliyatini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin, biometrik ma’lumotlar esa kirish xavfsizligini oshirish uchun ishlatilishi mumkin.

5. Yangi daromad manbalarini yaratish uchun: Yangi mahsulot va xizmatlarni joriy qilish orqali banklar yangi daromad oqimlarini yaratishi va ilgari foydalanilmagan bozorlarga kirishi mumkin. Bu, ayniqsa, muhim, chunki tranzaksiya to‘lovlari kabi xizmatlar uchun to‘lash endi eskirgan va bunday to‘lovlar mijozlarni yo‘qotish xavfini tug‘dirishi mumkin. Fintech korxonalari bilan hamkorlik qilish va o‘zaro sotish va sotish imkoniyatlarini o‘rganish yangi daromad olishning samarali usuli hisoblanadi.[1]

Banklardagi innovatsion texnologiyalar yordamida mijozlarga xizmat ko‘rsatishni osonlashtirish va bankning ish faoliyatini yanada samarali shaklantirish imkoniyati bor. Ammo, bu texnologiyalar zararli tomonlari ham mavjud. Misol uchun, banklardagi ma’lumotlar xavfsizligi muhim muddatdir. Agar banklar ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash uchun kerakli qo‘llanuvchilarni xarid qilmaydilar yoki ma’lumotlar tuzilmalarini yangilamaydilar, shu bilan birga banklarga xakerlik xujumlari kengayishi mumkin. Boshqa bir zararli tomoni esa, innovatsion texnologiyalar orqali banklar avtomatik ravishda ish qilish uchun ishchilar sonini kamaytirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa, ishchilar uchun ish o‘rnidan to‘xtashga sabab bo‘ladi va ularning ishga qabul qilinishi bilan bog‘liq muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar banklarning an’anaviylikdan uzoq bo‘lishi va inson kuchini kamaytirishi mumkin. Bunday holatlarda, banklar mijozlariga xizmat ko‘rsatishda insoniylikni saqlash va inson kuchini oshirish uchun qo‘llanuvchilarini bilan hamkorlik qilishlari kerak.[2]

2024-yil uchun bank faoliyati uchun za’rur deb topilgan so‘ngi texnologiyalardan biri su’niy intellektdir. SI banking mijozlarga yuqori sifatli bank xizmatlarini taqdim etadi va operatsion xarajatlarni tejaydi. Virtual yordamchilar va chatbotlar kabi sun’iy intellektga asoslangan vositalar mijozlarga xizmat ko‘rsatish o‘zaro aloqalarini avtomatlashtiradi. Bundan tashqari, ular mijozlarga hisob ma’lumotlari-

ni beradi va hisob bilan bog‘liq so‘rovlarni hal qiladi. SI-ga asoslangan biometrik ma’lumotlar firibgarlikni aniqlaydi va xavfsizlikni yaxshilaydi, shuningdek, AML(Anti-money laundering) ilovalari va KYC(know your customer) tekshiruvlarini yaxshilaydi. Bundan tashqari, mashinani o‘rganish (ML) algoritmlari banklarga kredit berish to‘g‘risida yaxshiroq qaror qabul qilishda yordam beradigan alternativ kredit ballarini modellashtirishga yordam beradi. Kompyuter ko‘rishni qo‘llab-quvvatlaydigan vositalar, shuningdek, hujjatlar tahlilini soddalashtiradi, bu esa banklarga mijozlarni qabul qilish va muvofiqlikni boshqarishda yordam beradi. Bundan tashqari, SI xavflarni baholash va moliyaviy prognozni yaxshilash, investitsiya qarorlarini yaxshilash uchun katta moliyaviy ma’lumotlar to‘plamini tahlil qiladi.

Bank sohasida ko‘plab mijozlar tranzaksiya ma’lumotlarini boshqaradi. Shu sababli bankning IT infratuzilmasini kiber jinoyatchilar nishonga aylantiradi. Buni hal qilish uchun IT autsorsing korxonalar bank tizimlari uchun moslashtirilgan xavfsizlik protokollari va ma’lumotlarga muvofiqlikni boshqarishni ta’minlaydi. Bunday kiberxavfsizlik yechimlari banklar uchun maxfiy bo‘lgan mijoz ma’lumotlarni himoya qilish imkonini beradi. Ma’lumotlarni shifrlash vositalari buni yanada kengaytirib, ma’lumotlar tarqab ketish xavfini kamaytiradi. Sun’iy intellekt yordamida firibgarlikni aniqlash identifikatorni o‘g‘irlash va “fishing” firibgarliklari kabi shubhali harakatlarni aniqlaydi va oldini oladi. Banklar, shuningdek, o‘z tarmoqlarini xakerliklarni ruxsatsiz buzib kirishdan himoya qilish uchun ularga qarshi dasturlardan foydalanadilar. Bu texnologiyalar banklarga tahdidlarni o‘z vaqtida aniqlash va ularga javob qaytarishda yordam beradi.

Raqamli bank – banklar uchun faqat raqamli mavjud bo‘lish imkonini beradi, kapital va operatsion xarajatlarni minimallashtiradi. U bulutli hisoblash, ochiq API(application programming interface) va boshqalar orqali mijozlarga uzluksiz va integratsiyalashgan bank xizmatlarini taklif etadi. Bundan tashqari, raqamli banklar avtomatlashtirilgan solishtirish va ish haqini boshqarishdan tortib, ish oqimini integratsiyalashgan boshqarishgacha bo‘lgan bir qator xizmatlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Faqat raqamli banklar mijozlarga talab bo‘yicha va platformalar bo‘ylab xizmatlardan foydalanish imkonini berish orqali mijozlarning qulayligini ta’minlaydi. Raqamli banklar, shuningdek, an’anaviy banklarga qaraganda kamroq kapital va operatsion xarajatlarni talab qiladigan to‘lovlarga ega.[3]

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. https://www.bizagi.com Claire Vanner, Editor 06/15/23

2. Маҳмудов S. (2020). Пути совершенствования альтернативных методов финансирования инвестиционной деятельности. Экономика И Образование, 1(6), 113– 120. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/7088

3. Sivaprakash Kumma Mani, Top 10 Banking Innovations amp; Trends in 2024. Published Sep 26, 2023

Закирова Нилуфар Абдулазиз қизи,
Рақамли иқтисодиёт факультети
МИИТ-10 гуруҳ 2-курс магистри

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЭЛЕКТРОН ТИЖОРАТНИ ТАШКИЛ ЭТИШ АСОСЛАРИ

Аннотация. *Тезисда электрон тижоратнинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамияти, унинг мамлакатимизда ташкил этишнинг асослари очиб берилган, шунингдек электрон тижоратнинг ижобий ва салбий томонилари тўғрисида фикр юритилган.*

Сўнгги йилларда ахборот алмашиш ва транзакцияларни амалга ошириш мақсадида рақамли электрон воситалардан глобал даражада фойдаланишга ўтиш кузатилмоқда. Шу муносабат билан халқаро бозорнинг меҳнат тақсимоти илгари унда иштирок этмаган субъектлар ўртасида содир бўлади.

Жаҳон савдосининг замонавий ривожланиши инновацияларсиз мумкин эмас. Замонавий жаҳон халқаро савдосининг ривожланишида асосий драйверлардан бири сифатида электрон тижорат бўлиб ҳисобланади. Замонавий илмий-техник тараққиёт ва савдо субъектлари ўртасида ахборот алмашиш тезлигига талабларнинг ортиб бориши шароитида мамлакатларнинг электрон бизнесини самарали ташкил этиш уларнинг рақобатбардошлигини ошириши мумкин [2].

Халқаро фаолият субектларининг рақобатбардошлигини оширишга ёрдам берадиган воситалар сифатида глобал қиймат занжирларини шакллантириш, кластерларни кенгайтириш ва виртуал муҳитда интеграцияни келтириш мумкин.

Виртуал муҳитдаги интеграцияга алоҳида урғу бериб шуни таъкидлаш керакки, товарлар ва хизматлар алмашинуви учун электрон платформаларнинг роли доимий равишда ўсиб бормоқда. Замонавий бозор иқтисодиётида асосий вазифа тижорат муносабатларини оптималлаштириш эмас, балки электрон технологиялардан фойдаланадиган мамлакат самарадорлигини стратегик оширишдир. Таҳлилчиларнинг фикрига кўра, электрон бизнес мамлакатнинг глобал етакчиликка эришиш, шунингдек, унинг жаҳон иқтисодиётига муваффақиятли интеграциялашувида муҳим рол ўйнайди [3]. Шунинг учун ҳам тадбиркорлик фаолиятининг ушбу йўналишини ривожлантиришнинг аҳамияти ортиб бормоқда.

Интернетнинг пайдо бўлиши кўплаб компанияларнинг бизнес юритиши учун жуда қулай шароитларни яратди. Интернетдан фойдаланган ҳолда деярли ҳар қандай маҳсулот ёки хизматни сотиш имкони юзага келди. Шу сабабли ҳам электрон тижорат замонавий иқтисодиётнинг ажралмас қисми бўлиб ҳисобланади.

Электрон тижорат ишлаб чиқарувчи ёки тижорат компаниялари (ёки тадбиркорлар)нинг интернет орқали истеъмолчилар ва мол етказиб берувчилар билан ўзаро алоқада бўлган турли хил бизнес жараёнлари бўлиб ҳисобланади. Ушбу жараён веб-сайт яратишни, потенциал мижозларга ўзларини қизиқтирган маҳсулот ва хизматларни тезда топишга ёрдам берадиган қулай навигацияни яратишни, чегирмалар ва бонус дастурларини олишни ўз ичига олади [4].

Ўзбекистон Республикасида электрон тижоратни амалга ошириш бир қатор меъёрий ҳужжатлар билан, хусусан Ўзбекистон Республикаси "Электрон тижорат тўғрисида" қонуни билан тартибга солинади. Қнунга мувофиқ, "электрон тижорат — товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) тадбиркорлик фаолияти доирасида ахборот тизимларидан фойдаланган ҳолда электрон савдо майдончаси орқали тузилган шартномага мувофиқ амалга ошириладиган олди-сотдиси"дир [1].

Электрон интернет ва бошқа электрон алоқа воситалари орқали амалга ошириладиган тижорат фаолиятининг барча турларини қамраб олади ҳамда қуйидагиларни ўз ичига олади:

- товарлар ва хизматларни сотиш;
- молиявий операцияларни ўтказиш;
- маркетинг ва реклама;
- мижозлар ва шериклар билан ўзаро муносабатлар.

Ўзбекистон Республикасида электрон тижорат бўйича давлат сиёсатининг:

- электрон тижорат соҳасида амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш;
- электрон тижорат соҳасида амалга ошириладиган тадбиркорлик фаолиятига инвестицияларни, замонавий технологияларни ва асбоб-ускуналарни жалб этиш учун шарт-шароитлар яратиш;
- электрон тижоратни ривожлантириш учун қулай муҳитни яратиш, зарур техник ва логистика инфратузилмасини шакллантириш;
- электрон тижорат субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;
- электрон тижорат соҳасида рақобат муҳити учун зарур шарт-шароитлар яратиш;
- тадбиркорлик фаолияти субъектларини уларнинг электрон тижорат соҳасидаги фаолияти учун зарур бўлган ҳуқуқий, иқтисодий, статистик, ишлаб чиқариш-технологик, илмий-техникавий ва бошқа ахборот билан таъминлаш;
- электрон тижорат соҳасидаги илмий-техника тадқиқотларини рағбатлантириш, кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;

◉ электрон тижорат соҳасида халқаро ҳамкорликни амалга ошириш каби йўналишларда олиб борилади [1].

Электрон тижоратда товарларни сотувчи, хизматларни етказиб берувчи ёки ишларни бажарувчи сифатида иштирок этувчи юридик ёки жисмоний шахслар, шунингдек электрон тижоратда товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) харидори, истеъмолчиси сифатида иштирок этувчи юридик ёки жисмоний шахслар электрон тижорат иштирокчилари бўлиб ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда электрон тижорат иқтисодиётда ўз ўрнини мустаҳкам эгаллаб олди. Қуйидаги жадвалда эса афзалликлари ва камчиликлари келтирилган.

1-жадвал

Электрон тижоратнинг афзалликлари ва камчиликлари

№	Афзалликлари	Камчиликлари
1	Бутун ер сайёраси бозорларини қамраб олганлиги	Иқтисодиёт секторлари бўйича чекловларнинг мавжудлиги
2	Самарали рекаламали стратегиянинг мавжудлиги	Оптималлаштириш учун қиммат ечимларнинг мавжудлиги
3	Хизмат кўрсатиш (сервис)нинг юқори даражада эканлиги	Хавфсизликка оид муаммоларнинг мавжудлиги
4	Харажатларни камайтирилганлиги	Махфийлик билан боғлиқ масалаларнинг мавжудлиги
5	Йил давомида фаолиятда бўлиши	Ахборот тизимларининг мослиги
6	Тезкорлик ва самрадорликнинг мавжудлиги	Қонуний асосларнинг такомиллашмаганлиги ва барқарорликнинг йўқлиги
7	Рақобатбардошликни мавжудлиги	Кафолатлар ва инвестицион истиқболнинг мавжуд эмаслиги

**муаллиф томонидан ишлаб чиқилган*

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда таъкидлаш мумкинки, интернет ҳар бир мамлакатда ваколатхона ёки дўкон очмасдан халқаро бозорга тез ва арзон кириш имкониятини беради. Агар онлайн савдо имконияти бўлмаса ҳам, турли шаҳарларда хизмат кўрсатадиган дўконлар ёки дўконлар тармоғи бўлса ҳам, сайтнинг мавжудлиги бу фаолият ва бизнес жойлашган жой ҳақида маълумот беришга ёрдам беради. Бу интернетда бизнес юритишнинг катта афзаллигидир. Шу билан бирга электрон тижоратнинг ўзига яраша камчилик томонлари ҳам мавжудлигини ҳам кўриш мумкин.

Мамлакатимиз иқтисодиёти нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, алоқа инфратузилмасини ривожлантиришнинг паст даражаси интернетга

киришни чеклашнинг муҳим сабабларидан бири бўлиб ҳисобланади. Бунинг баробарида интернетга кириш нархи ҳам муҳим, бу эса аҳолининг кенг қатлами учун ҳам тўсиқ яратиши мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, бошқа ҳар қандай бизнес сингари, электрон тижоратнинг ҳам ўзига хос ижобий ва салбий томонлари мавжуд. Электрон тижорат билан шуғулланишга киришишдан аввал, маълум бир электрон тижорат секторидаги мавжуд вазиятни диққат билан таҳлил қилиш, унинг ижобий ва салбий томонларини ўрганиш зарур.

Электорн тижоратнинг ривожланиши иқтисодиётнинг янги турини яратди, у шу қадар тез ривожланадики, у аллақачон бизнес юритиш ғоясини ўзгартиришга муваффақ бўлди. Ўз бизнесни очиш ва ривожлантириш жуда қийин, аммо айни пайтда қизиқарли бизнесдир. Бу ерда шахс ўзининг потенциалини, характери кучини ва қатъиятлилигини амалда синаб кўриши мумкин, чунки кўплаб қийинчиликларга дуч келинади, кейинчалик вазиятни батафсил таҳлил қилиш орқали енгиш мумкин. Масъулият, қарор қабул қилиш, муваффақиятсизликлар ва хатолар кишига ўз соҳасининг ҳақиқий мутахассиси бўлишга ёрдам беради.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси “Электрон тижорат тўғрисида” қонуни. 29.09.2022, № ЎРҚ-792
2. Заболотских Л.Ю. Интернет-торговля как направление торговой политики компании // Торгово-экономический журнал. – 2016. – № 3. – с. 205-222.
3. Костин К.Б., Березовская А.А. Современное состояние и перспективы развития мирового электронного бизнеса // Российское предпринимательство, -2017. № 24. -с 4072-4085.
4. Сидорова О.В. Электронный бизнес в современной экономике // Проблемы перехода к инновационной экономике. -2019, с 1-4.
5. Трачук А.В., Линдер Н.В. Трансформация бизнес-моделей электронного бизнеса в условиях нестабильной внешней среды // Наука. 2015. – № 2(89). –– С. 58–71.

Тенгелова Фарангиз Мажид кизи,
Факультет: Цифровая экономика
группа: RI-25, 1-курс
Мирзиёдова Гульноза Аюбхановна,
Ассистент кафедры “ Цифровая экономика”

ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МАЛОГО БИЗНЕСА

Аннотация. *В данной статье рассматриваются тенденции и проблемы развития малого бизнеса в Узбекистане, представлены реформы, проводимые в нашей стране, а также некоторые статистические данные. Развитие малого бизнеса имеет большое значение в нашей стране. Если мы посмотрим на путь наиболее экономически развитых стран (США, Китай и др.), то увидим, что малый бизнес играет ключевую роль в развитии страны. Поэтому требуется более глубокое изучение этой темы.*

Ключевые слова: *Малый бизнес, экономическое развитие, путь развитых стран, ошибки малого бизнеса.*

На сегодняшний день, в условиях рыночной экономики роль малого бизнеса, то есть предпринимательства, в развитии страны несопоставима. Малый бизнес – это бизнес, основанный на самостоятельном владении правами собственности, самостоятельной организации экономической деятельности и не занимающий доминирующего положения в своей сети. В разных странах в качестве критериев определения статуса малого бизнеса используются численность сотрудников, оборот, активы, капитал, прибыль и другие показатели. В Узбекистане количество работников на предприятии используется как критерий определения статуса малого бизнеса. К малому бизнесу, независимо от формы собственности, относятся микропредприятия с численностью в среднем до 10 человек в год на промышленных предприятиях и до 5 человек в неторговой, сервисной и производственной сферах. Если рассматривать США как развитую страну, то малым бизнесом считаются предприятия с числом сотрудников менее 100 человек в большинстве отраслей и менее 500 человек.[2]

В Узбекистане предприятия малого бизнеса действуют в сферах промышленности, торговли, строительства, бытового, медицинского, транспортного обслуживания, науки, информационно-технического обслуживания, сельского хозяйства. Созданы Палата товаропроизводителей и предпринимателей “Бизнес-фонд” и страховая компания “Мадад”, работающая на республиканском и региональном уровне по поддержке предприятий малого бизнеса. Предприятия малого бизнеса могут создаваться гражданами, членами семей и иными лицами, работающими в кооперации, государственных, ведомственных, совместных предприятиях, общественных организациях, предприятиях и организациях, имеющих статус

юридического лица. Статистика показывает, что число зарегистрированных в Узбекистане предприятий малого бизнеса достигло 202 тысяч. Из них 57,7% — производственные, а остальные 42,3% — непроизводственные. Малый бизнес обеспечивает около 60% валового внутреннего продукта страны, треть объема промышленной продукции, 98% сельскохозяйственной продукции, половину инвестиций. Во многих регионах 70-90 процентов экспорта приходится именно на малый бизнес.[3]

Таблица 1

Доля малого бизнеса и частного предпринимательства в % к общему объему

Показатели	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 Q1	2023 Q2	2023 Q3
ВВП	60,8	61,9	60,8	60,9	61,9	64,6	66,8	65,3	62,4	56,0	54,8	54,1	51,8	43,7	48,6	51,2
Промышленность	26,6	28,6	29,7	33,0	36,8	40,6	45,3	41,2	37,4	25,8	27,9	27,4	26,0	28,4	26,0	25,9
Строительство	52,5	67,6	70,0	70,6	69,5	66,7	66,9	64,8	73,2	75,8	72,5	72,5	71,5	76,6	77,1	74,2
Занятость	74,3	75,1	75,6	76,7	77,6	77,9	78,2	78,0	76,3	76,2	74,5	74,5	73,9	74,1	74,1	-
Экспорт	13,7	18,8	14,0	26,2	27,0	27,0	26,0	22,0	27,2	27,0	20,5	20,0	29,6	25,3	27,6	30,1
Импорт	35,8	34,3	38,6	42,4	45,4	44,5	46,8	53,6	56,2	61,6	51,7	45,3	49,4	48,4	47,6	49,8

Источник: https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/small-business-and-entrepreneurship-2

В данной таблица представлена доля малого бизнеса и частного предпринимательства, в течении 14 лет (2010-2023). Как видно из таблицы, начиная с 2012 года доля **малого бизнеса и частного предпринимательства** в ВВП начала снижаться, доля в импорте увеличилось почти полтора раза, а в экспорте – почти в два раза.

Возникновение и деятельность монополий в экономике — объективный процесс. Устранить их невозможно. В некоторых случаях борьба государства с монополиями может оказаться эффективной не сразу. Здесь на помощь приходит малый бизнес. Снизить уровень монополизма на рынке можно путем создания новых мелких производств и создания достаточных условий для их развития.

На состоявшемся под председательством главы государства 16 июля 2021 года совещании, посвященном приоритетным направлениям развития высшего образования, Президентом Республики Узбекистан было отмечено, что на сегодняшний день в сфере услуг существует – 40 тысяч, в промышленности – 38 тысяч, в строительстве – 12 тысяч, в сельском хозяйстве – 12 тысяч, вакансий, требующих высшего образования, но выпускники не могут удовлетворить этот спрос как по количеству, так и по квалификации в обрабатывающих отраслях. Соответственно, потенциал субъектов малого предпринимательства широко используется для повышения уровня занятости путем координации спроса и предложения рабочей силы,

создания новых рабочих мест. С другой стороны, крупное предприятие может иметь абсолютное преимущество перед малым, нанимая в десятки, сотни и даже тысячи раз больше работников. Однако есть и другая сторона дела: как только крупное предприятие пополняет свой штат, его возможности по созданию новых рабочих мест резко сокращаются и заканчиваются. В целом субъекты малого бизнеса стараются постоянно и быстро создавать новые рабочие места везде, где есть возможность заработать небольшой дополнительный доход.[6]

Также, важно отметить, что в проведенном 18 августа 2023 года открытом диалоге с предпринимателями, Президент озвучил меры поддержки для малого и среднего бизнеса. В их числе — создание центров малого бизнеса, льготные кредиты, компенсации, долевое участие в перспективных проектах, смягчение требований для займа и зарубежных специалистов и другое, что еще раз доказывает особую поддержку, оказываемую малому бизнесу со стороны правительства Республики Узбекистан.[7]

Несмотря на широкие возможности и прорывы в данном секторе, важно отметить, что существуют несколько препятствий для дальнейшего развития малого бизнеса. В частности:

1. Финансовые затраты:

◉ Высокие затраты на инженерно-коммуникационные системы и подключение к ним могут стать значительным бременем для компаний, особенно для малых и средних предприятий.

◉ Дополнительные расходы на получение разрешений на строительство могут увеличить стартовые издержки и затянуть сроки начала производства.

2. Временные задержки:

◉ Бюрократические процессы, оформление разрешений и согласований могут вызвать задержки в запуске новых производственных линий.

◉ Недостаточная эффективность в процессе регистрации и подключения может привести к потере времени и упустить возможности для компаний.

3. Технические препятствия:

◉ Несоответствие техническим стандартам и требованиям для подключения к инженерным системам может потребовать дополнительных затрат на модернизацию или подготовку.

◉ Ограничения или проблемы с разрешениями на строительство могут затруднить выполнение планов по расширению производства.

4. Потеря возможностей и конкурентоспособности:

◉ Задержки и проблемы при подключении к коммуникационным системам и строительстве могут привести к упущению возможностей на рынке и потере конкурентоспособности.

◉ Негативное влияние на репутацию компании из-за проблем в процессе развития и запуска новых производственных процессов.

Решение этих проблем требует согласованной работы между органами государственного управления, компаниями и общественными организациями. Прозрачные процедуры, ускоренное рассмотрение заявок, техническая поддержка и консультации могут помочь облегчить процесс подключения новых производств и увеличить шансы успешного запуска производства.

Экспертами нашей страны был принят ряд выводов по развитию малого бизнеса, в том числе:

◉ Руководитель ОГУ и АМБиТ считает, что: “Для предпринимательства было бы более эффективно, если бы было обеспечено отсутствие оборудования”.

◉ Сооснователь TEAM University, Хикмат Абдурахманов, говорит: “Банковская система должна быть либерализована. Если рынок станет более конкурентным, многие проблемы исчезнут сами собой. Для этого госкомпании не должны конкурировать с частным сектором, не должны его контролировать, наоборот, должны создать экосистему для своего развития и обеспечить информационную прозрачность”.

◉ По мнению экономиста Юлии Юсуповой: “ Узбекистан должен активно участвовать в международном разделении труда и цепочке создания глобального профицита, либерализовать валютный рынок и ввести свободную конвертацию.[1]

Таким образом, мы можем заключить, что несмотря на небольшие недостатки в секторе малого бизнеса, в Республике проводятся реформы, направленные на поддержку и развитию данной отрасли экономики. В частности, 15 ноября 2023 года Президентом Республики Узбекистан было подписано постановление о мерах по широкому вовлечению населения в малый и средний бизнес. Согласно документу, в 2024 году планируется вовлечь 2 миллиона граждан Узбекистана в бизнес. Также будет внедрена единая система финансовой поддержки малого и среднего бизнеса, включая оказание содействия в формировании у населения предпринимательских навыков, финансировании бизнес-инициатив и реализации проектов.

“Банк развития бизнеса” увеличит выделяемый малым предприятиям остаток кредитов в 1,7 раза. Доля в кредитном портфеле финансовой организации вырастет с 28 до 43%.

Банк также выпустит в обращение в 2024—2026 годах евробонды на 300 млн долларов на международных рынках капитана и привлечёт до 800 млн долларов от международных финансовых институтов для финансирования проектов в сфере малого бизнеса. Все эти меры, как ожидается, позволят наладить работу 150 тысяч субъектов малого предпринимательства.[8]

Список литературы:

1. https://www.gazeta.uz/oz/2017/01/12/biznes//
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Kichik_va_o%CA%BBrta_biznes
3. https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/small-business-and-entrepreneurship-2
4. https://sites.google.com/view/mansur-eshov/fanlar/2-kurs/iqtisodiy-siyosatga-kirish-2
5. https://www.mindler.com/blog/male-entrepreneurs/
6. https://yuz.uz/uz/news/kichik-biznes--iqtisodiyotning-qon-tomiri
7. https://www.gazeta.uz/ru/2023/08/21/business
8. https://www.gazeta.uz/ru/2023/11/20/entrepreneurship/
9. https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/small-business-and-entrepreneurship-2

Абдувалиев Абдубори Абдуганиевич,
Студент 1 курса группы ИХ-01
Факультета Цифровой экономики
Хашимова Дилёра Пахритдиновна,
Доцент кафедры цифровая экономика

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ

Аннотация. *В данной статье рассматриваются сущность, характеристики, и структура теневой экономики, а также причины ее возникновения. Освещается влияние теневой экономики на экономическую безопасность страны. Проведен анализ основного теневого сектора узбекской экономики и ее масштабов. Также в рамках статьи были представлены методы борьбы с теневой экономикой.*

Ключевые слова: *Теневая экономика, экономическая безопасность, экономическое состояние страны, угроза, объем теневой экономики, риски, экономические элементы, экономический рост.*

Проблема роста масштабов теневой экономики в Узбекистане является наиболее острой, особенно во время информационных технологий и блокчейна. Информационные технологии влияют на Экономическую безопасность и суверенитет страны. Отметим, что данная проблема актуальна и характерна не только в Узбекистане, но и во всем мире. Значительные масштабы теневой экономики в стране порождает риски в экономической безопасности, которые отрицательно влияют на экономическое состояние страны, мешая экономическому росту, ограничивают экономические интересы личности, общества и государства, а также создают опасность для национальной безопасности государства.

Исследование теневой экономики – это достаточно трудный феномен, который относительно легко определить, однако точно оценить и измерить практически невозможно. [1]

Теневая экономика отражает процесс постоянного изменения экономики под воздействием социально-экономических изменений в обществе. Влияние теневой экономики проникает во все процессы и секторы экономики.

В настоящее время существует множество видов деятельности, которые замедляют эффективное развитие экономики, разрушают социальные институты, тем самым создают теневую экономику. Стоит отметить, что теневая экономика является преступной, что негативно влияет на экономическую безопасность государства. [2]

Существует основных три вида теневой экономики (см.рис.1).

Рис. 1. Виды теневой экономики [2]

Теневая экономика является важнейшей угрозой обеспечения экономической безопасности страны. Она деструктивно влияет на режим конкуренции между производителями, деформирует механизм налоговой системы, тем самым, не обеспечивая в полной мере поступления в бюджеты различных уровней. Также отрицательными аспектами влияния теневой экономики являются:

- нарушение функционирования денежно-кредитной системы в стране;
- отрицательное воздействие на экономический рост страны и развитие отдельный отраслей экономики;
- рост безработицы в стране;
- снижение уровня ВВП;
- ограничение инвестиционных процессов;
- отрицательное воздействие на международные экономические отношения и связи.

Следовательно, можно сделать вывод о том, что теневая экономика оказывает большое негативное влияет на экономическую безопасность, развитие общества и экономики страны в целом. [3]

Теневой сектор существует в экономиках всех стран мира, но в Узбекистане его доля стремится к половине совокупного ВВП. По данным Государственного налогового комитета, теневая экономика составляла до 48% ВВП в 2019 году, что ставит Узбекистан на первое место в центральноазиатском регионе. Получается, что около 245 трлн сумов или более **$25 млрд** на тот момент было создано в теневом секторе, то есть с них не были уплачены налоги в бюджет. [4]

Среди основных причин развития теневой экономики в Узбекистане значатся высокое налоговое бремя, бюрократические проволочки, коррупция, неэффективность судебной системы, отсутствие условий для ведений легальной деятельности.

В 2020 году в Министерстве финансов отметили, что высокий уровень теневого оборота сохраняется в сферах торговли и общественного питания, автотранспортных перевозок, строительства и ремонта жилья, оказания услуг по проживанию (таблица 1).

Таблица 1

Показатели объёмов теневых экономических операций в Узбекистане в разрезе по видам экономической деятельности [5]

Вид экономической деятельности	Сокрытие прибыли, в % к общей прибыли	Доля выплат “ зарплат в конвертах”, в % к общей зарплате	Сокрытие арендных доходов, в % от общих арендных доходов
1. сельское, лесное и рыбное хозяйство	21,2	25,2	17,3
2. промышленность	15,9	15,6	
3. строительство	27,1	28,0	
4. оптовая и розничная торговля	21,3	17,9	
5. общественное питание	23,4	23,9	
6. ремонт моторных транспортных средств и мотоциклов	37,6	33,2	
7. перевозка и хранение	19	19,3	
8. услуги по информатизации и связи	22,2	20,1	
9. финансовая и страховая деятельность	14,3	17,2	

10. операции с недвижимым имуществом	33,3	33,2	17,3
11. образовательные услуги	19,1	14,5	
12. медицинские и социальные услуги	14,8	21,1	
13. туризм, развлечения и отдых	34,1	32,3	
14. предоставление прочих видов услуг	18,6	23,1	
Итого в среднем	20,9	21,3	
Размер теневой экономики в секторе предприятий, в % к ВВП	16,7		
Размер теневой экономики в секторе домохозяйств, в % к ВВП	32		
Размер теневой экономики, в % к ВВП	48,7		

Исходя из того, что размер теневой экономики в секторе домохозяйств на текущее состояние составляет около 32% по отношению к ВВП, можно рассчитать, что общий размер теневой экономики в Узбекистане составляет 48,7%.

Таблица 2

Оценка размера теневого сектора по методу ВВП, Узбекистан, 2010-2017 гг. [6]

Год	ВВП по расходам (млн UZ)	ВВП по доходам (млн UZ)	Расхождение	Объем теневой экономики, в % к ВВП
2010	62388,3000	74042,0000	11653,7000	15,74 %
2011	78764,2167	96949,6000	18185,3833	18,76 %
2012	97929,3011	120242,0000	22312,6989	18,56 %
2013	120861,5469	144548,3000	23686,7531	16,39 %
2014	145846,4364	177153,9000	31307,4636	17,67 %
2015	171808,3125	210183,1000	38374,7875	18,26 %
2016	199993,3656	242495,5000	42502,1344	17,53 %
2017	254043,1000	302536,8000	48493,7000	16,03 %

Таким образом величина расхождения между ВВП, рассчитанным по расходам и доходам, является теневой экономикой (таблица 2).

Следовательно исходя из всех выше перечисленных расчетов можно выявить несколько основных экономических причин развития теневой предпринимательской деятельности (таблица 3).

Таблица 3

Основные экономические причины развития теневой (скрытой) предпринимательской деятельности [5]

Отсутствие достаточных средств	5,4
Большое количество видов налогов, сборов и отчислений и их размеры	5,2
Высокие косвенные налоги (НДС, налоги с оборота, акцизы, импортные пошлины)	5,8
Высокие налоги на бизнес (налоги на прибыль, дивиденды, на имущество)	5,8
Сложность процедур уплаты налогов, их понимания	6,2
Выплаты “ теневых” зарплат из-за высоких налогов на труд (подоходный налог, социальные отчисления)	6,5
Вынужденные покупки части сырья и ресурсов без оформления документов	6,4
Проблемы с банками: ◉ осуществление расчетов; ◉ осуществление платежей; ◉ обналичивание средств на счете; ◉ качество обслуживания; ◉ высокие ставки кредит	5,8
Необходимость выхода на прибыль	6,5
Трудности, связанные с бухгалтерской и др. отчетностью перед различными органами	6,9

Выводы и предложения.

Искоренение теневой экономики как экономическое явление, даже при использовании самых эффективных методов, практически невозможно. В первую очередь, потому что это неотъемлемая составляющая любой рыночной экономической системы во всех странах мира. Во-вторых, в Узбекистане теневая экономика укоренилась и стала привычным для большинства населения явлением. Уменьшение масштабов теневой экономики можно расчитывать при условии устранения причин, которые способствуют развитию теневой активности. Поэтому необходимо разработать более эффективную государственную политику для решения проблемы теневого сектора.

Исходя из выше перечисленного анализа причин, а также угроз теневой экономики, противодействие негативным последствиям теневой экономики необходимо осуществлять по следующим направлениям:

◉ создание условий для неприятия коррупционного поведения в сфере государственного управления;

◉ оптимизация функций государственно-общественного регулирования [7];

◉ разработка четко регламентированных правил деятельности различных сфер экономики;

◉ тщательный подбор сотрудников, в органах государственного управления экономикой;

◉ открытость процесса управления и регулирования экономики;

◉ создание условий заинтересованности, различных сторон экономических процессов в законопослушном поведении.

Реализация мер в этих областях может существенно снизить уровень теневых процессов в экономике.

Список литературы:

1. Ахметвалеев В.Р. Теневая экономика и её влияние на экономическую безопасность страны – https://cyberleninka.ru/article/n/tenevaya-ekonomika-i-eyo-vliyanie-na-ekonomicheskuyu-bezopasnost-strany

2. Кузовлева, Н.Ф. Сущность и классификация теневой экономики / Н.Ф. Кузовлева // Дайджест-финансы. – 2018. – С.10-15.

3. Мельник М.Н. Теневая экономика и ее влияние на экономическую безопасность страны.

4. https://www.spot.uz/ru/2023/04/04/shadow-economy

5. Буров В.Ю. , Худайназаров А.К. , Маматкулов И.А. Теневая экономика в Узбекистане: оценка её размера и структуры на основе выборочного опроса предприятий – https://audit.gov.az/Upload/Files/2019/Shadow_Economy

6. Bloomberg Database

7. Жигунова А.В. Теневая экономика как угроза экономической безопасности субъектов различных уровней / А.В. Жигунова, Р.А. Бек-Мурза // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2020. – №2 (117). – С. 7- 10.

Махамедова Мунисахон Алишер кизи,
Факультет цифровая экономика
Группа: RI-25, 1-курс

Мирзиёдова Гульноза Аюбхановна,
Ассистент кафедры цифровая экономика

РОЛЬ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. *В современном мире электронное правительство становится ключевым инструментом для совершенствования общественных сервисов и улучшения взаимодействия с гражданами и бизнесом. Эта стратегия, основанная на использовании информационно-коммуникационных технологий, упрощает процессы обращения в государственные органы и делает услуги более доступными через онлайн-платформы.*

В Узбекистане активно осуществляется цифровизация, стремясь войти в топ-30 рейтинга электронного правительства ООН.

Ключевые слова: *электронное правительство, информационные технологии, государственные услуги, цифровизация, государственное управление, государственные органы.*

В современном мире информационных технологий электронное правительство становится неотъемлемой частью стратегии многих государств по совершенствованию общественных сервисов и улучшению взаимодействия с гражданами и бизнесом. Э-правительство представляет собой инновационный подход к оказанию государственных услуг, основанный на использовании современных информационно-коммуникационных технологий. **Электронное правительство** (англ. *e-Government*) — правительство, которое взаимодействует с органами государственной власти, гражданами, организациями в электронном формате с минимальным личным (физическим) взаимодействием.[1]

По другому источнику: Электронное правительство – это способ предоставления информации и оказания уже сформировавшегося набора государственных услуг гражданам, бизнесу, другим ветвям государственной власти и государственным чиновникам, при котором личное взаимодействие между государством и заявителем минимизировано, путем максимальной возможности использования информационных технологий.[2]

Ключевой характеристикой электронного правительства является создание единого механизма взаимодействия между государством, гражданами и бизнесом. Это позволяет упростить процессы обращения в государственные органы, сделать их более доступными и удобными для всех заинтересованных сторон. Тем самым граждане могут получать различные государственные услуги в онлайн-режиме, без необходимости посещения офисов и стояния в очередях. Одним из основных инструментов электронного правительства являются веб-сайты и информационные порталы, предоставляющие гражданам и бизнесу доступ к различным государственным сервисам и ресурсам. Эти платформы также обеспечивают возможность обратной связи с государственными органами, что способствует улучшению качества предоставляемых услуг и повышению уровня доверия к власти. Обеспечение безопасности и конфиденциальности персональных данных граждан является важным аспектом электронного правительства. Государственные органы должны обеспечить надежную защиту информации, передаваемой и хранимой на электронных платформах, чтобы предотвратить возможные утечки и злоупотребления.

Зарождение концепции электронного правительства началось с конца 1990-х г. на Западе, где она выступала в качестве идеи широкого

распространения компьютерных и информационных технологий в деятельности госструктур для того, чтобы повысить эффективность работы госслужащих.[3]

В нашей стране активно осуществляется цифровизация отраслей экономики и социальных услуг. Задачи в этом направлении определены и в недавно принятой Стратегии “ Узбекистан – 2030” – поставлена цель войти в топ-30 Рейтинга электронного правительства ООН. [4]

Для вхождения в первую тридцатку рейтинга с участием зарубежных экспертов разработана “дорожная карта”, состоящая из 53 мероприятий в 6 направлениях. Ею среди прочего предусматривается улучшение 112 показателей в сфере онлайн-услуг, запуск и интеграция в портал my.gov.uz 700 цифровых услуг в 2024 году, обеспечение населенных пунктов и автомагистралей высокоскоростным интернетом.

На рисунке 1 показано, рейтинг Республики Узбекистан в рейтинге электронного правительства ООН (EGDI) за последние годы.[5]

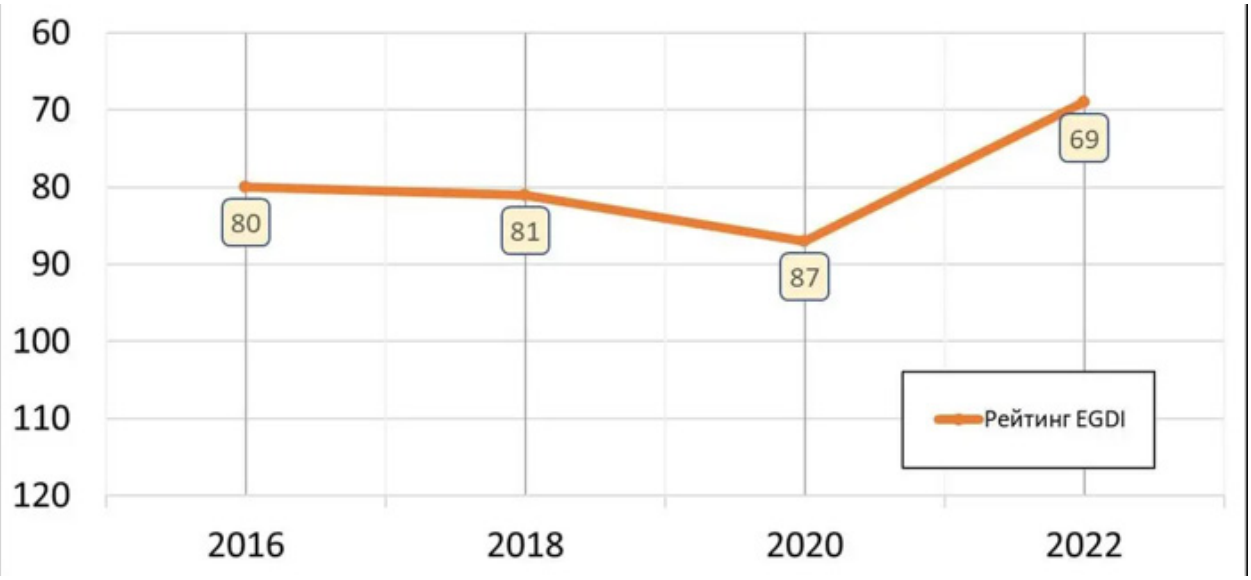

Рис. 1. Рейтинг Республики Узбекистан в рейтинге электронного правительства ООН (EGDI)

Данный международный рейтинг (e-Government Development Index) отражает степень развития электронного правительства в странах мира и побуждает к расширению электронного диалога между государством и народом, повышению доступности и удобства пользования услугами, развитию инвестиционной привлекательности страны. В последние годы Узбекистан последовательно улучшает свои позиции в данном рейтинге и в прошлом году занял 69-место.

Указом Президента Республики Узбекистан “ О стратегии развития нового Узбекистана на 2022 — 2026 годы” от 28 января 2022 г. была утверждена “ Стратегия развития нового Узбекистана на 2022–2026 годы”.

В первом приоритетном направлении “Построение гуманного государства путем возвышения чести и достоинства человека и дальнейшего развития свободного гражданского общества” 9 цель обозначена как “Развитие системы “ Электронное правительство”, доведение доли электронных государственных услуг до 100 процентов и устранение бюрократии”.

9-цель подразумевает:

- Расширение оказания государственных услуг посредством мобильных приложений.
- Внедрение системы Mobile ID-идентификации лица при оказании государственных услуг.
- Сокращение бюрократических процессов путем налаживания обмена данными между государственными органами и частными коммерческими организациями посредством межведомственной интеграционной платформы системы “ Электронное правительство”.
- Внедрение системы выдачи разрешений и уведомлений, обеспечивающей защиту персональных данных.
- Налаживание практики выдачи и обмена гражданам срочных, удостоверяющих определенный факт документов, а также предложение им композитных государственных услуг без ожидания их обращения.
- Упрощение оказания государственных услуг пожилым и лицам с инвалидностью, создание им необходимых удобств.
- Оптимизация административных процедур и автоматизация процессов управления путем цифровизации делопроизводства в государственных органах в рамках проекта “ Цифровой орган”.
- Отмена практики истребования от населения документов, удостоверяющих определенные факты, путём внедрения проекта “ Цифровой паспорт граждан”.
- Расширение практики оказания государственных услуг гражданам Узбекистана за рубежом.
- Цифровизация государственных услуг и перевод 20 процентов из них частному сектору.[6]

Таким образом, электронное правительство играет ключевую роль в современном обществе, улучшая доступность и эффективность государственных услуг. Однако для максимального эффекта необходимо продолжать развивать инфраструктуру и обеспечивать безопасность данных, а также учитывать интересы всех слоев населения, чтобы минимизировать цифровое неравенство.

Список литературы:

1. https://ru.wikipedia.org/
2. https://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/45_I_Jukovskaya.pdf
3. Лолаева А.С. Место электронного правительства в системе государственного управления // Право и политика. 2022. № 2. С. 19-29. https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=37511
4. https://president.uz/ru/lists/view/6653
5. https://e-gov.uz/ru/achievements/znachitelno-povysilos-mesto-uzbekistana-v-rejtinge-oon-elektronnoe-pravitelstvo-141
6. https://lex.uz/ru/docs/5841077#5843060

Norboeva Nafisa Erkinovna,
TDIU "Raqamli iqtisodiyot" kafedrasi
katta o'qituvchisi

Abduqosimov Diyorbek,
TDIU "Raqamli iqtisodiyot" fakulteti
1-kurs talabasi

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR IMKONIYATI VA SOLIQ TIZMI

Raqamli texnologiyalar hayotimizga shunchalik singib ketdiki, bugungi kunda nafaqat kundalik faoliyatimiz, balki ijtimoiy-iqtisodiy sohalar rivojini ham ularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Tabiiyki, boshqa sohalarda bo'lgani singari kabi raqamli texnologiyalarni soliq ma'murchiligida joriy etish ham uning faoliyatini tubdan o'zgartirmoqda. Bu nafaqat soliq to'lovchilar va soliq organlari o'rtasidagi munosabatlar bilan bog'liq bo'lib qolmay, balki deklaratsiyalarni taqdim etishdan tortib, to soliqlarni to'lash va ma'lumotlarni saqlash usullarigacha ham yangilikliklar kirityapti. Tizimda yagona elektron platformani yaratish orqali ma'lumotlarni kiritish, to'plash, shakllantirish, tahlil qilishning zamonaviy uslubi yo'lga qo'yildi. Buning natijasida soliq hisobotlarini topshirish jarayoni 5-7 barobarga qisqardi. Ayni kezda 112 guruh va 1348 tovar va xizmatlar sinfidan iborat bo'lgan O'zbekiston Respublikasi tovarlar va xizmatlarning yagona elektron tasniflagichi uchun veb-portal joriy qilingan. Mahsulotlar va xizmatlar identifikatsiya kodlari yordamida 900 mingdan ortiq elektron hisob-fakturalar yaratilgan.

Elektron hisobvaraq-fakturalarning keng joriy etilishi soliq ma'murchiligini yaxshilashga olib keldi. O'tgan yilning ikkinchi yarim yilligida ushbu elektron tizim orqali 798,4 trillion so'mlik tovar aylanmasi soliq bazasiga kiritildi yoki bu ko'rsatkich birinchi yarim yillikka nisbatan 3,5 baravarga oshdi.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar shiddat bilan rivojlanib boryapti va har bir sohada zamon bilan hamqadam odimlashni taqozo etadi. Masalan, sun'iy intellekt texnologiyacini joriy etish soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini

aniqlash, firibgarliklarni oldini olish, ma’lumotlarni tahlil qilish va takporlanuvchi jarayonlarni avtomatlashtirish hamda shaffoflikni oshirishda qo‘l kelsa, katta hajmli ma’lumotlar — Big data esa soliq organlariga kelib tushadigan katta hajmdagi ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tushumlarni yanada yaxshiroq bashorat qilish hamda to‘lovchilar va soliq organlari o‘rtasidagi hujjat almashinuvini yaxshilash imkoniyatini beradi

Sun’iy intellekt va big data ko‘makka kelmoqda.

Ma’lumot uchun artificial intelligence, ya’ni, sun’iy aql- informatikaning alohida sohasi bo‘lib, kompyuter yoki mashinaning inson ongidagi imkoniyatlarga taqlid qilishi, codda qilib aytganda, sun’iy aql kompyuterlarni odam kabi o‘ylash va yechim topishga yo‘naltirilgan texnologiya hisoblanadi. Big Data — salmoqli ma’lumot atamasi kuniga 100 gigabaytdan ko‘p ma’lumot tushadigan oqimlarga nisbatan qo‘llanib kelingan. Keyinchalik ma’lumotlarning keskin ko‘payishi oqibatida bu tushuncha yanada keng qamrov kasb eta boshladi. Ushbu atama odatda terabayt, ekzabayt va petabaytlar darajasidagi katta hajmdagi ma’lumotlarga nisbatan qo‘llaniladi.

Bugungi kunda soliqlarni to‘lashdan bo‘yin tovlash, sohadagi firibgarliklari va ma’lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tahlil qilishning hozirgi holatida milliy hamda xalqaro darajada bir muncha muammolar mavjud. Misol uchun, (Tax Justice Network) Soliq, Adliya Tarmoqlari tashkilotining 2020-yilgi hisobotida soliq firibgarligi va soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash natijasida butun dunyo davlatlari yiliga 427 milliard AQSH dollari miqdorida ziyon ko‘rishmoqda. Birgina AQSHning o‘zi har yili soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash tufayli 188,8 milliard dollar yo‘qotadi, Xitoy va Yaponiyaning bu boradagi yillik zararlari tegishli ravishda 66,8 va 46,9 milliard dollarni tashkil etyapti.

Mamlakatimizda soliq tizimida elektron davlat xizmatlari va axborot tizimlari orqali ma’lumotlar bazasiga tushayotgan murojaatlar soni yildan-yilga keskin oshib borayotganligi sababli ma’lumotlarni tezkorlik bilan tahlil qilishni takomillashtirishni kun tartibiga qo‘ymoqda. Davlat soliq qo‘mitasining mavjud server qurilmalarining xotira hajmi hozirgigi kunda 91 foiz band.

Ma’lumotlarni qayta ishlash markazi qurilmalari eskirganligi hamda elektron hisobvaraq-fakturalar va onlayn nazorat kassa mashinalari hamda tashqi manbalar orqali shakllangan katta hajmdagi ma’lumotlarni qayta ishlash va tezkor tahlil qilish uchun mavjud serverlar quvvati etishmasligi holatlari yuzaga kelib turibdi. Bu borada cun’iy aql va katta hajimli ma’lumotlar texnologiyalarini joriy etish qo‘l keladi.

Shu sababli Prezidentimizning 2021-yil 17-fevraldagi “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida’’gi qarorida ham “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasiga muvofiq, soliq sohasida ham yuridik shaxslarning soliq tushumlarini tahlil qilish, soliq

to‘lovlaridagi tafovutlarni aniqlashda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llashga alohida ahamiyat qaratilgan.

Yangi texnologiyalar afzalliklari.

Hozirgi kunda ko‘plab mamlakatlar sog‘liqni saqlash, transport, mudofaa va milliy xavfsizlik kabi ko‘plab sohalarda sun’iy intellekt afzalliklaridan foydalanib kelmoqda.PricewaterhouseCoopers (PwC) konsalting kompaniyasi tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, global sun’iy aql 2030-yilga kelib jahon iqtisodiyotiga 15,7 milliard trillion AQSH dollarimiqdorida hissa qo‘shishi kutilmoqda. Bu jahon yalpi ichki mahsulotini 26 foizga o‘sishiga olib keladi.

Xorijda sun’iy intellekt texnologiyasini o‘z soliq tizimida qo‘llayotgan mamlakatlar soni yildan yilga ortib bormoqda. Jumladan, Daniya 2018-yilda soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash natijasida qariyb 325 million AQSH dollari zarar ko‘rgan. Mamlakat hukumati sun’iy aql vositalarini o‘z soliq tizimiga tatbiq etishi natijasida soliqlarni to‘lashdan bo‘yin tovlashning har 100 holatidan 85 tasini muvaffaqiyatli aniqladi. SHuningdek Hindiston hukumati soliqlarni to‘lashdan bo‘yin tovlash bilan kurashish va soxta firmalarni aniqlash uchun sun’iy aql vositasidan foydalanishga kirishgan yetakchi mamlakatlar qatorida turadi.

Chunki, soliq ma’murchiligiga sun’iy aqlni joriy etilishi qo‘yidagi afzalliklarga ega bo‘lish imkoniyatini beradi. Jumladan, ayni kunda soliq to‘lashdan bo‘yin tovlash holatlarini aniqlash. soliq idoralari soliq auditi jarayonida firibgarlikni aniqlashga harakat qilishadi. Hujjatlar to‘plamidan aniq ma’lumotlarni topish bu pichan ichidan igna qidirish kabi zahmatni talab qiladi. Aslida algoritmlaridan foydalanib, katta miqdordagi ma’lumotlarda noodatiy yozuvlarni aniqlay oladigan, sun’iy aqlni qo‘llab-quvvatlaydigan tizimlarni yaratish mumkin.

Takroriy vazifalarni avtomatlashtirish uchun sun’iy intellektni qo‘llab-quvvatlaydigan robotlarning qo‘llanilishi mutaxassislarga hujjatlar ustida ishlashni kamaytirishga xizmat qilsa, shaffoflikni oshirish esa, soliqqa tortishning avtomatlashtirilgan jarayonida korruptsiyani kamaytirshga yordam beradi.

Sun’iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan komp`yuterlar soliq ma’lumotlarini prognoz va tahlil qilish uchun sarf-xarajatlarni kamaytirishda ham katta imkoniyatga ega. Bunday ma’lumotlardan foydalanib yillik o‘zgarishlarni kuzatib borish va mablag‘larni tejash mumkin.

Raqamli texnologiyalar taraqqiy etgan asrda eng muhum omil bu ma’lumotlar hisoblanadi. Ularni to‘plab, o‘rganishlar asosida xulosalar chiqarishda Big Datatexnologiyasining ahamiyati katta. Undan qo‘pincha salmoqli ma’lumotlarning prognozli tahlillariga yoki ma’lumotlardan qiymat chiqarib olishning boshqa usullariga murojaat qilishda ham foydalaniladi. Big Data texnologiyalaridan olinadigan daromadlar yildan yilga o‘sib bormoqda. U 2019-yilda 189,1 milliard dollarni tashkil etgan bo‘lsa, 2022-yilda 274,3 milliard dollarga etishi kutilmoqda. AQSH, Avstraliya kabi mamlakatlarda katta hajmli ma’lumotlar texnologiyalarini rivojlantirish va moliyalashtirish bo‘yicha maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilgan.

Avstraliyaning dasturi — “ Smarter Data” aqlli ma’lumotlar deb nomlanadi, U xatarlarni baholash, tahlil qilish, soliq to‘lovchilarning doimiy ravishda yangilanib turadigan profillarini yaratish, ma’lumotlardan turli maqsadlarda foydalanishni avtomatlashtirish, shuningdek, mazkur tahlil jarayonlari uchun katta hajmli ma’lumotlardan foydalanishga asoslangan. Mazkur texnologiya Blokcheyn texnologiyasi bilan birgalikda qo‘llanganda katta miqdordagi operatsiyalarni bajarish, QQSni (manfiy summasini) qaytarish va transchegaraviy operatsiyalarni kuzatish mumkin bo‘ladi.

Davlatimiz rahbariningyuqoridaqaydetilgan“Sun’iyintellekttexnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida’’gi hamda Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 5-iyundagi “Soliq ma’muriyatchiligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorlariga asosan, 2022-yilning may oyiga borib, soliq sohasida yuridik shaxslarning soliq tushumlarini tahlil qilish, soliq to‘lovlaridagi tafovutlarni aniqlashda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash dasturiy ta’minotni ishlab chiqish va tajriba-sinov loyihasini joriy etish belgilangan, 2023-yil iyuniga kelib esa, katta hajmdagi ma’lumotlarni boshqarish va tahlil qilish imkonini beruvchi “Big Data” texnologiyalarini yo‘lga qo‘yish mo‘ljallanmoqda.

Ma’lumotlarga ko‘ra 2015-2016-yillarda Moliya vazirligining g‘aznachilik departamenti va Davlat soliq qo‘mitasi bilan hamkorlikda byudjetdan tashqari mablag‘larni to‘g‘ridan-to‘g‘ri Moliya vazirligi g‘aznachiligiga tushirishni yo‘lga qo‘yish maqsadida ma’lumotlar markazi serverlarining bir qismi yangilagan, biroq mazkur elektron qurilmalar bugungi kunga kelib ancha eskirgan.

Shu nuqtai nazardan, mamlakatimizda coliq tizimiga Big Data texnologiyasini joriyetishmuddatlariniyanadajadallashtirishzarur.Agarublokcheyntexnologiyasi birgalikda qo‘llansa, tizim serverlarida zo‘riqishlar yuzaga kelishi kamayadi hamda ma’lumotlarni uzatish tezlashadi. Chunki, blokcheyn ma’lumotlarni serverlarda emas, tarmoq bo‘ylab saqlaydi.

2021-yilning 28-aprel kuni Vazirlar Mahkamasining “Mahsulotlar (tovar va xizmatlar) yagona elektron milliy katalogini joriy etish, tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida tuzilgan shartnomalarni elektron ro‘yxatdan o‘tkazish va tovar-moddiy boyliklarni olish uchun ishonchnomalarni elektron rasmiylashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorining qabul qilinishi bu yo‘ldagi yana bir muhim qadam bo‘ldi. Shu yilning 1-iyunidan tatbiq etiladigan bu xizmatlarning xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘rtasida elektron ma’lumotlarning tizimli va izchil almashinuvini ta’minlash, birlamchi buxgalteriya hujjatlarini avtomatlashtirish hamda soliq to‘lovchilarga soliq yukini keskin kamaytirish imkoniyatini yaratishi ko‘zda tutilgan.

Prezidentimizning “Sun’iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida’’gi qaroriga ko‘ra, joriy yil-

ning 1-martidan Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi huzuridagi Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot institutining tashkil qilinishi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini har tomonlama amalga oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni tashkil qilish hamda iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy soha va davlat boshqaruvi tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy qilish; mazkur yo'nalishda fundamental va amaliy ilmiy tadqiqotlarni olib borishdagi ahamiyati katta bo'ladi.

Nazarimizda, shu bilan birgalikda, raqamli texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanishi va sohaning malakali mutaxasislarga ehtiyojini oshishi oliy ta'lim muassasalarida "Soliq va raqamli texnologiyalar" bo'yicha alohida o'quv yo'nalishini tashkil etilishni taqozo etmoqda. Bu eng avvalo, tizimning salohiyatli kadrlar bilan ta'minlanishiga yanada keng yo'l ochadi. Jahon tajribasi ko'rsatib turibdiki, sun'iy aql va Big Data texnologiyalari nainki soliq idoralari ishini jadalashtirishga, shu bilan birga, "Elektron hukumat" faoliyati samaradorligining oshishini hamda mamlakatda "Raqamli iqtisodiyot"ning rivojlanishiga va eng muhimi, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga ham yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasidagi ma'ruzasi.-T.: 2022 yil 22 dekabr. http://prezident. uz/uz/lists/viyew/1371.

2. K. Djurayeva, R. Xo'jaqulov. Soliq tizimida dasturiy mahsullar. O'quv-uslubiy qo'llanma. T.: – 2019.

3. http://www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali

4. http://www.soliq.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi

5. http://www.lex.uz – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi

Norboeva Nafisa Erkinovna,
TDIU "Raqamli iqtisodiyot" kafedrasi katta o'qituvchisi
Islomov Umrbek Umidjonovich,
TDIU "Raqamli iqtisodiyot" fakulteti
AT-75 guruh, 1-kurs talabasi

SUN'IY INTELLEKT VA INTELEKTUAL TIZIMLAR

Annotasiya. *Ushbu maqola bugungi kunda juda shiddat bilan rivojlanayotgan va axborot texnologiyaning alohida sohasi bo'lgan odatda inson ongiga taqlid qiluvchi sun'iy intellekt va intelektual tizimlar haqida. Shuningdek, mazkur maqola doirasida ilmiy va rasmiy adabiyotlar o'rganildi. Ushbu mavzu imkoniyatlari ham muhokama qilindi.*

Kalit so'zlar: *Sun'iy intelekt, neyron tarmoqlar, intelektual tizimlar, robototexnika.*

XX-asrning 60 yillaridan keyin kompyuter texnologiyalari rivojlana boshladi, hozirgi kunda shiddat bilan rivojlanayotgan axborot texnologiyaning bir sohasi

bo‘lgan sun’iy intelekt. Sun’iy intellekt – inson intellektiga taqlid qilishga qodir bo‘lgan mashinalar yaratishga qaratilgan fan va texnologiya sohasi. Alan Turing sun’iy intelekt sohasida olib borilgan ilk tadqiqot muallifi. Sun’iy intellektga 1956- yili mustaqil fan sohasi sifatida asos solingan .Dartmouth kollejida bo‘lgan anjumanda John McCarthy sun’iy intelekt atamasini ishlatgan va mazkur so‘zni ishlatgan va bu atama muallifi sifatida tarixga kirgan. 1997- yili Deep Blue nomli IBM kompyuteri shaxmat bo‘yicha jahon chempioni Garri Kasparovni yengan tarixdagi ilk kampyuter bo‘lgan. Sun’iy intellektni XX-asrdan beri o‘rganib kelinayotgan bo‘lsada, lekin 2017 yilda transformer arxitekturasida erishilgan yutuqlardan keyin qiziqish keskin ortib ketdi. 2020 yillar boshlarida mazkur soha gurkirab rivojlanib ko‘plab tashkilotlar, labaratoriyalarda sezillarli yutuqlarga erishildi.

Bugungi kunda sun’iy intellekt tushunchasi keng tarqalgan. Masalan mobil qurulmangizdagi dasturlar Google lug‘atlar, turli xil o‘yinlar va hokazolar sun’iy intelektga misol bo‘ladi, faqat ularni qamrovi kichikroq sizga ma’lum yo‘nalishda yordam bera oladi. Insonlar ma’lumotlrni o‘zlashtirish talqin qilish va ular asosida qaror qabul qilishi qiyinroq lekin sun’iy intellekt esa katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilib tezda qaror qabul qila oladi.

Sun’iy intellekt turlarini tahlil qilsak:

1. ANI (Artificial Narrow Intelligence) bu – kuchsiz sun’iy intellekt bo‘lib, ma’lum bir vazifa uchun kodlangan o‘z buyruqlaridan tashqariga chiqa olmaydigan

Intelektual tizimlar turlari: sun’iy intellektdir. Masalan bunga misol qilib Google assistenti kabilar keltirish mumkin.

2. AGI (Artifical General Intelligence) bu – kuchli sun’iy intellekt turiga kiradi. Bunday turdadi sun’iy intellekt inson qiladigan barcha ishlarni qilish imkoniga ega.

3. ASI (Artifical Super Intelligene) bu – juda kuchli darajadagi sun’iy intellekt hisoblanadi.

Neyron tarmoqlar bu – insonning asab tizimini ko‘paytirishga urinishlarga asoslangan sun’iy intellekt sohasidagi yo‘nalishlardan biri. Bu biologik neyron tarmoqlarning tuzulishi va faoliyatidan iborat hisoblash modellari, ular tasvir va nuqtani qayta ishlash, bashoratli modellashtirish kabi vazifalarni bajaradi.

Tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) tizimlari – tabiiy til qadim zamonlardan beri odamlar o‘rtasida aloqa vositasi bo‘lib kelgan. Ammo kompyuterlar faqat ikkilik, ya’ni 0 va 1 ko‘rinishidagi ma’lumotlarni qayta ishlaydi, til ma’lumotlarni ikkilik formatda taqdim eta olsakda, mashinalarning tilni tushunishiga va qayta ishlashga **NLP (natural language processing)** deb ataluvchi texnologiya bilan bajaridi.

Kompyuter ko‘rish tizimlar – ushbu tizimlar tasvirlar yoki videolardan visual ma’lumotlarni qayta ishlash va obyektlar, yuzlar va imo ishoralarni taniydi misol uchun face id.

Robototexnika – atrof muhitni idrok etish, ular bilan o‘zaro ta’sir qilish, qarorlarni qabul qilish va jismoniy vazifalarni, ya’ni inson qiladigan barcha harakatlarni bajarish uchun aqlli tizimlar robotlarga o‘rnatiladi. Robotni insonning hayoti uchun xavfli sharoitlar (kuchli radiatsiya, yuqori temperatura va boshqalar)da, odam borishi qiyin bo‘lgan obyektlarda (suv ostida, kosmosda) kishi funksiyasini qisman yoki to‘la bajaruvchi mashina deb ham atashimiz mumkin. Robotni insonning hayoti uchun xavfli sharoitlar (kuchli radiatsiya, yuqori temperatura va boshqalar)da, odam borishi qiyin bo‘lgan obyektlarda (suv ostida, kosmosda) kishi funksiyasini qisman yoki to‘la bajaruvchi mashina deb ham atashimiz mumkin.

Sun’iy intellekt va boshqa intelektual tizimlar bu kelajak. Hozirgi kunda kompyuter texnologihhyalari shiddatlik bilan rivojlanmoqda va buni bizga insoniyatga ijobiy ham bir tomondan salbiy ham tasiri bo‘lishi mumkin. Chatgpt, Google tarjimon va shularga o‘xshagan boshqa sun’iy intellekt dasturlar inson ishini yengillashtiryapti, siz qandaydir savolga javob topmoqchi bo‘lsangiz o‘zining ma’lumotlar bazasiga tayangan holda javob beradi. Xorijiy tillarni o‘rganishda siz bilan hatto inson sifatida ham gaplasha oladi va shu bilan birga talaba va yoshlarga sal’biy ta’siri bor, ya’ni ular kitoblardagi ma’lumotlarni o‘qib o‘rganish o‘rniga osongina sun’iy intellekt yordamida topa olishadi. Kelajakda tashkilotlarda, ishlab chiqarishda, bank tizimida, buxgalteriya hisobida, biznesda qarorlarni qabul qilishda ham sun’iy intellektdan keng qo‘llanila boshlaydi va bu insonlar tomonidan yo‘l qo‘yiladigan xatolarni qisqarishiga sabab bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. N.E. Norboyeva. Axborot tizimlari asoslari. O‘quv qo‘llanma-T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot matbaa uyi”, 2023

2. S.S. Gulyamov, R.H. Ayupov, O.M. Abdullaev, G.R. Baltabaeva. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalar. T.: TMI, “Iqtisod-Moliya” nashriyoti, 2019

3. https://uz.goodinternet.org/uz/sections/osmirlar/qiziqarli-faktlar/suniy-intellekt-nimaa-uchun-muhimm/.

4. https://www.terabayt.uz/uz/post/suniy-intellekt-insoniyatga-nimaberadi.

5. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Robot.

МУНДАРИЖА / ОГЛАВЛЕНИЕ / CONTENTS

KHOTAMOV IBODULLA
SALAYEVA QUVONCHOY RUSTAM QIZI
Trends in the development of tourism in Uzbekistan 4

ИСМАТУЛЛОЕВА МАДИНАБОНУ ФОЗИЛ ҚИЗИ
Озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари иқтисодий самарадорлигини ошириш йўллари 10

SALAYEVA QUVONCHOY RUSTAM QIZI
Digital transformation of the educational system: problems and solutions 16

KHOLIKOVA RUKHSORA SANJAROVNA
IBROKHIMJONOV SHOKHJAXON SHOKHRUKH UGLI
Priority directions of ensuring green economy and macroeconomic stability, increasing energy efficiency in industrial networks, and developing human capital 23

IZZATULLOEV BAKHODIR UBAYDULLO UGLI
Balancing Environmental and Business Needs: Achieving Sustainability While Promoting Economic Growth 30

ХОЛИҚОВА РУХСОРА САНЖАРОВНА
ЙУЛДАШХУЖАЕВ САИДУСМОНХУЖА БОТИР УГЛИ
Научно-практические аспекты развития рынка лизинговых услуг в Узбекистане 36

YUSUPOV NURZOD OROL UGLI
Ways to increase investment attractiveness of the regional economy 40

YADGAROV AKROM AKBAROVICH
BAHODIROV JAHONGIR BAHODIR O‘G‘LI
O‘zbekiston Respublikasida elektrotexnika sanoati rivojlanish tendensiyasi 44

RO‘ZIYEVA DILOBAR ISOMJONOVNA
ULUG‘MURODOVA FERUZA MARDON QIZI
O‘zbekistonda “Yashil” iqtisodiyot holatining tahlili 47

D.I. RO‘ZIYEVA
AHMADOV BAHROM G‘ANI O‘G‘LI
Elektron tenderlardagi xufyona o‘yinlar 52

ROZIYEVA DILOBAR ISLOMJONOVNA
MAXSETBAEVA ZIYADA DJALG‘ASBAY QIZI
Aholini-sifatli oziq-ovqat maxsulotlari bilan ta’minlash yo‘llari 57

ESHBEKOV SHAHBOZ IKROMJON O‘G‘LI
O‘zbekistonda milliy tovarlar raqobatbardoshligini oshirish yo‘llari 62

G‘IYOSOVA NODIRAXON JAMOLIDDIN QIZI
Kichik bizness va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarni joriy qilishning zarurati 65

SALIMOVA ZAHRO SOBIRJON QIZI
O‘zbekistonda innovatsion rivojlanishda inson kapitalining roli 68

URALBAEVA BARNO UNGARBAY QIZI
Korxonalar o‘rtasida strategiyani amalga oshirish tendentsiyalari 72

ABDIYEVA FLORA BOTIR QIZI
XATAMOV FIRDAVS ZAFAR O‘G‘LI
Makroiqtisodiy barqarorlikni taminlashda inson kapitalining o‘rni 74

ЯРАШОВА ВАСИЛА КАМАЛОВНА
ЖЕЛЕЗНОВА ЭЛИНА АДЫЛОВНА
Обеспечение прозрачности и эффективности денежных средств путем внедрения электронной системы государственных закупок 78

NARIMON QALANDAROV
AZAMAT KASIMOV
Inson kapitali va uni rivojlantirish 82

КАЮМОВ УМАР БАХОДЫРОВИЧ
Стратегия цифровизации системы образования и внедрения образовательных технологий 84

ЗАХАРОВА ИРИНА БОРИСОВНА
НЕПЕЙВОДА МАКСИМ АНДРЕЕВИЧ
Компетенции в области устойчивого развития в высшем образовании: опыт исследования 89

ЗАХАРОВА ИРИНА БОРИСОВНА
АЯПОВА СЕВАРА АЛЛИЯР КИЗИ
ИСЛАМОВА НАРГИЗА ДОНИЁР КИЗИ
ЛАПАСОВА КАМОЛА ФАРХОД КИЗИ
Проблемы утилизации солнечных панелей 95

ЗАХАРОВА ИРИНА БОРИСОВНА
УСМАНОВА АЗИЗА БАХТИЕР КИЗИ
ХУДАЙНАЗАРОВА АЗИЗА ПИРНАЗАР КИЗИ
Роль инвестиционной политики в развитии туризма Узбекистана 100

UMAROVA GO‘ZAL GAYRATOVNA
BEDILOVA NILUFAR RAVSHAN QIZI
O‘zbekistonning turizm imkoniyatlari hamda sohani rivojlantirishda xorijiy davlat tajribasidan foydalanish (Turkiya misolida) 104

UMAROVA GUZAL GAYRATOVNA
MOKHIGUL GAIRATOVA NURIDDIN KIZI
Cooperation between chinese and uzbek textile industry 109

HAMIDOVA MUNIRA ABDUVALI QIZI
Yoshlar va biznesni davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash vositalari 114

ELDORBEKOV G‘OFURBEK ISKANDARBEK O‘G‘LI
Iqtisodiy agentlar xulq-atvorining inflyatsion kutilmalarga ta’siri 118

ABDULLAYEVA NILUFAR ABDUKARIMOVNA
MAMATOVA FERUZA XOLBEKOVNA
Yashil iqtisodiyot – yangi iqtisodiy rivojlanish modeli 123

MADRAHIMOVA GULASAL
ABDURAIMOVA SABOXON ABDUVOSITJAN
New Uzbekistan and shanghai cooperation organization 127

GULAMOVA IRODA ZIYOVUDDIN QIZI
Advancing green economy and industrial development in Uzbekistan: path to a sustainable future 131

SAYDULLAYEVA SEVINCH ZARIFOVNA
SOBIROVA SEVINCHBONU ERKIN QIZI
Priority areas for ensuring a green economy in Uzbecistan 137

AVLIYOQULOVA NAZIRA OTANIYOZOVNA
Inson taraqqiyoti indeksi – aholi farovonligini ifodalovchi asosiy ko‘rsatkich sifatida 140

NURIDDINOVA BARCHINOY XUSNIDDIN QIZI
Inson kapitalini rivojlantirish 144

Ikromov Abror
Inson kapitalining iqtisodiy o‘sishga ta’siri 148

JOVLIYEV RUSTAM
SHERKULOV SHOHRUH ERKIN O‘G‘LI
O‘sish va rivojlanishning sodda modeli 153

ABDULHAMIDOV ASLIBEK ULUG‘BEK O‘G‘LI
Iqtisodiyotni rivojlantirishda innovatsiyalarning ro‘li 156

MADAMINOVA MAFTUNA BAXTIYOR QIZI
Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda fiskal siyosatning tutgan o‘rni . 164

HAYITOV SAIDJON BAXTIYOR O‘G‘LI
USMONALIYEV JASURBEK ADHAMJON O‘G‘LI
To‘g‘ridan to‘g‘ri xorijiy va portfel investitsiyalar iqtisodiy o‘sishdagi o‘rni 166

XUDOYBERDIYEVA MOHINUR SHOKIRJON QIZI
Korxonada munosib mehnat sharoitini yaratish 173

SOATOV RASHIDBEK
Mamlakatimizda ishsizlikni bartaraf etish istiqbollari 176

PARDAYEVA MAFTUNA ULUG‘BEK QIZI
Makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda yashil iqtisodiyotning ahamiyati 183

AMIROVA IRODA BAKHROM KIZI
How Uzbekistan’s youth are shaping the nation’s economic horizons . 186

TOG‘AYEV BEHRO‘Z
Mehnat samaradorligini baholash (KPI) 192
FAYZULLAYEV ISLOMBEK ILHOM O‘G‘LI
Mehnat bozorini rivojlantirishda xorijiy invistitsiyalarning roli . . . 195

CHORIYEV FAZLIDDIN ISHKUVATOVICH
NORMATOV ISMOILJON IKROMJON O‘G‘LI
O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy o‘sish ko‘rsatkichlarining qiyosiy tahlili 199

SAIDAHMEDOV TEMUR MANSUR O‘G‘LI
Inson resurslarini rivojlantirishda ta’limning o‘rni 208

K.Z. XOMITOV
S.R. MASHARIPOVA
Yashil iqtisodiyot va uni moliyalashtirish instrumentlari 213

AMANOVA SEVINCH ILHOMOVNA
Yangi ishga qabul qilinganlarning adaptatsiyasi va kasbga yo‘naltirish 217

JAMOLOVA XONZODA O‘ROLBOY QIZI
Mamlakatimizda “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish istiqbollari 224

АЧИЛОВА НАРГИЗА БАХТИЁРОВНА
САДУЛЛАЕВА ЗИЛОЛА АБДУЛЛАЕВНА
«Зелёная экономика» и устойчивый экономический рост в системе городского хозяйства 227

SAIDOV SARDORBEK OYBEK O‘G‘LI
KURBANOVA AZIZA BEGMAMAT QIZI
Investitsiya muhitini yaxshilashda xorijiy investitsiyalarni o‘rni 233

ABDURAHMONOV ORIFJON RAHMATJON OG‘LI
Derivativlar: optsionlar va fyucherslar savdosi 237

ABDULATIFOVA MOHINUR ALISHER QIZI
O‘zbekistonda eksport faoliyatini rivojlantirishdagi muammolarni bartaraf etish yo‘llari 240

D. ISMAILOV
NARZULLAYEV SARVAR ZOKIROVICH
Role of green economy in developed countries 244
ASTANAQULOVA FARIZOD BAXTIYOROVNA
Methods of evaluating the economic efficiency ofindustrial products 248

ASTANAQULOVA FARIZOD BAXTIYOROVNA
Makro va mikroiqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarning roli 251

D.A. ISMAILOV
KURBANOVA AZIZA BEGMAMAT QIZI
Globallashuv sharoitida tashqi iqtisodiy faoliyatini tartibga solish 254

ASKAROVA MAVLUDA TURABOVNA
SADRIDDINOVA SEVINCHXON SADRIDDIN QIZI
O‘zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda tashqi savdo munosabatlarining o‘rni 258

SAFAROVA NASIBA GULMUROD QIZI
Tijorat banklarida islom darchalarini joriy qilish va rivojlantirish istiqbollari . . 263

YANDASHEV SARVARBEK
O‘zbekistonni tashqi savdo aloqalarini rivojlantirish muammolari 268

XUDAYBERGANOVA ZAROFAT ZOHIDOVNA
RAHMONOVA RUSHANA G’ANIJON QIZI
O‘z biznesini milliy chegaralardan tashqarida kengaytirish va xalqaro savdoda ishtirok etish istagida bo‘lgan yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash . . . 275

SAIDOV SARDORBEK OYBEK O‘G‘LI
Tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantisrishda xorijiy investitsiyalar o‘rni va uning samaradorlik ko‘rsatkichlarini oshirish yo‘llari 277

HIKMATULLAYEV OLIMXON ASATULLA O‘G‘LI
Banklarning investitsiya faoliyati samaradorligini oshirish imkoniyatlari . . 280

NARZULLAYEV SARVAR ZOKIROVICH
Mamlakatimizda xususiy tadbirkorlikni rivojlanish tendensiyasi 284

КУРБОННАЗАРОВА САБРИНА МУРОДЖОНОВНА
АБДУЛЛАЕВА ДИЛФУЗА РОЗАКУЛОВНА
Увеличение государственного долга по отношению к ВВП 287

НОДИРОВ НУРМУХАММАД ШУХРАТОВИЧ
АБДУЛЛАЕВА ДИЛФУЗА РОЗАКУЛОВНА
Зеленая экономика Германии 289

FAYZIYEV AZIZ
O‘zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyalashuvini kuchaytirish masalalari 290

Ф.Н. ИСРАИЛОВА
ХАЙКАЛОВ МУХАММАДЖОН
ИСХОКОВ ХУМОЮН
Диверсификация внешнеторгового оборота Узбекистана 295

УСМАНОВ ДОНИЁР ИБРАГИМОВИЧ
Д.С. НАСЫРХОДЖАЕВА
Приоритетные направления обеспечения зелёной экономики, макроэкономической стабильности и повышения энергоэффективности в отраслях промышленности 298

ҲАЙДАРОВ ИФТИХОР
А.А.ТЕМИРОВ
Компанияларда ички назорат тизимини ташкил этиш хусусиятлари . . 304

МАВЛЯНОВ АБДУМАЛИК АБДУСАМАДОВИЧ
ХУДАЙБЕРГЕНОВА АДОЛАТ
Центральный Банк. Ключевая ставка как инструмент влияния на национальную экономику 307

АКБАРОВА МОХИНУР ФАРХОД КИЗИ
ХУДАЙБЕРГЕНОВА АДОЛАТ НЕЪМАТУЛЛАЕВНА
Цифровая трансформация системы образования: проблемы и решения 311

HIDIROVA MARG‘UBA RUSTAMOVNA
SALIYEVA ZUHRA DAVRONBEK QIZI
Elektron savdo tizimlari va ularning faoliyati 315

HIDIROVA MARG‘UBA RUSTAMOVNA
ESHQUVATOVA E’ZOZA ASLONQUL QIZI
Qimmatli qog‘ozlar bozorida ma’lumotlarni oshkor qilish 318

SA’DULLAYEV ASILBEK
Tijorat banklarida muammoli kreditlarning yuzaga kelish sabablari 320

ЗАКИРОВА НИЛУФАР АБДУЛАЗИЗ ҚИЗИ
Б. ВАФОЕВ
Электрон тижоратни ташкил этишнинг назарий жиҳатлари 324

ESHTEMIROV TO‘LQIN JOVLI O‘G‘LI
AKMAL KOMILJONOVICH SHERMUHAMEDOV
O‘zbekiston respublikasi korporativ tuzilmalarda dividend siyosatining ahamiyati 327

TURG‘UNBOYEVA NOZIMA MUZAFFAR QIZI
Davlatning iqtisodiy rivojlanishidagi roli 335

AZIMOVA SHAHLO ZARIFJON QIZI
MAMATOVA FERUZA XOLBEKOVNA
Iqtisodiy o‘sish turlari va omillari 339

I.O. ERGASHOV
A.Z. ADURAHIMOV
Soliq islohlarini va soliq organining o‘z yo‘lini o‘zgartirish orqali davlat soliq organlariga aholi ishonchi qaytishi 344

ISLOMBEK KARIMOV
Z.N. QURBONOV
Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari asosida majburiyatlar hisobini takomillashtirishning ayrim masalalari 347

Diyorbek Qudratov
Z.N. QURBONOV
The role of cryptocurrencies on digital economy 354

XALILOVA JASMINA DAVRON QIZI
Milliy iqtisodiyot rivojlanishida xorijiy investitsiyalarni jalb etishning zarurligi va shart-sharoitlari 358

NARZULLAYEV SARVAR ZOKIROVICH
D. ISMAILOV
Mamlakatimizda xususiy tadbirkorlikni rivojlanish tendensiyasi 365

DIYOROV NODIR ZIYODULLAYEVICH
V. BAXRIDDINOV
Yoshlar va biznesni moddiy tomondan qo‘llab-quvvatlash 368

ХУДАЙБЕРГЕНОВА АДОЛАТ НЕЪМАТУЛЛАЕВНА
МАХАМАДАЛИЕВ ДИЁРБЕК АБДУРАШИД УГЛИ
Государственная финансовая поддержка молодежи и бизнеса 371

МАЛИКОВ ШОХРУХ ШОКИРОВИЧ
Зеленая экономика и обеспечение макроэкономической стабильности, повышение энергоэффективности в промышленных отраслях, а также риоритетные направления развития человеческого капитала 375

И. ТЎҒОНОВ
ЎРОЛ ФАЙЗУЛЛАЕВ
Тўқимачилик корхоналарини рақобатбардошлигини таъминловчи стратегияни танлаш усуллари 380

МАЛИКОВ ШОХРУХ ШОКИРОВИЧ
Научно-практические основы развития внешнеэкономических отношений и повышения интеграции банков с международными финансовыми институтами 384

ГУЛЬНОЗА ЖУРАЕВА
Роль корпоративной социальной ответственности на крупных государственных предприятиях 390

RAHMONOVA MOHIRA RUSTAMOVNA
O‘zbekiston: qadimiy merosga asoslangan zamonaviy sayyohlik maskani . . 394

NURILLAYEV MUKHAMMADKHAN ISROILKHON UGLI
From theory to transformation: building an innovative economy through strategic action 398

NAMOZOV OLIM BOTIROVICH
ALIXANOV PAHLAVON SHUHRAT O‘G‘LI
Mamlakatimizda turizmni rivojlantirishning muammo va yechimlari 403

BEKMURODOV ASADBEK ZAFAROVICH
O‘zbekistonda turizm industriyasini jadal rivojlantirishda amalga oshiralayotgan islohotlar 406

XOLMIRZAYEVA AZIZA JUMANAZAR QIZI
D.P. HOSHIMOVA
Qoraqalpog‘iston Respublikasining turizm sohasini rivojlantirish yo‘llari . . 412

ZUFAROVA NOZIMA GULAMIDDINOVNA
KAMALOVA MALIKA UMIDJANOVNA
Development of a marketing strategy for the development of the Karakalpakstan tourism industry 416

SOBIROVA MUHLISA SHERALI QIZI
Hududiy sanoat tarmoqlarining iqtisodiyotda tutgan o‘rni 426

IBODULLA KHOTAMOV
SALAYEVA QUVONCHOY RUSTAM QIZI
Trends in the development of tourism in Uzbekistan 430

M.SH. SOBIROVA
Turizmda transport xizmatlarining ahamiyati 437

AKHMADJANOVA MUKHTASARKHAN ANVAR QIZI
Training of qualified personnel in the field of tourism and demand for it 440

УСМАНОВА АЗИЗА БАХТИЕР КИЗИ
ХУДАЙНАЗАРОВА АЗИЗА ПИРНАЗАР КИЗИ
И.Б. ЗАХАРОВА
Влияние инвестиционной политики на развитие туризма в Узбекистане 444

RIZOQULOV ASILBEK G‘ULOM O‘G‘LI
O‘zbekiston respublikasida turizm sohasining rivojlanish tendentsiyasi . . 448

ХУДАЙБЕРГЕНОВА АДОЛАТ НЕЪМАТУЛЛАЕВНА
ЯКУБОВ ЖАВЛОНБЕК ТОЛКИНБОЙ УГЛИ
Тенденции развития туризма в Узбекистане 451

G.B. ABSALAMOVA
D.B. ABSALAMOVA
Shaxsiylashtirilgan tavsiya tizimlari 456

MADYAROVA MUHLISA ABDULLA QIZI
MAHMUDOV JAVOHIR ALIJONIVICH
Biznesda raqamli strategiyalaridan foydalanish imkoniyatlari 460

XUSHVAQTOV SARDOR BAHODIR O‘G‘LI
N.G‘. AKBAROV
Blokcheyn texnologiyasini makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlashda xizmat ko‘rsatish va servis sohasining ahamiyati 462

MAHMUDOV JAVOHIR ALIJONIVICH
Bulutli texnologiyalardan foydalanish 466

NE’MATOV NURIDDIN HASAN O‘G‘LI
ABDULLAYEVA IRODA MAHMUDJONOVNA
Davlat rivojlanishida raqamli iqtisodiyotning o‘rni 470

SALAYEVA QUVONCHOY RUSTAM QIZI
Digital transformation of the educational system: problems and solutions . 473

EGAMBERDIYEV BEGZOD ABDULLAYEVICH
N.G‘. AKBAROV
Raqamli iqtisodiyot O‘zbekiston kelajagi 480

ZUHRIDDINOVA SEVINCH DILMUROD QIZI
Inson kapitali indeksi rivojlanish tendensiyalarining tahlili 484

XUSHVAQTOV SARDOR BAHODIR O‘G‘LI
N.G‘. AKBAROV
Milliy iqtisodiyotda raqamli transformatsiya jarayonlarining afzalliklari . . 488

KOBILOV ALISHER URINOVICH
RAJABOV SHERZOD
ISRAILOV BAKHODIR
Modern cloud technologies and their capabilities 494

A.N. MAKHKAMOVA
D.M. YUSUPOVA
Digitalization of education: foreign experience and its practical significance 496

MAKHMADALIEV SOKHIB
The importance of using digital technologies in the education 502

MADATBOYEVA KUMUSHOY
HOSHIMOVA DILYORA PAXRITDINOVNA
Raqamli iqtisodiyot – O‘zbekistonning kelajak poydevoridir 505

RAJABOV SHERZOD
SADULLAYEVA MAFTUNA
On the subject of international studies and digital technologies in the assessment of educational quality 509

SHARIFBOYEV BUNYOD AZAMAT O‘G‘LI
Ta’lim tizimining raqamli transformatsiyasi 511

MAHMADALIYEV SOHIB ASHUR O‘G‘LI
N.G‘. AKBAROV
Zamonaviy ta’limda raqamli texnologiyalar 516

SALOKHIDDINOV SAMANDAR SHUKHRATJON UGLI
KURBANOVA NIGINABONU PARDAYEVNA
The digital transformation of the education system: problems and solutions 520

QALANDAROV SARVAR ZAFAR O‘G‘LI
AZIZ ZIKRIYOEV
Unleashing the role of technology-driven energy efficiency for sustainable development in uzbekistan 523

HAYITBAYEVA SOHIBJAMOL ALISHER QIZI
B. MO‘MINOV
Bank sohasidagi islohotlar va raqamli transformatsiyalashning o‘ziga xos jihatlari masalalari 532

ЗАКИРОВА НИЛУФАР АБДУЛАЗИЗ ҚИЗИ
Ўзбекистон республикасида электрон тижоратни ташкил этиш асослари 536

ТЕНГЕЛОВА ФАРАНГИЗ МАЖИД КИЗИ
МИРЗИЁДОВА ГУЛЬНОЗА АЮБХАНОВНА
Общие тенденции и проблемы развития малого бизнеса 540

АБДУВАЛИЕВ АБДУБОРИ АБДУГАНИЕВИЧ
ХАШИМОВА ДИЛЁРА ПАХРИТДИНОВНА
Теневая экономика и ее влияние на экономическую безопасность страны 544

МАХАМЕДОВА МУНИСАХОН АЛИШЕР КИЗИ
МИРЗИЁДОВА ГУЛЬНОЗА АЮБХАНОВНА
Роль электронного правительства в современном обществе 549

DIYORBEK ABDUQOSIMOV
Raqamli texnologiyalar imkoniyati va soliq tizmi 999

ISLOMOV UMRBEK UMIDJONOVICH
Sun’iy intellekt va intelektual tizimlar 999

“O‘ZBEKISTON – 2030” STRATEGIYASINI “YOSHLAR VA BIZNESNI QO‘LLAB-QUVVATLASH YILIDA AMALGA OSHIRISHGA OID DAVLAT DASTURI IQTIDORLI YOSHLAR NIGOHIDA”

MAVZUSIDA TALABALAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI MAQOLALAR TO‘PLAMI

(2024-yil 3-may)

“IQTISODIYOT” – 2024

Mas’ul muharrir:
i.f.d., prof. T.Z. Teshabayev

Muharrir:
Normurodov B.N.

Musahhih:
Matxo‘jayev A.O.

Texnik muharrir:
Kamilova D.J.

Litsenziya №10-4286 от 14.02.2019. Bosishga ruxsat etildi 02.05.2024 y.
Qog‘oz bichimi 60x84 $^{1}/_{16}$. “SourceSans” garniturasi. Bosma tabog‘i: 35,75.
Raqamli bosma. Adadi 50 nusxa. Buyurtma №2239452-27/04-24.

«ZarafshonFoto» MCHJning matbaa bo‘limida chop etildi.
100164. Toshkent shahri, Shahriobod ko‘chasi, 3-uy.